

Pogled na Štajersko

*Prepušti ljuba Štajerska dežela
Naj me pogled na te razveseli je
Da boš mi žilo pevsko ti ogrela
Da duh se moj su tebi sploh raduje
Prepušti naj se Vila vsa vesela
Iz hribov svojih na me ogleduje
Da pesja moč me nade zapustila
I črednost tvoja celha omotila*

Nina Ditmajer Prando

Recepcija starejšega pesništva na Štajerskem in v Prekmurju

Monografija je pregledno členjena in opremljena s potrebnim znanstvenim aparatom. Gre za izvirno in aktualno znanstveno delo, ki ga odlikuje razumljiv znanstveni jezik, v katerem Nina Ditmajer Prando na zanimiv način sopostavlja štajersko in prekmursko pesniško ustvarjalnost v slovenskem panonskem jezikovnem prostoru ter tako predstavlja pomen cerkvenih pesmi za nastanek in razvoj prekmurske knjižne in vzhodnoštajerske (pokrajinske) različice slovenskega knjižnega jezika – ob prevzemanju vsebinskih in jezikovnih prvin iz osrednje-slovenskega prostora (kranjski jezikovni prostor in njegova literarna tradicija) je tudi starejše pesništvo na Štajerskem in v Prekmurju pomagalo sooblikovati enotno slovensko knjižno normo. Vsebina je predstavljena na aktualen način, prinaša nova spoznanja s področja vrednotenja starejšega štajerskega in prekmurskega pesništva ter nazorno potrjuje (recepcija cerkvenih pesmi in analiza jezika) dvojnični razvoj slovenskega jezika v alpskem in panonskem jezikovnem prostoru.

Iz recenzije dr. Marka Jesenška

Znanstvena monografija je nadvse pomembna in aktualna, saj dopolnjuje do zdaj znan nabor pesmi v kranjskem, koroškem, vzhodnoštajerskem, prekmurskem in beneškoslovenskem prostoru, ki so vse do 19. stoletja obstajale v pokrajinskih razlikovalnih ubeseditvah, tako vsebinskih kot jezikovnih. Ugotavlja, da je zatem prišlo do preloma s staro tradicijo, vendar v korpusu prekmurskih pesmi tega ni bilo v tolikšni meri, saj se je neodvisno od tiskanih pesniških knjig nadaljevala v rokopisih v celotnem 19. stoletju. Monografija na temeljit in poglobljen način v zastavljenih okvirih starejšega pesništva na Štajerskem in v Prekmurju primerja še recepcijo nabožnega pesniškega repertoarja s posvetnim, pri čemer ugotavlja žanrsko raznovrstnost in odvisnost od nabožnih, ljudskih, pokrajinskih do tujejezičnih vplivov, predvsem v verzološkem, motivno-tematskem in idejnem smislu, kar dodatno odpira možnosti nadaljnjih raziskav. K uspešnosti pričujoče izredno temeljite in poglobljene monumentalne raziskave prav tako prispeva veliko število uporabljenih primarnih, sekundarnih in terciarnih virov, zlasti pa aktualni pluralni in interdisciplinarno zastavljeni metodološki pristopi, s poudarkom na primerjalnih, literarnovednih ter jezikoslovnih.

Iz recenzije dr. Blanke Bošnjak

Na naslovnici:

Pogled na Štajersko, Sprotuletna vijolica, UKM, Ms 139.

Kataložna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani
Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=248489987
ISBN 978-961-05-1043-7
E-knjiga
COBISS.SI-ID=248452611
ISBN 978-961-05-1044-4 (PDF)

Nina Ditmajer Prando

Recepcija starejšega pesništva
na Štajerskem in v Prekmurju

Založba ZRC

Ljubljana 2025

KAZALO VSEBINE

KAZALO SLIK	11
1 PREDGOVOR	15
2 UVODNE ŠTUDIJE	19
2.1 Raziskovanje starejšega pesništva na Štajerskem in v Prekmurju	19
2.2 Raziskovanje pisnega jezika na Štajerskem in v Prekmurju	47
2.3 Nabožno in posvetno pesništvo med literarno vedo in folkloristiko	55
3 PREGLED PESNIŠTVA NA ŠTAJERSKEM	59
3.1 Tiskarska dejavnost	60
3.2 Nemško in latinsko pesništvo na Štajerskem	63
3.2.1 Humanizem, reformacija in protireformacija	65
3.2.2 Barok	67
3.2.3 Razsvetljenstvo	69
3.2.4 Predmarčna doba	75
3.3 Gornji Grad kot prizorišče cerkvenega pesništva in glasbe	81
3.4 Knjiga kranjskih pesmi iz 17. stoletja	85
3.5 Pesniška dejavnost jezuitov na Štajerskem	90
3.6 Štajerska romarska središča kot prizorišča nabožnega pesništva	92
3.7 Molitveniki in pesmarice za žensko duhovnost	98
3.8 Mašne pesmarice	100
3.9 Cerkevne pesmarice štajerskih duhovnikov	103
3.9.1 Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric	103
3.9.2 Cerkevna pesmarica radgonskega kaplana Petra Dajnka	106
3.9.3 Rokopisna pesmarica svetniških pesmi Franca Verbnjaka	107
3.9.4 Pesmarica Blaža Kosija iz Svetega Andraža v Halozah	111
3.9.5 Cerkevne pesmi limbuškega župnika Antona Laha	115
3.9.6 Prva jožefinska pesmarica z mašnjimi pesmimi Gašperja Rupnika	115
3.9.7 Rečiški župnik Jožef Lipold in njegove nabožne pesmi	116
3.10 Laiki kot zapisovalci nabožnih pesmi	117
3.10.1 Pesmarica iz Cirkulan	120
3.10.2 Pesmarica iz Vuhreda	121
3.10.3 Pesmarica trboveljskega organista	122
3.10.4 Pesmarica iz novomeškega samostana	124
3.10.5 Pesmarica iz Svetinj	125
3.10.6 Pesmarica iz Ruš	130
3.10.7 Pesmarica iz Juršincev	131

3.10.8 Pesmarice iz Vidma pri Ptuju	131
3.10.9 Pesmi o sv. Favstinu	133
3.10.10 Šolska pesmarica iz Župnije sv. Barbare v Slovenskih goricah	133
3.10.11 Pesmarica iz Prihove pri Nazarju	134
3.10.12 Jurij Vodovnik s Skomarja	135
3.10.13 Gregor Gorenšek iz Vitanja	137
3.11 Posvetno pesništvo v celjskem okrožju	138
3.11.1 Vojaške in druge pesmi Jožefa Lipolda	139
3.11.2 Pohorski pesnik Jurij Vodovnik	142
3.11.3 Pesništvo Antona Martina Slomška	143
3.11.4 Pesmi celovških bogoslovcev	149
3.11.5 Prve objave celovških bogoslovcev v Ahaclovi pesmarici	152
3.11.6 Pesniška rubrika v Slomškovih Drobtinicah	153
3.11.7 Elegični pesnik Valentin Orožen	155
3.11.8 Elegični pesnik Jožef Hašnik	156
3.11.9 Prva štajerska pesnica Fanny Haussmann	157
3.12 Posvetno pesništvo v mariborskem okrožju	159
3.12.1 Prvi slovenski posvetni pesnik na Spodnjem Štajerskem Leopold Volkmer	161
3.12.2 Svobodomiselni pesnik Štefan Modrinjak	163
3.12.3 Satirični pesnik Andrej Gutman	165
3.12.4 Zbiralec slovenskih pesmi Peter Dajnko	166
3.12.5 Vojaške pesmi Franca Cvetka	167
3.12.6 Cenzuriran pesnik Anton Krempel	169
3.12.7 Nemške pesmi Antona Laha	171
3.12.8 Didaktični pesnik Anton Šerf	172
3.12.9 Ilirski pesnik Stanko Vraz	173
3.12.10 Idilični pesnik Jakob Košar	179
3.12.11 Melanholični pesnik Ivan Dragotin Šamperl	180
3.12.12 Pisec dinastičnih prigodnic Davorin Trstenjak	181
3.12.13 Socialne teme v pesmih Antona Strajnsčaka	182
3.12.14 Sprotuletna vijolica	182
4 FOGLARJEVA PESMARICA MED KRANJSKIM IN PANONSKIM PROSTOROM	187
5 RECEPCIJA PESMI JOŽEFA AMBROŽIČA NA ŠTAJERSKEM	203
6 RECEPCIJA PESMI MAKSIMILIJANA REDESKINIJA NA ŠTAJERSKEM	235
7 RECEPCIJA PESNIŠTVA PETRA DAJNKA	243
7.1 Dajnko in prekmurske pesmarice	246
7.2 Dajnko in kranjske pesmarice	247

7.3 Dajanko in štajerske pesmarice	251
7.4 Kdo je bral Dajnkove pesmi?	259
8 RECEPCIJA KAJKAVSKEGA PESNIŠTVA PRI ŠTEFANU MODRINJAKU	265
8.1 Modrinjakovi stiki s Kajkavci	269
8.2 Recepcija pesmi Od protuletja	272
9 JE PESMARICA IVANA ŠEFA HRVAŠKA PESMARICA?	285
9.1 Jezikovne in literarne značilnosti Šefove pesmarice	286
10 PREGLED PESNIŠTVA V PREKMURJU	297
10.1 Kje so Prekmurci tiskali svoje knjige?	299
10.2 Pesništvo v madžarskem jeziku	304
10.3 Pesništvo v gradiščanskohrvaškem jeziku	310
10.3.1 Gradiščanski duhovniki in učitelji v Prekmurju	311
10.3.2 Prekmurski duhovniki na Gradiščanskem	311
10.3.3 Začetek gradiščanske književnosti	312
10.3.4 Frančiškanski molitveniki s pesmimi	313
10.3.5 Jezuitska pesmarica	314
10.3.6 Rokopisne pesmarice	314
10.3.7 Ljudsko pesništvo	315
10.3.8 Prevodna poezija	315
10.4 Pesništvo v kajkavskem jeziku	316
10.4.1 Kajkavski molitveniki	317
10.4.2 Cerkevne pesmarice duhovnikov in drugih zapisovalcev	317
10.4.3 Pesmarice organistov in učiteljev	320
10.4.4 Pesništvo v plemiških krogih	321
10.4.5 Posvetne pesmarice	324
10.4.6 Pesništvo Tita Brezovačkega	327
10.4.7 Prvi kajkavski ep	328
10.4.8 Ilirski krog pesnikov v Danici horvatski	328
10.5 Prekmursko protestantsko pesništvo	330
10.5.1 Najstarejša prekmurska pesmarica iz Martjancev	331
10.5.2 Pesmarica iz Nedelišča	334
10.5.3 Najobširnejša prekmurska protestantska pesmarica	337
10.5.4 Pesmarica pucunskega pastora Blaža Berkeja	340
10.5.5 Pesmarica križevskega pastora Mihaela Bakoša	343
10.5.6 Pesmarica mrtvaških pesmi učitelja Števana Sijarta	345
10.5.7 Pesmarica Mihala Barle	345
10.5.8 Pesmarici hodoškega pastora Janoša Kardoša	347
10.5.9 Prevod psalmov Šandorja Terplana	348

10.5.10 Prekmurska pesmarica Adama Ritoperja	349
10.5.11 Pesmarica Janoša Kerčmarja iz let 1862/1863	350
10.5.12 Evangeličanska pesmarica Adama Lutharja	351
10.6 Pesniška ustvarjalnost prekmurskih katoliških duhovnikov	352
10.6.1 Krog Mikloša Küzmiča	353
10.6.2 Krog Jožefa Borovnjaka	355
10.7 Pesmi v prekmurskih molitvenikih in katekizmi	362
10.7.1 Katekizmi v Prekmurju	363
10.7.2 Molitveniki v Prekmurju	366
10.8 Katoliško nabožno pesništvo v soboški dekaniji	374
10.8.1 Izgubljeni Smodišev Gradual	377
10.8.2 Najstarejša ohranjena prekmurska katoliška pesmarica iz Martjancev	378
10.8.3 Starejši pertočki pesmarici	381
10.8.4 Stara vidonska pesmarica Jožefa Gyergyeka	386
10.8.5 Starejše jurijevske pesmarice	387
10.8.6 Večeslavske pesmarice	394
10.8.7 Pesmarice Mihaela Benceja iz Pertoče	395
10.8.8 Pesmarica Štefana Kozla iz Kraščev	396
10.8.9 Pesmarice družine Kerec in Grah iz Vidoncev	396
10.8.10 Katoliška cerkvena pesmarica iz Prosečke vasi	398
10.8.11 Mrliške pesmarice iz Župnije sv. Jurija	399
10.8.12 Prekmurska katoliška pesmarica Ferenc Fariča	405
10.8.13 Marijina pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca	407
10.8.14 Cehovska pesmarica iz Cankove	409
10.8.15 Romarska pesmarica iz Cankove	410
10.8.16 Kozarjeva pesmarica iz Martinja	412
10.9 Katoliško nabožno pesništvo v lendavski dekaniji	412
10.9.1 Pesmarica iz Beltincev	413
10.9.2 Romarski pesmarici iz Župnije Črenšovci	413
10.10 Katoliško nabožno pesništvo v monoštrski dekaniji	417
10.10.1 Pesmarice družine Županek iz Šalovcev	420
10.10.2 Najstarejša seniška pesmarica	423
10.10.3 Mlajše seniške pesmarice	424
10.10.4 Pesmarica iz Župnije Števanovci	426
10.10.5 Mrliška pesmarica iz Markovcev	427
10.10.6 Pesmarici iz Čepincev	427
10.11 Posvetno pesništvo v Prekmurju	428
10.11.1 Pripovedne in ljubezenske pesmi v Martjanski pesmarici I	429
10.11.2 Versus vandalici	430
10.11.3 Pesem o Francozih	430

10.11.4 Svatbene pesmi v pesmarici Starišinstvo i zvačinstvo	436
10.11.5 Zbiranje ljudskih pesmi	438
11 MARTJANSKA PESMARICA I MED KRANJSKIM IN PANONSKIM PROSTOROM	441
11.1 Recepcija pesmi, znanih iz kranjskih in gradiščanskih pesmaric	443
12 RECEPCIJA PESMI JOŽEFA BOROVNJAKA	449
12.1 Borovnjakovi stiki s štajerskimi duhovniki	449
12.2 Recepcija štajerskih pesmi	452
12.3 Recepcija kranjskih pesmi	454
13 RECEPCIJA KAJKAVSKEGA IN GRADIŠČANSKEGA PESNIŠTVA V PREKMURJU	459
13.1 Cantus Croatici Adventuales	460
13.2 Marijine romarske pesmi	466
14 SKLEP	473
15 SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV	479
16 VIRI IN LITERATURA	481
Rokopisni in arhivski viri	481
Spletni viri	485
Literatura	489
17 KAZALO OSEBNIH IMEN	527
18 ABSTRACT	561
19 ZUSAMMENFASSUNG	587

KAZALO SLIK

Slika 1. Prikaz dvojničnega razvoja slovenskega knjižnega jezika po Jesenšku.	48
Slika 2. Naslovnica Kalobškega rokopisa.	88
Slika 3. Pesem Sequentia B. Mariae Virginis.	89
Slika 4. Naslovnica Foglarjeve pesmarice.	94
Slika 5. Pesem od Svete trojice.	95
Slika 6. Pejsem od križovga pota.	97
Slika 7. Kratka pesem od svetiga Rešniga telesa.	99
Slika 8. Pesm k začetku s. maše.	101
Slika 9. Naslovnica Volkmerjeve pesmarice.	105
Slika 10. Pesem Na nedele v adventi.	106
Slika 11. Naslovnica Verbnjakove pesmarice.	108
Slika 12. Popevka na I. advenčko nedelo.	110
Slika 13. Pesem na vuzmeno nedelo.	114
Slika 14. Naslovnica Kadunčeve pesmarice.	123
Slika 15. Ta 2. pejsem od Svetih treh kralov.	124
Slika 16. Naslovnica Šefove pesmarice.	126
Slika 17. Predgovor Šefove pesmarice.	127
Slika 18. Popevka od suda Božjega perva.	129
Slika 19. Slovenstvo.	144
Slika 20. Naslovnica Pesmi za pokušno.	149
Slika 21. Pesem Vstajanje.	151
Slika 22. Druga in tretja kitica Kremplove pesmi Ah! kam hočem razprestreti.	170

Slika 23. Sprotuletna vijolica, 1846, št. 8.	183
Slika 24. Pesem Na domovino, Sprotuletna vijolica, 1824, št. 11.	186
Slika 25. Kritični prepis prve Glaserjeve marijinoceljske pesmi.	191
Slika 26. Kritični prepis pesmi o sveti Uršuli. Foglarjeva pesmarica, Prepisi.	201
Slika 29. Pregled tiskarn in založnikov.	303
Slika 30. Pesem Sveti Pavel v jednom listi.	333
Slika 31. Pesem o Sodomi in Gomori.	335
Slika 32. Pesem Oh dičimo kerščenici.	338
Slika 33. Naslovnica Berkejeve pesmarice.	341
Slika 34. Pesem Hvalim jaz tebe gospodne.	343
Slika 35. Borovnjakova pesem Na Jožefovo.	357
Slika 36. Podpis lastnika Martjanske pesmarice II.	379
Slika 37. Pesem Kerščenici ponižni v Martjanski pesmarici II.	380
Slika 38. Pesem Svetoga Dūha je poslal.	385
Slika 39. Alia ad elevationem v Flisarjevi pesmarici.	390
Slika 40. Pesem Oh ti grejšni človik v Šadlovi pesmarici.	392
Slika 41. Večerašnja pesen v Prekmurski katoliški pesmarici iz 1820.	393
Slika 42. Naslovnica Cantiones Mortuales s prvo pesmijo.	400
Slika 43. Pesem Oh, Jezus, smiluj se iz Gaberjeve pesmarice.	402
Slika 44. Pesem Odslobodil sem se iz Gaber-Bokanove pesmarice.	404
Slika 45. Prva stran iz pesmarice Ferenca Fariča.	406
Slika 46. Pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šūme.	408
Slika 47. Prekmurska katoliška pesmarica iz 1851.	410
Slika 48. Pesmarica Franca Bagole.	411
Slika 49. Pesmarica iz Žižkov in Trnja.	414

Slika 50. Pesmarica Štefana Prše in Ivana Kolenka.	417
Slika 51. Vsakojačke svecke pesmi.	439
Slika 52. Pesmarica Franca Bediča.	440

1 PREDGOVOR

Monografija *Recepcija starejšega pesništva na Štajerskem in v Prekmurju* je rezultat osemletnega raziskovalnega dela, ki sem ga kot mlada raziskovalka pričela opravljati oktobra 2016 na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, nato pa ga nadaljevala in nadgradila v okviru podoktorskega raziskovalnega projekta na tem istem inštitutu. V doktorski disertaciji z naslovom *Slovensko pesništvo na Štajerskem med letoma 1758 in 1848: vzori, žanri in recepcija* (2020) sem se posvetila žanrski analizi slovenskega cerkvenega, nabožnega in posvetnega pesništva v tedanji notranjeavstrijski deželi Štajerski od natisa prve izdaje Parhamerjevega katekizma za štajerske Slovence do začetka marčne revolucije. Slovstveno ustvarjalnost v tej deželi sem preučevala z ozirom na njen tedanji časovni in krajevni, s tem pa tudi politični in kulturni okvir. Poskušala sem potrditi poglobitno tezo, da je zaradi politične-, cerkvenoupravne in jezikovne razdeljenosti dežele Štajerske na tem območju prišlo do različnih literarnih vplivov in recepcije pesniških besedil ter nasploh slovstva. Za potrebe analize sem zbrala korpus pesniških besedil, ki je v času raziskave obsegal 681 nabožnih in 253 posvetnih pesmi (skupno 934 pesmi), zbranih iz rokopisnega gradiva, ki ga hranita Univerzitetna knjižnica Maribor (dalje UKM) ter Narodna in univerzitetna knjižnica (dalje NUK), ter tiskanih besedil, praviloma dostopnih v *Digitalni knjižnici Slovenije* (dalje dLib). V analizo so bili sprejeti izbrani pesniški žanri; med nabožnimi so bile obravnavane svetniške, praznične, eshatološke in Marijine pesmi ter pesmi v čast Kristusu, med posvetnimi pesmimi pa so bile analizirane elegije, idile, ode, bojne pesmi in budnice. Ugotovljeno je bilo, da so nabožna besedila v tem obdobju najštevilčnejša ter so bistveno zaznamovala literarno in tudi duhovno kulturo ljudstva na Štajerskem. Za ugotavljanje prepisovalne kontinuitete cerkvenih pesmaric pa je bilo treba pregledati tudi druge (izbrane) pesmarice, ki so nastale na območju nekdanjih avstrijskih dežel Kranjske, Goriške in Koroške (Prekmurje zaradi prevelikega obsega gradiva tedaj ni bilo vključeno v raziskavo). Na podlagi pregleda je bil narejen izbor pesniških besedil glede na pogostnost in zastopanost pesmi v drugih pesmaricah. Raziskava je pokazala, da so se rokopisna besedila baročne

vsebine prepisovala in širila med ljudstvom še v 19. stoletju, kar je ovrglo tezo o neznatnem vplivu teh besedil na nadaljnjo slovensko slovstveno ustvarjalnost. Naslednja ugotovitev je povezana s produkcijo slovenskih literarnih besedil v celjskem in mariborskem okrožju. Popis celotnega pesniškega ustvarjanja na Štajerskem je pokazal, da je bila ta celo nekoliko večja v mariborskem okrožju, ki je imelo glede na uradni popis manj slovenskega prebivalstva v primerjavi s celjskim. Pisci mariborskega okrožja niso bili tako odvisni od kranjske literarne produkcije, kot je to bilo razvidno iz del piscev celjskega okrožja. Ne samo da so ti sprejemali številne kranjske pesmi v svoje pesmarice, temveč so sledili tudi njihovi jezikovni podobi. Prepoznan je bil bistveni vpliv cerkvene delitve Štajerske na recepcijo osrednjeslovenskega nabožnega slovstva (savinjski arhidiakonot in arhidiakonot med Muro in Dravo; sekovska in lavantinska škofija), saj je bil njegov vpliv skoraj neznaten v vzhodnoštajerskih župnijah, ki so bile pod jurisdikcijo sekovskega (graškega) škofa, jezikovno pa so bile bolj navezane na panonski jezikovni prostor. Pri ugotavljanju prepisovalne kontinuitete in za potrditev teze o skupnem repertoarju slovenskih nabožnih pesniških besedil sem se v analizi pretežno osredotočila na tiste pesmi, ki so izkazovale prepisovalno tradicijo, t. i. preoddajo. Prepoznanih je bilo več načinov kroženja rokopisnih in tiskanih pesmi med slovenskim ljudstvom: (a) pesem je bila sprva natisnjena, nato je krožila v rokopisih, kasneje je lahko bila tudi drugič natisnjena v skladu s spremenjeno jezikovno podobo slovenskega jezika v prvi polovici 19. stoletja; (b) pesem je bila sprva natisnjena, nato je krožila le še v rokopisnem izročilu; (c) pesem je sprva obstajala zgolj v rokopisni prepisovalski tradiciji, natisnjena pa je bila kasneje v spremenjeni jezikovni podobi prve polovice 19. stoletja; (d) pesem se je prepisovala iz rokopisa v rokopis in ni bila nikoli natisnjena. Recepcijo posvetnih pesmi sem ugotavljala predvsem pri prebiranju korespondence, še posebej pa me je zanimala podobnost pri sprejemanju literarnih tem, motivov in idej ter pesniških žanrov in verzni oblik. Ugotovljeno je bilo, da je recepcija posvetnih pesmi vezana na kraj študija in individualno angažiranost tamkajšnjih profesorjev in učencev, nanjo pa je precej vplival miselni obrat, ki se je zgodil v prvi polovici 19. stoletja. Slovenci so se pričeli zanimati za vse slovensko in slovansko slovstvo ter sami sebe razumevati ne več samo kot kulturni, temveč tudi politični narod. Vse do sredine 19. stoletja so bila med osrednje- in vzhodnoslovenskimi pisci opazna nesoglasja glede podobe vseslovenskega knjižnega jezika, ki se je dokončno oblikoval po letu 1850, vse to pa je vplivalo na literarno vrednotenje

njihovih del. Slovenska posvetna pesem na Štajerskem je prevzela več motivov, idej in kitičnih oblik iz slovenske cerkvene pesmi, predvsem romarsko kitico in hrepenenje po nebesih, precej pa so opazne nove kitične oblike, prevzete iz nemškega, italijanskega ali starejšega antičnega pesništva (sonet in elegični distih), in motivna podobnost med slovenskimi pesniki v različnih pokrajinah (npr. ječa, barka, morje, venec, kača, hrast, lipa).

Ker omenjena raziskava zaradi prevelikega obsega dela ni vključevala prekmurskega in nasploh panonskega prostora, sem dodatno gradivo začela zbirati v okviru podoktorskega raziskovalnega projekta *Recepcija starejšega pesništva v panonskem jezikovnem prostoru* (2021–2025), ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS). Gradivo je naraslo na dodatnih 139 rokopisnih pesmaric, ki jih hranijo NUK, UKM, Nadškofijski arhiv Maribor (dalje NŠAM), Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota (dalje PIŠK), Pokrajinski arhiv Maribor (dalje PAM), Škofijski arhiv Murska Sobota (dalje ŠAMS) in Pomurski muzej. V tisku je bilo na tem območju objavljenih le šest pesmaric, vendar je treba upoštevati, da so pesmi v 18. in 19. stoletju vsebovali tudi molitveniki, ki jih imenujem z natančnejšo žanrsko oznako molitveniki-pesmarice. Najbolj značilna je bila Küzmičeva *Molitvena kniga*, ki je tudi najbolj ponatiskovana prekmurska knjiga. Kot viri za raziskovanje so mi služila tudi digitalizirana dela, dostopna na spletnih portalih dLib, *Digitalni repozitorij Univerzitetne knjižnice Maribor*, *Register rokopisov slovenskega slovstva* (dalje RRSS), *Digitalne zbirke Nacionalne in univerzitetne knjižnice v Zagrebu*, *Digitalna zbirka in katalog Hrvaške akademije znanosti in umetnosti*, *Digitalni repozitorij Inštituta za etnologijo in folkloristiko*, nato tiskane izdaje in faksimili iz različnih knjižnic ter rokopisno in tiskano gradivo iz arhivov in knjižnic v Sloveniji in na Hrvaškem (Maribor, Ljubljana, Murska Sobota, Zagreb, Varaždin). Naslednja faza dela je zajemala digitalizacijo rokopisnega gradiva iz slovenskih knjižnic in arhivov, kodikološke opise pesmaric za objavo na RRSS in diplomatične prepise pesmaric za objavo na portalu *Slovensko baročno slovstvo* (dalje SBS). Trenutni korpus, ki mi je služil za primerjalno analizo, obsega 1013 pesmi. Kot primerjalno gradivo sem uporabila do sedaj znane kajkavske in gradiščansko-hrvaške pesmarice ter molitvenike, ki so prav tako opisani v posebnem poglavju.

Monografija je sestavljena iz dveh delov, saj obravnava dve različni pokrajinski književnosti, ki sta nastajali v tedanjih pokrajinskih jezikih do poenotenja vseslovenske knjižne norme, ki se je na Štajerskem zgodila že kmalu po letu 1850, v Prekmurju pa je ta proces potekal postopoma in se le delno zaključil po priključitvi tega ozemlja Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev leta 1919. Vsako poglavje prinaša pregled posvetnega in nabožnega pesništva glede na tvorce besedil, konfesionalno in krajevno pripadnost. Tiskarska produkcija štajerskih in prekmurskih knjig razkriva veliko širšo literarno mrežo in izpostavlja nekatera pomembna kulturna mesta, kot sta bila Gradec in Šopron. Sledi pregled tujejezičnega pesništva na teh območjih, saj zagovarjam stališče, da je treba literarno ustvarjalnost oz. produkcijo na določenem etničnem območju obravnavati celostno ter se vzdržati vrednostnih sodb, ki temeljijo na nasprotjih tuje – domače, knjižno – narečno in posvetno – religiozno. Tako zasnovana raziskava razkriva regionalne posebnosti literature na nekem območju ne glede na nacionalno in jezikovno pripadnost piscev. Posameznemu pregledu pesniškega ustvarjanja sledijo študije primerov, ki se osredotočajo na tiste pesmarice, ki izkazujejo največjo recepcijo v širšem slovenskem prostoru. Najprej je obravnavana najstarejša štajerska rokopisna pesmarica – *Foglarjeva pesmarica*, sledita raziskavi recepcije dveh obširnih kranjskih pesmaric iz 18. stoletja, ki sta delo organista Jožefa Ambrožiča in duhovnika Maksimilijana Redeskinija. Naslednji dve poglavji se osredotočata na pesniško ustvarjanje dveh znanih štajerskih duhovnikov. Najprej je obravnavana recepcija pesništva najplodovitejšega pisca na vzhodnem Štajerskem Petra Dajnka, nato pa še recepcija kajkavskega pesništva pri prav tako znanem pesniku in duhovniku Štefanu Modrinjaku. Sledi analiza do sedaj spregledane pesmarice svetinjskega učitelja Ivana Šefa. V drugem delu monografije, ki je posvečen prekmurskemu pesništvu, se nahajajo tri študije primerov. Najprej je obravnavana najstarejša prekmursko-kajkavska pesmarica, t. i. *Martjanska pesmarica I*. Sledi raziskava pesništva najbolj znanega prekmurskega duhovnika v 19. stoletju – Jožefa Borovnjaka. Zadnje poglavje raziskuje recepcijo kajkavskega in gradiščanskega pesništva v prekmurskih besedilih.

2 UVODNE ŠTUDIJE

2.1 Raziskovanje starejšega pesništva na Štajerskem in v Prekmurju

Popisi slovstva na današnjem slovenskem etničnem ozemlju v obdobju pred 19. stoletjem še niso bili jezikovno in etnično določeni ter obsegajo celotno knjižno produkcijo od cerkvenih in posvetnih spisov različnih področij. V slovenski literarni zgodovini se omenjajo zgolj tiskani in rokopisni bibliografski ter bibliografski popisi pisateljev na Kranjskem.¹ Janez Vajkard Valvasor je v dodatku k šesti knjigi svojega dela *Die Ehre dess Hertzogthums Crain* (1689) zbral bio- in bibliografske podatke 70 piscev, pri tem pa jih ni ločeval po jezikovni in narodnostni pripadnosti, pač pa po pokrajinski (npr. »geborner Crainer«). Tedaj se je mnogo knjig tiskalo v štajerskem Gradcu kot glavnem mestu notranjeavstrijskih dežel,² več omenjenih piscev pa je nekaj časa tam službovalo, npr. jezuit Peter Stergler, avtor pesniškega dela *Asma poeticum Lytaniarum Lauretanae Virginis* [Pesniško prepevanje lavretanskih litanij] (1636).

V prvih desetletjih 18. stoletja je nastal Dolničarjev latinski rokopis *Bibliotheca Labacensis publica* s 196 avtorskimi gesli. Podnaslov napoveduje, da bo pisal le o kranjskih pisateljih (»de scriptoribus Carniolis«), v besedilu pa jih razvršča tudi glede na narodnostno in pokrajinsko pripadnost (npr. »natione Germanus, gente Carniolus, patria Labacensis«). Ti so razvrščeni v tematske sklope, pesnikom je posvečeno 19. poglavje. Posebej omenjam jezuita Jožefa Zeleniča (Selenitsch), ki je v Gradcu poučeval retoriko, poetiko, etiko in filozofijo.³

Šele v obdobju razsvetljenstva najdemo prve podatke o slovenskem, pa tudi nemškem in latinskem slovstvu na Štajerskem in v Prekmurju. Leksikalni pregled kranjskih piscev je podal Marko Pohlin v svojem delu *Bibliotheca Carnioliae*. Pokrajinsko oznako »kranjsko« je razumel zelo

1 V Trubarjevem registru (*Register vnd summarische verzeichnus aller windischen buecher*, 1561) in Hrenovi zbirki (*Memoriale scribendorum ad reverendissimum episcopum Seccoviensem*) prvič zasledimo popis dotedanjega slovstva slovenskih protestantov na Kranjskem.

2 Npr. Hren-Čandkov in Schönlebnov lekcionar; Janez Šega: *Jubilis de eo, quisnam sit religiosus et verus Jesu socius* [Vesela pesem o tem, kdo je veren in resničen član Družbe Jezusove], 1684.

3 Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar.

široko, saj je sem prišteval pisce ne glede na njihovo jezikovno ali etnično pripadnost, v nasprotju z Dolničarjem pa je v seznam uvrstil tudi tuje pisce. Slovensko govoreče pisce je označil z etnonimom *vindus*. V seznamu prvič najdemo kar nekaj takih, ki so delovali ali se rodili na Štajerskem: predvsem so to jezuiti, ki so delovali na graški univerzi (profesor Leonard Bageus, rektor kolegija Janez Rafael Cobenzl, kancler univerze Anton Erber, profesor Jožef Gall, profesor Martin Gottseer, profesor Janez Maher, profesor Janez Krstnik Posareli).⁴ Od graških izdaj je omenil molitvenik *Hitra inu gladka pot pruti nebesam*, ki je najprej izšel v Ljubljani. Pomembne so prve omembe piscev slovenskih del 18. stoletja, predvsem iz celjskega okrožja. Ti so se ali rodili na Kranjskem (Anton Breznik, Ahacij Stržinar), tam službovali (Jožef Hasl, Ezekiel Sullak) ali tiskali knjige (Frančišek Ksaverij Gorjup, Gašper Rupnik). Zato bomo v seznamu zaman iskali knjige Štajercev mariborskega okrožja, ki so svoja dela tiskali v Gradcu, Mariboru ali na Ptuj in tudi službovali v svojem domačem okolju. Posebej omenjam župnika v Vojniku Gašperja Rupnika, čeprav Pohlin ni omenil njegove pesmarice *Peisme od keršanskiga vuka po versti Katechizma* (1784), ter župnika v Gornjem Gradu in avtorja pesmarice *Katoliš kršanskiga vuka pejsme* (1729) Ahacija Stržinarja.⁵

O prekmurskem slovstvu je bil pred 19. stoletjem seznanjen le malokateri Slovenec iz notranjeavstrijskih dežel. Prvi, ki se je začel zanimati za prekmurske pisce, je bil Jernej Kopitar. Z novozaveznim prevodom Števana Küzmiča iz leta 1771 so ga seznanili drugi slavisti. Najprej je slovaški evangeličanski pastor Jiří Ribay leta 1787 opozoril Josefa Dobrovskega na dela prekmurskega evangeličanskega pastora Küzmiča.⁶ Do izvoda knjige je Kopitar prišel v knjižnici češkega slovničarja Josefa Valentina Zlobicekega,⁷ leta 1809 pa je

⁴ Poleg teh na seznamu najdemo še: kapucina in pridigarja o. Amanda iz Gradca, Slovenjgradčana Franca Ignacija Antona Berchtolda, štajerskega jezuita Tobijo Gruberja, pridigarja v Gradcu in na Dunaju o. Janeza Leberja, profesorja v Gradcu in posvetnega duhovnika Antona Mihaela Lubija, štajerskega bosonogega avguština o. Mihaela od svete Katarine, slovenskega pridigarja v Novem Klostu o. Alberta Pongratza, naravoslovca iz župnije Vojnik in pisca slovensko-nemškega slovarja Janeza Žigo Popoviča, prošta v Stainzu Jakoba Rosolenza, rektorja graškega liceja in janzenista Franca de Paula Tomičiča, mučenca svetega Viktorina Ptujkega (»Panonius, ad Dravum fluvium, in Styria inferiore«), zdravnika in rojenega Mozirjana Brložnika pl. Perenbergga in kanonika sekovske stolne cerkve v Gradcu Matijo Winklerja.

⁵ Pohlin, *Kraynska grammatika*.

⁶ Patera, *Josefa Dobrovského*, str. 83.

⁷ Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine Prekmurskega*, str. 27.

o tem delu seznanil tudi Zoisov krog v Ljubljani.⁸ Prvi je o prekmurskem slovstvu leta 1797 sicer pisal gornjelužiški zgodovinar Karl Gottlob von Anton. Članek z naslovom *Nachricht von einem kleinen Slawischen Volke* je objavil v leipziškem časopisu *Allgemeiner litterarischer Anzeiger*. V članku je ugotavljal, da se jezik prekmurskih Slovencev razlikuje od jezika drugih Slovanov na Madžarskem, da ti sami sebe imenujejo Sloveni in svoj jezik slovenski ter imajo kljub majhnosti v svojem jeziku natisnjene knjige. Posebej je omenil tri protestantske knjige: abecednik Mihaela (Mihala) Bakoša, Küzmičev *Nouvi zákon* in Bakoševo pesmarico *Nouvi gráduvál*.⁹

Kot že v 18. stoletju se tudi v prvi polovici 19. stoletja še pojavljajo pokrajinski literarnozgodovinski opisi,¹⁰ okrepilo pa se je zanimanje za domačo zgodovino in ljudsko izročilo. Primičev graški krožek Societas Slovenica, ustanovljen 1810, ni uspel izpolniti zadane si naloge, napisati topografijo vojvodine Štajerske. Istega leta je štajerski zgodovinar in teolog Johann Baptist von Winklern objavil delo, ki prvič prinaša biografske in literarne podatke o pisateljih in umetnikih na Štajerskem: *Biographische und literarische Nachrichten von den Schriftstellern und Künstlern, welche in dem Herzogthume Steiermark geboren sind und in oder ausser demselben gelebt haben und noch leben* (Graz, 1810). V leksikonu je vključil le nemško ali latinsko pišočo avtorje: Janeza Žigo Popoviča, v Laškem rojenega pravnika in pesnika Lubija, v Radgoni rojenega jezuita in pesnika Janeza Ostricha, mariborskega jezuita in pesnika Jožefa Renkla ter ljutomerskega pesnika in jezuita Petra Merkasa.¹¹ Delo je za pisanje štajerske zgodovine uporabljal tudi Anton Kreml.¹²

Imena z biografskimi podatki štajerskih pisateljev, pa tudi slovenskih zemljepisnih lastnih imen je podal tudi leksikon *Historisch-topographisches*

8 Patera, *Josefa Dobrovského*, str. 101, 102, 107, 108.

9 Just, Prvi zapis o Küzmičevem, str. 175–179.

10 Za Kranjsko gl. Erbergov rokopisni *Versuch eines Entwurfes zu einer Literatur-geschichte für Krain* (1825) in Rožičev rokopis *Krain bis zum Jahre 1823* (Uršič, Anton Rožič, Uršič, Jožef Kalasanc Erberg).

11 Winklern, *Biographische und literarische Nachrichten*.

12 V izvod knjige, ki ga hrani NUK, se je podpisal kot lastnik, v kazalu pa so vidne označbe 24 piscev, ki so ga še posebej zanimali: Bartholotti Joh. Nep., Casteliß Joseph, Curipeschiß Benedikt, Frey Johann, Gmeiner Franz Xav., Koschak Aldobrand, Kraßnigg Joh. Georg, Leuzendorfer Joh. Nep., Luby Anton in Mihael, Maurisberg Anton, Merkas Peter, Montegnana Ferdin., Muschitsch Peter, Neupauer Fr. Xav. v., Ostrich Johann, Popowitsch Joh. Sigm., Renkl Joseph, Rottensteiner Martin, Ronko Caspar, Tschego N., Turtltaub Aloys, Werdnig Michael in Zunggo Joh. Anton.

Lexicon von Steyermark, ki ga je v letih 1822–1823 v Gradcu v štirih zvezkih izdal Carl Schmutz. Izmed pesnikov je v leksikon vključil le nemško pišoče, posebej pa je omenil rokopisna dela ptujskega zgodovinarja in beneficiata Simona Povodna.¹³ Povodnove zapiske do leta 1827 najdemo v rokopisnem delu *Bürgerliches Lesebuch worin nebst alter und neuer Geschichte der Römerstadt Pettau*, v katerem je omenjal svetourbansko akademijo, še posebej obširno pa je pisal o Volkmerju.¹⁴ Njegove zapiske so poslej citirali vsi štajerski pisci, ki so se ukvarjali s slovenskim slovstvom na Štajerskem, npr. Anton Kreml in Rudolf G. Puff.

Anton Kreml je s pisanjem svojega znamenitega zgodovinskega dela *Dogodivšine štajerske zemle* pričel že v tridesetih letih in nekaj odlomkov leta 1838 poslal Stanku Vrazu z željo, da bi rokopis objavil v Zagrebu pri Ljudevitu Gaju v novi pisavi gajici, vendar se to zaradi osebnih sporov z Gajem ni uresničilo. Kljub temu so bili izbrani odlomki iz rokopisa prevedeni v ilirščino in objavljeni v 2. in 3. letniku časopisa *Kolo* v letih 1842–1843 (Štajerska za vrême nêmačkih i magjarskih bojevah). Drugo predelavo je Kreml najpozneje leta 1840 v nemškem prevodu poslal graškemu listu *Der Pilger*, ki je nekaj odlomkov objavil v letih 1840–1842. Ponatisnjeni so bili v knjigi *Luttenberg in Untersteier*. Delo je imelo težave s cenzuro tako v Zagrebu kot v Gradcu. V tiskarni naj bi že pričeli s tiskom, vendar je cenzura decembra 1842 zavrnila objavo, domnevno zaradi vse večjega madžarskega pritiska na Hrvaško. Nato je Kreml poslal rokopis še v Gradec in šele 4. predelava je dobila potrebno dovoljenje dvornega cenzurnega urada na Dunaju. Delo je izšlo v Gradcu v štirih zvezkih; prvi zvezek je izšel v oktobru 1844, drugi v začetku leta 1845 po Kremplovi smrti. Po mnenju raziskovalcev naj bi bil najbolj sporen tretji rokopis. Razvidno je, da so cenzorje poleg naselitvene slovanske teorije in odlomkov o odnosu Nemcev do slovenskega jezika motila tudi Kremplova verzificirana mesta, v katerih je izražal domovinska čustva in ljubezen do dežele Štajerske, še posebej pa deli, ki omenjajo češko-ilirski črkopis.¹⁵ Posebej pomemben je

13 Schmutz, *Historisch-topographisches Lexicon*.

14 Pod signaturama R-40 in R-41 je arhivirana Zgodovina mesta Ptuja v dveh delih: *Bürgerliches Lesebuch* (Meščanska čitanka) 1821, 1825. V ptujskem arhivu se nahaja sodobni prepis (transkripcija iz gotice) originala, ki ga hrani Štajerski deželni arhiv v Gradcu pod št. 177. Okrajšani rokopis istega dela (original) hrani Univerzitetna knjižnica v Mariboru.

15 Friš, Matjašič Friš, »Dogodivšine štajerske zemle«, str. 429–456; Ditmajer, Cenzura Kremplovih *Dogodivšin*, str. 225–244.

zadnji del *Dogodivšin*, ki obsega čas do Ferdinanda I. (1843). V njem je Krempel omenjal ustanovitev stolice slovenskega jezika, slovenske slovničarje in slovaropisce ter številne druge knjige štajerskih Slovencev (Slomšek, Dajnko, Volkmer, Vraz, Glaser, Košar, Verdinek, Veršič), posebej je omenil narodne buditelje Voduška, Matjašiča, Muršca, Magdiča, Strajnsaka, D. Cvetka, Macuna, Vrbnjaka in Trstenjaka. Ni se mu sicer zdelo odveč omeniti nemško pišočih pesnikov: Fellingnerja, Gottweisa, Kalchberga, Königa, Kolmanna, Lannoya, Leitnerja, Johanna Philippa Neumanna, Pergerja, Schnellerja, Janeza Antona Zupančiča, Gabriela Seidla, Rudolfa Gustava Puffa in Matevža Vehovarja. Izdajanje slovenskih knjig je bilo tudi v Kremplovem času oteženo zaradi premalega trga in prevelikega denarnega zaloga: »/K/ajti je težko pri nas knige na svetlo dati, knjigari njih nečejo prekvzeti, boječi se zgube, ali ne videči mastnega dobička, knjigopisci njih pa sami tudi težko dajo natiskati zavolo velkega založenja ino po malem nazajdoblenja, bogatim pa je kniževstvo malo na skerbi.«¹⁶

Za Kremplom je o štajerski zgodovini, etnografiji, geografiji in kulturi pisal predvsem učitelj na mariborski gimnaziji Rudolf Gustav Puff. Leta 1847 je v Gradcu izdal v nemščini napisano delo *Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte*. Med drugim je podal kratke biografije ali zgolj omembe 16 pomembnih mariborskih osebnosti, med njimi jezuitskega pridigarja Jožefa Castellitza [Kastelica]¹⁷ in jezuitskega pesnika Emerika Spitziga, benediktinskega pesnika in prefekta mariborske gimnazije Ulricha Speckmoserja ter pesnika, dramatika in profesorja na mariborski gimnaziji Janeza Antona Zupančiča.¹⁸ Največ podatkov o štajerskih piscih prinaša njegov zbornik *Marburger Taschenbuch für Geschichte, Landes- und Sagenkunde der Steiermark und der an dieselben grenzenden Länder* (I. 1853; II. 1854; III. 1859). V prvem zvezku se nahaja posebno poglavje, namenjeno obravnavi literature Slovencev (»Wir wenden uns am Schlusse unserer Skizze zur Literatur der Wenden«), v katerem kranjskim piscem sopostavlja štajerske. Tako naj bi takoj za Trubarjem, Dalmatinom in Bohoričem nastopil Štajerec Sebastian Kurler [Kueler] (sekovski prošt v letih 1589–1619), odličen

¹⁶ Krempel, *Dogodivšine štajerske zemle*, str. 253.

¹⁷ Jožef Castelliz se je rodil leta 1710 v Šoštanju, v jezuitski red je bil sprejet leta 1726, dolgo časa je bil pridigar na Dunaju in še leta 1773 živel v graškem kolegiju. Poleg mnogih drugih pridig je izdal tudi *Lobrede dem H. Bischof von Augspurg Udalrico zu Ehren* (Wien, 1749) (Glonar, Castelliz, Jožef).

¹⁸ Puff, *Marburg in Steiermark*.

pridigar, čigar slovenski/slovanski nabožni spisi so se žal izgubili ob ukinitvi samostana Seckau leta 1782. Med slovenske pisce je prišteval tudi kajkavce, npr. kalvinskega pisca Mihajla Bučiča. Med pesniki je omenil Štefana Modrinjaka (piše: Stefan Madrčak), župnika v Župniji sv. Miklavža, in Leopolda Volkmerja, kaplana v Destrniku, med literarne upe pa je uvrstil tudi zgodaj umrlega profesorja slovenščine v Gradcu Janeza Nepomuka Primica. Nato je pisce in njihova dela razvrstil v različne skupine: slovnice, slovarji, retorska literatura, mladinska literatura in pesniške zbirke (Leopold Volkmer, Peter Dajnko, Štefan Modrinjak). Posebej se je posvetil Slomšku, Jožefu Drobničju, Antonu Kremplju, Petru Dajnku, Davorinu Trstenjaku, Antonu Murku, Oroslavu Cafu in Franu Miklošičju. Med hrvaško-ilirske literate, ki so po njegovem mnenju vplivali na Štajerce, je uvrstil tudi Stanka Vraza. Imenoval ga je za pesniškega genija in slovanskega Petrarko.¹⁹

Prvo samostojno slovensko literarnozgodovinsko delo *Literatur der Winden* (1831) je nastalo izpod peresa Matije Čopa, natisnjeno pa je bilo šele v drugi izdaji Šafaříkove *Geschichte der südslawischen Litteratur 1–3* (1864–1865). Celotno slovansko literarno zgodovino je podala že njegova izdaja *Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), vendar je slovenskemu jeziku in slovstvu namenjenih le dvajset strani. Od piscev, ki so se rodili ali zgolj delovali na Štajerskem, se v kasnejšem razširjenem delu, katerega glavni vir je bil Čop,²⁰ omenjajo nekateri iz Pohlinovega seznama (Stržinar, Popovič, Gorjup, Hasl, Rupnik, Sullak, Breznik). Med Vzhodnoštajerci so prvič omenjeni pesnik Leopold Volkmer, kasnejši škof Anton Martin Slomšek, nabožni pisec in slovničar Peter Dajnko ter njegova sledilca (»Nachfolger Dainko's«) Vid Rižner in Anton Šerf, medtem ko Laha in Veršiča na seznamu še ne najdemo. Nato je podana žanrska obravnava vsega napisanega oz. Čopu znanega slovstva, nas pa najbolj zanima razdelek »Redekünste, Poesie und Prosa«, v katerem je pesništvo obravnavano v štirih delih: (1) Zbirke različnih pesmi (ljudske pesmi, mešane pesmi v zbirkah), (2) Lirske pesmi (religiozno-moralični spevi, himne in cerkvene pesmi; pesmi, ode in elegije), (3) Basni, (4) Drame. V skupini cerkvenih in religioznih pesmi najdemo Stržinarjeve *Katoliš kršanskiga vuka pejsme* (1729),

19 Puff, *Marburger Taschenbuch*, str. 3–118. Gl. še: *Marburger Freundes-Gruss* (Sagen, Dichtungen, Wanderungen und Lebensschilderungen) iz leta 1849; *Frühlingsknospen von der Sann* (1850); 6.–12. zvezek *Steirische Volkssagen oder Heiteres und Ernstes von der Mur und Drau* (1840/41).

20 Gl. Čop, *Pisma Matija Čopa*.

pospremljene z negativnih komentarjem o stilu pisanja: »Ganz unpoetische, schlechte Reimerei.«²¹ Čop mu je pripisal tudi *Pejsem od teh velikih odpustikov* (1730). Nekaj časa je na Štajerskem služboval jezuit in pesnik Primož Lavrenčič, avtor pesmarice *Misionske katoliš karšanske pejsme* (1752), ki si je prav tako prislužila negativno opombo o stilu pisanja in jeziku: »/E/lende Reimereien /.../, in denen man nicht leicht etwas von jenem tief religiösen Gefühl findet /.../. Sprache und poetische Technik ist in denselben ohnehin höchst unvollkommen.«²² Pesmarice *Misionske pesme inu molitve* mu ni pripisal. Sledi Rupnikova cerkvena pesmarica *Pejsme od keršanskiga vuka po versti Katechizma* (1784). Prvič je omenjena anonimna graška pesmarica *Andohtlive pejsme na use tajlle s. Maše* (1756), prav tako brez literarno-jezikovnih opomb. Štajerske pisce pesmi prve polovice 19. stoletja zastopa Peter Dajnko, utemeljitelj novega črkopisa dajničice, z zbirko *Sto cirkvenih ino drugih pobožnih pesmi* (Gradec, 1826). Prav tako ga najdemo v naslednji skupini posvetnih pesmi (*Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajarskem*, 1827), ki naj bi bile po piščevi oceni podrejene moralnemu in uporabnemu vidiku. V tretjo skupino je Čop uvrstil Volkmerjeve rokopisne *Fabule*, ki jih je kasneje izdal Murko (*Fabule in Pesmi*, 1836). Šerfova pesniška zbirka še ni bila vključena v obravnavo, saj seznam slovenskih piscev obsega zgolj dela, napisana do leta 1832.

Slovstvo prekmurskih oz. ogrskih Slovencev so v prvi polovici 19. stoletja poleg Šafařika omenjali še Jan Čaplovič (*Croaten und Wenden*, 1829), Franz Sartori (*Historisch-ethnographische Übersicht der wissenschaftlichen Cultur, Geistesthätigkeit und Literatur der österreichischen Kaiserthums*, 1830) in Ernst von Olberg (*Geschichtliche Uebersicht der Slavischen Sprache in ihren verschiedenen Mundarten und der slavischen Literatur*, 1837). Šafařik je od prekmurskih piscev v 18. stoletju omenjal Franca Temlina, Mihaela Severja, Števana Küzmiča in Mikloša Küzmiča. V 19. stoletju je omenjal še Mihala Barlo. Med pesniškimi knjigami je posebej navajal Küzmičev molitvenik, Sijartovo in Bakoševo pesmarico brez navedbe avtorja, po Čaploviču pa tudi prekmursko ženitveno knjigo brez navedbe naslova (*Starišinstvo i zvačinstvo*).²³

Za čas po marčni revoluciji (1848) je značilno vedno večje uveljavljanje slovenščine v šoli, uradih, časopisju, književnosti, začel se je razvoj sloven-

21 Šafařik, *Geschichte der südslawischen*, str. 78.

22 Šafařik, *Geschichte der südslawischen*, str. 79.

23 Šafařik, *Geschichte der südslawischen*, str. 80, 81, 86.

skega strokovnega izrazja. Raziskovanje slovenskega slovstva je potekalo po naslednjih ločenih smereh, iz katerih se je konec stoletja izoblikovala nacionalna literarna zgodovina kot znanstvena stroka: literarna kritika; pedagoška, strokovna in poljudna publicistika; celotni slovstvenozgodovinski pregledi; univerzitetna slavistika.²⁴ Literarna kritika se je v sredini 19. stoletja osredotočala predvsem na kranjski krog čbeličarjev in prvega pesnika *Novic* – Koseskega, medtem ko so bili pesniki Slomškovega almanaha *Drobtinice* (razen Slomška, Hašnika in Virka) negativno ovrednoteni: »O pesnikih "Praviga Slovenca" kakor tudi "Drobtinic" neradi govorimo. Spačeno, pokvarjeno in clo ostudno pesništvo najdemo v obeh. Izjeme bi zamogli na perstih ene roke sošteti. To, kar sta nam postavim Virk in Slomšek branja vredniga prinesla nam zagrene po drugi plati strašne pošasti Rožičkove poezije, ki malo časti sicer dobrim Drobtinicom delajo.«²⁵ Peter Dajnko je bil prepoznan kot duhovni naslednik buditelja slovenskega slovstva Marka Pohlina, presojo se je le njegovo posvetno pesništvo, jezik pa je bil označen kot trd, okoren in nerazumljiv.²⁶

Slovensko slovstvo se je pričelo pojavljati tudi v kratkih pregledih v slovnica in z izbranimi besedili v berilih. V Janežičevi *Slovenski slovnici* (1854) se npr. omenjajo Volkmerjeve *Fabule in pesmi*, ki so pospremljene z negativnim komentarjem: »Škoda, da so s toliko ptujim duhom navdane.«²⁷ Dajnkovi pesmi in množice ostalih knjig Janežič ni posebej omenjal. Med pesniki Ahačlovih *Koroških in Štajarskih pesmi* si je posebno omembo prislužil škof Slomšek, ki mu je Janežič tudi sicer namenil pozitivne besede o slogu njegovega pisanja. Stanko Vraz si je posebno omembo prislužil z izdajo *Narodnih pesmi ilirskih* (1839), saj je pesniške zbirke sicer izdajal v ilirščini. V Miklošičevem *Slovenskem berilu za osmi gimnazijalni razred* (1865) je slovensko slovstvo podano po stoletjih. Med pisci 18. stoletja je zastopan pesnik Volkmer s *Pesmijo od lipe*, v 19. stoletju pa Slomšek s pesmijo *Veselja dom*. Hašnik je bil s pesmima *Sprememba* in *Lastavki za slovo* uvrščen v *Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred* in *Slovensko berilo za šesti gimnazijalni razred* (1853, 1854).²⁸ Sketova *Slovenska slovstvena čitanka za*

24 Dolinar, *Slovenska literarna veda*, str. 50.

25 Trdina, *Pretres slovenskih pesnikov*, str. 316.

26 Prim. Trdina, *Pretres slovenskih pesnikov*, str. 296, 304, 312, 316.

27 Janežič, *Slovenska slovnica*, str. 142.

28 Miklošič, *Slovensko berilo za osmi*; Miklošič, *Slovensko berilo za šesti*; Miklošič, *Slovensko berilo za peti*.

sedmi in osmi razred srednjih šol (1893) je v pregled vključila tudi kajkavske pisce. Z basnimi in posvetnimi pesmimi je zastopan Dajnko (*Mladost, Popevajoči škrllec*), s pesmimi iz *Dogodivščin* Anton Kremlj, Stanko Vraz z odo *Hvala Nj. C. visokosti nadvajvodi Joanu* in Anton Martin Slomšek s prav tako posvetnimi pesmimi (*Večernica, Tri narlepši rožice, Novoletnica*).²⁹

V tem času so bili slovenski bralci v različnih časopisnih člankih avtorja Božidarja Raiča seznanjeni tudi s prekmurskimi pisatelji. Po svojem prvem potovanju v prekmurske kraje je leta 1869 objavil članek Prekmurski knjižniki pa knjige. Za najstarejšega prekmurskega književnika je imenoval protestantskega duhovnika in prevajalca Nove zaveze Števana Küzmiča, takoj za njim pa katolika Mikloša Küzmiča, vendar ni navedel njegovih izdaj *Molitvene knjige* s pesmimi. Navajal je le kasnejšo izdajo iz leta 1813 in po slogu sklepal na Küzmičevo avtorstvo. Zatem je navajal *Pesemske knjige* (ok. 1816–1820) neznanega avtorja, nato pa *Krščanske nouve pesmene knjige* Mihala Barla. V prvem primeru gre za Bakošev *Nouvi gráduvál* iz leta 1789, saj ima le njegova pesmarica 456 strani. Podrobneje se je posvetil Jožefu Košiču, ki ga je obiskal na Gornjem Seniku leta 1860. Omenil je tudi dela Janoša Kardoša, vendar mu niso bile znane njegove pesniške knjige, in navajal je prevode psalmov Šandorja Terplana. Objavil je dve pismi Franca Žbülla, ki govorita o naglaševanju pri Prekmurcih ter ocenjujeta Borovnjakove in Košičeve priložnostne pesmi. Po omembi Jožefa Borovnjaka in Jožefa Zemljiča se je posvetil rokopisni pesmarici iz Župnije Pertoča, ki naj bi jo napisal Jožef Smodiš pred letom 1695.³⁰

Slovenska matica je imela v načrtu izdati več zvezkov o zgodovini Štajerske. Tako je leta 1868 izšlo že prvo delo z naslovom *Slovenski Štajer. Dežela in ljudstvo*; kot naslednji je leta 1870 izšel tretji zvezek. Tako je tudi Ivan Macun pričel razmišljati o zgodovini slovstva na Štajerskem, ki je izšla leta 1883 pod naslovom *Književna zgodovina slovenskega Štajerja*.³¹ Delo podobno kot v prejšnjih odstavkih omenjene kranjske literarne zgodovine v obravnavo vključuje tako tujejezične kot slovensko pišoče avtorje, le da je ločnica med njimi tokrat jasno določena. Kljub temu mu je literarna kritika z nacionalnega vidika to vključitev očitala.³² Štajerske književnike, ki so

²⁹ Sket, *Slovenska slovstvena čitanka*.

³⁰ Raič, Prekmurski knjižniki pa knjige, str. 61–77.

³¹ Macun je delo napisal že leta 1870.

³² Prim. Fekonja, Macunova Književna zgodovina, str. 695.

ustvarjali v slovenskem jeziku, je Macun razdelil v štiri skupine: prva doba (do 1800), druga doba (do 1830), tretja doba (do 1850), četrta, najnovejša doba. V prvo obdobje, v primerjavi s Šafaříkovo literarno zgodovino, ni vključil Stržinarja, Rupnika in Sullaka. V drugi skupini so na novo omenjeni Modrinjak, Gutman in Lipold. Slednji je po Macunu³³ v rokopisni zapuščini zapustil šest knjig pesmi. V tretji skupini se prvič najdejo Šamperl, Caf, Miklošič, Kočvar, Vogrin, Prelog, Trstenjak, Macun, Orožen in Drobnič. Po Vrazovih pričevanjih je Macun³⁴ navajal, da se je ohranilo 27 rokopisnih Šamperlovih pesmi. V obravnavo ni vključil le tistih slovenskih piscev, ki so se na Štajerskem rodili, temveč tudi tiste, ki so v tej pokrajini delovali. S tega vidika je literarna kritika predlagala, da bi bilo treba omeniti tudi škofa Hrena, Ahacija Stržinarja in Jurija Aliča. Macun je spregledal tudi Verdineka, Juvančiča, Rižnerja, Šerfa, Glaserja, Zabukovška, Bezjaka, Eileca, Laha in Fanny Haussmann.³⁵

Ob ustanovitvi Slovenske matice leta 1864 se je pokazala potreba po knjižni izdaji slovenske slovstvene zgodovine. Zanj so se zanimali Marn, Levec, Kleinmayr, Macun in Glaser.³⁶ V samozaložbi jo je prvi izdal Jurij Kleinmayr pod naslovom *Zgodovina slovenskega slovstva* (1881). Slovstvo je delil na staro- in novoslovensko. Prva doba novoslovenskega slovstva se prične s Trubarjem in konča z Japljem (1550–1770), druga doba traja do izida *Novic* leta 1843, tretja pa do njegovega časa, »ko je jezik postal stalno sredstvo razvitku za vse strani naroda našega«.³⁷ Slovensko umetno slovstvo z ozirom na pesništvo je razdelil na tri obdobja: (1) od Pisanic do Čbelice (1779–1830) s posebno omembo Vodnika; (2) od Čbelice do Novic (1830–1843) s posebno omembo Prešerna; (3) od leta 1843 naprej s posebno omembo Koseskega. V prvem obdobju tako ni omenjal cerkvenih pesmaric 18. stoletja. O Volkmerju je podal kratko nestrokovno opazko o jeziku in omenil Murkovo izdajo njegovih posvetnih *Fabul in pesmi* (1836), cerkvene pesmi, pridige in krščanski nauk: »Beseda mu res da ni vglajena a je vendar le domača in prijazna, kakor jo slišimo v "slovenskih goricah". Ni bilo domače veselice, da je ne bi bil oveselil s kako kratkočasno pesnico, ki so jo ljudje hitro pobrali, prepisali, razpošiljali in jih še dandenes

33 Macun, *Književna zgodovina*, str. 87.

34 Macun, *Književna zgodovina*, str. 89.

35 Fekonja, Macunova *Književna zgodovina*, str. 696–698.

36 Dolinar, *Slovenska literarna veda*, str. 45, 50.

37 Kleinmayr, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 12.

popevljejo, čeravno ni veliko pesniškega duha in ognja v njih.«³⁸ Slabo je vrednotil pesniška dela Valentina Orožna.³⁹ »/J/eden bolj rodovitnih in zaslužnih pisateljev ovega časa med štajerskimi Slovenci«⁴⁰ je po njegovem mnenju Peter Dajnko, čigar izdaje cerkvenih in posvetnih pesmi je posebej navajal. Pozitivno je vrednotil Ahaclovo zbirko *Koroške ino Štajerske pesme* (Slomšek, Globočnik, Hašnik, Krumpak, Lipold, Strašek, Orožen, Urek in Vodušek). Antona Šerfa je omenjal kot cerkvenega pisatelja, ne pa tudi kot pisca posvetnih pesmi, Vrazu pa očital pisanje v ilirščini.⁴¹ Levstikova⁴² kritika tega dela se je posvečala predvsem Vodniku, Prešernu in Koseskemu, v predzadnjem delu kritike pa je objavil seznam piscev, ki jih je pogrešal v Kleinmayrjevem pregledu. Ta je med starejšimi pisci s štajerskega območja pisal le o polihistorju Popoviču, Brezniku in slovničarju Zagajšku, Levstik pa je njegov seznam dopolnil še s tistimi, ki so jih navajale pretekle literarne zgodovine: Stržinarjem, Lavrenčičem, Rupnikom, Gorjupom, Goličnikom in Rižnerjem. Levstik je pogrešal še starejše kajkavske knjige, saj so v tem času zagovarjali stališče, da te sodijo v slovensko književnost, čeprav jih je Šafařík vključil v hrvaško. Od prekmurskih piscev je najprej omenil Števana Küzmiča, v drugem obdobju pa je navajal le Barlovo pesmarico. Ponovno jima je posebno poglavje namenila Glaserjeva literarna zgodovina.

Karel Glaser je v svoji *Zgodovini slovenskega slovstva I: od početka do francoske revolucije* (1894) in *Zgodovini slovenskega slovstva II: od francoske revolucije do 1848. l.* (1895) prvič omenjal tudi nekatera rokopisna pesniška dela (npr. pesmarica iz Cirkulan v Halozah, 1781).⁴³ Cerkvemu pesništvu 18. stoletja nasploh ni pripisoval velike veljave: »Cerkveno pesništvo so gojili brez uspeha Steržinar, Repež, Lavrenčič in Redeskini.«⁴⁴ Prvič je v literarnozgodovinskem delu navedena Volkmerjeva rokopisna zbirka posvetnih pesmi *Zmes za pevca* (1814), njegov vzhodnoštajerski jezik pa je

38 Kleinmayr, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 76, 77.

39 »Pesni njegove so preproste, serčne, živahne. Visokih misli, izvanredne plodovitosti pri njem ne najdemo, tudi posebne izvirnosti ne.« (Kleinmayr, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 166.)

40 Kleinmayr, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 95.

41 »Opustiti slovenščino in zjediniti se v "ilirščini", glasila se je vest književna, na katero je dušo in telesom prisegal Stanko Vraz, a merzil Prešeren.« (Kleinmayr, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 139.)

42 Levstik, *Zgodovina slovenskega slovstva*.

43 O rokopisni pesmarici, ki mu jo je pokazal Dernjač, upokojeni nadučitelj iz Sevnice, je pisal leta 1894 v *Ljubljanskem zvonu*.

44 Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I, str. 138.

negativno vrednotil: »Jezik je precej ponemčen, pa ima vendar nekatere zanimljive posebnosti slovenskega narečja okolo Ptuja na Štajerskem.«⁴⁵ Modrinjaka je bolj cenil kot njegovega predhodnika, vendar mu je pripisal zgolj štiri kasneje natisnjene pesmi (*Amico Cvetkoni, Fabula, Škorjanec in pevec, Golob*). V obdobju 1815–1848 je posebej obravnaval 20 štajerskih piscev. Navajal je 18 Dajnkovih natisnjenih del, po ustnih pričevanjih omenjal njegove rokopise (ni pa vedel za starozavezne prevode) in prvi omenil vse štiri njegove sledilce: Veršiča, Laha, Rižnerja in Šerfa. Iz pregleda je izpustil Šerfovo pesmarico *Cvetenjak* (1839). V primerih je navajal dve slavilni Cvetkovi pesmi iz *Zgodnje Danice* (1849), Gutmanovo pesem iz *Vedeža* in prevod pesmi Jezus moje poželenje iz *Drobtinice* (1850), tri Dajnkove pesmi iz posvetne in cerkvene pesmarice, navajal nekatere naslove danes izgubljenih Kremplovih pesmi (npr. *O štirih letnih časih, Pesmi za vse nedelje po evangeljih*), Glaserjevo nabožno pesem iz *Drobtinice* (1850), navajal naslove Lipoldovih pesmi iz *Drobtinice* (1846, 1850), od vseh štajerskih pesnikov pa je najvišje vrednotil Stanka Vraza,⁴⁶ ki mu je pripisal tudi tri sonete iz Šamperlove knjige *Navuk vu peldah* (1836). Glaser se večkrat ni strinjal s preostrimi sodbami nekaterih svojih predhodnikov, npr. Šafařikovim negativnim komentarjem Ahačlove pesmarice in Prešernovim epigramom Antonu Krempļu, ki ga je navajal Kleinmayr. V prvem delu literarne zgodovine se najdejo tudi kajkavski pisci, npr. Ivan Belostenec, Mihal Bućić, Anton Dalmatin, Katarina Frankopan, Peter in Nikola Zrinski, Juraj Habledić, Stjepan Konzul. Od prekmurskih piscev je po podatkih Raića, Šafařika, Marna, Trstenjaka in Čaplovića v poglavju Ogrski Slovenci omenjal Števana in Mikloša Küzmića, Ferencu Temlina, Števana Sijarta in Mihaela Severja. Pri M. Küzmiću je omenjal dva molitvenika s pesmimi, prvi ima napačen naslov (*Knjiga pesmena i molitvena*), drugi ima dva naslova, iz katerih je razvidno, da je navajal izdajo iz leta 1813, ki je izšla v Radgoni. Navajal je tudi naslov Sijartove mrtvaške pesmarice (*Mrtvečne pesmi*, 1796), Severju pa je poleg *Reda zveličanstva* pripisal še Küzmićevo delo *Vöre krstšanske kratki navuk*. V drugem delu literarne zgodovine je navajal še dela Jožefa Košiča in Mihala Barla. Iz Barlove pesmarice je navedel predgovor in pesem

⁴⁵ Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 83.

⁴⁶ »Na Štajerskem je Leopold Volkmer prevajal Gellertove, Gleimove in Lessingove pesni na slovenski jezik, v Savinjski dolini se je oglašal s humorističnimi pesnicami Jožef Lipold, oba je prekosil po izvirnih mislih in primeroma lepem jeziku Štefan Modrinjak, nad vsemi pa stoji Stanko Vraz.« (Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 130–131.)

Žirovnost zemle. V tretjem delu literarne zgodovine je navajal Jožefa Borovnjaka, Franca Žbüllja, Jožefa Pusztaja, Šandorja Terplana (*Knige žoltarske*), Jožefa Zemljiča in Marka Žižka. Najbolj obširno je pisal o Borovnjaku in navajal njegovo izdajo Küzmičeve *Knige molitvene* (1846), nato molitvenike *Duhovna hrana*, *Jezus moje poželenje* in *Sveti angel čuvar*. Med pesmaricami je pisal o cerkveni pesmarici Jožefa Pusztaja *Krščansko katoličanske cerkvene pesmi* (1893) in navajal nekatere pesmi ter predgovor, v katerem izdajatelj piše o razlogih za neprevzemanje pesmi iz štajerskih pesmaric: »Ki tak dobro pregledneje ete knige, vidli do, ka so skoro vse nove pesmi z vogrskoga jezika na slovensko predelane, i zato nej z k nam najbliže stoječega štajerskoga jezika, ar se štajerske pesmi s največšim trudom itak nemrejo na naš stari slovenski jezik tak predelati, ka se nebi poznale (!) Nadale i zato, ar poznane štajerske pesmi z vekšinom tak preveč svecko vižo majo, štera se v cerkev nikak ne pripravi.«⁴⁷

Karel Štrekelj je med letoma 1896 in 1912 na graški katedri za slovansko filologijo prvi izčrpno predaval o slovenskem jeziku in slovstvu. Rokopis teh predavanj je bil objavljen šele v letih 2012 in 2014 pod naslovom *Zgodovina slovenskega slovstva I–IV*. V obdobju protestantizma je med kajkavske pisatelje uvrstil v Ormožu rojenega Antona Vramca. Tudi v poglavju o baroku je veliko prostora namenil kajkavskim piscem, ki so še v 17. stoletju svoj jezik imenovali slovenski in so jih brali tudi štajerski Slovenci, še posebej dela Nikole Krajačevića (*Molitvena knjižica*, *Katekizmus detečinji*, *Sveti evangeliomi*). Stržinarjeve cerkvene pesmi je ocenil podobno kot Čop, vidno je bolj pozitivno vrednotenje narodnih ljudskih pesmi.⁴⁸ Med pisci 18. stoletja je izpostavil predvsem Slovence celjskega okrožja: Hasla, Gorjupa, Goličnika, Breznika, Ješenaka, tam je deloval tudi prevajalec Jakominija Andrej Reja. Med vzhodnoštajerskimi pisci se je bolj podrobno posvetil pesniku in pridigarju Leopoldu Volkmerju. Pisal je o literarnih vplivih na njegove basni, metriko cerkvenih pesmi je ocenil pozitivno (»Pri teh pesmih je zanimivo to, da so pisane v dobri meri, ne kakor kranjske cerkvene pesmi iz tiste dobi, samo v štetih zlogih.«⁴⁹), informacijo o slovenskih pridigah, od katerih so danes ohranjene le štiri, je prevzel iz Povodnovih zapiskov ter omenjal še nekatere njegove tiske in rokopise po pričevanjih

⁴⁷ Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III, str. 317.

⁴⁸ Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I–II, str. 383.

⁴⁹ Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I–II, str. 583.

Cvetka, Murka in Štuheca. Štrekelj Volkmerjevega pesniškega jezika ni visoko cenil, pač pa mu je priznaval zaslugo za ohranjanje slovenskega jezika v Slovenskih goricah, njegov vpliv na štajerske rojake pa je primerjal z Vodnikovim vplivom na Kranjce.⁵⁰ Nato se je posvetil pesniku in duhovniku Štefanu Modrinjaku ter navajal Vrazove podatke o njegovem življenju in delu. V nasprotju z Vrazom ga je nekoliko slabše vrednotil, še posebej prevzete besede iz madžarščine in nemščine, ki so bile pogoste v vzhodnoslovenskem prostoru. Obravnaval je njegove redke pesmi, npr. *Elegija*, *Golob*, *Amico Cvetkoni*, *Vinska bratva*, *Deklici*, ki so se ohranile v manjši rokopisni knjižici pesmi. Na podlagi Primičeve pisemske zapuščine je opisal srečanje devetih duhovnikov pri Sv. Urbanu in njihove neuspele načrte za sestavo slovnice in slovarja, o čemer je prvi pisal že Povoden. Nato se je posvetil graškemu društvu Societas Slovenica in ustanovitvi stolice slovenskega jezika, ki jo je prav tako vodil Primic. Štrekelj mu je priznaval velike zasluge za narodnoprebudno delo, saj je hotel jezikovno povezati kranjske in štajerske Slovence, manj pa za delo na področju slovenske književnosti.⁵¹ Podrobno se je posvetil abecedni vojni in s tem tudi delovanju Petra Dajnka. Biografske podatke zasledimo tudi pri Dajnkovih sledilcih: Rižnerju, Šerfu, V(e)ršiču in Lahu, za podpornika novi pisavi je navedel še Kvasa in Košarja. Šerfov jezik je ocenil kot lepo narečje in ga prepoznal za avtorja pesniške zbirke *Cvetenjak* (Radgona, 1839). V dobi romantike se je posvečal predvsem avtorjem *Kranjske čbelice*, ki se jim štajerski pesniki, kot je bil Stanko Vraz, zaradi jezikovnih zaprek niso mogli pridružiti.⁵² Nato se je posebej posvetil celovškemu krogu literatov, v katerem so sodelovali tako koroški kot štajerski Slovenci lavantinske škofije. Glede Ahaclove izdaje knjige *Pesmi po Koroškim ino Štajerskim znane* (1833) si je delil mnenje s Šafaříkom, menil je, da je bil namen izdaje izpodriniti narodne pesmi.⁵³ Podrobneje se je ustavil pri Slomšku, vendar mu je podobno kot Primicu priznaval večjo kulturno vrednost kot literarno: »Pesnik po "božji milosti" sicer ni bil Slomšek, njegovih pesmi ne smemo meriti z merilo, katero nam podaja lepoznanstvo /.../. Njegove pesmi so odsev blagega, veselega srca, čiste, pobožne duše.«⁵⁴ Na kratko se je nato posvetil še ostalim pesnikom

50 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I–II, str. 584.

51 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I–II, str. 599.

52 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 686.

53 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 844.

54 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 851.

Slomškovega kroga: Lipoldu, Orožnu, Globočniku, Hašniku, Vodušku, Stojanu, Drobniču in Virku. Lipolda je imenoval »narodni pesnik«⁵⁵ in posebej omenjal njegovo brambovsko pesmarico ter dva zvezka cerkvenih in štiri zvezke posvetnih pesmi, ki so se takrat v rokopisih hranile v Mozirju. Pesmim v teh rokopisih se posebej ni posvečal, omenil je le, da se napitnice in flosarske pesmi pojo med ljudstvom. Tudi Orožnove pesmi je podobno kot Slomškove ocenil kot »priproste, toda brez visokih idej, brez izvirnosti«.⁵⁶ Omenjal je Lendovškovo izdajo njegovih pesmi iz leta 1879 in ugotavljal njihove nemške izvirnike. Nato je navajal Globočnikove natisnjene prozne prevode ter omenjal njegove umetne pesmi v Ahaclovi zbirki in *Drobtinica*, ki naj bi bile manj primerne za petje in tako tudi manj znane. Bolje je Štrekelj ocenil pesništvo Jožefa Hašnika, najlepše so se mu zdele pesmi *Dobrovoljni strelec* (iz Ahaclove zbirke) in *Prijatelju, Rožmarin, Pevec, Osode* (iz zbirke *Dobrovoljke* 1854). Nato se je posvetil petim vzhodnoštajerskim Slovencem: Murku, Miklošiču, Vrazu, Gutmanu, Cafu in Muršcu. Še posebej se je razpisal o narodnoprebudnem delovanju graških študentov po letu 1830, ko sta tja prišla Vraz in Miklošič. Ti študenti so se zanimali za vse slovanske jezike in njihovo slovstvo ter prevajali literarna dela evropskih romantikov, Štrekelj pa je opisal tudi njihove neuspele načrte za izdajanje literarnega glasila *Metuljček*.⁵⁷ Vraza je imenoval za srečno zmes nemških pesnikov Uhlanda in Rückerta ter za najznamenitejšega pesnika ilirizma.⁵⁸ Nato se je posebej ustavil ob Gutmanovih satiričnih pesmih v *Novem vedežu* (1838) in navedel primer ene pesmi. Njegovo splošno mnenje o literarni dejavnosti graškega kroga je bilo, da je ta bila preveč prostorsko in jezikovno omejena ter zato ni doživela večjega uspeha. Štrekelj je namreč zagovarjal stališče, da je slovenski knjižni jezik kranjsko usmerjen, pokrajinske jezikovne usmeritve pa je imenoval jezikovni individualizem.⁵⁹ Po Štreklju naj bi se vzhodni Štajerci, pri katerih je bil vpliv ilirizma večji, med letoma 1845 in 1850 bolj povezovali z Zagrebom kot Ljubljano.⁶⁰ V poglavju Ogrski Slovenci je po Glaserju navajal le dela Števana in Mikloša Küzmiča, Temlina, Severja in Sijartovo pesmarico *Mrtvečne pesmi* (1796).

55 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 851.

56 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 852.

57 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 871, 872.

58 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 875.

59 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 874.

60 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 883.

Po letu 1900 so se dokončno oblikovale znanstvene discipline jezikoslovje, literarna veda in narodopisje. Na novoustanovljeni filozofski fakulteti v Ljubljani so se s Kidričem in Prijateljem začela sistematična predavanja iz slovenske literarne zgodovine, poleg tega so se ustanovljale strokovne in znanstvene publikacije. Slovenski literarni zgodovinarji so se pri pisanju največ opirali na pozitivistično metodo (Kidrič, Prijatelj), manj je bila razširjena duhovnozgodovinska (Kelemina, Slodnjak, Cankar, Vidmar, Prijatelj, Žigon, Ocvirk). Literarna veda je v tem obdobju izdajala biografska in bibliografska dela, faktografsko analitične študije, monografske obravnave osebnosti ali skupinskih pojavov, delne sinteze na različnih zgodovinskih in teoretičnih ravneh ter nacionalne literarne zgodovine in njene primerjalne dopolnitve. Po Ivanu Prijatelju je literatura postala glavni predmet literarne zgodovine; opredelil jo je ožje od slovstva in književnosti (vse zapisano slovstvo), saj zajema le estetsko dovršena besedila (leposlovje).⁶¹ Nasprotno pa je Franceta Kidriča raziskovanje starejšega slovenskega slovstva vodilo v spoznanje, da ta zahteva posebno obravnavo in metodološke postopke; zato je kot njen predmet upošteval tako tujejezično slovstvo kot tudi pričevanja o slovenski jezikovni praksi. V svojem najpomembnejšem delu, *Zgodovini slovenskega slovstva* (1929–1938), se je podrobno posvečal le kranjskemu kulturno-literarnemu prostoru, medtem ko je ostale književnosti obravnaval pod pojmom slovensko obrobje. Ker se raziskave o dvojničnem razvoju slovenskega knjižnega jezika (osrednje- in vzhodnoslovenski knjižni jezik) začnejo pojavljati šele v šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja, tudi v tem delu zasledimo negativne oznake jezika štajerskih piscev (imenuje ga vzhodnoštajersko narečje), npr. za *Haloški rokopi*s in pesmarico *Peismi k' sveti meši* je menil, da nista upoštevali kranjske literarne tradicije, podobno mnenje je imel o Volkmerju: »Prvi izobraženi verzifikator Slovenskih goric se sicer ni brigal niti za Pohlina niti za njegove nasprotnike, ampak je pisal v svojem narečju.«⁶² Po Ilešiču je prvo izdajo Parhamerjevega katekizma v mariborskem okrožju označil za začetek književne dejavnosti na tem območju in delo domnevno pripisal Jožefu Plohlju, med cerkvenimi pisci celjskega okrožja je navajal Gorjupa in Rupnika. Prvemu je pripisal pesmi in litanije za častilce Marije od dobrega sveta ter knjigo pridig *Cirkovnu lejtju*, drugega je omenjal kot prevajalca Hevenesijevega dela *Quadragesima*

61 Dolinar, *Slovenska literarna veda*, str. 105–107, 117–128, 135.

62 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 199.

sancta in pisca cerkvenih pesmi, ki jih je slabo vrednotil. Cerkevno pesem je Kidrič ocenjeval z vidika izvirnosti in estetskosti: »Med 145 cerkvenimi pesmimi, ki so zabeležene v dobi od 1607 do 1750 v 20 tiskih in 5 rokopisih iz okoliša kranjske literarne tradicije, je le malo originalov in malo kitic, ki zaslužijo pažnjo iskatelja estetsko-literarnih vrednot.«⁶³ Ločeval je tudi med pesmijo in verzifikacijo, pri čemer je za slednjo značilno, da se ne ravna po individualnih doživetjih, temveč po zunanjih zgledih, njena veljava je relativna in odvisna od njenega mesta v razvoju nacionalne literature. Poezija je plod pesniškega daru in ima v nasprotju z verzifikacijo estetsko vrednost.⁶⁴ Volkmerjevo pesništvo, ki ga je označeval v skladu s svojo teorijo s pojmom verzifikacija, je vrednotil v primerjavi z Vodnikovim zelo negativno: »Vodnik in Volkmer sta bila po naravi za verzifikacijo približno enako nadarjena, a kako porazno je primerjanje za Štajerca. "Hvala kmetičkega stana" je vsaj užiten, dasi gostobeseden in neurejen ter z germanizmi natrpan poskus, ohraniti kmeta v zadovoljnosti s pozivom na izbranost njegovega stanu, pesem "Od tobaka" pa spada med najtrivialnejše primere slabega ljudskega okusa!«⁶⁵ Kidrič je tudi brambovske pesmi Primica, Cvetka in Volkmerja označeval z manjvrednim pojmom verzifikacija, saj so te bile večinoma prevodi in priredbe, napisane pa niso bile iz lastnega nagiba pesnikov. Kidrič se je posebej posvetil prekmurskim protestantom in kot prvi literarni zgodovinar omenjal rokopisno pesmarico iz 17. stoletja (tj. *Martjanska pesmarica I*), ki jo je sicer prvi opisal Franc Kovačič leta 1922.⁶⁶ Omenjal je tudi dela Temlina in Severja. O Števanu Küzmiču je pisal v poglavju o obrobnihi okoliših in povzemal predgovor v *Nouvi zákon*, ki ga je napisal Jožef Torkos. Pri omembi Mikloša Küzmiča je našteval samo knjižne zvrsti brez navedbe naslovov del, ki jih je navajal le v ponatisih.

Ivan Grafenauer je v *Kratki zgodovini slovenskega slovstva* (1920) slovensko slovstvo delil glede na vsebino (nabožno, poljudno) in kraj nastanka (pokrajinska slovstva), posebej je obravnaval ljudsko literaturo. Nastanek cerkvenih pesmaric 18. stoletja je povezoval z namenom, izpodrinuti prave narodne pesmi. V vzhodnoštajerskem slovstvu katoliške dobe je prepoznal močne jezikovne vplive kajkavskega slovstva, pri celjskih piscih druge

63 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 120.

64 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 449–458.

65 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 465.

66 Kovačič, Slavič, str. 40–42.

polovice 18. stoletja v obdobju razsvetljenstva pa močnejšo naslonitev na kranjske knjige, čeprav sta po njegovi oceni Gorjup in Rupnik pisala »dosti slabo v celjskem narečju«. ⁶⁷ V primerjavi z nekaterimi drugimi literarnimi zgodovinarji se Grafenauer ni toliko posvečal rokopisnemu slovstvu, saj je praviloma omenjal le natisnjene izdaje, več štajerskih pesnikov je zaradi ustnega širjenja pesmi označil za ljudske (Volkmerja, Modrinjaka, Vodovnika). V poglavju o romantiki se je podrobneje ustavil le ob Dajniku, njegove pesmi pa so se mu zdele utilitarnega značaja: »Verzifikacija teh 100 svetih in 150 posvetnih pesmi je spretna, poetično občutje pa zbudi le malokatera, vsebina je večinoma poučna.« ⁶⁸ Poleg Franceta Prešerna je posebno poglavje posvetil vprašanju ilirizma, kamor je pritegnil delovanje Stanka Vraza. Slomška je ponovno presojal z vzgojnega vidika. V poglavju o pokrajinskih slovstvih je praviloma omenjal dela prekmurskih protestantov (Temlina, Severja, Š. Küzmiča), od katolikov je omenil samo M. Küzmiča.

Anton Slodnjak je predstavnik generacije slovenistov, ki je svoje študijsko znanje s področja slovenske književnosti že poglobljala na ljubljanski univerzi po letu 1920. V *Pregledu slovenskega slovstva* (1934) je govoril o preporodu slovenskih obrobni pokrajin, kar se sklada s Kidričevim in Grafenauerjevim pojmovanjem razvoja starejšega slovenskega slovstva, v nasprotju z njima pa je v obravnavo vključil tudi ljudsko pesništvo v predkrščanski dobi. Slovstvena dela je obravnaval v razvojni zvezi s pisci in procesi nastanka, redkeje je pisal o recepciji teh del. Slovensko slovstveno zgodovino je razumel kot samobitno in se nagibal k nacionalni literarni zgodovini. Za starejše cerkveno pesništvo je prav tako kot njegovi učitelji uporabljal pojem verzifikatorstvo, tj. pesništvo brez sledu osebnega doživljanja pesnika; tako pesmi Stržinarja in Lavrenčiča imenuje rimano pridigarstvo brez sledu poetičnosti. ⁶⁹ Prav tako se je strinjal z ocenami svojih predhodnikov, da je pojav katehetičnih katoliških pesmi v prvi polovici 18. stoletja poskušal zatreti narodno posvetno (ljubezensko) pesem, kar so ti lahko interpretirali na podlagi predgovorov teh pesmaric. Štajerske pesnike, delujoče v prvi polovici 19. stoletja, je imenoval rapsodiste, tj. pisce pesniških del svobodne oblike (Cvetko, Jaklin, Volkmer, Modrinjak), negativno oznako poetični šušmar (tj. kdor nestrokovno, površno opravlja kakšno delo) je nato nadel

⁶⁷ Grafenauer, *Kratka zgodovina*, str. 104.

⁶⁸ Grafenauer, *Kratka zgodovina*, str. 133.

⁶⁹ Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, str. 32.

še pesnikom Ahaclove zbirke *Pesme po Koroškim ino Štajarskim znane* (»so brez poetičnega doživetja, vsakdanje, prisiljene«⁷⁰) in se strinjal s Prešernovim epigramom. Stanka Vraza je kot njegovi učitelji umestil v spone ilirskega gibanja, poskušal je tudi določiti njegov psihološki profil. Vzhodnoštajerski pisec Peter Dajnko je po njegovem pomemben kulturni in vzgojni delavec, vendar naj bi s svojimi načeli, »s suhim doktrinarstvom, ki se kaže zlasti v njegovih posvetnih pesmih, zamoril narodovo dušo, ki se je bila ohranila v narodni pesmi, zatrl tako romantične kali narodovega mišljenja ter ga prepoil z nekim licemerskim kriticismom in samodopadenjem«.⁷¹ Slodnjak je Slomška prvi postavil ob bok Prešernu, omenjal je tudi pesnike njegovega kroga; izpostavljeni so Oliban, Virk, Hašnik in Orožen.

Lino Legiša se je v svoji inavguralni disertaciji *Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Kranjsko Čbelico (1806–1828)* bolj posvečal estetskemu vrednotenju posameznih pesmi, ne pa toliko biografskim podatkom avtorja in historičnim oznakam dobe. To mu je v recenziji očital Ivan Grafenauer: »Vsakega pesnika je treba pač ocenjevati kot celotno osebnost iz njegove duhovnosti, njegove dobe in njegovega okolja.«⁷² Legiša je pesnike razvrstil v tri skupine: starejša vrsta (Vodnik, Grundtner, Andreaš, Drabosnjak, Alvian in Volkmer), mlajši rod (Stanič, Kančnik, Alič, Modrinjak, Cvetko, Jarnik, Schneider, Primic, Bilc, Zupan, Lipold, Koren in Dajnko) in najmlajši rod (Vesel, Burgar, Holzapfel, Grabrijan, Cigler, Slomšek, Ravnika, Baraga, Dolinar, Potočnik, Krempel, Vodovnik, Kastelic, Prešeren). Volkmerjeve basni in zbirka posvetnih stanovskih pesmi, ki imajo še baročne značilnosti, so se mu zdele zaostale in nazadnjaške (»so prosvetlenski zaostanek, ki ne nudi zanimivosti, marveč priča bolj o njegovi miselni in pesniški povprečnosti«⁷³), medtem ko je v rokopisni zbirki *Zmes za pevca* prepoznaval nekatere romantične prvine. Volkmerju tako ni priznaval zasluga velikega začetniškega pesniškega dela za štajerske Slovence. Čeprav je Modrinjak rasel ob Volkmerjevih pesmih, je Legiša pri njem že prepoznaval estetsko doživetje, celo nacionalizem, ki naj bi se ga naužil pri Hrvatih (npr. Andrija Kačić - Miošić), kot že njegovi predhodniki mu je z nacionalnega vidika očital kajkavske jezikovne vplive.

70 Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, str. 56.

71 Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, str. 112–113.

72 Grafenauer, Lino Legiša, str. 387.

73 Legiša, *Slovenska poezija*, str. 19.

Ostalim štajerskim pesnikom (Vodovnik, Krempl, Lipold, Koren, Dajnko) je z estetskega vidika obravnave namenil le malo besed, slabo je vrednotil tudi dinastične prigodnice (Alvian). Cvetkove brambovske pesmi se mu kot njegovim učiteljem zdijo brez vrednosti, v ostalih je prepoznaval odseve poznega klasicizma in romantike. Največ tovrstnega romantičnega čustva je odkrival pri Janezu Nepomuku Primicu. Pozitivno, vendar pod vzgojnim vidikom, je vrednotil Slomška.

V obdobju po drugi svetovni vojni se je slovenistika kot stroka pričela osamosvajati iz predvojnih primerjalnoslavističnih okvirov. V literarni vedi so se začele uveljavljati nove metode, predmetna področja in tehnologije raziskovalnega dela, ki so jih v svoja dela vnašali tudi slovenski slovstveni zgodovinarji: od pozitivizma in imanentne interpretacije prek strukturalno-semiotične analize, hermenevtike, recepcijske estetike do poststrukturalistične dekonstrukcije, obnovljenih oblik historizma in digitalne humanistike.⁷⁴ Raziskovanje slovenske slovstvene zgodovine je v drugi polovici 20. stoletja vezano na univerzitetne in novoustanovljene znanstvenoraziskovalne ustanove. V univerzitetni slavistiki povojnega obdobja so predavateljska mesta za področje (starejše) slovenske književnosti zavzela nova imena (Mirko Rupel, Marja Boršnik, Boris Merhar, Boris Paternu, France Bernik, France Zadavec, Jože Pogačnik, Matjaž Kmecl, Jože Koruza, Helga Glušič, Tone Pretnar, Miran Hladnik, Igor Grdina, Aleksander Bjelčevič, Blanka Bošnjak, Marko Juvan, Urška Perenič), odpirala so se nova raziskovalna področja. Generacija, ki se je formirala v šestdesetih letih, je sodelovala pri temeljnih projektih, kot so *Slovenska književnost 1945–65*, *Lirika, epika, dramatika*, *Zgodovina slovenskega slovstva 1–8*, v opoziciji do pozitivistične biografike in literarnozgodovinskega psihologiziranja pa se je že začelo govoriti o imanentni interpretaciji (npr. Paternu).⁷⁵ Urednik *Zgodovine slovenskega slovstva* (1956–1971) Lino Legiša je za prvi zvezek te izdaje skupaj s Francetom Tomšičem napisal poglavje o pismenstvu. Za delo je značilno, da vključuje tudi poglavje o zgodovini slovenskega jezika in ljudskem slovstvu. Tudi ta literarna zgodovina je pri obravnavi štajerskih piscev izhajala iz kranjskega literarnega prostora, ostale književnosti pa obravnavala kot obrobne, medtem ko se je zaradi potiskanja tuje nemške literature v ozadje ustvarjal napačen vtis, da je bilo slovstvo na Štajerskem

⁷⁴ Juvan, Sedemdeset let Inštituta.

⁷⁵ Hladnik, Slovenska književnost, str. 36.

zaostalo.⁷⁶ France Tomšič⁷⁷ je v poglavju o razvoju slovenskega knjižnega jezika tradicionalno vlogo priznaval zgolj osrednjemu knjižnemu jeziku, Dajnku pa očital partikularizem. Boris Merhar⁷⁸ je v poglavju o ljudski pesmi navajal razliko med recepcijskim in produkcijskim pojmovanjem ljudske poezije, nato pa opozoril na nezadostnost literarnih obravnav, ki se osredotočajo samo na njen estetski vidik. Sledi poglavje Mirka Rupla o protireformaciji in baroku, v katerem je avtor slovstvo obravnaval v različnih skupinah, vidno je ločevanje rokopisov in tiskov. Med poljudnonabožno slovstvo je vključil ljudske verske igre, katekizme, molitvenike in pesmarice. Med pisci pesmi je posebej obravnaval Stržinarja, Lavrenčiča, Repeža in Paglovca, kot štajersko je omenjal graško pesmarico *Andohtlive pejsme* ter dela Frančiška Ksaverija Gorjupa. Med prekmurskimi tiski je omenil Temlina, Severja in Š. Küzmiča, med rokopisi pa t. i. prekmursko pesmarico iz 17. stoletja (tj. *Martjanska pesmarica I*). Razsvetljenstvo je obravnaval Alfonz Gspan. O štajerskih piscih je pisal v poglavju o obrobni slovenski pokrajini in jih obravnaval po okrožjih. Največ besed je namenil Volkmerju in v njegovih pesmih prepoznaval utilitarni namen ter jih v nasprotju z Vodnikovo poezijo vzporejal z izdelki vaških godcev in bukovnikov. Tako se je ponovno strinjal s Prešernovim negativnim epigramom. Med prekmurskimi pisci pesmi je omenjal pesmarice Mihaela Bakoša, Mihala Barle in psalme Števana Sijarta ter molitvenik s pesmimi Mikloša Küzmiča.⁷⁹ V drugi knjigi je Legiša⁸⁰ v poglavju o romantiki nadaljeval svoje misli o pesništvu Štefana Modrinjaka, ki jih je izrazil že v svoji disertaciji. Tako je njegovo pesem *Molitva na božico Slovenko* označil za ostanek hrvaškega klasicizma, stanovske pesmi so se mu zdele zaostale, pesmi o vinu pa vulgarne; zato pa je pozitivno vrednotil njegovo opisno poezijo narave. Omenjal je izgubljene Kremplove pesmi *O štirih letnih časih* (1816), med preproste »pevce« pa je uvrstil še Lipolda in Vodovnika; njegove pesmi je namreč leta 1941 izdal Mišič in jih tako posredoval širšemu občinstvu. Dajnkove posvetne pesmi je obravnaval z estetskega vidika. Slomškovo prevzemanje motivov iz Mildehimske pesmarice je vrednotil kot neizvirno, bolj je cenil njegov prevod Schillerjeve *Hvale zvonov*. Pesnike Ahaclove zbirke *Pesme po Koroškim ino*

76 Prim. *Zgodovina slovenskega slovstva*, I, str. 424.

77 *Zgodovina slovenskega slovstva*, I, str. 21.

78 *Zgodovina slovenskega slovstva*, I, str. 31.

79 *Zgodovina slovenskega slovstva*, I, str. 427–429.

80 *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 53.

Štajarskim je večkrat označil za ljudske, npr. Lipolda in Orožna. Slednjemu je priznaval pesniški dar, zaradi priredb pa kritiziral neizvirnost. Odkrival je tudi nekatere omembe vredne pesnike graškega kroga štajerskih Slovencev (Trstenjak, Košar), od katerih se je po njegovem mnenju še najbolj izkazal pesnik Šamperl, Miklošiča pa je prepoznal za prvega slovenskega prevajalca poljskega pesnika Mickiewicza. Podatke o Vrazovem profiliranju v romantičnega pesnika in narodnem odpadništvu ter prestrukturiranju v ilirskega pesnika je dobil iz Petretove disertacije in separata o ilirizmu pri Slovencih, pri svoji sintezi pa je že lahko uporabil njegova natisnjena slovenska dela, ki so izšla v Zagrebu leta 1952, in članke o Vrazovih slovenskih pesmih, ki sta jih pisala Slodnjak⁸¹ in Ilešič. V njih je Legiša odkrival svobodoljubno antidinastično in antiklerikalno razpoloženje. Njegove ljubezenske pesmi je vrednotil kot prizadevanje, »dati Slovencem pesem, ki bi jih vzdignila na raven razvitih evropskih narodov«, ⁸² vendar se je to posrečilo le Prešernu. Jezik Vrazovih slovenskih pesmi je Legiša z osrednjeslovenskega gledišča negativno vrednotil, nekoliko se je ustavil tudi ob njegovi hrvaški poeziji. Legiši se je prvemu zdelo vredno v literarno zgodovino vključiti mariborsko dijaško literarno glasilo *Sprotuletna vijolica* (1846), v katerem so objavljali pesmi Mihael Golob, Ivan Ertl in Ivan Kocmut; poročilo o tem je lahko dobil že iz Kotnikovega poročila v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (1919). Vzhodnoštajerske slovnice so se mu zdele separatistične, saj naj bi ovirale poenotenje vseslovenskega knjižnega jezika. Zato je bil bolj naklonjen Murkovim jezikovnim prizadevanjem, Prešernov epigram ob izdaji Volkmerjevih *Fabul ino pesmi* pa se mu je zdel neupravičen. Slomškov jezik je zelo pozitivno vrednotil, saj so bili pisci celjskega okrožja v večjem stiku s kranjskim literarnim prostorom: »Pisal je slovenščino, ki je blizu živemu jeziku in sodi med najlepšo svojega časa.« ⁸³ Med prekmurskimi Slovenci je v tem obdobju nekaj besed namenil Janošu Kardošu in Jožefu Košiču.

Leta 1965 je Oddelek za slovanske jezike in književnosti prvič organiziral Seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Na četrtem seminarju leta 1968 je imel Slodnjak⁸⁴ v Mariboru predavanje z naslovom Slovstveni in narodnoprerodni tokovi v severovzhodni Sloveniji v 19. stoletju. Volkmerja

81 Slodnjak, O Stanku Vrazu.

82 *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 164.

83 *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 154.

84 Slodnjak, Slovstveni in narodnoprerodni tokovi, str. 1–25.

je prepoznal za prvega posvetnega pesnika severovzhodne Slovenije, ki je začel svojo ustvarjalno pot v času Vodnika in drugih pesnikov *Pisanic*. Njegov jezik je označil kot narečen, ki se približuje knjižnemu jeziku. Po njegovem mnenju se ta zaradi nesoglasij svetourbanske akademije ni mogel normirati niti pri Modrinjaku, in šele zunanja pobuda je lahko nakazala tretjo pot. Tako je Slodnjak kranjskega učitelja Primica prepoznal za jezikovnega, slovstvenega in narodnega vzgojitelja štajerskih študentov v Gradcu, ki naj bi bil v stikih tudi s priljubljenim in slovenščini naklonjenim nadvojvodo Janezom. Jezik, ki ga je Dajnko v naslednjem desetletju opisal v svoji slovnici in rabil v svojih številnih knjigah, je Slodnjak označil kot nov knjižni jezik, s katerim je avtor povzdignil domače gornjeradgonsko narečje. Dajnkove posvetne pesmi je še vedno imenoval s slabšalnim izrazom verzifikacije, pesniško zbirko njegovega podpornika Šerfa pa kot psevdoposvetni lirični in epični poskus za ljudstvo. Nasprotno pa je zelo visoko vrednotil Murkovo delo za jezikovno zedinjenje vseh Slovencev in je tudi Prešernov epigram ob izdaji Volkmerjevih pesmi s sodobnega stališča označil kot krivičen. Ilirsko gibanje, ki se je pojavilo v tridesetih letih, v času Murkove izdaje slovnice in slovarja, je označil za ponovno grožnjo jezikovni enotnosti, ki sta ga zavrila Prešernovo pesniško delo in Slomškovo poljudno slovstveno delovanje. V kratkem razdelku o prekmurskih piscih najprej omenja protestantskega prevajalca Nove zaveze Š. Küzmiča, nato pa še protestantsko pesmarico *Mrtvečne pesmi* brez omembe avtorja. V 19. stoletju se mu je zdel pomemben Kardošev prevod madžarskega epa *Toldi*, ki ga je napisal Janos Arany, Kardošu pa je pripisal tudi svatbeno knjigo *Starišinstvo i zvačinstvo*. V nadaljevanju je poimensko omenjal še Košiča, Borovnjaka, Agustiča, Ivanocyja, Bašo, Kúharja in Klekla st. Istega leta je Slodnjak izdal še novo celovito zgodovino slovenske književnosti *Slovensko slovstvo* in učbenik za zamejske slovenske šole *Zgodovina slovenskega slovstva*. Obravnavo cerkvenih in nabožnih pesmaric 18. stoletja je uvrstil v posebno poglavje »Podtalna ljudska verska smer«, pri tem pa ni upošteval Smolikove disertacije o slovenski cerkveni pesmi, ostala dela te dobe (katekizmi, molitveniki) so se mu zdela zanimiva zgolj za jezikoslovce. Estetsko je te pesmarice vrednotil kot »žalostno rimarstvo«, ⁸⁵ saj naj bi bile za literarno zgodovino pomembne zgolj kot pokazatelj zgodovinskega razvoja slovenske

⁸⁵ Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, str. 54.

metrike. V dobi narodnoprerodnega pismenstva je Volkmerja glede na funkcijski vidik njegovega pesniškega dela označil za šolanega bukovnika. Modrinjaka je prepoznal za romantika, ki je nihal med svobodoljubjem, pokrajinskim razumništvom in ljubezensko čutnostjo, njegov vzhodnoštajerski jezik, pomešan s kajkavskim, pa je imel celo za bolj pozitivnega in narodnopovezovalnega kot Vrazovega v njegovih slovenskih letih. Z izrazom rustikalni (grobi) realizem in kmečki humor je označil Ahaclove in Dajnkove posvetne pesmi ter tudi satiričnega *Novega vedeža* Andreja Gutmana. Negativno vrednotenje poučnega utilitarnega slovstva je razvidno že iz naslova naslednjega poglavja: Doba zmagovanja pesniškega ustvarjanja nad poučnim pismenstvom. Tovrstno ustvarjanje je v času prve polovice 19. stoletja imenoval celo »protiliterarna zarota janzenistov in kopitarjancev«⁸⁶ ter mu s tem odvzel umetniško vrednost. Ker slovstveno ustvarjanje v obrobni pokrajini ni potekalo skladno z literarnim dogajanjem na Kranjskem, je po mnenju Slodnjaka vodilo v slovstveno neplodnost. Glede na umetniško vrednost in življenjsko doslednost slovstvenih del je Čopovo in Prešernovo delovanje označil za osrednjo smer; nato sledijo Vrazova ali vzhodnoštajerska (križajoča) smer, vseslovenska poljudna, poučna smer in negativno delujoča ali vzvratna smer. Z vzhodnoštajersko smerjo je imel v mislih literarno delovanje štajerskih študentov in izobražencev v Gradcu in Mariboru po letu 1830. V tem času naj bi se ti pisci odločali med sprejetjem štokavske ali osrednjeslovenske knjižnojezikovne norme; Vraz je pletel stike tako s Čopom in Prešernom kot z Gajem, pri čemer so se kranjske revije izkazale bolj pokrajinsko zaprte. Slodnjak je Prešernovo ljubezensko hrepenenje in trpljenje primerjal z Vrazovim ter poskušal prikazati, kako so se ta močna čustva pri obeh izrazila v pesništvu. Nasproti takemu umetnemu posvetnemu oz. avtonomnemu pesništvu (Prešeren, Vraz) je postavil utilitarno (h koristi usmerjeno) pismenstvo, kamor je uvrstil Ahaclovo pesmarico. S tem poimenovanjem ji je odvzel literarno vrednost in zbirko razumel kot poskus drugačnega posvetnega slovstva, namenjene ljudstvu (ne pa tudi izobražencem). V poglavju Podtalna ljudska verska smer je omenjal tudi dela prekmurskih protestantov (Temlina, Severja, Š. Küzmiča).

V šestdesetih letih se je z orisi prekmurskega in tudi vzhodnoštajerskega slovstva uveljavil Štefan Barbarič. Bil je prvi, ki je prekmursko književnost

86 Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, str. 93.

obravnaval v stiku z drugimi literaturami v panonskem kulturnogeografskem prostoru. V študijah Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stoletja in Stara prekmurska književnost ob vzhodnoštajerski in kajkavski hrvatski se je najprej podrobno posvetil vprašanju povezave prekmurskih Slovencev s prebivalci Kocljeve Panonije. Najprej je omenil ljudske pesmi iz Dravčeve *Glasbene folklore Prekmurja*, saj se mu je epska romanca o Markovi snubitvi glede na motivno razširjenost zdela vredna obravnave. Poudaril je, da se je razvoj književnosti v Prekmurju pričel podobno kot na Kranjskem, saj je na oba vplival protestantizem. Omenjal je dela Temlina, Severja in Š. Küzmiča, nato pesmarico Mihaela Bakoša, ki naj bi vsebovala Küzmičeve pesmi, mrliško pesmarico Števana Sijarta, ki mu je pripisal tudi *Starišinstvo i zvačinstvo*, pesmarico Mihala Barle je imenoval za najobširnejšo protestantsko pesmarico, poleg tega pa navajal tudi dve madžarski pesmarici: *Köszöntő versek* (1801) in *Az isteni kőtel emberek kezében* (1812). Od katoliških piscev se je posvetil M. Küzmiču. V drugi študiji se je posvetil še Janošu Kardošu, Jožefu Košiču, Imru Agustiču in Francu Ivanocyju. Kardoš naj bi s prevodom madžarske epske pesnitve Toldi dosegel visoko stopnjo pesniškega ustvarjanja v svojem maternem jeziku.⁸⁷

Jože Pogačnik⁸⁸ je v *Zgodovini slovenskega slovstva I* (1968), ki obsega obdobja srednji vek, reformacija in protireformacija, manirizem in barok, pod pojmom »duhovna poezija« razumeval tako strogo ortodoksne cerkvene pesmi, ki so jih prinašali lekcionarji, kot tudi nabožne pesmi v drugih tiskih in rokopisih, npr. legendarno pesem v *Kalobškem rokopisu*. Delil jo je na refleksivno in moralistično. V Stržinarjevi pesmarici (1729) je cenil subjektivizacijo in epsko stiliziranje v pesmi *Od frdamane duše*, sicer pa je kot njegovi učitelji uporabljal pojem verzifikacija in bil proti moraliziranju ter dogmatičnosti v pesmih. Od teh je najbolj cenil *Tri duhovne pesmi* (1749), namenjene romarjem na Bledu. Po Smoliku (1963) je navajal še druge rokopisne pesmarice, ki jih v prejšnjih literarnih zgodovinah ne zasledimo, npr. novoodkriti štajerski Foglarjev rokopis, vendar jim zaradi rokopisne oblike ni pripisoval prevelike pomembnosti. V *Zgodovini slovenskega slovstva II* (1969) je obravnaval obdobje klasicizma in predromantike. Pri Volkmerju je najbolj cenil refleksivne pesmi, v katerih je že odkrival sledove predromantike (*Pesem od lipe, Hrast ali žalostno ločenje*), pod razsvetljensko kategorijo

⁸⁷ Barbarič, Stara prekmurska književnost, str. 11–29; Štefan Barbarič in Prekmurje, str. 30–56.

⁸⁸ Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 186.

razumnega pa je obravnaval njegove basni in stanovske pesmi. V poeziji Štefana Modrinjaka je Pogačnik odkrival iskanje ideala, postati svoboden in srečen individuum. Predromantične sestavine je opazoval v pesmi *Od protuletja*, v kateri narava ni več predmet pesnikovega opisovanja, temveč vir občutka radosti, ki je uresničevanje višjega tipa življenja; tako je hitro slogovno določil njegovo poezijo kot razkrajajoči se klasicizem, izpolnjen s predromantičnimi sestavinami. Pesmim, namenjenim zabavi ljudstva, npr. *Punica zeta toži*, *Popevka od pet pijanih bab*, je pripisoval neestetskost. V nadaljevanju je nekaj besed namenil še Primicu, ki ga je imenoval idejni vodja preporoda na Štajerskem, v njegovih pesmih pa odkrival dinastični patriotizem, politični avstroslavizem in patriotično-kozmopolitanske srčne izlive, v katerih se razsvetljenska razumska podlaga spaja s herderjevskim humanizmom. V *Zgodovini slovenskega slovstva III* (1969) sta obravnavani obdobji klasike in romantike. V posamezni obravnavi piscev se je posvetil le enemu Štajercu – Stanku Vrazu. Menil je, da njegova literarna dela od leta 1837 (od začetka izdajanja *Đulabij* v *Danici*) spadajo v območje hrvaške literarne zgodovine. Prepoznal ga je za pesniški talent, ga postavil ob bok Prešernu, idejno pa je v njegovih pesmih videl romantični razkol med idealom in stvarnostjo. Njegov jezik je s stališča sodobne slovenščine res zastarel, vendar ga Pogačnik ni označil za narečnega.

Poleg sintetičnih zgodovin slovstva in znanstvenokritičnih izdaj slovenskega slovstva pa se v obdobju po drugi svetovni vojni pojavijo sistematične raziskave slovenske cerkvene pesmi. Kot sem že omenila, je Pogačnik pri svoji obravnavi slovenskega slovstva že lahko upošteval gradivo, ki ga je leta 1963 podal Marijan Smolik⁸⁹ v delu *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja*. Smolik je kot prvi v razvid vključil pomembno štajersko baročno rokopisno pesmarico (*Foglarjev rokopis*) iz let 1757–1762, ki vsebuje prve slovenske zapise marijinoceljskih pesmi. Opozoril je na odklonilno stališče do cerkvenih pesmi pri slovenskih literarnih zgodovinarjih (Glaser, Štrekelj), ki so ta besedila ocenjevali predvsem z umetnostnega vidika. Pozitivna se mu je zdela pobuda Jože Glonarja, ki se mu je raziskovanje starejšega cerkvenega slovstva zdelo zelo potrebno za razumevanje razvoja slovenske kulture (študijo o vsebini srednjeveških pesmi je objavil le Ivan Grafenauer, za njim se je z zgodovino

⁸⁹ Smolik, *Odmev verskih resnic*.

slovenske katoliške pesmi ukvarjal le še Mirko Rupel). Drugačno stanje je Smolik opazil pri muzikologih, saj je Mantuani že leta 1913 napisal prvi pregled celotnega razvoja slovenske cerkvene glasbe. V posebnem razdelku je naštel nekaj rokopisnih prekmurskih pesmaric: že znani pesmarici iz UKM sta Rkp 1649/1710 (tj. *Martjanska pesmarica I*) in Terplan 1756 (tj. *Martjanska pesmarica II*), po Raiču je bil znan Smodišev *Gradual* in iz NUK takrat še neznane pesmarice Sadl 1797, MS 689, Rkp. Inv. 26/1955. Med natisnjenimi deli je navedel katekizme in molitvenike Severja, M. Küzmiča in Š. Küzmiča, Sijartove mrtvaške pesmi in Bakošev *Nouvi gráduvál*.

Posamezne obravnave prekmurskega pesništva so bile pogostejše šele od sedemdesetih let 20. stoletja, ko je svoje raziskovalno delo pričel Vilko Novak,⁹⁰ bibliografijo prekmurskega slovstva pa je podal Ivan Škafar.⁹¹ V znanstvenokritični izdaji je do sedaj izšla le najstarejša ohranjena prekmurska rokopisna pesmarica, *Martjanska pesmarica*. Novak⁹² je raziskal čas nastanka, vsebino, izvor, jezik in literarne vplive še petih drugih rokopisnih pesmaric, nastalih v obdobju baroka. Njegovo delo je veliko doprineslo tudi k raziskovanju kajkavskih in madžarskih literarnih povezav s prekmurskim prostorom, v protestantskih pesmaricah je ugotavljal povezave s kranjskimi protestantskimi pisci 16. stoletja, medtem ko se morebitnim povezavam s sosednjim štajerskim prostorom ni posvečal. V knjigi *Izbor prekmurskega slovstva* (1976) je Novak predstavil tudi avtorje natisnjenih prekmurskih pesmaric (Bakoš, Sijarto, Barla, Kardoš itd.) ter objavil izbor besedil iz njihovih pesmaric. V zadnjem času se s prekmurskim pesništvom ukvarjata Marjeta Pisk,⁹³ ki je raziskala (dostopne) pesmi s temo slovesa od pokojnika, in Marko Jesenšek,⁹⁴ ki je raziskal literarno tradicijo prekmurskih protestantskih pesmaric 18. in 19. stoletja. Omenjena avtorja se nista posvečala literarni recepciji v širšem panonskem prostoru.

V tem času je za sistematično in interdisciplinarno raziskovanje literature poleg univerzitetnih ustanov skrbel tudi leta 1948 ustanovljen Inštitut za literature (leta 1972 preimenovan v Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede), kjer so delovali predstojniki France Kidrič, Josip Vidmar, Anton Ocirk, Janko Kos, Darko Dolinar, Marko Juvan

90 Gl. Novak, Prekmurske rokopisne pesmarice; Novak, Še o prekmurskih pesmaricah.

91 Gl. Škafar, *Bibliografija*.

92 Novak, *Martjanska pesmarica*.

93 Pisk, Zbirke »mrtvečih pesmi«.

94 Jesenšek, Prekmurske protestantske pesmarice.

in Matija Ogrin. Naloge Inštituta so med drugim obsegale naslednje temeljne dejavnosti: »a) kritični, na temelju novih znanstvenih metod osnovani študij vseh problemov literarne vede in literarne zgodovine tako v domači kakor v tuji literarno-zgodovinski in literarno-teoretični produkciji; b) priprava znanstvenih monografij in standardnih del iz omenjenih področij in v omenjeni smeri; c) revizija slovenskega literarno-zgodovinskega dela z vidika moderne znanstvene metode; č) kritične in komentirane izdaje slovenskih klasikov in korespondence znamenitih Slovencev.«⁹⁵ Poleg programa literarnozgodovinskih raziskav slovenske književnosti je bil zasnovan tudi načrt za znanstvenokritično izdajanje rokopisov in tiskov do moderne, med njimi na primer *Kalobški rokopis*, nabožno pesništvo 17. in 18. stoletja, prekmursko slovstvo, Volkmerjevo in Modrinjakovo pesništvo. Leta 1973 je v zbirki SAZU Dela (Opera) res izšla znanstvenokritična izdaja *Kalobškega rokopisa*, ki jo je pripravil Lino Legiša, leta 1997 je izšla *Martjanska pesmarica* v uredništvu Vilka Novaka, medtem ko so izdajo Volkmerjevih, Modrinjakovih in Dajnkovih del prevzele druge založbe: leta 1974 je mariborska Založba Obzorja izdala pesmi Štefana Modrinjaka, ki sta jih za izdajo s spremnim besedilom pripravila Stanko Kotnik in Jože Pogačnik.⁹⁶ Mariborska slovenistika je poskrbela za izdajo Volkmerjevih pesmi, ki jo je pripravila Majda Potrata⁹⁷ leta 1994 (z njegovim pesništvom se je ukvarjala že v svoji magistrski nalogi leta 1989); izbrana Dajnкова besedila je leta 1998 pri Slavističnem društvu objavil prav tako mariborski slovenist Bernard Rajh.⁹⁸ Leta 2016 je Andraž Jež objavil monografijo *Stanko Vraz in nacionalizem: od narobe Katona do narobe Prešerna* in se v njej osredotočil na analizo procesov, ki so sooblikovali Vrazovo identiteto.

Inštitut za slovensko literaturo in literarne je postal tudi pomemben izdajatelj elektronskih znanstvenokritičnih izdaj in repozitorijev, kot so *Elektronske znanstvenokritične izdaje slovenskega slovstva* (eZISS), *Register rokopisov slovenskega slovstva* (RRSS; nekdanj *Neznani rokopisi slovenskega slovstva*), *Slovensko baročno slovstvo* (SBS) V register RRSS so bili vključeni tudi številni prekmurski in štajerski rokopisi, ki so dobili svoje diplomatične

⁹⁵ *Letopis SAZU*.

⁹⁶ Pogačnik, Kotnik, *Štefan Modrinjak*.

⁹⁷ Potrata, *Leopold Volkmer*; Potrata, *Pesništvo Leopolda Volkmerja*.

⁹⁸ *Dajnkovo berilo*.

prepise v portalu SBS (npr. Volkmer, Šef, Verbnjak, Berke, *Martjanska pesmarica II*). Leta 2021 je izšla elektronska znanstvenokritična izdaja Foglarjeve rokopisne pesmarice (1757–1762) v uredništvu Nine Ditmajer.

2.2 Raziskovanje pisnega jezika na Štajerskem in v Prekmurju

V velikih svetovnih imperijih (npr. Guptski imperij, imperij dinastije Han) so se oblikovali kozmopolitski ekosistemi literature, za katere je značilna uporaba enega prestižnega verskega ali imperialnega jezika, ki povezuje raznorodna ljudstva. Od poznega srednjega veka naprej, še posebej pa v času širjenja protestantizma, so se po zgledu kozmopolitskih standardizirali t. i. vernakularni ekosistemi literature.⁹⁹ S prevodi svetopisemskih besedil takšna literarna jezika postaneta na primer nemški (Martin Luter) in slovenski (Primož Trubar).¹⁰⁰ Z upoštevanjem panonske literarno-jezikovne tradicije in najnovejših raziskav zgodovine slovenskega knjižnega jezika¹⁰¹ lahko ugotovimo, da se je v današnjem slovenskem etničnem prostoru v 16. stoletju standardiziral le t. i. osrednjeslovenski (kranjski) knjižni jezik, naslanjajoč se na alpsko slovansko jezikovno tradicijo in latinsko obredno terminologijo. Raziskovalci zgodovine slovenskega knjižnega jezika so šele v osemdesetih letih 20. stoletja začeli bolj sistematično in podkrepljeno govoriti o dveh različicah slovenskega knjižnega jezika.¹⁰² Martina Orožen je v člankih *Liturgična terminologija v zgodovinskem razvoju osrednjega in vzhodnoslovenskega knjižnega jezika* (1985) ter *Molitveni obrazci starejših obdobij v osrednjeslovenskem in vzhodnoslovenskem knjižnem jeziku* (1986) opozorila na dvojni tip slovenske obredne terminologije v osrednje- in vzhodnoslovenskem jezikovnem prostoru; slednjega je povezala s starocerkvenoslovanskim in kajkavskim knjižnim jezikom, ki sta se prav tako uporabljala v panonskem prostoru, medtem ko je na osrednjeslovenski knjižni jezik bolj vplivalo nemško-latinsko besedje in tudi skladnja. Ta

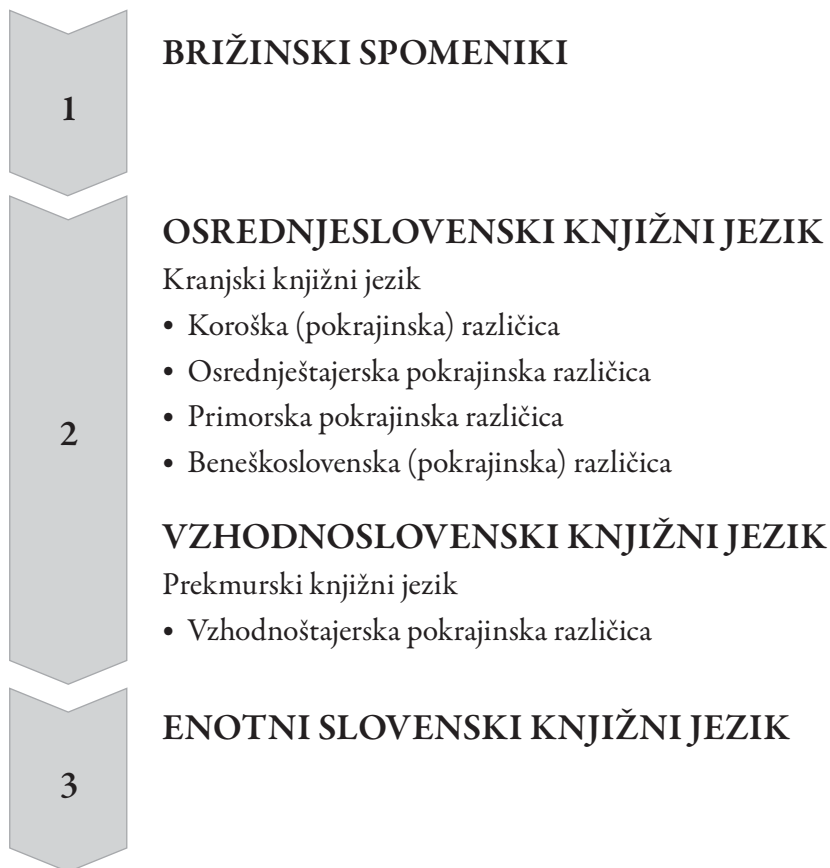
99 Beecroft, *An Ecology of World Literature*, str. 34–35.

100 Juvan, *Enojezičnost in večjezičnost*, str. 32.

101 Gl. npr. Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega*; Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega*; Jesenšek, *Poglavja o različicah slovenskega jezika*.

102 Jože Rajhman je v članku *Vloga Petra Dajnka v zgodovini slovenskega knjižnega jezika*, ki ga je objavil leta 1970, še uporabljal termin vzhodnoštajersko narečje, Martina Orožen pa je leta 1974 v članku z naslovom *Anton Kremlj v spomin že pisala o knjižnem narečju: o knjižni preščini in knjižni kranjščini*.

razvoj je posledica alpskega in panonskega kulturno-zgodovinskega in jezikovno-geografskega vpliva.¹⁰³ Tako lahko v 18. stoletju zaradi takratne narečne členjenosti in upravno-politične delitve slovenskega ozemlja v prostoru Notranje Avstrije (Štajerska, Kranjska, Koroška, Goriška, Istra) in Kraljevine Ogrske (Prekmurje) govorimo o pokrajinskih različicah slovenskega knjižnega jezika.¹⁰⁴

Slika 1. Prikaz dvojničnega razvoja slovenskega knjižnega jezika po Jesenšku.¹⁰⁵

103 Prim. Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega*, str. 11.

104 Orožen, *Oblikovanje enotnega slovenskega*, str. 121, 122.

105 Jesenšek, *Poglavja o različicah slovenskega jezika*, str. 15.

Osrednjeslovenski knjižni jezik, izhajajoč iz alpske jezikovne tradicije, se je uveljavil z deli slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (Trubar, Krelj, Dalmatin, Bohorič) in se z nastopom katoliških piscev 18. stoletja pretežno gorenjskega narečnega prostora (Paglovec, Japelj, Pohlin itd.) tudi dokončno preobrazil in uveljavil v širšem slovenskem jezikovnem prostoru.¹⁰⁶ Pokrival je narečna ozemlja Dolenjske, Primorske z notranjskimi govori in kraško narečno območje vse do Trsta, gorenjsko, rovtarsko ter osrednještajersko narečno območje celjskega okrožja.¹⁰⁷ Breda Pogorelec¹⁰⁸ je v svojih razpravah omenjala še goriško (zahodnoslovensko) različico slovenskega knjižnega jezika, čeprav so se v zahodnem delu slovenskega ozemlja v tiskanih besedilih praviloma (razen videmskega prostora) ravnali po kranjski normi, čemur delno pritrjuje tudi Marko Jesenšek: »/V/zorci kranjskega jezika so se na slovenskem zahodu razmeroma dobro prijeli in Trst z zaledjem je vse do poenotenja slovenske knjižne norme jezikovno sledil osredju, videmski prostor pa je iskal svoje jezikovne rešitve.«¹⁰⁹ V 18. stoletju se je dokončno oblikovala še koroška pokrajinska knjižna različica, razvidna iz slovenskega besedišča Megiserjevega slovarja (1744) in normirana v Gutsmanovih delih (*Kristjanske resnice*, 1770) ter slovnici *Windische Sprachlehre* (1777).

Na drugi strani pa je vzhodnoslovenski knjižni jezik izhajal iz panonske jezikovne tradicije. Na območju med Muro in Dravo je obstajala t. i. vzhodnoštajerska pokrajinska različica, na katero sta močnejše vplivala osrednjeslovenski jezik in dominantna nemška kultura, desno od reke Mure in vse do današnje meje z Madžarsko pa prekmurski knjižni jezik, na katerega sta vplivala kajkavski knjižni jezik in dominantna madžarska kultura. Vzhodnoštajerski jezik se je uveljavil za kratek čas v slovnici in delih Petra Dajnka ter njegovih somišljenikov, prekmurski knjižni jezik pa v delih prekmurskih protestantov 18. stoletja s Küzmičevim prevodom Nove zaveze (1771) kot nadnarečna presegajoča tvorba dólinskih, ravenskih in goriških govorov, v delih katolikov konec 18. in na začetku 19. stoletja pa je dobil podobo kultiviranega knjižnega jezika.¹¹⁰ Kasnejši raziskovalci in učenci Martine Orožen so nadaljevali njene raziskave o dvojničnem razvoju slovenskega knjižnega jezika, še posebej manj razi-

106 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega*.

107 Orožen, *Oblikovanje enotnega slovenskega*, str. 121.

108 Pogorelec, *Zgodovina slovenskega knjižnega*, str. 366.

109 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega*, str. 8.

110 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega*, str. 13–26.

skanega vzhodnoslovenskega področja. Tako je Bernard Rajh leta 1998 v svoji doktorski disertaciji o knjižnojezikovnem delu Petra Dajnka prikazal njegov poskus standardizacije vzhodnoštajerskega knjižnega jezika, ki se z uradno prepovedjo dajncice leta 1838 ni nikoli dokončno uveljavil v tem prostoru. Ker ni bil pravno-formalno legaliziran in se tudi ni uveljavil v vseh funkcijskih zvrsteh (npr. nikoli ni dosegel publicistike in celotnega prevoda Biblije), se je tudi Marko Jesenšek v svoji monografiji *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika* (2015) odločil oznako o knjižnosti opustiti. S tem dejstvom se vzhodnoštajerska pokrajinska različica, ki jo Jesenšek¹¹¹ pokrajinsko gledano imenuje tudi prleška, bistveno loči od prekmurskega knjižnega jezika. Prekmurski katoliški pisci so namreč od polovice 19. stoletja rabo prekmurskega knjižnega jezika uveljavljali v vseh funkcijskih zvrsteh, pred tem pa so sledili jeziku prevoda Nove zaveze protestantskega pisca Števana Küzmiča. Poleg tega se je prekmurski knjižni jezik uveljavil tudi v umetnostnem jeziku.¹¹² Opis norme in njen predpis v slovnici pa je v nasprotju z drugimi slovenskimi pokrajinami podan šele v Pavlovi rokopisni slovnici iz leta 1942, vendar je »sporočanje že s prevodom Svetega pisma Nove zaveze prerasel narečne potrebe in splošno sporazumevalno funkcijo jezika, z ubeseditvijo različnih umetnostnih besedilnih tipov, predvsem pa s stilnimi postopki, ki so jih razvili pisci v 19. stoletju, pa se je dokončno uveljavila tudi zbornost prekmurskega jezika«. ¹¹³

Z nastankom in spreminjanjem pisnega in knjižnega jezika se ukvarja zunanja jezikovna zgodovina (nem. *externe Sprachgeschichte*)¹¹⁴ v družbenem jezikovnem kontinuumu v okviru jezikovne kodifikacije in njenih sprememb. Standardizacija vsakega knjižnega jezika predvideva eno narečno podstavo in civilizacijsko jezikovno nadgradnjo.¹¹⁵ Narečna podstava predstavlja glasove z naglasom, oblike, osnovna besedotvorna in skladenjska pravila ter osnovno besedje.¹¹⁶ Vzhodnoštajerska pokrajinska različica je temeljila na prleškem in slovenskogoriškem narečju, prekmurski knjižni jezik pa je nadnarečna tvorba dólinskih, ravenskih in goriških govorov. Za panonski jezikovni prostor je na glasoslovni ravnini jezika značilen

111 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega*, str. 10.

112 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega*, str. 22.

113 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega*, str. 58.

114 Berschin, *Interne und externe*, str. 630.

115 Brozović, *O ulozi Ljudevita Gaja*, str. 42.

116 Šekli, *Začetek oblikovanja slovenskih*, str. 254.

odraz *e* za stalno dolgi in novoakutirani polglasnik (*den*), samoglasnik *u* za samoglasniški *ŭ* (*vuk*) in predstavniki *v* (*vura*). Vzhodnoštajerski in prekmurski jezik se ujemata še pri naslednjih jezikovnih značilnostih: otrditev palatalnih *ĭ*, *ŋ* in *ŕ* (*kral*), brez preglasa *o > e* za *c*, *č*, *ž*, *š*, *j* (*ptičov*). Vzhodnoštajerski pisci so v prvi polovici 19. stoletja pričeli pisati izglasni *-l*, ki so ga v Prekmurju vokalizirali v *-o* (razen v katoliških rokopisih, na katere je vplivala kajkavščina, ki ne pozna vokalizacije); prav tako niso več pisali dvoglasnikov, ki so bili značilni za prekmurska besedila, čeprav je Barla leta 1820 prav tako uvedel posebne grafeme za dvoglasnike. Na oblikoslovni ravni jezika v panonskem jezikovnem prostoru najdemo značilne sklonske končnice, npr. *-a* v rodilniku ednine moškega spola (*sina*), *-om* v orodniku ednine moškega spola (*z grešnikom*), ni podaljševanja s *-s-* in *-t-* (*telo – tela*, *oča – očē*), primernik se tvori s prislovom *naj*, rabi se vprašalni zaimek *kaj/ka* namesto oziralnega *kar*, glagolska pripona *-no-/nu-* pri glagolih II. nedoločniške vrste in pripona *-uva-*, *-ava-* pri glagolih VI. nedoločniške vrste (*oznanuvati*). Samostalniki ženskega spola nekdanje *ŭ*-sklanjatve se sklanjajo po ženski *a*-sklanjatvi (*cirkva*) v vzhodnoštajerskih in kajkavskih besedilih, končnica *-i* v dajalniku in mestniku ednine moškega spola (*Bogi*) pa je značilna za vzhodnoštajerska in prekmurska besedila.¹¹⁷ Rajh¹¹⁸ je v svoji analizi Dajnkove skladnje navajal naslednje pokrajinske veznike in njihove pomenske funkcije: *ka* 'da, ker, ki', *pa* 'in, vendar', *se* 'saj', *te* 'potem', *ali* 'toda', *keri* 'kateri, ki', *či* 'če', *ovači* 'sicer', *kak* 'kot', *dokelič/kak dolgo* 'dokler'. V pomenu 'da/ker/če' se pojavlja veznik *da*, v pomenu 'ker/da' je pisal veznik *ka*, v pomenu 'da' pa je rabil veznik *ki*. Pri prekmurskih piscih, ne pa tudi pri vzhodnoštajerskih, je izpričan veznik *ki* v pomenu 'kdor'. Veznik *da* je tako pri prekmurskih kot kajkavskih piscih večpomenski, saj lahko izraža tudi pogoj, kar je skupna panonska značilnost. Skupna značilnost vzhodnoštajerskih in kajkavskih piscev so vezniki: *kajti*, *ali*, *kaj*, *da*, *naj*, *kak*, *jeli*, *kakti*, *ako*, *doklam*. Skupna značilnost prekmurskih in vzhodnoštajerskih piscev pa naslednji: *ino*, *pa*, *ali* 'toda', *ki*, *ka*, *kak*, *da*, *či*, *naj*, *dokeč* (*dokelič*, *doklič*), *kakti*. Posebnost vzhodnoštajerskih piscev je, da so veznik *pa* rabili tudi v pomenu soobstajanja/zaporedja, veznik *ali* pa v celotnem panonskem prostoru lahko izraža še nasprotje. V osrednjeslovenskem prostoru so se

117 Po Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*; Rajh, *Prispevki k zgodovini*, str. 346–350; Orožen, *Poglavja iz zgodovine*, str. 77, 360.

118 Rajh, *Knjižnojezikovno delo Petra Dajnka*, str. 203, 204.

rabile vezniške besede, ki jih Vzhodnoštajerci nikoli niso uporabljali, npr.: *dosehmal*, *preden*, *ko*, *vendar*, *toda*, *ker*, *akoli*, *deslih*, ločevali pa so tudi med vprašalnimi in oziralnimi zaimki v vlogi vezniških besed (*kdor*, *kar*). Osrednjeslovenskega veznika *ker* za izražanje vzroka v povedi vzhodnoštajerski pisci niso potrebovali, saj jim je za tovrstno upovedovanje služil veznik *da*, ki je bil tudi sicer večpomenski; pogoj so osrednjeslovenski pisci izražali z vezniki *ko*, *če* in *ako*, medtem ko je pri Vzhodnoštajercih to vlogo ponovno opravljal veznik *da* poleg *či* in *ako*.¹¹⁹ Vzhodnoštajerska besedila 18. stoletja ohranjajo značilno panonsko izrazje, poleg tega pa izkazujejo tudi poznavanje kranjskega knjižnega izročila. Sopomenske dvojnice lahko opazujemo že v prvi izdaji Parhamerjevega katekizma za štajerske Slovence leta 1758, npr. *Mešni red ali žegen*, *svedočanstvo ali priča*, *ta večna istina ali risnica*, v drugi izdaji (1764) pa je dvojnic že manj: *gnada*, *firma*, *mešni žegen*, *pokora*, *ledične peršone*. V prvi polovici 19. stoletja so vzhodnoštajerski pisci praviloma ohranjali panonsko besedje, npr. *boleniki*, *zvrčiti*, *jezero*, hkrati pa so se, podobno kot v 18. stoletju, zavedali pokrajinske besedne razlikovalnosti, saj so pri svojem knjižnem delu uporabljali različne predloge. Spreminjanje terminologije v delih vzhodnoštajerskih piscev lahko opazujemo predvsem v Dajnkovih in Kremplovih priredbah lekcionarjev, npr. *krvosvedok* – *mučenik*, *betežnike* – *bolene*, *vüčenik* – *joger*, *dühovnik* – *far*, *nikaj* – *nič*.¹²⁰ Razlikovalno besedje so v svojih delih že v tridesetih letih 19. stoletja navajali tudi drugi vzhodnoštajerski pisci, npr. Lah in Veršič, ki so se zavedali, da slovenski jezikovni prostor še ni poenoten. Rižner je pisal značilno panonsko besedje, npr. *hasliv*, *lucki*, *štimanec*, *henja*, *lih*, *kres*, Veršič je ohranjal značilne germanizme tistega obdobja, npr. *viža*, *troštar*, *patron*, *caglivost*, *gvišno*, *ofer*, *žegen*, Lah je v opombah navajal besedne dvojnice za morebitne bralce iz drugih pokrajin (*lucko* – *ludsko*, *neznano*, *ptujo*), v besedilu pa se vendarle tudi kdaj odločil za osrednjeslovensko obliko (npr. *tavžent*). V vzhodnoštajerskih besedilih je zastopanih tudi manj madžarskih izposojenk kot v prekmurskih besedilih, npr. Dajnko je rabil besede *čunta* 'kost' (< madž. csont), *bereg* 'močvirje' (< madž. bereg), *beteg* 'bolezen' (< madž. beteg), *falat* 'kos' (< madž. falat), *hasek* 'korist' (< madž. haszon), *jezer* 'tisoč' (< madž. ezer), *pajdaštvo* 'družčina' (< madž. pajtás), Prekmurci pa še naslednje: *püšpök* 'škof' (< madž. püspök), *kinč*

119 Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske knjižnojezikovne*, str. 302–306.

120 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega*, str. 115.

‘okras, zaklad’ (< madž. *kins*), *orsag* ‘država’ (< madž. *ország*), *varas* ‘mesto’ (< madž. *város*), *öročina* ‘dediščina’ (< madž. *örök* ‘večen’).¹²¹

Drugi aspekt standardizacije knjižnega jezika predvideva civilizacijsko jezikovno nadgradnjo, ki vključuje predpisano jezikovno normo, pisavo, črkopis, pravopis, strokovno izrazje in frazeme, zapletene skladenjske zgradbe, raznovrstna besedila in nove jezikovne navade.¹²² Za normiranje vzhodno-štajerske pokrajinske različice sta bili pomembni predvsem druga (Dajnko, Krempl) in tretja generacija (Murko, Muršec) štajerskih preporoditeljev. Prva generacija (člani svetourbanske akademije, npr. Modrinjak, Narat) je namreč še kolebala med kajkavščino in štajersščino ter kajkavskim črkopisom in bohoričico. Prvo natisnjeno delo Petra Dajnka je bilo izdano leta 1816, kmalu po začetku njegovega službovanja v Gornji Radgoni. Njegova dela radgonskega obdobja (1816–1831) zajemajo šolsko začetnico, abecednik, katekizem, evangelistar/lekcionar, zgodbe Svetega pisma, moralno-poučno prozo, pesmarico, molitvenik, slovnico in prvi slovenski strokovni priročnik o čebelarstvu.¹²³ Poleg teh nam je zgolj iz dunajskega cenzurnega kataloga 1826 znan njegov nemško-slovensko-latinski slovar, vendar ga je kasneje sestavil in izdal njegov mlajši rojak Anton Murko. Po letu 1831 je Dajnko začel prevajati Sveto pismo Stare zaveze, ukvarjal se je tudi s pisanjem župnijskih kronik, za šolsko rabo pa je napisal še *Malega vinogradnika*. Udarca Dajnkovemu delu in črkopisu niso povzročili samo osrednjeslovenski duhovniki, ki so takrat delovali na Štajerskem, ali njegovi rojaki, ki so zagovarjali poenotenje slovenske knjižne norme, temveč tudi mladi štajerski študenti v Gradcu (krog Stanka Vraza). Njegov vpliv je začel sprva popuščati z nastopom Antona Martina Slomška, Antona Krempla, Gašparja Harmana in Jurija Aliča v t. i. slovenski abecedni vojni, nato pa še posebej z izdajo slovnice Antona Murka v bohoričici *Theoretisch-praktische Slowenische Sprachlehre für Deutsche* (1832). Nasprotja so se pričela kazati ob pripravi na natis prevoda Machnerjeve začetnice. Kljub mnenju, da Dajnkov prevod ni primeren za celjsko okrožje, mu je deželna oblast pod pretvezo dovolila natisniti knjigo, ki je izšla leta 1831. Njegove knjige v dajncici so prenehale izhajati, ko je graški gubernij 1837 predlagal

121 Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske knjižnojezikovne*, str. 307–312.

122 Šekli, *Začetek oblikovanja slovenskih*, str. 254.

123 *Začetek včenja, Evangeliumi/Listi ino evangeli, Knižica pobožnosti, Svetega pisma zgodbe, Abecedna knjižica, Kmet Izidor, Lehrbuch der Windischen Sprache, Opravilo svete meše, Sto cirkvenih ino drugih pobožnih pesmi, Veliki katekizem, Posvetne pesmi, Molitbe, Sveti križni pot, Božja služba, Čelarstvo, Abecedna knjižica za deželne šole.*

dvorni komisiji odpravo Dajnkovich knjig. Ta je julija 1838 izdala odlok o prepovedi, za novega prevajalca pa predlagala Antona Murka, ki tega dela žal ni izdal, saj je takrat med vzhodnoštajerskimi duhovniki že prevladovala želja po tiskanju knjig v gajici.¹²⁴

Prekmurci so gojili svojo lastno pisno književnost vse od 16. stoletja, nanjo pa so imele precejšen vpliv kajkavska, gradiščanska in madžarska literarna tradicija. Sprva so uporabljali kajkavski črkopis, ki so ga protestantski pisci v 18. in 19. stoletju popravili v skladu z značilnostmi prekmurščine in odtlej uporabljali svoj, prekmurski črkopis oz. prekurico. Prvi danes znani tiskani knjigi prekmurskih Slovencev sta katekizem in abecednik (1715, 1725), knjižni jezik pa se je uveljavil v Küzmičevem prevodu *Nouvega zákona* (1771), ki je odtlej krojil jezikovno podobo prekmurskega knjižnega jezika.¹²⁵ Iz protestantske jezikovne tradicije je izhajal katolik Mikloš Küzmič, ki je jezik nadgradil v svojih sedmih delih. Na starejšo prekmursko tradicijo se je naslonil tudi Mihael Bakoš, ki je v svoji pesmarici soočil kajkavsko kalkirano staro prekmurščino s sodobnim prekmurskim jezikom. Njegov jezik je popravil šele Mihael Barla leta 1820 in 1823. Prekmurski učni jezik se je pričel razvijati z delom Jožefa Košiča od leta 1833 dalje. Knjižni novoslovenščini se je med letoma 1870 in 1890 začel približevati Jožef Borovnjak.¹²⁶ Poleg verske literature, kot so bili katekizmi, molitveniki, cerkvene pesmarice, lekcionarji, zgodbe Svetega pisma in prevodi svetopisemskih knjig, so prekmurski pisci od 19. stoletja dalje svoj jezik uveljavljali tudi v drugih besedilnih in funkcijskih zvrsteh: posvetno ljudsko pesništvo, prevodi madžarskih epov, svatovske knjige, časopisje, šolski učbeniki, zgodovinske knjige, v rokopisu pa so se ohranili tudi slovnica, slovar in čebelarski priročnik. Publikacije so v prekmurskem knjižnem jeziku izhajale še po prvi svetovni vojni.¹²⁷ Prekmurski evangeličani so se namreč težko poistovetili z idejo poenotenja slovenskega knjižnega jezika, ki se je pričel po objavi Svetčevih t. i. novih oblik leta 1850 v časopisu *Slovenija*. Prevzem novoslovenščine je zanje pomenil grožnjo katolizacije. Po drugi strani pa so katoliški Prekmurci poenotenje slovenskega knjižnega jezika sprejeli z odobravanjem.¹²⁸

124 Mal, *Zgodovina slovenskega naroda*, str. 398–401; Glazer, Murko, Anton (1809–1871); Rajh, *Od narečja do vzhodnoštajerskega*, str. 59–61.

125 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega*, str. 20–23.

126 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega*, str. 112–118.

127 Gl. Kuzmič, *Bibliografija*.

128 Jesenšek, *Poglavja o različicah*, str. 107.

2.3 Nabožno in posvetno pesništvo med literarno vedo in folkloristiko

Po mnenju Ivana Grafenauerja in še nekaterih literarnih zgodovinarjev se slovensko slovstvo začena z ljudskim slovstvom.¹²⁹ To slovstvo je nastalo mnogo prej, kot je bilo zapisano, saj se je širilo po ustnem izročilu. V to kategorijo so zaradi načina posredovanja in sprejemanja (t. i. recepcijsko pojmovanje ljudske pesmi)¹³⁰ že v 19. stoletju pričeli uvrščati tudi pesmi laičnih ustvarjalcev. Oznako »ljudski«,¹³¹ »bukovniki« in »narodni pesniki«¹³² so dobili praviloma učitelji, organisti, godci in drugi obrtniki, ki so bili ali samouki ali pa so imeli nižjo izobrazbo od duhovnikov, ki so v starejših obdobjih obvladovali slovensko literarno produkcijo. Najpogosteje so se omenjali Jurij Vodovnik, Andrej Šuster - Drabosnjak, Filip Jakob Repež, Miha Andreáš in Matevž Kračman. Vendar pa so se v tej kategoriji pesnikov znašli tudi izobraženi duhovniki, katerih pesmi so bile večinoma namenjene petju ali pa je na njihovo ustvarjalnost vplivalo ljudsko slovstvo, npr. Leopold Volkmer in Štefan Modrinjak. Da se je literarna zgodovina kljub temu izogibala obravnavi ljudskega slovstva, smemo pripisati vplivu pozitivizma in njegovih praktičnih metodoloških zahtev. Nastanka ljudskega slovstva zaradi njegove anonimnosti namreč ni mogla zadovoljivo pojasniti. Funkcija avtorja je pomembna tudi za predstavnike notranjih pristopov k literaturi kot besedni umetnosti, delu posameznikov, ki jim je pomembna estetska funkcija besedila. Pritegnitev tega predmetnega področja v literarno zgodovino je mogoča z osredotočenostjo ne na avtorja ali samo besedilo, pač pa na žanre, oblike, snovi, teme in motive,¹³³ kar je razvidno iz najnovejših obravnav starejšega slovenskega nabožnega in posvetnega pesništva.¹³⁴

Etnomuzikologinja Zmaga Kumer¹³⁵ poudarja, da je ljudska pesem vedno povezana z melodijo. Izobrazba avtorja torej ne igra glavne vloge pri

129 Prijatelj, *Slovenačka književnost*, str. 14–15; Grafenauer, *Kratka zgodovina*, str. 43–45; Grafenauer, *Kratka zgodovina starejšega*.

130 Merhar, *Ljudska pesem*, str. 31.

131 Grafenauer, *Kratka zgodovina*, str. 122.

132 Macun, *Književna zgodovina*, str. 172.

133 Dolinar, *Med književnostjo*, str. 60–61.

134 Ditmajer, *Slovensko pesništvo na Štajerskem*.

135 Kumer, *Vloga, zgradba, slog*, str. 9–11.

opredelitvi neke pesmi kot ljudske ali umetne. Prav tako slednja ne pozna nekaterih pesniških žanrov, ki nastopajo v ljudskem izročilu, kot npr. izštevavnice, vprašalnice, uspavanke, šaljive litanije, zabavljičice. Z izrazom ponarodela pesem folkloristika označuje pesmi znanih avtorjev, ki so jih prevzeli ljudski pevci in so se ohranile v različnih variantah. Omenjajo se Anton Martin Slomšek, Jožef Lipold, Jožef Virk, Blaž Potočnik, Simon Jenko in Simon Gregorčič. Čeprav definicija ljudske pesmi praviloma poudarja ustno prenašanje pesmi, pa Marjeta Pisk¹³⁶ poskuša v to kategorijo uvrstiti tudi starejše rokopisne pesmarice, ki so bile praviloma žanrsko raznovrstne. Literarni zgodovinar Matija Ogrin¹³⁷ poudarja še eno pomembno lastnost rokopisne kulture. Ta stoji med tiskano knjigo in ustnim ljudskim slovstvom, v določenem obdobju slovenske slovstvene zgodovine (od 17. do 19. stoletja) pa je obstajala celo kot poglobljena posredovalka slovenske duhovne kulture, ki zaradi različnih razlogov ni mogla preiti v tiskano knjigo, vendar je bila njena recepcija kljub temu dolgotrajna in trdoživa. Ravno raziskovanje recepcije pesmi, ki so se prepisovale iz rokopisa v rokopis, četudi so prej obstajale le v ustnem izročilu, je pomembno tudi za literarno vedo, saj gre za besedila, ki so v zavesti slovenskega ljudstva imela posebno vlogo, kulturno vrednost in duhovni pomen. Poleg tega moramo upoštevati še dejstvo, da niso bila vsa zapisana besedila namenjena tisku. To še posebej velja za starejša obdobja slovenske književnosti.¹³⁸

Rokopisne pesmarice vsebujejo tudi nabožne in cerkvene pesmi, ki raziskovalcev folkloristike in literarne vede v preteklosti niso zanimale,¹³⁹ čeprav imajo veliko skupnih značilnosti z ljudsko pesmijo, npr. raba stalnih poetičnih epitetov, potujoči verzi in stilizmi, določna oblika pridevnikov, glasbena struktura.¹⁴⁰ Da je včasih težko razmejiti ljudske pesmi od cerkvenih, je razvidno iz Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmi*, ki v 4. razdelku Pesmi pobožne navajajo tudi tiste, ki so se pele po cerkvah.¹⁴¹ Definicija cerkvene pesmi namreč navaja, da so to tiste pesmi, ki so sestavni del kanoniziranega liturgičnega obreda,¹⁴² vendar pri raziskovanju pretekle slovenske pesniške

136 Pisk, Rokopisne pesmarice, str. 69–70.

137 Ogrin, *Slovensko slovstveno izročilo*, str. 6.

138 Žejn, Legenda o sveti Genovefi, str. 96; Ogrin, O vlogi rokopisov, str. 43–44; Ogrin, Rokopisi slovenskega slovstva, str. 9.

139 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 867–875.

140 Höfler, *Slovenska cerkvena pesem*, str. 46.

141 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 3, str. 649.

142 Pisk, Rokopisne pesmarice, str. 72.

tradicije ne moremo vedno nedvoumno potrditi, katere pesmi so se pele pri javnem bogoslužju,¹⁴³ katere pa so bile del ljudskih pobožnosti. Gotovo pa je, da so ljudje še naprej prepevali tiste cerkvene pesmi, ki so bile po tridentinski prenovi katoliškega bogoslužja izločene iz uradnega glasbenega repertoarja,¹⁴⁴ v ljudsko sfero pa so prešle tudi pesmi iz 17. in 18. stoletja, ki po reformah Marije Terezije in Jožefa II. v cerkvi niso bile več zaželeni.¹⁴⁵

Jože Pogačnik je v slovensko literarno zgodovino uvedel širši pojem »duhovna poezija«, kamor je uvrščal tako strogo ortodoksne cerkvene pesmi iz lekcionarjev kot tudi nabožne pesmi v drugih tiskih in rokopisih, npr. legendarne pesmi, ki se niso pele v cerkvi.¹⁴⁶ Za današnji čas je taka oznaka sicer manj primerna, saj je ljudje ne razumejo več zgolj v krščanskem pojmovnem obsegu, kot je to bilo značilno za prejšnja stoletja. V folkloristiki se prav tako zavedajo prepustnosti takšne dihotomije in uvajajo nove klasifikacije glede na izvajalca, način izvedbe in prenos: ljudske pesmi po izvoru, ljudske pesmi po uporabi in ljudske pesmi po prenosu.¹⁴⁷

Nekateri literarni zgodovinarji poudarjajo, da je tudi ljudska pesem po nastanku umetna, saj gre za individualno besedno stvaritev, vendar pa ta v nasprotju z umetno ne pomeni enkratnega zaključenega dejanja, saj živi v različnih variantah še naprej. Zato se pri obravnavi ljudske pesmi ne smemo omejevati na njen estetski vidik.¹⁴⁸ Po Mariji Stanonik¹⁴⁹ naj bi literarna veda pri svojem predmetu raziskovanja zasledovala inovacije na področju literarne kulture, folkloristika pa pojave kulturne tradicije; t. i. visoka umetnost kot izvir estetskih norm je predmet literarne vede, medtem ko folklorno okolje te estetske norme sprejema;¹⁵⁰ estetska funkcija v literaturi prevladuje, medtem ko je v slovstveni folklori samo navzoča;¹⁵¹ v folkloristiki ima zapisovalec ustne besede pomembno vlogo, za literarno vedo pa je takšna transformacija iz ustne v zapisano besedo brezpredmetna.¹⁵²

143 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 23.

144 Emeršič in Ferenčak, *Cerkvena glasba*, str. 25; *Direktorij*, str. 38; Schepping, Die »Purifizierung«, str. 37.

145 Pisk, *Rokopisne pesmarice*, str. 74.

146 Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 186.

147 Pisk, *Rokopisne pesmarice*, str. 87.

148 Merhar, *Ljudska pesem*, str. 31.

149 Stanonik, *Slovstvena folkloristika*, str. 48.

150 Mukařovsky, *Estetske razprave*, str. 55–141.

151 Stanonik, *Slovstvena folkloristika*, str. 53.

152 Stanonik, *Slovstvena folkloristika*, str. 54.

Interdisciplinarno raziskovanje slovenske pesniške tradicije nujno zahteva prepletanje metod literarne vede, folkloristike in celo jezikoslovja.¹⁵³ Kako se umetna in ljudska pesem povezujeta in prehajata iz ene poetike v drugo, je raziskala Marjetka Golež Kavčič. Imitacijsko (trpno) posnemanje je poudarila pri Valentinu Vodniku, ki je za svoje pesniško ustvarjanje prevzel ljudsko kitično obliko alpsko poskočnico in tridelni osmerec. Pri Prešernu je prepoznala tako imitiranje ljudskega stila (*Dekelcam*), motivno-tematsko približevanje folklori (*Turjaška Rozamunda*), približevanje ljudskemu slogu (*Nezakonska mati*) in negacijo ljudskega v njegovih prepesnitvah (*Od Lepe Vide*). V tem obdobju se pojavi še primer palimpsestnega oblikovanja umetne pesmi na podlagi ljudske, ki je razviden pri Matiji Valjavcu.¹⁵⁴ Takšno stikanje umetne in ljudske pesmi pa seveda ni značilno šele za obdobje razsvetljenstva in romantike, temveč se pojavi vsaj že v 16. stoletju, ko so tvorci cerkvenih pesmi vzeli za prototekst neko ljudsko posvetno pesem in jo preoblikovali tako, da je bila primerna za petje v cerkvi. Prvi znani primer takšne pesmi je adventna cerkvena pesem *Jager na lovu šraja* (*Es wollt ein Jäger jagen*), ki ji je tematsko podobo dala posvetna pesem o treh mladih ženskah, ki jih v gozdu najde lovec. Najmlajšo ugrabi in jo odpelje k svojemu gospodarju v grad. V nabožnih pesmih nastopata lovec Gabrijel in Marija, poudarjeno pa je njeno brezmadežno spočetje. Obratna smer prehajanja iz cerkvene sfere v posvetno, ljudsko se pojavi v obdobju razsvetljenstva z Mildheimsko pesmarico, ko so tipične cerkvene jutranjice in večernice postale navdih za posvetne idile in pastore, razvidne iz Slomškovega pesniškega repertoarja.¹⁵⁵ Tovrstna problematika bi si zaslužila obširnejšo samostojno obravnavo.

153 *Oral Tradition*, str. 5; Foley, *How to Read*.

154 Golež Kavčič, *Ljudsko in umetno*, str. 41–48.

155 Ditmajer, *Pesniški žanri*, str. 404–412.

3 PREGLED PESNIŠTVA NA ŠTAJERSKEM

Zgodovina Štajerske se prične leta 1180, ko je bila povzdignjena v vojvodino in postala enakovredna Koroški in Bavarski. Njen prvi vojvoda je postal Otokar IV., ki ga je leta 1192 nasledil Leopold V. iz rodbine Babenberžanov. Sledila je slavna češka dinastija Přemysl, ki je pod Otokarjem II. vladala tudi Avstriji in Štajerski, in sicer od zmage nad madžarskim kraljem Belo IV. v Kressenbrunnu leta 1260. Vse od Rudolfa I., ki je premagal Otokarja leta 1278 v bitki na Moravskem polju, pa do propada Avstro-Ogrske (1918) je vojvodina Štajerska spadala pod okrilje habsburške dinastije. Skupaj s Koroško in Kranjsko je vse od 1379 do 1617 tvorila politično enoto Notranjo Avstrijo z glavnim mestom Gradcem. V času vladanja Marije Terezije so uvedli okrožja: Bruck an der Mur, Judenburg, Maribor, Gradec, Celje.¹⁵⁶

V času Jožefa II. je bilo reorganizirano tudi cerkveno ozemlje na Štajerskem, ki je do 1751 spadala v nadškofijo Salzburg in patriarhat Oglej. Znotraj obeh metropolij so na današnjem slovenskem ozemlju delovali arhidiakonati. Na Spodnjem Štajerskem sta bila to arhidiakonati med Dravo in Muro ter arhidiakonati Savinjske doline in Dravskega polja (od 1715 celjski arhidiakonati). Ko je bil leta 1751 oglejski patriarhat ukinjen, je bila za župnije južno od Drave pristojna goriška nadškofija. Jožef II. je poskrbel za novo razmejitev škofij: tako je Škofija Seckau s sedežem v Gradcu obsegala mariborsko in graško okrožje, Škofija Leoben je obsegala Zgornjo Štajersko, Škofija Lavant s sedežem v Št. Andražu pa celjsko okrožje.¹⁵⁷

Pojem pesništva na Spodnjem Štajerskem je v tem poglavju razumljen zelo široko. Zajema vso tiskarsko in založniško dejavnost v tedanjih (spodnje)štajerskih mestih Gradec, Maribor, Celje in Ptuj. Vključuje tudi natisnjene pesmarice tistih izobražencev, ki so se rodili v deželi Štajerski ali so tukaj samo službovali, ter rokopisne pesmarice laikov (organistov, učiteljev, cerkvenikov in obrtnikov) in duhovnikov, ki so nastale ali bile najdene v kateri od štajerskih župnij. Posebej je predstavljeno tudi nemško pesništvo.

¹⁵⁶ *Carniola, Carinthia and Styria*, str. 22–24; Mešiček, *Vojvodina Štajerska*, str. 45–61; Kovačič, *Slovenska Štajerska*, str. 100–116, 172–217, 286–290; *Innerösterreich*.

¹⁵⁷ Kovačič, *Zgodovina lavantinske*, str. 57–62, 323.

3.1 Tiskarska dejavnost

Tiskarsko produkcijo v Gradcu, glavnem mestu Štajerske in notranjeavstrijskih dežel, je v 17. in 18. stoletju usmerjala družina Widmanstetter, ki je to dejavnost opravljala vse od leta 1586,¹⁵⁸ ko so v mestu že delovali jezuiti. Ti so se leta 1575 zapletli v polemiko s protestanti, kar nam dokazuje delo *De vera et sacrosancta Christi*, ki ga je leta 1575 v Gradcu natisnil Zacharias Bartsch. Ta tiskar naj bi leto poprej natisnil tudi danes izgubljeni izvod Pacherneckerjevega slovenskega katoliškega katekizma.¹⁵⁹ Prihod tiskarja Georga Widmanstetterja v Gradec je pomenil tudi razmah katoliške knjižne produkcije, saj so v Gradcu delovali tudi protestantski tiskarji, ki so jih podpirali deželni stanovi.¹⁶⁰ Najprej je bil leta 1575 aretiran graški tiskar Andreas Franck, tri leta kasneje pa so zaradi cenzurnega spora zaprli njegovega naslednika Bartscha. Nasledil ga je njegov vajenec Hans Schmidt (Johannes Faber),¹⁶¹ ki je med drugim leta 1592 natisnil Megiserjev štirijezični slovar *Dictionarium quatuor linguarum*. Ker je tudi Faber moral med protireformacijo (1599) zapustiti Gradec, je Widmanstetter postal edini tiskar v Notranji Avstriji. Med drugim je njegova tiskarna natisnila tudi nekaj slovenskih katekizmov, molitvenikov, pesmaric in lekcionarjev: Hren-Čandkove *Evangelie inu listuve* (1612),¹⁶² Schönlebnove *Evangelie inu listuve* (1672), Kastelčeve *Bratovske bukvice s. roženkranca* (1678). Pri njem je razprave s področja teologije in filologije tiskal tudi Hieronim Megiser. Ker se je v Ljubljani s prihodom Janeza Krstnika Mayrja leta 1678 ponovno ustanovila tiskarna,¹⁶³ se kranjske knjige poslej niso več tiskale v Gradcu. V 18. stoletju je Widmanstetterjeva tiskarna natisnila še nekaj slovenskih knjig, ki so jih napisali štajerski ali v tej deželi delujoči duhovniki: Stržinarjeve *Katoliš kršanskiga vuka pejsme* (1729), anonimne *Andohtlive pejsme* (1756), za vzhodnoštajerske Slovence predvsem Parhamerjev katekizem *Občinska knjižica spitavanja* (1758, 1764, 1777), dva molitvenika *Pripravljanje k enoj srečnoj smrti* (1777) in *Knjižico pobožnosti*

158 Graff, Georg Widmanstetters, str. 87.

159 Simoniti, Jezuitska disputacija, str. 205–206.

160 Schütz, Aus der Frühzeit, str. 29.

161 Benzing, Bartsch, Zacharias.

162 Tiskarna je natisnila tudi dve Hrenovi priložnostni odi: *Ode sapphica* (1586), *Elucidatio armorum reverendo* (1586) (Simoniti, *Med humanisti*, str. 266).

163 Dular, *Živeti od knjig*, str. 77, 116.

(1777), anonimno mašno pesmarico *Pejsme k sveti meši inu pred predigo* (1784) in Volkmerjevo *Mešno pesem* (1789).

Iz Widmanstetterjeve tiskarne je izšla v 17. stoletju zelo popularna nemška pesmarica učitelja in cerkovnika v kraju Sankt Lorenzen im Mürztal Nikolausa Beuttnerja z naslovom *Catholisches Gesang-Buch* (1602, ponatise do 1718),¹⁶⁴ ki ohranja predreformacijsko pesniško izročilo. V prvem delu najdemo 48 cerkvenih pesmi (npr. *Der Tag der ist so freundreich, Gelobet seist du Jesu Christ, Ein Kind geboren zu Betlehem, Da Jesus an dem Kreuze stund*), v drugem delu pa 106 pesmi, ki so jih verniki peli med procesijami.¹⁶⁵ Med najbolj znanimi pesmimi, ki so vključene v to zbirko, je adventna *Es woll ein Jäger jagen* z znanim legendarnim motivom samoroga. V slovenščino se je poleg omenjene prevajala tudi Marijina adventna pesem *Ave Maria klare du liechter Morgen-Stern*, ki jo najdemo v *Foglarjevi pesmarici*.

Ker so v tiskarni Widmanstetterjev tudi v 18. stoletju tiskali pretežno religiozne (deloma pa tudi razsvetljenske) knjige, so v Gradcu potrebovali tiskarja, ki bi podpiral tudi nove literarne tokove. To je bil Andreas Leykam, ki je tam leta 1781 ustanovil lastno tiskarno in šest let zatem pričel tiskati še danes izhajajoči *Grätzer Zeitung* s kulturno prilogo *Sonnabends-Anhang* (kasneje *Aufmerksame*), ki je imela veliko vlogo pri posredovanju razsvetljenskih idej v ta prostor. Kmalu zatem je Leykam natisnil prvi štajerski pesniški almanah *Früchte vaterländischer Musen* [Plodovi domoljubnih muz] (1789/90). Glavni pesnik almanaha Johann Nepomuk von Kalchberg je tukaj objavil okoli 40 pesmi. Pesniki so v almanahu objavljali razsvetljensko sentimentalistične pesmi, pa tudi predromantične balade, ki obravnavajo snov iz zgodovine in pripovednega izročila Notranje Avstrije. Leykam je le enemu od avtorjev almanaha natisnil samostojno pesmarico; to je bil Franz Schram (*Gedichte*, 1790).

Izgubo tiskarskega monopola Widmanstetterjev je potrdil tudi prihod ogrskega tiskarja Antona Royerja leta 1783.¹⁶⁶ Pri njem je pesmarico mašnih in prazničnih pesmi istega leta natisnil takratni ptujski kaplan Leopold Volkmer (*Pesme k tem opravili te svete meše*), ki je jezikovno sledil tretji vzhodnoštajerski izdaji Parhamerjevega katekizma (1777). Leopold

¹⁶⁴ Gl. Suppan, Nicolaus Beuttners Gesangbuch; Harnoncourt, Das Gesangbuch des Nicolaus Beuttner; Lipphardt, Die älteste Ausgabe.

¹⁶⁵ Meister, *Das katholische deutsche*, str. 62, 63; Flotzinger, Beuttner (Peittner u. ä.).

¹⁶⁶ Elis, *Steirische Druckgeschichte*.

Volkmer velja za najbolj zvestega prevajalca uradne terezijanske pesmarice avstrijskega jezuitskega pesnika Michaela Denisa.

Pisci celjskega okrožja so svoje knjige sprva tiskali v Ljubljani, od tam jih je namreč naročal novi celjski knjigarnar Franc Jožef Jenko. Prva slovenska knjiga, ki je izšla v njegovem založništvu, je bila Rupnikova pesmarica *Pejsme od kršanskiga vuka* (1784).¹⁶⁷ Župnik v Vojniku Gašper Rupnik je v njej objavil 38 katehetičnih pesmi, ki razlagajo apostolsko vero, očenaš, deset Božjih zapovedi, sedem zakramentov itd. Tudi Jenko je zalagal in tiskal tako nemške, latinske kot slovenske knjige, npr. Kalchbergerjevo dramo *Die Grafen von Cilli* (1793), Prennerjev molitvenik *Dobru opominejne na bounike* (1787), Zagajškovo *Slovensko gramatiko* (1791), Breznikovo *Večno pratiko od gospodarstva* (1791).

V Celju je od leta 1788 deloval tudi tiskar Franc Schütz, ki pa se je kmalu preselil na Ptuj¹⁶⁸ in tam natisnil le redke knjige, npr. znani molitvenik *Hitra inu glatka pot pruti nebesam* (1793), nato pa še *Te deum laudamus* Leopolda Volkmerja (1795) in kajkavsko pesnitev *Nebeski pastir pogubljenju ovcu išče* (1793) kapucina Gregorja Maljevca. Zaradi preskromnega zaslužka je že leta 1795 odšel v Maribor, kjer je ustanovil tudi izposojevalno knjižnico (Leihbibliothek), ki je delovala dve leti. To je bila prva mariborska javna knjižnica. Med drugim je natisnil tudi prvo štajersko posvetno zbirko pesmi, Volkmerjevo *Hvalo kmetičnega stana ino tobačje trave* (1807).¹⁶⁹ Schütz pa ni bil edini mariborski tiskar in založnik, saj je tam pred njegovim prihodom deloval že Jožef Mercinger, ki je natisnil nemško-slovenski slovar Andreja Čebula *Enu mala besediše* (1789).¹⁷⁰

Na Spodnjem Štajerskem je v 19. stoletju deloval še en pomemben založnik. To je bil Alojz Weitzinger iz Radgone, pri katerem je svoje knjige med letoma 1816 in 1856 izdal Peter Dajnko, nato pa tudi ostali vzhodno-štajerski pisatelji, ki so svoje knjige tiskali v dajncici – Anton Lah, Anton Šerf in Martin Veršič. Weitzinger je denimo izdajal tudi ponatise knjig prekmurskega duhovnika Mikloša Küzmiča.

Založništvo v spodnještajerskih mestih je bilo torej pretežno nemško-slovensko, pri tem pa so nemška dela zaradi večjega trga pričakovano

167 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 254, 344.

168 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 255, 347.

169 Hartman, *Knjige in knjižnice*, str. 196.

170 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 256.

prevladovala. Slovensko govoreči pisci, ki so se nemškega jezika, ki je bil hkrati državni jezik, naučili v šoli, so bili tako seznanjeni s sočasno nemško literaturo, ki je nanje prav gotovo vplivala. Zato se pri raziskovanju recepcije pesništva na Štajerskem nemško pisani literaturi ne moremo izogniti.

3.2 Nemško in latinsko pesništvo na Štajerskem

V času avstrijske habsburške vladavine na našem današnjem državnem ozemlju je tako za enojezične kot dvojezične pesnike veljalo, da sta jezikovna in etnična skupnost dve različni kategoriji, saj jezik ni nujno ustreznik etnični individualnosti.^{171 172} Ko torej govorimo o nemškem pesništvu na Štajerskem, nimamo v mislih zgolj literarnega ustvarjanja nemško govorečih piscev, temveč tudi tistih, ki so se rodili v slovensko govoreči družini in so kasneje pisali v nemškem jeziku ter bi jih na podlagi jezikovne pripadnosti danes opredelili za Slovence. V javnosti je bil namreč en jezik vedno prevladujoč. Zaradi vpliva Katoliške cerkve na evropsko kulturo je bila vse do časa vladanja Marije Terezije in Jožefa II. latinščina tisti jezik, ki so ga pri svojem kulturnem ustvarjanju in posredovanju uporabljali intelektualci ter višji sloj. Nato je to vlogo prevzela nemščina kot državni in uradovni jezik, v času preporoda narodov v 19. stoletju pa tudi ostali manjši nacionalni jeziki. Izobraženi duhovniki, ki so v zgodnjem novem veku pisali v slovenskem jeziku, so vedno imeli pred očmi nepismeno ljudstvo, ki mu je treba v njemu razumljivem jeziku posredovati nauke krščanske vere v obliki nabožnega slovstva, medtem ko so bolj posvetna literarna besedila in druge bolj zahtevne zvrsti (npr. teološki in filozofski spisi) še naprej obstajale za slovenskega kmeta v tujem jeziku.

171 Štih, Slovensko, alpskoslovensko ali slovensko?

172 O državljskem nacionalizmu lahko začnemo govoriti v času poznega 18. stoletja, ko so z izrazoma »nacija« in »domovina« označevali skupnost ljudi, ki jo določajo skupne meje in podrejenost skupnim zakonom, vladi, dinastiji. Ta koncept se razlikuje od ideje kulturnega naroda, ki se povezuje z etničnim nacionalizmom in sega pravzaprav že v čas pred 19. stoletjem, ko se identifikacija neke etnične skupnosti ni določala le na podlagi skupnega jezika, temveč tudi občutka pripadnosti določeni socialni skupini, deželi, dinastiji in religiji. Tovrstne etnične povezave so v predmodernem obdobju obstajale kot: (1) etnične kategorije, (2) etnične mreže in (3) etnične skupine ali etnije (Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*, str. 41). Po pomladi narodov sta se slovenska literatura in njena kulturna identiteta pričeli udejanjati po njenem nacionalnem jeziku.

Nacionalno usmerjena slovenska literarna zgodovina tujejezičnim literatom, živečim na slovenskem etničnem ozemlju, dolgo ni namenjala posebne pozornosti. Tudi Ivan Macun, ki je v svoj pregled (štajerskega) slovstva sicer vključil tako slovensko, nemško kot latinsko pišoče avtorje, se je v duhu porevolucijskega časa druge polovice 19. stoletja in lingvocentrizma zavedal, da se ideja in identiteta slovenskega naroda povezuje z jezikom:

Prva vrsta obsega one učenjake, ki so največi del se posluževali latinščine ali pa nemščine, obsega tedaj čas in delovavce na duševnem polju, kojim neje bil namen naroden, slovanski, nego mednarodn, splošen. V drugo vrsto gredo možje in predmeti, kojim je namen delovanja narodni jezik – Iz tega sledi ob enem, da se bodo v starejšem prvem času naštevali vsi književni delavci, rojeni v slovenskem Štajerju, v drugem predalu pa se bodo izpustili vsi oni, koji so se, odkar se je prebudila ideja narodnosti, naredili na tej zemlji, pa so neoziraje se na našo narodnost pisali v tujem jeziku, ker taki se po razvitku naših okolnosti sami radi prištevajo Nemcem.¹⁷³

Po sistemski teoriji literature,¹⁷⁴ ki sta jo v slovenski prostor uvedla predvsem literarna zgodovinarja Urška Perenič in Marijan Dovič,¹⁷⁵ je treba literarno ustvarjalnost oz. produkcijo na določenem etničnem območju obravnavati celostno ter se vzdržati vrednostnih sodb, ki temeljijo na nasprotjih tuje – domače (predvsem nemško – slovensko), knjižno – narečno in posvetno – religiozno. Za pričujočo monografijo je značilno, da se odreka tovrstnemu črno-belemu barvanju. Nemška literatura je bila vseskozi v tesni zvezi s slovensko in je skupaj z njo tvorila enoten literarni sistem na območju dežele in širše. Literarni in sploh kulturni center Štajerske je bil v obravnavanem času Gradec, pretežno poseljen z nemško govorečim prebivalstvom. Isto lahko trdimo za ostala večja mesta v mariborskem okrožju (Maribor, Ptuj in Radgona).

V avstrijski literarni zgodovini velja prepričanje, da na Štajerskem vse do Petra Roseggerja¹⁷⁶ skoraj ni bilo samostojnih literarnih dosežkov, saj

¹⁷³ Macun, *Književna zgodovina*, str. 9.

¹⁷⁴ Sistemska teorija pojmuje literaturo kot literarni sistem, v katerem so interaktivno povezane štiri delovalne vloge, ki predstavljajo celoto literarnega procesa v neki dobi: produkcija, distribucija, recepcija in obdelava (Perenič, Integracija nemške literarne).

¹⁷⁵ Dovič, *Sistemske in empirične obravnave*.

¹⁷⁶ Peter Rosegger (1843–1918) je bil avstrijski pesnik in pisatelj iz Krieglacha. Trikrat je bil nominiran za Nobelovo nagrado za literaturo. Objavil je pesmi v štajerskem narečju z naslovom *Zither und Hackbrett* (1870).

je literarni razvoj vedno zaostajal za preostalim nemškim prostorom, da domača pokrajina in zgodovina gradita osrednje konstitutivne elemente štajerske literarne produkcije ter da je bila štajerska literatura vse do Roseggerja konservativna v smislu globoke navezanosti na tradicijo, spoštovanja obstoječega reda in skeptičnosti do modernizacije tako na tehničnem kot tudi družbenopolitičnem področju.¹⁷⁷

Pri periodizaciji nemške literature na Štajerskem sledim avstrijskim literarnim zgodovinarjem.¹⁷⁸ Pojem avstrijska literatura se lahko nanaša na vso literaturo, napisano v nemškem jeziku v habsburški monarhiji, bolj strogo gledano pa od ustanovitve Avstrijskega cesarstva leta 1806. Pojem literatura v Avstriji pred letom 1918, tj. pred padcem Avstro-Ogrske, se med drugim nanaša še na pisce, ki so se na tem območju rodili ali delovali, ti pa so bili različnih narodnosti, npr. Nemci, Italijani, Hrvati, Romuni, Srbi, Slovaki, Slovenci, Čehi, Madžari.

3.2.1 Humanizem, reformacija in protireformacija

V 16. in 17. stoletju so pesniki na Štajerskem pisali predvsem priložnostno poezijo, napisano v kratkih pesniških oblikah tako v latinskem kot tudi nemškem jeziku. Protestantska dejavnost na Štajerskem ni pustila vidnejšega literarnega vpliva, precej bolj pa je pomemben prihod jezuitov v Gradec in ustanovitev univerze leta 1585 ter prihod katoliškega tiskarja Georga Widmanstetterja.

Za protestantsko stanovsko šolo in razvoj tovrstne literature na Štajerskem so pomembne pedagoške smernice, ki jih je ob odprtju šole leta 1574 podal David Chyträus: poznavanje in razumevanje Biblije, pridobivanje jezikovnega znanja, izvajanje retoričnih in literarnih vaj ter pridobivanje znanja različnih umetnosti. Rektor omenjene šole, Hieronymus Osius, je poudarjal poglobljanje latinščine v okviru šolskih deklamacij, disputacij in gledaliških iger. V spomin na preminula učitelja te šole, Jakoba Turmanna in Andreasa Hackstocka, je objavil antologijo latinske lirike, v kateri je v vrsti epitafov in epicedijev opeval njune zasluge. Napisal je še druge latinske pesmi v distihih.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Kubelik, *Das »heimathliche Schöne«*, str. 255.

¹⁷⁸ Gl. predvsem monografijo več avtorjev *Literatur in der Steiermark*.

¹⁷⁹ Graff, *Lyrik und Prosa*, str. 68, 69.

Po izgonu protestantskih predikantov leta 1598 je bila v Gradcu najpomembnejša izobraževalna institucija univerza, ki so jo od njene ustanovitve 1585 pa do ukinitve reda 1773 vodili jezuiti. Tamkajšnji študenti so pisali in izvajali predvsem latinske priložnostne in slavnostne (panegirične) pesmi, npr. v čast svojim dobrotnikom, staršem, ob obisku passavskega škofa Leopolda leta 1602. Ob promociji prošta Rosolenza iz Steinza so študentje poetike objavili šest od (slavilnih pesmi) in nekaj epigramov, pesmi so nastajale tudi ob pridobitvi nižjih akademskih stopenj študentov na univerzi, npr. bakalavreat, Licentia docendi.¹⁸⁰

Podobna priložnostna pesniška dejavnost velja tudi za ostale štajerske pisce tega časa. Leta 1562 je Thomas Laschiz, cistercijanec iz samostana Rein in takratni učitelj v Gradcu, izdal zbirko latinskih pesmi z naslovom *Breves aliquot elegiae*, ki prinaša kratke pesniške oblike, kot so elegije, epigami, karmine, žalostinke (*Epicedien*, *Totenklagen*) in epitafi oz. nagrobni napisi (*Grabinschriften*). Zbirka je posvečena družini Herberstein. Cistercijanca Davida Saxenrhetorja je leta 1571 navdahnila poroka nadvojvode Notranje Avstrije Karla II. z Marijo Ano Bavarsko. V pesmi *Gratulatorium carmen* je Štajersko opisal kot pokorno nevesto, svojega deželnega kneza pa kot pozornega soproga. Vladarskemu paru je v svoji obsežni pesmi čestital tudi magister Hieronymus Lauterbach, provincialni štajerski gimnazijski rektor. Smrt Karla II. leta 1590 je bila pobuda za Sigmunda Bonstingla, ki je napisal žalostinko *Ein sähnlich Klaglied*. Napisal je tudi priložnostno pesem *Wahrhaftigte Beschreibung* (1591) ob poroki Carla von Harracha z Marijo Schrattenbach. Graški dvorni zdravnik Giovanni Battista Clario je leta 1600 ob poroki Karlovega naslednika Ferdinanda II. napisal zbirko epigramov *Epigrammatum libri tres*. Fizik iz Kranjske Abraham Piscator je v svojo voščilno pesem (*Gratulationsgedicht*) vključil Apolona, muze in ostale like iz grške mitologije, Georg Walter pa je objavil *Oratio in nuptiis*, ki jo je napisal pred poročno družabno prireditvijo in govori o svetosti zakona. Leta 1602 je Christoph Varsevic objavil govor, v katerem je proslavil uspešno obrambo pred Turki, leta 1607 pa je Georg Oppendorff deželnemu knezu posvetil govor (*Oration*), nekaj od in epigramov. Prav tako so pesniki izražali svoje občudovanje ob porokah Karlovih hčera; tako je graški župnik Matthäus Scholasticus leta 1605 ob poroki Konstance s poljskim kraljem

180 Graff, *Lyrik und Prosa*, str. 69.

Sigismundom III. napisal latinsko pesem, Petrus Paulus Mancinius pa je leta 1608 svojo pesem *Applausus genialis* posvetil Mariji Magdaleni ob poroki s toskanskim velikim vojvodo Cosimom II. Ob smrti Marije Ane Bavarske (žene Karla II.) leta 1608 sta jezuitski kolegij in univerza objavila pesniško zbirko, ki je vsebovala epicedije, epigrame, žalne pesmi in nagrobne napise. Leta 1609 je jezuit Johannes Heumont, profesor na graški univerzi, objavil takrat zelo popularno knjigo emblemov, prav tako posvečeno spominu na umrlo nadvojvodinjo. Na koncu te knjige najdemo dva epigrama magistra Johannesa Croeseliusa, bibliotekarja nadvojvode. T. i. dvorsko poezijo tega obdobja zaključujeta dve publikaciji, izdani leta 1619: prvo je izdal jezuit Pompeius Coroninus, drugo pa jezuitski kolegij z univerzo.¹⁸¹

Vrhunec nemškega pesnjenja tega časa predstavlja Sigmund Bonstingl, Tirolec, ki je takrat služboval na Štajerskem. Leta 1591 je v delu *Todten-spiegel* objavil poznosrednjeveški mrtvaški ples v verzih. V pesmi govori o minljivosti človeka; smrti ne uide nihče, saj so minevanju podvrženi tako močni junaki kot lepe ženske iz antike: »Der Helena ist bekommen, / Welcher Wängel wie Rößle brunnen, / Ihr Augen wie der Morgenstern, / Ihr Arm und Brüst, Bein, Schoß und Gehrn, / Sag mir, wo ist Lucretia / Und auch die schön Cleopatra?« Bonstingl je bralcem pred oči postavil vsemogočnost smrti, ki jih bo brez milosti iztrgala iz življenja. Leta 1588 je objavil tudi dve zbirki rudarskih pesmi (*Bergreihen*), v katerih je opeval gospodarski pomen štajerskih rudnikov.¹⁸²

3.2.2 Barok

V času baroka se tudi v literaturi kaže večja razlika med protestantskim severom in katoliškim jugom, kamor je poleg Avstrije sodila tudi Bavarska. Na literarno snovanje je vplival tudi že prej omenjeni prihod jezuitov v štajerski Gradec (1573). Predvsem so se v tem času pisali pridigarska literarna dejavnost ter prozni zapisi s kavalirskih in misijonskih potovanj, medtem ko so jezuiti gojili predvsem latinsko priložnostno poezijo in gledališče. V literarnih delih se kažejo tudi motivi iz tridesetletne vojne, ki je prizadelo mnogo dežel v tedanji habsburški monarhiji. Za nemško pesništvo

¹⁸¹ Graff, *Lyrik und Prosa*, str. 63–67.

¹⁸² Graff, *Lyrik und Prosa*, str. 65, 66.

je v obdobju baroka pomemben Martin Opitz (1597–1639), ki je v eseju *Aristarchus, sive De contemptu linguae Teutonicae* (1618) utemeljil nemški pesniški jezik, v delu *Buch von der deutschen Poeterey* (1624) pa čistost jezika, stila, verza in rime.

Med avstrijsko-nemškimi pesniki v obdobju baroka na Štajerskem izstopa Adam Lebaldt (Lebwaldt) (1624–1696). Rodil se je v mestu Sarleinsbach v Gornji Avstriji, študiral v Gradcu in v Padovi, nato pa postal zdravnik v samostanu Admont, Gradcu, Rottenmannu, Trofaiachu in Leobnu. Pisal je predvsem latinske in tudi nemške epigrame (*Monostichorum extemporaneorum centuria prima, secunda et tertia; Poetische Schimpf- und Ernsreden*), pomemben pa je zato, ker je v ta del dežele uvedel pastirske pesmi oz. bukolčno poezijo (*Schäferdichtung*). Poznal je sočasno nemško poezijo, tudi najbolj znane pisce, kot so npr. August Augspurger, Johann Joseph Beckh, Paul Fleming, Enoch Gläser, Martin Opitz, Jacob Schwieger, Friedrich Spee von Langenfeld in Philipp von Zesen. Lebaldt je napisal tudi delo v leoninskem verzu¹⁸³ 255. *leoninische Vers, mit Teutschen Reimen erläutert* (1670–1680), pa 197 verzov obsegajočo pesnitev *Poetische Reimgedicht von dem lobwürdigen Stand des lustigen Mayrschaffts-Leben*, v kateri je opeval koristi in lepoto življenja na deželi. Tudi pesem v aleksandrincih *Der poetische Frühlings-Spatziergang* (1690) opeva kmečko življenje.¹⁸⁴

Tudi v tem obdobju se na Štajerskem pojavljajo rudarske pesmi (npr. Matthias Abele von Lilienberg). V Štajerskem deželnem arhivu se nahajajo še zapisi s kavalirskih potovanj¹⁸⁵ mladih plemičev, ki vsebujejo tudi pesmi. Ernst Heinrich Graf von und zu Wildenstein je po povratku iz tujine prevedel dramsko delo Racina v aleksandrincih.¹⁸⁶

Štajerski jezuiti so tudi v tem obdobju večinoma ustvarjali v latinškem jeziku: v Ljutomeru rojen jezuit Peter Merkas (1629–1694), čigar nahajališče latinskih in nemških pesmi ni znano; v Radgoni rojen Janez Ostrich (1629–1693), ki je leta 1668 v latinščini izdal knjigo s slavospevi 34 mučenikov (*Sacer parnassus quatuor conciliis inclutus*); mariborski pesnik

183 Srednjeveški verz, sestavljen po navadi iz heksametrov, kjer se končni zlog rima z zlogom pred cezuro. Ta verz je v nemški poeziji redek, npr. Eberhard von Cersne (*Der Minne Regel*), Johannes Rothe (*Von den Ämtern der Städte und Rathgeber der Fürsten*), v času baroka pa ga je pisal Johann Fischart.

184 Janko, Nemško slovstvo, str. 212–213; Zitzenbacher, Zwischen Vondernberg, str. 85–88.

185 Potovanja v tujino mladih plemičev kot del njihove formalne izobrazbe.

186 Zitzenbacher, Zwischen Vondernberg, str. 94–95.

in jezuit Emerik Spitzig (1632–1699) ter v Celju rojen pisatelj in jezuit Anton Maurisberg (1693/1678–1748), ki je v Gradcu in na Dunaju predaval poetiko in retoriko. Objavil je 15 praviloma latinskih literarnih del: *Sacer Marianae Styriae Zodiacus seu prodigiis clarae B. V. Mariae Icones* (1709); *Opuscula varia oratoria, poetica, historica, chronostica etc.* (1726); *Homagium S. Johannis Nepomuceni* (1730); *Dramata IV: Mutius, Deodatus, Stanislaus Nepomucenus* (1730).¹⁸⁷

3.2.3 Razsvetljenje

Pomembni dogodki v habsburški monarhiji v času razsvetljenega absolutizma (1740–1792) so uvedba splošne šolske obveznosti, državni nadzor Katoliške cerkve in ukinjanje samostanov, ukinitve jezuitskega reda leta 1773 in razvoj publicistike. Še posebej slednji je vplival na literarno ustvarjalnost in uveljavitev novih literarnih smeri ter žanrov. Velik vpliv na avstrijsko kulturo 18. stoletja je imelo prostozidarsko gibanje, tesno povezano s kritiko klera. Cesarica Marija Terezija temu gibanju ni bila naklonjena, zato pa toliko bolj njen sin Jožef II. in nekateri pomembni svetovalci (Joseph von Sonnenfels, Gottfried van Swieten, Leopold grof Kollowrat). Sonnenfels, ki je v literaturi zagovarjal liberalne tendence, je pripadal iluminatom, najradikalnejši smeri prostozidarstva 18. stoletja, ki je hotela stanovsko in socialno razdrobljeno družbo spremeniti v skupnost svobodnih meščanov. Na Dunaju so bili poleg teh razširjeni še rožnokrižarji, ki so se ukvarjali z alkimijo in kabalo, ter aziatski bratje, ki so se pretežno naslanjali na kabalo. Njihov vpliv je cesar po letu 1780 uporabljal za uveljavljanje svoje politike in reform, kmalu pa je bila zaradi državnega nadzora ustanovljena še Velika loža Avstrije. V Mariboru je tedaj delovala loža Združena srca (1782), ki se je nato preselila v Gradec (1783). Med njenimi člani so bili poleg velikega mojstra Johana Wenzla grofa Pöttinga predvsem vojaki in uradniki, tudi kaplani in kirurgi. V Gradcu je ložo nato prevzel Sigmund Schwitzen, delovala pa naj bi zagotovo do leta 1788. Omembe vredni člani so Mariborčan Matija Dernošnik (1741–1808), dominikanec in predavatelj na graškem liceju, Josef Ferdinand von Kalchberg, brat pesnika Johanna Nepomuka

¹⁸⁷ Macun, *Književna zgodovina*, str. 22–26.

von Kalchberga, ki je bil prav tako član graške lože, med Slovenci pa Andrej Kavčič, mariborski župnik in direktor gimnazije ter ustanovitelj slovenskih štipendij.¹⁸⁸ Antiklerikalne ideje in vpliv prostozidarstva so še posebej vidni pri avstrijskem pesniku Johannu Baptistu von Alxingerju. Njegove pesmi *Die Duldung* [Toleranca], *Der Coelibat* [Celibat], *Die Priester Gottes* [Božji duhovnik] in *Lied eines alten Juden* [Pesem starega Juda] so bile zaradi avstrijske cenzure objavljene v Leipzigu. Podpornike tega gibanja najdemo tudi v štajerski poeziji: Joseph Anton Schirnbrand, pravni svetovalec v Kapfenbergu, se je v svoji pesniški zbirki *Sammlung einiger Gedichte* (1790) neposredno skliceval na prostozidarje, Kalchbergov prijatelj Franz Schram pa je v svojih *Gedichte* (1790) nekaj pesmi namenil okrevanju Jožefa II. (*Freimaurergebeth für Joseph den Zweiten*). Ukrepi proti ložam, ki jih je začel že Jožef II., so se pričeli krepiti z vladanjem cesarja Franca leta 1792, še posebej po jakobinski zaroti, že prej pa so jim nekateri očitali krivdo za francosko revolucijo. Združenja so bila prepovedana z dekretom leta 1803.

Da je vpliv jezuitov in njihovega klasičnega latinskega izobraževanja v času razsvetljenstva začel slabeti, je razvidno že v spremembah učnih načrtov. V avstrijske šole je bila nemška literatura vključena že po letu 1764, ko je izšel prvi državni učni načrt. Sprva je vključevala le tiste avtorje in pesniške žanre, ki so bili primerljivi z antičnimi, npr. Feder in Christian Fürchtegott Gellert, Gotthold Ephraim Lessing (basen), Marko Valerij Marcijal in Lessing (epigram – *Sinngedicht*), Horacij in Johann Benjamin Michaelis (satira), Vergilij in Salomon Gessner (bukolična poezija – *Schäfergedicht*), Horacij in Michael Denis (oda), Vergilij in Friedrich Gottlieb Klopstock (ep). Učbenik *Institutiones ad eloquentiam* iz leta 1778 je vključeval tudi avtorje, ki niso pisali rimane poezije in so uporabljali antični metrum, npr. Klopstock, Karl Wilhelm Ramler, Justus Friedrich Wilhelm Zachariae, Denis. Dodani so bili Denisovi prevodi Ossianovih junaških pesnitev (*Heldengedicht*) in Zachariae-jeve komične junaške pesnitve (*komisches Heldengedicht*). Med pisci rimanih od zasledimo Joachima Christiana Bluma, Johanna Georga Jacobija in Karla Mastalierja, upoštevan pisec poučne poezije (*Lehrgedicht*) je bil Christoph Martin Wieland, predstavnik satire je bil Michaelis, pisci epigramov (*Sinngedicht*) pa Friedrich von Logau, Christian Wernicke in Friedrich von Hagedorn. Izključeni so bili naslednji pisci od: Johann Christian Günther, Friedrich von

188 Košir, Prostozidarstvo v habsburški monarhiji, str. 48–57.

Canitz, Ewald Christian von Kleist, Johann Friedrich von Cronegk in Johann Andreas Cramer (prevodi psalmov) ter pisec elegij Johann Christoph Gottsched.¹⁸⁹

Za sodobno literarno produkcijo in razširjanje razsvetljenskih idej na Štajerskem so skrbeli tudi takratni časopisi. V Gradcu je leta 1775 za celotno Notranjo Avstrijo začel izhajati *Wochenblatt für die Innerösterreichischen Staaten*, leta 1787 se pojavi *Grätzer Zeitung*, za njim pa leta 1792 še *Skitze von Grätz*. Vse omenjene revije so pričele objavljati tudi literarne prispevke in recenzije ter tako vplivale na razcvet in spodbujanje literarnega življenja na Štajerskem. Duhovna in literarnozgodovinska pozicija graškega časopisa *Wochenblatt* ni bila več zgodnjerazsvetljenska (npr. pesem *Deutschlands Ikarus* je smešila Gottscheda), temveč so njegovi pisci visoko cenili Gellerta in se navduševali nad Klopstockom. Časopis je gojil vrsto literarnih žanrov: basni in anekdote, satire in kritične prispevke, elegije in anakreontiko, epigrame in prozne razmisleke, pesmi in ode, religiozno epiko, idilo, ganljive zgodbe in romane, dialoge in dramske poskuse, recenzije, razprave o poeziji in mitologiji itd. Po drugi strani pa je bil namen literature, ki so jo gojili takratni časopisi, še vedno povezati koristno s prijetnim, stališče, ki je veljalo že v Horacijevi poetiki.¹⁹⁰ Časopis *Skitze von Grätz* (1792) je izrazil prepričanje, da je *Wochenblatt* pri prebivalcih Gradca vzbudil ljubezen do lepe umetnosti, v začetku vladanja Jožefa II. pa naj bi ti že prebiral Voltairea, Wielanda, Lessinga in Rousseauja.¹⁹¹ Vendar je ta razsvetljensko usmerjeni časopis deloval le dobro leto, saj ni mogel konkurirati ostalim časopisom, ki so bili ta čas dosegljivi v Gradcu.¹⁹² Več vpliva na graško literarno življenje in kulturo je imel še danes izhajajoči *Grazer Zeitung*, ki ga je tiskal novi graški tiskar Leykam. Leta 1796 je pričela izhajati še kulturna priloga *Sonnabends-Anhang* (kasneje *Aufmerksame*), ki je imela veliko vlogo pri posredovanju razsvetljenskih idej v ta prostor, saj je delovala v duhu razsvetljenega jožefinizma pod neposrednim vplivom nadvojvode Janeza.

V knjižni obliki so v Gradcu pod vplivom Gottscheda, Hagedorna in Gellerta najprej izhajale priložnostne pesmi, basni in poučne pripovedi Hedwiga Louisa de Perneta (*Versuch in Fabeln und Erzehlungen, nebst*

189 Jäger, Zur literarischern Gymnasialbildung, str. 98–112.

190 Fussy, Literatur in der Steiermark, str. 126–127.

191 Fussy, Literatur in der Steiermark, str. 133–134.

192 Kubelik, Das »heimathliche Schöne«, str. 257.

einem comischen Trauerspiel in Versen, 1770)¹⁹³ ter utilitaristične zbirke epigramov za mladino Joachima Hödla (*Moralische Sinngedichte eines siebenzigjährigen Musen-Zöglings zu Jedermanns nützlicher Unterhaltung, besonders der noch lehrenden Jugend*).¹⁹⁴ V času vladanja Jožefa II. so bile pogoste ode habsburškim monarhom in cerkvenim funkcionarjem, ki so nastajale pod literarnim vplivom Klopstocka in Denisa, kot je to vidno pri pesniku Josephu Wernekinghu (*Auf den Tod Marien Theresien*, 1781; *Des Kaisers Joseph II. Empfang in Innerösterreich; Arko, der Druidenfürst an der Murr*, 1786). Kasneje sta na avstrijske avtorje poleg Gessnerja (idila), Rabenerja (satira) in Hagedorna (anakreontika) vplivala tudi nemška pesnika Friedrich Gottlieb Klopstock in Christoph Martin Wieland. Tako je Wenzel Hann leta 1787 objavil epsko pesem v rokokojskem stilu *Xenokrat*, v kateri se je zgledoval po Wielandovi pripovedni pesmi *Musarion* (1768), pa tudi po avstrijskem satiričnem pesniku Blumauerju.¹⁹⁵ Hvalnice in anakreontiko je pod vplivom Klopstocka pisal v Riegersburgu rojeni Joseph Maria Weissegger, sicer profesor zgodovine na Univerzi v Freiburgu in prostozidar (*Versuch in gemischten Gedichten*, 1781).¹⁹⁶

Spremembe v graški literarni produkciji so se pričele, ko je Andreas Leykam leta 1781 ustanovil lastno tiskarno, ki je uspešno konkurirala tiskarski družini Widmanstetter. Ti so imeli monopol nad tiskarsko produkcijo v Gradcu vse od prihoda Georga Widmanstetterja v Gradec pa do leta 1806, tiskali pa so predvsem religiozne in deloma knjige razsvetljenskih avtorjev, medtem ko je Leykam že podpiral nove literarne tokove.¹⁹⁷ Literarno življenje se je v habsburški monarhiji oblikovalo predvsem okoli dunajskega pesniškega almanaha *Wienerischer Musen-Almanach* (1777), kjer najdemo med uredniki Ratschkega, Blumauerja, Leona in Martina J. Prandstätterja,¹⁹⁸ po

193 Fussy, *Literatur in der Steiermark*, str. 134.

194 Fussy, *Literatur in der Steiermark*, str. 158.

195 Fussy, *Literatur in der Steiermark*, str. 134.

196 Fussy, *Literatur in der Steiermark*, str. 157.

197 Kubelik, *Das »heimathliche Schöne«*, str. 256.

198 V nemških deželah so prav tako nastajali številni pesniški almanahi: *Göttinger Musenalmanach* (1770) s pesniki Voss, Hölty, Miller, Hahn, Wehrs, Leisewitz; *Leipziger Almanach der deutschen Musen* (ur. Christian Heinrich Schmid) in *Hamburger Musenalmanach* (1776; ur. Voss). Friedrich Schiller je sprva izdal *Anthologie* (1782), nato *Musen-Almanach* (1796–1800), kjer se pojavijo Goethe, Herder, Tieck, Hölderlin in A. W. Schlegel. Sledijo *Musenalmanache* (Schlegel in Tieck v Tübingenu 1802; *Vermehren* v Leipzigu 1802 in Jeni 1803), *Musenalmanach* (von Chamisso in von Ense 1804–1806), *Poetische Taschenbuch* (F. Schlegel v Berlinu 1805–1806) in *Musenalmanach* (von Seckendorf v Regensburgu 1807–1808).

njegovem vzoru pa je tudi v Gradcu dobro desetletje kasneje v Leykamovi tiskarni luč sveta ugledal pesniški almanah *Früchte vaterländischer Museen* [Plodovi domoljubnih muz] (1789/90), ki je ponudil objave novi generaciji pesnikov. Glavni pesnik almanaha Johann Nepomuk von Kalchberg sodi med pomembne pesnike svojega časa. V almanahu je objavil okoli 40 pesmi, med njimi čustvenoizpovedno odo domovini v alkajski kitici z naslovom *An Steiermark* [Štajerski], sledijo pesmi v stilu anakreontike, humoristične, kritične in satirične, melanholične, poučne, filozofske pesmi in elegije. Njegovo pojmovanje človeka je hkrati realistično in idealistično. Rahločuten, sentimentalni človek si lajša svojo boleost z odhodom v naravo (*An den Abendstern*). Pesnik opisuje trpljenje človeka, ki nikoli ne zadovolji svojega srca in se nenehno bori za smisel življenja. Smrt zanj ne pomeni uničenja, temveč spremembo (*Empfindungen*). V almanahu so bile objavljene tudi njegove balade, ki obravnavajo snov iz zgodovine in pripovednega izročila Notranje Avstrije, npr. balada o vojnem svetovalcu cesarja Maksimilijana II. Andreju Eberhardu Ravbarju, ki so ga imenovali tudi nemški Herkul.¹⁹⁹ Kalchbergova poezija tako ne predstavlja več razsvetljenskega racionalizma, kot ga najdemo v Gradcu v sedemdesetih letih, temveč sodi v naprednejšo smer razsvetljenskega sentimentalizma, medtem ko so balade že odraz predromantičnega zanimanja za ljudsko izročilo; podobno lahko trdimo za njegovo pokrajinsko domoljubno liriko.

V ta mladi graški krog pesnikov, ki so se zbiral okoli almanaha, so sodili predvsem plemiči in sinovi mestnih veljakov: Joseph Eustach König, Joseph Ignaz Scheiger, Franz Schram, Alois Vincenz von Leitner, Sigmund Theodor von Auersperg, Xavier Adolf von Unruhe, F. von W[urmbran]d, Johanna F. von W[urmbran]d idr. Sin graškega mestnega sodnika Joseph Eustach König je pričel z objavami v dunajskem almanahu. Znan je kot mojstrski pisec epigramov, pisal je tudi sentimentalne pesmi o luni (*An den Mond* [Luni]), se pritoževal nad cenzuro (*An einen Zensor meiner Gedichte* [Cenzorju mojih pesmi]) ter razmišljal o minljivosti življenja in o smrti, kot da bi slutil svoj konec, ki je prišel pet let po objavi (*Gedanken bei einem Kirchhofe* [Misli na pokopališču], *An Freund Hein*).²⁰⁰ Tudi Joseph Ignaz Scheiger je objavljajl tako v dunajskem kot štajerskem almanahu. Pisal je poučno poezijo, basni in poetične pripovedi, v katerih je sledil Gellertu

199 Fussy, *Literatur in der Steiermark*, str. 136–144.

200 Fussy, *Literatur in der Steiermark*, str. 144.

in Pfefflu, v njegovih odah graški pokrajini in vrtovom pa je viden vpliv Klopstocka. V graškem almanahu je objavljala ode Štajerec Franz Schram,²⁰¹ v Gradcu rojeni pesnik Alois Vincenz von Leitner je v almanahu objavil odo *An die Gegend um St. Leonhard*, v kateri je častil lepoto domače narave, pisal pa je tudi epigrame in patriotične pesmi.²⁰² Sigmund Theodor von Auersperg, učenec znanega avstrijskega pesnika Denisa na terezijanski dunajski akademiji, je v graškem almanahu med drugim objavil pesem *An Sined* kot odgovor na Denisovo *Der Bardenweg*.²⁰³

Pesniki štajerskega almanaha so se kmalu oglasili s svojimi samostojnimi pesniškimi izdajami, ki so sedaj lahko dosegle tudi zunanjo publiko. Devetdeseta leta 18. stoletja poleg drugega (in zadnjega) zvezka graškega almanaha začenjajo Schramove pesmi (*Gedichte*, Graz, 1790), že naslovi katerih veliko povedo o sami vsebini, npr. *An meine Seele* [Moji duši], *An die Einsamkeit* [Osamljenosti], *An mein kunstiges Grab* [Mojemu umetniškemu grobu], *Traumgesicht* [Dremajoči obraz], *An das Schicksal* [Usodi], *An die Hoffnung* [Upanju]. Sledijo Scheigerjeve basni in pripovedi (*Fabeln und Erzählungen*, 1792). Primer anakreontike, veselja do bivanja, predstavlja zbirka pesmi *Gedichte* (1793) graškega pesnika Josepha von Högna, ki je pisal pod vplivom Blumauerja in drugih dunajskih pesnikov tistega časa. Njegov ideal predstavlja država, ki vsakemu nudi varnost, pravico in svobodo ter se zavzema za srečo svojih prebivalcev.²⁰⁴ Na pastoralno (bukolično) poezijo (*Schäferdichtung*) je bil v začetku 19. stoletja tesno navezan Spodnještajerec Michael Lubi, rojen v Laškem (Tüffer). Svojo zbirko *Gedichten* (1804) je posvetil Sonnenfelsu, v eni od pesmi je obžaloval smrt nemškega pesnika Klopstocka, spet v drugih je vidno posnemanje rimskih pesnikov.²⁰⁵ Miren, idiličen ton in čutno navdušenje nad naravo sta značilnosti pesmi graškega lekarnarja Josepha Aloysa Süeßa, ki je leta 1803 objavil zbirko v prozi in verzih: *Natur-Scenen und Ländliche Gemählde, geschrieben in Stunden des Gefühls*,²⁰⁶ razdeljeno na tri dele: (1) Blumen aus dem Lenz meines Lebens, (2) Phantasien, (3) Idyllen. Opevanje štajerske pokrajine je značilno za Franza Haushoferja,

201 Fussy, Literatur in der Steiermark, str. 148–150.

202 Fussy, Literatur in der Steiermark, str. 150; Schlossar, *Hundert Jahre Deutscher*, str. 27.

203 Fussy, Literatur in der Steiermark, str. 151; Schlossar, *Hundert Jahre Deutscher*, str. 24.

204 Fussy, Literatur in der Steiermark, str. 135.

205 Fussy, Literatur in der Steiermark, str. 158.

206 Fussy, Literatur in der Steiermark, str. 158–159.

ki je leta 1812 objavil zbirko lirske in dramske vsebine *Gedichte*.²⁰⁷ Pesmi in balade Johanna Nepomuka von Kalchberga so izšle kot prvi del njegovih Zbranih del na Dunaju v letih 1816/17, medtem ko je zbirka pesmi njegovega prijatelja Scheigerja izšla šele leta 1831 (*Gedichte*), kar ju recepcijsko že uvršča v naslednje obdobje, ki je nastopilo po Dunajskem kongresu leta 1815.

3.2.4 Predmarčna doba

Vzporedno z romantiko se je v Avstrijskem cesarstvu (1804–1867) pojavil tok bidermajerja, ki predstavlja obdobje politične restavracije od Dunajskega kongresa leta 1815 do marčne revolucije 1848/49. Povezan je z urbanizacijo in industrializacijo, ki sta vodili do oblikovanja srednjega družbenega razreda. Tok je združeval klasicizem in filistrsko dobrodušnost ter se zadovoljeval z obstoječimi družbenimi razmerami. Tovrstni pesniki so bili večinoma predstavniki srednjega razreda, v nasprotju z romantiki, ki so prihajali iz vrst plemstva. V tem času se pojavi močna politična lirika. Najbolj znan avstrijski pesnik tega obdobja je bil Nikolaus Lenau, obdobje bidermajerja pa zaključuje Adalbert Stifter.²⁰⁸

Eden najvidnejših predstavnikov t. i. avstrijske konservativne romantične pesniške šole je bil Johann Gabriel Seidl (1804–1875), ki je močno vplival na avstrijske in slovenske pesnike, npr. na Slomškov krog.²⁰⁹ Ti so odklanjali vsakršno radikalnejšo idejo, tudi ideje mladonemškega gibanja, zato niso najbolje sprejeli tistih nemških romantičnih piscev, ki so nekaj časa živeli v Avstrijskem cesarstvu, npr. Ludwig Tieck, August Wilhelm in Friedrich Schlegel (jenska romantična šola) ter Clemens Brentano (heidberška oz. mlada romantika).²¹⁰ Zvezni parlament v Frankfurtu je že

207 Fussy, *Literatur in der Steiermark*, str. 159.

208 *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 19.

209 Gspan, Seidl, Johann Gabriel.

210 Ob Napoleonovem odhodu z Dunaja dne 16. oktobra 1809 so bili v Avstrijskem cesarstvu prisotni Friedrich Schlegel, Hofbauer, Gentz itd., v naslednjih letih pa so se na Dunaju pojavili: Justinus Kerner (1809–1810), Bettina Brentano (1810–1814), Josef Anton von Pilar (od 1810), Eichendorff (1811–1812), Adam Müller (1811–1814), Friedrich August von Klinkowström (od 1811) in Theodor Körner (1811–1813), Zacharias Werner (od 1814), Jakob Grimm ter avtor asketičnih in mističnih pesmi Johann Peter Silbert (od 1817) (Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 551–552).

leta 1835 prepovedal objavljanje avtorjev Mlade Nemčije zaradi njihovih liberalnih stališč (npr. ločitev Cerkve od države, večje politične pravice žensk, emancipacija Judov), saj naj bi poskušali napadati krščansko religijo na najbolj predrzen način, degradirati obstoječe razmere ter porušiti vso disciplino in moralo z beletrističnimi spisi, dostopnimi vsem razredom bralcev. Mlada Nemčija je nasprotovala introspekciji in partikularizmu romantike v nacionalni literaturi, ki sta povzročila popolno ločitev literature od dejanskega življenja. Avstrijsko-nemškim literatom tridesetih in štiridesetih let (Lenau, Grün) je bila idejno bližje t. i. švabska šola pesnikov (Uhland), ki je imela svobodomiselno tendenco in nacionalni značaj,²¹¹ bila pa je tudi bolj stvarna, navezana na življenje in zdravo uživanje.²¹²

Spremembe so se pokazale tudi v učnih načrtih za pouk književnosti. Ob že znanih pesniških žanrih, kot so idila, elegija, satira, epigram, lirične in didaktične pesnitve, se pojavijo nekateri novi avtorji. *Institutio ad Eloquentiam* iz leta 1833 je tako med pisce idil vključil Gessnerja, Johanna Heinricha Vossa, E. von Kleista, Xaverja Bronnerja, Ludwiga Gottharda Kosegartna, Johanna Christopha Krausenecka, Karolino Pichler, od piscev elegij so lahko brali Friedricha Gottlieba Klopstocka, Denisa, Friedricha von Matthissona, Johanna Gaudenza von Salisa, Christiana Felixa Weißeja, Friedricha Wilhelma Gotterja, Ludwiga Höltyja, Ludwiga H. von Nikolaia, Vossa in Friedricha Schillerja, lirične pesnitve (*de Carmine Lyrico*) so pisali Klopstock, Denis, Karl Wilhelm Ramler, Mastalier, Johann Peter Uz, Friedrich von Matthisson, Salis, Johann Wolfgang von Goethe in Schiller. Med avtorji didaktičnih pesnitev (*de Carmine didactico*) se najdejo Haller, von Kleist, Uz, Wieland, Cronegk, Lessing, Magnus Gottfried Lichtwer, Hagedorn, Zachariae, Valerius Wilhelm Neubeck, Christoph August Tiedhe, satiriki so bili Albrecht von Haller, Gottlieb Wilhelm Rabener, Friedrich Rudolf Ludwig Freiherr von Canitz, Friedrich von Hagedorn, Johann Benjamin Michaelis, Johannes Daniel Falk, Friedrich Leopold Graf zu Stolberg, pisci epigramov pa Friedrich von Logau, Christian Wernicke, Abraham Gotthelf Kästner, Gotthold Ephraim Lessing, Gottlieb Konrad Pfeffel, Heinrich von Kleist, Leopold Friedrich Günther von Goeckingk, Johannes Ewald, Friedrich Haug.²¹³

211 Prijatelj, *Izbrani eseji in razprave*, str. 111.

212 *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 20.

213 Jäger, *Zur literarischern Gymnasialbildung*, str. 85–118.

Romantično smer so tedaj razvijali številni novi časniki: *Der oesterreichische Beobachter* (izhajal od marca 1810 dalje, leta 1810 ga je urejal Friedrich Schlegel, od 1811 dalje pa Pilat), Schleglov *Deutsches Museum* (1812–1813), Sartorijev *Wiener allgemeine Literaturzeitung* (od 1813 dalje), celovška *Carinthia*, ki je začela izhajati 1. julija 1811 pod uredništvom zdravnika Gottfrieda Kumpfa, ter graški *Der Aufmerksame* (1812–1842, po letu 1843 je izhajal pod imenom *Stiria*), ki ga je od 1812 urejal v Gradcu rojeni pisatelj, dramatik in slikar Ignaz Kollmann. Kollman je tukaj objavil tudi večino svojih literarnih del. Sodi med predstavnike poznega razsvetljenstva, pripadal je krogu nadvojvode Janeza,²¹⁴ bil je tudi častni občan Gradca, Maribora in Celja. V reviji so bile v duhu romantike objavljene številne verzificirane štajerske pripovedke, v eni od zgodnejših števil (31. december 1814) najdemo tudi razlago pojma *romantisch*, Collinovo literarno zapuščino (1812), kasneje, leta 1819, pa tudi dela nemškega pesnika, pridigarja in dramatika Zachariasa Wernerja. Na politično-idejno (neliberalno) usmeritev revije kaže urednikov članek *Gehören religiöse und moralische Aufsätze in ein Volksblatt?* (10. julij 1817):²¹⁵ »Die Eiferung dagegen nimmt die Stimme des Zeitgeistes und die des Geschmacks zu Hilfe, deklamiert von Geistesfreyheit, vom vielseitigen andern Bedürfnisse der Cultur, und deutet grämlich lächelnd auf den Widerwillen so vieler Menschen, und auf das wenig erfreute Schicksal solcher Worte und ihrer lauten Bekenner hin.« Tukaj so po letu 1812 svojo poezijo objavljali številni štajerski pesniki, npr. benediktinec Ulrich Speckmoser, ki je v Gradcu izdal pesniško zbirko *Ode an Andre Rainer* (1813), kasneje pa kot prefekt deloval v Mariboru. Anton Prokesch von Osten je v reviji leta 1813 objavil pesem ob smrti svojega prijatelja Carla Theodorja Körnerja, nemškega pesnika in dramatika, znanega predvsem po pesmih v času protinapoleonskih osvoboditvenih vojn, v katerih je tudi izgubil življenje. Graški pesnik in dramatik Carl Schröckinger, učenec Ulricha Speckmoserja in Juliusa Schnellerja, je v tej reviji leta 1817 objavil balado *Helden-Rache*,²¹⁶ Karl Gottfried von Leitner

214 Nadvojvoda Janez je pripomogel k ustanovitvi prvega deželnega muzeja v Gradcu, znanega kot Joanneum. Po njegovi zaslugi so leta 1817 ustanovili tudi Štajerski deželni arhiv in v Vordernbergu leta 1826 odprli rudarsko in železarsko šolo. Poleg tega je sodeloval pri ustanovitvi Štajerske hranilnice in Anine otroške bolnišnice v Gradcu, leta 1828 je ustanovil zavarovalnico Grazer Wechselseitige, Kmetijsko družbo v Gradcu pa marca 1819. Na Slovenskem so mu postavili več spomenikov.

215 Mühlher, *Der Vörmärz*, str. 173–176.

216 Mühlher, *Der Vörmärz*, str. 184.

pa leta 1819 svojo prvo domoljubno pesem *Weiß und Grün*, v kateri deželni barvi bela in zelena uprizarjata njegovo ljubezen do Štajerske. Več pesmi in balad je v letih 1827–1835 objavil tudi v reviji *Steiermärkische Zeitschrift* (*In der alten Burg Cilli, Das Gastgeboth zu Gömör, Bey unserm Weine, Die Sage von Grätz, Ulrich von Lichtenstein, Steiermärkischem Eisen zum Geleite*).

Nemško-avstrijski pesnik in pisatelj iz Maribora Rudolf Gustav Puff je svoje novele in pesniška dela objavljajl v kasnejši *Stirii*, večinoma prigodnice. V kranjskih in koroških glasilih *Laibacher Wochenblatt*, *Laibacher Zeitung* in *Carinthia* je objavljajl zgornještajerski pesnik in prevajalec Johann Georg Fellingner, ki ga imenujejo tudi avstrijski Körner. Gojil je romantični religiozni pogled na življenje in naravo ter se zgledoval po nemških pesnikih Schillerju, Klopstocku in Körnerju. Po njegovi smrti so v Celovcu izšle *Gedichte* (1819–1821).²¹⁷ Kranjski pesnik Vincenc Zusner, ki je pretežno deloval v Gradcu, je prav tako objavljajl v revijah *Der Aufmerksame* (1828, 1832–1841), *Illyrisches Blatt* (1840, 1841, 1847) in *Carniolia* (1840–1844) ter hrvaških revijah *Agramer Zeitung*, *Croatia* in *Luna*. Avstrijsko-nemški pesnik in celjski učitelj Johann Gabriel Seidl je refleksivno in osebnoizpovedno liriko, balade, romance, prigodnice in novele objavljajl v časopisih in revijah: *Aufmerksame*, *Illyrisches Blatt*, *Carinthia* (od 1832), *Steiermärkische Zeitschrift Neue Folge* (od 1834), *Agramer Zeitung* (od 1835), *Luna* (od 1838) in *Carniolia* (od 1838). Bil je urednik *Aurore*, v kateri je leta 1827 pričel svoje prve pesmi objavljati pesnik Lenau.

O literaturi so tudi v tem obdobju razpravljali v salonih in kavarnah, kar se je pričelo popularizirati že v času razsvetljenstva. Tedanja literarna in umetniška graška družčina se je zbirala pri družini Pachler. Maria Leopoldina Pachler (rojena Koschak) je bila znana pianistka in komponistka, njen mož pa advokat. Hiša je med drugim gostila Karla Gottfrieda von Leitnerja, Antona Prokescha von Ostena, Juliusa Schnellerja in Franza Schuberta. Leitner je tudi na Dunaju obiskoval Neunerjevo t. i. silberne Kaffeehaus, kjer je spoznal pesnike, kot so Nikolaus Lenau, Ludwig Halirsch, Eduard von Bauernfeld, Franz Hermann von Herrmannsthal, Ignaz Franz Castelli, Johann Nepomuk Vogl, Franz Grillparzer, Joseph Christian Freiherr von Zedlitz in uredništvo *Wiener Zeitschrift*a (Schickh in Witthaur). Anton Prokesch von Osten pa je na Dunaju obiskoval salon Caroline Pichler.

217 Jevnikar, Fellingner, Johann Georg.

Med graškimi profesorji, ki so širili ideale jožefinizma, je bil zgodovinar, pesnik in pisatelj Julius Schneller iz Strasbourga. Na Dunaju je prijateljeval z vidnimi pisatelji in umetniki, npr. s Caroline Pichler, Kotzebuejem, Collinom, von Hammerjem in Castellijem. V Gradcu je pričel s predavanji leta 1806, med njegovimi učenci pa so bili tudi znani slovenski duhovniki (npr. Franc Cvetko). Schneller naj bi se še posebej navduševal nad Schillerjem in Lessingom, v Gradcu pa je predaval tudi o italijanski, francoski in angleški literaturi. Na Dunaju je objavil sonetni venec *Weiblichkeit* (1821), ki velja za primer vrhunca bidermajerskega pesništva na Štajerskem. Zaradi konflikta z Zachariasom Wernerjem, Johannesom von Müllerjem, Friedrichom von Gentzem, F. Schleglom idr. ter zaradi obsojanja pietizma, mistike, temačnih občutenj si je pridobil več sovražnikov in je leta 1823 zapustil Avstrijo.²¹⁸

Štajerski pesniki so snov za svoje balade in ode večkrat zajemali iz deželne zgodovine in pokrajine. Še posebej izrazito je to smer gojil že prej omenjeni Karl Gottfried von Leitner. Vzor njegovim romancam in baladam nedvomno predstavlja nemški pesnik Ludwig Uhland, tudi pri izbiri nibelunške kitice (npr. *Herzog Inguo's Mahl, Des Harfners Meisterspruch*). V nekaterih baladah je snov vzel tudi iz nordijske mitologije, kar je bilo popularno pri predromantikih (npr. *König Hackon's letzte Meerfahrt, Der Thurm von Coyth, Der Herr des Meeres*), ter legend in pripovedk iz alpskega sveta. S prvo pesniško zbirko *Gedichte* (Dunaj, 1825) je v dunajskih literarnih krogih pritegnil veliko zanimanje.²¹⁹ Pomembnim osebnostim iz štajerske zgodovine (npr. Ulrichu von Lichtensteinu in Ottokarju von Hornecku) je namenjal pesmi Josef Hoffbauer in jih leta 1828 izdal v zbirki *Heimatliebe einer Steyermärkers*.

Romantično zanimanje za orientalsko literaturo in kulturo je v Avstrijskem cesarstvu pospeševal graški zgodovinar in orientalist Joseph von Hammer-Purgstall. Prevedel je več besedil turških, arabskih in perzijskih avtorjev, med drugim celotno zbirko poezije Bakija (Bāqī). Napisal je štiri zvezke zgodovine otomanske poezije *Geschichte des osmanischen Reiches* (Pesth, 1827–1835), ki vsebuje dela 2200 pesnikov, prevedel delo *Divan* perzijskega mističnega pesnika Hafisa, ki je vplival na Goetheja, v delu *Geschichte der schönen Redekünste Persiens mit einer Blüthenlese aus zweyhundert persischen Dichtern* pa je zajel 200 perzijskih pesnikov. Perzijsko

218 Mühlher, *Der Vörmärz*, str. 177–179; Kubelik, *Das »heimathliche Schöne«*, str. 259.

219 Schlossar, Leitner, Karl Gottfried Ritter von.

literaturo najdemo tudi v publikacijah *Rosenöl* (Stuttgart in Tübingen, 1813) in *Dufekörner* (Stuttgart, 1836), delo *Mörgeuländisches Kleeblatt* (Dunaj, 1819) pa vsebuje prevode zaratuistrskih himen.²²⁰ Žive podobe s svojih diplomatskih potovanj po Bližnjem vzhodu, Sveti deželi, Egiptu itd. je v svoje pesmi vnašal tudi avstrijski general, diplomat, literat in Schnellerjev pastorek Anton Prokesch von Osten. Njegove pesmi najdemo v šestem zvezku *Kleinen Schriften von Ritter von Prokesch-Osten* (Stuttgart, 1844).²²¹ Zbirka vsebuje 54 sonetov, sledi poglavje z naslovom Popotovanje (Venedig, Fahrt, Levante, Früheres) s pesmimi, napisanimi v letih 1811–1824 in 1824–1834.

Štajersko pokrajinsko domoljubje se je v Gradcu gojilo predvsem med nemško-avstrijskimi pesniki, med katerimi so bili praviloma plemiči (že prej omenjena Johann Nepomuk von Kalchberg in Karl Gottfried von Leitner). Ob svojem odhodu iz Štajerske je elegična čustva izrazil tudi celjski učitelj Johann Gabriel Seidl (*Abschied von Steiermark*), ki je v času svojega bivanja v Celju napisal odo domovini *An mein Vaterland* in jo leta 1836 objavil v pesniški zbirki *Bifolien*. Kot svojo domovino je Štajersko opeval tudi mariborski učitelj Rudolf Gustav Puff (*Mein Vaterland*). Vrh takega pesnjenja predstavlja štajerska himna *Hoch vom Dachstein an* (1844), ki jo je napisal graški knjigotržec in založnik Jakob Dirnböck, kasneje pa jo je uglasbil Ludwig Carl Seydler. Pesem v prvi kitici omenja tudi slovensko deželo – Wendenland.

Hoch vom Dachstein an, wo der Aar noch haust,
bis zum Wendenland am Bett der Sav'
und vom Alptal an, das die Mürz durchbraust,
bis ins Rebenland im Tal der Drav'
Dieses schöne Land ist der Steirer Land,
ist mein liebes teures Heimatland,
dieses schöne Land ist der Steirer Land,
ist mein liebes, teures Heimatland!

(Dachsteinlied)

220 Bruijn, Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von.

221 Schlossar, *Hundert Jahre Deutscher*.

Študentje v Gradcu, med katerimi so bili tudi tisti, ki so prihajali iz mest, trgov in vasi s slovensko govorečim prebivalstvom, so se med seboj nedvomno poznali. Tako nam je iz devetdesetih let 18. stoletja znan t. i. Wastlov literarno-filozofski krožek, katerega člani so bili Ignac Zimmerman, Alojz Perger in Janez Naveršnik. Ignacij Henrik Wastl je bil sin graškega uradnika in sošolec Pergerja, ki je v Gradcu obiskoval licej (1791–1793) in nato študiral pravo.²²² Ne samo sošolci, tudi nemški učitelji v mestih Gradec, Maribor in Celje so lahko vplivali na literarno izoblikovanje slovenskih dijakov in študentov. Nedvomno lahko sem prištejemo Puffa, ki je podpiral slovenski literarni list mariborskih dijakov z imenom *Sprotuletna vijolica*. Med ostalimi vplivnimi in literarno dejavnimi učitelji lahko omenimo še vsaj Seidla, Zupančiča in Schellerja, ne smemo pa pozabiti tudi na mariborskega prefekta Speckmoserja. Po drugi strani pa so slovensko pišoči štajerski pesniki, kot so bili Leopold Volkmer, Štefan Modrinjak in Peter Dajnko, v Gradcu večinoma obiskovali graško bogoslovje in izvirali iz kmečkih družin iz slovenskih vasi, kar jim je že samo po sebi onemogočilo kulturno udejstvovanje v graških literarnih krogih, ki so jih vodili in gostili tamkajšnji plemiči. Literarna recepcija je tako lahko potekala le posredno s prebiranjem nemških pesniških knjig in literarnih časopisov, če so jim to dopuščala finančna sredstva.

3.3 Gornji Grad kot prizorišče cerkvenega pesništva in glasbe

Slovenski pesniški tradiciji na ozemlju nekdanje avstrijske dežele Štajerske lahko začnemo slediti v času delovanja ljubljanskega škofa Tomaža Hrena (1597–1630). Gornji Grad v Zgornji Savinjski dolini je kot rezidenca ljubljanskih škofov v 17. stoletju predstavljal tudi središče cerkvene glasbene umetnosti. Tam so se v semenišču Collegium Marianum šolali bodoči duhovniki. Med nalogami tega zavoda je bilo tudi gojenje slovenskega petja in ustvarjanje glasbe za spodbujanje ljudstva. Sam škof je v cerkvi v Novi Štifi vodil večernice: »In naša duhovščina in mi smo peli slovenske pesmi, prošnje in lavretanske litanije v taistem slovenskem jeziku skupaj z ljudstvom tja do polnoči, ljudstvo pa je pelo vso noč do jutra.« Hren si je delal tudi zapiske o glasbenem znanju svojih gojencev; omenjen je na primer Kranjčan Adam

²²² Ilešič, Iz prvih časov romantike, str. 23, 24.

Kobelj, ki je bil leta 1607 zborovodja (*chorimagister*) na Ptuju, kot organist je tam v letu 1620 deloval Andrej Komar, iz Slovenj Gradca sta bila Pankracij Frollicher (*musicae peritus*) in Jurij Soffronius (*cantor*), v Mariboru je bil *prefectus chori* Mihael Reinboldt, iz okolice Karlovca pa je kot diskantist leta 1613 prišel Jurij Kegl. Tudi v gornjegrajski rezidenci je delovala vrsta pevovodij, zborovodij, učiteljev in instrumentalistov (Martin Casparius, Jožef Speltanus, Jurij Funtek, Jakob Starman, Mihael Grohar, Andrej Plošek, Jakob Doberšek, Matija Omerza, Martin Kompare, Simon Juršič, Pavel Poravne).²²³

Del gornjegrajske glasbene zbirke poleg Hrenovih kornih knjig (NUK, Ms 339–344) predstavlja tudi t. i. *Gornjegrajski rokopis* (NUK, Ms 232), nastal v letih 1597–1605. Prvi del zvezka so enoglasni liturgični spevi, drugi del instrumentalni liniji dveh kompozicij, tretji del pa večglasne uglasbitve mašnega ordinarija. V prvem delu rokopisa se nahaja začetek slovenskega responzorija *Sedil je k mizi Jezus*. Raziskovalci menijo, da so se omenjeni spevi gotovo izvajali v gornjegrajski cerkvi, na kar nakazuje tudi vpis imena kraja *Oberburg* 'Gornji Grad'.²²⁴ Rokopis večinoma latinskih spevov je bil namenjen petju zbora, opazen pa je tudi njegov pedagoški značaj, čeprav so besedila v njem izrazito liturgična.²²⁵ Zbor je imel okoli deset ali dvanajst pevcev in je na škofovo željo sodeloval tudi pri petju ljudstva v slovenščini.²²⁶ Koralni spev *Discubuit Iesus* ni bil del rimskega brevirja in je nastal v cistercijskem okolju za petje pri prvih večernicah praznika svetega Rešnjega telesa.²²⁷ Vsebinsko poudarja pomembno temo Kristusove večerje, responzorij pa kljub teološkim nasprotjem najdemo tudi v protestantskih pesmaricah tistega časa.²²⁸ Spev naj bi bil v uporabi pri telovskih procesijah, s tem v zvezi pa ga lahko povežemo tudi z ljubljansko in gornjegrajsko bratovščino sv. Rešnjega telesa.²²⁹ Da je škof Hren imel prevedenih še več slovenskih cerkvenih pesmi, priča njegova omemba pesmarice *Hymnologium meum slavicum*, ki ni bila nikoli natisnjena,²³⁰ o njeni vsebini pa prav tako še danes ne vemo nič otipljivega.²³¹

223 Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti*, str. 160–166.

224 Mantuani, *Ostanek stare liturgije*, str. 100; Smolik, *Odmev verskih resnic*, 142–146; Grabnar, *So gornjegrajski rokopisni zvezki*, str. 56, 60–61, 64; Šter, *Discubuit Iesus*, str. 155.

225 Šter, *Discubuit Iesus*, str. 157; Höfler, *Glasbena umetnost*, str. 32.

226 Höfler, *Tokovi glasbene kulture*, str. 35, 38.

227 Wright, *The Vienna Corpus*, str. 344.

228 Za več informacij gl. Šter, *Discubuit Iesus*, str. 172–175.

229 Lavrič, *Bratovščine sv. Rešnjega telesa*, str. 13, 14.

230 V Hrenovem dnevniku je zapisano, da so pesmarico črtali jezuiti (»fuit cancellatum a Patribus Societatis«) (Mantuani, *Zgodovinski razvoj*, str. 13–15).

231 Höfler, *Tokovi glasbene kulture*, str. 38.

Slovensko pesniško tradicijo v Gornjem Gradu (in okolici) je od leta 1713 nadaljeval tamkajšnji župnik in dekan Ahacij Stržinar. Leta 1715 sta v okolici vladali huda lakota in živinska kuga. Takrat je bila v cerkev sv. Barbare v Radmirju postavljena slika sv. Frančiška Ksaverja, jezuitskega misijonarja iz 16. stoletja. Zaradi priljubljenosti in naraščajočega števila romarjev, ki so prihajali iz celotne habsburške monarhije, so leta 1725 postavili novo cerkev sv. Frančiška Ksaverja.²³² Poleg podobic in tiskanih publikacij z opisom milostne podobe v več jezikih (nemškem, italijanskem, francoskem, latinskem)²³³ je Stržinar objavil tudi prve slovenske pesmi svetniku v čast v pesmarici *Katoliš kershanskiga vuka pejsme* (Gradec, 1729). Pesmi so se pele pri verskem pouku, na romanjih, svetem misijonu in v čast sv. Frančišku v Radmirju. Po namenu so torej katehetične, molitvene, spodbudne, po vsebini pa eshatološke, zakramentalne, pasijonske, mašne in svetniške pesmi, pesmi o Sveti trojici, svetem Rešnjem telesu, svetem angelu varuhu, Svetem duhu. Napeve k pesmim naj bi Stržinar pripravil sam, »uglašeni so v sodobni baročni arioznosti, v njih ni sledu melodike starejših renesančnih pesmi iz 17. stoletja«. ²³⁴ Stržinarju pripisujejo tudi anonimno *Pejssem od teh velikih odpustikov te svete križove poti* (Ljubljana, 1730, 1744), saj omenja novopostavljeno cerkev v Radmirjah. ²³⁵ V uvodu v pesmarico je Stržinar navedel tri vzroke za izdajo: da bi mladi ljudje peli svete pesmi, da bi se lažje naučili verski nauk ter bi opustili petje slabih in nekoristnih pesmi godcev, npr. *Pesem o psalmistu Davidu* in *Ta zlati oča naš*. ²³⁶ Stržinar je imel v mislih zgodovinske pripovedne posvetne pesmi in legendne pesmi o svetnikih. Ravno godci so ljudem s petjem posredovali zgodbe o grehih in spreobrnitvah ali čudežnih rešitvah duš ob posredovanju Marije. ²³⁷ Sicer pa je Stržinar z izdajo uresničil navodilo papeža Benedikta XIII., naj duhovniki poučujejo svoje vernike o krščanskem nauku. Odtlej se torej tudi v katoliških pesmaricah pričnejo pojavljati pesniški žanri, ki so nam znani že iz protestantskega repertoarja 16. stoletja. ²³⁸

232 Jesenovec, Ahacij Stržinar, str. 128, 129.

233 Kemperl, Vidmar, *Barok na Slovenskem*, str. 156.

234 Križnar, Glasbeni prispevek duhovnika, str. 126.

235 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 197–205, 206–209.

236 Stržinar, *Catholic Kershanskiga vuka*, str. 6–9.

237 Klobčar, *Poslušajte štimo mojo*, str. 86, 87.

238 Prim. Ruff, Catholic Reformation Hymnody.

Zapis apokrifne molitve *Ta zlati oča naš*, ki jo omenja Stržinar v uvodu v svojo pesmarico, se nam je ohranil v zapisu solčavskega kaplana Blaža Kleina iz leta ok. 1782.²³⁹ Te vrste molitev so med ljudi prinašali berači, ki so se v zameno za hrano in prenočišče oddolžili z molitvami in pesmimi.²⁴⁰ Molitev pripoveduje, kako je Jezus poslal nadangela Gabrijela iz nebes na zemljo k svoji materi Mariji, da bi ji predal sporočilo, naj se pripravi na smrt in vnebohod. Marijo so angeli v nebesih pričakali s tremi črnimi svečami, jo položili na zlato mizo ter oblekli v zlata in srebrna oblačila. Jezus jo je nato obudil od mrtvih. Marija se je čudila, da je v nebesih tako prazno, zato je prosila Jezusa, naj izprazni vice in pekel ter sprejme grešnike. Jezus ji je naročil, naj prižge končice črne sveče z nebeško lučjo ter se odpravi v vice in pekel po grešnike, vendar ne sme priversti tistih, ki nečistujejo, morijo ali so obupali nad Božjo milostjo. Marija se je usmilila tudi teh grešnikov in jih poškopila s tremi solzami. Angeli so jih posadili za zlato mizo, Jezus pa je zapisal v črno knjigo molitev z navodilom, kdaj naj se moli in kaj bodo verniki s to molitvijo pridobili. V zapisu kaplana Kleina se je ohranila še druga apokrifna *Pesem od le te frdamane duše*, ki pripoveduje o grešni duši, ki je prosila Marijo za pomoč. Ta je najprej prosila sonce, nato je dušo poslala k svetemu Mihaelu, ki je stehal njene grehe, na koncu pa je Marija ponovno potočila tri solze na tehtnico in s tem duši pomagala v sveti raj.²⁴¹ Stržinarjeva istonaslovljena pesem pripoveduje o grehih in trpljenju duše v peklu, ki ji ne morejo pomagati nobene prošnje. Ne vsebuje nobenih ljudskih elementov, vidnih v apokrifni različici, ki so jo očitno tedaj razširjali godci ali berači.

Druga pesem, ki jo je Stržinar omenil kot neprimerno, je pesem o kralju Davidu. V slovenski ljudski tradiciji se je ohranila kot pesem *Godec pred peklom*. Slovenski verniki so nanjo poplesavali tudi med romanjem v Köln.²⁴² Štajerska verzija pesmi, ki jo je zapisal Stanko Vraz, namesto o kralju Davidu pripoveduje o kralju Matjažu, ki ga Bog pošlje pred pekel igrat na gosli, da bi rešil svojo mamo: »Stoji mi polje široko / po polji steza vglajena. / Po stezi pride kralj Matjaš / in se jako hudo derži.«²⁴³ Kranjska verzija Ravnikarja Poženčana pripoveduje o devetem kralju, ki je odšel po

239 Ogrin, *Slovensko slovstveno izročilo*, str. 253, 254.

240 Klobčar, *Poslušajte štimo mojo*, str. 206, 207.

241 Ditmajer, *Slovensko pesništvo na Štajerskem*, str. 71.

242 Klobčar, *Prezrti zgodovinski kontekst*, str. 136.

243 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 2, str. 112.

svoje starše v pekel,²⁴⁴ medtem ko se kralj David pojavi samo v gorenjskih in rezijanskih verzijah (»Sveti Sintilawdec«, »Davdek«).²⁴⁵

Gornji Grad pa ni povezan samo z imeni ljubljanskih škofov in njihovo glasbeno dejavnostjo ali prej omenjenim pesnikom ter duhovnikom Stržinarjem, čigar pesmi so se razširile vse tja do Prekmurja, temveč se ga vsaj posredno povezuje z najbolj obširnimi osrednjeslovenskim rokopisom pesmi iz 17. stoletja, t. i. *Kalobškim rokopisom*.

3.4 Knjiga kranjskih pesmi iz 17. stoletja

V štajerski župniji Kalobje, v severnem delu Vzhodnega Posavskega hribovja, je bila najdena rokopisna pesmarica z molitvami in katekizmom *Liber Cationum Carniolicarum* [Knjiga kranjskih pesmi]. Rokopis, ki ga po kraju najdbe imenujemo *Kalobški rokopis*, je nastal med letoma 1640 in 1651,²⁴⁶ ko je tamkajšnja cerkev spadala še v šentjursko župnijo. O imenu pisca ne vemo nič določenega, vemo le, da je bil duhovnik. Kot zbiratelj (*Collectore*) se je leta 1643 (ali 1649) podpisal v naslovu pesmi o imenu Jezusovem, ki naj bi jo napisal sam.²⁴⁷ Kovačič je kot avtorja omenil takratnega braslovškega župnika Filipa Trpina, ki se je glasbeno usposobil v Marianumu v Gornjem Gradu, kjer je kasneje postal župnik.²⁴⁸ Oblikovala se je tudi domneva, da je rokopis ostane Hrenove izgubljene pesmarice,²⁴⁹ Legiša pa je kot mogočega zapisovalca omenil Matijo Kastelca, takratnega župnika v Dolenjskih Toplicah, saj je že jezikoslovna analiza Jakoba Riglerja pokazala na več dolenjskih značilnosti.²⁵⁰ Prav tako ne moremo z gotovostjo ugotoviti, kje je pesmarica nastala. Gotovo se je rabila v štajerskih župnijah takratnega oglejskega patriarhata, o čemer nam pričujejo podpisi nekdanjih lastnikov v rokopisu: Mihael Rathay 1702, učitelj v Šentrupertu Johannes Wirth, organist v Konjicah Jurij Sparber, Andreas Sparber 1739.²⁵¹ Naslednji lastnik rokopisa je bil Mihael Zagajšek, ki je v Kalobju služboval med letoma 1773 in 1820. Rokopis je zapustil Antonu

244 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 2, str. 114.

245 Matičetov, Godec pred peklom, str. 282.

246 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 157.

247 Kovačič, »Kalobski« rokopis, str. 191.

248 Kovačič, »Kalobski« rokopis, str. 192.

249 Rupel, *Protireformacija in barok*, str. 282.

250 Legiša, *Liber Cationum Carniolicarum*, str. 165.

251 Kovačič, »Kalobski« rokopis, str. 194–196; Legiša, *Liber Cationum Carniolicarum*, str. 152.

Martinu Slomšku, ta pa ga je posodil Matiji Majarju, ki je v *Pesmarici cerkevni* (1846) rokopis prvič evidentiral.²⁵² Objavil je pesmi *Češčena si roža Marija* in *Zdrava s' morská zvezda*. V rokopisu je našel še velikonočno pesem *Jezus je od smerti vstal od njega bridke martre*, ki so jo Slovenci še vedno peli, nato pesem *Od sv. Magdalene* (»Sveta žena Magdalena roža raja večnega«), v uvodu pa je omenil še legendarno pesem o sveti Uršuli.²⁵³ Ti dve pesmi nista cerkveni.²⁵⁴

Poleg pesmi, ki jih kot vseslovenske omenja Majar, so omembe vredne tudi tiste, ki so jih vsebovale protestantske pesmarice. Kako so pesmi prehajale iz katoliške v protestantsko pesniško tradicijo (in tudi obratno) ter prilagajale vsebino glede na lastno teologijo, je razvidno iz znane nemške božične pesmi *Es ist ein Ros entsprungen*, ki je bila prvič natisnjena v pfalški katoliški pesmarici škofije Speyer (*Alte Catholische Geistliche Kirchengeseng auff die fürnemste Feste*, 1599), nato pa jo je nekoliko predelal protestantski pesnik Michael Praetorius (*Musae Sioniae*, 1609).²⁵⁵ Prvi slovenski prevod te pesmi iz *Kalobškega rokopisa* z začetnim verzom »Ena roža izrasla« jasno kaže zgledovanje po katoliškem nemškem besedilu, saj protestantske verzije v drugi kitici ne omenjajo Marijine brezmadežnosti.²⁵⁶

Tudi adventno nemško pesem *Es wollt ein Jäger jagen* so vsebovale tako katoliške kot protestantske pesmarice. Svojo nabožno podobo je pesem dobila šele kasneje (prva objava leta 1551), saj je bila prvotno poznana posvetna pesem²⁵⁷ o treh mladih ženskah, ki jih v gozdu najde lovec. Najmlajšo ugrabi in jo odpelje k svojemu gospodarju v grad. V nabožnih pesmih nastopata lovec Gabrijel in Marija, poudarjeno je njeno brezmadežno spočetje. V najstarejših zapisih sicer ni omenjen samorog, vendar se je ta motiv skupaj s štirimi hrti razširil po objavi v katoliški Beuttnerjevi pesmarici iz leta 1602.²⁵⁸

V nemških protestantskih pesmaricah lahko odkrivamo tudi prevode in predelave znanih srednjeveških katoliških pasijonskih pesmi. Najprej je bila v Crügerjevi pesmarici (1656) objavljena Gerhardtova pesem *Des heil. Bernhardi Paßions-Salbe an die Gliedmassen Christi* kot predelava Arnulfove dolge latinske pesmi *Salve Mundi Salutare*,²⁵⁹ ki se posveča delom Kristusovega

252 Legiša, *Liber Cationum Carniolicarum*, str. 171.

253 Majer, *Pesmarica cerkevna*, str. XII, 75, 112, 121, 150.

254 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 158.

255 Rössler, *Es ist ein Ros*, str. 17–25.

256 Ditmajer, *Pesniški žanri*, str. 399.

257 Prvi zapis v heidelberškem rokopisu leta 1516 (Fischer, *Es wollt ein Jäger*).

258 Ditmajer, *Pesniški žanri*, str. 399.

259 Herl, *German Lutheran Hymnody*, str. 191.

telesa, visečega na križu. Slovenski prevajalec pesmi *Jezus svetu odrešituv* se je zgledoval po latinskem besedilu, kjer je vsak del pesmi sestavljen iz desetih petvrstnic z zaporedno rimo (T 8).²⁶⁰ Gerhardt je nasprotno uvažal prestopno rimane osemvrstnice (J 7/6).²⁶¹

Iz nemške protestantske tradicije je znana tudi pasijonska pesem o sedmih Jezusovih besedah na križu *Da Jesus an dem Kreuze stund* avtorja Johanna Böschensteina (1537), zapisana pa že v katoliškem dunajskem rokopisu iz leta 1494 in še posebej objavljena v Leisentritovi pesmarici (1567). Slovenski katoliški prevod *Kadar je Božji sin visil* ni blizu slovenskemu protestantskemu iz katekizma F. Trubarja *Kadar je Jezus za nas terpil*.²⁶² K temu je treba dodati še dve protestantski verziji iz 17. stoletja, in sicer je bila prva zapisana v prekmurski *Martjanski pesmarici I.* (*Gda Jezus na križnom drejvi moko trpel je vu tejli*),²⁶³ druga pa natisnjena pri gradiščanskem piscu Grgurju Mekiniću (*Kad Jezus visl na križi*).²⁶⁴ Slednji je v svojem prevodu natančneje sledil nemški protestantski tradiciji (sklicuje se na Böchsteinovo pesem) kot kranjska verzija, ki v prvi kitici sploh ne omenja križa, v peti pa celo dodaja omembo kralja Davida. Omenjene pesmi so vidno prevzemale iz več tradicij tega besedila, npr. nemška pesem *Da Jesus an dem Creuze hung* v drugi kitici poudarja Jezusovo sladko govorjenje (»Zum ersten sprach'r gar süßelich«),²⁶⁵ kar sta ohranili tako prekmurska kot katoliška slovenska pesem, medtem ko je v nemški pesmi *Da Jesus an dem Creuze stund* poudarjeno govorjenje iz srca (»Zu erst sprach er von Herzen Grundt«),²⁶⁶ kar ohranja kranjska pesem, Mekinić pa uporabi gradiščansko besedo *željahn*.²⁶⁷

Protestantska pesem Nikolausa Hermana *Heut singt die liebe Christenheit* (1566) hvali angele in razlaga njihovo poslanstvo na zemlji. Predloga pesmi je Melanchthonova *Dicimus grates tibi*.²⁶⁸ Slovenska pesem *Dones cerkov sveta Mati* je prevedena iz vira, ki so ga prevzele tudi nemške katoliške pesmarice 16. in 17. stoletja, npr. Leisentritova, paderbornska in Cornerjeva.²⁶⁹

260 Legiša, *Kalobški rokopis*, str. 177.

261 Ditmajer, *Pesniški žanri*, str. 400.

262 Legiša, *Kalobški rokopis*, str. 181.

263 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 179.

264 Mekinić, *Duševne pesne*, str. 15.

265 Leisentrit, *Geistliche Lieder*, str. xciii.

266 Leisentrit, *Geistliche Lieder*, str. xciiii.

267 Ditmajer, *Pesniški žanri*, str. 400.

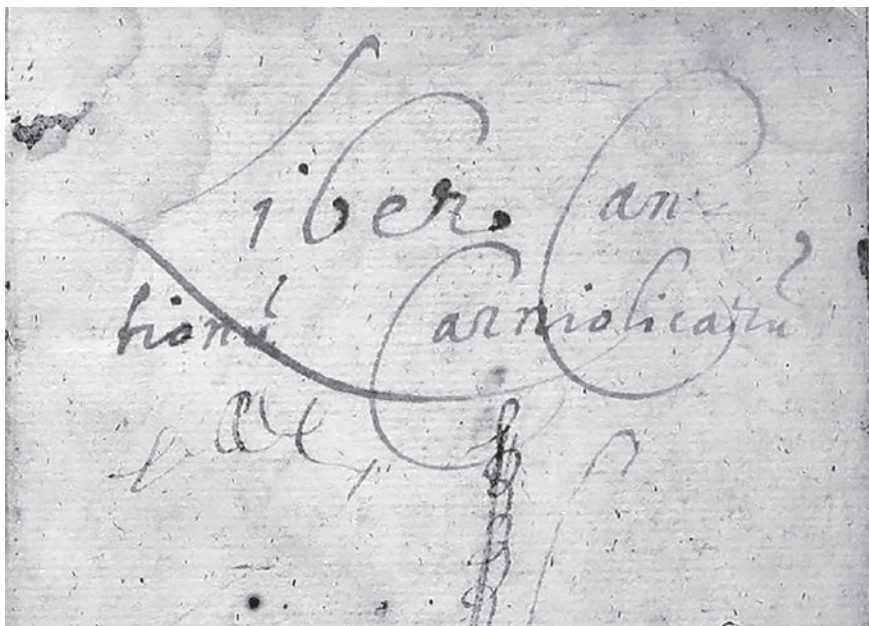
268 Wissemann-Garbe, *Heut singt die liebe*, str. 80–81.

269 Legiša, *Kalobški rokopis*, str. 184–185.

Nemška pesem o sodnem dnevu *Elias der Prophetisch Mann*, ki jo je slovenski prevajalec zvesto prevedel kot *Elias je prerokoval*, je izšla iz knjižice *Vier Schöne Neue Lieder* na prelomu iz 16. v 17. stoletja, napisal pa naj bi jo Georg Engelhard.²⁷⁰ Tudi to pesem so prevzele nemške protestantske pesmarice, še posebej nürnberška *Geistliche Psalmen Hymnen Lieder vnd Gebett* (1609), vendar so izpuščene tri kitice, ki so se vsebinsko vključile v vsebino ostalih kitic.²⁷¹

Protestanti so v svoja dela vključevali tudi evangeljske slavošpeve (t. i. kantike). Marijin kantik je poznan pod imenom Magnificat. Več prepesnitev pesmi *Mein Seel erhebt den Herren* vsebuje pesmarica *Bonnisch Gesangbüchlein* (1588), pesem iz *Kalobškega rokopisa* pa se najbolj ujema s slovensko protestantsko *Veseli Marija poje* iz katekizma Felicijana Trubarja (1595).²⁷²

Kljub temu da je *Kalobški rokopis* naslovljen kot Knjiga kranjskih pesmi in da njegovega zapisovalca ne poznamo, pa lahko rokopis vsaj glede na rabo upravičeno uvrstimo v poglavje o pesništvu na Štajerskem.

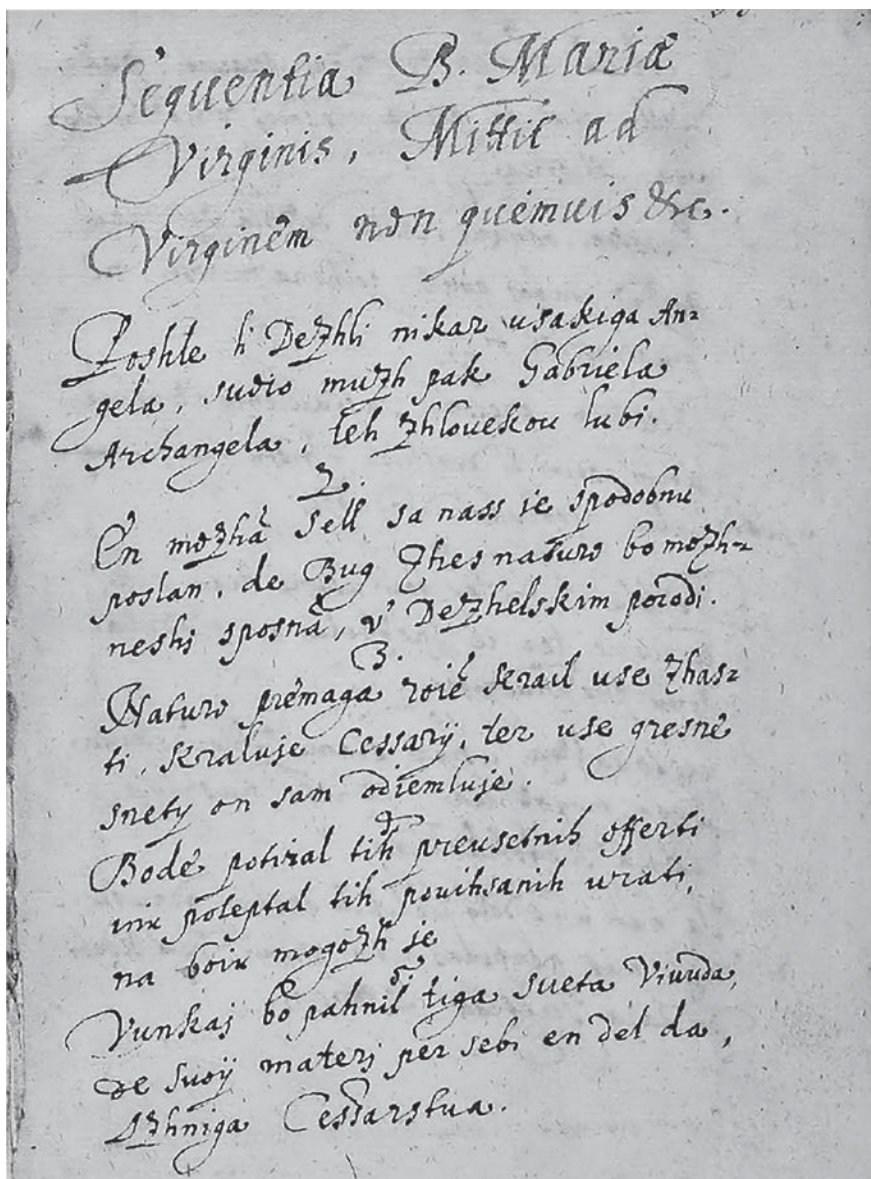

Slika 2. Naslovnica Kalobškega rokopisa. © UKM, Ms 122, fol. 2r.

270 Legiša, *Kalobški rokopis*, str. 187.

271 Ditmajer, *Pesniški žanri*, str. 400.

272 Legiša, *Kalobški rokopis*, str. 204.

Slika 3. Pesem Sequentia B. Mariae Virginis. © UKM, Ms 122, fol. 7r.

3.5 Pesniška dejavnost jezuitov na Štajerskem

V prvi polovici 18. stoletja so na nastanek novih pesmi v slovenskem jeziku precej vplivali jezuiti, ki so imeli po štajerskih župnijah več misijonov, v jeziku ljudstva pa so izvajali še pridige in kateheze. Slovenski jezuit Bernard Cerroni je vse od leta 1717 organiziral spokorne (t. i. segnerijanske) misijone, ki so s svojo simboliko (nošenje trnove krone, vrv okrog vratu, kamni in veliki križi na ramenih) spodbujali k spremembi življenja.²⁷³ Leta 1725 so imeli štirje jezuiti misijon v novi cerkvi svetega Frančiška Ksaverja na Stražah (Radmirje), ki se ga je udeležilo veliko vernikov s Štajerske, Koroške in Kranjske; nato so odšli v Kamnik, na Vransko (28. julija so imeli tridnevni misijon), v Celje, na Dobrovo, v Konjice itd.²⁷⁴ Oznanjali so resnice svete vere o človekovem namenu, grehu, poslednjih rečeh, o Božjih in cerkvenih zapovedih ter sv. zakramentih kot sredstvih milosti. Vernike so spodbujali h kesanju nad grehi in prejetanju svetega obhajila.²⁷⁵

Čeprav so bili na Štajerskem prisotni vse od leta 1572, ko so ustanovili kolegij v Gradcu, so se v Mariboru naselili šele 10. oktobra 1757. Zadnje leto svojega življenja je tam preživel Primož Lavrenčič (umrl 10. avgusta 1758). Istega leta so jezuiti v Mariboru ustanovili tudi latinsko gimnazijo,²⁷⁶ ki je v naslednjih desetletjih izobrazila številne štajerske duhovnike, pisatelje, pesnike in učitelje. Eden prvih učiteljev na gimnaziji je bil celjski jezuit in pisec Jožef Hasl, ki je tam deloval v letih 1758–1762.²⁷⁷ V jezuitskih kolegijih so kandidati dobili temeljito glasbeno znanje od gregorijanskega korala do večglasnega petja z instrumentalno glasbo ali brez nje.²⁷⁸

Med bolj znanimi segnerijanskimi misijonarji pri nas je bil Primož Lavrenčič, ki je v času svojega delovanja v Celovcu objavil pesmarico *Misijske katoliš karšanske pejsme* (1752), ki vsebuje 29 večinoma katehetičnih pesmi. Te so urejene po vrstnem redu govorov ob misijonu in duhovnih vajah.²⁷⁹ Lavrenčiču pripisujejo tudi anonimne *Misijske pesme inu molitve*

²⁷³ Korade, Ljudski misijoni, str. 218, 219.

²⁷⁴ Steska, Frančišek Mihael Paglovec, str. 85.

²⁷⁵ Bukovič, *Družba Jezusova*, str. 38–40.

²⁷⁶ Hartman, Knjige in knjižnice, str. 191.

²⁷⁷ Kidrič, Hasl, Jožef.

²⁷⁸ Škulj, Jezuiti in slovenska, str. 113–114.

²⁷⁹ Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 286–289.

(Ljubljana, 1757 ali 1758), ki vsebujejo večinoma ponatise njegovih pesmi iz prve pesmarice in ponatise Stržinarjevih pesmi.²⁸⁰

V avstrijskih deželah se je v 18. stoletju pojavil še en tip misijona (t. i. katehetski) po vzoru Frančiška Regisa. V didaktičnih katehetskih urah so nastopali otroci v posebnih oblačilih, z banderi, prisego, procesijami in izpraševanjem iz verouka. Glavni misijonar katehetskih misijonov je bil Ignacij Parhamer, ki je spodbujal tudi bratovščino krščanskega nauka.²⁸¹ To je leta 1755 ustanovil sekovski škof Leopold Ernest Firmian. Kot pripomoček bratovščine je Parhamer priredil novo izdajo Kanizijevega katekizma.²⁸² Njegovo delo *Allgemeines Mission-Fragbuechlein* (1755) je poleg poučnega dela vsebovalo tudi 18 pesmi, predvsem katehetskimi in prazničnimi, na koncu je bila dodana še mašna pesem. Pesmi so bile namenjene katehezi v cerkvi in šoli. Prvo slovensko izdajo naj bi leta 1758 v Gradcu izdal takratni ptujski kaplan Gregor Jožef Plohel. Pripisujejo mu tudi drugo izdajo iz leta 1764, ki ima dve dodatni pesmi: *Tu ležim jaz vbogi grešnik* in *O duša, vandraj k Tvojemi Bogi*. Tretja izdaja iz leta 1777 nima več kajkavskih jezikovnih značilnosti ali kajkavskega črkopisa, zato se ne pripisuje več Plohelu. Dodana je *Pesem bratov no sester sv. Rešnega Tela* (»Ah kristjani vkup zebrani rečmo zdaj vsi toti glas«).²⁸³ Med katehetskimi misijonarji na Štajerskem pa je treba omeniti še naslednje: Blaž Zaplotnik iz Ormoža (od 1756 do 1773), Martin Lessar iz Ljubljane in Anton Auer s Ptuja.²⁸⁴

Čeprav niti gornjegrajski župnik Stržinar niti jezuit Lavrenčič po rodu nista bila Štajerca, je imelo njuno delovanje v deželi velik vpliv na razvoj pesništva v 18. stoletju, saj so se pesmi iz njunih pesmaric pa tudi ostalih jezuitskih knjig prepisovale v prve slovenske pesmarice štajerskih vernikov, ki so jih ti rabili na svojih romanjih.

280 Kidrič, Opombe k protireformacijski, str. 110–111; Kidrič, Primož Lavrenčič, str. 80–85.

281 Korade, Ljudski misijoni, str. 219.

282 Smolik, Slovenski katekizmi, str. 184.

283 Kidrič, Plohel, Gregor Jožef.

284 Korade, Ljudski misijoni, str. 220.

3.6 Štajerska romarska središča kot prizorišča nabožnega pesništva

Romanja so v 17. stoletju, po koncu tridesetletne vojne med protestanti in katoličani, doživela nov razmah, ki je trajal vse do leta 1770, ko so se zaradi reform Marije Terezije precej preoblikovala. Za utrjevanje vere so bila v 17. stoletju zgrajena mnoga nova romarska svetišča ali pa so bila oživiljena že stara.²⁸⁵ Že v srednjem veku so verniki romali v Ruše,²⁸⁶ Mariazell na Gornjo Štajersko, Petrovče, na Ptujsko Goro, na Goro Oljko in v cerkev Matere Božje na Gorci (Malečnik). V 16. stoletju je bila zgrajena znana romarska cerkev sv. Treh kraljev (Benedikt), romali so v Novo Štifo pri Gornjem Gradu in v Šmihel nad Laškim.²⁸⁷ V 17. stoletju so zgradili še danes znano štajersko romarsko cerkev Sv. trojice v Slovenskih goricah, ki so jo od 1663 do 1811 vodili avguštinski redovniki, nato cerkev Sv. duha na Ostrem vrhu in cerkev Marijinega obiskanja (Polenšak), romanja so se začela tudi pri cerkvi Device Marije v Puščavi, v Nazarjah, pri Sv. Roku v Šmarjah pri Jelšah, na Sveto Planino, v Jeruzalem, Olimje in Ljubno.²⁸⁸ Marijine in svetniške podobe, postavljene na cerkvenih oltarjih v 18. stoletju, so prav tako pripomogle k začetku romarskih shodov; procesije so se zvrstile k cerkvi sv. Martina v Dvorjanah, cerkvi sv. Martina v Kamnici²⁸⁹ in sv. Frančiška Ksaverja v Radmirju, romali so tudi na Donačko goro in Sladko Goro.²⁹⁰

Leta 1757 se je slavila 600. obletnica božje poti v Mariazell (Marijino Celje), saj prvo svetišče postavljajo že v leto 1157, ko je v ta kraj prišel menih s podobo Marije Device, ki mu jo je podaril Oton VII., opat v benediktinskem samostanu St. Lambrecht. Odlok Benedikta XIV. iz leta 1754, ki je podelil popolne odpustke romarjem, je zelo spodbudil romanja v to štajersko romarsko središče. Leta 1757 je tja romala sama Marija Terezija. Ob obletnici naj bi prišlo več kot pol milijona romarjev, zvrstilo pa se je več kot 400 procesij. Z Dunaja so procesije v Mariazell potekale redno tudi v času omejitve in prepovedi romanj. Med organizatorji procesij so

285 Kemperl, *Značilnosti romanj*, str. 142, 147.

286 Vurcer, *Ruše*, str. 194.

287 Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, str. 40.

288 Gomilšak, *Sveta Trojica*, str. 36–40.

289 Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, str. 40.

290 *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 103.

bili predvsem meniški redovi (dominikanci, benediktinci, minoriti, frančiškani) in bratovščine. Tudi procesije iz štajerskega Gradca so potekale redno od leta 1622, začele pa so se že s prihodom jezuitov v Gradec. Nemške marijinoceljske pesmi so se že v 17. stoletju tiskale na posebnih promocijskih letakih ter veljajo za enkratni pojav, saj se kasneje ne pojavljajo več v ustni in rokopisni tradiciji. V benediktinskem samostanu St. Lambrecht hranijo 561 pesmi z dodanimi 47 notnimi zapisi za petje. Pesmi so bile natisnjene na 170 letakih v različnih krajih med letoma 1642 in 1774. Najpogostejši kraj tiska je nedvomno Dunaj (169 pesmi). Letaki praviloma vsebujejo 3–5 pesmi, določena tematika pa večkrat sovпада s temo pridige. Letaki so okrašeni tudi s podobo usmiljene Matere iz Marijinega Celja ali tamkajšnje cerkve.²⁹¹ Iz Spodnje Štajerske so v Mariazell romali iz Slovenj Gradca 20. avgusta (iz celega Podravja, iz Šaleške in Zgornje Savinjske doline), iz ptujskega in ljutomerskega okraja pa 12. avgusta.²⁹² V župniji Kamnica pri Mariboru so leta 1758 pri mizarju Leebru naročili izdelavo prestola, prvo nedeljo v avgustu 1759 pa je benediktinski pater v kamniško cerkev sv. Martina prinesel kipec Marije Celjske, ki so ga postavili na glavni oltar.²⁹³ Takrat je kamniška cerkev postala božjepotna, imenovana Mali Mariazell, dogodek pa pojasnjuje tudi nastanek prvih slovenskih marijinoceljskih pesmi, ki so bile zapisane v t. i. *Foglarjevo pesmarico*. Rokopis vsebuje 24 nabožnih pesmi, ki jih je med letoma 1757 in 1762 napisalo osem različnih rok, med njimi so nam danes znana imena Lovrenc Foglar, Matija Vezjak in Jožef Glaser. Slednji, tudi avtor štirih novih marijinoceljskih pesmi, je bil učitelj v Kamnici in Gornji Sveti Kungoti. Rokopis je najverjetneje krožil po različnih župnijah in je bil sprva namenjen romarskim skupinam v gornještajerski Mariazell, verjetno pa so se pesmi pele tudi v kamniški župniji, saj je v pesmih omenjena tamkajšnja cerkev. Več pesmi je iz tega rokopisa prišlo še v druge rokopise, na primer v *Pesmarico iz Gornjih Gorij*²⁹⁴ in v do danes še nepoznano rokopisno pesmarico, pristo k drugi izdaji štajerskega Parhamerjevega katekizma iz leta 1764,²⁹⁵ kar dokazuje, da so se Glaserjeve pesmi pele na več romarskih shodih bodisi v Mariazell, Kamnico ali Kanal ob Soči.

291 Suppan, Ein Vorbericht, str. 279–290.

292 Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 231, 236; Medved, *V Marijinem Celju*.

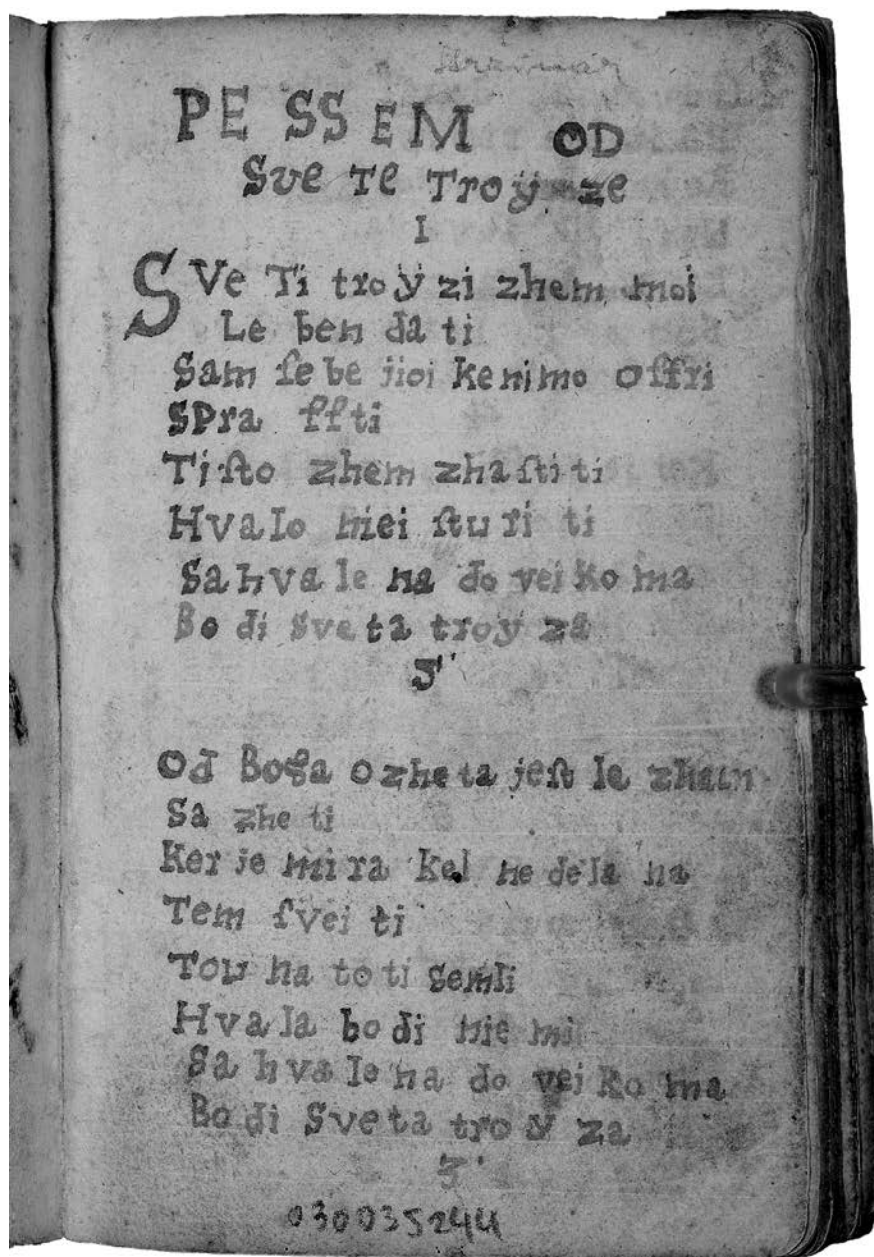
293 NŠAM, šk. 1, *Kronika župnije Kamnica*, str. 144–145.

294 Ditmajer, Romarske pesmi, str. 76–78; Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*.

295 Hrani Slovenski šolski muzej.

Slika 4. Naslovnica Foglarjeve pesmarice. NUK, R 281102/adl. 4, fol. 01r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

Slika 5. Pesem od Svete trojice. NUK, R 281102/adl. 4, fol. 02r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

Danes je ohranjenih le malo izvodov štajerskih Parhamerjevih katekizmov. Prva je izgubljena, drugo izdajo pa hranita Univerzitetna knjižnica Maribor in Slovenski šolski muzej. Slednji poleg rokopisnih listov z marijinoceljskimi pesmimi vsebuje tudi tiskano knjižico *Sedem lepeh svetih pesem od Gore Olske v Spodnim Štajerskim*. Cerkev sv. Križa na Gori Oljki je bila zgrajena leta 1757. Nekaj pesmi je posvečenih sv. Neži in sv. Joštu, omenjajo pa se tudi relikvije sv. Teodorja, ki jih je leta 1767 iz Rima izprosil polzelski komtur Franz Domenico Spinckho von Helfenthal.²⁹⁶ Knjižica je najverjetneje nastala kmalu po tem letu. Pesmi za Goro Oljko vsebuje tudi štajerski rokopis nabožnih pesmi Jožefa Lipolda.

Na meji med Kranjsko in Štajersko, nad Zagorjem, se nahaja stara romarska cerkev Imena Marijinega na Sveti Planini, kamor so štajerski verniki romali na god sv. Ane, za Marijine, velikonočne in binkoštno praznike. Častili so kip Marije Kraljice z Jezusom, stoječe na polmeseču.²⁹⁷ *Pesmarica s Svete Planine*²⁹⁸ iz 18. stoletja vsebuje več marijanskih pesmi, namenjenih čaščenju Marije v tej cerkvi. Leta 1770 se je v pesmarico podpisal Gašper Polak (Gaspar Polakus), v 19. stoletju pa organist iz Potoške vasi Jakob Dežman,²⁹⁹ ki je pesmi tudi jezikovno posodabljal, npr. *Maria gnadliva – Maria Milostna. Ta četrta od Svet' Planine* opisuje konkretne čudežne ozdravitve, ki so se na tem mestu zgodile pred 100 leti. Tudi Valvasor je opisal enega teh dogodkov, ki govori o kmetu Valentinu Jurharju, ki ga je napadla božjast, ker se je norčeval iz romanj na Sveto Planino.³⁰⁰

Poleg treh zgoraj opisanih romarskih pesmaric najdemo številne romarske pesmi tudi v drugih nabožnih pesmaricah, med njimi pesmi za ruško Marijo. K znani romarski cerkvi Marijinega imena v Rušah so številne procesije vernikov romale še posebej v 17. stoletju v času turških obleganj, kuge in lakote, leta 1736 pa so tja prišli celo romarji iz Celovca, Dunaja in Gradca. Tistega leta so usmiljeni bratje iz Gradca darovali podobo sv. Janeza Nepomuka, cerkev pa je dobila tudi relikvijo roke sv. Ane. Na ruško nedeljo naj bi npr. leta 1711 prišlo nad 5000 romarjev, v letu 1726 pa naj bi bilo obhajanih kar 42.510 ljudi. Ruški Materi Božji, ki je v cerkvi prikazana kot mati v pričakovanju, so se še posebej priporočale noseče in

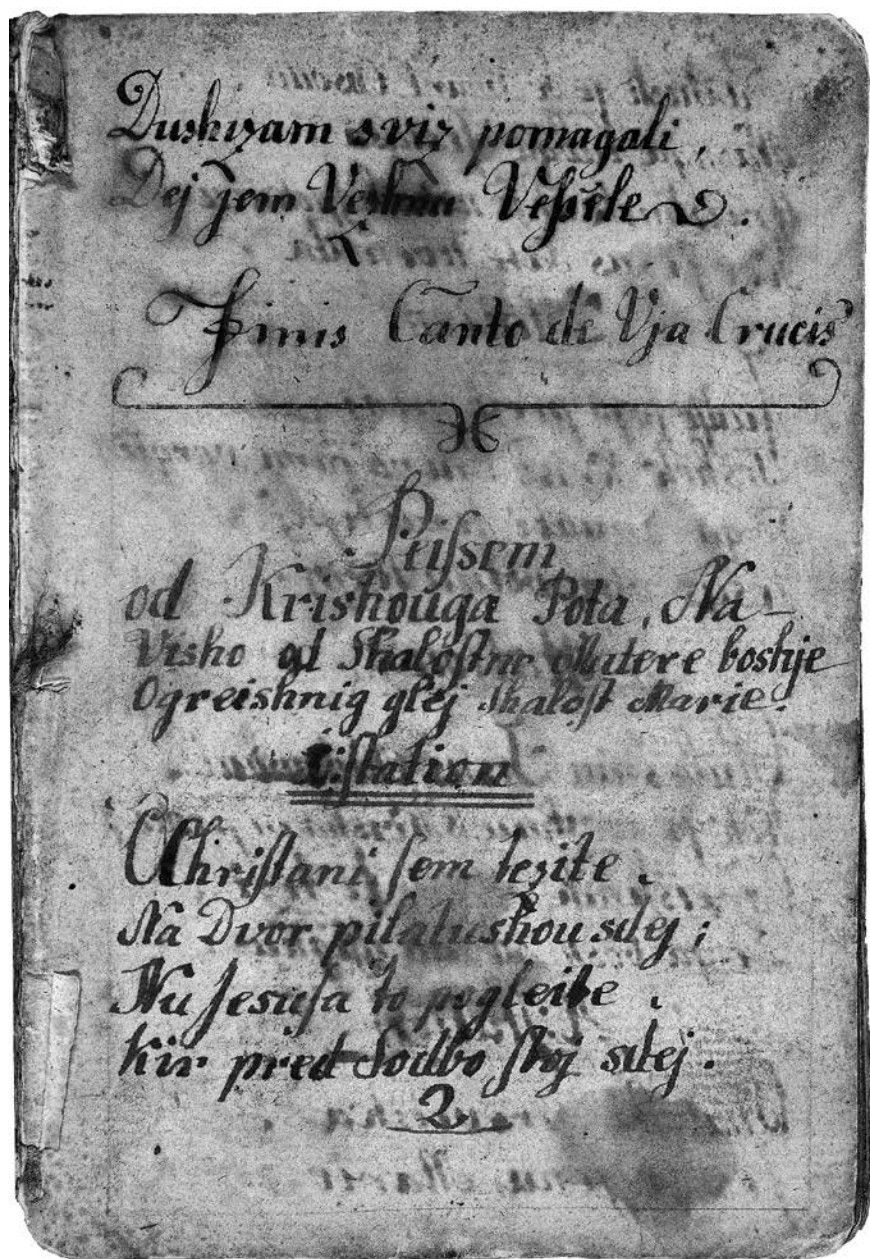
296 Germadnik, Gora Oljka.

297 Kemperl, *Romanja in romarske*, str. 259.

298 NUK, Ms 1485/II/4; RRSS, Ms 115. Diplomatični prepis v SBS, *Pesmarica s Svete Planine*.

299 RRSS, Ms 115.

300 Kemperl, *Romanja in romarske*, str. 258.

Slika 6. Pejsem od križovga pota. NUK, Ms 1485/II/4, fol. 001r
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

neploidne ženske. Najbolj znana je zgodba o premožnih zakoncih Vajsek (Weissegg), ki nista mogla imeti otrok, ali pa zgodba o čudežni ozdravitvi grofice Marije Eleonore Ursini - Rosenberske (Khislove).³⁰¹ Čudežne ozdravitve omenjajo tudi romarske pesmi, ki jih je leta 1834 zapisal ruški učitelj Sebastijan Glades (Gladež).³⁰² V Ruše so prihajale cele procesije vernikov, ki so poleg Marije počastile tudi sv. Florijana; temu priprošnjiku je Glades zapisal tri pesmi za pomoč pri požarih. Ruški župljani pa so skupaj z limbuškimi radi romali tudi k cerkvi sv. Areha na Pohorju, kar je prav tako razvidno iz štirih pesmi, namenjenih sv. Henrik. ³⁰³

3.7 Molitveniki in pesmarice za žensko duhovnost

Ženska duhovnost se je v zgodnjem in visokem novem veku utrjevala na različne načine; v plemiških krogih so krožile zasebne pesmarice in molitveniki (npr. pesmarica Ane Katarine Zrinske), v samostanskem okolju so se rabile različne nabožne knjige za redovnice, kasneje so se nabožna besedila začela pojavljati še za laično rabo, praviloma za razne bratovščine (npr. Jožef Rozman, *Družbine bukvice za dekleta*, 1866). Značilnost molitvenikov in drugih nabožnih besedil iz 18. stoletja je, da so bili žanrsko raznovrstni. Še posebej je to značilno za rokopise, ki so bili namenjeni zasebni rabi ali rabi v zaprtih krogih. To lahko sklepamo tudi za *Bukvice molitvene* iz leta 1778,³⁰⁴ kjer lahko na naslovnem listu rokopisnega molitvenika preberemo ime lastnice Marije Žamet iz Župnije Cmurek (Mureck):³⁰⁵ »Tote bukvize slishio Marii Shametini s' zhmerezhke fare.« Na zadnjem listu je z drugo roko v kurendi zapisano še ime druge lastnice Uršule Šiške iz Župnije sv. Ane na Krambergu (danes Zgornja Ščavnica): »Dieses Biechl gehört der Urschula Schischekin zu Stänz in Mutter Annä Pfarr No. 9.« Ista roka je napisala tudi rokopis *Cerkvene pesmi in molitve*, ki vsebuje katehetično-premišljevalna bese-

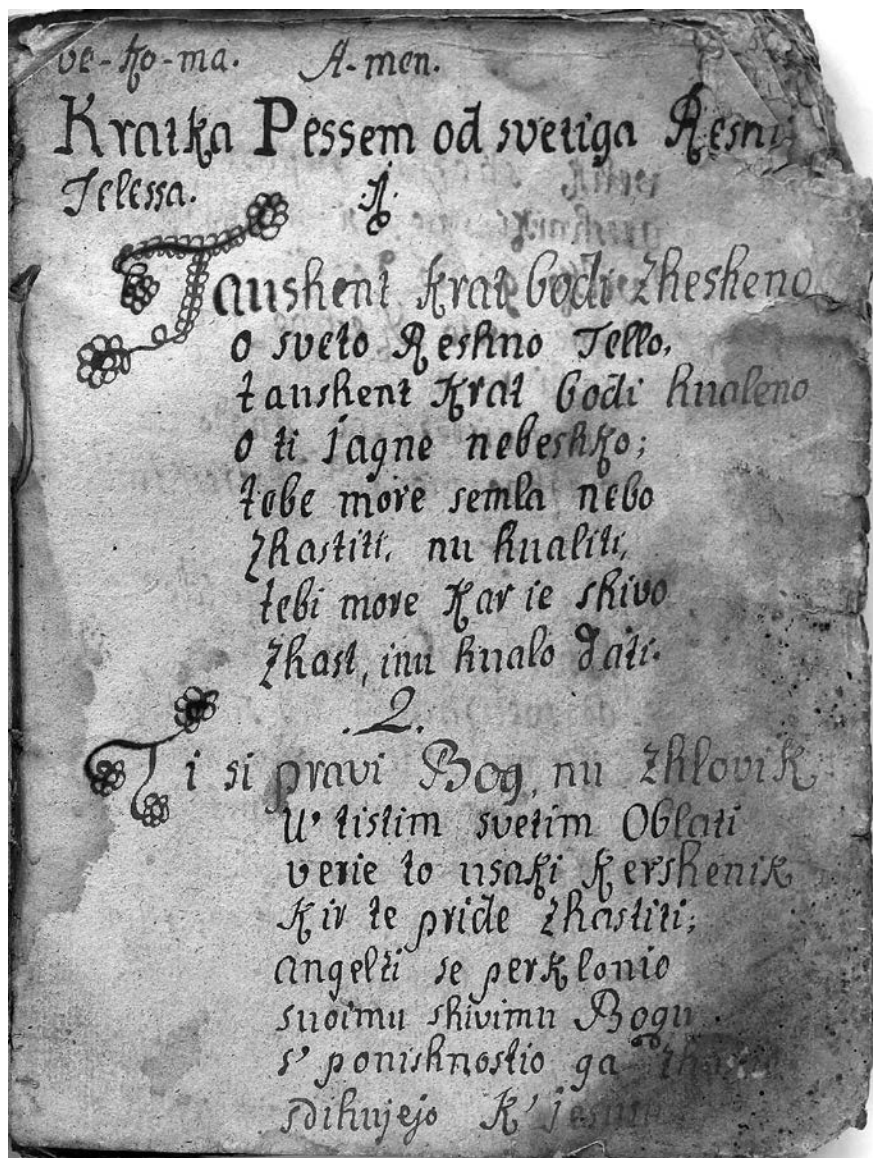
301 Vurcer, Ruše, str. 188, 195–198.

302 RRSS, Ms 134.

303 Ditmajer, Rokopisna cerkvena pesmarica, str. 255, 256.

304 RRSS, Ms 053.

305 V krstnih indeksih Župnije Cmurek se pojavlja ime Samath Maria (1717), Sämmet Maria (1734), Sämeth Maria (1771) (Župnija Mureck, Krstni indeks 1712–1735, 2048, Index S; Mureck, Krstni indeks 1770–1785, 2049, Index R-S).

Slika 7. Kratka pesem od svetiga Rešniga telesa. UKM, Ms 22, fol. 03r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

dila, prav tako namenjena ženski osebi, odlomke apokaliptičnih besedil, molitev za verne duše, razlago svete maše, očenaša, zdravamarije, rožnega venca in apostolske vere ter kratke katekizemske odlomke o zakramentih.³⁰⁶ Poleg tega v rokopisu najdemo tudi sedem pesmi: tri so posvečene čaščenju svetega Rešnjega telesa, ena je pasijonska, ena časti Sveto trojico, dve pa Marijo. *Pesem od Marie Divice dobriga sveta* je znana iz letakov in katekizmov od leta 1762 dalje, sestavil naj bi jo Franc Ksaver Gorjup, ki je kot vikar v Novi Cerkvi leta 1761 ustanovil bratovščino Marije dobrega sveta.³⁰⁷

3.8 Mašne pesmarice

Prve mašne pesmi se v slovenskem jeziku pričnejo pojavljati v začetku 18. stoletja. Anonimno graško pesmarico mašnih pesmi *Andohtlive pejsme na vse tajle s. maše* (1756) literarni zgodovinar France Kidrič pripisuje koroškemu jezuitu Ožbaltu Gutsmanu,³⁰⁸ čeprav pesmarica nima nobenih koroških jezikovnih elementov, ki so značilni za njegova dela, npr. v *smertnej uri, grieh, den*. Pisec graške mašne pesmarice je dolgi in novokutirani polglasnik zapisoval zgolj z grafemom ⟨a⟩ (*dan, s. maše, čast*), jat pa se praviloma pojavlja kot dvoglasnik /eɪ̯/ (*vejra, rejs, svejt*), pisal je členico *ner* (*ner večī*), ki je bila značilna za Svetokriškega, Rogerija, Basarja in tudi Stržinarja, ter še ni razločeval med glasovoma /u/ in /v/ (*sueti*) ter pisnim oz. govornim deležniškim /l/ (*terpou*).³⁰⁹ Smolik³¹⁰ opozarja, da je pesem *Kommt, lasset uns Gott ehren* prevedena drugače kot pri Stržinarju, prav tako glede na jezikovne razlike ne morejo biti avtorji pesmarice tedaj znani slovenski pisci Hasl, Paglovec in Lavrenčič. Tudi kraj natisa ne priča o rabi, zato trenutno ne moremo potrditi (ali ovreči), ali se je ta pesmarica rabila tudi v štajerskih župnijah.

Nove mašne pesmi so spodbudile tudi bogoslužne reforme cesarja Jožefa II. iz leta 1783, ki so predvidevale petje v ljudstvu razumljivem jeziku. V Gradcu je bila že leta 1784 natisnjena pesmarica *Pejsme k sveti*

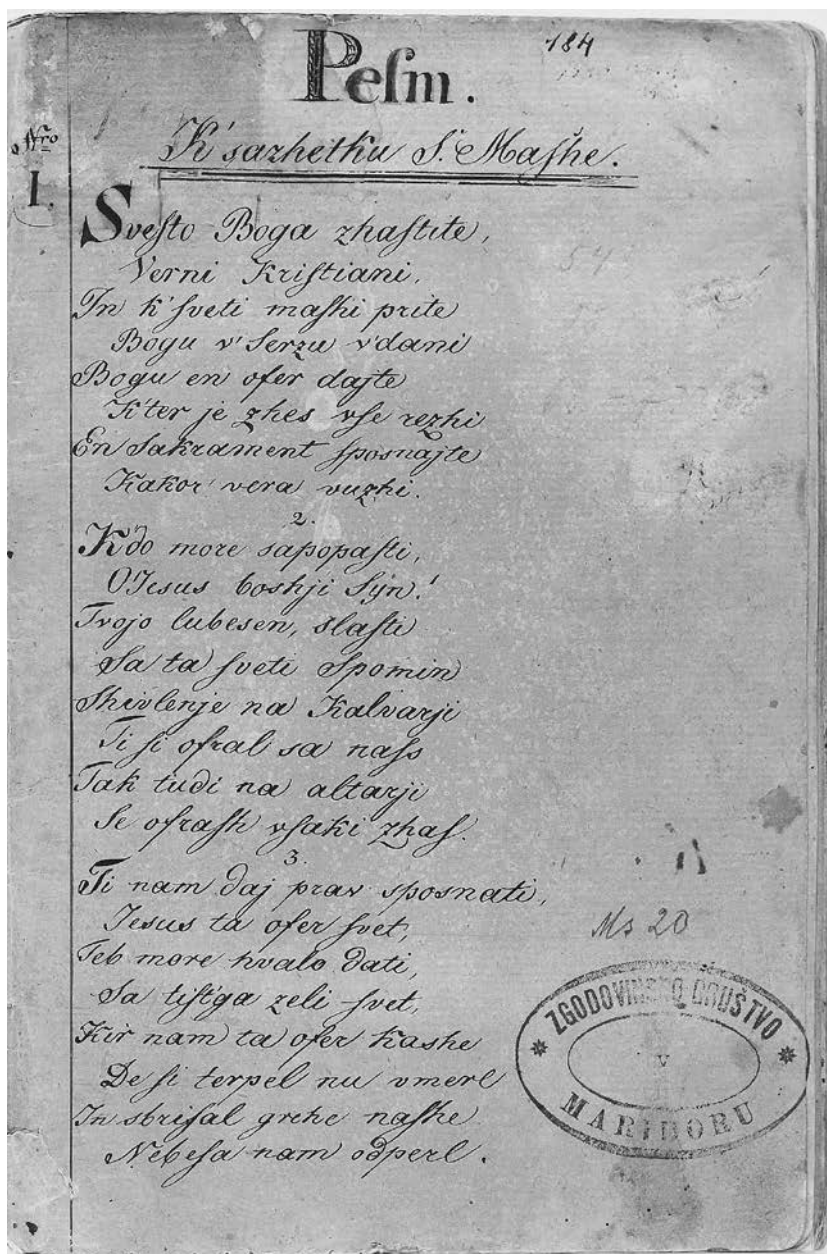
306 RRSS, Ms 052.

307 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 377.

308 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 149.

309 Jezikovna analiza v Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*, str. 33.

310 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 317.

Slika 8. Pesm k začetku s. maše. UKM, Ms 20, fol. 01r
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

meši inu pred predigo, ki glede na jezikovne značilnosti pripada štajerskemu prevajalcu in se je prav tako gotovo rabila v štajerskih župnijah sekovske škofije, npr. Glaserjev izvod vsebuje zapis o provenienci, ki nam pove, da se je knjiga rabila v župniji Kamnica pri Mariboru: »Gehört der Pfarrkirche Gams bei Marburg an. Aus diesem Büchel werden die sonntäglichen nachmitt. Lit. Gebether genommen.« Vsebuje pesmi pri maši, pesem pred pridigo, litanije vseh svetnikov, splošno molitev, molitev za deželnega kneza, za splošne potrebe vseh kristjanov, lavretanske litanije in tri čednosti. Glaser³¹¹ je v svojem poročilu prepoznal samo eno vzhodnoštajersko jezikovno značilnost (končnico *-oj* v orodniku ednine ženskega spola), vendar je razvidno, da je prevajalec mešal vzhodno- in osrednjeslovenske jezikovne značilnosti,³¹² saj se je oziral na prevod velikega katekizma, ki je v Gradcu izšel leto poprej. Avtor katekizma naj bi bil po naročilu oblasti Jernej Peršič,³¹³ domači župnik pri grofu Rajmundu von Saurauu, vendar je Fran Ilešič³¹⁴ avtorstvo zaradi inicialk C. J. V. pripisal župniku iz Trnovcev Jožefu Kolomanu Veršiču, ki je služboval v celjskem okrožju in poznal kranjske knjige. Tudi pisec pesmarice je verjetno izhajal iz vzhodnoštajerskega območja, saj so razvidne tipične jezikovne značilnosti (npr. *meša, den, toto, z močjoj*).

Po drugi strani pa je v osrednjeslovenskem knjižnem jeziku prve polovice 19. stoletja napisan rokopis *Mašne in liturgične pesmi*.³¹⁵ Pesmarica vsebuje mašne in praznične pesmi (adventne, božične, velikonočne), pesmi o križevem potu, nato še eno pesem o Žalostni Materi Božji ter dve molitveni pesmi očenaš in zdravamarija. Pisec je zapisal novo in staro verzijo adventne pesmi *Poslan je Angel Gabriel (Jager na lovu šraja)*.³¹⁶ Mašne pesmi so v 19. stoletju že postale sestavni del večjih zbirk cerkvenih pesmi in niso več izhajale samostojno kot v 18. stoletju.

311 Glaser, *Cerkvena pesmarica*, 144.

312 Jezikovna analiza v Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*, str. 58.

313 Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 254.

314 Ilešič, *O slovenskem Štajerju*, str. 150.

315 UKM, Ms 20.

316 RRSS, Ms 050.

3. 9 Cerkevne pesmarice štajerskih duhovnikov

Cerkvene pesmarice so do sredine 19. stoletja lahko natisnili le redki duhovniki. Med slovensko govorečimi Štajerci, ki so se izšolali praviloma v graškem bogoslovju in nato delovali na Spodnjem Štajerskem, so cerkevne pesmarice izdali le štirje, ki so literarni zgodovini načeloma dobro znani: Leopold Volkmer, Gašper Rupnik, Peter Dajnko in Anton Lah. Pesmarice vsaj treh tedaj znanih štajerskih duhovnikov pa so se nam iz neznanega razloga ohranile zgolj v rokopisu. Dva od teh sta danes pozabljena in širši slovenski javnosti popolnoma neznana – Franc Verbnjak in Blaž Kosi. Nasprotno pa je Jožef Lipold bolj znan po zbirki brambovskih pesmi in posameznih objavah posvetnih pesmi v takratnih slovenskih tiskanih knjigah in revijah, njegovi rokopisi cerkvenih in drugih pesmi pa so prav tako manj znani.

3.9.1 Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric

Leta 1885 je Jožef Pajek izdal že drugo knjigo pesmi Leopolda Volkmerja in ga poimenoval »veseli pesnik Slovenskih goric«.³¹⁷ Imenujejo ga tudi za prvega posvetnega pesnika na slovenskem Štajerskem,³¹⁸ čeprav je tri leta pred njegovo objavo knjižice dveh posvetnih pesmi *Hvala kmetičkega stana ino tobačje trave* (1807) Spodnještajerec Michael Lubi iz Laškega izdal zbirko sicer nemških posvetnih pesmi *Gedichten* (1804). Vsekakor pa je Volkmer prvi Štajerec, ki je v slovenskem jeziku izdal cerkveno pesmarico.

Za ptujsko dekanijo je kaplan Leopold Volkmer leta 1783 objavil prevod nemške terezijanske cerkvene pesmarice *Pesme k tem opravili te svete meše*. Delo vsebuje 11 mašnih in prazničnih pesmi, vsesvetniške in lavretanske litanije in molitve ter molitve o treh Božjih čednostih z navodili. Prazničnih pesmi je devet: adventna pesem (*Rosi, nebo! to pravico*), adventna pri zornici (*Češena si Divica*), božična (*Te den, vsa stvar se veseli*), postna (*Jas čem tvoje mantre peti*), velikonočna (*Zveličar je gor vstano*), binkoštna (*Prid' o Sveti Duh! k nam dol prite*) in Marijina (*O Mati Božja, kronana*).³¹⁹ Leta 1789, ko

³¹⁷ Pajek, *Leopold Volkmer*.

³¹⁸ Gl. zbornik *Leopold Volkmer*.

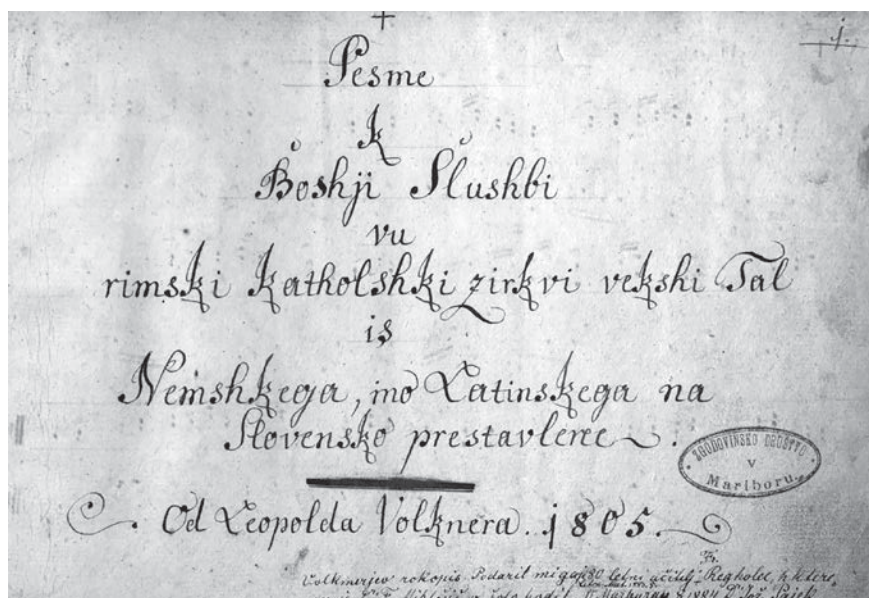
³¹⁹ Potrata, *Pesništvo Leopolda Volkmerja*, str. 10.

je Volkmer deloval na Destrniku, je v Gradcu izšel še njegov prevod nemške cerkvene pesmi *Der Messgesang. Mešna pesem*. To je prevod druge obvezne mašne pesmi *Hier liegt vor deiner Majestät* (»Gospod pred tvojo častjo«). Leta 1795 je na Ptuju izdal še prevod iz latinščine *Te Deum laudamus*. Gre za prevod zahvalne pesmi *Grosser Gott*.

V času Volkmerjevega službovanja v Dvorjanah je nastal obsežen rokopis *Pesme k Božji službi vu Rimski katoliški cirkvi vekši tal iz nemškega ino latinškega na slovensko prestavlene* (1805).³²⁰ To je zbirka 113 cerkvenih pesmi za vsako nedeljo in praznik cerkvenega leta, brez napeva jih je le osem. Pesmi so razdeljene na tri dele: v prvem najdemo 74 pesmi za vse nedelje in praznike cerkvenega leta, v drugem se nahaja 20 marijanskih, v tretjem pa še 17 svetniških in dve priložnostni pesmi ob posvetitvi cerkve.³²¹ Praznične pesmi se pričnejo z adventnimi (npr. *Rosi nebo*), božičnimi (npr. *Zvolena noč, tema se vgene*), novoletno in trikraljevsko pesmijo (*Hvalte s pesmoj gnes gospoda*), sledijo pesmi za nedelje po sv. Treh kraljih, nedelje pred veliko nočjo (septuagesima, sexagesima, quinquagesima), postne nedelje (npr. *Pred toboj, Bog! ležimo v prahi*) in pesmi za velikonočno tridnevje. Pesmarica se nadaljuje z velikonočnimi pesmimi (npr. *Brez skerbi bote kristjani, vojšak se sprebudi*) in pesmimi za nedelje po veliki noči, pesmimi za molitveni teden, vnebohodnimi (*Vzdigni gor serce no očij*) in binkoštnimi pesmimi (npr. *O Bog, gdo nebo luba tebe*), pesmimi za praznik Svete trojice (*Jaz molim tri peršone*) in sv. Rešnjega telesa (*Nebeški Duh! k nam dol prite*). Nato ponovno sledijo pesmi za nedelje po binkošti, prvi del pa se zaključi z evharistično pesmijo *Pridi brumna družbica*. Praznične pesmi je Volkmer v primerjavi z natisnjenimi nekoliko predelal in popravil. Marijine pesmi so namenjene čaščenju njenega brezmadežnega spočetja (*Kak lepa je Marija tvoja krona*), rojstva (*Potroštaj nas Marija Božja Mati, ti Anina jesenska rožica!*), darovanja v templju (*Poglejte kak ta brumna hčij*), oznanjenja (*Ke je tisti čas perteka*), obiskanja (*O prite angeli, zravnajte stezo*), očiščevanja (*Gnes v tempelni se vidit' da*), praznika sedmih žalosti (*Mati je pod križom stala no brez trošta klaguvala*) in vnebovzetja (*O Mati Božja kronana*). Sledijo znane marijanske antifone in himne, prvič prevedene za štajerske Slovence: Alma redemptoris Mater (*Gospod! pred toboj tam kleči*), Ave Regina caelorum (*Nebes kralica, angelov gospa*), Regina caeli (*Nebes kralica no zemle*), Salve Regina (*O Mati velke milosti*), Ave Maris Stella (*Morska zvezda, porodnica Božja no vsigdar*

320 UKM, Ms 47; RRSS, Ms 068; diplomatični prepis na portalu SBS: Volkmer, *Pesme k Božji službi*.

321 Potrata, *Pesništvo Leopolda Volkmerja*, str. 20–22.

322 Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 37, 38.

V rokopisu sta se ohranili še dve pesmi: *Pesem pred naj Svetšem Zakramenti iz latinske svetega Tomaža Aquina prestavljena* (1809) je prevod pesmi Tomaža Akvinskega o svetem Rešnjem telesu, *Pange lingua* (1814) pa je prevod evharistične hvalnice svetega Tomaža Akvinskega. Ta je nastala na Destrniku, kamor se je Volkmer vrnil leta 1812.

Volkmerjeve pesmi so poslej v tiskih ohranjali vsi vidnejši vzhodnoštajerski duhovniki-pesniki, med njimi še posebej Peter Dajnko, Marko Glaser in Anton Lah.

Slika 10. Pesem Na nedele v adventu. UKM, Ms 47, fol. 002v
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

3.9.2 Cerkevna pesmarica radgonskega kaplana Petra Dajnka

Drugi izdajatelj slovenske cerkvene pesmarice in posvetnih pesmi v vzhodnoštajerskem območju je takratni radgonski kaplan Peter Dajnko. Knjigo *Sto cirkenih ino drugih pobožnih pesmi* (1826) je napisal v dajncici in jo izdal v Radgoni, ki je postala središče vzhodnoštajerske tiskane produkcije.

Pesmarica je razdeljena na jutranje, večerne, mašne, spovedne pesmi, nato pesmi o svetem Rešnjem telesu, ob posebnih dnevih ter šolske in druge raznovrstne pesmi. Jutranje pesmi vsebujejo hvalnice Bogu, večerne pesmi prošnje Jezusu, pesem o angelu varuhu itd., spovedne pesmi so večinoma spokorne. Nato sledi šest pesmi in dva blagoslova o svetem Rešnjem telesu, pesmi ob posebnih dnevih pa so: pred krščanskim naukom in po njem, k pridigi, praznične pesmi (adventne, božične, velikonočne, binkošne, Sveta trojica), novoletne, na svečnico, pasijonske, o sv. Treh kraljih, pesmi o križevem potu, Žalostni Materi Božji, za procesije svetega Marka in križevega tedna, na Marijine praznike in marijinoceljska romarska pesem. Šolskim pesmim sledijo različne pesmi o smrti, zveličanju, sodnem dnevu, pri pokopu, pesmi pred jedjo in po njej, pesmi o poslednjih rečeh, o krščanski pravici, Cerkvi, o ljubezni do bližnjega, dolžnostih otrok in staršev, duši itd.³²³ Vinko Škafar³²⁴ je ugotovil, da je Dajnko v cerkveno pesmarico sprejel večino Volkmerjevih natisnjenih pesmi, vendar jih je ponovno prevedel.

3.9.3 Rokopisna pesmarica svetniških pesmi Franca Verbnjaka

325 nato pa še v Veliki Nedelji (1834) in Benediktu (1836–1843).³²⁶ O njegovem pesniškem delu je rečeno, da je bil »narodni pesnik in pevec, njegovi izdelki so obilno razširjeni med narodom in radi se prepevajo pri veselicah«.³²⁷ Ohranjena je njegova rokopisna pesmarica *Cirkvene popevke*³²⁸ na 740 paginiranih straneh, napisana v letih njegovega kaplanovanja v župnijah Ljutomer in Sveti Tomaž pri Ormožu. Zapisana je v vzhodno-štajerski različici slovenskega knjižnega jezika. Sestavljena je iz treh delov: Nedelne pesme, Pesme od svetnikov, Pesme od svetnic. Posebej so se ohr-

323 Škafar, *Nabožno slovstvo*, str. 286; Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 78.

324 Škafar, *Nabožno slovstvo*, str. 286.

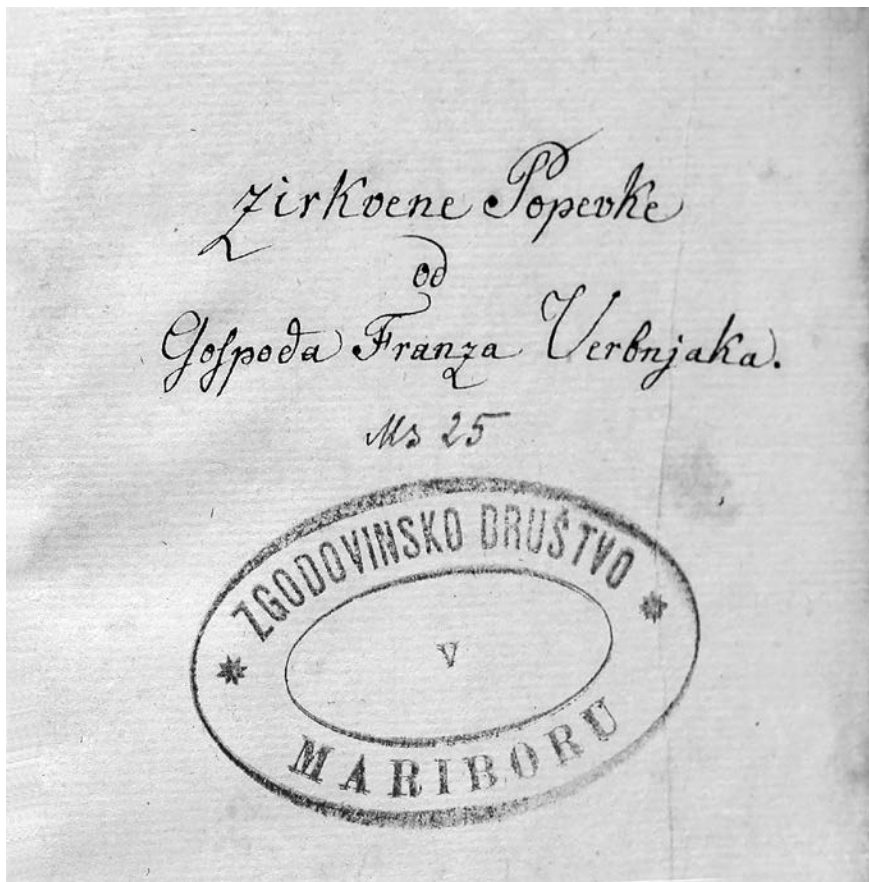
325 Hebar, *Fara Tomaževska*, str. 100.

326 Lukman, Verbnjak, Franc (1792–1859).

327 Lapajne, *Politična in kulturna zgodovina*, str. 260.

328 UKM, Ms 25; RRSS, Ms 055; diplomatični prepisi v SBS: Verbnjak, *Cirkvene popevke*; Verbnjak, *Pesme od svetnikov*; Verbnjak, *Pesme od svetnic*.

nile še kasnejše Vrbnjakove pesmi: *Pesem za Antonjevo, Popevka od svete Neže, Štajarska /dolanjska/ pesem ob smerti Cesarskega Vajvoda Ivana v Gradci 1859.*³²⁹

Slika 11. Naslovnica Vrbnjakove pesmarice. UKM, Ms 25, fol. 001r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

Rokopis vsebuje 187 pesmi z notnimi zapisi in je razdeljen na tri dele. V prvem najdemo 74 pesmi za razne praznike in dobe cerkvenega leta: adventne (npr. *Kristjani! bluzi gre ti čas za našo odrešenje*), božične (npr. *Zvoleni, čujte me, z grešnosti, zbūdte se*), postne (npr. *Gnes čujemo od*

³²⁹ RRSS, Ms 055; Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 79, 80.

Jezuša, kak zlo se on postiti zna), velikonočne (npr. *Od smerti Jezuš stana je, te terdno verjemo*), binkoštna pesmi (npr. *Düh presveti! Tak ma peti vsaki spametni kerstjan*) in pesmi na dan sv. Treh kraljev (npr. *Herodež! ti je težko, da čuješ od krala*). Pesmi so praviloma nove, saj jih v starejših pesmaricah ne zasledimo. Poleg prazničnih in nedeljskih pesmi v prvem delu najdemo še pesmi o sladkem Jezusovem imenu (*Lübleni kerstjani! sprebudite se, ne bote zaspani, kaj novega je*), pasijonske pesmi (*Kristjan štimani no pregnani! zaničüvaš vsakšega*), pesem na križevu (*Oh večni Bog, kak svet širok! Ker verne svoje sploh živiš!*), o svetem Rešnjem telesu (*Oh Jezuš! Ofer novi! z' nebes dol priša si*), Sveti trojici (*Ves rod človeka! Naj spogleka*), o ljubezni do Boga (npr. *Oh Bog presveti! Ti češ meti, da bi lübli Tebe vsi*), o sodnem dnevu (*Kerstjani! K' mešnem deli drügo skerb v kraj dente*), za angelsko nedeljo, za molitvene dni in na praznik posvetitve cerkve. V drugem delu se nahaja 78 pesmi, posvečenih svetnikom: sv. Andraž (Andreju), sv. Antonu Padovanskemu, sv. Antonu Puščavniku, sv. Avguštinu, sv. Alešu, sv. Alojziju (Gonzagi), sv. Arneju (Arnoldu), sv. Ambrožu, sv. Miklavžu, sv. Egidiju, sv. Blažu, sv. Benediktu, kralju Davidu, sv. Dominiku, sv. Frančišku Asiškemu (*»Serafica«*), sv. Frančišku Ksaverju, sv. Florijanu, sv. Gregorju, sv. Galu, sv. Anzelmu (*»od sv. Hansha«*), sv. Ignaciju, sv. Janezu, sv. Jakobu, sv. Jožefu, sv. Janezu Nepomuku, sv. Janezu Krstniku, sv. Juriju, apostolu Judi Tadeju, sv. Janezu Evangelistu, sv. Cirilu, sv. Luki, sv. Leopoldu, sv. Leonardu, sv. Lovrencu, 40 mučencem, sv. Marku, sv. Mateju evangelistu, sv. Martinu, sv. Mihaelu, sv. Nikolaju, sv. Konstanciju, sv. Ožboltu (Osvaldu), sv. Pavlu puščavniku, sv. Petru in Pavlu, sv. Filipu, sv. Patriciju, sv. Pavlu, sv. Rupertu, sv. Roku, vsem svetnikom, sv. *»Shabjanu«* (Sabinijan ali Sebastijan), sv. Simonu, sv. Štefanu, sv. Stanislavu, sv. Tomažu, sv. Ulriku, sv. Urbanu, sv. Valentinu, sv. Bolfenku, sv. Viktorinu in sv. Vidu. Poleg svetniških pesmi najdemo še *»Popevko od sv. kme[t]stva«* (*Prelubleni, vi pošteni, skerbni kmeti s' Ternovec!*), pesem pred krščanskim poukom, kolednice za božič (*En dober večer vam Bog daj*), štefanovo (*Kerstjani! ne zamerte vi, či pesem naša vas müdi*) in novo leto (*Jeruzalem no Betlehem sta puna veselja*), mašno pesem, pesem za *»pametivo«* (tepežni dan), primicijo, pesem za *»čagonske pajbiče«*, *»Rözmanske«*, *»Ternoske pajbiče«*, *»Pranečke hlapce«*, pesem za škofa Romana Sebastiana Zän-gerla in angelski pozdrav. V tretjem delu se nahaja 35 pesmi, posvečenih

Popevka na I. Advenčno Nedelo - i
Maßig. od Kristjaska.

1.
 Kristjani! blusi gre ti zhaos,
 sa nasko odrefhenje,
 Kde Kristask rojen bo sa naos,
 Ker spuni nam shelenje. /

2.
 she Advent snamenaje to,
 Potem Bozhizhki soetki,
 Da bo, kak je obezhano,
 she Adami v' sazhetki. /

Slika 12. Popevka na I. advenčko nedelo. UKM, Ms 25, fol. 002r
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

svetnicam. Zastopane so sv. Ana, sv. Apolonija, sv. Barbara, sv. Doroteja, sv. Elizabeta, sv. Gertruda (Jedrt), sv. Genovefa Pariška, sv. Helena, sv. Julijana, sv. Katarina, sv. Kristina, sv. Kunigunda, sv. Lucija, sv. Marija Magdalena, sv. Marjeta, sv. Marta, sv. Neža, sv. Rozalija, sv. Terezija, sv. Urša, sv. Veronika in sv. Cecilija. Mariji je namenjenih devet pesmi, med njimi za praznik Marijinega vnebovzeta (*Oh Marija Božja mati! gnes si vzeta gor v nebo*), rojstva Device Marije (*Gnes pali čast posebna gre, kralici neba no zemle*) in Žalostne Device Marije (*Marija! precartana Mati!*). Dve pesmi sta namenjeni še »ključaroškim dikličom«, ena je »Popevka od dekličov«, ena je »za Ternoske dekliči«. Kaplan Verbnjak je v pesmi vpletal tudi prošnje za svoje župljane, npr. v pesmi o sv. Barbari je prosil za pokojnika Rotarja, v pesmi o sv. Janezu »za dobro zdravje Majcenovega Hanselna z' Savec« (Savci), ki se je očitno odpravljal v vojsko, iz Popevke za čagonske pajbiče pa izvemo, da so se v vojsko odpravili tudi sinovi Veršiča Jürija in Novaka Vida. Prav tako je poimensko omenjal osebe, ki so darovale posamezno mašo, npr. v pesmi o sv. Janezu Nepomuku je omenil družine, ki so darovale mašo za pokojne (»Za Jüršava no Rajha«), v pesmi o sv. Lovrencu izvemo, da je za mašo na svetnikov god darovala Marina Gašparič, na god sv. Pavla je daroval Obran Senički, na god sv. Tomaža Rajh iz Pršetincev, za mašo v čast sv. Vidu pa Anca Marinovka. Pesem *Od smrtne vüre* se prične s Kristusovo smrtjo, nadaljuje pa s konkretnim dogodkom – nenadno smrtjo Marine Blagovič. V pesmi o sodbi *Kerstjani! k mešnem deli, drugo skrb vkraj dente* izvemo, da je za mašo daroval Tomaž Meško, v drugi pesmi o sodbi *Oh verte kaj vam zdaj povem, ti navük mam od Jezusa* pa so verniki molili za svojega umrlega sožupljana Pozničeka, da bi bil deležen hitrega odhoda iz vic v nebesa.³³⁰

3.9.4 Pesmarica Blaža Kosija iz Svetega Andraža v Halozah

Blaž Kosi se je rodil 27. januarja 1773 na Grabah očetu Nikolaju Kosiju in materi Mariji Križan. Sveto mašniško posvečenje je prejel 14. septembra 1801, nato je kaplanoval v Ljutomeru, na Ptuju in v Leskovcu, kjer je postal oktobra 1808 župnik. Umrl je 22. avgusta 1850.³³¹ V Zgornjem Leskovcu

³³⁰ Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 51–53.

³³¹ Slekovec, *Kapela žalostne Matere*, str. 122.

pri Ptuj (Župnija sv. Andraža v Halozah) je napisal obsežno rokopisno pesmarico *Cerkvene pesmi* (1830–1845),³³² zapisano v vzhodnoštajerski pokrajinski različici knjižnega jezika, ki vsebuje 182 pesmi, manjka jih 52. Pesmi izkazujejo tipične vzhodnoštajerske jezikovne značilnosti.³³³ Kosijevo ime je s svinčnikom zabeleženo na notranji strani prve platnice, kar lahko pripišemo kateremu od kasnejših lastnikov: Ivanu Čagranu, Jožefu Pajku ali Francu Kovačiču. Pesmarico so uporabljali tudi po Kosijevi smrti, saj so vidni kasnejši dopisi s svinčnikom okoli leta 1856, ki morda pripadajo njegovemu nasledniku Jožefu Mlinariču (1851–1879). Nekatere pesmi v rokopisu so še v Kosijevem času zapisale druge roke, najverjetneje njegovi kaplani. Pri pesmi o sv. Barbari je pripisano ime doslej neznanega organista Alojza Verbnika iz Svete Trojice z letnico 1759.

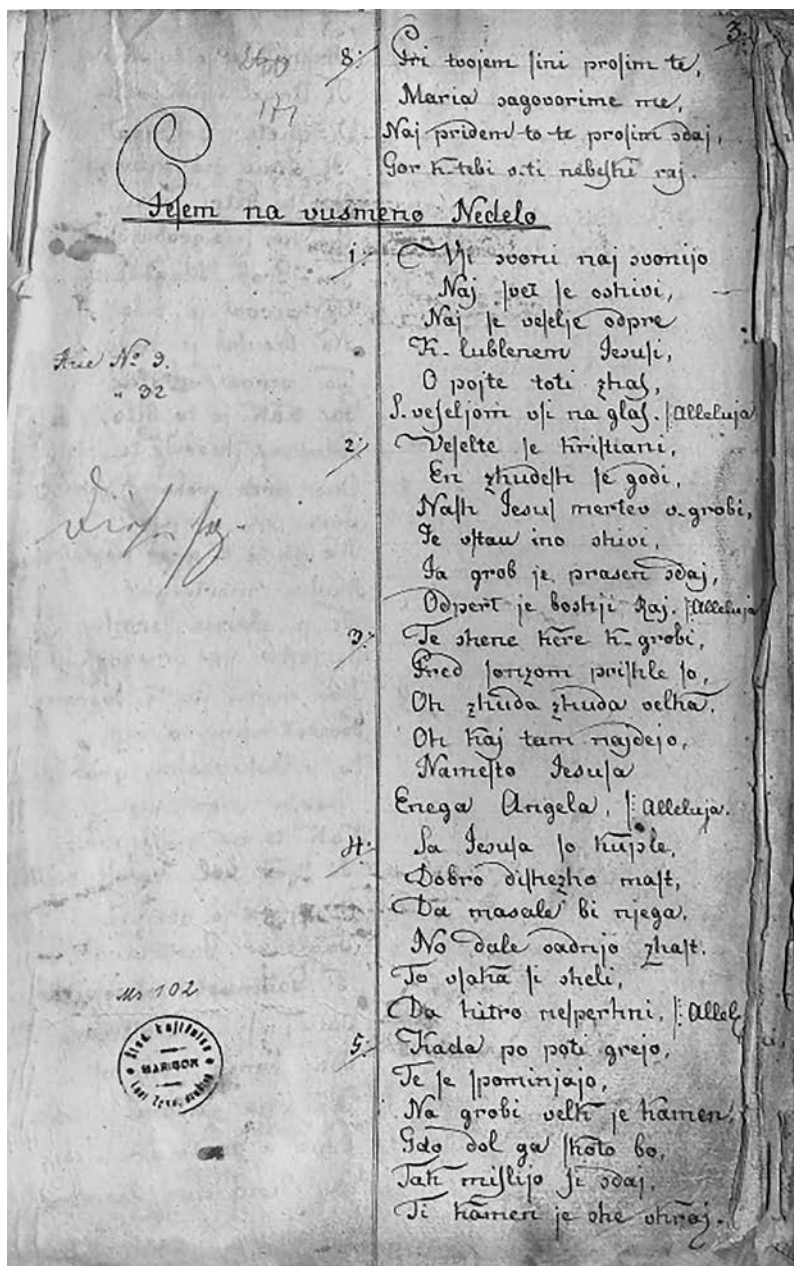
Pesmarica je prvotno vsebovala 182 pesmi, vendar jih v rokopisu manjka kar 52. Pesmim je dodanih tudi 135 melodij. Nekatere imajo zabeleženo informacijo, kje in kdaj so se pele, npr. v Župniji Št. Janž na Dravskem polju (1834) in pri Sv. Martinu pri Vurberku (1836). Pri mrtvaški pesmi *Kak čem jaz peti* je v naslovu pripisano, da se je pela na pogrebu Lize Selinšek 11. julija 1844 pri Št. Janžu na Dravskem polju, pesem *O luba mladost* pa se je pela na pogrebu Urše Selinšek 1. avgusta 1845 pri Sv. Vidu. Pesmi so kronološko razvrščene po praznikih in dobah cerkvenega leta. Prvi dve pesmi, posvečeni godu sv. Jožefa in Marijinemu oznanjenju, manjkata, zato se pesmarica priče z velikonočno pesmijo *Vsi zvoni naj zvonijo*. Nato ponovno manjka 20 pesmi, večinoma za nedelje po veliki noči in binkošti. Naslednja pesem v pesmarici je božična *Čujte kristjani, kaj je le to, jaz čujem v lufti peti lepo*. Sledita pesmi o sodnem dnevu (*Prišo je advenski čas*) in sv. Martinu (*O sveti Martin zvest soldat*), nato pa se pesmarica nadaljuje z nedeljskimi pesmimi po binkošti in na prvo nedeljo v postu. Po pesmih o sv. Blažu in za veliko mašo ponovno manjka pet pesmi. Ohranjena je pesem o sv. Barbari, ki ji je posvečenih še več pesmi. Sledita pesem o pokori *O grešnik z greha stani se* in pesem na nedeljo Quinquagesima *Kristus svojo vso terplenje svojim jogrom gnes povej*. Ponovno manjka 18 pesmi, večinoma božičnih in trikraljevskih. Pesmarica se nato nadaljuje s pesmimi na nedelje po binkošti, nato ponovno manjka šest pesmi. Sledijo pesmi za mučenike in na sveto noč (npr. *O razveselite se vsi, kaj nam gnes angel veli; Zvolena noč!*), pesmi za novo oz. staro leto, za sv. Tri kralje

332 UKM, Ms 102, RRSS, Ms 202. Diplomatični prepis v SBS: Blaž Kosi, *Cerkvene pesmi*.

333 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 80, 81.

(*O luba duša gnes pogle, kdo z juterne deže le gre; Glejte tam kej sonce gori gre*), znane Marijine pesmi (npr. *Tavžent krat si ti češena, o Marija rožen cvet; O mati božja kronana, vseh angelov kralica*), pesem o štirih poslednjih stvareh človeka (*Meni se nicoj senjale štiri strašne so reči*), pesmi o svetem zakonu, več pesmi za god sv. Avgušтина, sv. Jožefa, sv. Štefana, sv. Petra, sv. Janeza Krstnika, sv. Filipa, sv. Antona, sv. Vida, sv. Ožbalta in sv. Andraža, pa tudi pesmi o sv. Ani in sv. Barbari. Izstopa predvsem sveti Andraž, ki je predstavljen kot patron župnije, medtem ko je sveti Jožef predstavljen kot patron dežele. Ob priložnosti prenosa relikvij so nastale tudi štiri pesmi o sv. Favstinu, ki so zapisane v tem rokopisu. Dve pesmi sta posvečeni sladkemu Imenu Jezusovemu (*Na nebi no na zemli, po vsaj širokosti; O hvalmo s celega serca to sladko Ime Jezusa*), ena pa Jezusovemu srcu (*Na nebi no na zemli, na vseh krajeh sveta*). Najdemo še pesem o Žalostni Materi Božji (*Grešnik glej žalost Marije*) in rožnovenski Mariji, pesem za svečnico (*Štirideset dni je gnešni den prešlo*), pesmi za križevo in telovo (*Vsi se nizko priklonimo no častimo Jezusa*), pesmi za avguškinsko, belo in »miholsko« nedeljo, pesem o sodnem dnevu (*Premislite lubi ludje, kam pride našo veselje*), pesem na dan vseh svetnikov in vseh vernih duš, pesem o Sveti trojici (*O presveta Trojica ti, si trojna vu peršonah*), pesem o zveličanju, božične in pogrebne pesmi. Svetniške pesmi so izrazito romarske in nam povedo, v katere bližnje cerkve so radi hodili župljani Svetega Andraža v Halozah. Sveto Ano so verjetno častili v romarski cerkvi svete Ane v Velikem Vrhu Župnije sv. Barbare v Halozah (Cirkulane). V tej župniji so lahko častili tudi sveto Barbaro. Štiri pesmi so namenjene domačemu svetniku Andražu: »Prite prite od vseh strani, sem ste gnes povabljeni, v cirkvo k svetemu Andraži.« V domači župniji pa je bil priljubljen tudi sveti Avguštin, ki so ga lahko častili v podružni cerkvi. Pesmi o svetem Favstinu je Kosi prepisal iz natisnjene knjižice *Tri pesme od svetiga Faustina Marternika*, ki je nastala ob prenosu njegovih relikvij v Župnijo sv. Petra. Avtor pesmi je najverjetneje tamkajšnji organist Matija Pavev. V pesmarico je sprejemal tudi natisnjene pesmi Petra Dajnka (*Sto cirkvenih ino drugih pobožnih pesmi*, 1826), ki jih je popravljaj in izboljševal, npr. pesem o sodnem dnevu *Premislite lubi ludje, kam pride našo veselje*, pesem o štirih poslednjih stvareh *Meni se nicoj senjale štiri strašne so reči*. Najdemo pa tudi starejše Volkmerjeve rokopisne pesmi, npr. pesem o sveti noči *Zvolena noč! Tema se vgene, svetli se na poli*.³³⁴

334 Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 45-47.

Slika 13. Pesem na vuzmeno nedelo. UKM, Ms 102, fol. 01r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

3.9.5 Cerkevne pesmi limbuškega župnika Antona Laha

Poleg Murka, Dajnka in Glaserja je tudi vzhodnoštajerski duhovnik, župnik v Limbušu Anton Lah ohranil pesmi Leopolda Volkmerja. Lah je znan kot pripadnik dajničarjev, saj je svoj prevod knjižice *Leseni križec* leta 1835 izdal v Dajnkovem črkopisu. V slovenski literarni zgodovini je bolj znan kot pisec posvetnih nemških pesmi, ki sta si jih izmenjevala s sošolcem Markom Glaserjem. Cerkevne pesmi je začel najverjetneje prevajati na pobudo Jožefa Muršca, ki je leta 1850 izdal pastoralni priročnik za študente *Bogočastje*, za katerega je Lah prevedel sedem antifon in štiri sekvence. Istega leta je izšla njegova zbirka cerkvenih pesmi za šolsko rabo *Duhovne pesme za šolsko mladost*, ki vsebuje 15 mašnih in prazničnih pesmi.³³⁵ Med njimi lahko prepoznamo pesmi Leopolda Volkmerja, npr. *Češena si Divica, obdana z lučjo vsa*. Sledijo molitve in nemške pesmi.

3.9.6 Prva jožefinska pesmarica z mašnimi pesmimi Gašperja Rupnika

Le leto po izdaji Volkmerjeve cerkvene pesmarice je župnik v Vojniku Gašper Rupnik izdal prvo tiskano pesmarico za Slovence celjskega okrožja z naslovom *Peisme od keršanskiga vuka po versti Katechizma* (1784). Gre za najboljše slovensko jožefinsko pesmarico, ki je bila predpisana leta 1782. Rupnik jo je najbrž prevedel že istega leta ali leto kasneje, vendar je takrat še ni mogel izdati (najverjetneje) zaradi protijožefinske usmerjenosti goriškega nadškofa Edlinga. Pesmarica obsega 38 pesmi, od tega kar 13 katehetičnih, ki govorijo o šestih temeljnih resnicah, apostolski veri, očenašu, zdravamariji, dveh zapovedih ljubezni, o desetih božjih zapovedih, petih cerkvenih zapovedih, sedmih zakramentih, poglavitnih dolžnostih kristjana, grehih, dobrih delih, poslednjih rečeh. Nato sledijo še mašne pesmi, ki jih je prevajal tudi Volkmer in ostali Slovenci: *Pred teboj mi klečimo* in *Pred tvojim tronom večni Bog*.³³⁶

³³⁵ Glazer, Janko, Lah, Anton (1803–1861).

³³⁶ Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 607, 1476, 1477.

3.9.7 Rečiški župnik Jožef Lipold in njegove nabožne pesmi

Jožefu Lipoldu, najbolj znanemu rečiškemu župniku, se pripisuje več rokopisov nabožnih in didaktično-vzgojnih pesmi. Iz časa njegovega službovanja v Rečici so se ohranile (domnevno njegove) *Gruntne resnice prave brumnosti* iz leta 1820. Pesmi so bile del zapuščine Franca Krajncja, župnika pri Sv. Marjeti niže Ptuja (pripis napisal Mihael Lendovšek), danes so hranjene kot del Pajkove zapuščine v UKM (Ms 61/4). Napis na koncu pesmarice »Markt Rietz [Rečica] am 22h Hornung 1820 [22. februar 1820]«³³⁷ je prepričal Pajka, da so pesmi Lipoldove, saj je bil ta od leta 1815 tam župnik. Med 90 pesmimi najdemo take o človekovih slabih navadah (pohujšljivost, hudobnost, jeza, nevoščljivost, lenoba) in dobrih (ponižnost, čistost, potrpežljivost, pridnost). Pesmi predvsem dajejo napotke, kako ravnati kot dober, pobožen (brumen) kristjan.

Macun³³⁸ je še navajal, da se v Lipoldovi hiši v Mozirju nahaja še šest rokopisnih knjig pesmi (dva zvezka cerkvenih in štirje zvezki posvetnih pesmi). Glazer³³⁹ je kasneje zapisal, da naj bi bile ohranjene štiri rokopisne knjige: prva je nepopolna, obsega snopiče 2–4 s 108 pesmimi (1834 in 1835); druga (1846–1851) je iz snopičev 13, 14, 17, 18, 20–22 in vsebuje 242 slovenskih, 11 nemških, dve latinski in štiri dvojezične pesmi; tretja (jul. 1851 do 1854) vsebuje snopiče 23–28 in 211 slovenskih ter 29 nemških pesmi; zadnja je iz 11 snopičev, ima 486 pesmi in je nastala v zadnjih letih pesnikovega življenja. Poleg tega se v njegovi ostalini nahaja še fragment sešitka s 23 nemškimi in eno latinsko pesmijo (1838–1846). V celoti naj bi bilo tako 1150 slovenskih, 63 nemških, tri latinske in štiri dvojezične pesmi. Do danes so se ohranile le še tri knjige:³⁴⁰ prva knjiga manjka, druga in tretja sta ohranjeni, četrta knjiga (1849–1854) obsega 11 zvezkov *Svetih Pesem od dijanje svetnikou*. V rokopisih, nastalih med letoma 1834 in 1854, najdemo več pesmi za romarske kraje in cerkve v Savinjski dolini (Križna oz. Oljska gora nad Polzelo, cerkev sv. Jurija v Mozirju, samostan Nazarje, cerkev kokarske Matere Božje, cerkev Matere Božje v Čreti), za tamkajšnje priljubljene svetnike (sv. Jožef, Florijan, Jošt, Ana, Katarina, Rok, Barbara,

337 Glazer (Lipold, Jožef) piše letnico 1829.

338 Macun, *Književna zgodovina*, str. 87.

339 Glazer, Lipold, Jožef.

340 UKM, Ms 32.

Valentin, Štefan, Janez Evangelist, Kancijan, Jurij, Sebastijan), nekaj pesmi je cerkvenih (božične, velikonočne, zakramentalne pesmi, pesmi o svetem Rešnjem telesu, blagoslovne pesmi, pesmi za verne duše, popridižne in Marijine pesmi ter pesmi za tri kralje).

3.10 Laiki kot zapisovalci nabožnih pesmi

Nosilci, posredovalci in zapisovalci pesniškega izročila niso bili samo izobraženi škofijski duhovniki in redovniki, temveč tudi drugi cerkveni delavci, predvsem kantorji (pevovodje), organisti, cerkovniki in učitelji. Predvsem učitelji so se zaradi slabih gmotnih razmer večkrat oprijeli še poklica organista, čeprav za to delo niso bili dovolj izobraženi. V podeželskih cerkvah v nasprotju z večjimi mestnimi cerkvami (npr. v Mariboru in na Ptuj) praviloma ni bilo poklicnih ali ljubiteljskih glasbenikov. Čeprav so nekatere glasbene šole organizirale pouk petja in orgljanja za učiteljske pripravnike (npr. Glasbena šola C.-kr. vzorčne glavne šole v Ljubljani), je bil obseg ur še vedno premajhen, podeželski organisti pa so bili bolj kot ne prepuščeni svojemu lastnemu talentu in prizadevnosti. Do postopnega pretrganja vezi med poklicema učitelja in organista je prišlo šele z reorganizacijo šolstva v sedemdesetih letih 19. stoletja, ko so se ustanavljala nova učiteljišča in orglarske šole v okviru cecilijanskega gibanja.³⁴¹

Ko je Marija Terezija leta 1774 v avstrijskih dednih deželah uvedla splošno šolsko obveznost, se je povečalo število šol in učiteljev. Učitelji na podeželju, ki so poučevali v t. i. trivialkah, so velikokrat opravljali še druge službe v cerkvi, npr. službe organista, oznanjevalca (publicista) ali cerkovnika. Leta 1781 je bila za plače učiteljev sicer uvedena šolnina v višini 24 kr., vendar so jo morali plačevati le premožnejši starši. Učitelji so bili upravičeni do žitne bere, pa tudi do vinske bere in bere vinskega mošta.³⁴² V delu cerkvenega prostora, ki je sodilo v oglejski patriarhat južno od Drave (po letu 1751 v goriško nadškofijo, po 1787 v lavantinsko škofijo),³⁴³ je v 18. stoletju delovalo precej organistov, ki so opravljali hkrati službo učitelja, še posebej v Gornjem Gradu, ki je bil vse do jožefinskih reform pod jurisdik-

³⁴¹ Nagode, *Katoliška cerkvena glasba*, str. 295, 299.

³⁴² Petek, *Osnovno šolstvo*, str. 22–50.

³⁴³ *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 122, 123.

cijo ljubljanske škofije. To so bili Martin Casparius, Jožef Speltanus, Jurij Funtek, Jakob Starman, Mihael Grohar, Andrej Plošek, Jakob Doberšek, Matija Omerza, Martin Kompare, Simon Juršič, Pavel Poravne,³⁴⁴ Jurij Blatnik (Wlatnig) (1718–1722) in Jožef Anton Krejči (Kretschi) (organist in učitelj v Gornjem Gradu, ok. 1802). V Celju je v cerkvi sv. Danijela deloval Benedikt Sluga iz Žabnice/Podkloštra, ki je bil tam tudi učitelj (od 1777), v samostanu Nazarje pa sta delovala ljubljanski frančiškan Robert Lessiak, OFM (1769), in Bernard Frančišek Pohlin, OFM, iz Kamnika.³⁴⁵ Ostale organiste navajam po abecednem vrstnem redu: Franc Ksaver Andre (Sv. Martin pri Slov. Gradcu, 1760), Lovrenc Gribor (Vuzenica, 1760), Jurij Kauchmann (Nova Cerkev, 1760), Jožef Pronsaiss (Praunseis) (Vojnik, 1760), Fortunat Ravnikar (Rajhenburg, 1760), Jožef Šuštelič (Susteliz) (cerkovnik in organist v Rogaški Slatini, 1760).³⁴⁶

Tudi v vzhodnoštajerskem prostoru nekdanjega arhidiakonata med Muro in Dravo (sekovska škofija) je v drugi polovici 18. stoletja delovalo kar nekaj organistov, ki bi lahko bili avtorji tedaj zapisanih slovenskih pesmi. Navajam jih po abecednem vrstnem redu: Matija Babič (Wabitsch) (organist v Ormožu, 1773), Josip Antun Bacciochi Adam, OFM (organist in kantor v frančiškanskem samostanu v Ormožu, 1765–1766, 1772–1773), Frančišek Čap (Tschapp) (organist pri Sv. Lovrencu v Slov. goricah, 1760), Martin Diemer (organist pri Sv. Petru pri Mariboru, 1760), Dominik Martin Draxler, OFM (organist, učitelj petja in orgel v Ormožu, 1721–1724, 1726), Anton Frankl (organist pri Sv. Benediktu v Slov. goricah, 1764), Janez Ganster (organist pri Sv. Jakobu v Slov. goricah, 1760, v Svečini, 1773), Mihael Ganster (organist pri Sv. Miklavžu pri Ormožu, 1760), Bruno Glanert, OFMConv? (učitelj in organist v minoritskem samostanu na Ptuj, 1762, 1788), Josip Gabrijel Gombossy, OFM (organist v Ormožu, 1729, v Remetincu, Szigetváru in Virovitici, 1730–1745), Janez Jurij Gutman (organist in cerkovnik v Jarenini, 1739, 1760), Ivan Đuro Konstancije Guttmann, OFM (kantor in organist v Ormožu, 1762–1763), Frančišek Ksaverij Harnig (organist v Ljutomeru, 1773), Benedikt Adam Himmelreich, OFM (organist in kantor v Ormožu, 1755–1757), Matej Maksimilijan Jahl, OFM (učitelj orgel in petja v Ormožu, 1775–1779), Sigismund

³⁴⁴ Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti*, str. 160–166.

³⁴⁵ Marušič, *Potujoči glasbeniki*.

³⁴⁶ Ožinger, *Cerkvene razmere*, str. 887–919.

Aleksa Jelačić, OFM (učitelj petja in orgel v Ormožu, 1727), Jožef Kager (organist v Svečini, 1760), Janez Jurij Keger (organist pri Zg. Sv. Kungoti, 1773), Adam Kessler (organist v župnijski cerkvi v Mariboru, 1741), Josip Kajo Klaminger, OFM (organist in kantor v Ormožu, 1780–1782), Marko Franjo Kmeting, OFM (organist v Ormožu, 1696), Adam Kobelj (»chori-magister« na Ptuju, 1607), Nikolaj Ljudevit Kolarić, OFM (chori magister v Ormožu, 1690, 1692), Ivan Godfrid Kollmayr, OFM (učitelj orgel v Ormožu, 1737, organist in gvardijan v Ormožu po 1741), Andrej Komar (organist na Ptuju, 1620, 1621), Anton Kornik (organist in cerkovnik v Ormožu, 1760), Josip Saturnin Kozak, OFM (kantor in organist v Ormožu, 1764, 1774–1778), Josip Kajetan Kropay, OFM (organist v Ormožu, 1765), Franjo Ksaver Ljudevit Lachner, OFM (»chori magister« v Ormožu, 1680), Fortunat Lendvaj, OFM (organist v Ormožu, 1662, 1688–1689), Jožef Lerchinger (organist v Kamnici, 1773), Rajmund Lipuš (organist v Šentilju v Slov. goricah, 1773), Jožef Mayrhöfller (organist pri Sv. Petru pri Mariboru, 1773), Mihael Dominik Mikičević, OFM (gvardijan in »chori director« v Ormožu, 1664), Janez Friderik Muhr (cerkovnik in organist pri Sv. Jakobu v Slov. goricah, 1739), Andrej Onič (Oniz) (organist pri Sv. Ožbaltu pri Ptuju, 1760), Ivan Josip Opič (Oppicz), OFM (kantor, učitelj petja in orgel, chori director, organist v Ormožu, 1745–1748), Boštjan Peklar (organist v Veliki Nedelji, 1773), Janez Jurij Perger (cerkovnik in organist v Šentilju, 1739), Tomaž Perger (organist in cerkovnik pri Sv. Tomažu pri Ormožu, 1773), Leopold Maksimiljan Pichler, OFM (»chori magister« v Ormožu, 1745–1749, učitelj petja v Ormožu), Josip Fortunat Sr. Pinterić, OFM (kantor in organist v Ormožu, 1776), Frančišek Pluma-uer (organist v Selnici, 1760), Franjo Konrad Potočnik, OFM (organist in kopist v Ormožu, 1734–1735), Pavel Prandsteyrl (organist na Ptuju, pred 1707), Mihael Reinboldt (»prefectus chori« v Mariboru, 1613), Ignacij Ravneker (organist v Šentilju, 1760, pri Sv. Jakobu v Slov. goricah, 1773), Leopold Rošker (organist v Ljutomeru, 1764), Janez Jurij Schwarzenbauer (organist in cerkovnik pri Sv. Juriju ob Pesnici, 1739), Jožef Sekol (organist in učitelj pri Sv. Lenartu v Slov. goricah, 1773), Ivan Sabin Sekovanić, OFM (kantor, organist v Ormožu, 1773–1775), Andrej Senekovič (organist in cerkovnik pri Sv. Juriju v Slov. goricah, 1739), Mihael Senekovič (organist pri Sv. Juriju v Slov. goricah, 1760), Jožef Skul (Skull) (organist pri Sv. Lenartu v Slov. goricah, 1760), Gregor Sladček (Sladschek) (organist

pri Sv. Andražu, 1760), Jožef Suttor (organist v Apačah, 1764), Aegidius Šenk (Schenk), OFMConv (organist v minoritskem samostanu na Ptuj, 1764–1767), Boštjan Šober (Schober) (organist v Sp. Sv. Kungoti, 1760), Vaclav Stanislav Celestin Turnovski, OFM (organist v Ormožu, 1750), Frančišek Verbnik (organist pri Sv. Urbanu pri Ptuj, 1760), Mihael Vogrin (organist pri Sv. Miklavžu pri Ormožu, 1773), Andrija Franjo Vogtsberger, OFM (»instructor novitiorum in cantu et organo« v Ormožu, 1711, 1714, 1718–1719, organist v Ormožu, 1712, 1722–1727, 1720), Jožef Vrabl (organist pri Sv. Juriju ob Ščavnici, 1764, 1773), Vjenceslav Walenta, OFM (učitelj petja in orgel v Ormožu, 1744, 1750–1751), Jukundo Windisch, OFM (organist, učitelj orgel v Ormožu, 1757–1758), Ignacije Wurl, OFM (kantor, organist, učitelj petja in orgel v Ormožu, 1767), Jakob Würzinger (organist in cerkovnik v Sp. Sv. Kungoti, 1773), Jakob Zinauer (organist pri Sv. Rupertu v Slov. goricah, 1760, v Jarenini, 1773), Ivan Franjo Aurelijan Zinke, OFM (kantor, učitelj petja in orgel, organist v Ormožu, 1768–1771), Simon Žižek (Schischegg) (organist v Negovi, 1764).³⁴⁷

3.10.1 Pesmarica iz Cirkulan

K razvoju glasbene dejavnosti je precej prispevala baročna arhitektura s postavitvijo pevskih korov. Tako je nastala tudi potreba po orglah, ki so spremljale pesniško dejavnost v cerkvi. Pevsko emporo so v župnijski cerkvi sv. Barbare v Halozah (Cirkulane) verjetno postavili leta 1773 v času službovanja Janeza Karla Prešerna,³⁴⁸ nove orgle pa so zgradili leta 1782,³⁴⁹ kar je spodbudilo tamkajšnjega kantorja k sestavi pesmarice s slovenskimi pesniškimi besedili in orgelskimi skladbami, kot nakazuje njen naslov *Laudate eum in chordis et organoo. Lobet ihm mit Seytenspil und Orgeln*. Rokopis je nastal leta 1781 v Cirkulanah, zato je v slovenski literarni zgodovini znan pod imenom *Rokopisna pesmarica iz Cirkulan v Halozah*. Pripadala je tamkajšnjemu učitelju Bernardu Zimmermannu,³⁵⁰ zapisal pa jo je kantor, ki se je podpisal z inicialkami I. M. H. Ta kantor je bil Matjaž Holc, kasnejši učitelj prvega razreda deške

³⁴⁷ Maruši, *Potujoči glasbeniki*; Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*.

³⁴⁸ Ožinger, *Cerkvene razmere*, str. 125.

³⁴⁹ Vnuk, *Cerkvena arhitektura*, str. 251.

³⁵⁰ Bernard Zimmermann je bil učitelj v Cirkulanah v letih 1782–1798, zatem je odšel v Gorišnico (do 1804) (Bojc, *Doneski h gradivu*, str. 233).

ljudske šole na Ptuju (ustanovljena 1792).³⁵¹ Leta 1894 je bila danes izgubljena rokopisna pesmarica v lasti nadučitelja v Sevnici Toma Drnjača.³⁵² Obsegala je 286 strani in je vsebovala orgelske skladbe ter osem slovenskih cerkvenih in nabožnih pesmi.³⁵³ Jezikovna podoba pesmi izpričuje osrednjeslovensko knjižno tradicijo z dolenskimi in sočasnimi gorenjskimi značilnostmi (npr. *poslušej, zdej, družiga, godernov, rodív* itd.). Iz Glaserjevega³⁵⁴ poročila lahko v celoti preberemo le posvetno stanovsko pesem *Windisches Bauern Liedt* (»Ti s težkim delom obložen izvolen kmečki stan«) in božično kolednico *Pesem na sveti večer* (»Lubi moj Gregor, kaj meniš, kaj je to«), po naslovih pa lahko razberemo vsebino in tako žanrsko določimo še ostale pesmi: ena pesem o sveti družini, tri pasijonske, ena marijinoceljska, ena stanovska, kolednica ter molitvena pesem o ljubezni do Boga: (1) *Duhovska pesem na čast Jezusu Marije inu svetimo Jožefu*, (2) *Postna pesem od Jezušovga trplejna*, (3) *Pesem od križovga pota*, (4) *Pesem od baž[j]le buvezni*, (5) *Pesem per saktermo delu na to trplejn kristušovu*, (6) *Pesem na sveti večer*, (7) *Windisches Bauern liedt*, (8) *Windisches u. l. (lateinisches) Frauen Lied von Maria Zell*.

3.10.2 Pesmarica iz Vuhreda

V Vuhredu je na prelomu iz 18. v 19. stoletje nastala rokopisna pesmarica, ki jo je najverjetneje napisal Jožef Grebelnik, cerkovnik v Vuhredu, ki se je na notranjo stran zadnje platnice podpisal leta 1795. Njegovo ime najdemo tudi na drugem foliju, kjer se je podpisal kot lastnik rokopisa: »Dieses Buch gehören dem Josepf Grebelnig Mesner in Wuchern«.³⁵⁵ Na drugem foliju je latinski zapis o dogovoru dajatev župljanov Vuhreda iz leta 1792 in 1798, na koncu pesmi o Marijinem brezmadežnem spočetju pa je zapisana še letnica 1802. Rokopis vsebuje tudi osmrtnico v nemškem in slovenskem jeziku za učitelja Velebila. Vuhred je bil sprva podružnica vuzeniške župnije, leta 1788 pa je bil tja postavljen prvi stalni duhovnik – kurat. Zapisi v nemški kurendi na koncu rokopisa pripadajo kaplanu v Župniji sv. Martina pri Vurberku (Dvorjane). Do leta 1812 je to delo opravljal Leopold Volkmer,

351 Bojc, Doneski h gradivu, str. 228.

352 Glaser, Rokopisna slovenska pesmarica, str. 763–766.

353 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 576–579.

354 Glaser, Rokopisna slovenska pesmarica, str. 763–766.

355 UKM, Ms 158; RRSS, Ms 132.

ki je v pesmarico prispeval tudi nekaj svojih pesmi. Rokopis vsebuje 67 slovenskih pesmi in eno nemško pesem o Adamu in Evi. Slovenske pesmi izkazujejo jezikovne variacije, saj je pisec nekatere pesmi verjetno poznal iz kranjskih pesmaric, medtem ko nekatere pesmi izkazujejo vzhodnoštajerske jezikovne značilnosti. Te so gotovo Volkmerjeve, med njimi posvetni *Večerna pesem enega delavca* in *Sodba krez dekle per Domlakah*. Pesmarica vsebuje svetniške pesmi (sveta Jedrt, Tomaž, Blaž, Simon in Tadej, Štefan, Miklavž, Jožef, Lovrenc, Andrej, Jakob, Peter), romarske pesmi (Marijino Celje, Gorska Marija), praznične pesmi (adventne, božične, novoletne, velikonočne in vnebohodne), pesem o nedolžnih otročičih, o sv. Treh kraljih, o štirih poslednjih rečeh, Marijine pesmi (za svečnico, Marijino vnebovzetje, Marijino brezmadežno spočetje), spokorne in pasijonske pesmi, pesmi o smrti, pesmi o svetem Rešnjem telesu, blagoslovne pesmi (letno žegnanje), pesmi v čast Jezusu (angelska jed), molitveno pesem o ljubezni do Boga, zakramentalne pesmi (sveto mašniško posvečenje), pogrebne pesmi, bratovščinske pesmi in eno kolednico.³⁵⁶

3.10.3 Pesmarica trboveljskega organista³⁵⁷

V 18. stoletju je na današnjem slovenskem ozemlju delovalo kar nekaj organistov, ki so pesmi sami sestavljali in jih vernikom prepevali ob spremljavi na orglah, npr. Jožef Ambrožič,³⁵⁸ Jurij Nabore, ki so ga odslovili iz ljubljanske stolnice, in Filip Jakob Repež.³⁵⁹ To je najbrž veljalo tudi za trboveljskega organista Antona Kadunca, ki se je leta 1798 podpisal v rokopisno pesmarico kot njen lastnik. Prvi del vsebuje 88 oštevilčenih pesmi, drugi del pa 89 prav tako oštevilčenih pesmi. Dve različni roki sta napisali številne svetniške, Marijine, praznične, romarske, katehetične in druge pesmi. Več pesmi je znanih tudi iz drugih rokopisnih pesmaric kranjskih organistov, kot je bil omenjeni Ambrožič.³⁶⁰

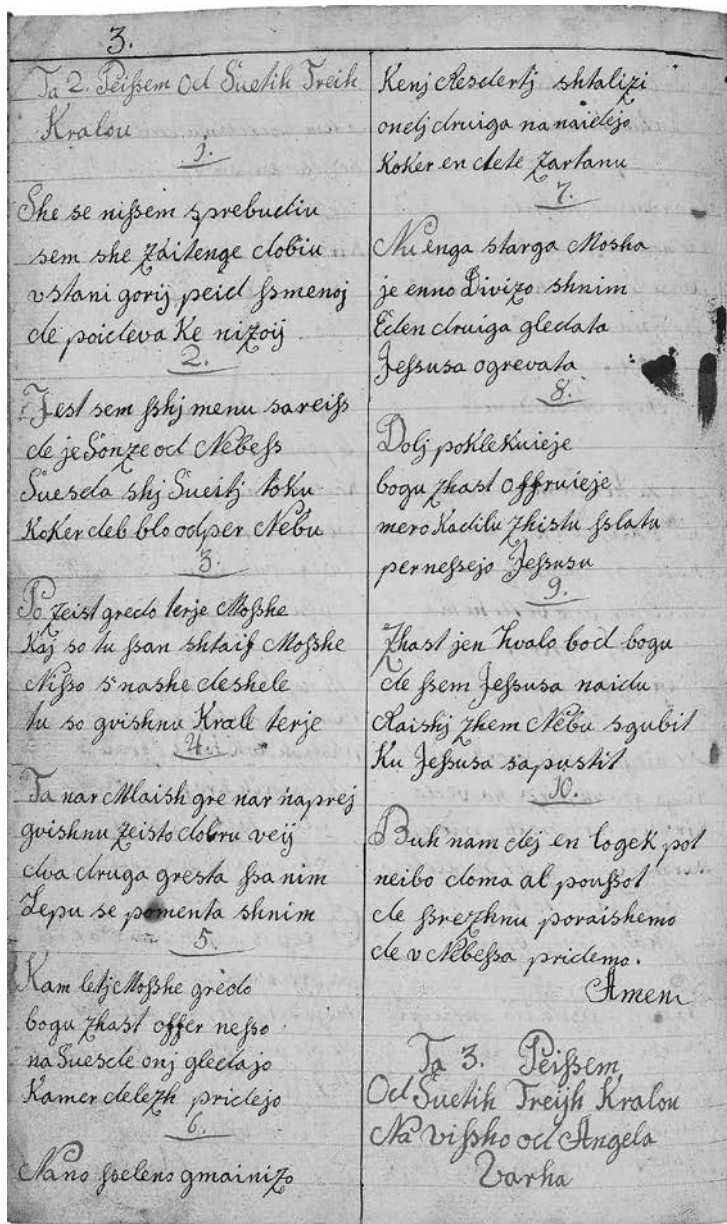
356 RRSS, Ms 132; Ditmajer, *Slovensko pesništvo na Štajerskem*, str. 74, 103.

357 Hrani NUK, Ms 1485/I/2. Več o njegovi pesmarici v poglavju Recepcija pesmi Jožefa Ambrožiča na Štajerskem.

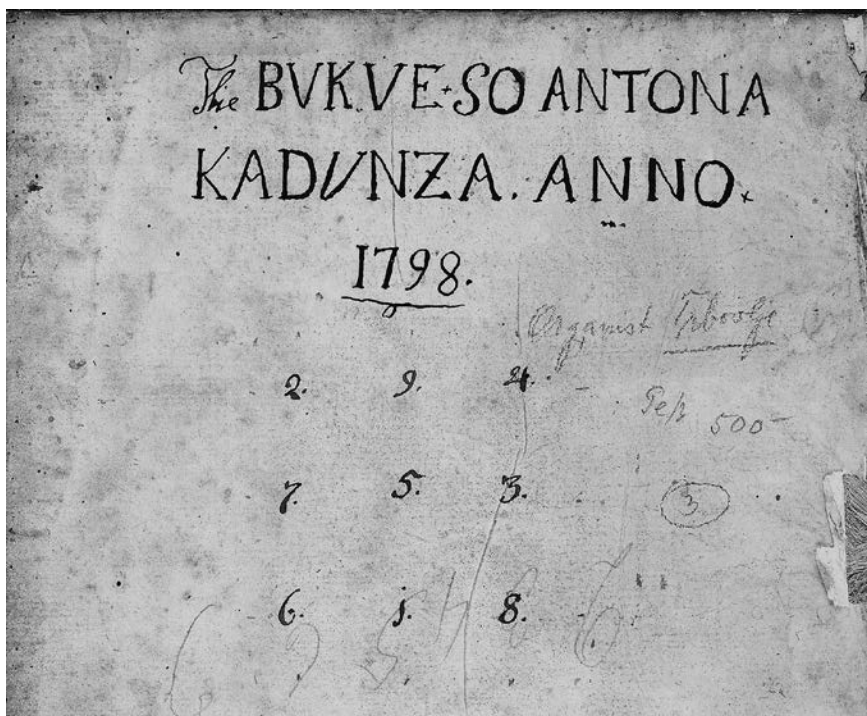
358 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 477.

359 Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti*, str. 312.

360 RRSS, Ms 108.

Slika 15. Ta 2. pejssem od Svetih trejh kralov. NUK, Ms 1485/I/2, fol. 001v
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

Slika 14. Naslovnica Kadunčeve pesmarice. NUK, Ms 1485/I/2, fol. 03
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

3.10.4 Pesmarica iz novomeškega samostana

Organist in učitelj Fortunat Kuntara je avtor pesmarice *Hymni* iz leta 1779, ki vsebuje slovenske, nemške in latinske pesmi z notnimi zapisi.³⁶¹ Slovenske pesmi so štiri (*O Jezus vse sladkusti, Zdej spodobno počastimo, Vsi skup svetmu zakramenti, Zdej se nizku perklonimu*), nemško-slovenske pa so mašne pesmi *Kyrie, Gloria, Evangelium, Credo, Offertorium, Sanctus, Agnus Dei, Communio*.³⁶² V katalogu novomeške gimnazije je Fortunat Kuntara omenjen leta 1774 kot absolvent iz Štajerske,³⁶³ leta 1779 pa se je podpisoval

³⁶¹ NUK, Ms 190.

³⁶² NUK, Ms 190.

³⁶³ Dodič, Dvesto petindvajset let, str. 404.

že kot »Ludimagistri«, kot je razvidno iz zapisa na notranji strani platnice rokopisa: »Ad Simplicem usum in Conventu Ord. S. P. Fran. Frīs Quirini Kuntara. 1. Aug. 1779. Nunc Fortunati Kuntara, Ludimagistri.«³⁶⁴ Pesmarica je bila najverjetneje namenjena rabi v novomeškem frančiškanskem samostanu. Kuntara se kasneje pojavlja kot učitelj in organist v naslednjih krajih: v Šmarju (1790), Vipavi (1793), Metliki (1804), Cerknici (1814) in v Komnu na Krasu (1818 ali 1820).³⁶⁵

3.10.5 Pesmarica iz Svetinj

Znani organist na območju sekovske škofije v prvi polovici 19. stoletja je bil Ivan Šef (Joannes Schöff) (1762–1820). Opravljal je službo cerkovnika pri Sv. Bolfenku (na Kogu), kjer je v hišici ob župniji leta 1779 poučeval tudi nekaj otrok. Ko je postal učitelj v Svetinjah, ga je nasledil njegov brat Jožef Šef. Leta 1795 se je Ivanu rodil sin Andrej, kasnejši učitelj v Kapeli,³⁶⁶ znan predvsem kot pisec napevov za Dajnkovo zbirko štajerskih ljudskih pesmi.³⁶⁷ V Svetinjah je Ivan opravljal tudi službo organista in tam med letoma 1810 in 1813 napisal knjigo cerkvenih pesmi z naslovom: *Cantuale Ecclesiasticum iliti Kniga cirkveneh popevk, vu koi se evangelium-ske nedelne i svetečne, Blažene Device Marije, vseh svetcov i svetice i vnoge druge občinske i mertvečke lepe popevke zaderžavaju, kotere se navadno pri Božji službi vu dnevih zapovedanih i prepovedanih Bogu, B. D. Mariji i vsem svetcom na čast i dušam na zveličenje, ljudem pak na razveselenje pristojno popevati mogu.*³⁶⁸ Iz daljšega naslova lahko razberemo vsebino pesmarice, ki vsebuje kar 176 evangelijskih, prazničnih, Marijinih, svetniških, pogrebnih in drugih pesmi, ki se pojejo pri cerkvenem obredu na zapovedane in tudi nezapovedane praznike.

Naslovu sledi predgovor, v katerem Šef razgrne razlog za sestavo pesmarice, njeno vsebino in tudi, komu je ta namenjena: »Vsakomu popevaču iliti školniku na horvatskih farah.« Izraz hrvaške župnije se je v 18. stoletju uporabljal tudi za nekatere prleške župnije, in sicer Ormož, Središče ob

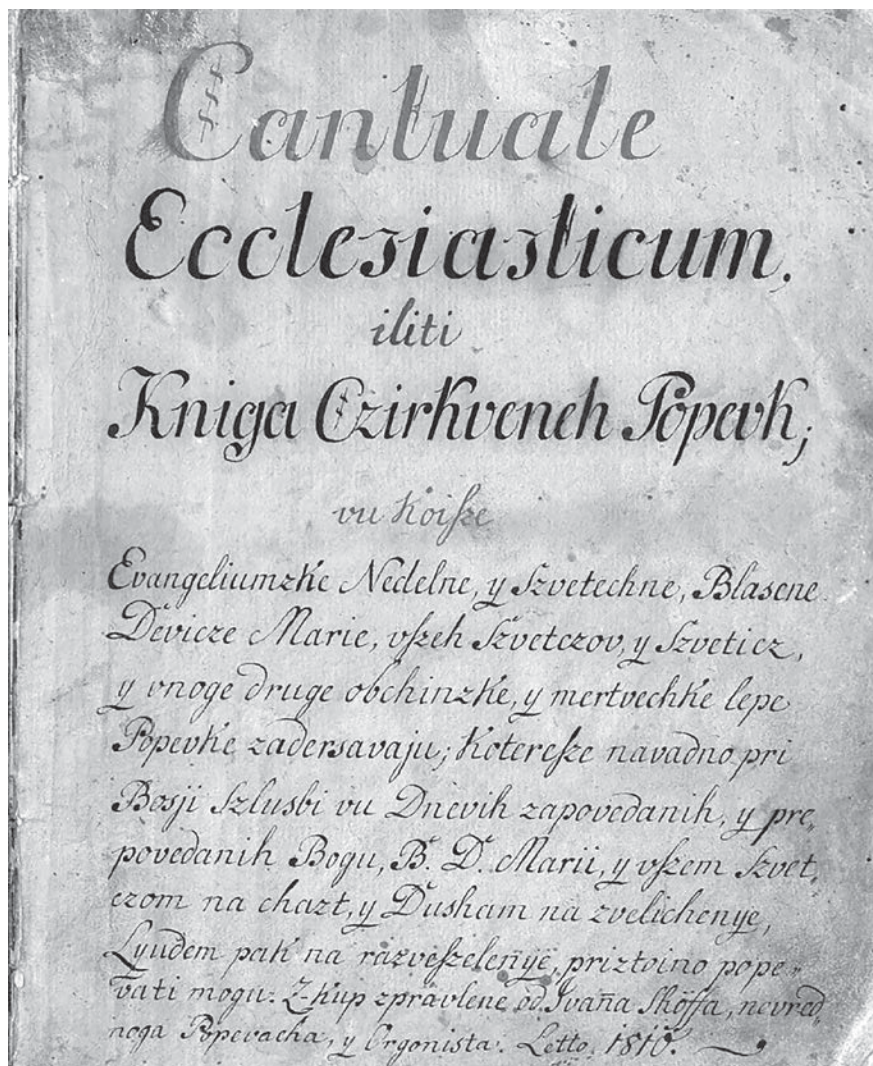
³⁶⁴ NUK, Ms 190.

³⁶⁵ Cvetko, *Zgodovina glasbene umetnosti*, str. 242.

³⁶⁶ Rakuša, *Domoznanstvo ormoškega*, str. 45; Kovačič, *Ljutomer*, str. 338.

³⁶⁷ Dravec, *Glasbena folklor Prlekije*.

³⁶⁸ UKM, Ms 104; RRSS, Ms 203. Diplomatična izdaja v SBS, Ivan Šef: *Cantuale Ecclesiasticum*.

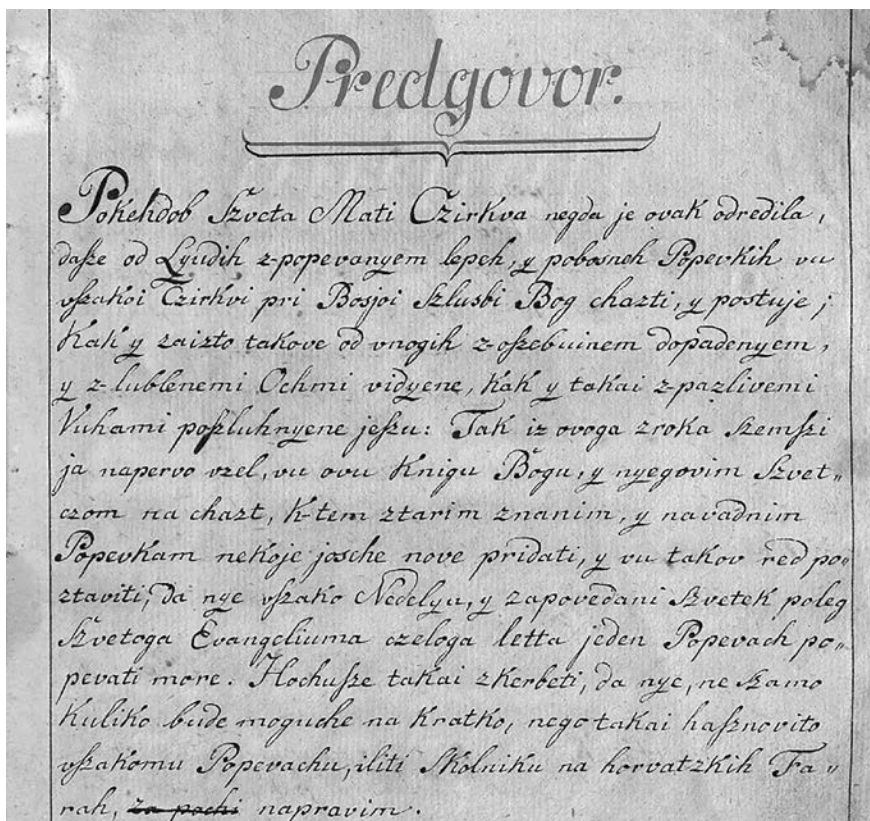

Slika 16. Naslovnica Šefove pesmarice. UKM, Ms 104, fol. 001r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

Dravi, Sv. Miklavž pri Ormožu, Velika Nedelja, Križevci in Ljutomer.³⁶⁹ Svetinje so postale župnija v času jožefinskih reform leta 1788, pred tem pa so bile podružnica Župnije sv. Miklavža.³⁷⁰ Pesmi v Šefovi pesmarici so

³⁶⁹ Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 125.

³⁷⁰ Ljubša, *Razvoj lavantinskih župnij*, str. 120–144.

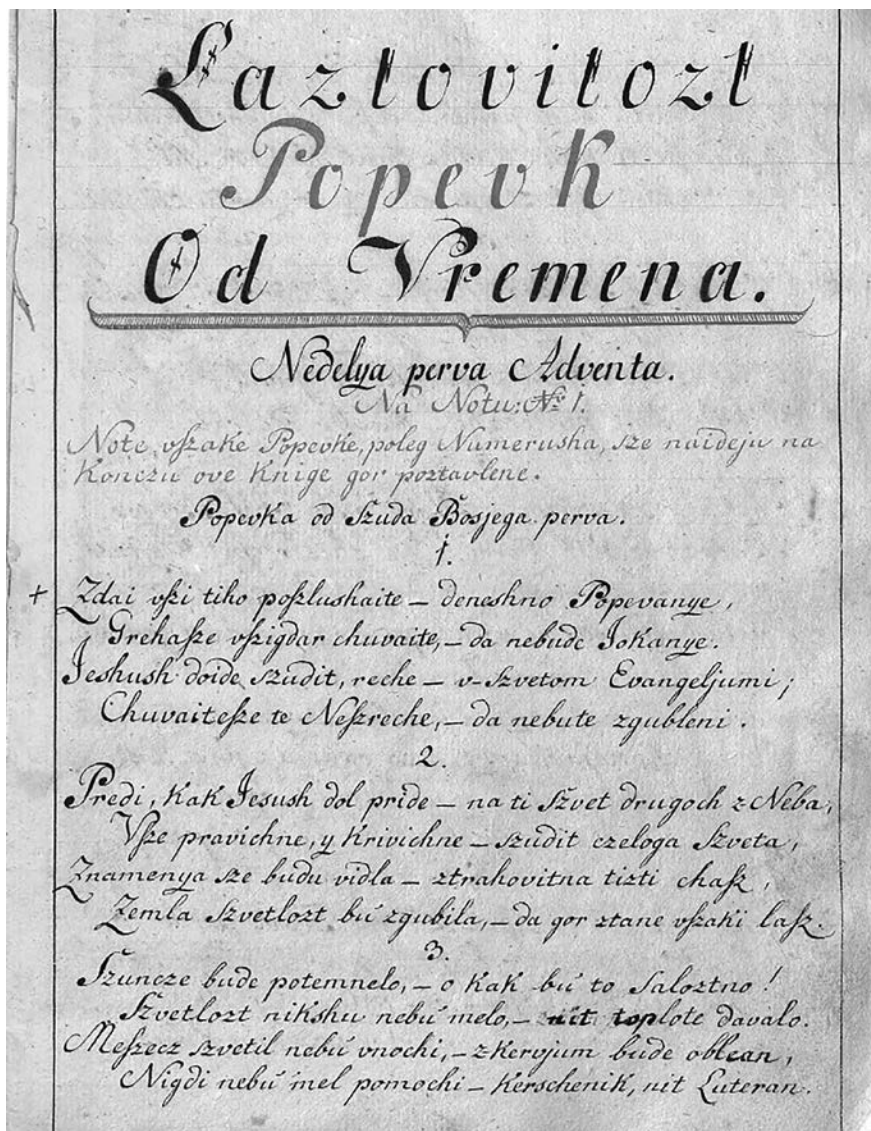
Slika 17. Predgovor Šefove pesmarice. UKM, Ms 104, fol. 002r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

bile torej namenjene kantorjem in učiteljem v omenjenih šestih župnijah, to pa nam potrjuje tudi jezikovna podoba njegovega predgovora, polna kajkavskih jezikovnih značilnosti. Držal se je kajkavskega črkopisa in iz kajkavskih pesmaric tudi prevzel več pesmi.

Pesmarica se prične s pesmimi o sodnem dnevu (npr. *Sveto pismo nam obznani, da bu' sudni den deržani*), znanimi adventnimi (npr. *Poslan je angel Gabriel vu jeden varaš Nazaret*) in božičnimi pesmimi (npr. *Jedno je dete rodjeno: ah rodjeno!*), nekaterimi znanimi samo iz rokopisne tradicije (npr. *O Jožef moj, o Jožef moj! na bu skerb posel tvoj*). Sledijo pesmi o sv. Štefanu in znana pesem na dan nedolžnih otrok (*Kral Herodež žejen kervi, da vmoriti decu vsu*). Novoletnim pesmim sledijo trikralske pesmi (npr.

Jedna svetla zvezda je došla na svet) in pesmi za vse nedelje do velikonočnega časa. Posebno navodilo o petju je zapisal k pasijonski pesmi *Poslušaj o verna kerščanska duša! Od muke smerti Jezusa*. Sledijo pesem o Sv. trojici, znana molitvena pesem o ljubezni do Boga (*Ljubav moja, dobro moje, o Bog moj!*) in več pesmi o ljubezni do Jezusa (npr. *O Jezuš ljubav moja! iščem te prez pokoja; O Jezuš Jezuš dragi! ne daj ti mene vragi; Jezuš sladko spominanje, serdca veselo gibanje*). Sledijo pesmi v čast Mariji (npr. *O prelepa zlata roža! o prelepi rumen cvet!; O Marija! lepa Judit, ne daj grešnem ljudem bludit*), med njimi so pesmi za procesije (npr. *Zdrava o Marija! lep tronuš nebeški*), pesem za Marijo Snežno (*Ah čuda čuda velika, ka se v-Rimu pripetila*) in rožnovensko Marijo (*Poslušajte ljudi čuda velikoga, Marije Device čisla presvetoga*). Pesmarica se nadaljuje s pesmimi o svetem Rešnjem telesu, med njimi je tudi znana hvalnica Tomaža Akvinskega *Pange lingua (Jezik spevaj čudnu hranu, skrovnost Tela Božjega)*. Sledijo pesmi o sodbi in minljivosti, npr. *Prilika od ptic* »Zaman ptica leti v zrak, kad nju derži konec jak«, *Od nestalnosti sveta* »Blažen vsaki, ki se zmisli, kaj jednok iz nas bu« ali bolj znani istoimenska pesem »Premisli človek moj! kakši bu konec tvoj« in *Premišlavanje sveta nestalnosti* »Dragi ljudi premislite, kak nam bude vumreti«. Nato najdemo še razne pesmi o grehu in pokori (npr. *Od norosti mladenca, Od norosti sveta, Opominjanje grešnika na pokoru*), verskem nauku, moralistične pesmi o grehu pitja alkohola (*Jaj jaj jaj kričim vsem, vino škodi ljudem*), redko zapisana adventna pesem o Adamu in Evi, pasijonska pesem o Jezusovih ranah in binkoštna pesem. Sledijo svetniške pesmi (sv. Miklavž, sv. Marko, sv. Frančišek Serafinski, sv. Cecilija), Marijine pesmi za obhajanje rojstva in vnebovzeta (*Sim pritecte vsi farmani k Materi te milosti*), pomladna pesem (*Hodmo da gledat, kak nam lepo v poli rože cveteju*), pesem za križev teden, pesem za dečke in deklice, novomašniška pesem, pesem o živinski kugi in toči, poročna pesem, lavretanske litanije in *Te deum laudamus*. Pesmarica se konča z mrtvaškimi pesmimi (npr. *Plačnu pesem bratja pojmo, O smert strašna! o smert huda*).³⁷¹

371 Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 41–42.

Slika 18. Popevka od suda Božjega prva. UKM, Ms 104, fol. 005r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

3.10.6 Pesmarica iz Ruš

Učitelj Sebastijan Glades/Gladež je iz Vuzenice prišel v Ruše in tam poučeval od leta 1799 do 1833. Vse do svoje smrti leta 1843 je živel pri kmetu Tribniku,³⁷² kjer je začel pisati slovenske cerkvene in nabožne pesmi. V rokopisu se je ohranil drugi zvezek pesmi za cerkev in dom, ki ga je napisal leta 1834: *Windische Lieder in der Kirche und zu Hause zu singen, gesammelt und geschrieben von Sebastian Glades gewester Schullehrer in Maria Rast im Jahre 1834. IIter Theil*. Rokopis je ohranil Karel Tribnik in ga skupaj z ostalim gradivom, ki ga je dobil od očeta ali zbral sam, verjetno uporabil za cerkveno pesmarico z napevi *Cerkveni orglavec na deželi* (Gradec, 1884–1885), pri kateri je kot urednik sodeloval njegov stric, skladatelj Gregor Tribnik. Rokopis je leta 1929 Zgodovinskemu društvu Maribor daroval Janko Glazer, danes pa pripada rokopisni zbirki Univerzitetne knjižnice Maribor.³⁷³ Pesmarica vsebuje 153 slovenskih, nemških in latinskih pesmi, napisanih na 356 straneh, ki so naknadno paginirane, vsebujejo pa tudi notne zapise. Slovenske pesmi so zapisane v bohoričici, nemške v kurzivi. Po vsebini so to praznične, mašne, Marijine, svetniške pesmi, pesmi v čast Kristusu, zakramentalne in blagoslovne ter pesmi ob različnih pobožnostih. Pesmarica se pričinja z adventnimi pesmimi, s katerimi se v Cerkvi prične cerkveno leto, manjkajo božične pesmi, nato najdemo še velikonočne in vnebohodne, binkošne ter pesmi v čast Sveti trojici. V ruški župniji so bili še posebej popularni naslednji svetniki, ki jim je Glades namenil mesto v pesmarici: sveta Lucija, Tomaž, Jurij, Florijan, Neža, Miklavž, Peter, Jožef, Ana, Janez Nepomuk, Henrik oz. Areh, najdemo še pesem v čast nadangelu Mihaelu. V pesmarici so še pesmi o brezmadežnem spočetju Device Marije, obiskanju Device Marije, očiščevanju blažene Device Marije – svečnici, Žalostni Materi Božji, sladkem Marijinem imenu in več pesmi z adventnim motivom oznanjenja. Ostale pesmi o Mariji so častilne. Sledijo pesmi o Kristusu, ki pripovedujejo o njegovem trpljenju in smrti (pasijonske pesmi), najdemo tudi pesmi o svetem Rešnjem telesu in sladkem Jezusovem srcu. Glades v pesmarici ni namenil prostora pesmim o sladkem Jezusovem imenu, ki so bile razširjene v ostalih slovenskih pesmaricah (npr. Dolinar, Hriberšek, Kosi, Redeskini), pesem o peterih Jezusovih ranah je

372 Vrbnjak, Osnovno šolstvo v Rušah, str. 433.

373 UKM, Ms 118.

pri Gladesu zapisana kot velikonočna (najdemo jo pri Hriberšku). Pesmi ob različnih pobožnostih so se pele pri litanijah, v križevem tednu, pri Markovih procesijah in romarskih shodih k ruški Mariji. V pesmarici najdemo še pesem ob procesijah za dež in pesem ob procesijah odpustkov. Sebastijan Glades si je pri pisanju cerkvene pesmarice, ki so jo rabili v ruški župniji, pomagal tudi z drugimi natisnjenimi pesmaricami, največ pesmi je prepisal od velikonedeljskega župnika Petra Dajnka in ljubljanskega vikarja Maksimilijana Redeskinija.³⁷⁴

3.10.7 Pesmarica iz Juršincev³⁷⁵

Pesmi je pisal tudi učitelj Vid Plohl, rojen v Juršincih leta 1799. Po učiteljskem izpitu leta 1827 je deloval v Dornavi, nato je odšel v Bučkovce v Župnijo Mala Nedelja (1836–1840).³⁷⁶ Najverjetneje je že v Juršincih, kjer je prav tako poučeval v letih 1819 in 1825–27,³⁷⁷ zapisal rokopis 32 pesmi, saj je *Popevka od svetih treh kralov* datirana z letnico 1822, zadnja *Popevka za Pogorelca Jürgoliča* pa omenja požar v Cvetkovcih. Ta vas spada v Župnijo sv. Lenarta (Podgorci). Po vsebini so pesmi praznične (velikonočne) in razdeljene po dobah cerkvenega leta (npr. na drugo nedeljo po sv. Treh kraljih), Marijine (brezmadežno spočetje, sedem žalosti Marije), postne, pasijonske, svetniške (sv. Valentin, Patricij, Jožef, Marko, Filip in Jakob), novo- in velikomašniške, najdemo še pesem o krščanstvu. Pesmi izkazujejo vzhodnoštajerske jezikovne značilnosti.

3.10.8 Pesmarice iz Vidma pri Ptuj

Znan »ljudski pesnik«³⁷⁸ Jožef Majcen se je rodil leta 1818 pri Sv. Tomažu pri Ormožu. Kot pomočnik učitelja pri Sv. Vidu pri Ptuj (1845–1846)³⁷⁹ je pričel zapisovati cerkvene in priložnostne pesmi. Napisal je 16 zvezkov

374 RRSS, Ms 134; Ditmajer, Rokopisna cerkvena pesmarica.

375 UKM, Ms 73.

376 Kovačič, *Ljutomer*, str. 328; Bojc, Doneski h gradivu, str. 237.

377 Bojc, Doneski h gradivu, str. 240.

378 Bojc, Šole in učiteljstvo, str. 98.

379 Bojc, Doneski h gradivu, str. 250.

pesmi z naslovom *Cerkvene pesme*,³⁸⁰ ki so nastale med letoma 1844 in 1894, večinoma, ko je bil učitelj pri Sv. Tomažu.³⁸¹

Prvi zvezek pesmi (1844, 1845) na 50 straneh vsebuje 15 pesmi, poleg prazničnih in priložnostnih prinaša tudi dve pesmi za p. Arneto Slatiča in pokojnega Blaža Grandoška. Drugi zvezek pesmi na 46 straneh vsebuje 15 pesmi za različne praznike, godove svetnikov, Marijine praznike. Zanimiva je pesem za blagoslov cerkve v Mali Nedelji, pod katero sta podpisana Majcen in Cvetko: »Va Slovenji slasnem kraji lepa cirkvica stoji, Mala Nedla se njoj pravi, bogočastje v njoj slavi /.../ slavno bod ime Antona slavno ime Lovrenca.« V pesmi je omenjen znani malonedeljski župnik Anton Krempel. Če je avtor omenjene pesmi znani ljutomerski župnik Franc Cvetko, potem je morala ta pesem nastati pred letom 1859. Tretji zvezek pesmi (1869) na 64 straneh vsebuje 21 pesmi. Tudi v tem zvezku so omenjena nekatera osebna in zemljepisna lastna imena, npr. za pokojno Janjo Gašparič iz Rucmancev, nastop šolske službe Jožefa Horvata pri Sv. Urbanu, pogreb rajne Lize Slana iz Sejanecv. Četrti zvezek (1872) vsebuje 29 pesmi na 83 straneh, peti zvezek (1873) pa 36 pesmi na 100 straneh, med njimi tudi romarske pesmi za Polenšak. Od šestega zvezka iz leta 1874 dalje je že podpisan kot nadučitelj. Tega leta je namreč začel službovati pri Sv. Tomažu. Šesti zvezek vsebuje 33 pesmi na 80 straneh, sedmi zvezek (1875–1877) 27 pesmi na 72 straneh, osmi zvezek pa 26 pesmi na 60 straneh. Deveti zvezek (1878) na 89 straneh vsebuje 39 pesmi, med njimi so tudi pesmi za slovo ne samo od župljanov, temveč tudi od vojakov. Med pesmi je vezana tudi natisnjena *Zlata gostija pri sv. Vidu pod Ptujem 1878*. Deseti zvezek pesmi (1878–1880) na 96 straneh vsebuje 52 pesmi, med njimi pogrebne pesmi (Rakovec, Cvetkovec, Ljutomer, Rucmanec, Litarovec, Ormož, Sv. Anton), pesmi za romarje pri Sv. Martinu v Vurberku in Sv. Roku v Cezanjevcih, ena pesem je namenjena vojaku Matiji Tomaniču, ena pa učitelju Jožefu Horvatu ob premestitvi v Ljutomer. Enajsti zvezek (1880) na 80 straneh vsebuje 36 pesmi, namenjenih sv. Filipu in Jakobu v Olimju, sv. Ani v Podgradju, sv. Lenartu na Goričkem in sv. Frančišku pri Sv. Tomažu. Dvanajsti zvezek (1881) na 95 straneh vsebuje 43 pesmi, med njimi tudi eno mesarsko. Trinajsti zvezek (1882–1883) na 92 straneh vsebuje 47 pesmi, med njimi pogrebne (Senčak, Polenšak, Sv. Vid, Trnovci, Koračice, Hvaletinci, Lahonec, Radomerje,

³⁸⁰ UKM, Ms 87.

³⁸¹ *Imenik šol in učiteljev*, str. 31.

Drakovci, Rakovci, Sv. Jurij ob Ščavnici, Mezgovci), ena pesem je namenjena slovesu urbanskih rekrutov. Slovesu rekrutov iz Sv. Antona je namenjen štirinajsti zvezek pesmi (1883–1884). Petnajsti zvezek (1885) vsebuje 50 pesmi na 120 straneh, zadnji, šestnajsti, zvezek (1891–1894) pa na 144 straneh vsebuje 59 pesmi, med drugim namenjene sv. Jakobu v Limbušu, sv. Ani v Podgradju in lurški Mariji v Cezanjevcih.

3.10.9 Pesmi o sv. Favstinu

Knjižica *Tri pesme od svetiga Faustina marternika* (1844) je izšla ob priložnosti prenosa relikvij sv. Favstina iz Gradca v Marijino cerkev na Gorci, zatem pa v kapelo pod zvonik cerkve svetega Petra v Malečniku. Do sedaj se je knjižica pripisovala tamkajšnjemu župniku Marku Glaserju, ki pa ni bil govorec vzhodnoštajerskega jezika kot tamkajšnji učitelj Pavev,³⁸² ki se je rodil leta 1804 v Staršah in služboval v Cirkulanah (1819–1821).³⁸³ Matija Pavev je svoj čas veljal za izvrstnega pevca in organista. France Zmazek, ki je tam nekoliko kasneje opravljal kaplansko službo, je poročal o debelih zvezkih pesmi, ki se hranijo v župnijski knjižnici, vendar se je od teh ohranil le prepis treh pesmi iz let 1852 in 1853.³⁸⁴

3.10.10 Šolska pesmarica iz Župnije sv. Barbare v Slovenskih goricah

Rokopisno pesmarico nemških in slovenskih nabožnih pesmi ter molitev z naslovom *Lieder-büchlein bey der heiligen Messe für mich Tschernko Franz Schüler der 2t: Classe an der Trivialschule zu St. Barbara bey Wurmberg Anno 1835*³⁸⁵ je napisal učenec trivialne šole pri Sv. Barbari pri Vurberku Franc Črnko. Pesmarica je kratka, namenjena šolski rabi, večinoma vsebuje mašne pesmi, zapisane v vzhodnoštajerski pokrajinski različici slovenskega knjižnega jezika.³⁸⁶

382 Ditmajer, Kdo je napisal.

383 Bojc, Doneski h gradivu, str. 233.

384 UKM, Ms 138/15.

385 UKM, Ms 28.

386 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 83.

3.10.11 Pesmarica iz Prihove pri Nazarju

Drugo skupino nosilcev pesniškega izročila predstavljajo razni rokodelci, sejmarski pevci, bukovniki, godci (igrci) in berači.³⁸⁷ Na Štajerskem je najbolj znan pesniški ustvarjalec te skupine t. i. pohorski pevec Jurij Vodovnik. V prvi polovici 19. stoletja so pesmi zbirali in zapisovali ne samo šolani učitelji in organisti, ki so imeli glasbeno znanje, temveč tudi nešolani obrtniki, t. i. bukovniki, ki so pesmi praviloma prepisovali iz drugih pesmaric ali pa zapisali kakšno pesem po spominu. Mednje sodi krojač Franc Hriberšek, ki je sestavil rokopis pesmi v treh vezanih zvezkih med letoma 1814 in 1821. Franc Praprotnik³⁸⁸ navaja, da je bil krojač v Prihovi (Prihova pri Nazarju). Iz zapisov v rokopisu je razvidno, da je res prihajal iz Prihove, iz okraja Podkraj, gosposčine Velenje: »Den 28ten Marzen 1819 Franz Hriberscheg m. pria. In gegnut Prihova Gemejnde untreg Herschaft Woland«. Nekaj vpisov pripada še Francu Zamblegu, na platnici je ime lastnika pesmarice Gašperja Tajška (Casper Taischeg). Praprotnik je nekaj pesmi iz rokopisa očitno posredoval Štreklju za objavo v njegovi zbirki *Slovenskih narodnih pesmi*, npr. božično pesem *Ti lubi moj soset, kaj se tebi kaj zdi*. Prvi zvezek vsebuje 48 pesmi, od tega jih je 20 posvetne vsebine, npr. o ženitvi, zakonu, vzdržnosti, tožbe nad razmerami po odhodu Francozov (*Pesm od novice*), o kmečkem stanu, deželski brambi. Tri pesmi je prepisal iz Knoblove zbirke *Štiri pare kratko-časnih novih pesmi* (1801): o prdci, podzemeljskih jabolkah in obubožanem bogatašu. Drugi zvezek vsebuje 50 cerkvenih in nabožnih pesmi, od tega tri pesmi o štajerskem vinu in eno o ovčarju. *Dobra vola Štajerska* je Slomškova iz njegovega rokopisa (glej UKM, Ms 123). Drugi rokopisni zvezek vsebuje svetniške pesmi (sv. Jakob, Ožbolt, Jurij, Brikcij, Marko), pesmi o svetem Rešnjem telesu, Marijine, postne spokorne pesmi, pesmi o čaščenju Jezusa, velikonočne, novoletne pesmi, pesmi ob križevem tednu in na svečnico. Tretji zvezek vsebuje 50 cerkvenih in nabožnih pesmi, ki so po vsebini svetniške (sv. Štefan, Barbara, Marjeta Kortonska), romarske (Sveta gora), božične, velikonočne, vstajenske, o poslednjem dnevu, o Jezusovem imenu, o ovčici, grehu, ponižnosti, peterih Jezusovih ranah, pasijonske, o nedolžnih otročičih, svetem Rešnjem telesu, Mariji, najdemo tudi tri pesmi o štajerskem vinu in eno o ovčarju.³⁸⁹

387 Gl. Klobčar, *Poslušajte štimo*, str. 163–224.

388 UKM, Ms 138/16.

389 RRSS, Ms 133.

3.10.12 Jurij Vodovnik s Skomarja

Jurij Vodovnik je bil v svoji domači vasi Skomarje sicer cerkovnik, vendar se je izučil tkalske obrti, pel je na domačem koru, ljudi vodil na romanja, bil pa je tudi potujoči pevec, igrc, ki je za svoje pesmi prejemal plačilo.³⁹⁰ V Arličevi kroniki je navedeno, da je v romarskih cerkvah prejel oba zakramenta svete pokore in svetega Rešnjega telesa, po končani božji službi pa je vodil sveti križev pot in za slovo zapel lepo pesem o patronu cerkve. Njegove nabožne pesmi je v prepisih ohranil njegov prijatelj in pesnik Gregor Gorenšek iz Lipe nad Frankolovim, vendar se je rokopis žal izgubil. Tako je večina Vodovnikovih nabožnih pesmi danes ohranjena v zapuščinah Lovra Stepišnika (Sveta Marjeta na Keblju, cerkev na Hriberci, Prihova) in Franca Kotnika (*Pesem od noviga altarja, Pesem od svetiga Vida, Pesem od sv. Jakoba*), v pesmarici Mihaela Preložnika iz Črešnjic in v pesmarici iz zapuščine Janeza Borovnika najdemo njegovo *Pesem od Marije Device svetiga Roženkranca*, Štrekljeva³⁹¹ zbirka nabožnih pesmi ima še pesem o Brinjevi gori. Brinjski Materi Božji je Vodovnik leta 1846 posvetil *Pesem od Matere Božje na Brinjevi gori za romarje*, ki so jo navdahnile slovenske prepesnitve znane marijanske antifone *Salve regina* (oz. *Pozdravljena kraljica*), ki so jih pisali pesniki in duhovniki Marko Pohlin, Maksimilijan Redeskini in Leopold Volkmer. Pesem vsebuje znan motiv solzne doline oz. doline žalosti, v kateri živimo ljudje na zemlji vse od Evinega greha in se brez Marijine pomoči ne znamo izviti iz grešnega življenja. Navdahnil ga je tudi glavni oltar v prihovski cerkvi, ki prikazuje kronano Devico Marijo z detetom Jezusom v naročju, pod njenim razgrnjenim plaščem se skriva več skupin ljudi, nad Marijino podobo, obdano z angeli, pa je upodobljena Sveta trojica (*Mariji, pribežališču grešnikov na Prihovi*). Vodovnik se je izredno rad ustavljal tudi v Vitanju, kjer na griču nad trškim jedrom stoji znamenita baročna cerkev Matere Božje na Hriberci, kjer se opravlja bogoslužje od velike noči do praznika vseh svetnikov (*Pesem o Devici Mariji na veselem Hribercu pri Vitanju*). Pesem je tej cerkvi namenil tudi vitanjski pesnik Matija Štimulak. Vodovnik se je podal tudi na sončno stran Konjiške gore, na Črešnjice, kjer stoji romarska cerkev, posvečena Rožnovenski Materi

390 Klobčar, *Poslušajte štimo*, str. 191; Cvetko, *Jaz sem Vodovnik*, str. 28; Hartman, Vodovnik, Jurij.

391 UKM, Ms 68.

Božji. V cerkvi je imela svoj oltar rožnovenska bratovščina, ki se prvič omenja leta 1756. Rožnovenske pesmi se v slovenskem jeziku pojavijo v 17. stoletju v Kastelčevem molitveniku *Bratovske bukvice* (1678), njihov namen pa je bil ponavljati in premišljevati dogodke iz Jezusovega in Marijinega življenja. Pesem, ki jo je Vodovnik ob obisku cerkve napisal, govori o treh rožicah, ki ponazarjajo veseli, žalostni in častitljivi del molitve rožnega venca. Bela rožica nam razkrije skrivnost spočetja, rojstva in darovanja Jezusa Kristusa, rdeča rožica nam razkrije skrivnosti Jezusovega trpljenja, križanja in smrti, zlata rožica pa skrivnosti Jezusovega vstajenja, vnebohoda in prihoda Svetega duha, ki jim sledi še Marijino vnebovzetje. Vodovnik je napisal tudi pesem *O Mariji Devici v cerkovski fari*, saj so v župniji Nova Cerkev leta 1852 podali prošnjo za ponovno obhajanje praznika Marije dobrega sveta. Pesem omenja legendo o Marijini čudodelni podobi, ki naj bi v 15. stoletju prispela v italijanski Genazzano iz Skadra v Albaniji, kar je povezano z muslimanskim nasiljem nad tamkajšnjimi kristjani. V pesmi o svetem Vidu je razvijal metafori škorpijona in kače kot sovražnikov kristjanov. Mednje je štel rimskega prefekta Valerijana in cesarja Dioklecijana. Podrobno je opisoval svetnikovo mučenje: najprej so ga vrgli v kotel, poln vročega svinca, nato so ga dali levom, sledila sta tepež in natezovanje. Poroča, da ga je nato rešil angel. Sledi spodbudno-poučni del pesmi, naj tudi mi sledimo zgledu svetnika, ki je trpel za Boga. V cerkvi sv. Marjete na Keblju ga je notranja podoba cerkve tako očarala in navdahnila, da ji je namenil posebno pesem. Cerkev se namreč ponaša z dobro ohranjenimi freskami v prezbiteriju in na slavlolu, ki prikazujejo mučeništvo sv. Marjete Antiohijske, na oboku ladje je vidno Kristusovo trpljenje, eshatološke podobe na stenah ladje pa so pesnika spodbudile k razmišljanju o smrti (*memento mori*). Pesnik se je v 9. in 10. kitici pesmi *O cerkvi svete Marjete na Keblju* ustavil ob podobi sodnega dneva in opozoril na našo čuječnost, poudaril je, da se sodbi ne bodo izognili niti kralji in cesarji. V 13. kitici ga je štirikratno bitje ure spomnilo na štiri poslednje reči, zvok zvona pa ga je spomnil na smrt. Vodovnik je tako kot njegov prijatelj Gorenšek romal tudi k podružnični cerkvi Svete trojice na Gojki (Župnija Frankolovo), ki je romarska postala v 19. stoletju. Postavili so jo na podlagi videnja kmeta Jakoba Medveda v letih 1837 do 1839. Ta je trdil, da je v vrhovih smrek videl svetlobo s podobo Svete trojice in Marije, ki kleči pred njo. Jožef Brenko (Vrenko), ki ga je poznal tudi Vodovnik kot izdelovalca slike sv. Cecilije v

Črešnjicah, je 1840 naslikal podobo videnja in jo obesil na vrh smreke, kar je spodbudilo romanje. Ker je bil župnik Janez Horvat temu naklonjen, so z gradnjo pričeli leta 1841. Vodovnikova pesem za slovo romarjem na Trojici na Gojki je ostala v Gorenškovem rokopisu, ki je izgubljen. O tej cerkvi je kar 12 pesmi napisal sam Gorenšek, domačin. Odlomek Vodovnikove pesmi je ohranil Mišič.³⁹²

3.10.13 Gregor Gorenšek iz Vitanja

Poklic krojača v Vitanju je opravljal Vodovnikov prijatelj Gregor Gorenšek. Rodbina Gorenšek izhaja iz kraja Lipa pri Frankolovem. Očetu Sebastianu so se rodili trije sinovi, ki so bili pesniško nadarjeni: Jakob (1814), Gregor (1820) in Gašper (1822).³⁹³ Gorenškov rokopis pesmi, ki je bil namenjen za tisk pri celovski Mohorjevi, je danes izgubljen: *Ciciljice cerkvenih pesem za mnogovrstna opravila, nekatere godove in vse praznike celega leta. Spisal en poharski pevec G. G., žnider u Witajni, l. 1879*. Pesmi so iz let ok. 1860–1883. Avtorji pesmi so poleg Gregorja Gorenška še: Jakob Medved, Ignac Potnik (pevec in organist), Jakob Gorenšek (Gregorjev brat, organist v Šentjerneju) in Gašper Gorenšek (Gregorjev brat, čevljar in kopitarski mojster na Frankolovem), S. D. (Simon Dolinar), Franc Bračič, Fric Žolna, Ferdinand Štofle, Janez Masnak (čevljar pri Novi Cerkvi), Matija Stamolak (Štimulak) (tesar), Jurij Vodovnik. V dostavku je Gregor Gorenšek zapisal svoj spomin na petje takratnega kaplana pri Novi Cerkvi Antona Martina Slomška, ki je ljudi spodbujal k petju v cerkvi in nedeljski šoli; nekaj pesmi v rokopisu je Gorenšek zbral med ljudstvom po Slomškovem navodilu. Rokopis na 385 straneh je po Gorenškovi smrti leta 1893 podedoval nečak Jurij Gorenšek.³⁹⁴ V zasebni lasti so se ohranile nekatere njegove rokopisne pesmi, zapisane v več zvezkih: *Od svetga Štefana*, *Za novo Letu*, trinajst pesmi za cerkev Sv. trojice na Gojki (1865–1877), *Pesem od ponovljenja Cirkve sv. Marjete* (1863), *Slovo od svetga Jerneja* (1860), *Pesem za velke maše dan* (1862), morda še *Pesem od sv. Margarethe* (1862).³⁹⁵ Po Mišiču je

392 Mišič, Gregor Gorenšek, str. 517–520.

393 Župnija Frankolovo, Krstna knjiga, 00572, fol. 130, 148, 157.

394 Mišič, Gregor Gorenšek, str. 517–520.

395 Pesmi je ob obisku starinarja, trenutnega lastnika rokopisov, popisala Monika Deželak Trojar.

Gorenškova tudi *Prevzetija kmetija*, ki je bila objavljena v *Drobtinica* in se pripisuje Vodovniku.³⁹⁶

Morda je z njimi v sorodu tudi zapisovalec cerkvenih pesmi Jožef Gorenšek. Njegova rokopisna pesmarica, ki je v zasebni lasti,³⁹⁷ vsebuje 13 cerkvenih pesmi, posvečenih svetnikom (apostol Janez, sv. Rok, Štefan, Filip, Pankracij, Janez Nepomuk, Jožef), nato najdemo pesem o sv. Treh kraljih, Jezusovem vstajenju, dve velikonočni pesmi, dve pesmi pa sta romarski in posvečeni Devici Mariji. Na koncu sledita datum zapisa (26. april 1831) in ime pisca.³⁹⁸ Posamezno se je ohranila še *Pesem od Noeta* (1836).³⁹⁹

3.11 Posvetno pesništvo v celjskem okrožju

V času Marije Terezije od leta 1748 dalje so bile avstrijske dežele razdeljene na okrožja, v katerih je imel vsa pooblastila okrožni glavar. Štajerska je bila največja dežela v Notranji Avstriji (ki je kot državna entiteta obstajala do 1774) in je bila razdeljena na celjsko, mariborsko, graško, bruško (Bruck an der Mur) in judenburško (Judenburg, zahodni del Zgornje Štajerske) okrožje. Leta 1751 so se pričele tudi preureditve škofijskih meja, saj je bil ukinjen oglejski patriarhat, s tem pa tudi savinjski arhidiakonot, ki se je preimenoval v celjskega. V času jožefinskih reform je lavantinska škofija dobila župniji v Velikovcu (1786) in v Celju (1789), vse župnije na Štajerskem severno od Drave pa so pripadle sekovski škofiji. Za razvoj slovenskega pesništva v celjskem okrožju je to bistven podatek, saj so se duhovniki iz celjskega okrožja po reformi šolali v celovškem bogoslovju in tam skupaj s koroškimi duhovniki in študenti soustvarjali slovensko književnost. Gonilna sila štajersko-koroškega literarnega ustvarjanja je bil Anton Martin Slomšek, ki je v celovškem bogoslovju tudi poučeval slovenščino.⁴⁰⁰

V prvo generacijo slovenskega posvetnega pesništva v celjskem okrožju lahko uvrstimo avtorje, kot so Jožef Lipold, Jurij Vodovnik, Andrej Urek

396 Mišič, Gregor Gorenšek, str. 519.

397 Lastniki so dediči Janeza Borovnika iz Lipe nad Frankolovim, fotokopije pesmarice hranita Anton Gričnik in Nina Ditmajer.

398 Gričnik, *Jurij Vodovnik*, 2, str. 742.

399 Pesem je v seznamu zgoraj popisanih pesmi Gregorja Gorenška našla in popisala Monika Deželak Trojar.

400 Kovačič, *Služabnik božji*, str. 35.

in Jakob Strašek. Za to razsvetljensko generacijo pesnikov so bolj kot ne značilne zgolj posamezne objave pesmi v tedanjih pesniških zbornikih, almanahih in časopisih. Le Lipoldu je na začetku njegove pesniške kariere uspelo izdati zbirko brambovskih pesmi za celjski bataljon, druge njegove pesmi pa so se ohranile v rokopisnih pesmaricah.

Drugo generacijo pričenja Anton Martin Slomšek, ki je na Štajerskem zasnoval romantični kulturni program. Generacijo zaznamujejo tudi njegovi študenti v celovškem bogoslovju Janez Arlič, Valentin Orožen, Jožef Hašnik, Luka Sevšek, Janez Krumpak in Felicijan Globočnik. Ti so najprej pričeli objavljati v šolskem pesniškem almanahu, ki v nasprotju s *Kranjsko čbelico* ni bil nikoli natisnjen. Nato so se zvrstile posamezne objave njihovih pesmi v Ahaclovi pesmarici in Slomškovih *Drobtinicah*. Samostojno pesniško zbirko je izdal zgolj Hašnik, medtem ko sta Slomšek in Orožen še v istem stoletju doživela izdajo zbranih spisov.

V tretjo generacijo uvrščam nemško-slovensko pesnico Fanny Hausmann, ki je izdajo pesniškega opusa doživela šele v 20. stoletju.

3.11.1 Vojaške in druge pesmi Jožefa Lipolda

Kot rezultat načrtne krepitve avstrijskega domoljubja in protifrancoske propagande se pričnejo v slovenskem jeziku pojavljati prevodi nemških brambovskih pesmi, ki so jih pisali tako na Kranjskem (Vodnik), Koroškem (Grundtner) kot tudi na Štajerskem (Cvetko, Primic), kjer so bile zaradi nevklučitve v Ilirske province razmere drugačne kot na Kranjskem, propaganda pa precej močnejša. Poleg anonimnih protifrancoskih in protirevolucionarnih pesmi so bile propagandno prikrojene tudi protifrancoske litanije in očenaši, ki so se s pesmimi širili deloma v obliki letakov in utrjevali ljudstvo v legitimističnem duhu.⁴⁰¹ Deželna bramba je bila ustanovljena leta 1808 v pomoč avstrijski vojski za obrambo dežele proti francoskim vojakom. Štajerska je morala prispevati trinajst bataljonov (13.819 mož), ki so bili vključeni v ptujsko, mariborsko, celjsko in pilštanjsko četo. Francozi so bili v Celju 26. in 29. maja ter 4. junija 1809. General Marmont je nato vodil skozi Celje drugo armado 18. in

⁴⁰¹ Dobrovoljc, *Slovenska književnost*, str. 79.

19. junija 1809.⁴⁰² Tega leta je štajerski duhovnik in pesnik Jožef Lipold kot vojaški kurat stopil k brambovcem.⁴⁰³

Njegova natisnjena zbirka brambovskih pesmi *Land-Wehrs Lieder des zusammen gesetzten zillier Bataillons* (Celje, 1810) je bila v slovenski literarni zgodovini precej spregledana, saj je po pričevanju Janka Glazerja⁴⁰⁴ veljala za izgubljeno. Ponovno jo je evidentiral šele Avgust Pirjevec v *Doneških k slovenski bibliografiji* leta 1941. Knjiga vsebuje pet nemških in štiri vzporedne slovenske pesmi, zadnja pesem *Lied des Herrn Feld-Kaplans Joseph Lipold* nima slovenskega prevoda. Zanimiva je *Pejsem od gnadliuga gospoda Hauptmana Azula*, ki pripoveduje o resničnem dogodku, ko sta oba celjska bataljona spomladi 1809 odšla v Celovec in od tam v Rottenmann z bruškimi brambovci, kjer so pod načelnikom Plunquetom kapitulirali. V nemški vzporedni pesmi so v nasprotju s slovensko priredbo izrecno omenjeni Nemčija oz. nemška zemlja (»Zertrennt mußten wir dann lauern / Auf den Feind der Deutsch-Land hözt'.«⁴⁰⁵) in Avstrija (»Oesterreich wollte reusiren / Den Sieg entschied, des Schicksalls Macht.«⁴⁰⁶) ter padec celjskih vojakov za cesarstvo. *Pesem od otalenje te zaslužene medalje* pa opeva dejanje neimenovanega celjskega vojaka, ki je v boju pri Rabi ubranil stotnika Azulo. Za svoje junaško dejanje mu je bila podeljena srebrna medalja. V nemški vzporedni verziji je slikovitost tega boja še bolj nazorno ponazorjena s francoskimi vzkliki sovražnega lovca na konju: »Voulez vous pardon, / Rief der Chasseur zu den Hauptmann / Er gabez ur Antwort den Franzmann / Non Monsieur non, Monsieur non.«⁴⁰⁷ V slovenski verziji je bila v ta namen uporabljena fraza pihati kašo.⁴⁰⁸ Primerjava nemških in slovenskih pesmi jasno pokaže, da slednje niso zgolj prevodi nemških pesmi.

Lipold je pisal vojaške pesmi tudi kasneje kot župnik v Rečici ob Savinji, kamor je odšel leta 1815. V Ahaclovi drugi izdaji zbirke *Pesme po Koroškim ino Štajerskim znane* (1838) je objavil *Pravičen šold* in *Laudon per Belimgradi*. Med njegovimi rokopisnimi zapisi po letu 1846 najdemo še več bojnih pesmi, kot so: *Moder (Regrut) k žolnirstvo dan* (1846), *Za deželsko*

402 Kolar, Francoska zasedba, str. 43.

403 Glazer, Lipold, Jožef.

404 Glazer, Lipold, Jožef.

405 Lipold, *Land-Wehrs Lieder*, str. 7.

406 Lipold, *Land-Wehrs Lieder*, str. 8.

407 Lipold, *Land-Wehrs Lieder*, str. 13.

408 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 348–359.

brambo (1848), *Za vojšake* (1848), *Pesem za vojšake na marš* (1848), *Za odhod preljubim zgornosavinskim rojenakam na soldaško odrahtilo* (1849), *Od okrulenih vojšakov* (1849), *Za mrtvaško opravilo vojšakom Avstrije* (1849). Tovrstne pesmi je Lipold kasneje objavil tudi v Slomškovih *Drobtinicah* (1850), npr. *Slovo mladenča, ki na vojsko gre*. Lipold je s tovrstnimi pesmimi spodbujal svoje župljane, ki so odšli v vojsko (*Za odhod*). Poudarjal je, da jih bo varoval sam Bog, kot soborci pa se jim bodo pridružili tudi nekateri člani cesarske družine. Tisti vojaki, ki bodo junaško padli v boju, bodo prejeli nesmrtnost v nebesih, tiste, ki se bodo srečno vrnili domov, pa bodo večno častili (*Za vojšake*). V *Pesmi za vojšake na marš* je poudarjal odlične lastnosti štajerskih vojakov in njihovega poveljnika feldmaršala Radetzkega:⁴⁰⁹ »Puntarji poznajo, / Močne štajerce, / Te jem vetra dajo, / De jem je gorje. // Ja Radecki sluje, / Lah se ga boji, / Srečno premaguje, / Puntarske ljudi.«⁴¹⁰ Pripoveduje tudi o stiskah in tegobah, ki so jih vojaki doživljali v vojni, od boleznih, slabih vremenskih razmer do lakote. Na koncu je podana optimistična misel, da jih v nebesih čaka plačilo (*Od okrulenih vojšakov*). Objokovanju sledi poziv župljanom, naj pomagajo vojnim invalidom, ki si ne morejo več služiti kruha, saj so branili naš dom in se borili za cesarja in državo. Tudi vojaki sami prosijo domače, naj molijo za njihovo dušo, kar spominja na nabožne pesmi o vernih dušah v vicah (*Za mrtvaško opravilo vojšakom Avstrije*).⁴¹¹

Poleg vojaških in brambovskih pesmi je Lipold v letih 1846–1848 zapisal še več zdravnic (napitnic), pesmi o človekovih slabih navadah, pesmi o raznih poklicih (ribič, kamnosek, splavar, slikar), pesmi o vdovah in vdovcih, samskem stanu, sirotah, devicah, ozdravljenih bolnikih, spreobrnitvah grešnikov, priložnostne pesmi o lovu ali jagi, pesmi o raznih resničnih prigodah iz Gorice in Ogrske, domovinske pesmi in ode, še posebej pa je znana njegova pesem o komunistih. Obširno je o njegovih pesmih pisal Glazer.⁴¹²

Lipold je bil najplodovitejši pisec od (hvalnic) Habsburžanom. Slovenske in nemške pesmi je posvečal cesarju Rudolfu I., cesarju Ferdinandu I., cesarju Francu Jožefu I., nadvojvodi Janezu in raznim cerkvenim dosto-

409 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 356.

410 UKM, Ms 32.

411 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 358.

412 Glazer, Lipold, Jožef.

janstvenikom, kot je bil škof Slomšek.⁴¹³ Omembe vredna je tudi Lipoldova oda Štajerski *Od Štajerske dežele*. Rodna dežela mu, podobno kot Vodniku Kranjska, predstavlja bivanjsko varnost; povzdigoval je njene prebivalce, hvalil številčnost naravnih danosti, urejenost pokrajine in njeno gospodarsko razvitost, na koncu pa prosil Boga za varnost vseh stanov od papeža, cesarja pa do fužinarjev in revežev.⁴¹⁴

3.11.2 Pohorski pesnik Jurij Vodovnik

V slovenskem prostoru je Jurij Vodovnik prepoznan kot slovenski kantavtor, pevec-novičar in igrc (potujoči zabavljac), ki je ljudem pel o pripetljajih v različnih vaseh, ki jih je obiskoval, večkrat pa so mu določeni godci ali gospodje celo zasebno naročili kakšno pesem. Njegov pesniški mentor naj bi bil Slomšek, vendar Vodovnik svoje objave žal ni doživel niti v Ahaclovih *Pesmih po Koroškem ino Štajarskim znanih* (1833) niti v Slomškovih *Drobtinicah*, saj je *Prevzetija kmetov* delo njegovega prijatelja Gorenška. Dve njegovi pesmi pa sta bili po posredovanju Jožefa Hašnika vendarle objavljeni v *Novicah* (1854) (*Juri Vodovnik* in *Pohorska*). Njegove pesmi sta kasneje zbirala in objavljala predvsem Alojzij Kramaršič in Fran Mišič.⁴¹⁵ Naslednjo zbirko je pripravil Stane Gradišnik,⁴¹⁶ nazadnje pa je 106 njegovih pesmi (od tega 45 domnevno njegovih) objavil Anton Gričnik.⁴¹⁷ Slednji je zbrane pesmi razvrstil v šest skupin, ki jih je imenoval prostorski krogi: prva skupina govori o pesniku samem, druga o njegovi rojstni župniji, tretja o okoliških krajih, četrta o razmerah njegovega časa, sledijo dodatne pesmi, ki nimajo ugotovljivega avtorstva.

Vodovnikove pesmi so večinoma priložnostne in satirične, nekatere pa se iztečejo v prave ode, npr. *Za god častivrednega gospoda Gregorja Počana*;

⁴¹³ *Na dan kronanje [sic!] cesarja Rudolfa z Habsburga* (1848; UKM, Ms 32), *Za sprejetje svetlega Cesarja Franca Jožefa* (1849; Ms 32), *Zdravica na dan častitiga Rojstva Svetlega Cesarja Franca Jožefa Estrajbarskiga* (Ms 32), *Zdihle hvalčivosti Slovencom Avstrijskiga cesarstva* (1848; Ms 32); *Za sprejetje Milostiviga Firšta, inu škofa prečastitiga Antona Martina Lavantinskiga* (1848; Ms 32); *Visoke časti orednimo Gospodo Jurjo Stepišniig Faimeštro od Mozirčeno za sprejetje namenena pesem* (1848; Ms 32), *Za sprejetje Milostliviga Nadvaivoda Estrajbarskiga Janeza Visoko Česenega Nežrečljivo ljubleniga Predsednika Štajersko orastniga tovarštva, je te dve pesmi Mozirski Podružnici poslala Zgorno Savinska okolca* (1850; Ms 32).

⁴¹⁴ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 329–333.

⁴¹⁵ Mišič, *Izbrane pesmi*; Mišič, *Jurij Vodovnik*.

⁴¹⁶ Gradišnik, *Jurij Vodovnik*.

⁴¹⁷ Gričnik, *Jurij Vodovnik*, 1.

Slomšek, naš opat; Pozdrav Antonu Martinu Slomšku, knezoškofu lavantinskemu. V odi škofu Slomšku je Vodovnik uporabil pesniške metafore iz njegovih pastirskih listov. Slomšek je v svojem govoru razvijal metaforo vinograda, ki predstavlja lavantinsko škofijo, trto predstavljajo verniki, oskrbniki vinograda pa so škofje in duhovniki. V prvem delu pridige je pozval duhovnike, učitelje, starše in gospodarje, da mu z lepimi nauki doma, v šoli in cerkvi pomagajo obdelovati vinograd škofije (pozove starše, naj otroke pošljejo v šole). V drugem delu je uporabil metaforo luči (nauk vere), toplote in mokrote (Božja milost). Naročil je, da je treba hoditi k sveti spovedi in prejemati sveto obhajilo. V tretjem delu je svaril pred ošabnostjo (gizdost), žganjem, prešuštvom, lažjo, spori, lažnimi preroki.⁴¹⁸ Vodovnik je v svoji pesmi premišljeval o podanih naukih.

3.11.3 Pesništvo Antona Martina Slomška

Številni Slovenci škofa Slomška še danes poznajo tudi kot pisca pesmi, predvsem tistih, ki danes veljajo za ponarodele, npr. *En bribček*. Z Lendovškovo objavo njegovih zbranih spisov je na začetku 20. stoletja potekala literarnozgodovinska polemika o izvirnosti njegovih pesmi, ki je prevode in priredbe slabo vrednotila in tako tudi večino Slomškovega pesniškega opusa. V zadnjih letih, odkar so knjižno objavo doživele tudi Slomškove rokopisne pesmi, pa se zdi nujno ovrednotiti tudi njegove zgodnje rokopisne pesniške poskuse.

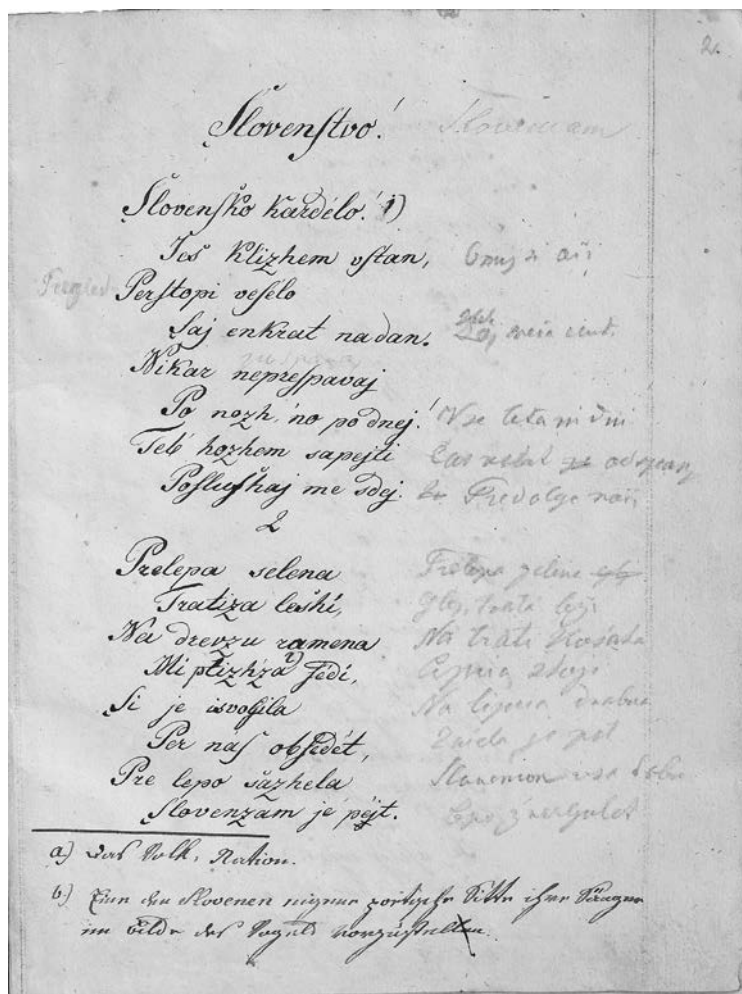
Že kot bogoslovec je Anton Martin Slomšek napisal vsaj 12 danes znanih pesniških besedil, večinoma prigradskih od, ki so v času njegovega življenja ostale v rokopisu.⁴¹⁹ Prvo odo v rokopisu z naslovom *Slovenstvo* je napisal ob nastopu službe v Celovcu leta 1822.⁴²⁰ Pesem je gotovo povezana z rastjo narodne zavesti v tem času. V rokopisu sledijo še *Ulimja*, *Zgodna denica* in *Zvezdje*, posvečene njegovemu učitelju Prašnikarju, ki je v Olimju služboval od leta 1819 do 1833, pesmi *Drava* in *Spomladni god sv. Urbana* pa je posvetil Jarniku za god. Sledijo še *Slovenski raj*, posvečen njegovemu

⁴¹⁸ Slomšek, *Ant. Mart. Slomška*, str. 7–19.

⁴¹⁹ UKM, Ms 123.

⁴²⁰ *Eine Ode auf Veranlassung gesungen, als sich im Jahre 1822 die Alumnus im Priesthause zu Klagenfurt ihr eigenes Bedürfniss fühlend, gegenseitig in der Muttersprache zu bilden angingen.*

mecenu Ahaclu, *Svetiga Jožefa Beli Limbar*, posvečen njegovemu profesorju moralne teologije Poklukarju, *Sklen prijatlov ljubeznivi* in *Trsa dva* za Jurija Jeseničnika, *Zvezda sv. treh kraljev* za spirituala Gašperja Albrechta. Grafenauer in Gspan sta s tega vidika pesmi označila kot prigodnice.⁴²¹

Slika 19. Slovenstvo. UKM, Ms 123, fol. 005
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

421 Grafenauer, Gspan, Slomšek, Anton Martin.

Po posvetitvi v duhovnika je Slomšek zapustil Celovec in se odpravil na svoje prvo službeno mesto kaplana v Župnijo Bizeljsko (1825–1827). Iz tega obdobja je znanih okoli 20 pesmi, med njimi predvsem pivske: *Zdravica za Slovence, Vinska trta, Veseli hribček, Šent Urbanova, Gorica, Napitnica, Šentjanževa, Vino in voda* ter *Poslednja veselica*. Šest pesmi je bilo tedaj že znanih iz ljudskega izročila,⁴²² štiri pa je objavil v Ahaclovi pesmarici leta 1833. V tem času je začel prevajati tudi Schillerjevo *Lied von der Glocke*, a je njen prevod končal šele v župniji Nova Cerkev. Tam je med letoma 1827 in 1829 napisal okoli 40 novih pesniških besedil: pogrebne in eshatološke pesmi (*Pogrebšna, Večnost, Življenje človeka, Smrt*), nabožne postne, velikonočne in božične pesmi (*Jezus dušni ženin, Sedm Jezusovih besedi na križi, Sveti večer, Velkanočna pesem*), katehetične in šolske pesmi (*Pesem po kersanskim nauku, Pesem pred šolo*), hvalnice in prevode psalmov (2., 3., 4., 22. in 29.), posvetno prigodnico *Dobri dušni pastir* Jakominiju za zlato mašo, *Železo in kladivo, Pastir in ovčice, Sedanji svet*, idilične pesmi *Dobro jutro, Večernica, Jutrnjica, Lahko noč* itd. Strašku je posvetil *Hudo vreme*, za mladino pa sestavil poučno pesem *Boštjan goljfan*,⁴²³ ki jo je prav tako objavil v Ahaclovi pesmarici. Slomšek je v Novi Cerkvi vodil tudi nedeljsko šolo, v kateri so prepevali njegove slovenske pesmi. To svoje delo je nadaljeval v Vuzenici (do oktobra 1844), kjer ga je obiskal skladatelj Gregor Rihar, s katerim sta si prizadevala za vpeljavo čistega zborovskega petja v cerkvi brez posvetne instrumentalne glasbene spremljave. Kot višji šolski nadzornik je Slomšek spodbujal učitelje in duhovnike k zbiranju ljudskih pesmi in prepevanju teh v šoli. Kasneje jih je tudi izdal v zbirki *Šola vesela lepega petja* (1853).⁴²⁴

Ob izdaji Slomškovih *Zbranih spisov* (1876–1899), ki jih je izdal Mihael Lendovšek, so se pričele vrstiti razprave o izvirnosti njegovih pesmi. Fran Ilešič⁴²⁵ je navedel mogoče nemške izvirnike nekaterim Slomškovim pesmim: *Železo in kladvo* (po Jaisu), *Kde je ljubi Bog doma* (po W. Heyu), *Bog za vse skrbi* (po W. Heyu), *Pridno dete* (po W. Heyu), *Mlado jagnje* (po F. J. Bertuchu), *Večernica* (po ljudski pesmi *Abendglöcklein* zapisal

422 »Staro popravljeno, pomnoženo ali po hrovački osnovano.« (Grafenauer, Gspan, Slomšek, Anton Martin)

423 Grafenauer, Gspan, Slomšek, Anton Martin; Slomšek, *Poezija*, str. 54–70.

424 Ferencak, *Glasbena dejavnost*, str. 35–38.

425 Ilešič, *Početki naše književnosti*, str. 359–364; Ilešič, *O izvirnosti*, str. 107–112, 378–379; Ilešič, *O izvirnosti naše*, str. 87.

K. Kummerel),⁴²⁶ *Najbolje vince za otroke* (po nemški *Der Schneider von Burgund*),⁴²⁷ *Vesolja dom, Tulipa in vijolica* (po nemški basni *Die Tulpe und das Veilchen*). Janko Glazer⁴²⁸ je dodal še tri pesmi, ki naj bi bile prevedene po C. Schmidu: *Tolažba v terpljenji, Jagode in otroci* (*Die Erdbeeren*) ter *Previdnost Božja* (*Gott ist die Liebe*). Slomškova verzificirana basen *Rožice in valovi*, objavljena v *Drobtinica* leta 1862, naj bi bila prevedena po švicarskem pesniku Abrahamu Emanuelu Fröhlichu (*170 Fabeln*, 1825), elegijo *Tužne solze na groblji samostana Zajčkega* (*Drobtinice*, 1862) pa naj bi prevedel po elegiji *Die Karthäuser zu Seiz* nemškega pesnika Johanna Gabriela Seidla (*Steiermärkische Zeitschrift*, 1835). V pesmi *Die Karthausen* (*Bifolien*, 1836) pa je Seidl izrazil popolnoma drugačno idejo in se s Slomškom ujema zgolj pri izbiri snovi. Za štiri njegove prevedene pesmi: *Časna reva* (*Die Feyerabendstunde*), *Dobra volja* (*Es kann nich immer so bleiben*), ki naj bi bila Kotzebuejeva, *Sedajni svet* (*Die jetzige Weltmode*) in *Večernica* (*Die Abendglocke*) Glazer ni mogel ugotoviti izvirnega avtorstva. Pesem *Es kann ja nicht immer so bleiben* je bila leta 1817 objavljena v *Morgenblatt für gebildete Stande*, napisal pa jo je nemški pesnik Friedrich Rückert, znan tudi kot Reimar. Glazer⁴²⁹ je ocenil, da je Slomšek pesem *Lahko noč* prevedel po Schubertovi pesmi *Gute Nacht*, medtem ko je Glonar menil, da gre za pesem Theodorja Körnerja z istim naslovom.⁴³⁰ V zadnjih letih je bila problematika Slomškovega avtorstva deležna nekaj pozornosti v Slomškovem *Zbranem delu* v uredništvu Matije Ogrina. Poudarjeno je, da je bilo pisanje lastnih in prirejanje ljudskih pesmi pomembna Slomškova dejavnost, ki je pripomogla k uresničitvi njegovega romantičnega kulturnega programa. Med izvirno poezijo se štejejo pesmi, kot so *Zvezde*, *Čas*, *Sonce se ozira*, *Nebeške bukvice*, literarni prevod je Schillerjeva pesnitev *Das Lied von der Glocke* (*Zvonov pesem*), med zapise in predelave ljudskih pesmi se uvrščajo *Veseli hribček*, *Šent Urbanova*, *Šentjanževca*. Pri številnih pesmih ni ostre meje med prevodom, predelavo in izvirno kreacijo (*Vesolja dom*, *Večernica*), saj je Slomšek iz nemške pesmi vzel glavne vsebinske osnove in pesem po svoje predelal ter ji dal izviren značaj.⁴³¹ V hrvaškem izročilu se pojavlja

426 To pesem sta po Ilešiču prevedla oz. priredila še Cegnar in Kastelic.

427 Pesem je bila objavljena v zbirki ljudskih pesmi *Volkscharfe* (1838).

428 Glazer, Literarne predloge, str. 205–210.

429 Glazer, Literarne predloge, str. 170.

430 Glonar, Časopis za zgodovino, str. 383.

431 Slomšek, *Poezija: Objavljene pesmi*, str. 368, 375.

pesem *Gorica*, znana po prvem verzu »Nikaj na svetu lepšega ni«, ki se pripisuje Josipu Keresturiju (1739–1794).⁴³²

Slomšek je svojo pesniško nadarjenost najbolje prikazal v tipičnih razsvetljenskih pesniških žanrih, kot so oda, idila in elegija. V idiličnih pesmih⁴³³ je prikazoval nasprotje med črno, mračno temo, ki predstavlja noč, in belim dnevom. Poudarjene so religiozne ideje o Bogu kot Stvarniku, prisotna je ideja o nebesih oz. svetem rajju kot bolj idiličnem prostoru, kot je zemeljski svet v jutru, saj tam ni menjavanja dneva in noči. Kot značilen predstavnik ptic pevk nastopa škrjanec, ki ga Slomšek povezuje z angelskim petjem v nebesih. Sončni zahod je predstavljen kot tisti del dneva, ko kmetje in pastirji odhajajo domov na zaslužen dobro večerjo in k mirnemu počitku. K počitku kličejo tudi cerkveni zvonovi, pogled na zvezdnato nebo pa prinaša upanje na večno luč v nebesih. Sončni zahod je opisan na izviren način: »Kak lepo se sonce ozira«. ⁴³⁴ Slomšek je na idiličen način predstavil tudi sobotni večer, ko se krščanske družine pripravljajo na gospodov dan – nedeljo.⁴³⁵

Kot elegije so prepoznane Slomškove pesmi *Veselja dom* (1836), *Smrt neizprosljiva* in *Zvezdam* (1838), vključene v Slomškova *Zbrana dela*; slednja je bila leta 1854 objavljena kot Hašnikova (*Dobrovoljke*), čeprav v Ahaclovih *Pesmih* ni podpisana. Je pa Slomšek avtor dveh verzij pesmi z naslovom *Zvezde*. Kasneje, leta 1862, je objavil še (prosti) prevod Seidlove nemške elegije *Die Karthäuser zu Seiz* (*Tužne solze na groblji samostana Zajčkega*), ki je bila objavljena leta 1835 v reviji *Steyermärkische Zeitschrift*. V Slomškovih pesmih je izražena misel, da bo v nebesih minila vsa naša žalost (*Veselja dom*), saj je to kraj brez zemeljskega trpljenja in minljivosti, pot do tja pa nam kažejo svetleče zvezde (*Zvezde*). Hrepenenje po nebesih je kot pesniška tema prisotno že v slovenski nabožni pesmi, motiv zvezde pa je bil pogosto uporabljen v božičnih pesmih, kjer zvezda kaže pot k novorojenemu Odrešeniku (prim. Mt 2,9). V slovensko posvetno pesem jo je prinesel Urban Jarnik, ko je *Zvezdje* objavil v *Carinthii* (1812), kasneje tudi v *Kranjski čbelici* (1831). S tem je motivno, ne pa tudi idejno, vplival na Slomškov krog pesnikov v Celovcu. Jarnikova pesem poje čast Stvarniku ter

⁴³² Keresturi, Josip.

⁴³³ To so predvsem *Sonce se ozira* (1846), *Dober večer* (1838), *Sabotni večer* (1838), *Večernica* (1829), *Lebko noč* (1852), *Jutrnje sonce* (1862), *Jutrnjica* (1833), *Dobro jutro* (1833), *Večerno sonce* (1862).

⁴³⁴ Slomšek, *Poezija: Objavljene pesmi*, str. 40.

⁴³⁵ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 319–322.

izraža veselje ob morebitnem prihodu v nebesa: »Kako bomo še le srečni, / Če mi k tebi pridemo!«,⁴³⁶ medtem ko pesmi Hašnika (*Zvezdam*) in Slomška (*Zvezde*) izražajo hrepenenje po nebesih ter prikazujejo nasprotje med večnostjo nebes in minljivostjo sveta ter veseljem v nebesih in žalostjo na zemlji. Ta misel je skupna Slomškovemu in Kastelčevemu krogu pesnikov v *Kranjski čbelici* (*Nebesa*, 1830), izražena pa že v *Mildhemski pesmarici* s konca 18. stoletja, ki jo je prevajal Stanič. Ta je v pesmi *Večerna zvezda* (1826) sicer razvijal melanholično misel o temni bledi zvezdi, ki mu je nehala prinašati veselje ob smrti ljubljene osebe.⁴³⁷

Slomšek v svojih priložnostnih odah po zgledu antične poezije na začetku prosi za navdih muzo (*Ulimja*), besede pesnika pa polaga v kljunček ptički (*Slovenstvo!*). V odi slovenskemu narodu *Slovenstvo!* je Slomšek podal romantično podobo svojega ljudstva. Slovenci oz. Slovani so prikazani kot ljudstvo, razširjeno po vsem svetu, njihova številčnost pa je primerjana z zvezdami na nebu. V peti in šesti kitici so Slovenci podobno kot v brambovski poeziji prikazani kot junaki, ki so v vojni vedno na strani pravičnih. V deseti kitici je zgodovinskost slovenskega jezika dokazoval z delovanjem Cirila in Metoda v 9. stoletju, saj je bila tedaj po Kopitarju priljubljena teorija o slovenskem izvoru stare cerkvene slovanščine, prepoznava pa je tudi že rodovno povezanost Kranjcev, Korošcev in Štajercev.⁴³⁸ V drugih odah se večkrat pojavi zanimiva metafora venca, ki je pogosta v slovenski poeziji prve polovice 19. stoletja. V antiki je bil simbol zmagovalcev, z njim so počastili pomembne dosežke na področju vladanja, literature, vojaštva, v krščanstvu pa venec predstavlja večno življenje: »visoke vednosti lep venec cveti« (*Slovenstvo*); »ker cvetijo žlahtni venci, Tam Ulimija leži« (*Ulimja*); »Mojim bratom venec plesti srce moje prav želi« (*Drava*); »Mladi grozdek je očeden z vencam pevske umnosti, Lepo venec je izpleten 'Z rožic prave treznosti« (*Drava*); »Naj življenje venec spleta Teb' slovenstvo dolgo let« (*Spomladni god S. Urbana*). Slomšek v pesmih združi svojo željo po znanju in pisanju pesmi, kjer mu je za zgled Urban Jarnik: »Glej tok rožca te modrosti / Tukaj blažno združi se / Z lepo rožco pesmenosti, / To izgled življenja je.«⁴³⁹

436 Prunč, *Urban Jarnik*, str. 39.

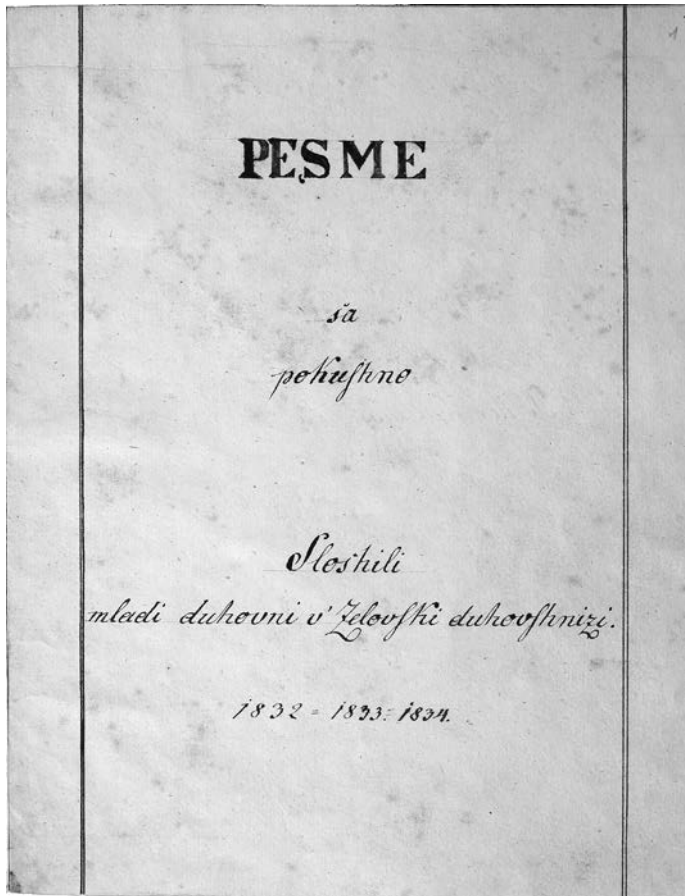
437 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 314, 315.

438 Prim. Ogrin, Anton Martin Slomšek, str. 464.

439 UKM, Ms 123, fol. 017.

3.11.4 Pesmi celovških bogoslovcev

V Celovcu je Slomšek devet let deloval kot duhovni voditelj (1829–1838). S Poklukarjem sta vodila slovenski krožek,⁴⁴⁰ Slomšek pa je bogoslovce poučeval koralno petje.⁴⁴¹ Bil jim je tudi pesniški mentor pri rokopisnem pesniškem listu *Pesme za pokušno* (1832–1835, 1838).⁴⁴²

Slika 20. Naslovnica Pesmi za pokušno. UKM, Ms 124, fol. 003
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

⁴⁴⁰ Kovačič, *Služabnik božji*, str. 71.

⁴⁴¹ Ferencak, *Glasbena dejavnost*, str. 21, 22.

⁴⁴² UKM, Ms 124.

V rokopisnem pesniškem almanahu se je predstavilo 20 celovških bogoslovcev,⁴⁴³ med njimi pa so največ pesmi prispevali Janez Arlič (deset pesmi), Valentin Orožen (devet pesmi), Andrej Korošec (šest pesmi), Matej Pirš (pet pesmi) in Luka Sevšek (štiri pesmi). V prvem letniku so najbolj opazne pesmi o pomladi, v katerih so pesniki ostajali še na ravni zunanjih opazovalcev spreminjanja narave. V pesmi *Vigred* (Hašnik) in *Pomlad* (Orožen) je čaščenje narave (stvarnice) in Boga položeno v kljunček ptici, pesem pa se izteče v hvalnico Bogu Stvarniku.⁴⁴⁴ V drugem letniku so se bogoslovci posvetili pesmim ob velikem petku in binkoštih. Valentin Orožen je prispeval pesem o Božjih dejavnostih v svetu in odvisnosti vseh stvari od njegove volje (tudi pesništvo je dano od Boga) (*Očetova roka*). Spet v drugi pesmi je pisal o pesniku, ki mu Bog ni dal zemeljskih dobrin kot vsem drugim, temveč pesniški dar (*Pevec alj razdelenje zemlje*). Temi njegovih pesmi sta tudi minevanje zemeljskih stvari, kjer večno ostane le »čednost« (krepost) (*Tukej vse mine*), in domotožje po štajerski pokrajini (*Domo me mika*). V tretjem letniku je prispeval le eno pesem, ki izraža hrepenenje po odhodu v naravo, verjetno v domače kraje (*Moje želje*).⁴⁴⁵ Čeprav žanr ode sicer ni bil v ospredju, v tretjem letniku najdemo pesem Andreja Korošca *Slovenska modrica (muza) zvestim Slovincam*, ki vsebuje značilnosti ode. Opaznejše so elegije (*Smert neizprosljiva, Mladenč na pokopališi*) in stanovska pesem o kmečkem stanu (*Kmetiška zadovoljnost*). Četrty letnik prinaša predvsem balade in romance Luke Sevška, ki naj bi bile prevedene po C. Schmidu (*Der Holzhacker, Der Wasserkrug, Der alte*

⁴⁴³ J. Bratanič (*Vstajenje*), J. Kallin (*Velika noč*), A. Nagy (*Velikanoč*), Andrej Jug (*Spomlad, Binkoštno jutro*), Vincenc Novak (*Pomlad, Prihod svetiga Duba*), Jožef Hašnik (*Vigred, Občutleji na velki petek, Serce Jezusovo*), Simon Heber (*Vesela Vigred, Velki petek*), Valentin Orožen (*Pomlad, Rojstvo Gospoda na s. večer, Očetova roka, Duhovšnice zvonček, Pevec – alj razdelenje zemlje, Domo me mika, Jezus Nazarenski, Tukej vse mine, Moje želje*), Matej Pirš (*Spomlad, Zaveza smrti in ljubezni, Jezus v vrti Gesemani, Smrt neizprosljiva, Mladenč na pokopališi*), Gregor Počan (*Pesem na binkoštno nedelo*), Michael Baumkirher (*Velki petik*), Andrej Korošec (*Vigred, Občutleji na velki petik, Vigred, Slovenska modrica - muza - zvestim Slovincam, Pisanka, Pesem per vstajenju Kristusa*), Valentin Wiery (*Cvetna nedelja, Slovesni hod Jezusa v Jeruzalem, Veliki četrtik. Prihod Jezusa v s. obhajilu*), Jožef Rozman [Konjiški] (*Kmetiška zadovoljnost*), Zupančič (*Spomlad*), Franc Fik (*Pravlica od Blejskiga jezera*), Luka Sevšek (*Star vojšak, Drvar, Bukve brez črke, Razbiti vrč*), Jakop Stepišnik (*Bukovce brez črk*), Janez Arlič (*Stari grad, Večerne misli, Človeško življenje, Malosrčnim, Slovo, Sprehod, Vupanje, Mila solza, Dvazložna uganka, Sonet*), Jožef Matoh (*Sonet, Pravlica od cirkve Marije Lavretanske, Tolaž*).

⁴⁴⁴ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 344.

⁴⁴⁵ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 97.

Pesme v leti 1832 sloshene.

Vstajanje.

Skri je jolnže, vgaſni luna
Olepnite sveščice!
Molžhi, molžhi glaſna ſtruna
Tiha ſkaloſt ſhiraj je!

Kri nedolſtkeno jo prelili
Viſki farji Tadoſki,
Svojga kralja jo v morili -
Jeſufa jo kriſkali.

Idaj njih ferze poſkakuje,
Ker je bati njim vezh ni,
De jih Jeſuf poſvaruje -
Njih kudoſnoſt raſglaſi.

Sami jogri po ſkrivaje
Tokajo - ſkalujejo,
Mirno ſbrani v ſkrivnim kraji
Kaj bo priſhlo, zhakajo

Slika 21. Pesem Vstajanje. UKM, Ms 124, fol. 005
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

Krieger, Das Buch ohne Buchstaben).⁴⁴⁶ Glavni pesnik petega zvezka je bil Janez Arlič. Njegove pesmi govorijo o minljivosti (*Stari grad, Človeško življenje*), ki jo lahko omili le Božja ljubezen (*Večerne misli*), o hvaležnosti za naravne dobrine, ki nam jih podarja Bog (*Malosrčnim*), o želji po sreči, ki je njegovo hrepeneče srce ne more najti na zemlji in si zato želi oditi (*Slovo*); opisoval je naravo (*Sprehod*), elegično žaloval za izgubljenim (*Mila solza*), napisal sonet o carju Aleksandru (*Sonet*), ki ga je obtožil razuzdanosti, prevedel je tudi Schillerjevo pesem o upanju, ki v človekovo žalostno srce prinaša tolažbo (*Vupanje*).⁴⁴⁷

3.11.5 Prve objave celovških bogoslovcev v Ahaclovi pesmarici

V tem času je izšla tudi prva slovenska posvetna pesmarica z napevi *Pesme po Koroškim ino Štajerskim znane* (Celovec, 1833; 1838; 1852), ki sta jo uredila Matija Ahacel in Anton Martin Slomšek. Prva izdaja vsebuje 33 pesmi, večinoma Slomškovih, ki jih je napisal na Bizeljskem in v Novi Cerkvi med letoma 1825 in 1829 (*Bog obrani nam cesarja, Večernica, Lehko noč, Dobro jutro, Novoletnica, Tri nar lepši rožice, Sedanji svet, Železo in kladvo, Boštjan golfan, Dobra volja, Zdravica za Slovence, Vinska terta, Veseli hribček, Vino ino voda*). V prvi štajerski priredbi avstrijske cesarske himne *Gott erhalte den Kaiser* iz leta 1797, ki je častila Franca I., je vladar označen kot dober cesar, oče in gospodar, ki ohranja mir in srečo v skupni državi. Slabi dogodki v državi, kot je upor (punt), so označeni z metaforo črne noči, nasprotje pa predstavlja metafora luči, s katero se označuje prava vera. Še posebej sta poudarjeni razsvetljenski kreposti prebivalcev: znanje (nauk) in poštenost.⁴⁴⁸

Drugi glavni pesnik zbirke je bil koroški tkalec Miha Andreaš, ki so mu objavili kar osem pesmi (*Zdihvanje po miru, Kaj je vojske krivo, Francoska vojska, Večerna, Praznost sveta, Razvujzdan svet, Nedelci, Veselo življenje*). Pesem *Kaj je vojske krivo* je nastala ok. 1792, v njej pa razloge za vojno pripisuje grehu, ki ga kaznuje Bog;⁴⁴⁹ pesem *Francoska vojska* je nastala leta 1793 ob usmrtni francoskega kralja Ludvika XVI. in Marije Antoanete.

⁴⁴⁶ Glazer, *Literarne predloge*, str. 101–103.

⁴⁴⁷ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 100.

⁴⁴⁸ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 336.

⁴⁴⁹ Dović, *Krajske modrice*, str. 104.

Ostalih deset pesmi so v prvi izdaji objavili še Urban Jarnik, Leopold Volkmer, Jožef Lipold, Valentin Orožen, Andrej Urek, Jakob Strašek, Matija Vodušek in Janez Krumpak. Urek se je v svoji elegiji *Mertviše* posvečal znani baročni temi o enakosti vseh posvetnih stanov v smrti, bolehen Strašek pa je v pesmi *Zdihvanje po mladosti* gojil temo minevanja in žalovanja za mladimi, zdravimi leti, vendar ga je potolažila misel na srečno in večno življenje v nebesih.⁴⁵⁰ Raziskava Janka Glazerja⁴⁵¹ je pokazala, da je Janez Krumpak za Ahačlovo zbirko prispeval dve pesmi (*Večerna veselica* in *Nedolžnost*), ki sta prevedeni po C. Schmidu (*Der Bauernknabe am Abend, Unschuld*).

V drugi izdaji je Slomšek objavil še *Šent Urbanovo, Posledno veselico, Praznik za delavnikom* in *Veselja dom* (»Preljubo veselje, oj kje si doma«), ki je prevedena po pesmi *Die Freude* Georga Wilhelma Maierja.⁴⁵² To pesem je prevedel tudi Lipold, ki mu je Slomšek v drugi izdaji objavil kar devet pesmi, ki se sicer razlikujejo od zapisov v rokopisu, kar pomeni, da je Slomšek uredniško posegal v njih. Predvsem so to stanovske pesmi z idiličnimi elementi (*Dobrovoljni kosci, Vesele ženjice, Gorski ovčar*), napitnice (*Štajarsko vino*) in druge pesmi: *Pravičen žold, Mladenčam, Mladim deklicam, Popotnica za sina*. Jožef Lipold je prepesnil še Schmidovo pesem *Der Reich um des Landmanns (Kmetija bogatija)*.⁴⁵³ Na novo se pojavijo še pesmi Felicijana Globočnika (*Veselica*) in Jožefa Hašnika (*Slovojevanje, Dobrovoljn strelic*). Objavljene so tudi t. i. »Resnice v pravlicah«, ki vsebujejo basni, balade in romance Ureka, Volkmerja, Slomška in Sevska.

3.11.6 Pesniška rubrika v Slomškovih Drobtinica

V rubriki Slovenska gerlica je Slomškov almanah *Drobtinice* (1846–1863) prinašal tudi slovenske pesmi. V prvem letniku (1846) so pesmi razvrščene v različne skupine glede na namen: I. Pesme ljubeznive matere, II. Pesme za dobro voljo, III. Pesme za kratek čas, IV. Pesme za pobožnost. V drugem in tretjem letniku (1847, 1849) najdemo v sklopu I. Pesme za otroke, ostali pa se od razvrstitve v prvi številki ne razlikujejo. Glede na vsebino so v prvem sklopu pesmi,

⁴⁵⁰ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 296.

⁴⁵¹ Glazer, Literarne predloge, str. 99–100.

⁴⁵² Glazer, Literarne predloge, str. 104–106.

⁴⁵³ Glazer, Literarne predloge, str. 103–104.

ki jih matere pejejo svojim otrokom ali pa jih pejejo otroci sami, motivi pesmi so velikokrat idilični (ptice, sonce, zelena trava, rože, živina, kmet in pastir), pesmi so lahko tudi moralno-vzgojne (*Dva potepena šolarja*). V drugem sklopu so večinoma napitnice oz. zdravice ob različnih priložnostih, ženitvene pesmi, opisi narave (*Sprehod krog Celovca*), elegične pesmi o mladostni brezskrbnosti (*Mladost, krepkost*), o kmetu, ki se mora zavedati svojega stanu (*Prevzetija kmetov*), in pesmi z moralnim naukom o drugih poklicih (terice, perice). Pesmi tretjega sklopa govorijo o minljivosti (*Stari grad, Čas, Vse mini*), žalovanju (*Gorski zvon*), poslavljanju (*Vrtnarjevo slovo*), hrepenenju po nebesih, kjer ni več zemeljske žalosti (*Zvezde*), najdemo pa tudi pesmi z moralnim naukom (*Predica, Vijolica, Potonka*), o luni in soncu, ki človeku odvzameta vse skrbi in razveseljujeta (*Luna, Večerno sonce*), o čistem človekovem srcu, kjer prebiva Bog (*Kjer je ljubi Bog doma*), o odpovedi zemeljskim stvarim in sreči (*Zadovoljna nona*), socialne pesmi o otroškem delu (*Vbogi otrok v faberkah*), epske pesmi z zgodovinsko tematiko (*Očetova kletev*), poezijo narave, ki prinaša človeku srečo in upanje (*Na Semči, Rožmarin*), ter domovinske pesmi (*Slovencov dom*). V četrtem sklopu se nahajajo nabožne pesmi: mašne, božične, binkošne pesmi, pesem o sv. Makariju, zakonu, očenašu, nebesih, pa tudi deviškem stanu in s tematiko iz Svetega pisma (*Zgubljen sin*). Poleg starega Slomškovega kroga, ki je v tridesetih letih objavljaj v *Pesmah za pokušno* in Ahačlovi zbirki (Arlič, Lipold, Orožen, Novak, Hašnik, Globočnik), se sedaj v *Drobtinicah* pojavi tudi nekaj novih imen s Štajerske. To sta predvsem Jožef Virk (rojen 1810 na Podrečju) in Mihael Stojan (rojen 1804 v Teharjah). Lipold je v almanahu objavil kar 16 pesmi: *Terice in Perice* (1846), *Pesm za flosarje ali veslarje* (1849), *Mati per zibeli, Verli mož, Neveste slovo, Zdravica svetlimu cesarju, Slovo mladenčca, ki na vojsko gre, Od begunov ino tobakarjev, Sedajni svet, Pjancam žganopivcam in Od komunistov* (1850), *Otroci na paši in Možkemu spolu* (1851), *Dekliška modrost* (1854), *Venčanje* (1856). Objavljeni sta bili še dve pesmi Luke Sevška (*Zahvala*, 1856; *Na sveti večer*, 1857) in Felicijana Globočnika (*Moja tičica, Naj bo božja volja*, 1858). Arlič je objavil nekaj lirskih pesmi, pogosto z opisi narave, npr. *Sprehod krog Celovca* (1846), zlasti pa epske: *Očetova kletev* (1847) govori o teharskem kmetu, ki je preklel celjskega grofa Ulrika, ker mu je nasilno vzel edino hčer. Krumpak je leta 1852 objavil prevod Schillerjeve pesmi *Die Kindesmörderin*, ki prinaša motiv detomora (*Posledna pot zapeljanega dekleta*).⁴⁵⁴

⁴⁵⁴ Glaser, Krumpak, Janez; Glazer, Literarne predloge, str. 225–226.

3.11.7 Elegični pesnik Valentin Orožen

Pesnika Valentina Orožna se v zadnjem času omenja kot našega poslednjega rapsoda, hkrati pa se opozarja na njegovo spregledanost v slovenski literarni zgodovini,⁴⁵⁵ čeprav je že v 19. stoletju doživel izdajo izbranih spisov v uredništvu Mihaela Lendovška. Prav tako kot v primeru Slomška se je tudi Orožnu zgodila velika krivica z razpravami o izvirnosti njegovih pesmi, kar je zmanjšalo vrednost njegovega literarnega ustvarjanja.

Večino svojih pesmi iz rokopisnega pesniškega almanaha celovških bogoslovcev je Orožen objavil v Ahaclovih *Pesmih*, nekaj tudi kasneje v *Drobtinica*h, razen naslednjih pesmi, ki so ostale v rokopisu: *Pevec alj razdelenje zemlje*, *Zvonček duhovšnice* in *Domo me mika*. Po vsebini so njegove pesmi elegične in sentimentalne. Pesnik toži nad minljivostjo in hrepeni po domu,⁴⁵⁶ kar je bila pogosta pesniška tema študentov. Med elegije sodijo pesmi *Tukej vse mine*, *Moje želje* in *Domo me mika*. Naslov Orožnove pesmi *Domo me mika* spominja na Grabnerjevo istoimensko pesem, objavljeno leta 1831 v *Kranjski čbelici*, kjer se je pesnik zgledoval po Matthissonovi elegiji *Wunsch*. Orožen je namreč med bivanjem v celovškem bogoslovju hrepenel po vrnitvi na Štajersko. Ta tema je razvidna tudi iz pesmi *Moje želje*, kjer je pesnik hrepenel po idilični štajerski pokrajini, kjer domuje sreča. Njegova pesem o pomladi (*Pomlad*, 1832) podobno kot Hašnikova *Vigred* časti naravo (stvarnico) in Boga, pesnik polaga besede v kljunček ptici, pesem pa se izteče v hvalnico Bogu Stvarniku.⁴⁵⁷ V vseh treh pesmih sicer ni razvitega osebnega čustvovanja pesnika, vendar gre Orožnova pesem korak dlje, saj razvija misel, da je hitro menjavanje letnih časov povezano z našo minljivostjo.⁴⁵⁸ Valentin Orožen je prevedel pesem *Vojaški očenaš*, ki jo je Lendovšek skupaj z drugimi njegovimi pesmimi natisnil leta 1879.

Po Lendovškovi izdaji dela *Valentin Orožnovi spisi* (1879) so raziskovalci začeli raziskovati izvor pesmi Valentina Orožna. Josip Stritar⁴⁵⁹ je ocenil, da prav nobena njegova pesem ni izvirna, Andrej Fekonja⁴⁶⁰ pa je prvi spregovoril o konkretnih predlogah. Tako je v pesmi *Grob zaročnici* prepoznal

⁴⁵⁵ Grdina, Rapsod Valentin Orožen, str. 140.

⁴⁵⁶ Glazer, Orožen, Valentin.

⁴⁵⁷ To je znan motiv iz *Kranjske čbelice* (npr. Holzapfel, Spomlad, 1830).

⁴⁵⁸ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 308, 344, 345.

⁴⁵⁹ Stritar, Val. Orožnovi, str. 48.

⁴⁶⁰ Fekonja, Nekaj o izviru, str. 139–144.

Preradovićevo pesem *Mrtva ljubav*, v pesmi *Dečko s planine* Uhlanda, v pesmi *Oblakom* pa Schillerja (*Eilende Wolken*). V nekaterih pesmih naj bi se zgledoval celo po Prešernu (*Pesen na vernih duš dan – Strunam*) in Vrazu (*Novomešniku – Antoni Stranjšaki*). Fran Levec⁴⁶¹ je dodal še informacijo o izvoru priljubljene pesmi *Vse mine* (»Kje so moje rožice«), ki naj bi bila priredba Jacobijevega zapisa neke starejše pesmi, kot poroča naslov *Nach einem alten Liede* (»Sagt, wo sind die Veilchen hin, Die so freudig glänzten«), ki je izšla leta 1829 v zbirki *Ausgewählte Gedichte*. Po novejših literarnozgodovinskih raziskavah v nemškem prostoru je postalo jasno, da je predloga te pesmi še starejša. Natisnjena je bila že leta 1783 v *Hamburger Musen Almanachu*, v rokopisih pa je že od leta 1750 krožila morda izvorna *Gartenlied* pesnika Karla Augusta Svabeja. Bila je prevedena tudi v angleščino in francoščino.⁴⁶²

3.11.8 Elegični pesnik Jožef Hašnik

Pod Slomškovim mentorstvom je pričel pisati pesmi tudi Jožef Hašnik, čeprav je bil v času šolanja v graškem liceju v stikih tudi z Jakobom Košarjem in Stankom Vrazom. V Celovcu je pisal tako nemške (*Meiner Sammlung 7. Theil*) kot slovenske pesmi (npr. *Slovo od doma*, 1833). V njegovi zapuščini⁴⁶³ se nahaja 133 pesmi iz obdobja 1833–1882; praviloma so slovenske, nekaj pa je tudi nemških in latinskih. V pesmih najdemo različne teme in motive, kot so: vesela družba, domotožje, prigodnice, satira, situacijska in ljubezenska lirika, pesmi o naravi, minljivosti, patriotizmu, prijateljstvu, pesniškem poklicu, šoli, veri itd.⁴⁶⁴ Zbirka nemških in slovenskih pesmi ter proznih zapisov iz obdobja 1842–1858 se je prav tako ohranila v rokopisu. Hašnikov podpis imajo nemške pesmi, kot na primer *Des verlassene Herz*, *Die Floriani Bruderschaft*, *Der jüngste Argonautenzug*, *Glosse*. Nato sledijo zapisi slovenskih prigodnic drugih avtorjev, kot so rogaški učitelj Franc Kraner, čemšeniški župnik Josip Rome in šentviški župnik Blaž Potočnik.⁴⁶⁵

461 Levec, Kje so moje, str. 116–119.

462 Dieter, Sagt, wo sind, str. 39–69.

463 NUK, Ms 1869.

464 Kidrič, Hašnik, Jožef (1811–1883).

465 Biblioteka SAZU, R 23.

Leta 1854 so v Ljubljani izšle njegove pesmi z napevi *Dobrovoljke*. Zbirka vsebuje 24 pesmi, napisanih med letoma 1836 in 1849, ko je služboval v Šmartnem pri Slovenj Gradcu, Sevnici, Rogatcu in Sv. Juriju ob Taboru. Med njimi je kar sedem elegičnih pesmi: *Zvezdam* (1836), *Slovo prijatelc* (1837), *Nesrečnik* (1839), *Tičica vjeta* (1843), *Odglesi* (1843), *Sreča mine* (1844), *Nesreča* (1846). V Ahaclovih *Pesmih* je leta 1838 objavil še elegijo *Slovojemanje*, v kateri se je poslavljajal od domačih. V primeru prezgodnje smrti mu tolažbo predstavlja ponovno snidenje v nebeškem raji, grob pa mu predstavlja tih in ozek hram. V pesmi *Nesrečnik* lirskemu subjektu pokoj predstavlja onostransko življenje, kjer ne bo več trpljenja. Upanje je ponazorjeno z metaforo pomladi. V pesmi *Zvezdam* hrepeni po nebesih ter prikazuje nasprotje med večnostjo nebes in minljivostjo sveta.⁴⁶⁶ V letih 1848 in 1849 sta nastali tudi dve Hašnikovi bojni pesmi: *Pravičen pogum* in *Vojaška*. Ker sta nastali v revolucionarnem letu, pozivata vojake v boj za vero, domovino, cesarja, starše, brate ter nato še sirote in device.⁴⁶⁷

3.11.9 Prva štajerska pesnica Fanny Haussmann

Pesmi s podpisom Fanny Haussmann se pričnejo pojavljati šele leta 1848/49 v *Celjskih slovenskih novicah* in *Sloveniji*. Fran Mohorič je šele leta 1926 v knjižni obliki objavil njeno pesniško zapuščino (*Fanice Hausmanove pesmi*), vendar je pesmi nekoliko popravljajal in tudi spreminjal naslove, kar je značilno tudi za njegovo izdajo Vrazovih pesmi. Najprej so objavljene vojaška pesem *Vojaka izhod* (25. X. 1848), pesem *Venec posušen* (22. IX. 1848), v kateri dekle žaluje za fantom vojakom, in pesem *Potnik*, v kateri najdemo idejo, da sta sreča in ljubezen pri preprostih kmečkih ljudeh (20. XII. 1848). Ostale pesmi imajo letnico 1849: elegije *Nesrečnik*, *Moje drago*, *Umirajoči pesnik*, *Slavnice bežani*,⁴⁶⁸ ljubezenska pesem *Golobici*, domovinska budnica *Roda zvezda* (izvorno *Hervatov Zvezda*). Njena izvirna nemška rokopisna pesem je ohranjena le ena iz leta 1852, ki je po vsebini prigodnica: *Zum Nahmesfeste*.

⁴⁶⁶ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 312–314.

⁴⁶⁷ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 350, 362.

⁴⁶⁸ V slovenski literarni zgodovini se te pesmi pojavljajo pod žanrsko oznako miselne pesmi (prim. Buttolo, Biografija, str. 18; Čeh Steger, Dvojezično pesništvo, str. 45): *Umirajoči pesnik* in *Slavnice bežani*. Kot elegiji prepoznavam še dve, ki ju je Franca Buttolo (str. 14) označila kot ljubezenski: *Nesrečnik* (oz. *Nesrečen*) in *Moje drago*.

Elegično razpoloženje Fanny Haussmann naj bi izviralo iz gospodarskega zloma družinskega posestva Novo Celje, obstaja pa tudi domneva, da je bila nesrečno zaljubljena v svojega učitelja slovenščine Dunderja.⁴⁶⁹ V elegijah Fanny Haussmann je Jožica Čeh Steger⁴⁷⁰ prepoznala svetobolje ter romantični razkol med idealom in stvarnostjo, kar je v nasprotju z ugotovitvijo France Buttolo,⁴⁷¹ da pesem *Nesrečen* vsebuje heinejevsko satiro in da je lirski subjekt značilno razsvetljenski. V pesmi je izražena simbolika ranjenega, umirajočega srca, ki se povezuje s temno nočjo, kar ni razsvetljenska značilnost. V pesmi *Moje drago* je sledila tradiciji štajerske romantične elegije, ki uvaja podobo drevesa in ga poveže z ločitvijo od domovine, vendar ni specifikirala vrste drevesa, kot npr. Golob (vrba) in Vraz (lipa).⁴⁷² Njen lirski subjekt je razočaran nad spoznanjem, da so se humanistični ideali zvestobe, ljubezni in prijateljstva razblinili v stiku z realnostjo.⁴⁷³ Elegija, v kateri se lirski subjekt poslavlja od sveta (*Umirajoči pesnik*), je namenjena Francetu Prešernu, o čemer pričajo že prvi verzi: »Še enkrat strune, enkrat se glasite.«⁴⁷⁴ Pesnik bo našel pomiritev svoje boleti z odhodom v drugi dom, nebo, ki lahko asociira nebesa, kot je to razvidno v predhodni slovenski pesniški tradiciji: »Le to vas prosim, pred ne vmolčite / Ko moja duša najdlja je nebó.«⁴⁷⁵ Slovenska literarna zgodovina meni, da pesem ne izkazuje katoliškega razumevanja smrti, temveč antično.⁴⁷⁶ Treba je poudariti, da je antično dualistično razumevanje telesa in duše značilno tudi za monoteistične religije, ki verujejo v nesmrtnost duše. V *Umirajočem pesniku* zasledimo v slovenski pesniški tradiciji sicer že znano misel, da bo smrt prinesla duši pokoj, saj bo na zemlji, v temnem grobu, ostalo telo, polno negativnih čustev. V nasprotju z nekaterimi drugimi pesmimi in podobno kot pri Stanku Vrazu pa tukaj ni izraženo, da bo po smrti pesnika čakala tolažba pri Bogu, saj »že zdavnej moja zvezda padla je«, kar je slovenske literarne zgodovinarje prepričalo v zgornjo misel. Zvezda je v slovenski pesniški tradiciji metafora za Božjo ljubezen, ki je pesnica v

469 Buttolo, Biografija, str. 10–11.

470 Čeh Steger, Dvojezično pesništvo, str. 45.

471 Buttolo, Biografija, str. 15.

472 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 310.

473 Čeh Steger, Dvojezično pesništvo, str. 45.

474 Haussmann, *Umirajoči pesnik*, str. 143.

475 Haussmann, *Umirajoči pesnik*, str. 143.

476 Prim. Čeh Steger, Dvojezično pesništvo, str. 46.

tem času ni čutila.⁴⁷⁷ V elegiji *Slavnice bežani* se Hausmannova poslavlja od svoje prijateljice. To je verjetno prispodoba za pesništvo, ki ji je v času venenja rožnega venca kot metafore za srečo dajalo uteho. Na koncu sledita melanholično sprijaznjenje s kruto realnostjo in slutnja smrti.⁴⁷⁸

3.12 Posvetno pesništvo v mariborskem okrožju

Slovenski študenti iz mariborskega okrožja so cerkvenoupravno sodili v sekovsko škofijo ter tako v prvi polovici 19. stoletja še niso imeli skupnega univerzitetnega, duhovnega in kulturnega središča s študenti iz celjskega okrožja. Njihovo središče je tako postal Gradec, kamor so se podajali na študij prava ali teologije, potem ko so zaključili gimnazijo v Mariboru ali Varaždinu. Pisci slovenskih literarnih del so v 18. in 19. stoletju še vedno prihajali iz kmečkega in nižjega meščanskega okolja; v štajerskem prostoru je to bila nižja duhovščina, ki je proizvajala predvsem vzgojno-nabožno slovstvo, nastopali pa so tudi kot slovničarji in slovaropisci. Pisce v mariborskem okrožju lahko nekako razdelimo v pet skupin glede na ideje, ki so jih bili deležni v času svojega šolanja v Gradcu kot najbolj pomembnem izobraževalno-kulturnem središču Štajerske.⁴⁷⁹

V prvo skupino sodi generacija štajerskih preporoditeljev, ki je svoja prizadevanja za slovnico in slovar po ljubljanskem vzoru poskušala uresničiti predvsem na srečanju pri Sv. Urbanu: Mihael Jaklin, Štefan Modrinjak, Ivan Narat, Gašper Harman, morda še Andrej Poljanec in Blaž Kosi. Od njih sta bila nekoliko starejša še razsvetljenca Leopold Volkmer in Matija Čiolič.⁴⁸⁰ Volkmer v slovenski literarni zgodovini velja za prvega posvetnega pesnika na Spodnjem Štajerskem, saj je kot prvi izdal slovenske posvetne pesmi, nato pa so njegove pesmi v 19. stoletju objavljali tudi drugi avtorji. Nasprotno pa njegov pesniški naslednik Štefan Modrinjak ne more biti primerno in celostno obravnavan kot pesnik, saj je bila velika večina njegove pesniške zapuščine po njegovi smrti uničena. Blaž Kosi verjetno ni pisal posvetnih pesmi, saj je ohranjen samo en zvezek njegovih nabožnih pesmi.

⁴⁷⁷ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 311, 312.

⁴⁷⁸ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 313.

⁴⁷⁹ Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*, str. 59.

⁴⁸⁰ Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*, str. 59.

V drugo generacijo sodijo preporoditelji, ki so se formalno-idejno izoblikovali v Primičevem graškem krogu, ki je bil pod velikim vplivom Jerneja Kopitarja: Koloman Kvas, Peter Dajnko, Anton Kremlj, Franc Cvetko, Jožef Pihler, Leopold Šmigoc, Vid Rižner, Franc Verbnjak in Dominik Pen.⁴⁸¹ Edina pesnika tega kroga, ki sta izdala zbirki posvetnih pesmi, sta Dajnko in Cvetko. Slednji je bil sicer bolj znan pridigar kot pesnik, saj je izdal le eno zbirko brambovskih pesmi, posvetne pesmi Petra Dajnka pa so se zaradi naslova napačno vrednotile kot ljudske pesmi. Verbnjak najverjetneje ni pisal posvetnih pesmi, saj so se ohranile le njegove cerkvene in druge nabožne pesmi. Kremplove posvetne pesmi se žal niso ohranile, natisnjene so bile le pesmi, ki jih je dodal na koncu poglavij svoje zgodovinske knjige.

Tretji generaciji pripadajo pisci, ki so se šolali v Gradcu ravno v času druge ustanovitve stolice slovenskega jezika pod okriljem Kolomana Kvasa in so se že lahko učili iz slovničarskih in knjižnih del druge generacije: Jožef Muršec, Anton Lah, Anton Šerf, Štefan Kočevar, Jurij Matjašič, Marko Glaser in Anton Murko.⁴⁸² Od omenjenih je pesniško zbirko posvetnih pesmi izdal le Šerf, ki ga je k temu gotovo spodbudil njegov prijatelj Peter Dajnko, medtem ko so pesmi Muršca in Laha ostale v rokopisu.

V četrto generacijo umeščam štajerske preporoditelje, ki jih je v tridesetih letih v Gradcu bolj kot ne zajel val ilirizma in panslavizma: Stanko Vraz, Fran Miklošič, Oroslav Caf, Lovro Vogrin, Ivan Dragotin Šamperl, Davorin Trstenjak, Anton Strajnsak in Jakob Košar.⁴⁸³ Od omenjenih je le Vraz izdal več pesniških zbirk. Nadarjeni pesniki Trstenjak, Košar in Šamperl so le nekaj svojih pesmi natisnili v časopisju, Strajnsakove pesmi pa so se ohranile zgolj v rokopisu.

Najmlajši generaciji, ki jo vključujem v pregled pesništva na Štajerskem, pripadajo dijaki mariborske gimnazije, ki so ustvarjali literarni list *Sprotna vijolica* pod mentorstvom tamkajšnjega učitelja Jurija Matjašiča, vendar svojega pesniškega talenta kasneje žal niso razvijali.

481 Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*, str. 59.

482 Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*, str. 59.

483 Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*, str. 59.

3.12.1 Prvi slovenski posvetni pesnik na Spodnjem Štajerskem Leopold Volkmer

Omenili smo že, da Volkmer v slovenski literarni zgodovini velja za prvega posvetnega pesnika na Spodnjem Štajerskem. Leta 1807 je v Mariboru izšla njegova knjiga *Hvala kmetičkega stana ino tobačje trave*, v rokopisu pa je ostala pesniška zbirka *Zmes za pevca* iz leta 1814. Volkmerjeve pesmi sta že v 19. stoletju izdala Anton Murko (*Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekavske škofije Fabule ino pesmi*, 1836) in Jožef Pajek (*Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric*, 1885), zasledimo pa jih lahko še v drugih knjigah in revijah, npr. v Ahaclovih *Pesmih*, Slomškovih *Drobtinica*, Miklošičevih berilih, v rokopisni antologiji Dragana Šande iz leta 1943, nazadnje pa jih je leta 1994 objavila Majda Potrata v monografiji *Pesništvo Leopolda Volkmerja*.

Hvala kmetičkega stana ino tobačje trave je sestavljena iz dveh pesmi: *Prva pesem od kmestva* in *Druga pesem od tobaka*. Kmečka stanovska pesem, ki naj bi nastala leta 1789 ali 1795,⁴⁸⁴ je predelana izšla tudi v Dajnkovi zbirki (1827) in Ahaclovi pesmarici (1833), prav tako jo je prepesnil Modrinjak.⁴⁸⁵ Jožica Čeh Steger⁴⁸⁶ je ugotovila, da je recepcija pesmi o kmečkem stanu segla tudi v kajkavski (Ladislav Forko) in prekmurski prostor (Jožef Borovnjak).

Pesniška zbirka *Zmes za pevca 1. del* (Ptuj, 1814) obsega 37 posvetnih pesmi.⁴⁸⁷ Rokopis vsebuje večinoma basni (21), sledijo didaktične pesmi (3) in dve moralični pripovedi (*Kositva ali prazni strah*, *Brumda ali povrženi rat*). V zbirki so še štirje epigrami, dve pivski pesmi, tri sejmarske pesmi in še dve pesmi, ki sta po vsebini izpoved do narave in elegija: *Lipa in sladka krčma*, *Hrast ali žalostno ločenje*.⁴⁸⁸ Slednja je tudi nasploh prva slovenska elegija na Štajerskem. Objavila in predelala sta jo tudi Peter Dajnko (1826) in Anton Murko (1836). Štefan Barbarič⁴⁸⁹ in Jože Pogačnik⁴⁹⁰ sta jo označila kot refleksivno pesem, kar se Scherberju⁴⁹¹ ni zdela zadostna oznaka. Vendar jo je že Lino Legiša⁴⁹²

484 Pajek, *Leopold Volkmer*, str. 10.

485 Potrata, *Pesništvo Leopolda Volkmerja*, str. 14.

486 Čeh Steger, Kulturni in slovstveni pomen, str. 48–53.

487 UKM jo je leta 1920 podaril Josip Zidanšek kot del Pajkove zapuščine.

488 Potrata, *Pesništvo Leopolda Volkmerja*, str. 17–19.

489 Barbarič, Oris književnega razvoja, str. 92.

490 Pogačnik, Kotnik, *Štefan Modrinjak*, str. 27.

491 Scherber, *Die slovenische Elegie*, str. 54.

492 Legiša, *Slovenska poezija*, str. 21.

pravilneje označil kot elegijo. Anton Slodnjak⁴⁹³ je pesem celo opredelil kot odo, ki se ob nenadnem padcu hrasta prelevi v elegijo. V pesmi je Volkmer mogočnost hrasta primerjal s kraljem na prestolu, predstavljal mu je tudi navdih in veselje. Apostrofa se nadaljuje z žalovanjem za podrtim hrastom, na koncu pa sledi nekoliko didaktični del z navezavo na Napoleona, ki je z vojnami izgubljal svojo moč. Podoba podrttega hrasta ni nekaj novega v slovenski poeziji, saj se ta prvič pojavi v *Pisanicah* (1780) s prevodom Denisove pesmi *Der Zwift der Fürsten*.⁴⁹⁴ Tudi Volkmerjeva hvalnica naravi vsebuje moralistične momente. Na začetku pesmi o lipi napove, da je naloga pesnika govoriti o ljubezni, torej o svojem čustvenem doživljanju. Nato spremlja drevo v različnih letnih časih. Pesnik razvija zanimivo misel, da lipa zaradi svoje lepote in prijetnega duha predstavlja skušnjava (primer čebele v pajkovi mreži). Dajnkova predelava pesmi teh moralističnih prizorov ne vsebuje več.⁴⁹⁵

Murko je objavil 61 Volkmerjevih basni in 14 posvetnih pesmi, od katerih najdemo poleg zgoraj omenjenih še napitnico, dve brambovski pesmi (*Hvala landverov, Zaničavanje landverov*), eno kmečko stanovsko ter dve pesmi pri »domlatkih« (pojedini po mlatvi) iz let 1795 in 1801. Pesmi *Hvala slovenske dežele* in *Siromakov spreved* po Murkovih besedah nista Volkmerjevi ter se danes pripisujeta Cvetku. Ta je prepisal tri Volkmerjeve pesmi: *Tolžba enega vincerla pri Domlatkeh, I. Pesem od deželske obrambe, II. Pesem od deželske obrambe*. Prva pesem ima letnico 1797, brambovski pa sta bili napisani leta 1809 in obe v jamskem metrumu, v katerem se izmenjujejo deveterci in šesteri. V pesmih je cesar Franc prikazan kot vladar v stiski, ki so mu Slovenci dolžni pomagati. Razočaran je nad njihovo strahopetnostjo in jih primerja z žabami in ženskami. *Pesem od deželske obrambe: zaničovanje* (oz. *Zaničavanje landverov*) se zgodovinsko navezuje na poraz avstrijske vojske v bitki pri Trbižu leta 1809.⁴⁹⁶

Novejša slovenska literarna zgodovina poudarja podobnost Volkmerjevega pesništva z Beckerjevo *Mildheimsko pesmarico* (*Mildheimisches Liederbuch*, 1799), ki je gojila baročno stanovsko pesništvo,⁴⁹⁷ in zvrstno podobnost s pesmimi v *Pisanicah*.⁴⁹⁸

493 Slodnjak, Volkmer, Leopold.

494 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 309.

495 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 342.

496 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 361.

497 Čeh Steger, Kulturni in slovstveni pomen, str. 45.

498 Bošnjak, Leopold Volkmer, str. 61, 62.

3.12.2 Svobodomiselni pesnik Štefan Modrinjak

Pesniška zapuščina duhovnika Štefana Modrinjaka (1774–1827) je bila po njegovi smrti žal uničena. Edino ohranjeno knjižico njegovih pesmi je njegov nečak Lovro Modrinjak predal Stanku Vrazu, ki jo je tudi prepisal in s tem rešil Modrinjaka gotove pozabe.⁴⁹⁹ Rokopis⁵⁰⁰ pesmi je vsaj od leta 1883 hranil Jožef Pajek, takratni učitelj na mariborski gimnaziji. V njem se danes nahaja 20 rokopisnih pesmi, nastalih med letoma 1812 in 1831, ki večinoma pripadajo izvirnim Modrinjakovim zapisom v kajkavskem črkopisu, le *Večerna pastirska pesem* se pripisuje Cvetku. *Popevki pri vinski bratvi* sledi še nemški prevod *Weinleselied*, *Pripoved od goloba* iz leta 1812 pa ima pripis, po kateri melodiji se poje. Pesem ob posvečenju Cvetka je nastala leta 1813, zadnja, božična pesem *Weinachtlied*, pa je kasnejša, zapisana je v vseslovenskem jeziku in z letnico 1831. Seznam vseh pesmi je naslednji: *Popevka od tobaka*, *Zadovolnost*, *Kmetički stališ*, *Gospočki stališ*, *spoznan od kmeta*, *Mož toži prijatelji svojo ženo*, *Žena toži prijatelici svega moža*, *Punica zeta tuži*, *Popevka od pet pijanih bab*, *Od protuletja*, *Elegija*, *Popevka vu listu poslana*, *Fabula*, *Popevka pri vinski bratvi*, *Weinleselied*, *Popevka fašenska za deklina*, *Večerna pastirska pesem*, *Pripoved od goloba*, *Amico Cvetko*, *Weinachtlied*.⁵⁰¹

Literarnim zgodovinarjem so bile bolj znane njegove štiri natisnjene pesmi: *Amico Cvetkoni*, *Fabula*, *Škorjanec in pevec*, *Golob*.⁵⁰² Od leta 1904 je znana še pesem *Molitva na Božico Slovenko* oz. *Gebeth am die Göttin der Weisheit*, ki jo je v *Zborniku Matice Slovenske* prvi objavil Luka Pintar. Modrinjakove rokopisne in natisnjene pesmi so objavo doživele leta 1974 v uredništvu Jožeta Pogačnika in Stanka Kotnika. Razvrstila sta jih v štiri skupine glede na vsebino: I. Človek (*Škorjanec in pevec*, *Pesem o nevolnem siromaku*, *Od protuletja*, *Elegija*, *Popevka vu listu poslana*, *Pripoved od goloba*), II. Narod (*Popevka pri vinski bratvi*, *Amico Cvetko*, *Molitva na božico Slovenko*), III. Družba (*Kmetički stališ*, *Gospodski stališ*, *spoznan od kmeta*, *Zadovolnost*),

499 Vraz, *Gusle i tambura*, str. 157.

500 UKM, Ms 45/1.

501 RRSS, Ms 064.

502 Macun je objavil Modrinjakovo *Fabulo* (*Cvetje jugoslavjansko*, 1850), Vraz pa *Amico Cvetkoni* (*Gusle i tambura*, 1845), ki jo je ponovno objavil *Slovenski narod*; pesmi *Škorjanec in pevec* ter *Golob* prinaša *Jadranski Slavjan* (1850). *Popevka od pet pijanih bab* je bila objavljena v prekmurski knjigi *Starišinstvo i zvačinstvo*.

IV. Okolje (*Popevka fašenska za deklino, Tožna pesem ene deklino, Razgovor med starim možom ino med Nežikoj, Mož toži prijateli svojo ženo, Žena toži prijateljici svega moža, Punica zeta toži, Prepirl med starim možem in mlado ženo, Popevka od pet pijanih bab, Fabula, Popevka od tobaka*), sledijo pa še nabožne (*Evangeliumska pesem na dvanajsto nedelo po finkuši, Cantilena passionis domini, Popevka božična, Druga božična od ofra*).⁵⁰³

Modrinjakova v romarski kitici zapisana *Elegija* je prva slovenska pesem, ki se ukvarja s temo celibata. Pesnik žaluje nad prepovedjo čutne ljubezni v duhovniškem stanu, ki mu je pripadal. V nemškem pesništvu to ni bila nova tema, saj je o njej spregovoril že prostozidar Johann Baptist von Alxinger, ki je tovrstne pesmi zaradi avstrijske cenzure tiskal v Leipzigu. Modrinjak je v pesmi razvijal misel, da je čutna ljubezen dar od Boga, prepovedal pa jo je človek sam. Melanholično razpoloženje v pesmi je odraz misli, da je njegovo trpljenje neozdravljivo. Svoje ljubezensko hrepenenje je primerjal s Petrarkovim in Abelardovim, za svoje trpljenje pa okrivil toskanskega meniha Hildebranda, ki je kot papež Gregor VII. na koncilu razveljavil vse zakonske zveze duhovnikov.⁵⁰⁴

V pesmi o pomladi *Od protuletja*, ki je sicer prevzeta iz kajkavske pesniške tradicije, je Modrinjak opazovalec prebujanja živalskega sveta, kar mu prinaša občutek radosti. Zadnja kitica se izteče v hvalo Bogu Stvarniku, ki jo je pesnik že prej položil v kljunček pticam. Pesem ne vsebuje več Volkmerjevega moralizma, temveč se nagiba k čistemu evdaimonizmu. V tej pesmi, po Pogačniku,⁵⁰⁵ narava ni več predmet pesniškega opisa, temveč vir občutka radosti, je humanizirana in dinamična, kar je povezano s predromantiko. Proti Pogačnikovi tezi govori dejstvo, da pri Modrinjaku ni prisotnega avtonomnega čustvovanja, kot je razvidno tudi iz tedanje primerljive poezije koroškega pesnika Urbana Jarnika.⁵⁰⁶ Njegove pesmi *Pomlad, V pomladu* in *V vigradi* se prav tako iztečejo v hvalnico Bogu, ki ustvarja svet, ki človeku prinaša veselje. »To so mirne, zadovoljne slike stvarnosti, ki pa je izbrana, idealizirana in klasicistično umerjena.«⁵⁰⁷

Modrinjakova budnica *Molitva na Božico Slovenko* slovensko govoreče izobražence poziva h kulturnemu delovanju za prepород in prebujenje dolgo

503 Pogačnik, Kotnik, *Štefan Modrinjak*.

504 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 306.

505 Pogačnik, Kotnik, *Štefan Modrinjak*, str. 21.

506 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 343.

507 Legiša, *Slovenska poezija*, str. 27.

zatiranega slovanskega/slovenskega naroda. Obrača se k vzhodnofrankovski mejni grofiji Panoniji, ki je nekoč obsegala tudi njegovo rodno prleško območje. Slovenko nagovarja kot boginjo, hčerko boga Pana, ter jo prosi, naj se vrne v svojo domovino, saj je ljudstvo popolnoma razpuščeno in brez reda. Modrinjak kot duhovnik presenetljivo ni razvijal misli, da je ljudstvo ostalo brez Božjega vodstva zaradi predhodnih grehov, temveč je vzrok in posledico zamenjal. Prisotna pa je tipična konservativna ideja, da bodo slovanski bogovi kaznovali nepokorno ljudstvo. Prikaz zatiranja različnih slovanskih narodov je še v razsvetljenskih okvirih, kjer se siromak podreja gospodi, na nekaterih mestih pa je že prisoten etnični ekskluzivizem.⁵⁰⁸ V pesmi vidno odzvanja vpliv hrvaške literature; v liku boginje Slovenke prepoznamo Vilo Slovinčinjo Tita Brezovačkega in Andrije Kačiča, na katera je vplival renesančni pesnik iz Zadra Juraj Baraković (*Vila Slovinča*, 1614).⁵⁰⁹ V prvem hrvaškem romanu *Planine* (1536) avtorja Petra Zoranića se pojavi celo lik Vile Hrvatice, ki v krilu drži nezrela jabolka in graja Hrvate, ki se sramujejo svojega jezika in pišejo v tujem.⁵¹⁰ Čeprav je povezava vile Hrvatice in Vile Slovinčinje z Modrinjakovo »boginko Slovenko« očitna, njegov osrednji lik vendarle ni pravljичno vilinsko bitje, temveč mitološki lik boginje vseh Slovanov (»Horvat, Slovenec no Morlak, Slavonci no Bezjaki, Čeh, Kopaničar, Mazurak, Vlahi no Rusnijaki«).⁵¹¹

3.12.3 Satirični pesnik Andrej Gutman

Župnik pri Sv. Jakobu v Slovenskih goricah Andrej Gutman (1784–1850) je avtor satirične knjižice iz leta 1838 *Novi vedež za smeh ino časkratenje Slovencom*. Dekan Franc Čepe je ob izidu kupil kar 300 izvodov knjige, da jih uniči,⁵¹² Gutman pa je bil zaradi razžalitve dekana in mnogih župljanov poklican k škofu Zänglerlu.⁵¹³ Vsebina knjige je razdeljena na štiri dele: a) o zadržanju [vedenju], b) o ženitvi za moške, c) o ženitvi za ženske, d) kaj se komu zgodi. Na koncu sledi slovensko-nemški slovarček. V prvem sklopu

508 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 369.

509 Ditmajer, *Recepcija kajkavskega pesništva*, str. 155.

510 Franičević, *Razdoblje renesansne književnosti*, str. 88–89.

511 Pintar, *Iz pozabljenih rokopisov*, str. 239.

512 Kidrič, *Gutman, Andrej*.

513 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV, str. 874.

Gutman govori o grešnem vedenju zgolj na videz pobožnih ljudi: »Skoz letiš na svete kraje, / no se tam v procesji dereš. / Le še svoje grešne saje / malo kaj si dol opereš.«⁵¹⁴ V drugem in tretjem sklopu je smešil zakonsko življenje in poudarjal slabe lastnosti zakoncev, obregnil pa se je tudi ob zunanost: »Že si vidil tiste ruse, / kak se rečejo kosaki? / Take tvoja ma baruse, / Pes na njo še laja v mraki.«⁵¹⁵ V zadnjem sklopu pesmi se Gutman posveti koncu človeškega življenja in opiše različne nesreče, ki bodo doletele človeka ob njegovi smrti in po njej: »Prideš kak od rane meše, / bo sušica te poderla. / Te pa žlahta bo na teše / tvoje peneze požerla.«⁵¹⁶

3.12.4 Zbiralec slovenskih pesmi Peter Dajnko

Kot kaplan v Radgoni je Peter Dajnko (1787–1873) na javno pobudo enega od ustanoviteljev Dunajskega glasbenega društva Jožefa Sonnleithnerja pričel zbirati in zapisovati slovenske pesmi. Po dveletnem delu je objavil 130 *Posvetnih pesmi med slovenskim narodom na Štajarskem* (1827). Napisane so v dajnci in vzhodnoštajarskem knjižnem jeziku. Na začetku zbirke je kmečka stanovska pesem *Kmetički stan*; stanovskih pesmi je v zbirki največ. Tovrstne pesmi opisujejo kmečka opravila (npr. *Kmet v žetbo*, *Mlatitba*) in razne poklice (*Pastirstvo*, *Mlinar*, *Kosec*, *Šivavec*, *Lončar*, *Črevlar*). Sledijo napitnice (*Napitna pesem I–VI*), ženitvene (npr. *Gostüvanjski igerci*, *Zaročni perstan*) in bojne pesmi (*Idenje k regimenti*, *Soldačka popotnica*), hvalnice naravi (npr. *Popevajoči škerlec*, *Črešnja*) in elegija (*Podert hrast*), na koncu pa najdemo še basni. V zbirki se nahajajo tudi nekatere Volkmerjeve in Modrinjakove pesmi: *Neradovolen kosec*, *Napitna pesem IV*, *Lipa*, *Hrast* in *Podrt hrast*, *Nehvalen vuk*, *Skopi pes*, *Lesica ino grozd*. Motivno podobnih pesmi je še več.⁵¹⁷

Legiša⁵¹⁸ je avtorstvo večjega dela posvetnih pesmi pripisal Dajniku, manjšino Volkmerju, ljudska naj bi bila zgolj ena. Dajnkove pesmi je vrednotil z neestetskega vidika ter pri tem sledil Macunu, Grafenauerju in Slodnjaku, v nasprotju z njimi pa izpostavil tudi bolj posvetne in celo ljubezenske motive

514 Gutman, *Novi vedesh*, str. 6.

515 Gutman, *Novi vedesh*, str. 35.

516 Gutman, *Novi vedesh*, str. 86.

517 Potrata, Leopold Volkmer, str. 299–302; Potrata, Dajnkove posvetne, str. 300–304.

518 *Zgodovina slovenskega sloustva*, II, str. 53.

v Dajnkovih pesmih, ki jih poimenuje z oznako »kupletne vložnice«. Dajnkovemu »moralističnemu prikrajanju«⁵¹⁹ naj bi se izognila le pesem *Nesrečni turški snoboki*, ki od Štrekljeve objave naprej velja za slovensko narodno.^{520 521} Majda Potrata⁵²² je na Dajnkove posvetne pesmi gledala kot na »izraz pragmatično usmerjenega izobraženca med preprostimi ljudmi, ki skuša s svojim delom vplivati na oblikovanje vedrega pogleda na svet, v katerem je z delavnostjo in moralnostjo mogoče doseči življenjsko srečo in zato tudi lažje prenašati udarce usode«. Posvetila se je žanrski zgradbi Dajnkove posvetne pesmarice, podrobneje pa obravnavala stanovske pesmi in basni. V zbirki je v nasprotju s Pajkom našla kar enajst Volkmerjevih pesmi. Izpostavila je njegovo preoblikovanje elegije *Hrast ali žalostno ločenje*, ode *Lipa ali sladka krčma*, zbadljivke *Kositva ali prazni strah* in stanovske pesmi *Kmetički stan*.⁵²³

3.12.5 Vojaške pesmi Franca Cvetka

V deželi Štajerski se brambovske pesmi v tisku najprej pojavijo pri Francu Cvetku (1789–1859), ki je v času svojega študija v Gradcu prirejal nemške brambovske pesmi Chorinskega.⁵²⁴ Zbirka *Nasledovanje nemških pesmi za obvarnike slavenske* (1809) vsebuje naslednje pesmi: *Perjatli* (*Die Freunde*), *Vojnik* (*Der Krieger*), *Lubica* (*Das Liebchen*), *Pitna pesem* (*Trinklied*), *Brati na vojski* (*Der Kreis der Waffen-brüder*), *Pesem per pročhodu* (*Marschlied*). Jožef Muršec, ki je prepisoval njegove pesmi, je nekoliko jezikovno spremenil pesem *Brati na vojski*, skrajšal pa je *Pesem per pročhodu*.⁵²⁵ Cvetko je uporabljal znane kitične oblike vojaških in nabožnih pesmi, npr. Chevy-Chase-Strophe (*Brati na vojski*, 8-6-8-6 abab), romarsko kitico (*Pitna pesem*, *Perjatli*, 8-7-8-7 abab), daktilski metrum ima *Pesem per pročhodu*, amfibraškega pa *Vojnik*. Njegove brambovske pesmi (*Pesem per pročhodu*) pozivajo in hrabrijo vojake, naj branijo rodno zemljo in domače bogastvo

519 Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 104.

520 Kidrič, Dajnko, Peter.

521 Kot narodno jo je označil že Stanko Vraz; prim. Dravec, *Glasbena folklor Prlekije*.

522 Potrata, Leopold Volkmer, str. 305.

523 Potrata, Leopold Volkmer, str. 300–304.

524 Prim. Kotnik, *Pesme za deželski*.

525 NUK, Ms 1400, zvezek III.

pred sovražniki. Izražena je misel, da morajo biti vojaki v vojski dejavni in pogumno stoječi kot hrast (*Brati na vojski*). Značilna je religiozna misel, da jih bo Bog, ki je vseprisoten in vse vidi, varoval, kar jim prinaša upanje in tolažbo. Tudi Primičev prevod pesmi *Starčik*, ki prinaša nasvet ostarelega moža svojemu sinu, ki gre v vojsko, prinaša misel o pogumnem vojaku, trdnem kot hrast, v primeru smrti pa je nakazana religiozna misel o ponovnem snidenju v nebesih. V refrenu Cvetkove pesmi se ponavlja misel, da se borijo za cesarja Franca, ki je prispodoba za očeta (*Brati na vojski*). Izražena je tudi močna želja po vojskovanju, zvestoba in pripravljenost na smrt soborcev (*Perjatli*).⁵²⁶

Cvetku se pripisujeta tudi pesmi *Siromakov sprevod* in *Hvala slovenske dežele*, objavljeni v Murkovi izdaji Volkmerjevih *Fabul in pesmi* (1836). Pesem *Hvala slovenske dežele* ima značilnosti ode. V njej je pesnik prikazal idilično podobo domače pokrajine, ki nudi vse naravne danosti, potrebne za srečno življenje človeka, ki se sklene v večnem mestu, nebesih. Na koncu je podal pomenljivo retorično vprašanje:⁵²⁷ »Raj, kak na sveti / Zmisliti je: / V umi objeti / Gde so ljudje?«⁵²⁸

Med rokopisi Štefana Modrinjaka je ohranjena še Cvetkova *Večerna pastirska pesem*,⁵²⁹ v rokopisu slovenskih pesmi iz leta 1830 pa najdemo še njegovo *Lublenko na paši* in prevod pastirske pesmi o Filidi.⁵³⁰ *Večerna pastirska pesem* je napisana v ritmu alpske poskočnice, v njej pa idealizirana podoba živali in pašnikov prinaša veselje, mir in spokoj. Na stilistični ravni je opazna raba pomanjševalnic.⁵³¹

V časopisu *Zgodnja Danica* (1849) sta bili objavljeni dve Cvetkovi odi cerkvenim dostojanstvenikom: *Zdihljeji pravovernih Slovencev v Sekavski škofiji prama svojimu Visokimu Višjipastirju Ottmarju Jožefu, vitezu od Raušer* in *Zdihljeji pravovernih Slovencev za svetim Očetom Rimskim Papom Pijom IX*.

526 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 354–357.

527 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 327, 333.

528 Murko, *Leopolda Volkmera*, str. 148.

529 UKM, Ms 45/1.

530 UKM, Ms 129.

531 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 320, 322.

3.12.6 Cenzuriran pesnik Anton Kreml

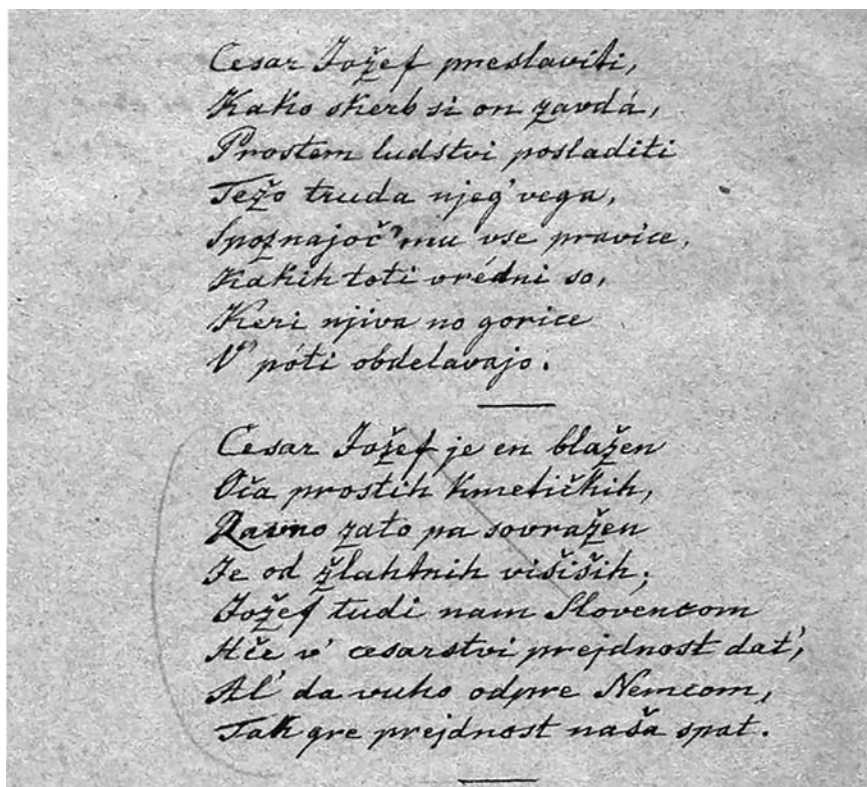
Drugi najplodovitejši pisatelj na vzhodnem Štajerskem (takoj za Dajnkorn) ni znan kot pisec pesmi, temveč bolj kot pisec prvega zgodovinskega dela v slovenskem jeziku. Kljub temu naj bi pesmi pričel pisati že v zgodnjem obdobju svojega službovanja v Ormožu (*O štirih letnih časih, Cerkvene pesme za vse nedele po evangelih*, 1816); ta dela se žal niso ohranila. V tisku so izšle le naslednje posamezne pesmi: *Pesem od sv. Kirila no Metuda* (1904), prigodna *Pozdravljenje Njih cesarsko visokost princa Johana 1837* (1905), *Zadovoljen kmetič* (1844), *Mladletje* (1852) in verzificirane rekapitulacije posameznih poglavij v *Dogodivščinah štajerske zemle* (1845). Te pesmi so po vsebini ode posvetnim oblastnikom in ljudstvu. Njegovi pesniški epilogi so bili deležni tudi popolne ali delne cenzure. V pesmi *Ja, Panonci, Noričani* je na primer moral odstraniti vse kitice, ki neposredno kritizirajo Rimljane in njihovo kruto ravnanje z ljudstvom na Štajerskem, ki naj bi bilo slovensko/slovansko govoreče že v obdobju pred letom 400 po Kr.:⁵³² »Mi no naši so sinóvje / Prejd slovenski gučali, / No domači le Bogovje / Pri nas v' časti so bilí.«⁵³³ Kar treh rokopisnih kitic (sedmo, osmo in deveto) ne vsebuje natisnjena pesem *Slavne sreče zlato sonce*. Te nagovarjajo češkega kralja Otokarja II. ter ga vabijo v ljutomerske gorice. Za cenzorje je lahko bila problematična deveta kitica v rokopisu, kjer se pisec obregne ob njegov poraz in zmago Rudolfa Habsburškega, ki je bil izvoljen za novega rimskega cesarja, leta 1278 pa ga je porazil na Moravskem polju. S tem vojvodini Avstrija in Štajerska prideta pod njegovo oblast, kar je Kreml razumel kot poraz Slovanov proti Nemcem: »Kajti Nemci nam serditi / Že ti jemlejo tvoj Beč.«⁵³⁴ Ker je za Otokarjev poraz obtožil nemške plemiče in grofe, je moral izraz »nemški žlahtniki« zamenjati z bolj nevtralnimi »višizlahtniki«. Kreml pa ni častil samo slovanskih državnih voditeljev, temveč tudi avstrijske cesarje. Cesarja Jožefa II., Franca I. in Ferdinanda I. opeva pesem *Ah! kam hočem razprestréti*. Cenzurirana je bila tretja kitica v rokopisu, ki cesarju Jožefu pripisuje posebno naklonjenost do kmečkega stanu in s tem Slovencev.⁵³⁵

532 Ditmajer, Cenzura Kremplovih Dogodivšin, str. 238–240.

533 UKM, Ms 117, str. 78.

534 UKM, Ms 117, str. 218.

535 Ditmajer, Cenzura Kremplovih Dogodivšin, str. 238–240.

Slika 22. Druga in tretja kitica Kremplove pesmi Ah! kam hočem razprestreti.

© UKM, Ms 117, str. 348.

Glaser⁵³⁶ je sodil, da je Kremplova tudi pesem o *Sv. Ožbaldu ob Dravi*, ki jo je objavil Pajek v *Črticah*. V rokopisu so se ohranile še: *Pesem pri Vigilih za rajnega Verbnjaka Arneja* (UKM, Ms 76), *Pesem od najsvetejšega imena Jezus* (Strajnsakov prepis, UKM, Ms 138/13), *Pesem od. Sv. Kirila no Metuda* (NUK, Ms 1455).

536 Glaser, Krempl, Anton (1790–1844).

3.12.7 Nemške pesmi Antona Laha

Vzhodnoštajerski limbuški župnik Anton Lah (1803–1861) ni posebej znan kot pisec posvetne poezije, saj je v tisku izdal le eno zbirko cerkvenih pesmi. V slovenski literarni zgodovini se večinoma omenja kot Dajnkov privrženec, saj je v njegovem črkopisu prevedel Schmidtovo povest *Leseni križec*.⁵³⁷ Na mariborski gimnaziji je pisal nemške prigodnice. Razlogi za njegovo pisanje v nemškem jeziku naj bi bili predvsem naslednji: vpliv profesorja Zupančiča, izpiljenost nemškega pesniškega jezika in nemška jezikovna podlaga oseb, ki jim je namenjal prigodne pesmi.⁵³⁸ Da je pisal tudi slovenske pesmi, s katerimi ni bil najbolj zadovoljen, pričajo pisma Marku Glaserju iz leta 1833: »Für das Kompliment, das Du mir meines Versuches in der ind. Poesie egen machtest, danke ich schönstens – glaube aber, daß ich ohl noch viele Übung brauchte, bis es mir gelingen ürde, etas fürs allgemeine Beste zu Stande zu bringen.«⁵³⁹

Njegove nemške pesmi so nastajale med letoma 1822 in 1841.⁵⁴⁰ Dva-najst nemških pesmi iz rokopisnega zvezka *Knospensammlung auf dem Musengebieth* je napisal v obdobju po koncu šolanja v Mariboru leta 1822 in do bolezni leta 1833, ko je služboval pri Sv. Petru. Na elegični ton prve pesmi *Abschied von Marburg* naj bi vplivala Zupančičeva elegija *Jüngling's Abschied von Marburg*. V njej se je poslavljajal od Maribora, učiteljev in sošolcev ter z negotovostjo zrl v prihodnost. Leto kasneje je napisal elegijo o domotožju v distihih. Sledita dve pesmi z akrostihom; prvo je posvetil sošolcu Marku Glaserju. Sledijo priložnostne pesmi ob godovnih dnevih.⁵⁴¹ Pesmi si sledijo po naslednjem zaporedju: 1. *Abschied von Marburg*, 2. *Das Heimweh (Elegie)*, 3. *Glücks-Wünsche* (bey verschiedenen Gelegenheiten), 4. *Meinem Freunde* (pesem z akrostihom Glaser Marcus), 5. *Entsagung* (pesem z akrostihom Lach Nur Als Freund), 6. *Einem Freunde z(um) Nahmenstag*, 7. *Zum Nahmenstag*, 8. *Zum Nahmenstag* (bey Uebersendung zweyer ungleich gebundenen Bücher, wovon das kleine ein braunen Futteral ist.), 9. *Zum Nahmenstag*, 10. *Zum Nahmenstag* (Bey Uebersendung eines

537 Prim. Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I–II, str. 619; Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, str. 111; Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 181.

538 Glaser, Anton Lah in njegova Družba, str. 55.

539 Glaser, Anton Lah in njegova Družba, str. 55–56.

540 UKM, Ms 110.

541 Glaser, Anton Lah in njegova Družba, str. 53.

Knospenlosen Blumenstock/Obradkbrg, tj. krajšava Ober Radkersburg = Gornja Radgona, (1)833), 11. *Räthsel zum Nahmenstag*, 12. *Für ein Kind* (zum Nahmenstage des Vaters oder der Mutter).

Drugi zvezek pesmi z naslovom *Gedichte* vsebuje 13 pesemskih in proznih besedil iz gornjeradgonskih let. Iz pripisov je razvidno, da gre za prepise iz revij *Der Aufmerksame* in *Sonntagsblatt* ter pesnikov Zedlitz, Leitnerja in Johanna Pollacka.⁵⁴² Lah je očitno bral tudi *Allgemeiner Religions- und Kirchenfreund* (7/7, 1834), saj je od tam prepisal *Das Bild der h(eiligen) Jungfrau*, ter *Liebhaver Theater*, od koder je prepisal zapis *Goethe und Schiller*. Besedila si sledijo po naslednjem zaporedju: 1. *Die Todesglocke (Ballade)*, 2. *Reisewagen der D'lle Sontag* (prepis članka, *Die Aufmerksame* 18. 2. 1830), 3. *Das Mädchen-Alter*, 4. *Verlust und Ersatz* (pripis Jos(eph) Christ(ian) Bar(on) v(on) Zedlitz), 5. *Der Stern des Glückes!* (pripis Joh(ann) Pollack), 6. *An ein junges Mädchen!* (iz francoščine prevedel Joh(ann) Pollack), 7. *Rosalinden Klage am Grabe Adolphs*, 8. *Auf Elisens Grab* (podpisan A. Lah), 9. *Gothe und Schiller* (iz Veldesovega *Liebhaver Theatra*), 10. *An eine Schwester, bey Uebersendung den (?) Taschentuches: »Gedenke mein.«* (pripisan A. Lah), 11. *Const(ruirt?) bey Uebersendung eines gestrikten Hosenträgers*, 12. *Am M.(arko) G.(laser) bey Uebersendung einer Kaffeesfate (?)*, *worein ein Blumenstrauß gesteckt war* (pripis datuma: 18. 3. (18)35), 13. *Festgesang* (namenjena avstrijskemu cesarju Francu I., izdana 19. avgusta 1841 v Gradcu) (napisal C. G. Leitner, uglasbil Anzelm Hüttenbrenner).

3.12.8 Didaktični pesnik Anton Šerf

Zadnja knjiga, ki je izšla v Dajnkovem črkopisu, je prav Šerfova pesniška zbirka *Cvetenjak* (1839). Objavil jo je, ko je bil kaplan v Cirkulanah. Obsega enajst izvirnih in štiri iz nemščine prevedene pesmi. Tri pesmi naj bi bile prevod nabožnovzgojnih pesmi bavarskega duhovnika in književnika Christopha Schmida: *Sveti Martin* (*Der heilige Martin*), *Lelje no rože* (*Lilien und Rosen*) in *Vodena roža* (*Die Wasserrose*). V pesmi *Cvetje modrosti* je Glazer prepoznal še Bürgerjevo pesem *Tröst*.⁵⁴³ Izvirne pesmi so

⁵⁴² Glazer, Anton Lah in njegova Družba, str. 55.

⁵⁴³ Glazer, Literarne predloge in paralele, str. 104–105, 226.

poučno-moralistične (*Predcvet, Nepozabnica, Roža*), piše o naravi, ki razveseljuje (*Lelja*), v elegiji *Žalostnice* pa lirski subjekt žaluje na grobu matere. V zbirko so vključeni tudi epigrami, pregovori in uganke. V Bleiweisovih *Novicah* je Šerf leta 1845 objavil tudi domoljubno pesem *Domorodcam*.⁵⁴⁴

3.12.9 Ilirski pesnik Stanko Vraz

Poleg znanih pesniških zbirk, napisanih v ilirščini, je Vraz pisal tudi slovenske pesmi, ki so nastajale v obdobju med letoma 1830 in 1839, izšle pa so šele leta 1952, ko jih je izdal in uredil Anton Slodnjak (*Slovenska djela*). V prvih dveh graških letih (1830–1832) je Vraz kot študent pisal domotožne, domovinske (*Srečno ostani mi ti, domovina, Draga, ljuba Mura*), elegične (*Ah, ne prašajte me, Na Janeza mojega*), ljubezenske (*Pozno v noči*), idilične (*Sonca dolshajanje*) in bojvite pesmi (*Želenje k orožji*). Leta 1834 že najdemo *Venec domoljubnih* in *Venec ljubezenskih sonetov* ter cikel elegij *Večerke*, pisal je romance, leta 1835 pa politični sonetni cikel *Zvončeki*. Tega leta je v *Danici* izšla njegova pesnitev *Stana i Marko*. Leta 1838 je napisal priložnostno pesem *Visokovrednemi gospodi Antoni Stranjsaki na den služenja nove meše per Mali Nedeli*, takoj naslednje leto pa objavil še priložnostno odo *Hvala, nj. c. visosti nadvajvodi Joanu vitezu zlatega runa* in istega leta izdal prvi slovenski tisk v gajici *Narodne pesni ilirske*.

Najznačilnejši pesniški žanr Vrazovih slovenskih pesmi je elegija. Elegični distih imajo naslednje njegove pesmi: *Namilka* (1835), *Čemu stanoviti zdihljaj* (1835), *Regina jubet renovare dolore* (1835), *Žalostnica* (1835), *Milemu drevcu* (1837), *Večerke* (1834), *Preč telesni okov* (1833), *Blaženi čas* (1833), *Ah ne prašajte me* (1830–1832). Med elegije je Scherber⁵⁴⁵ uvrstil še naslednje: *Na Miloša, Na Janeza mojega* (1830–1832), *Burja* (1834), *Preč je preč* (1834), *Žal za mladostjo* (1834), *Kdaj vledenel bo* (1834), *Slovo od mladosti* (1834), *Slovo* (1834), *Opolnoči* (1835), *Zbogom* (1835), *Dragotin na smrtni postelji* (1836), *Slejko Ani* (1837) in *Trojna rana* (1837). Dodajam še dve pesmi z domovinsko elegično vsebino, ki ju je Vraz napisal v prvem letu bivanja v Gradcu, ko je najbolj hrepenel po domačih krajih: *Srečno ostani mi ti domovina* (1830) in *Draga ljuba Mura* (1830). Njegove

⁵⁴⁴ Vičar, *Izrazne skladenjske zgradbe*, str. 26.

⁵⁴⁵ Scherber, *Die slovenische Elegie*, str. 90.

številne ljubezenske elegije so nastajale kot posledica vedno novih in novih razočaranj, ki jih je doživljal pri ženskah. Leta 1834 se je zaljubil v vaško dekle Rozo, ki se je leto dni kasneje poročila z drugim moškim.⁵⁴⁶ Močno ga je zadela tudi smrt prijatelja Šamperla leta 1836. Sledila je nesrečna ljubezen do hčere samoborskega trgovca Ljubice Cantily, ki se je leta 1837 prav tako omožila z drugim.⁵⁴⁷ Jež⁵⁴⁸ je njegovo nesrečo v ljubezni povezal z razrednohierarhično razliko.

V tridesetih letih je bila med mariborskimi dijaki in graškimi študenti pomembna recepcija *Kranjske čbelice*, ki so si jo med seboj pošiljali in izmenjevali;⁵⁴⁹ kot primer lepega slovenskega jezika je Prešernovo *Slovo od mladosti* v slovnicu iz leta 1832 natisnil tudi Anton Murko, tema pa se pojavlja tako pri Vrazu kot Strašku. V omenjeni elegiji je Vraz svoje spominjanje in žalovanje za mladimi leti primerjal z lastovico v jeseni. Njegove misli so čoln v morju, ki v neposredni bližini zadane črni otok gorja. Čoln v vodi je romantična podoba, ki je bila preko Schillerja v slovensko poezijo sprejeta v *Kranjski čbelici* in jo je Vraz zelo dobro poznal.⁵⁵⁰ V elegiji za prijatelja Dragotina Šamperla je Vraz uporabil znano metaforo življenja oz. telesa kot ječe (»da se večna duša 'zmota' z slabe ječe«), ki jo izkazuje tudi njegova zgodnejša elegija *Preč telesni okov*. Istega leta sta jo v *Kranjski čbelici* uporabila tudi Prešeren (»Življenje ječa, čas v nji rabelj hudi«) in Levičnik, ki je prevedel Schillerjevo pesem *Sehnsucht* (»Srečna bla bi moja duša, / Ko bi znala 'z ječe pot«). Odtekanje krvi iz žil je Vraz slikovito primerjal z golobom, ki pije vodo iz plitvega potoka, uporabil je tudi metaforo večnega morja s smrtnimi vrati. V romantiki je morje velikokrat prikazano kot nevarno za človeka. Pesnika na koncu pesmi preganja strah, ki ga ne pomiri niti misel o nesmrtnosti duše, kar že nakazuje drugačno iskanje izhoda iz romantičnega doživljanja nasprotja med idealom in stvarnostjo, kot je vidno pri duhovniških piscih, ki jim tolažbo prinaša misel na nebesa. Tudi v elegijo *Preč telesni okov* je Vraz vključil metaforo ječe, ki oklepa človekovo dušo. Da so duše vklejane v telo kakor v okove, je ena temeljnih gnostičnih prisposodob za odnos duše in telesa. Vir tega pojmovanja je grški filozof Platon, misel o telesu kot zaporu oz. grobu pa so sicer prevzemali številni pesniki.⁵⁵¹

546 Petre, *Poizkus ilirizma*, str. 88; Jež, *Stanko Vraz*, str. 240.

547 Ilešič, *Vrazova Julija*, str. 41–42.

548 Jež, *Stanko Vraz*, str. 392.

549 Ilešič, *Korespondenca*, str. 198, 202, 203.

550 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 312.

551 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 304–305.

Stanko Vraz si je v svojih ljubezenskih elegijah želel biti ljubljen (*Ah ne prašajte me*), se z romantično čustvenostjo spominjal lepih skupnih trenutkov in hrepenel po ljubljeni (*Večerke, Opolnoči*), svojo ljubezensko usodo je izročal Bogu in neposredno nagovarjal ter poosebljal ljubezen, ki mu je zaslepila um, da je veroval v njeno nesmrtnost (*Regina jubes renovare dolorem*). Svojo patriotično panslovansko miselnost je povezoval z ljubezensko usodo (*Žalostnica*), miru pa v nasprotju z drugimi štajerskimi pesniki, ki so bili večinoma duhovniškega stanu, ni našel ob pogledu v nebo (*Čemu stanoviti zdihljaj*).⁵⁵² Pogosto se je poslavljajal od ljubljenih žensk. Pesem *Slovo* prinaša Katulovo ljubezensko misel »Amata, quantum amabitur nulla«. V pesmi je odhod ženske označil kot zarjo, ki se zakrije v noč. Ponovno najdemo znano metaforo cveta, ki ga odnese burja. V elegiji *Zbogom* svojo ljubljeno imenuje grlica, kar je pogost motiv tudi v religiozni liriki, kratkotrajnost njune ljubezenske sreče pa primerja z rožo v mesecu sušcu (tj. marcu). Na koncu pesmi najdemo temačne misli in željo po smrti njegove duše, največjo bridkost pa mu predstavljajo spomini, ki jih imenuje mučitelji. Najdemo tudi motiv reke Lete, ki je starogrška reka pozabljenja (»Ni več Lethe reke«). Na koncu sledi nekakšno sprijaznjenje s tem stanjem: »Najsi! Tud' bogovje 'majo trpeti.«⁵⁵³

Drugi pesniški žanr, ki je v tem obdobju najznačilnejši za Stanka Vraza, so domovinske pesmi in budnice.⁵⁵⁴ Že leta 1833 je pozival slovenska dekleta, naj ohranijo svojo nedolžnost pred »nemško kačo« (»Vam to pesem pejem Slovenčice«). Njegov *Venec domoljubnih sonetov* je poln panslovanskega zanosa, ki ga je v njem leta 1834 prižgal Ján Kollár, »[s]lovanski prerok, naroda vkresitelj«,⁵⁵⁵ na vsebinski ravni pa najdemo precej navezav na *Slavy Dcero*. (Sonet I.) Zasedbe slovenskega oz. slovanskega ozemlja v preteklosti vse od Frankov naprej je primerjal s točo, ki poškoduje pšenico na polju. (Sonet II.) Kritičnost do teh novih poglavarjev je ponazorjena s svetopisemskim izrekom: »Dajte cesarju, kar je cesarjevega.« (Mr 12,17) (Sonet III) Pesnik podobno kot Kollár obžaluje izgubo domačih krajev, kjer o njihovi slovanskosti pričajo samo še lastna imena, kot so Gradec, Ljubgast, Lipnica in Ljubno, imenuje jih renegate, tj. odpadnike, saj v njih

552 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 307.

553 Vraz, *Slovenska djela*, str. 206.

554 Literarna analiza v Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 371–373.

555 Vraz, *Slovenska djela*, str. 144.

ni več slovanske duše. (Sonet IV) Svetleče zvezde mu predstavljajo slovanski knezi Samo, Valuk, Pribina. Podobno kot Modrinjak je prikazal nasprotje matere, ki predstavlja prvotno slovansko domovino, in mačehe, ki predstavlja tujo domovino. Prav tako bodo izdajalstvo sinov kaznovali slovanski bogovi Lada, Živa in Perun. (Sonet V.) Omemba Kristusovih učencev, ki so se izneverili njegovemu nauku, zgledu, se v tem primeru povezuje s slovanskimi prebivalci. (Sonet VI.) Kritika t. i. farizejev krščanstva, ki izkoriščajo Božje danosti, se v tem sonetu stopnjuje. (Sonet VII.) Svoje rojake je pozival, naj ne zaupajo nemški oblasti, na tem mestu imenovani grešnica in sladkojezična Kleopatra, ki predstavlja skušnjava za slovensko ljudstvo. (Sonet VIII.) V tem sonetu je prisotna kritika tistih slovenskih sinov, ki so se po odhodu od doma izneverili svoji materi, domovini. (Sonet IX.) Pesnik svoje žalovanje primerja z Jeremijevim žalovanjem nad padcem Jeruzalema v času judovskega izgnanstva. V Jeremijevih *Žalostinkah* je poudarjeno, da ljudstvo trpi v izgnanstvu, ker ga je Bog kaznoval zaradi grehov, zato to mirno čaka in upa na njegovo usmiljenje. Vraz pa si želi pesniškega glasu, ki bi mu omogočilo prebuditi vse Slovane, kot je apeliral v svojih sonetih Ján Kollár, ki pa na Štajerskem ni (pre)poznal narodne dejavnosti Slovanov (Sonet X.) Vraz kara Slovence, ki se še vedno upogibajo tuji oblasti: »Da! Si bedak, da ver'ješ vragu starem', / gnus, da ne zmeteš smeti tujca s praga, / lenuh – da še trpiš na plečih jarem.«⁵⁵⁶ (Sonet XI.) Slovensko mater je klečeč in trpeč prosil za milost. Kot največjo žalost, bridkost je prepoznal nemoč naroda, ki je posledica dolge zaslužjenosti. (Sonet XII.) Ta sonet prinaša tolažbo in upanje na osvobojenje: »K nebesom upaje povzdigaj oči, / drzno rožljajmo s pot'mi, dokler vremen / zbaviteljno [rešiteljsko] kolo se ne pritoči!«⁵⁵⁷ (Sonet XIII.) Pesnik je žalost slovenske matere, ki so jo izdali sinovi (»o brezšina, vboga mati«), primerjal z Niobino, ki je izgubila vse otroke. Izdajalce, ki pišejo nemško, je imenoval Herostrate, tj. tiste, ki želijo priti do slave za vsako ceno. (Sonet XIV.) Ta sonet je posvečen Kollárju, ki ga imenuje z različnimi izrazi, kot so prerok, zakonitelj (Mojzes), spasitelj (odrešenik), sionski tožec (Jeremija). V primerjavi z njim se počuti nevrednega, kar ponazori s prirejenim svetopisemskih izrekom (prim. Mr 1,7; Lk 3,16): »ki teb' nevreden nog'vic 'zuti.«⁵⁵⁸

556 Vraz, *Slovenska djela*, str. 142.

557 Vraz, *Slovenska djela*, str. 143.

558 Vraz, *Slovenska djela*, str. 144.

Naslednje leto so nastali soneti z narodnoprebudno vsebino, poimenovani *Zvončeki*. Te cvetlice se pojavijo v začetku pomladi ter tako simbolno predstavljajo začetek novega življenja in upanje. V prvem sonetu *Kaj umu nosiš soprotivno hrano?* si je Vraz želel, da bi se njegovi sorojaki prenehali slepiti in se ponovno obrnili k slovenskemu jeziku, saj je »tud' pri nas Goethe, Byron in enaki, Homerov truma v narodu velika«. ⁵⁵⁹ Naslednji sklop *Moj Bog, ki ti na skrbi črv in trava* vsebuje dva soneta. V prvem se je pesnik obrnil k Bogu s prošnjo, naj se z milostjo ozre na njegovo domovino, omehča srca sovražnikov in mu da moč za upor. Drugi sonet je v kvartinah poln retoričnih vprašanj o žalostnem, melanholičnem stanju pesnika. Tercine odgovarjajo: »Kar vojscu ščrbljava [škrbasta] v Vogrskem zbrana / ter lice križem žmanjgavo [zrelo] sirovo, / to men' poštena za moj narod rana.« ⁵⁶⁰ Sledi cikel sedmih sonetov *Brat, treba žlahtnim žilam tvim pobuda*. (Sonet I.) V prvem sonetu prvič zasledimo omembo srbskega Kraljeviča Marka, ki ga je Kollár v tretjem delu pesnitve *Slavy Dcera* prepoznal kot junaka, ki bo Beograd rešil pred Turki. Vraz je bolj intenzivno pozival k obrambi svojega naroda, Kraljeviča Marka pa predstavil kot nekoga, ki se prebija čez ovire. (Sonet II.) V drugem sonetu je podana namera, ponesti svoje misli in občutke med rojake, brate, ki jih bodo dobrovoljno sprejeli. (Sonet III.) V tretjem sonetu je razvijal metaforo lapuha, spomladanske rastline z rumenim cvetom, ki se rad oprime kosmatih kožuhov, ne pa bele gladke rjuhe. Zato je pesnik svoje rojake pozival, naj slečejo ta kožuh norij. (Sonet IV.) Pojavi se metafora gorečega srca, ki želi prižgati iskro podjarmljenemu narodu, kar pesnik primerja s kresilno gobo v starem listju. (Sonet V.) Peti sonet je prošnja Bogu za svobodo, rešitev slovenskega naroda, tujemu narodu pa napoveduje zaton: »tujca vrag bo vzel potvoro.« ⁵⁶¹ Pesnik je izrazil pripravljenost umreti za svoj narod, kot je Jezus Kristus umrl za človeštvo na križu. (Sonet VI.) Težko življenje Slovencev je primerjal z vdovo, ki je ostala brez moža in oskrbe. Omenjal je slovanske bogove Peruna, Svetovida in Radegosta, ki jim je sovražnik uničil orožje, takrat ko je v naše kraje pripeljal krščansko vero. Pojavi se motiv mesenja kruha in metafora križeve moke, ki ima lahko v panonskem jezikovnem prostoru dva različna pomena. Glede na kontekst je pesnik najverjetneje imel v mislih mleto žito,

⁵⁵⁹ Vraz, *Slovenska djela*, str. 177.

⁵⁶⁰ Vraz, *Slovenska djela*, str. 219.

⁵⁶¹ Vraz, *Slovenska djela*, str. 221.

pripravno za mesenje kruha. Vendar je ta beseda v stari cerkveni slovanščini (mōka) pomenila tudi trpljenje, kar se je ohranilo v panonskih narečjih. (Sonet VII.) Zadnji sonet je posvečen *Danici Hrvatskoj, Dalmatinskoj in Slavonskoj*, Gajevemu literarnemu časopisu, ki je začel izhajati leta 1835 kot priloga *Novin Horvatskih*. Vraz je vanjo polagal veliko upanja, potem ko z objavami ni uspel pri *Kranjski čbelici*: »Pa kaj jaz sosed vbog' teb' pošljem z meje? / Je v srci žal – mest' bis'rov in radosti. / Tvoj ven'c le pletem – solze in zdihljeje.«⁵⁶²

Leto 1836 je prineslo *Apotheosis*, Vrazove prevode Kollárjevih sonetov, ki jim je dodajal svoje. V prvem sonetu se je Kollár (oz. njegov pesniški subjekt Mila) sprehajal po Šleziji, Koroški in Štajerski, kjer ni zaznal nobene narodnopreporodne dejavnosti: »Aha! Odtod še ni je duša zvesta prišla.«⁵⁶³ Sledita Vrazova soneta, ki sta nastala v luči smrti njegovega prijatelja in pesnika Dragotina Šamperla. »V prvem je opisal Šamperlovo ljubezen do naroda in poezije ter njegovo smrt prikazal kot porojeno iz hrepenenja matere Slave po zvestem sinu, v drugem pa njegovo vnebovzetje v slovanski raj.«⁵⁶⁴ Z njegovim vstopom v nebesa se je napolnil prazen prostor Štajerske: »On pak gre širom večne domovine, / ko pride, kjer je on vrt prazen, prosti, / glej, ime "Štajer" brž pred njim spremine.«⁵⁶⁵

Po letu 1839 je Stanko Vraz začel pisati v hrvaščini: leta 1840 je objavil *Djulabie*, leta 1845 *Gusle i tambura*, leta 1866 so posthumno izšle *Razlike pjesme* in leta 1880 še *Izabrane pjesme. Glasi iz dubrave žeravinske* (1841, 1864) so po obliki balade in romance. Vraz je pisal predvsem sonete, balade, romance in tudi krakovjake. Vrh domovinskega pesnjenja je viden v *Djulabijah*, kjer je podobno kot njegov vzornik Kollár ljubezensko tematiko povezal z narodnostno. V prvem zvezku zbirke *Gusle i tambura* je zbral prevode mladostnih slovenskih pesmi, izbor romanc, parabol, basni in ljubezenskih pesmi ter različne prevode (npr. Puškin, Byron, Schiller), dodal pa je tudi satire. Ilešič⁵⁶⁶ poroča še o nekaterih epskih pesnitvah, ki naj bi nastale po letu 1835, od katerih so se ohranili samo fragmenti: *Štajerski vojvoda snubi mazovsko lepotico* (pesnitev o Ernestu Železnem), *Zora i Bogdan*, *Stanjko ino Jelena* ter *Belotinska ljubav*.

562 Vraz, *Slovenska djela*, str. 222.

563 Vraz, *Slovenska djela*, str. 247.

564 Jež, *Stanko Vraz*, str. 272–273.

565 Vraz, *Slovenska djela*, str. 248.

566 Ilešič, *Iz Vrazove slovenske*, str. 101–116.

3.12.10 Idilični pesnik Jakob Košar

Član graškega kroga Stanka Vraza je bil po letu 1830 tudi Jakob Košar. V nasprotju z Vrazom je po šolanju postal duhovnik in opravljal najprej službo kaplana v Maria Trostu pri Gradcu (do 1842), nato je postal dvorni kaplan sekovskega škofa.⁵⁶⁷ Kakor navaja Trstenjak,⁵⁶⁸ so se ohranili njegovi prevodi Schillerja,⁵⁶⁹ Gessnerja in Horacija⁵⁷⁰ ter 30 izvirnih pesmi, ki so danes porazgubljene. Iz Košarjeve zapuščine je razvidno poznavanje del srbskega književnika Miloša Svetića oz. Jovana Hadžića,⁵⁷¹ ki je leta 1827 objavil Horacijevo delo *De arte poetica* z naslovom *O stihotvorstvu*, pa tudi sicer je veliko prevajal Horacija, Vergilija, Gessnerja itd. za *Letopis Matice srbske*, ki ga je urejal med letoma 1830 in 1832.⁵⁷² Košar je naš prvi prevajalec Gessnerjevih idil, saj jih je prevedel kar 26: *Likas ino Milton; Milton; Idas. Mikon; Dafnis; Filida. Kloa; Mirtil; Aminta; Damon. Dafna; Strta ročka; Damon. Filida; Dafnis. Kloa; Menalka, ino lovec Ešines; Likaš; Palemon; Mirtil. Tirzis; Favn; Kloa; Titir. Menalka; Mirtil ino Dafna; Milton; Hudo plačana lubezen; Dafna. Kloa; Ladjanje* [v verzih]; *Klinec; Dafna. Mikon; Jesensko jutro*. Samo idila *Obluba* je bila naknadno objavljena v *Zori* (1872), ostale pesmi so ostale v rokopisu. Še štiri njegove pesmi so bile posthumno natisnjene v *Zori* (1872): *Žetva* (1830), *Pasterica* (1830), *Življenje* in *Jutro* (1831). Med rokopisnimi pesmimi najdemo še tri idile: *Pastirsko življenje* (1831), *O zarji* in *O jutru*. V tej skupini pesmi v nasprotju z antičnimi zgledi izraža idejo o Bogu kot Stvarniku vseh lepih stvari na zemlji, ki ga povezuje celo z grškim bogom svetlobe Etrom (*Pastirsko življenje, Pasterica*). V drugih

567 Glazer, Košar, Jakob (1814–1846).

568 Trstenjak, Prineski k zgodovini, str. 22–25.

569 *Die Glocke, Der Taucher, Die Bürgschaft, Der Kampf mit dem Drachen, Die Kraniche des Ibikus in Der Spaziergang*.

570 Horacijevi listi prve knjige, list na C. C. Maecena, na Lolja, na Julija Flora, na Albija Tibula, na Torquata, na Numicija, na Klaudija Nerona, na Fуска Aristia, na Bulacia, na Ikcia, na Vinia Asela, na svojega pristavnika, na Numonia Vala, na Kvinkcija in na Seaevo.

571 V zapuščini Jakoba Košarja so se ohranili naslednji prevodi: *Oda 26 knige I. 115. 33. 4 l. 1827; Oda 31. kn. I. 94. 38. 3. l. 1825* [podpis: S]; *3 oda 2 lied 52. 51 2 l. 1825* [podpis: B. B.]; *Enstvo* [1826, pripis v nemščini: Svetitsch serbischer schriftsteller im Jahre 1831]; *Oda II. 826. p. 65. p. 109 Antoniju Julu* [podpis: Svetič]; *Oda III. Knjige II. Str. 69. p. 51 Delija* [prikazana je stopica alkajske kitice, podpis: Svetič]; *II. Oda 25, p. 33; VI. Oda II. Lib. 55, III III. L. 826* [podpis: Joannovič]; *XX. Oda I l. 32 / 112 Virgiliju; VI. Oda IV* [na koncu podpis: spisal Košar 1831].

572 Šurmin, *Povjest književnosti*, str. 257.

idiličnih pesmih (*Žetva*) je opisoval kmečka opravila. Z rabo določenih glagolov je želel poustvariti zvok, ki ga ustvarjajo srp, drevesa in ptiči. Žanji in žanjice si krajšajo čas na polju s petjem in pletenjem vencev; tak način življenja naj bi prinašal mirno radost ter odvrčal od žalosti in razuzdanega življenja.⁵⁷³

V rokopisu⁵⁷⁴ sta se ohranili tudi dve elegiji (6. in 7. pesem brez naslova) iz časa študija, v katerih je ljubljeno dekle primerjal z nebeškim malikom, njena navzočnost mu je prinašala nemirno srce. Uporabljal je številne metafore in motive iz narave ter na izviren način izrazil ujetost duše, kar je značilna romantična podoba:⁵⁷⁵ »Solza padne kalnem oki / Duši prostor je odvzet.«⁵⁷⁶

3.12.11 Melanholični pesnik Ivan Dragotin Šamperl

Del Vrazovega kroga je bil tudi zgodaj umrli graški študent Šamperl, ki mu je prijatelj Vraz posvetil sonet. Po njegovem poročanju je v rokopisu zapustil 27 pesmi, od teh 12 sonetov. Posthumno so bile v *Sloveniji* (1849) natisnjene *Zdihleji*, *Luni* in *Moje dvajsto*, v *Novicah* (1849, 1850) pa *Kazavec ceste* in *Žirovnica*. Njegovi naj bi bili tudi trije soneti na prvem listu knjige *Navuk v peldah*, čeprav Glaser⁵⁷⁷ meni, da so Vrazovi. Prvi sonet je preveden iz Kollárjevega speva *Slavy dcera*.⁵⁷⁸ V Macunovem *Cvetju slovenskega pesništva* najdemo še Šamperlovi pesmi *Kreganje* in *Voznik*.

Na Šamperlovo poezijo je precej vplivalo njegovo slabo zdravstveno stanje. V pesmih so prisotne melanholična refleksija, mračne misli in slutnja smrti. Minevanje časa je izraženo z metaforo iztekajoče se ure, fizični svet pa ima sovražno podobo (*Zdihleji*).⁵⁷⁹

573 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 323.

574 NUK, Ms 1492, zvezek IV, ovoj 3.

575 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 307.

576 NUK, Ms 1492, zvezek IV, ovoj 3.

577 Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 191.

578 Macun, *Književna zgodovina*, str. 89.

579 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 313.

3.12.12 Pisec dinastičnih prigradnic Davorin Trstenjak

V takratnih revijah je svoje pesmi objavljala Davorin Trstenjak, ki se je v Gradcu (in tudi Zagrebu) šolal med letoma 1836 in 1844, ko so tam ustanavljali slovan-ske čitalnice, zato je bil dobro poznan tudi krogu Stanka Vraza. Objavljal je v *Zori dalmatinski* (1844) in *Danici ilirski* (1839). Leta 1846 je v *Novicah* objavil pesem o prvi vožnji vlaka po slovenski zemlji, veliko njegovih pesmi pa je ostalo v rokopisu. Njegove pesmi sta v nemščino prevajala Matevž Vehovar in baron Friedrich Wend (objavljene so v revijah *Der Aufmerksame*, *Styria*, *Carniolia*, *Ost und West*).⁵⁸⁰ Trstenjakove in Vehovarjeve nemško-slovenske pesmi so posvečene članom habsburške vladarske hiše, visokim državnim uradnikom in učiteljem: *Empfindungen der steiermärkischen Wenden am hochfestlichen Geburtstage Seiner kaiserlichen königlichen Majestät Ferdinand I.* (1841); *Čuti štajerskih Slovincov na preveseli den rojstva Njihovega cesarsko-kraljevskega Veličanstva* [sic.] *Ferdinanda I. 19 malega Travnja 1841; Zur hohen Nahmesfeier Sr. Excellenz des hochgebornen Herrn Herrn Mathias Constantin Grafen von Wickenburg, Landesgouverners in Steiermark* (1840); *M. Vehovar's Widmungsge-dicht* (za prefekta celjske gimnazije Dorfmana); *K visokimu Svetkovanju Službe Jubileja Njihove Ekselencije Visokorojeniga Gospoda Gospoda Ignacia Marie grofa od Attemsa, deželničnega Glavarja na Štajerskem* (1843); *Na preveseli den rojstva Njihovega Veličanstva presvetlega Cesara ino Kralja Ferdinanda Prviga. Zvesti Slovenci* (1843); *Na Slavo preveseliga rojstva svetkovanja Njihove c. kr. Visosti JOANA Nadvojvode Austrie itd. itd. itd. (dne 20. Januara)* (1844).

Ode priljubljenemu nadvojvodi Janezu so poleg Trstenjaka pisali tudi drugi Štajerci (Stanko Vraz, Jožef Lipold, Anton Kremlj). Trstenjak jo je napisal v obliki soneta. Pesnik v njem nastopa kot predstavnik Slovencev in Nemcev, saj je bil nemški Vehovarjev prevod objavljen vzporedno s slovenskim izvirnikom. V pesmi sta izpostavljena dva kraja, ki sta bila nadvojvodi še posebej ljuba: Pekre v okolici Maribora, kjer je imel vinogradniško posestvo (Meranovo), in kmetijsko posestvo Brandhof. Zanimiva je Trstenjakova pesem cesarju Ferdinandu I., v kateri je izražena želja po bratski povezanosti narodov v cesarstvu, slovanski značaj pesmi pa je izpopolnjen z mitološkimi elementi in geografsko določitvijo⁵⁸¹ »od Labe tje do Jadranskega kraja«.⁵⁸²

580 Macun, *Književna zgodovina*, str. 131.

581 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 339.

582 Glonar, *Literarni odnosi*, str. 140.

3.12.13 Socialne teme v pesmih Antona Strajnska

Kot član Vrazovega graškega kroga je tudi Strajnsak pričel pisati pesmi, ki so ostale v rokopisu.⁵⁸³ Ohranjenih je devet pesmi, ki jih je najverjetneje napisal kot kaplan v Juršincih, saj so zapisane še v bohoričici. Vrazov krog je že zelo zgoraj sprejel gajico; sam Vraz jo je pričel javno uporabljati že leta 1839 (pred tem zgolj v pisemski korespondenci), ostali Štajerci pa so svoje knjige že kmalu po tem letu pričeli tiskati v slovenici. V prvi pesmi (*Vpelanje*) Strajnsak poziva Slovenko, naj poje o slovenskem narodu, v tožbi Arnulfu Koroškemu pa toži o slabem jezikovnem položaju Slovencev. V drugih pesmih obsoja jezikanje (*Sod čez hudi jezik*), posveti se temi detomora (*Strašilo na Dravi*), po Volkmerjevem vzoru piše o tobaku (*Od tobaka*), dekletih (*Tiste deklina*), težkem socialnem položaju učitelja (*Pritoženje enega školnika*), o lepem življenju v hribih (*Nagornjak veseli*) in o svatbi (*Gostuvanje*). V zbirki pesmi je še posebej zanimiva tema detomora, saj je pri drugih štajerskih pesnikih v tem času ne najdemo. Pesem pripoveduje o dogodku pri Sv. Ožbaltu, kjer neka ženska žaluje in toži ob Dravi ter prosi reko, naj ji vrne otroka, ki ga je utopila v vodi. Pesem se kljub temu izteče v moralni nauk, saj ženska prosi starca, ki gre mimo, naj o tem poroča in poduči še druge ženske.

3.12.14 Sprotuletna vijolica

Dijaški rokopisni list *Sprotuletna vijolica* (1846)⁵⁸⁴ so izdajali dijaki mariborske gimnazije pod mentorstvom Jurija Matjašiča. Izdelali so le nekaj izvodov, ki so jih poklonili še mariborskemu učitelju Rudolfu Gustavu Puffu, županu, okrožnemu glavarju in prefektu gimnazije, njihovo delo pa je bilo znano tudi Trstenjaku in Miklošiču.⁵⁸⁵ Ohranjenih je 30 števil iz leta 1846 ter nekaj posameznih pesmi iz leta 1845, ki so jih napisali dijaki Ivan Ertl, Mihael Golob in Ivan Kocmut. Po Ilešičevem poročilu⁵⁸⁶ naj bi sodelovala še Luka Hleb in Karel Polič. Ertl je po odhodu iz Maribora na

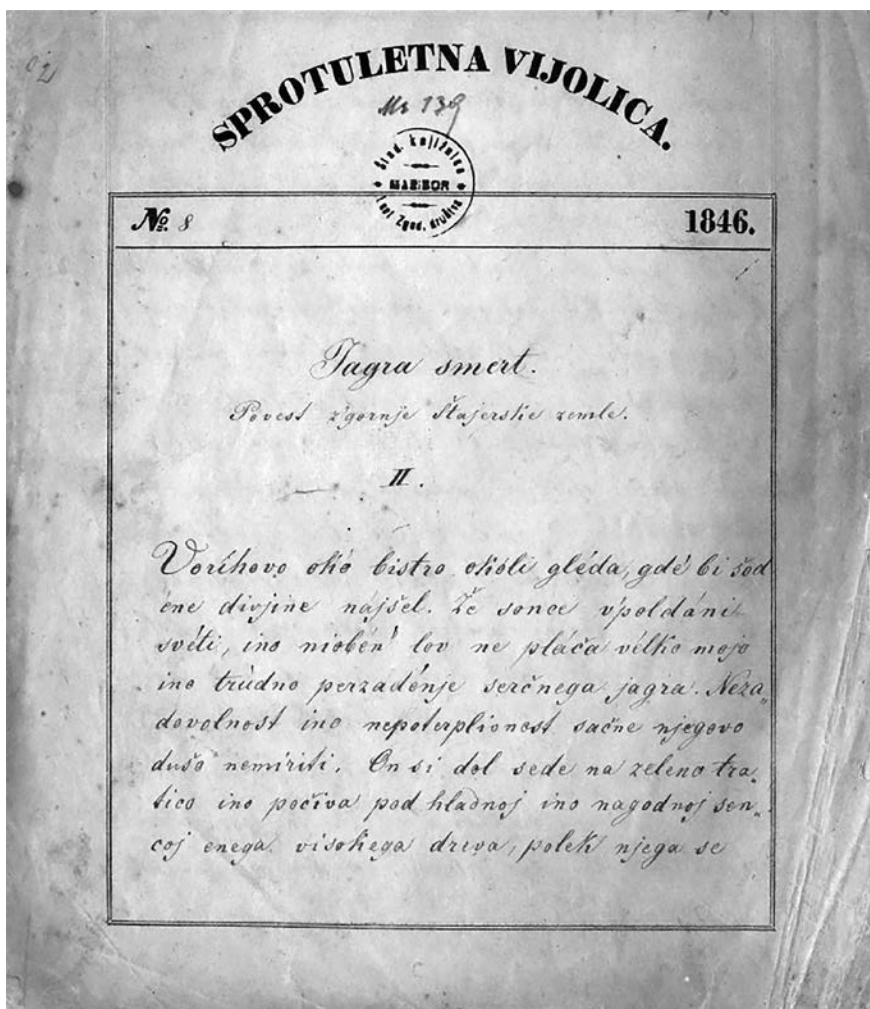
⁵⁸³ NUK, Ms 1485.

⁵⁸⁴ UKM, Ms 139.

⁵⁸⁵ Ilešič, *Dijaški »slovenski klub«*, str. 179–180.

⁵⁸⁶ Ilešič, *Dijaški »slovenski klub«*, str. 178, 180.

Dunaju študiral medicino, tam bil pomočnik Miklošiča, nato pa postal primarij v graški bolnišnici. Kocmut je postal mariborski odvetnik, najbolj plodovit pesnik *Vijolice* in graški bogoslovec Golob pa naj bi umrl zelo zgodaj, še pred duhovniškim posvečenjem.

Slika 23. Sprotuletna vijolica, 1846, št. 8.
© UKM, Ms 139.

List je prinašal več domovinskih pesmi (*Na domovino, Pogled na Štajersko*), anakreontiko (*Bratom*), budnice (*Rojakom, Slovenca odpovedanje*), molitveno pesem Bogu (*Mojemu stvarniki*), pasijonske pesmi, kjer podoba Križanega razveseljuje popotnike (*Božja mantra*), pesmi o žalujočem, hrepenečem srcu, ki ga potolaži le »nebeška svetlina« (*Mojemi srci, Noč, Hrepenenje*), elegične pesmi o minljivosti življenja (*Vijolica, Drevo i potok*) in o smrti, ki odreši trpljenje (*Dolnji grad*). Idilične pesmi so redke (*Zarja jutrna*). V elegičnih pesmih žalujejo za domačim drevesom (*Na vrbo*), mladostjo (*Prejd i zdaj, Spomnenje*), domovino (*Hrepenenje domovini, Slovo od domovine*), bližnjim (*Moja žalost, Na smrt dobrotnika, Na grobi moje matere*), slepec žaluje za izgubo vida, saj ne more videti lepote tega sveta (*Klagovanje slepca*). List je prinašal tudi ode (*Njih visokovrednosti Prečastitemu Gospodu G. Jurju Matjašiču*) in stanovske pesmi (*Čolnarska pesem*). *Vijolica* je gojila še sonete, npr. sonetni venec *Srečno Mihal, Srečno Ivan, Srečno vijolca*.⁵⁸⁷

Minljivost vseh stvari na svetu so povezovali s človeško minljivostjo. Nekatero pesmi se iztečejo s pesimistično mislijo, da se pri grobu konča človeško življenje (*Vijolica*). Pesem *Dolnji grad* sicer vsebinsko spominja na Holzapflovu elegijo *Na posipu hudiga gradu* (1830) in na Arličevo *Stari grad* (1838), vendar je pri Golobu tokrat poudarjena misel, da nas bo smrt odrešila trpljenja. Tudi v tej skupini pesmi je odtekanje let življenja ponazorjeno z drevesom, ki mu burja odnaša cvetje v potok, ali pa nasploh kot odtekanje vode v potoku. To je prikazano kot nekaj povsem varnega, saj je primerjano s hojo otroka ob očetu (*Drevo i potok*). Odtekanje let življenja po potoku je znan motiv iz prevoda Schillerjeve pesmi *Mladenč per potoki*, ki ga je objavil Tušek v *Kranjski čbelici* 4 (1833).⁵⁸⁸ Pesniki se spominjajo tudi idilične pokrajine, kot so jo doživljali v otroštvu, in melanholično tožijo po njej (*Spomnenje*). Otroško brezskrbnost in radost primerjajo s sedanostjo, ki jo označujeta metafori nemile ure in trpljenja meč (*Prejd i zdaj*).⁵⁸⁹ Njihove pesmi o slovesu (*Na verbo pri domovinskem hrami stoječo*) pa so že tesno povezane z ločitvijo od domovine.

V odah domovini so opevanje lepote rodne dežele, v nasprotju s starejšim štajerskim pesnikom Lipoldom, že združili z etničnim vprašanjem.

587 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 105–106.

588 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 305.

589 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 308.

Štajerska jim budi domovinska čustva in pevsko žilo.⁵⁹⁰ V pesmi *Rojakom* se je Golob obračal na »prestare Slave sin[e]«. V prvem delu soneta je razvijal znano Herderjevo (kasneje pa tudi Gajevo) misel o domovini, ki vrsto let spi, je nedejavna in trpi. Svojim rojakom je naročal, naj s svojim delom ponovno prebudijo njihovo slovansko domovino, ki jo je primerjal s cvetočim dekletom. V drugem delu soneta se spodbujanje k dejavnosti še stopnjuje z motivi novih oblačil in okraskov, ki pomenijo kulturno spreobrnjenje ljudstva. Pesem *Slovenca odpovedanje* je še udarnejša kot prva Golobova pesem. Uporabljena so stalna rekla, ki izkazujejo slaba dejanja, ki so jih Slovencem storili Nemci: kopati komu jamo (tj. pripravljati komu nesrečo, pogubo, propad), brusiti si jezike (tj. biti odrezav, napadalen). V pesmi je izražen ponos pripadanja slovanskemu rodu: »Naj drug' napihava / Se z rododm žlahtnim: / Men' mati je Slava / Jaz njeni sem sin.«⁵⁹¹ Pesem *Na moje slovenske brate. Gor – Slovenci!* prinaša motiv odprtega neba, raja, »kero vijolično cvetje nam podaja /.../, kero bliska kak en sunčni žar«, kamor lahko vstopijo samo Slovenci oz. Slovani. Spodbudnemu opisu slovanskega vrta v nebesih sledi strah pred uničenjem: »Lehko z'ruši nebo večni grom.« Motiv vijoličnih in svežih rož se v tem primeru navezuje na literarno delovanje slovensko govorečih mariborskih dijakov, ki se je izrazilo v reviji *Sprotuletna vijolica*. Pesnik nato začne pozivati rojake k boju za domovino, čemur sledi misel o vseslovenstvu: omenja slavno slovensko zgodovino in obžaluje, da se dežele do sedaj še niso združile v en skupen narod, ki bi jih obvaroval pred napadi tujih ljudstev:⁵⁹² »Goričan Dolanci grdo pravi / Kaj je on Slavjanov roda ni.«⁵⁹³

590 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 335.

591 UKM, Ms 139.

592 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 373–374.

593 UKM, Ms 598.

Na domovino

*Slišaj dalna domovina
Od neznanih ti dežel,
Pozdravljen je tvojga sina
Ker' je zdaj spoznat začel:
Kak' je velka tvoja cena
Kak' je sladki tvoj poséd
Da dežela niobena
Nemre meni bebe vzet.*

*Prišel sem v dežele pluje
Se od bebe ločijoč
Ide mi sreča nakimuje
Men' veselje lažejoč:
Gde me vabijo od vse strani
Škarlivi prijatelji
Zvuna z' zvestostjo obdani
Znabra men' sovražniki.*

*Či mi to vse v glavo pride
Tak me solze mocijo
Ino žela me obide
Iti ta, gde moji so,*

Slika 24. Pesem Na domovino, Sprotuletna vijolica, 1824, št. 11.

© UKM, Ms 139.

4 FOGLARJEVA PESMARICA MED KRANJSKIM IN PANONSKIM PROSTOROM

Rokopisno pesmarico Lovrenca Foglarja⁵⁹⁴ (1757–1762) so ponovno odkrili šele leta 1959, ko so uslužbenci Narodne in univerzitetne knjižnice popisovali knjižno zalogo. Bibliotekar Branko Berčič je nanjo opozoril Marijana Smolika, ki je pesmarico prvi opisal v disertaciji *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja* (1963). Smolikovo delo, ki je vsebovalo tudi bibliografske podatke o do tedaj znanih slovenskih pesmaricah, je postalo pomemben vir raziskovalcem slovenske literarne zgodovine in jezikoslovja. Tako je že Jože Pogačnik⁵⁹⁵ omenjal Foglarjevo in Maurerjevo pesmarico, vendar jima zaradi rokopisne oblike ni pripisoval prevelike pomembnosti. Med vzhodnoštajerska besedila je Foglarjevo pesmarico umestila jezikoslovka Martina Orožen,⁵⁹⁶ muzikolog Janez Höfler⁵⁹⁷ pa je prispeval nekaj podatkov o tujih literarnih predlogah in melodiji nekaterih pesmi. Prvo jezikovno in literarno analizo pesmarice je v elektronski znanstvenokritični izdaji prispevala Nina Ditmajer.⁵⁹⁸

Ta najstarejši štajerski rokopis pesmi je nastal kmalu po natisu treh znanih slovenskih pesmaric, ki jih je nekdanji lastnik Matija Jančič iz Jarenine skupaj z rokopisom zvezal v en zbornik pesmi. To so Lavrenčičeve *Misionske katoliš karšanske pejsme* (1752), Stržinarjeva *Pejssem od teh velikih odpustikov* (1744) in graška mašna pesmarica *Andohtlive pejsme na vse tajle s. maše* (1756). Rokopis namreč ni bil nikoli natisnjen, čeprav je leta 1757 Marija Štondekar [Štandeker] naročila zapis ali tisk pesmi.⁵⁹⁹

Rokopis vsebuje 24 pesmi. Pod prvih deset se je podpisal Lovrenc Foglar [Voglar]; štiri so posvečene Mariji, po ena svetnicama Notburgi in Mariji Magdaleni, ostale pesmi so posvečene Sveti trojici, vernim dušam v vica, govorijo pa tudi o krščanskem pozdravu in ljubezni do Boga: (1) *Pesem od Svete Trojice*, (2) *Ta druga pesem od božje lubezni*, (3) *Ta tretja Pesem od Svetega glasa*, (4)

594 NUK, R 281102.

595 Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I, str. 188.

596 Orožen, *Cerkvena pesem*, str. 96.

597 Höfler, *Slovenska cerkvena pesem*, str. 99, 103.

598 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*.

599 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

Ta četrta Pesem od Divice Marije, (5) Ta druga Pesem od Divice Marije peta pesem, (6) Ta tretja Pesem od divice Marije šesta pesem, (7) Ta četrta od Marije pesem sedma v agventu od Marije Divice, (8) Ta osma Pesem od te prečudežne Terolarske divice svete Notburge, (9) Ta devejta pejssem od Marije Magdalene, (10) Ta deffeta od vernih duš pesem. Pod naslednje štiri pesmi se je istega leta podpisal Matija Vezjak; posvečene so Mariji, prvima staršema Adamu in Evi, dve pripovedujeta o izgubljeni ovčici in človekovem poslednjem cilju: (11) *Ta edenajsta pesem Pesem od gnadlive matere, (12) Ta dvanaista pesem od človeka cila nu kunca kak neva[r]no je, (13) Ta trinajsta pesem od Adama nu Ejve, (14) Ta štirinajsta pesem od ovčice zgublene.* Tretji pisec svetniške pesmi z naslovom (15) *Pesem od Svetiga Jožefa* se ni podpisal, nehal je tudi z izvirnim štetjem pesmi, o času nastanka pa lahko sklepamo glede na abecedo, ki jo je ista roka zapisala na koncu pesmarice leta 1758. Prav tako neznani četrti pisec je avtor dveh Marijinih pesmi, in sicer (16) *Slovo od Marije* ter (17) *Eno Marije Celsko*. Sledi svetniška pesem (18) *Od S. Urše* neznanega avtorja. Pesmi so bile verjetno zapisane med letoma 1758 in 1760. Naslednje štiri marijinoceljske romarske pesmi je leta 1760 napisal Jožef Glaser (Glazer), ki se je podpisal kot učitelj (ludimagister) pri Zgornji Sv. Kunigundi (Gornja Sveta Kungota). Pesmi si sledijo po naslednjem vrstnem redu: (19) *Ena Nova Pejsem od Marije Celarce, (20) Druga pejssem od Marije Celarce, (21) Tretja Pejsem od Marije Celarce, (22) Četrta Pejsem od Marije Celarce.* Po koncu Glaserjevih zapisov v pesmarico so vidni odtrgani listi. Naslednji dve pesmi sta pisali dve različni roki in sta brez podpisa: litanjska (23) *O Bog oča, Sin, Duh Sveti* in marijinoceljska pesem (24) *Pred tvoj tron mi poklekne.* Slednja se konča z letnico 1762 in latinskim zapisom Domine deus pater (Gospod Bog Oče).⁶⁰⁰

Vsaj tri omenjene pesmi so bile znane in razširjene samo v štajerskih župnijah ali širšem panonskem jezikovnem prostoru, za nekatere pesmi pa lahko na podlagi do sedaj poznanih virov trdimo, da so v *Foglarjevi pesmarici* sploh prvič zapisane. To še posebej velja za Marijine romarske pesmi, ki so se najverjetneje tiskale na letakih in se od tam prepisovale v rokopise, ter pesem o sv. Jožefu in sv. Uršuli, ki se je ohranjala predvsem v ustnem izročilu. Vsaj sedem pesmi je bilo znanih in zapisanih tudi v drugih pesmaricah v notranjeavstrijskih deželah Kranjske, Koroške in Goriške. Pisci štajerske pesmarice so pesmi sprejemali iz jezuitske pesmarice Primoža Lavrenčiča, večinoma pa iz rokopisne tradicije,

600 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

izpričane v kranjski Paglovčevi in koroški Maurerjevi pesmarici. Dve od teh pesmi sta bili v 19. stoletju tudi prvič ali ponovno natisnjeni.

Častilna pesem o Sveti trojici (*Sveti trojci čem moj leben dati*) je bila v 18. stoletju zelo priljubljena, saj je identično zapisana v gorenjski *Pesmarici iz Gorij* (1761–1792),⁶⁰¹ ki vsebuje tudi identične marijinonoceljske pesmi, varianto pa najdemo še v dveh štajerskih pesmaricah: v cmureški pesmarici *Cerkvene pesmi in molitve*⁶⁰² iz 18. stoletja in v *Pesmarici nemško-slovenskih pesmi*,⁶⁰³ nastali ok. leta 1816 v Slovenskih goricah. Varianti iz Slovenskih goric sta si bliže in verjetno izhajata iz istega vira, le da nemško-slovenska pesmarica izkazuje nekaj črkopisnih posodobitev in več štajerskih jezikovnih posebnosti, npr. namesto baročnega grafema ⟨ȳ⟩ izkazuje zapis z dvočrkjem /ji/, značilna je vokalizacija končnega deležniškega *-l* v *-o*, pri Foglarju celo v prleški *-a* (*delav* – *delo* – *dela*). Razlika med pesmaricami je še posebej očitna pri zapisovanju oziralnih zaimkov (Foglar: *ker* ‘ki, kateri’, *kdo* ‘kdor’; Cerkvene pesmi: *ktir*, *kdo*; Nemško-slovenske: *kir*, *gdo*) in dvoglasnikov (Foglar: *na svejti*; Cerkvene pesmi: *na sveti*; Nemško-slovenske: *na sveti/svejti*) ali pa pri dajalniških sklanjatvenih končnicah (Foglar: *svojmo Bogu*; Cerkvene pesmi: *svojmu Bogu*; Nemško-slovenske: *svojmo Bogi*) in orodniških (Foglar: *z veseljom*; Cerkvene pesmi: *z veseljam*; Nemško-slovenske: *z veseljom*).

{Sveti troj[i]ci čem moj leben dati,||K Sveti troj[i]ci čem se jaz podati,
 ||Sveti trojici čem se jaz podati,}
 {sam sebe joj k enimo ofri sprafti.||sam sebe, serce, dušo gor ofrati,
 ||sam sebe, serce, dušo gor ofrati,}
 {Tisto čem častiti,||čem jo prov častiti,||to jaz čem častiti,}
 {hvalo njej sturiti.||hvalo tud’ storiti.||hvalo mo storiti,}
 {Zahvalena do vejcoma||Češena inu pohvalena||Češena no zahvalena}
 {bodi Sveta troj[i]ca.||bodi Sveta troj[i]ca.||bodi Sveta trojica.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Foglarju, v Cerkvenih pesmih in molitvah ter Pesmarici nemško-slovenskih pesmi)^{604 605}

⁶⁰¹ RRSS, Ms 113.

⁶⁰² RRSS, Ms 052.

⁶⁰³ UKM, Ms 130.

⁶⁰⁴ Celotni varianti iz *Foglarjeve pesmarice* ter *Cerkvenih pesmi in molitev* sta v diplomatičnem prepisu na voljo v Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Vzporedni prikazi.

⁶⁰⁵ Vse pesmi v monografiji so prečrkovane v slovenico.

Marijinoceljske pesmi so se v slovenščini pele tudi v drugih pokrajinah, kjer so živeli Slovenci. V rokopisu je ohranjena romarska *Pesmarica iz Gornjih Gorij*,⁶⁰⁶ ki vsebuje 22 pesmi, zapisanih v sedmih različnih pisavah med letoma 1761 in 1792 s podpisom Ambrožiča. Oba rokopisa, štajerski in gorenjski, imata skupnih kar pet marijinoceljskih pesmi, ki se tudi jezikovno in pravopisno ne oddaljujejo preveč, kar pomeni, da je bil gorenjski pisec prepisovalec štajerskih pesmi, v katerih sta omenjena reka Drava in Maribor.⁶⁰⁷ Ker so se nemške marijinoceljske pesmi tudi tiskale, obstaja možnost, da so bile natisnjene tudi slovenske. Izpuščanje točno določenih kitic iz teh pesmi dokazuje, da so bile gorenjske verzije napisane oz. prepisane šele po koncu sedemletne vojne leta 1763, saj je izpuščena informacija o pruski vojski, na kasnejši nastanek pa priča tudi izpuščanje grafema ⟨ÿ⟩. Ista roka je zapisala vse štiri Glaserjeve pesmi iz leta 1760 (*Ponižno te častimo, Velka nu močna, Mati Božja gospa nar večī, Kaj se gible inu diše*), nato anonimno *Pred tvoj tron mi pokleknemo* iz leta 1762 in že prej omenjeno pesem o Sveti trojici. Nastanek gorenjske pesmarice bi sicer lahko bil povezan z ustanovitvijo vikariata Marijino Celje v Kanalu ob Soči šestindvajsetega februarja 1757, ko je goriški nadškof Attems imenoval liškega domačina Tomaža Veli[v]-ščka za vikarja v Ligu. Andrej Blažič, ki je takrat služboval v nekem ženskem samostanu na Dunaju, je kopijo Marijine podobe poslal v Gorico kot dar svojemu rodnemu kraju. Kip so v slovesni procesiji na svečnico leta 1761 prenesli iz Kanala do župnišča v Ligu.⁶⁰⁸

Glaserjeve marijinoceljske pesmi so se gotovo prepisovale tudi v druge rokopise iz druge polovice 18. stoletja, saj je izpričan vsaj še en podoben rokopis, uvezen v tiskano knjigo druge izdaje štajerskega Parhamerjevega katekizma. Ta doslej še neevidentiran rokopis prinaša naslednje pesmi, od katerih je kar pet znanih iz Foglarjeve pesmarice: *Vura ino čas pride, Sem sem pertečte duše, Pred tvoj tron mi pokleknemo, Kaj se gible ino diše, Mati Božja nar večī gospa, Ponižno te prosimo inu častimo, Očica kam ti greš, Velika no močna, vsem gnadam obdana, Nezgruntana je ta Božja moč* (pesem o sv. Barbari). Pesem o ovčici je bila prepisana iz neznanega vira, saj je v 18. stoletju izpričana le v rokopisu kranjskega organista Jožefa Ambrožiča ok. leta 1775 (NUK, Ms 1318, zvezek IV), nato jo najdemo v štajerski

606 RRSS, Ms 113.

607 Ditmajer, Romarske pesmi, str. 78.

608 Kociančič, Maria Cel, str. 13–23.

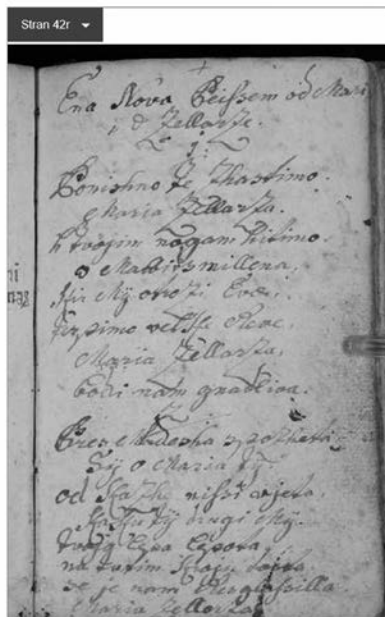
Ena nova pejssem od Marijo Celarce

1

Ponižno te častimo,
 Marija Celarca,
 h tvojim nogam hitimo,
 o Mati usmilena.
 Kir mi otroci Eva
 trpimo velke reve,
 Marija Celarca,
 bodi nam gnadliva.

2

Prez madeža spočeta
 si o Marija ti,
 od kače nisi ujeta,
 kaku ti drugi mi.
 Tvoja lepa lepota
 na tutim kraju dosta
 se je nam rezglasila,
 Marija Celarca.

Slika 25. Kritični prepis prve Glaserjeve marijinoceljske pesmi.
 Foglarjeva pesmarica, Prepisi.

pesmarici Franca Hriberška leta 1816 (UKM, Ms 138/16, fol. 55), natisnil pa jo je šele Valentin Stanič leta 1838. Foglarjeva štajerska verzija (*Ovčica zgubljena, v ta svet zalubljena*) je znana iz koroške Krebsove pesmarice⁶⁰⁹ iz 18. stoletja.⁶¹⁰ Štajerski pisec Vezjak je pri prepisovanju storil očitno napako, saj je v 10. kitici prepisal peti verz iz prejšnje kitice. Manjkajoči verz lahko rekonstruiramo iz Krebsove pesmarice.⁶¹¹ Vsaka od verzij izkazuje svoje narečne značilnosti, npr. Foglarjeva ponovno izpričuje vzhodnoštajersko vokalizacijo končnega deležniškega *-l v -a* (npr. *zguba – zgubila*), Krebsova pesem pa pozna različne zapise stalno dolgega jata (npr. *svejt, svet, svit*). Verzije te pesmi so ohranjene tudi v pesmaricah iz nekdanje Goriške, npr. *Medanski manuskript* in *Rokopis iz Cerkna*, napisan okoli leta 1800.⁶¹²

609 RRSS, Ms 022.

610 Diplomatični prepis Foglarjeve in Krebsove verzije je dostopen v Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Vzporedni prikazi.

611 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

612 Prim. Pisk, *Rokopisne pesmarice*, str. 72–73.

{Ovčica zgublena,||Ovčica zgublena,}
 {v ta svejt zalublena,||v ta svejt zalublena,}
 {oberni se ti k meni,||oberni se spet k meni,}
 {vse lušte proč odženi,||vse lušte preč odženi,}
 {Jaz iz srca te želim,||Iz srca tu želim,}
 {zatu telku terpim,||zatu tulkajn terpim.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Foglarju in Krebsu)

Foglarjev zapis Marijine adventne pesmi z začetnima verzoma »Ave Marija, čista ti svetla denica«⁶¹³ ustreza nemškemu izvirniku *Ave Maria klare du liechter Morgen-Stern*, natisnjenem tudi v graški pesmarici *Catholischer Gesang-Buch* (1718) Nikolausa Beuttnerja. Pesem na vsebinski ravni prinaša adventni motiv oznanjenja; poudarjeno je, da je bila Marija spočeta brez greha ter je ostala devica tudi po rojstvu Jezusa. V drugih slovenskih pesmaricah se je pogosteje prepisovala nemška pesem *Maria, sei gegrüßet, du lichter Morgenstern*, ki jo je denimo zapisal Hadalin iz Podmelca ok. 1810:⁶¹⁴ »Marije bod češena / Ti zgodne denica.«⁶¹⁵ Nasprotno pa je Beuttnerjeva pesem izpričana še v gradiščanskohrvaškem molitveniku *Hisa zlata* (1755) Lovra Bogovića.⁶¹⁶ Štajerska verzija je bolj zvesto prevedena iz nemškega izvirnika.⁶¹⁷

{Ave Marija, čista||Zdrava Marija budi,}
 {ti svetla denica,||ti svitla danica,}
 {ti si ja Mati tista,||ti si veselje ljudi,}
 {naša pomočnica,||nebeška kraljica,}
 {Zvolena od vejcoma,||Od veka zibrana,}
 {ti si ta Mati Božja||da Božja Mati budeš,}
 {cejliga kršanstva,||k nam jesi poslana.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Foglarju in Bogoviću)

613 Kritični prepis pesmi je dostopen v Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Prepisi.

614 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 260.

615 Pahor, Podrobni seznam pesmi, str. 185.

616 Bogović, *Hisa zlata*, str. 407.

617 »Ave Maria klare, du lichter Morgenstern, du bist ein Freud fuerwahre des Himmels und der Erd'. Erwählt von Ewigkeit, zu zein ein Muttergottes zum Trost der Christenheit.«

Adventna pesem o Adamu in Evi (*O, Adam nu Ejva, grešnika prva*),⁶¹⁸ ki jo je Vezjak zapisal leta 1757, je bila na vzhodnem Štajerskem očitno razširjena še vsaj v začetku 19. stoletja, saj jo je leta 1810 v rokopisno pesmarico zapisal tudi učitelj v Svetinjah Ivan Šef.⁶¹⁹ Njuna razporeditev kitic se ne ujema, kar je sicer značilno tudi za nekatere druge pesmi v *Foglarjevi pesmarici*, ki so prepisane od drugod. Opazna so tudi jezikovna in pravopisna odstopanja. Šef svojih pesmi ni zapisal v bohoričici, ampak v kajkavskem črkopisu. V nasprotju s piscem Vezjakom ni uporabljal dvoglasnikov, saj za njegovo narečno območje niso bili značilni (npr. *moč* – *movč*, *potreti* – *potrejtji*). V oblikoslovju je opazna značilna trda pridevniška končnica *-oga* (*dobroga*, *svoga* – *dobriga*, *svojga*) in uporaba deležnika preteklega časa na *-l* (*bu odpiral* – *bo odpira*). Pri Šefu najdemo tudi več panonskega besedja (npr. *tužen* – *žalostni*, *do vezda* – *do zde* 'do sedaj', *dalkom* – *daleč*, *ljubav* – *ljubezen*, *ovo vreme* – *tote cajte*).

{O, Adan nu Ejva,||O, Adam i Eva,}
 {grešnika prva,||vi grešniki dva,}
 {vesela postanta,||veseli postante,}
 {Marija kaču premagala.||smrt prestat mora.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Foglarju in Šefu)

Molitvena pesem sv. Ignacija Lojolskega iz *Foglarjevega rokopisa* z naslovom *Od Božje ljubezni* (»Bog te lubim, Bog te lubim, oh iz srca lubim te«), v kateri manjka šest kitic, je v celoti zapisana v Lavrenčičevi natisnjeni pesmarici pod naslovom *Zdihvajne svetiga Ignatia od Loyole pruti Bogu*. Gre za priredbo latinske himne *O Deus ego amo te, Nam prior tu amasti me*, kjer vernik Bogu izroči vso svojo svobodno voljo. Janez Höfler⁶²⁰ je ugotovil, da gre v tem primeru za prevod nemške pesmi *Herr, ich liebe dich, Herr, ich liebe dich, ja, ja von Herzen liebe ich dich*. V katekizmh je bila namreč razširjena druga verzija s podobnimi motivi: »Bog jaz verjem, jaz zavüпам, Bog iz srca lüбim te.«⁶²¹ Foglar je pesem verjetno prepisal, saj glede na pisavo ni bil izobražen

618 Kritični in diplomatični prepis pesmi je dostopen v Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Prepisi.

619 UKM, Ms 104.

620 Höfler, *Slovenska cerkvena pesem*, str. 56.

621 *Početek malega katekizmusu*.

pisec, in jo jezikovno prilagodil za vzhodnoštajerske Slovence.⁶²² V kajkavski jezuitski pesmarici *Krščansko-katoličanske navuka popevke* (1727) sta zapisani dve verziji te pesmi z istim refrenom, vendar drugačnim nadaljevanjem. Prva pesem je pripisana sv. Ignaciju Lojolskemu (*Akoprem sem stvorjen nato, plaču neču imat zato*), druga pa sv. Frančišku Ksaverju (*Kak bi mogel ja živ biti, da ne morem te ljubiti*).⁶²³ Drugače je pesmi prevedel tudi hrvaški jezuit Juraj Mulih (*Tvoja ljubav mene žeže, moje srce k tebi veže*).⁶²⁴ Ti dve izdaji nista vplivali na štajersko verzijo. Kot že omenjeno, je Foglar to pesem prepisal iz Lavrenčičeve natisnjene pesmarice, pri tem pa jo je jezikovno prilagodil za svoje okolje. Najopaznejše jezikovne spremembe zajemajo rabo dvoglasnikov (*šejnkam* – *šenkam*), glagolsko pripono *-va-* (*davam* – *dam*), narečne oblike pomožnega glagola biti (*de* 'bode' – *bo*), vokalizacijo deležniškega *-l* v prleški *-a* (*misla* – *mislov*), rabo vprašalnega zaimka namesto oziralnega (*kaj* – *kar*) in nosnjeni *ž* (*zdihuvaje* – *zdihanje*).

{Bog te lubim Bog te lubim||Bug Te lubim! Bug te lubim!}
 {Oh i srca lubim te||Ah iz srca lubim te!}
 {Dušo mojo tebi šejnkam||Dušo mojo tebi šenkam;}
 {Spomin volo tebi davam||Spomin, um, volo, tebi dam;}
 {Vižaj vselej srce moje||vižej vselej srce mojo;}
 {Da de polno gnade tvoje||de bo povno gnade tvoje.}
 {Bog te lubim Bog te lubim||Bug Te lubim!&c.}
 {Oh i srca lubim te||}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Foglarju in Lavrenčiču)

Pesem o krščanskem pozdravu *Od svetega glasa* (»Benedikt ta trinajsti je te odpustke dov«) je spodbudil papež Benedikt XIII. (1724–1730), ki je podelil odpustke vsakomur, ki je pozdravljal z besedami Hvaljen bodi Jezus Kristus, o čemer je leta 1729 podrobneje poročal že Stržinar v svoji pesmarici. Prva slovenska pesem o tem katoliškem pozdravu je bila zapisana ok. leta 1733 v *Paglovčevi pesmarici* (*Pesem od teh besedi: Hvalen bodi Jezus*),⁶²⁵

622 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

623 *Krščansko-katoličanske navuka popevke*, str. 41–44.

624 Mulih, *Bogolyubne Pjsme*, str. 49.

625 NUK, R 0 75843/adl. 1, fol. 253v.

vendar njegovi verziji manjka kar osem kitic, ki jih lahko rekonstruiramo na podlagi natisnjene verzije v ljubljanskem lektionarju iz leta 1764.⁶²⁶ Foglarjeva verzija v nasprotju z lektionarsko prinaša še štiri dodatne kitice, med drugim tudi dodatno kitico o čaščenju Jezusovega imena. Pohlin je to pesem že leta 1777 izključil iz svojega lektionarja.⁶²⁷ Pesem je bila znana tudi v gradiščanskohrvaškem okolju, saj jo najdemo v molitveniku *Hiša zlata* Lovra Bogovića.⁶²⁸ Bogović in Foglar v svoji pesmi še omenjata papeža Benedikta, ki ga kranjske verzije izključujejo, vendar je gradiščanskohrvaška verzija precej krajša, saj ima samo devet kitic, lektionarska verzija jih ima 10, najdaljša, Foglarjeva, pa kar 13.⁶²⁹

{Stu dni odpustka vselej|| Stu dni vselej bo dobil||Ar papa benediktus}
 {gvišno zadobimo,||grehov odpušanja||na to pozdravljenje:}
 {kelkokrat te besejde||kulkrat kater' bo zrekal||stov dan proščenje daše:}
 {z andohtjoj zrečemo:||letu posvečenje||vragom na trapljenje:}
 {toti presveti glas,||satanu feršmaga se||zato zaspivajte.}
 {bodi vselej per nas,||na te svete besede||Pohvaljen Jezus Kristus:}
 {hvalen bodi JEZUS KRISTUS||hvalen bodi Jezus Kristus
 ||na vse veke amen.}
 {zdaj inu na vejkomaj,||na vse večne čase.}}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Foglarju, Paglovcu in Bogoviću)

Pesem o vernih dušah v vicah (*O uboge verne dušice*) je v slovenščini prvi zapisal tuhinjski župnik Mihael Paglovec. Foglarjeva varianta (*Vse boge verne dušice*)⁶³⁰ se od Paglovčeve razlikuje v razporeditvi kitic, štajerski pisec ni bil dosleden pri rimah, pesem je tudi jezikovno prirejal za vzhodnoštajersko narečno območje, vendar marsikje tudi ohranil osrednjeslovenske jezikovne značilnosti. V drugi polovici 18. stoletja se pojavnost tovrstnih pesmi v slovenskih pesmaricah precej poveča; leta 1771 je kranjski organist

626 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 1499–1502.

627 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

628 Bogović, *Hiša zlata*, str. 469.

629 Diplomatični in kritični prepis Foglarjeve pesmi je dostopen v Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Prepisi.

630 Diplomatični prepis Foglarjeve in Paglovčeve verzije je dostopen v Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Vzporedni prikazi.

Ambrožič v svoji drugi rokopisni pesmarici zapisal kar 14 pesmi na praznik vernih duš, tudi pesem *Uboge verne dušice*. V 19. stoletju najdemo verzijo še v rokopisni pesmarici Janeza Škofa iz Zaklanca (1828) (*Boge so verne dušice*).⁶³¹

{Vse boge verne dušice,||O uboge verne dušice,}
 {žgeči je vaš ogen te ice.||vaše so nausmilene vice.}
 {Katera tam v ognju gori,||Oh ogin ta silnu gori,}
 {nibjeniga smileja nej.||nobeniga usmilenja ni.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Foglarju in Paglovcu)

Prva slovenska pesem o življenju sv. Notburge je bila natisnjena na danes izgubljenem ljubljanskem letaku leta 1738. Čaščenje te svetnice, zavetnice kmečkih in revnih ljudi, se je v naših krajih razširilo, ko so v cerkvi v Ebnu izkopali njeno okostje in ga leta 1735 izpostavili v relikviariju. Cerkev sv. Mohorja in Fortunata v Grobljah, ki ji je briksenski škof v začetku leta 1739 poslal njene relikvije, je postala znana romarska cerkev.⁶³² Nastanek pesmi je morda spodbudil tudi življenjepis svetnice avtorja Joannesa Sylvestrusa Sistusa a Plana: *Schönstes Vorbild aller Dienst-Mägden das ist: Nottburga* (Ljubljana, 1730). Kasneje je bil natisnjen še italijanski življenjepis, prav tako v Ljubljani: *Compendio della maravigliosa vita e morte di s. Nottburga vergine Tirlllese* (1744). Verzija pesmi je bila (verjetno) neposredno z letaka prepisana v rokopisno pesmarico tuhinjskega župnika Franca Mihaela Paglovca, kjer danes manjkata dve strani,⁶³³ na Štajerskem pa je različica besedila zabeležena v Foglarjevi rokopisni pesmarici iz leta 1757.⁶³⁴ Pesem je bila drugič natisnjena šele leta 1840 pri Luki Dolinarju za rabo v ljubljanski škofiji. Štajerski zapisovalec omenjene kranjske pesmi ni zvesto prepisal z letaka ali kakšnega rokopisnega prepisa, saj je želel kranjsko besedilo približati vzhodnoštajerskemu verniku, npr. z vokalizacijo končnega deležniškega *-l* v prleški *-a* (»Dvakrat je Grad pogorav bija«), rabil je vprašalni zaimsek *kaj* namesto oziralnega *kar* (»Vender kaj je opraviti bilu / Notbura je vse strurila«) itd. Razlike so vidne tudi v metričnem zapisu obeh prepisovalcev.

631 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

632 Veider, *Groblje*, str. 39–45; Šerbelj, *Baročne Groblje*, str. 11–13; Kemperl, Romanja in romarske cerkve, str. 172; Vidmar, *Odmevi božjih poti*, str. 23–31.

633 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 222; Vidmar, *Odmevi božjih poti*.

634 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 351; Ditmajer, *Romarske pesmi*, str. 78, 79.

V 15 osemvrstičnicah se v jamskem metrumu (praviloma) izmenjujeta osmerec in sedmerec, kar je značilnost dolge razvezane vagantske kitice (J 8/7). Rima je prestopna (ababcdcd), vendar ni dosledno uresničena (xaxaxbxb). Ker je pisec štajerske verzije v nasprotju s Paglovčevim (dalje P) prepisom verzom dodajal zloge, metrum ni popoln, npr. »vsem tem kaj je bilu nje sturiti« (P: »vsem tem kar je blu strite«). Opuščanje zlogov v pesmih ni vedno odraz narečnosti besedila, saj lahko to odločilno vpliva na ritem, npr. »Kaj ti očem oznaniti« (P: »kar ti čem oznanite«); »Njeni starši so premožni bili« (P: »Nje starši so premožni bli«). V Foglarjevi varianti pesmi izvemo, da se je Notburga rodila na Tirolskem premožnim in pobožnim staršem. Pri osemnajstih letih je postala dekla v gradu Rotenburg. V pesmi je izpuščena informacija, da je tam opravljala tudi vlogo vratarice in kuharice, čeprav dva verza nakazujeta še druga dela, ki jih je tam morala opravljati. Izpuščena je tudi informacija, da je po gospodarjevi smrti grad dobil njegov sin, ki je imel skopo in trdosrčno ženo. Ta je ostanke hrane raje dajala prašičem kot revežem. Ko je nekega dne Notburga pred gospodarjema morala pokazati, kaj nosi v predpasniku, se je zgodil prvi čudež, ko sta se hrana in vino spremenila v trske in grenki lug. Gospodarja sta jo spodila z gradu. Nato je služila kot dekla pri nekem kmetu, vendar pesem ne omenja imena vasi. Tudi tam je Notburga skrbela za uboge. Kmet ji je dovolil, da je lahko po koncu dela v miru molila. Ko ji nekoč zaradi žetve ni želel dati odmora, se je zgodil drugi čudež, saj je srp, ki ga je zalučala v zrak, tam tudi ostal. Nato je ponovno izpuščen podatek, da se je Notburga vrnila v grad, ko se je grof poročil z bolj blago ženo Marjeto. Notburgino smrt in pokop pri cerkvi svetega Ruperta opisujeta 12. in 13. kitica. Opisana sta še dva čudeža, saj se voli, ki so prevažali njeno truplo na vozu, ob prečkanju vode niso zmočili, 14. kitica pa opisuje, da je soba v gradu, kjer je nekoč živela Notburga, ostala nedotaknjena tudi po dveh požarih.⁶³⁵

{Poslušai kaj ti jaz povem,||Poslušej kar ti jest povem,}
 {kaj ti očem oznaniti,||kar ti čem oznanite,}
 {neznanu letu dovsihmov||naznano leto dosedej}
 {Notburgo čem častiti,||Notburgo čem častite.}
 {Notburga je Tirolarca||Notburga je Tirolarca.}

⁶³⁵ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 112–114.

{z ntolarske doline,||z Intolarske doline,}
 {poštenih purgarskih ljudi||poštenih purgarskih ljudi}
 {prav srečne korenine.||prov srečne korenine.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Foglarju in Paglovcu)⁶³⁶

Slovenske pesmi o sv. Mariji Magdaleni so se napajale iz srednjeveške ženske mistike in jih v 18. stoletju najdemo že skoraj v vseh notranjeavstrijskih deželah. Na Štajerskem je Foglar leta 1757 zapisal verzijo pesmi z začetnima verzoma »Marija Magdalena je vujžgana od plamena«, ki je ni bilo najti v takratnih natisnjenih pesmaricah Lavrenčiča in Stržinarja, pač pa se je širila zgolj z rokopisnim prepisovanjem. Iz variant je razvidno, da je Foglar zamenjal četrto in peto kitico, v pesmi pa je z vezajem oz. pomišljajem označil konec oz. začetek posameznega verza v eni grafični vrstici, kar pomeni, da se je zavedal verzne strukture ali pa je pesem prepisal. Več pesmi o Mariji Magdaleni je zapisal koroški zapisovalec pesmi Luka Maurer leta 1754; tam je v kar treh pesmih predstavljena kot grešnica, spokornica in tudi kot ženska, ki je prva videla vstalega Kristusa. Zahodna krščanska tradicija (latinska) je namreč pomešala tri različne svetopisemske like: neimenovano grešnico iz Simonove hiše (Lk 7,36–50), Martino in Lazarjevo sestro Marijo iz Betanije (Mt 26,6–13; Mr 14,3–9; Jn 12,1–8) ter Marijo Magdaleno, ki se ji je Jezus prvi prikazal po vstajenju (Jn 20,11–18). O tem se je spraševal tudi njen življenjepisec Franc Veriti v delu *Življenje svetnikov in prestavni godovi III* (1829), medtem ko je Anton Krempel v delu *Branje od tih v kmetičke kalendre postavljenih ino nekerih drugih svetnikov* (1833) enačil vse tri osebnosti. Skoraj identično varianto najdemo tudi v štajerski rokopisni pesmarici iz začetka 19. stoletja, vendar so ohranjene samo prve tri kitice;⁶³⁷ nato jo zasledimo še na Goriškem, npr. v *Rokopisu iz Cerkna* ok. leta 1800,⁶³⁸ v *Rokopisu iz Podmelca* leta 1802⁶³⁹ in ok. 1810.^{640 641} Pesmi se ujemajo tudi z zapisi v koroški *Krebsovi pesmarici*.⁶⁴² Prvi je pesem

636 Diplomatični prepis Foglarjeve in Paglovčeve pesmarice je dostopen v Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Vzporedni prikazi.

637 UKM, Ms 130, fol. 32.

638 AGNI, Ms I., sgn. Ms. Ko. 100/112.

639 AGNI, Ms II., sgn. Ms. Ko. 101/125.

640 AGNI, Ms IV., sgn. Ms. Ko. 103/33.

641 Prim. Pisk, *Rokopisne pesmarice*, str. 69–72.

642 RRSS, Ms 022, fol. 070v.

natisnil šele goriški duhovnik Valentin Stanič v delu *Drugi perstavik starih ino novih cerkvenih ino drugih pesem* (1838). Pesem o grešnici, ki je Jezusu umivala noge, je objavil tudi Matija Majar v *Pesmarici cerkevni* (1846). Iz primerjave je jasno razvidno, da so pisci v 18. stoletju jezikovno prilagajali pesmi za rabo v svojem domačem pokrajinskem okolju. Tako najdemo v štajerski verziji parazitske in protetične glasove (*vujžgana, vuči*), v koroški izstopa pojav švapanja (*prišva, rekva*), vsi trije pisci pa se razlikujejo pri zapisovanju stalno dolgega jata (*vejst – vist – vjest*).⁶⁴³

{Marija Magdalena||An bart Magdalena||Enkrat Madalena}
 {Je vujžgana od plamena||je vžgana od plamena||vžgana od plemena}
 {Od tistih nečistih grešni[h] navat||vseh tisteh načistah pregrešna
 ||vsih tistih načistih pregrešnih navad.}
 {Še li Morta je pertekla||prišva je nej Marta||K' ni Marta perteče}
 {Ju je prosla no je rekla||je rekva je djava||ja prosi nu reče}
 {Poj z menoj grem s toboj enkrat||pojdi z mano grem s tabo
 ||pejd z mano grem s' tabo}
 {Ta v t[c]mpel enkrat||v tempel||v'ta tempel enkrat.}
 {Tam JEZUS vuči||tam Jezus večī||Kir Jezus uči}
 {Vse svete riči||vse božje reči||svete nove reči}
 {Poslušajo pa radi||poslušajo radi||poslušajo radi}
 {Vsi stari no mladi||vsej stari no ||ti stari nu mladi}
 {Vsim srce vmeči||vsem srci vmeči||se jem serce meči.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Foglarju, Maurerju in Rokopisu iz Podmelca)

V *Foglarjevi pesmarici* prvič beremo pripovedno vsebino o življenju in smrti sv. Uršule (»Sveta Urša divica, / čast nu hvala velika«).⁶⁴⁴ V pesmi izvemo, da se je rodila kraljevim staršem in se že kot mlado dekle zaobljubila večnemu devištvu. Oče jo je kot zaročenko obljubil sinu bretonskega kralja. Po Božjem angelu so bili sporočeni trije pogoji: da se ta odpove poganstvu, da nevesti tri leta časa za premislek in pripravo, za spremstvo pa mora priskrbeti tisoč devic in enajst bark. Nato se je ladjevje z Uršulo in

⁶⁴³ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 115–116.

⁶⁴⁴ Diplomatični in kritični prepis je dostopen v Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Prepisi.

devicami, ki so se na ladji spreobrnile v krščanstvo, odpravilo v ženino domovino (današnja Bretanja v Franciji). Vihar, ki jih je med vožnjo zajel, pa jih je odnesel do Rena (»Na morje Bog je posla / eno močno vortuna, / vse barge je zanesa / v ta velki potok Rejnova«), od koder so po treh dnevih prijadrale »v to mesto Kalonija« (Köln). Uršuli je nato angel razodel, da jih bo pot naprej vodila v »svete kraje«. V pesmi je omenjeno le mesto Rim. Ko so se vračale v Köln, so se jim pridružili papež, dva patriarha, pet kardinalov, 15 škofov, veliko duhovnikov, 20 kraljev in kraljic ter ostali. V Kölnu so jih napadli ter pobili vse device in ostale spremljevalce. Živa je ostala samo Uršula, saj si jo je »tisti Avtman« zaradi izjemne lepote zaželel zase. Ker ga je zavrnila, jo je prestrelil s sulico. Pesem se konča s priprošnjo. Najbolj zanimiva in izvirna za slovensko pesem je omemba atamana, poveljnika kozakov, saj se v različicah pojavljata le hunski kralj ali ajdovski tiran. V delu *Legenda aurea* so omenjeni le Huni, prav tako Atilo omenjata njena življenjepisca Krempl⁶⁴⁵ in Slomšek,⁶⁴⁶ v Veritijevem⁶⁴⁷ življenjepisju so omenjeni Ogri kot malikovalci. Pesem o sv. Uršuli je vključena tudi v Štrekljeve *Slovenske narodne pesmi*, vendar v njej preberemo, da si je mlado Uršulo zaželel španski, ne bretonski kralj. V srednjeveški knjigi *Legenda aurea* pa lahko preberemo, da je bila Uršula hči britanskega kralja. Španski kralj je omenjen tudi v varianti štajerske pesmarice nemško-slovenskih pesmi (ok. 1816), ki med drugim pripoveduje, da je Uršula potovala čez gore pri koroški meji. Sklepamo lahko, da je bila pesem namenjena romarjem na Uršljo goro. Za primerjavo navajam nekaj verzov, ki so v izvirniku zapisani v prozni obliki:⁶⁴⁸ »Seden lejt je stara bla, je znala pisat inu brati, no vsakemo vučeniki antvert dati, naj bol temo španskemo krali, pride k nje španski kral, da je reko ali očes krala, španskiga, jas nečem krala španskiga, jaz ži mam drugiga ženima, smileniga Jezusa.«⁶⁴⁹ Legenda o sveti Uršuli se je pojavila že v 10. stoletju in pripoveduje o skupini deklet, ki so dale svoje življenje za krščanstvo ali devištvo. Prva domneva govori o hčerah/sestrah/nevestah vojakov tebaške legije, ki jih je dal umoriti Dioklecijanov sovladar Maksimilijan; druga govori o redovnicah iz nekega samostana pri Kölnu, ki so se pred

645 Krempl, *Branje od tih*, str. 253.

646 Slomšek, *Kershansko devishtvo*, str. 140.

647 Veriti, *Shivljenje svetnikov*, IV, str. 140–142.

648 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

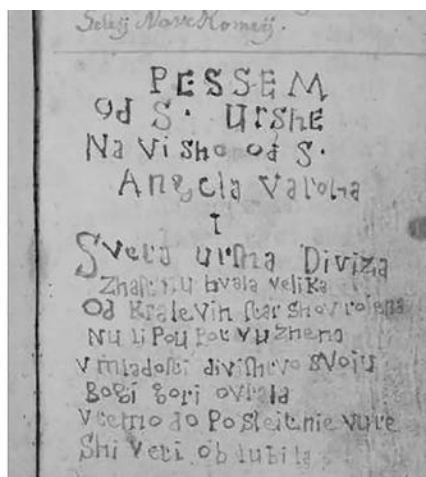
649 UKM, Ms 130, fol. 67.

barbari zateleke za mestno obzidje. Sveto Uršulo so častile uršulinke, ki so iz Gorice (1672) v Ljubljano prispele leta 1702 (v tamkajšnji knjižnici hranijo življenjepis svetnice iz leta 1695: *Das Leben der heiligen Ursulae*), še posebej pa so jo častile številne bratovščine, ki so jih spodbujali kapucini.⁶⁵⁰ Tretja varianta pesmi je zapisana v *Kadunčevi pesmarici* iz trboveljske župnije (1798) in pripoveduje o kralju Agripu iz Rima, ki je z Uršulo želel poročiti svojega sina. Verjetno gre za judejskega kralja Heroda Agripo I., ki je preganjal kristjane. Verzije se med seboj razlikujejo tudi v zaključku, saj v Foglarjevem rokopisu Uršulo na koncu pesmi ubije kozaški poveljnik, v vseh drugih verzijah pa hunski poglavar.⁶⁵¹

Pesem od s. Urše na vižo od S. angela varoha

1

Sveta Urša divica,
čast nu hvala velika,
od kralvih staršov rojena
nu lipov potvučena.
V mladosti divištvo svojo
Bogi gori ovrata^[86],
v temo do poslejtne vure
ši veri ob lubila.

Slika 26. Kritični prepis pesmi o sveti Uršuli. Foglarjeva pesmarica, Prepisi.

Foglarjeva pesmarica sicer ni prva slovenska pesmarica, ki so jo napisali in rabili na Štajerskem, saj to častno mesto pripada *Kalobškemu rokopisu* in pesmarici Ahacija Stržinarja. Za slovensko literarno zgodovino je pomembna, ker je to prva do danes znana pesmarica, ki so jo napisali štajerski Slovenci. Sodi v sklop tistih pesmaric, ki so jih v drugi polovici 18. stoletja napisali laiki, tj. neduhovniški pisci. Takšne pesmarice se v tem času pojavijo v vseh deželah, poseljenih s Slovenci. V njej so sploh prvič zapisane

⁶⁵⁰ Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 289.

⁶⁵¹ Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

nekatero slovenske nabožne pesmi, ki so jih romarji na Štajersko prinesli iz romarskih krajev, ki so jih obiskovali, in s tem vplivali na duhovni in literarni razvoj svoje dežele. *Foglarjeva pesmarica* je poleg pesmi, ki jih je prevedel štajerski učitelj Glaser, v domači prostor prinašala tudi kranjsko in panonsko literarno tradicijo.

5 RECEPCIJA PESMI JOŽEFA AMBROŽIČA NA ŠTAJERSKEM

Pesmi kranjskega organista in učitelja Jožefa Ambrožiča⁶⁵² so bile razširjene v kranjskih in nekaterih štajerskih župnijah, ki so bile na meji s Kranjsko ali pa so celo spadale v ljubljansko škofijo. Tudi sam Ambrožič (1737) je v svoje rokopise sprejemal pesmi iz rokopisov in tiskov drugih organistov, npr. Filipa Jakoba Repeža. Bil je sin Gregorja Ambrožiča, ki je bil leta 1713 učitelj v Šmarju, kjer ga je nasledil leta 1767. Nato je odšel v Dobropolje (1771–1787),⁶⁵³ kjer je nastalo šest rokopisnih pesmaric. Kasneje sta nastali še dve pesmarici, verjetno v Preserjah. Po Smoliku⁶⁵⁴ je v teh pesmaricah zapisanih kar 606 slovenskih pesmi, po Kramarju⁶⁵⁵ pa 613. Prva pesmarica (1771) vsebuje 175 pesmi,⁶⁵⁶ večinoma svetniških, ostale so se pele v čast Sv. duhu, za križev teden in praznik vnebohoda, najdemo pa tudi pesem o francoski vojski. Druga pesmarica (1771) obsega 47 pesmi v čast Jezusovemu in Marijinemu imenu, novomašniške pesmi, pesmi o vernih dušah v vicah in pogrebne pesmi.⁶⁵⁷ Tretja pesmarica (1775) vsebuje 102 pesmi za petje v adventnem in božičnem času,⁶⁵⁸ za praznik sv. Treh kraljev in nedolžnih otrok. Četrta pesmarica (1775), v katero se je kot lastnik leta 1793 podpisal Matevž Kračman,⁶⁵⁹ obsega 147 pesmi, večinoma eshatoloških,⁶⁶⁰ najdemo pa tudi pesmi o Sv. trojici, kmečko stanovsko pesem, pesem o ovčici in pesem o lizbonskem potresu iz leta 1755 (*Od lizabonskiga mejsta*), ki se nam je ohranila na letaku.⁶⁶¹ Več pesmi je poučnih, eksemple zanje pa je jemal iz raznih knjig, še posebej Kastelčevih, kar je v rokopisih tudi navedel: »Od enga kmeta po božij voli, od katirga piše Matias Castelz v sojmu Catecism.«⁶⁶² Peta

652 NUK, Ms 1318.

653 Bojc, *Kratke biografije*, str. 125; Kramar, *Kako in kje sem nabiral*, str. 97, 98.

654 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 475.

655 Kramar, *Kako in kje sem nabiral*.

656 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 482.

657 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 485.

658 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 510.

659 Kramar, *Kako in kje sem nabiral*, str. 31.

660 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 523.

661 Prim. Klobčar, *Poslušajte štimo mojo*, str. 96.

662 Kramar, *Kako in kje sem nabiral*, str. 55.

pesmarica (1778) vsebuje 35 pesmi, posvečenih sv. Antonu Padovanskemu, dve sta predprižni.⁶⁶³ Šesta pesmarica (1787) obsega 45 pesmi v čast svetemu Rešnjemu telesu.⁶⁶⁴ Sedma pesmarica je brez podpisa in letnice, njen kasnejši lastnik je bil Matevž Primic iz Zaloga.⁶⁶⁵ Vsebuje 34 Marijinih pesmi za mali (rojstvo) in veliki šmaren (vnebovzetje). Gotovo je le, da je nastala po letu 1775, saj vsebuje tudi Redeskinijevo pesem za mali šmaren. Osmo pesmarica obsega 16 romarskih pesmi za Žalostno goro pri Preserju.

Največ pesmi iz Ambrožičevih rokopisnih pesmaric najdemo v prav tako rokopisni pesmarici iz leta 1798, ki jo je napisal trboveljski organist Anton Kadunc. Njegova pesmarica je nastala torej po tem, ko je Ambrožičeve rokopise dobil v roke organist Matevž Kračman,⁶⁶⁶ ki je po letu 1794 služboval v Kostanjevici na Krki,⁶⁶⁷ ki ni tako zelo oddaljena od Trbovelj. Trboveljska župnija je že od nekdaj imela tesne vezi z ljubljansko škofijo, ki je imela tam dolgo časa patronat,⁶⁶⁸ zato je bilo tudi sprejemanje kranjskih pesmi večje kot kjerkoli drugje na Štajerskem oz. je to veljalo za več župnij južno od Drave, ki so nekdaj spadale v Oglejski patriarhat. Iz prve Ambrožičeve pesmarice je Kadunc sprejel 12 svetniških pesmi⁶⁶⁹ in eno pesem na dan vnebovzetja. Iz druge pesmarice je prepisal dve pesmi o sladkem Jezusovem imenu in eno pesem o vernih dušah. Iz tretje pesmarice je pri Kaduncu našlo odmev sedem adventnih pesmi. Iz četrte pesmarice mu je bilo poznanih kar 10 eshatoloških pesmi in ena velikonočna. Iz pete in šeste pesmarice ni prevzel nobene pesmi, iz sedme pa tri Marijine.

Sv. Juriju je organist Ambrožič⁶⁷⁰ namenil kar osem pesmi, od teh pa je samo pesem *Gvišnu pravičniga ne razžali* doživela odmev na Štajerskem. Prvo verzijo je zapisal Kadunc,⁶⁷¹ drugo pa Franc Hriberšek leta 1814.⁶⁷² Kitice so sedemvrstične, metrum je trizložni amfibraški, verzi so različno

663 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 562.

664 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 570.

665 Kramar, Kako in kje sem nabiral, str. 56.

666 Več o njegovih pesmih v Ahačič, Ljudski pesnik, str. 437–454.

667 Pirjevec, Kračman, Matevž (1773–1853).

668 Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 102.

669 Od teh je bila pesem za god sv. Martina *Oh, začnimo premišljevati* zapisana šele leta 1826 v t. i. 10. Ambrožičevi pesmarici, ki je v tej analizi ne upoštevam. Leta 1840 je pesem za rabo v ljubljanski škofiji natisnil Luka Dolinar.

670 NUK, Ms 1318, zvezek I.

671 RRSS, Ms 108, fol. 101r.

672 UKM, Ms 138/16, zvezek II, fol. 41.

dolgi (10-8-10-8-9-10-10 ababccx). Pesem opisuje mučeništvo sv. Jurija pod cesarjem Dioklecijanom.⁶⁷³

{Gvišnu pravičniga na režali,||Gvišnu pravičniga ne režali,
 ||Gvišnu pravičniga na režali}
 {karkoli se mu pergodi,||karkul se mu pergodi,||vse kar kole sa mu pergodi}
 {letu mi bomo donis spoznali,||tu bomo dones spoznali,
 ||letu bodemo dons spoznali}
 {de vse pravični prestoje,||de vse pravični prestoje,||de vse pravične se pretrpi}
 {de z ječo z lakoto s tepežam,||z lakota sije za tepežam,
 ||de iz ječe lakoto s tepenem}
 {z mrazam iz ognam inu železjam,||z mrazam inu izelezjam, tudi iz letejem ognam
 ||z mrozem z orožjam no želežjam}
 {od Jezusa ločit se na pustje,||od Jezusa se ločit ne pusti.
 ||iz vsejm Jezovsa na zaposti}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu, Ambrožiču in Hriberšku)

Na Štajerskem se je prepisovala tudi pesem o sv. Filipu in Jakobu *Jezus jogram lon zadosti*.⁶⁷⁴ Kitice so zapisane v štirih oz. petih grafičnih vrsticah, ki odkrivajo osemvrstično verzno strukturo romarske kitice (T 8/7 ababccdd). Črkopis je bohoričica, jezikovna podoba Kadunčeve in Ambrožičeve verzije odkriva starejšo (dolenjsko) osrednjeslovensko knjižno tradicijo (npr. dvoglasniki in izglasni -u).⁶⁷⁵ Pesem slikovito opisuje mučeniško smrt apostolov: »Potem so k nemu skočili! / Nu so dol z visokosti! / s templa ga doli pehnili! / polomu s je vse kosti! / On še Boga prosi zajne! / Judje mareje s tem majne! / S kamni biti ga začno! / Eden ga vdari z močjo // Z eno palco en volovic! / ga je biv do konc vbov.«⁶⁷⁶

{Jezus Jogram lon zadosti!||Jezus jogram lon zadosti,}
 {Obejta jem ga lepu||obejta jem ga lepu,}
 {Svetimu Filipu zlasti!||svetimu Filipu zlasti,}

673 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 166, 167.

674 RRSS, Ms 108, fol. 079r; NUK, Ms 1318, zvezek I.

675 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 141. Jezikovno analizo Kadunčeve pesmarice najdemo v Orel, Od znanega k manj znanemu.

676 RRSS, Ms 108, fol. 080r.

{inu svetmu Jakopu!||inu svetmu Jakopu,}
 {Za nim sta rada hodila!||za njim sta rada hodila,}
 {Nu nega srčnu lubila!||nega persrčnu lubila,}
 {dokler je odšu v nebu!||Dokler nej odšu v nebu,}
 {vsem perpravlat tam mejstu.||vsem perpravlat tam mejstu,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Ambrožičeva pesem o sv. Florijanu⁶⁷⁷ *Gdur je v lubezni Božji vžgan* je bila znana tako na Štajerskem (Kadunc)⁶⁷⁸ kot Goriškem (*Rokopis iz Cerkna*, ok. 1800). Napisana je v osemvrstični vagantski kitici (J 8/7 ababcdcd). Črkopis je bohoričica, jezikovno se je Kadunc oziral na osrednjeslovensko knjižno tradicijo. V pesmi izvemo, da je Dioklecijanov namestnik Akvilin preganjal kristjane, med katerimi se je znašel tudi Florijan. Kadunc je mučene svetnika ponovno slikovito opisal, npr. za vrat so mu privezali mlinski kamen, neki mladenič pa ga je vrgel z mostu. Bog naj bi ga zato kaznoval s slepoto. Na koncu pesmi se Florijanu verniki priporočajo v vsaki sili in ga prosijo za varovanje pred požari.⁶⁷⁹

{Kdur je v lubezni Boži vžgan||Gdur je v lubezni Božji vžgan,}
 {vse želi rat prestati||vse želi rad prestati,}
 {Živlejne je tudi volan||žulejne je tudi volan,}
 {za Kristusa ga dati||za Kristusa ga dati,}
 {takšen je biv sveti Florjan||takšen je biv sveti Florjan,}
 {v tem stanu koker firšti||vstanu je biv kud feršti,}
 {sturi ga cesar Dioklecian||zatu stri cesar Dioklecian,}
 {de je glavar žunirski.||De je glavar žunerski,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Tudi Ambrožičeva⁶⁸⁰ pesem o Janezu Nepomuku *Ah, da bi bla movčala* je bila znana tako na Štajerskem (Kadunc)⁶⁸¹ kot Goriškem (*Rokopis iz*

677 NUK, Ms 1318, zvezek I.

678 RRSS, Ms 108, fol. 147.

679 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 144.

680 NUK, Ms 1318, zvezek I.

681 RRSS, Ms 108, fol. 102v.

Cerkna, ok. 1800). Kitice so zapisane v petih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstično romarsko kitico (T 8/7 ababcdcd). Črkopis je bohoričica, jezik sledi osrednjeslovenski (dolenjski) knjižni normi. Pesem poveže Evin greh s spovedno molčečnostjo, zaradi katere je češki kralj Nepomuka dal mučiti in utopiti. Verniki so se mu v pesmi priporočali proti obrekovanju.⁶⁸²

{O kader bi movčala bila,||Ah de bi bla movčala,}
 {Eva s to kačo zares,||Eva s kačo zarejs,}
 {bi na bila v tak grejh padla,||bi ne bla v tak grejh padla,}
 {nu vsem zaprla nebes,||vsem zaprla nebes,}
 {Zdej je pa toku na svejti,||zdej je pa na tem svejti,}
 {de leta kir moči rat,||de ta ktir movči rad,}
 {ja težku more živeti,||težku more živeti,}
 {nu špota dosti prestat.||špotu dosti prestat.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Jožef Ambrožič je sv. Roku namenil kar pet slovenskih pesmi,⁶⁸³ vendar je le pesem *Svetnika donašniga*, *Roka imenvaniga* doživela odmev na Štajerskem pri Kaduncu.⁶⁸⁴ Kitice so šestvrstične, stopica je praviloma jambaska, rima zaporedna, verzi pa so različno dolgi, zato je kitično obliko težje določiti. V pesmi izvemo, da je svetnik stregel bolnikom s kugo, nato pa tudi sam zbolel. Hrano mu je nosil ptič. Priporočali so se mu ne samo za varovanje pred kugo, temveč tudi za blagoslov žitnih polj in vinogradov.⁶⁸⁵

{Svetnika donašniga||Svetnika donašniga,}
 {Svetga Roka imenvaniga||Roka imenvaniga,}
 {s pravim srcam ponižnu prosite||s pravem srcam ponižnu prosite,}
 {za vašiga patrona izvolite||za vašga patrona zvalite,}
 {de bode vsaki čes||De bode vsaki čas,}
 {pred kugo varuvar nas ||pret kugo varvov nas.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

682 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 157.

683 NUK, Ms 1318, zvezek I.

684 RRSS, Ms 108, fol. 007v.

685 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 184.

Sv. Mihaelu je Ambrožič⁶⁸⁶ namenil kar devet pesmi, od teh je le pesem *Odpri gor ušesa toje* doživela odmev na Štajerskem pri Kaduncu.⁶⁸⁷ Kitice so osemvrstičnice, zapisane v ritmu romarske kitice (T 8/7 ababcdcd). Verniki Mihaela prosijo, naj jim v času sodbe stoji ob strani. Mihael v pesmi tehta duše ter jih usmerja na desno, kjer bodo odrešene, in levo, kjer bodo pogubljene. Prisotna je tudi starozavezna podoba angela kot poglavarja Božje vojske. On je ta, ki je premagal Luciferja, pesnik pa si ga zamišlja z mečem in ognjem.⁶⁸⁸

{Odpri gori oči toje||Odpri gor useša toje,}
 {zdej o grešni človek ti ||zdej o grešni človig ti,}
 {poslušaj besedo mojo||ter poslušaj besejde moje,}
 {Kaj ti očem praviti||kaj teb očem praviti,}
 {ti boš mogu trepetati||ti boš enkrat mogu vmrejeti,}
 {vsem letu naprej stoj||vsim letu naprej stoji,}
 {kaj pak tebi je začeti||kaj pa tebi bo začeti,}
 {oku ti nimaš pomoči.||oku nimaš pomuči.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Prvo Ambrožičevo pesem (od štirih), posvečeno sv. Mateju (Matevžu), je v svoj rokopis sprejel tudi Kadunc.⁶⁸⁹ Pela se je na melodijo »Svete planine«. Kitice so zapisane v štirih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstično romarsko kitico (T 8/7 ababcdcd). Črkopis je bohoričica, jezik je osrednje-slovenski (dolenjska tradicija):⁶⁹⁰

{O pridte vse le sem k meni,||Pridte vsi le sem k meni,}
 {toku je sam Jezus djav||toku je sam Jezus djav,}
 {z dejlam z mujo obloženi,||z dejlam z mujo obloženi,}
 {jest vam bom počitik dav,||jest vam bom počitig dav,}
 {jest sem krotak nu pohleven,||jest sim krotak nu pohleven,}
 {tu se včite vse sedež,||tu se včite vsi zdež,}

686 NUK, Ms 1318, zvezek I.

687 RRSS, Ms 108, fol. 007r.

688 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 175.

689 RRSS, Ms 108, fol. 155r.

690 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 174.

{ozdravim vsako bolezen,||ozdravem vsaka bolezen,}
 {nu rad odpustim vselej,||nu rad odpustim vselej.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Ambrožičeva⁶⁹¹ pesem o sv. Blažu *Če nas rejva obiše* je bila znana tako na Štajerskem (Kadunc)⁶⁹² kot Goriškem (*Stomaška pesmarica*).⁶⁹³ Kitice se zapisujejo v štirih grafičnih vrsticah, na podlagi rim pa je razvidna osemvrstična verzna struktura hildebrandske kitice (J 7/6 ababcdcd). Jezikovno se je Kadunc zgledoval po starejši (dolenjski) osrednjeslovenski knjižni tradiciji (npr. odraz *u* za stalno dolgi *o*: *buh*, *gospud*; dvoglasniki za stalno dolgi in staroakutirani jat: *pregrejh*, *mejsti*). Pesem pripoveduje o mučeništvu škofa iz Sebaste, ki naj bi ga preganjal »Agrikolaus«, kar je Kadunc zelo živo opisal. Po stradanju v ječi so ga želeli utopiti v jezeru, po katerem je svetnik hodil, »ku deb blu s kamejna«. Trboveljčani so se priporočali svetemu Blažu, saj naj bi jih rešil bolečin v grlu.⁶⁹⁴

{Če nas rejva obiše,||Če nas rejva obiše,}
 {Teh bolezen težav,||leth bolejni težav,}
 {Patrona nej vsaki iše,||patrona nej vsaki iše,}
 {Kir nam ih je Buh dav,||kir nam jeh je Buh dav,}
 {Kir bi nas buh ne ušlišov,||kir bi nas Buh ne ušlišov,}
 {Zavol naših pregrejh,||zavol našeh pregreh,}
 {Skuz prošno tih svetnikov,||skuz prošna teh svetniku,}
 {vzame od nas vos zlejh,||vzame od nas ves zleh.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Apostolu Jakobu je organist Ambrožič⁶⁹⁵ namenil štiri slovenske pesmi, od katerih je le pesem *Svet Jakob se vrejden kliče* doživela odmev na Štajerskem pri Kaduncu.⁶⁹⁶ Kitice so zapisane v štirih grafičnih vrsticah, ki

691 NUK, Ms 1318, zvezek I.

692 RRSS, Ms 108, fol. 077.

693 RRSS, Ms 114, fol. 095v.

694 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 138.

695 NUK, Ms 1318, zvezek I.

696 RRSS, Ms 108, fol. 156r.

izkazujejo sedemvrstično kitico v amfibraškem metrumu (8-8-9-8-10-12-8, pri Ambrožiču 8-8-9-8-8-9-9), rima je praviloma ababccb. Črkopis je bohoričica, jezik pa sledi osrednjeslovenski (dolenjski) knjižni tradiciji. Pesem pripoveduje o življenju sv. Jakoba. Izvemo na primer, da je Božja Mati vsakemu od apostolov dala po tri trne iz Jezusove bodeče krone, sveti Jakob pa je prvi dobil sukno. Nato ga je obiskala v Španiji in mu naročila, naj tam sezida cerkev; verjetno je mišljeno znano romarsko mesto Santiago de Compostela. Pesem omenja čudeže, saj naj bi sveti Jakob izganjal hudiča iz ljudi. Omenjen je tudi dogodek, ko mu je neki farizej (Jozija) okrog vratu vrigel zanko vrvi, Jakob pa ga je nato poljubil in mu voščil mir. Farizej se je nato spreobrnil v krščanstvo, Herod pa je Jakoba obsodil na smrt.⁶⁹⁷

{Svet Jakob se vrednu klič||Svet Jakob se vrejden kliče,}
 {de je ta velki mormo reč,||De je ta velki morem reč,}
 {tejga uržoh so te tri priče||leta uržoh so te tri priče,}
 {flis ajfer lubezen narveč||flis ajfer lubezen narveč,}
 {Koku je on prov Jezusa lubu||on je prov Jezusa lubu,}
 {po negovih stopinah hodu nu sturu||po nega stopinah je hodu,}
 {Njega leben kaže narveč,||lubezen nega skaže narveč,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Tudi ena od pesmi o sv. Jožefu, ki jih Ambrožič⁶⁹⁸ sicer ni prevzel iz starejše tradicije (npr. Paglovec, Pohlin),⁶⁹⁹ je našla odmev pri Kaduncu.⁷⁰⁰ Kitice so zapisane v osemvrstičnicah, ki izkazujejo ritem romarske ali vagantske kitice (T 8/7 ali J 8/7 ababcdcd), pri rimanju pesnik ni bil dosleden. Črkopis je bohoričica, jezik je osrednjeslovenski. V pesmi izvemo, da je imela sveta Jedrt videnje, kako se vsi svetniki priklanjajo svetemu Jožefu, saj »ni večga za Mari[j]o«. ⁷⁰¹ Ta je predstavljen kot tesar, čigar posel naj bi po njegovi smrti prevzel Jezus, o čemer je sama Marija poročala sveti Brigiti.⁷⁰²

⁶⁹⁷ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 151, 152.

⁶⁹⁸ NUK, Ms 1318, zvezek I.

⁶⁹⁹ Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 427, 543.

⁷⁰⁰ RRSS, Ms 108, fol. 122v, 123r.

⁷⁰¹ RRSS, Ms 108, fol. 123r.

⁷⁰² Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 161, 162.

{O človek se čudu bodeš,||O človek se čudu bodeš,}
 {či nisi šlišov do zdej,||če nejsi šlišov do zdej,}
 {Kaj je lubi sveti Jožef,||Kaj je lubi sveti Jožef,}
 {de svetnika večga ni,||de svetnika večga nej,}
 {Svet Jožef en mož Mari[j]e,||Svet Jožef en mož Mari[j]a,}
 {te prečiste Divice,||te prečiste divice,}
 {Svet Duh ga tok imenuje,||Svet Duh ga tok imenuje,}
 {ta glas večne resnice,||ta glas večne resnice.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Sv. Lovrencu, ki ga verniki prosijo za verne duše v vicah in dobro letino, je Ambrožič namenil kar štiri pesmi, od teh pa sta se dve prepisovali na Štajerskem. Kadunc mu je sicer namenil tri pesmi, kar priča o njegovi priljubljenosti. Pesem *Kršanska srca stujte* je zapisana v petih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstičnice (T 8-6-8-7-8-8-7-7 aaabbbcc; pri Ambrožiču gre za hildebrandsko kitico). V tej pesmi so verniki prosili tudi za verne duše v vicah.⁷⁰³

{O kršanska srca stujte!||Kršanska srca stujte,}
 {inu prov zavpejte!||nu prov zavpejte,}
 {Nu neč hudga se na bujte!||Neč hudga se na bujte,}
 {O ku lih nava[r]nost je!||če lih v navarnosti je,}
 {Le ta svetnik nas obvarje!||ta svetnik nas obarje,}
 {Kir z ognja dušo čez daje!||sveti Lavrenc levit,}
 {Sveti Lovrenc ta levit!||z ognja duša čez daje,}
 {dejmo ga mi zdej častit,||dajmo ga zdej častit.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu⁷⁰⁴ in Ambrožiču⁷⁰⁵)

Iz prve Ambrožičeve⁷⁰⁶ pesmarice je znana še vnebohodna pesem *Poslušej, glej zdej virna duša*, ki jo je zapisal tudi Kadunc,⁷⁰⁷ znana pa je še iz *Stomaške*

703 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 170.

704 RRSS, Ms 108, fol. 181v.

705 NUK, Ms 1318, zvezek I.

706 NUK, Ms 1318, zvezek I.

707 RRSS, Ms 108, fol. 094v.

pesmarice.⁷⁰⁸ Kitice so štirivrstične, verz je jambski enajsterec z zaporedno rimo (J 11 aabb), cezura je vidna po 6. zlogu, kar je sicer značilno za aleksandrinec. Pesem pripoveduje o žalostnem dogodku poslavljanja Jezusa od svojih učencev in matere Marije. Čustvovanje je nasprotno tistemu v prvi pesmi, ki naznanja veselje ob Jezusovem odhodu v nebesa. V drugem delu pesmi je poudarjena pomembnost opravljanja dobrih del, kar bo pripomoglo k ponovni združitvi s Kristusom v nebesih.⁷⁰⁹

Poslušej gledej zdej, o virna duša,
kir Jezus dones nas, revne zapuša,
al on nam gre mejstu perpravlat,
o dejmo dones ga zatu zahvalit.⁷¹⁰

Iz drugega Ambrožičevega rokopisa⁷¹¹ je Kadunc prevzel dve pesmi o čaščenju imena Jezusovega. Prva se je pela pred pridigo, sestavljena je iz pet petvrstičnih kitic, zapisanih sicer v štirih grafičnih vrsticah (J 9-8-8-8-9 aabbx):⁷¹²

Prid Sveti Duh resvejti ti nas!
Deb mi častili vsaki čas!
Tu svetu ime Jezusa!
Hvalili vselej Kristusa!
Jezus bod naša dobruta vsa.⁷¹³

Druga Kadunčeva in Ambrožičeva⁷¹⁴ pesem se je prepisovala tudi na Goriškem (*Rokopis iz Podmelca*). Sestavljena je iz osmih petvrstičnic, zapisanih sicer v dveh grafičnih vrsticah (J 7-7-7-3-6 aabbx):⁷¹⁵

O ti presladk Jezus!
Inu imenvan Kristus!

708 RRSS, Ms 114, fol. 031v.

709 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 241, 242.

710 RRSS, Ms 108, fol. 094v.

711 NUK, Ms 1318, zvezek II.

712 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 282.

713 RRSS, Ms 108, fol. 076r.

714 NUK, Ms 1318, zvezek II.

715 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 282.

Toje svetu ime častimo!

Hvalimo!

Na ta današni dan.⁷¹⁶

Iz druge Ambrožičeve⁷¹⁷ pesmarice je Kadunc prepisal zgolj eno pesem o vernih dušah v vicah: *Ta 18. pejšem od ene duše katira je dovgu časa zavolo ene molitve v vicah trpela tu se je zgodilo v Pemski deželi v lejtju 1695.*⁷¹⁸ Kitice so zapisane v štirih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstične vagantske kitice (J 8/7 ababcdcd). Črkopis je bohoričica, jezik osrednjeslovenski. Pesem predstavlja vice kot ječo za dušo.⁷¹⁹

{Ah kršenik premisli ti,||O človek! še premisli ti,}
 {Leto ogneno kejho,||na vice strašno kejho}
 {kaj boga duša tam trpi,||kaj uboga duša tam trpi,}
 {z eno mejhno pregreho,||z eno majhno pregreho,}
 {spriča ena duša letu,||spriča ena duša letu,}
 {kaj je ona trpejla,||kaj je ona trpejla,}
 {kir eno sveto molilu,||kir eno sveto molitu,}
 {Da drugim dat nej otejla,||drugim dat ni otejla.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Iz tretje Ambrožičeve pesmarice⁷²⁰ je znan tudi eksempl iz Rogerijeve knjige,⁷²¹ ki govori o spreobrnjenju nekega Turka, vendar je celotna pesem zapisana le v Kadunčevi pesmarici. Glede na omembo drugega dela Rogerijeve knjige pridig *Palmarium* lahko z gotovostjo sklepamo, da je pesem nastala po letu 1743.

O lub moji kristjani,
 vam vošem svet večir,
 kir ste skusi v zdihvajni,

716 RRSS, Ms 108, fol. 076v.

717 NUK, Ms 1318, zvezek II.

718 RRSS, Ms 108, fol. 091r.

719 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 196.

720 Pesem je v celoti prepisana v Kramar, *Kako in kje sem nabiral*, str. 86.

721 Rogerij, *Palmarium*, II, str. 592.

Buh vam dej skorej mir,
 deb bulš čase imeli
 nu srečnu doživejli,
 de bi bli bol veseli,
 sej ga zdej nej nikir.⁷²²

Sicer pa je Kadunc iz tega dela pesmarice večinoma prevzemal adventne in Marijine pesmi. Pesem *Moja duša vsak dan skuša* je zapisana v dveh grafičnih vrsticah, ki izkazujejo ritem štirivrstične romarske kitice (T 8/7) (Ambrožič ima osemvrstičnice). Črkopis je bohoričica, jezik je osrednjeslovenski. Angelovemu čaščenju sledijo štiri kitice razširjenega oznanjenja, kjer izvemo, da je bila Marija izbrana za Božjo hčer in nevesto Svetega duha, da se bo Bog v njej učlovečil. Sledi verska resnica o brezmadežnem spočetju.⁷²³

{Moja duša, vsak dan skuša,||Moja duša, vsak dan skuša,}
 {čast Mari[j]e spevati,||čast Marji spejvati,}
 {vse nje dajne, zadržajne,||vse ne dajne, zadržajne,}
 {častit rezodevati,||pohlevnu poštuvati.}

{Poglej tudi, ter se čudi,||Poglej tudi, nu se čudi,}
 {Angel Gabriel govori,||Gabriel angel govori,}
 {Češena Mari[j]a, ti boš rodila,||češena Mari[j]a, ti boš rodila,}
 {tega je čez vse stvari,||tejga kir je čez vse stvari.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)⁷²⁴

Marijina hvalna pesem v evangeliju (glej Lk 1,46–56) je bila prvič zapisana že v Kastelčevih *Bratovskih bukvicah* (1678), v rokopisu pa jo najdemo tako pri Ambrožiču⁷²⁵ kot pri Kaduncu.⁷²⁶ Kitice so zapisane v treh grafičnih vrsticah, ki izkazujejo naslednjo verzno in metrično razporeditev: 5-5-7-5-5-7 aabccb. Kot že v drugih adventnih pesmih je tudi tukaj prikazana Marijina izvoljenost

722 RRSS, Ms 108, fol. 092r.

723 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 252.

724 Ambrožičeva pesem se nahaja v NUK, Ms 1318, zvezek III, Kadunčeva pa v RRSS, Ms 108, fol. 095v.

725 NUK, Ms 1318, zvezek III.

726 RRSS, Ms 108, fol. 096v.

od samega Boga. Pesem je nekoliko prepesnjena verzija svetopisemske hvalnice iz Dalmatinovega (in tudi Japljevega) prevoda Svetega pisma.⁷²⁷

{Svet Lukež piše,||Svet Lukež piše,}
 {od Davidove hiše,||od Davidove hiše,}
 {zbrav je Buh Mater Božjo,||zbrav je biv Buh Mater Božjo,}
 {kir je častila,||kir je častila,}
 {vselej hvalila,||vselej hvalila,}
 {veliko milost Božjo,||to veliko milost Božjo.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Pesem *O srečni leta cajt, ki je Marija spočeta* je prvič zapisana v Ambrožičevi⁷²⁸ tretji pesmarici, nato pa še pri Antonu Kaduncu.⁷²⁹ Kitice so zapisane v treh grafičnih vrsticah, ki sicer izkazujejo šestvrstičnice (J 6/7 ababcc). Pisec pesmi je najprej počastil Marijino mater Ano, ki je spočela v visoki starosti. Nato sledi čudenje ob premišljevanju angelovega oznanjenja in spočetja. Tako tudi v tej pesmi opazimo, da ji je navdih predstavljal evangelijski odlomek:⁷³⁰ »In beseda je postala meso.« (Jn 1,14)

{O srečni leta cajt,||O srečni leta cajt,}
 {Kie Mari[j]a spočeta,||kie Mari[j]a spočeta,}
 {tacga na mormo najt,||tacga na mormo najt,}
 {nigdar prejt od začetka,||Nihdar prejt od začetka,}
 {al Mari[j]a izvolena,||al Mari[j]a izvolena,}
 {je bla odvekumej,||je bla od vekuma.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Pesem *Zdaj od veselja pojmo, če očmo gnado najt* je bila prvič zapisana v tretji Ambrožičevi⁷³¹ pesmarici, od njega pa jo je sprejel Anton Kadunc.⁷³² Kitice so zapisane v

727 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 226.

728 NUK, Ms 1318, zvezek III.

729 RRSS, Ms 108, fol. 113r.

730 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 226, 227.

731 NUK, Ms 1318, zvezek III.

732 RRSS, Ms 108, fol. 114v.

štirih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo ritem hildebrandske kitice (J 7/6 ababcxcx). V pesmi je prisotno angelovo čaščenje in oznanjenje, vendar je bolj poudarjeno vprašanje Marijine deviškosti. Na koncu najdemo spodbudo k spreobrnjenju.⁷³³

{Zdej od vesela pojmo,||Zdej od vesela pujmo,}
 {če očmo gnado najt,||če očmo gnado najd,}
 {s srca h Bogu zdihujmo,||s srca h Bogu zdihnimo,}
 {zdej je ta gnadlinon cajt||zdej je ta gnadlu cajt,}
 {ta cirku nam oznani,||ta cerku nam oznani,}
 {inu tud sam angel pravi,||nu tud sam angel pravi,}
 {de Buh v človeškim stani,||de Buh v človejšekm stani,}
 {če na svejt ostat,||če na svejti ostat,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Adventna pesem *Moja duša začni peti, kulker teb mogoče je* je bila prvič zapisana v Ambrožičevi⁷³⁴ tretji pesmarici, od koder jo je prevzel tudi Kadunc.⁷³⁵ Kitice so zapisane v štirih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstično romarsko kitico (T 8/7 ababcdcd). Tudi ta pesem vsebuje značilno angelovo čaščenje in razlaga Marijino devištvo. Omenjeno je tudi, da se bodo s tem dogodkom znova odprla nebesa, ki so se zaprla zaradi Evinega greha. Pisec je Marijino lepoto primerjal tudi z Rahelino.⁷³⁶

{Moja duša začni pejti||Moja duša začni pejti,}
 {Kakul teb mogoče je,||kulker teb mogoče je,}
 {Dokler vse kar je na svejti,||Dokler vse kar je na svejti,}
 {za tu ima vesele,||za tu ima vesele,}
 {Kir zdej so narbul nebesa,||kir zdej so narbul nebesa,}
 {tudi povne vesela,||tudi povne vesela,}
 {Kir pride z dušo s telesam,||kir pride z dušo s telesam,}
 {dol ta druga peršona,||dol ta druga peršona,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

⁷³³ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 227.

⁷³⁴ NUK, Ms 1318, zvezek III.

⁷³⁵ RRSS, Ms 108, fol. 115v.

⁷³⁶ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 227, 228.

Adventna pesem *V Galileji ena deklica* je znana samo iz rokopisne tradicije, prepisovala pa se je tako na Kranjskem (Ambrožičeva tretja pesmarica),⁷³⁷ Koroškem (Krebsova pesmarica)⁷³⁸ kot Štajerskem (Kadunčeva pesmarica).⁷³⁹ Kadunc je osemvrstične kitice zapisoval v petih grafičnih vrsticah; pri Krebsu so to sedemvrstičnice. Kadunčeva verzija se v drugi kitici nadaljuje z angelovim čaščenjem, ki v Krebsovi pesmi nastopi šele v tretji kitici.⁷⁴⁰

{V Galileji ena deikelca||V Galileji ena deikelca,||V Galileji ena dekelca,}
 {prežlahtnu je rojena,||prežlahtnu je rojena,||Prežlahtnu je rojena,}
 {v Nazaretu je stoječa,||v Nazaretu je stoječa,||V Nazaretu je stoječa,}
 {brumnu gori zrejena,||brumnu gori zrejena,||Brumnu gori zrejena,}
 {lejpši je koker danica,||Lejpši je koker danica,||Lepši je koker kralica,}
 {nar čistiši divica,||nar čistiši je divica,||Nar čisteši je divica,}
 {ta bo angelska kralica,||ta bo angelska kralica,||Angelsku vesele}
 {[nejasno] pomočnica,||grejšniku pomočnica,||/}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Ambrožiču, Kaduncu in Krebsu)

Pesem o Marijinem brezmadežnem spočetju *O žiher se veselite, kir ste prov verni ljudje* je bila prvič zapisana v tretji Ambrožičevi⁷⁴¹ pesmarici, prepisal pa jo je tudi Kadunc.⁷⁴² Slednji je kitice zapisoval v štirih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstično vagantsko kitico (J 8/7 ababcdcd). Pesem podaja zgodbo o vojskovanju angelov in hudičev, kar predstavlja boj proti izvirnemu grehu, prava zmaga nad njim pa je Marijino rojstvo Jezusa Kristusa.⁷⁴³

{O žiher se veselite,||O žiher se veselite,}
 {Kir ste prov virni ladje,||kir ste prov verni ljudje,}
 {Dones Mari[j]a častite,||dones Mari[j]o častite,}
 {skuz nje čistu spočetje,||nu ne čistu spočetje,}
 {nu boste tu premišlali,||zdej bote tu premišluvali,}

737 NUK, Ms 1318, zvezek III.

738 RRSS, Ms 022, fol. 040v.

739 RRSS, Ms 108, fol. 109v.

740 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 228.

741 NUK, Ms 1318, zvezek III.

742 RRSS, Ms 108, fol. 119v.

743 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 245, 246.

{Kumej je spočeta bla,||kumej je spočeta bla,}
 {Angelci so se vajskvali,||so se angelci vojskuvali,}
 {Zavol greha pojrbanga.||zol poerbanga grejha.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Iz četrte Ambrožičeve⁷⁴⁴ pesmarice je Kadunc sprejel več pesmi, ki tematizirajo štiri poslednje stvari človeka: smrt, sodbo, nebesa in pekel. Pesem o smrti *Človek, si slišal, kakšno smrt ti grešniki imajo*⁷⁴⁵ je zapisana v treh grafičnih vrsticah, ki izkazujejo sedemvrstičnico (praviloma J 8-6-8-6-5-5-8 ababccc). Pesem pripoveduje o pravičnem človeku, ki se ne boji smrti, saj mu je obljubljen raj pri Kristusu. Omenjen je tudi svetnik Kancijan (pri Paglovcu sv. Anton). Prikazano je razmerje med dušo in telesom, ki bosta oba zveličana, telo pa ne bo več trpelo.⁷⁴⁶

{Človk si slišov kakšno smrt||Človig si slišov, kakšno smrt,}
 {ti grešniki imajo||ti grejšni imajo,}
 {češ za srečno ti skrbet||če češ za srečno smrt skrbet,}
 {toku zdej premisli jo.||tog zdej premisle jo,}
 {Koku se godi||koku se godi,}
 {kir lipu živi||kir lepu živi,}
 {kaj zeno srečno smrt stri.||kaj ženo srečno smrt stri.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Druga pesem o smrti *Ah, o moj človek, če češ verjeti, da grešnik ne more srečno umreti*, ki jo je Kadunc⁷⁴⁷ prevzel od Ambrožiča,⁷⁴⁸ govori o smrti grešnika. Zapisana je v petih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo sedemvrstično kitico, metrum je težko razbrati (praviloma Amf 10-8-10-8-10-10-8 ababccb; Ambrožič ima romarsko kitico). Grešnik bo po smrti poslan v večno pogubljenje v pekel, saj Bog ne pošilja tja samo Turkov in Judov (ki jih je Cerkev tistega časa imela za nevernike oz. krivoverce).⁷⁴⁹

⁷⁴⁴ NUK, Ms 1318, zvezek IV.

⁷⁴⁵ RRSS, Ms 108, fol. 052v.

⁷⁴⁶ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 200.

⁷⁴⁷ RRSS, Ms 108, fol. 054v.

⁷⁴⁸ NUK, Ms 1318, zvezek IV.

⁷⁴⁹ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 200.

{Ah o moj človek če češ verjeti||Oh moj človǵ, al češ verjeti,}
 {Kaj sveti učenike vuče||kar svet učenig učijo,}
 {de grešnik na more srečnu vmreti||De srečnu na morjo grejšniki vmreǵti,}
 {Katir le pregrešnu žive||Kader le pregrejšnu žive,}
 {Kokšno živlejne taka smrt tudi||kakšno žulejne, taka smrt tud}
 {o grešnik prosim zdeǵ se sprebudi||o grejšnig prosim, zdeǵ se sprebudi,}
 {če nimaš kamnitnu srce.||če nejmaš kamnatu srce.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Tretja pesem o smrti *Poslušajmo, premišlujmo, da bo enkrat umreti nam*, ki jo je Kadunc⁷⁵⁰ sprejel iz Ambrožičevih⁷⁵¹ rokopisov, je zapisana v štirih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstično romarsko kitico, vendar se rimajo le sodi verzi (T 8/7 xaxaxbxb). Pesem želi sporočiti, da posvetne stvari po smrti ne bodo imele več nobene vrednosti, saj je večna le naša duša. Strah grešnikov pred smrtjo je primerjan s strahom svetnikov.⁷⁵²

{Poslušajmo, premišlajmo,||Poslušajmo, premišlujmo,}
 {de bo enkrat umretǵ nam,||de bo enkrat umreti nam,}
 {vejmo dobru, de se h grobu,||vejmo dobru, de se h grobu,}
 {bližemo mi vsaki dan.||skuzi bližamo vsak dan.}
 {caǵt le teče. de se reče,||caǵt le teče, de se reče,}
 {živi dobru al hudu,||živi dobru ali hedu,}
 {Smrt pobira, neč na zbira,||smrt pobira, nič ne zbira,}
 {bod ktir kar zenga stanju.||bodi kar zenga stanu.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Posebna skupina so pesmi o večnosti, ki so navdahnjene s premišljevanjem o tej temi iz knjige jezuita Jannesa Mana, ki je bila prevedena tudi v slovenščino: *Ta srečna inu nesrečna večnost* (1768, 1796, 1803). Pesem *Večnost se približuje, le tako govori* je bila znana tako na Štajerskem (*Pesmarica s Svete*

750 RRSS, Ms 108, fol. 055v.

751 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

752 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 201.

Planine,⁷⁵³ *Pesmarica Antona Kadunca*),⁷⁵⁴ Kranjskem (Četrta Ambrožičeva pesmarica),⁷⁵⁵ Koroškem (*Krebsova pesmarica*)⁷⁵⁶ kot tudi Goriškem (*Rokopis iz Cerknja*). Sestavljena je iz štirih desetvrstičnic (7-6-7-6-6-7-6-8-7-6 ababccdeed). Na jezikovni ravni je v prvem primeru (*Pesmarica s Svete Planine*) v nasprotju s Kadunčevo verzijo opazno še narečno akanje (*večnast – večnost, govori – govori*). Kadunčeva verzija je precej krajša, saj ima osem kitic. Sestavljene so iz osemvrstičnic (T 9-7-8-7-6-8-8-6 abab-cddc). *Pesmarica s Svete Planine* se po vsebini bolj ujema s koroško verzijo, Kadunčeva pa s kranjsko.⁷⁵⁷

{Večnast se perbližuje,||Ah ta večnost se perbližuje||Ta večnost se perbližuje,
 ||Večnost se perbližuje}
 {le taku govori;||umret more vse kar živi||umrejt vse more kar živi,
 ||Le taku govori,}
 {Ter skrbnu premišljuje,||letu vsak rad premišljuje||letu vsak rad premišljuje,
 ||Nu skrbnu premišljuje}
 {kter za dušo skrbi;||k'tir za dušo prov skrbi||kater za dušo prov skrbi,
 ||Katir' za dušo skrbi,}
 {Večnast stoj pred nami,||večnost stoj pred nami||večnost soji zdej pret nami,
 ||Večnost stoji pred nami,}
 {Zdej bomo v noj pelani,||zdej bomo v njo pelani||gvišnu bomo v no pelani,
 ||Zdej bomo v njo pelani,}
 {Oh kam porajžamo,||oh kaj smo v zenim stani||osi kaj smo mi zenim stani,
 ||Oh kam porajžamo,}
 {koku dovgu bomo tamkej,||ti premišlujmo mi,||tu zdej premišlujmo mi,
 ||Kaku dovgu bomo tamkej,}
 {Al pride kdu spet senkej,||//||Al pride kdu spet semkej,}
 {kdaj nazaj pridemo,||//||kdaj nazaj pridemo.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi v *Pesmarici s Svete Planine*
 pri Kaduncu, Ambrožiču in Krebsu)

753 RRSS, Ms 115, fol. 025v.

754 RRSS, Ms 108, fol. 027r.

755 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

756 RRSS, Ms 022, fol. 032r.

757 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 204, 205.

Pesem o sodbi *Človek, za smrt vsak dobro ve* je bila Kaduncu⁷⁵⁸ prav tako poznana iz Ambrožičevih⁷⁵⁹ rokopisov. Zapisana je v štirivrstičnih vagantskih kiticah (J 8/7 abab); črkopis je bohoričica, jezikovno je pisec sledil osrednjeslovenski tradiciji. Izvemo, da se bo naša vest ob sodbi razodela kot ob pogledu v ogledalo. Pri sodbi bosta prisotna tudi hudič in angel varuh, na koncu pa bo usodo duše določil Kristus. Žalovanje nad grešnim življenjem duše, ki je pogubljena, je prikazano kot jokanje sina za očetom. Na koncu se pisec pesmi sklicuje na sv. Pavla in poziva k pravočasni pokori.⁷⁶⁰

{Človek za smrt vsak dobro vej||Človek za smrt vsak dobro vej,}
 {kdu bo odšu njej orožje||kdu bo ušu nja orožji,}
 {al zmislmo še več naprej||al zmislmo se več naprej,}
 {kaj bo per sodbi božje.||kaj bo per sodbi Božji.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Prva Ambrožičeva⁷⁶¹ pesem o peklu *Ah, o grešnik, če ne ustraši tebe strašni sodni dan* je prav tako našla svoje mesto v Kadunčevi pesmarici.⁷⁶² Kitice so napisane v štirih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstično romarsko kitico (T 8/7 ababcdcd). Črkopis je bohoričica, jezik je osrednjeslovenski. V pesmi duša obžaluje grehe, ki jih je v posvetnem življenju storila in zato prišla v pekel, med njimi neodpuščanje sovražnikom in odlaganje spovedi. Za pekel je uporabljena svetopisemska podoba brezna,⁷⁶³ kamor padejo duše, sledijo podobe zvokov, ki jih povzroča škripanje z zobmi duš v peklu:⁷⁶⁴ »Joh zdej pak slišim cvilenje inu škripanje tih zob.«⁷⁶⁵ Na koncu najdemo prošnjo Jezusu za izbris naših grehov.⁷⁶⁶

{Ah o grešnik k če ne ustraši,||Oh grešnik če te ne ustraši,}
 {tebe strešni sodni dan,||tebe ta strašni sodni dan,}

758 RRSS, Ms 108, fol. 014r.

759 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

760 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 210.

761 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

762 RRSS, Ms 108, fol. 037v.

763 Gl. Raz 20,1–3.

764 Gl. Mt 8,12; Mt 13,50.

765 RRSS, Ms 108, fol. 038v.

766 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 212.

{pejdi z misli[j]o počasu,||pejde z mislijo počasi,}
 {zdej pa k peklu boš pelan,||zdej te pa h peklu pelam,}
 {boš videv dušo nasrečno;||vidu boš duša nasrečna,}
 {k je k peklu obsojena||ku je h peklu obsojena}
 {zdej zdej pojde v martre večne,||zdej zdej pujde v jamo večna,}
 {v katerih bo vekumej,||v kateri bo vekumej.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Tudi drugo Ambrožičevo⁷⁶⁷ pesem o peklu (*Avbe, joh, strašne besede, oh, pekel, večna kajha ti*) je v svoj rokopis zapisal Kadunc.⁷⁶⁸ Kitice so zapisane v štirih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo osemvrstičnico (T/J 8-8-8-7-7-7-7-7 abababcdcd). Omenjena je prošnja za pet Božjih ran, kar izhaja iz duhovnosti rožnovenske bratovščine iz 17. stoletja (glej Kastelic, *Bratovske bukvice*). Dolgotrajnost njunega trpljenja je ponazorjena celo s konkretnimi števili: Kajn prebiva v peklu »čez pet tavžent lejt«, apostol Juda pa »sedemnajst stov lejt«. Poudarjena je misel, da rešitev iz pekla ni mogoča.⁷⁶⁹

{Avbe joh strešne besede,||Avbe joh strašna besejda,}
 {oh peku večna kajha ti,||oh peku večna kejha ti,}
 {če človek zdej prov pregleda,||če jo zdej prov človg pregleda,}
 {gvišnu more trepetati,||gvišnu more trepetati,}
 {oh grešnik kir na vjerješ,||o grejšnig kir ti na verješ,}
 {nu od grejha na jejnaš,||nu od grehov zdej na jejnaš,}
 {ampak po pošti dirješ,||Ampak le po pošti derjaš,}
 {v peklenske martre ti,||v te peklenske martre ti,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Prva Ambrožičeva⁷⁷⁰ pesem o nebesih *Nebesa, o nebo, kdo vpraša za te* je pri Kaduncu⁷⁷¹ napisana v ritmu alpske poskočnice (Amf 11 aabb). Vsebuje eksempl o nuni, ki se je prikazala svoji bolni prijateljici in ji izpričala, kako

767 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

768 RRSS, Ms 108, fol. 064v.

769 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 212.

770 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

771 RRSS, Ms 108, fol. 063v.

se ji je vse posvetno trpljenje povrnilo v nebeškem raj. Ponovno lahko prepoznamo svetopisemske navedke:⁷⁷² »Zatu je Jezus djav, le takim kmalu, / d dost je poklicanih, zvolenih malu.«^{773 774}

{Nebese o nebu, Kdu vpraša za te,||Nebesa nebu, gdu praša za te,}
 {o jest bom zdej zdihnov, kir spovnem nate
 ||jest bom zdej sdehnu, kir spomnim nate,}
 {keb večkrat tu nebu premišluvali,||keb večkrat nebu prov premišlali,}
 {toku bi vsi ljudje sveti postali.||Toku bi vsi ludja sveti postali.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Druga Ambrožičeva⁷⁷⁵ pesem o nebesih *Človek, če upanje imaš, priti v nebeški raj* je pri trboveljskem organistu Antonu Kaduncu⁷⁷⁶ zapisana v treh grafičnih vrsticah, ki izkazujejo sedemvrstičnice (T 8-7-8-7-5-5-7 ababccc). Pesem prikaže vernikom sliko nebes, kjer ne bo več trpljenja (žeje in lakote, vročine in nagote), tam bodo bivali z Devico Marijo, svetniki in izvoljenimi dušami.⁷⁷⁷

{Človek če vupajne imaš||Človeg če upajne imaš,}
 {priti v nebeški rej,||priti v nebeški raj,}
 {skušej ti zdej mislit en čas||skušej zdej mislit ti en čas,}
 {na tisti veseli krej.||Na tist veseli krej,}
 {boš hvalu Boga,||boš hvalu Boga,}
 {kaj z en lon tim da,||kaj z en lon tem da,}
 {kir na zemli lubjo ga.||ktir na zemli lubjo ga.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Ambrožičeva⁷⁷⁸ pesem o večnosti *Hočem vam ene reči postaviti pred oči*, ki je zapisana tudi pri Kaduncu,⁷⁷⁹ se ukvarja s temo vstajenja telesa po sodbi. Pri

772 Gl. Mt 22,14.

773 RRSS, Ms 108, fol. 064r.

774 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 213.

775 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

776 RRSS, Ms 108, fol. 053v.

777 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 213.

778 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

779 RRSS, Ms 108, fol. 021v.

Kaduncu se v prvih štirih verzih izmenjujejo šesterци in osmerci (J 7-6-8-6-7-7-7-7-4 aabbccddx), pri Ambrožiču pa osmerci in sedmerci (J/T 8-7-8-7-8-7-7-7-4). Pesem pripoveduje, da se je duša iz nebes vrnila na zemljo po svoje telo.⁷⁸⁰

{Očem vam ene reči||Še vam imam ene rejči,}
 {postaviti pred oči||zdej postaviti pret oči,}
 {premisli ti o človek prej||oh premisli ti človeg prejt,}
 {boš vstov od smrti spejt||bodeš vstov od smrti spet,}
 {le tu telu strahlivo||Tu telu toje strašlivo,}
 {Kir bo v zemli segnihu||kir bo v zemli signihu,}
 {vse celu gori vstahu||na sodni dan bo kmalu,}
 {iz dušo vred.||vse cejlu gori vstahu,}
 {///||iz duša vred.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Iz četrtega Ambrožičevega⁷⁸¹ rokopisa je Kadunc⁷⁸² prevzel še pesem, ki se je pela na velikonočno nedeljo: *O, človek, na današnji dan razveseli se prav*. Kitice so zapisane v treh grafičnih vrsticah, ki izkazujejo šest- oz. sedemvrstičnico (8/7 ababcc). Jezikovno je pisec sledil osrednjeslovenski tradiciji. Pesem opisuje Kristusovo in Marijino veselje ob vstajenju; Kristusovo lepoto in svetlost ob vstajenju je pisec primerjal s tisočkratno vrednostjo sončne svetlobe.⁷⁸³

{O človek na donašni dan,||O človik na donašni dan,}
 {zdej se rezveseli prov||Rezveseli se prov,}
 {prvič iz tojem Kristusam,||prvič iz tojem Kristusam,}
 {k je s častjo gori vstov||k je s častjo gori vstov,}
 {kumej tretji dan,||kumej tretji dan,}
 {k je biv zaplivan,||k je biv zaplivan,}
 {inu od vsih zaničvan,||inu od vseh zaničvan.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

⁷⁸⁰ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 213.

⁷⁸¹ NUK, Ms 1318, zvezek IV.

⁷⁸² RRSS, Ms 108, fol. 036v.

⁷⁸³ Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 239, 240.

Iz sedmega Ambrožičevega⁷⁸⁴ rokopisa je Kadunc⁷⁸⁵ prepisal pesem za praznik Marijinega rojstva *Rojena je na svet Marija danes nam*. Nekateri verzi se v obeh verzijah popolnoma ujemajo. Kitice so zapisane v petih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo devetvrstičnico (J 6-6-6-6-7-7-6-6-4 ababccddd). Pesem se osredotoča na greh, ki nam preprečuje vstop v nebesa po smrti (>kir grehov imamo več koker je tih las<), k Božjemu odpuščanju pa nam lahko pripomore le Marija.⁷⁸⁶

{Rojena je na svejt,||Rojena je na svejt,}
 {Mari[j]a dones nam,||Mari[j]a dones nam,}
 {prnesla je trošt spet,||pernesla je trošt nam,}
 {vsem grešnikam,||nam vsem grejšnikam,}
 {gdu se na bu veseliv,||gdu se na bo veseliv,}
 {inu Mari[j]o častiv,||nu Mari[j]o častiv,}
 {grejšnik na buj se več,||grejšnig na buj se več,}
 {Zavrnu je Buh meč||zavrnu je Buh meč,}
 {od nas zdej proč,||od nas zdej preč.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Ambrožičeva⁷⁸⁷ pesem za praznik Marijinega vnebovzvetja *O, grešnik, žalostno ti premišluješ zdaj* je našla odmev tako pri Kaduncu⁷⁸⁸ kot pri koroškem zapi-sovalcu Krebsu.⁷⁸⁹ Kitice so šestvrstične (12-10-11-10-8-12 ababxb), metrum je trizložni. Pesem časti Marijo kot kraljico nebes, ki ima višji položaj od svetnikov in angelov, vernikom pa ob smrti pomaga priti v raj.⁷⁹⁰

{O grešnig žalostnu ti premišluješ zdej!||O grejšnik žalostni, ti premišluješ zdej,}
 {K je šla Mari[j]a dones od nas!||k je šla Mari[j]a dones od nas,}
 {ozri se gori nu nebesa poglej!||ozri se gori, nu v nebesa poglej,}
 {boš vidu k doli gleda na nas!||boš vidu k doli gleda ne nas,}

784 NUK, Ms 1318, zvezek VII.

785 RRSS, Ms 108, fol. 086v.

786 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 247.

787 NUK, Ms 1318, zvezek VII.

788 RRSS, Ms 108, fol. 082v.

789 RRSS, Ms 022, fol. 063v.

790 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 248, 249.

{Kaj zdihuješ! nu caguješ!||kaj zdihuješ, nu caguješ,}
 {nigdar na bo ona pozabila na nas||Nigdar na bo pozabla ne nas,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Tudi Ambrožičeva⁷⁹¹ pesem *Grešnik, očesa vzdigni v nebesa* je našla svoje mesto v Kadunčevi pesmarici.⁷⁹² Praviloma so kitice zapisane v osmih grafičnih vrsticah, vendar lahko na podlagi rime (aabccbddeffe) prepoznamo dvanajstvrstičnico (D 5-5-8-5-5-8-5-5-8-5-5-8). Pesem omenja, da je Marija ob vnebovzetju najprej odšla v vice in s sabo v nebesa odpeljala tamkajšnje duše, prav tako naj bi bili trpljenja v tem času odrešeni tisti v peklu.⁷⁹³

{Grešnik očesa, vzdigni v nebesa||Grešnik očesa, vzgigni v nebesa,}
 {Kir gre Mari[j]a zdej od nas,||kir gre Mari[j]a zdej od nas,}
 {Kaj čmo začeti, srute na svejtu,||kaj čmo začeti, srute na svejti,}
 {O kdu bo zdej potroštov nas,||o kdu bo zdej potroštov nas,}
 {Slavo vzemimo, Mari[j]o prosimo,||slovu vzemimo, Mari[j]o prosimo,}
 {Nej nas vzame s sabo zdej||de nas vzame gor sabo zdej,}
 {O srce počí, duša nej se loči,||oh srce počí, duša nej se loči,}
 {de grem z Mari[j]o v svetu nebu,||de gre s Mari[j]o v sveti rej,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Še posebej je zanimiva Ambrožičeva⁷⁹⁴ in Kadunčeva⁷⁹⁵ pesem *O, Marija, naša mati, ki si danes od nas šla*. Kitice so zapisane v štirih grafičnih vrsticah, vendar lahko prepoznamo osemvrstično romarsko kitico (T 8/7 ababccdd). V pesmi izvemo imena krajev, kjer se nahajajo Marijine relikvije.⁷⁹⁶ Pisec ugotavlja, da je Marija pri sebi obdržala le plašč, pod katerim varuje vse vernike.⁷⁹⁷

791 NUK, Ms 1318, zvezek VII.

792 RRSS, Ms 108, fol. 083v.

793 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 249.

794 NUK, Ms 1318, zvezek VII.

795 RRSS, Ms 108, fol. 143r.

796 »Al od njenga oblačila so vzeli vse drug ludje, ta gvantec, kje zdolej nosila, tamkej notri v Špani je. V tej deželi Florentinski tam nje pasec znajde se, v Azis per svetmu Frančišku tam njeni šlar znajde se.« (RRSS, Ms 108, fol. 143r)

797 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 249, 250.

{O Mari[j]a naša Mati||O Mari[j]a naša mati,}
 {Kir si dones od nas šla.||kir s dones od nas šla,}
 {ponižnu te čmo prašati||Ponižnu te čem vprašati,}
 {Kaj si nam zašafala.||kaj si nam zašafala,}
 {mi smo toj otroci ubogi||mi smo toji otroci ubogi,}
 {kaj bomo jerbali zdej.||kaj boma erbali zdej,}
 {če so vzeli vse ti drugi||če so vzeli vse ti drugi,}
 {vsaj od gvanta dej nam kej!||vsaj od gvanta daj nam kej,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Kaduncu in Ambrožiču)

Nekatere pesmi, znane iz Ambrožičevih rokopisov, so bile razširjene tudi v nekaterih drugih štajerskih župnijah. Štiri pesmi je v svoj rokopis sprejel vuhreški cerkovnik Grebelnik, in sicer eno Marijino, dve božični in eno svetniško. Iz Hriberškove pesmarice so prav tako znane štiri pesmi, in sicer dve svetniški, ena pesem o sodbi in ena o sv. Rešnjem telesu. Eno Ambrožičevo pesem o sv. Janezu Nepomuku je v svoj rokopis sprejel ruški učitelj Glades, eno pesem o sv. Frančišku pa najdemo v Jurjevih pesmih iz Šoštanja.

Na Kranjskem se je v 18. stoletju zapisovala pesem o življenju in smrti Matere Božje, ki jo je zapisal kranjski organist Ambrožič,⁷⁹⁸ v goriški deželi jo najdemo v *Stomaški pesmarici*,⁷⁹⁹ na Koroškem pa v *Krebsovi pesmarici*.⁸⁰⁰ Na Štajerskem je bila prvič zapisana na prehodu iz 18. v 19. stoletje v vuhreški župniji pri Grebelniku,⁸⁰¹ verzijo pa najdemo še leta 1815 v Hriberškovi pesmarici.⁸⁰² Pesem izkazuje enajstvrstične kitice (pri Krebsu 12-vrstične), zapisane v trohejskem metrumu (5-5-7-5-5-7-8-8-5-6-7 aaabbbccddd).⁸⁰³

{Na donašni dan,||Na današni dan||Na ta donašni dan,}
 {želi vsak kristjan,||želi vsak kristjan||želi vsak kristjan,}
 {o Buh, daj to vejdet nam,||o Bog dej tu vedet nam||o Bug dej tu vidit nam,}

798 NUK, Ms 1318, zvezek VII.

799 RRSS, Ms 114, fol. 075v.

800 RRSS, Ms 022, fol. 064v.

801 UKM, Ms 158, fol. 91.

802 UKM, Ms 138/16, zvezek II, fol. 89.

803 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 248.

{kok je dones šlu||kaku dones||Koku je dones šlu,}
 {Duša nu telu||Duša nu telu||duša nu telu,}
 {Dvice Marije v nebu!||divice Marije v nebu||Divice Marije v nebu,}
 {o Marija, zdahnem h tebi,||o Marija zdihnem h tebe||O Marija vzdihnem k tebi,}
 {de boš dala gnado meni,||de boš dala gnado mene||De boš dala gnado meni,}
 {de bom zdej začev,||preden bom začev||De bom zdej začev,}
 {kok te je Buh vešev,||kok te je Bog v nebo vzev||Gori te je Bug vse,}
 {tebi h časti bom zapev!||tebi k časti bom zapev||Tebi k časti bom zapev,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Ambrožiču, Grebelniku in Krebsu)

Tudi božična pesem *Čuj čuj o lubi sosed moj* je bila znana v 18. stoletju tako na Kranjskem (Ambrožič),⁸⁰⁴ Koroškem (Krebs),⁸⁰⁵ Goriškem in Štajerskem (Grebelnik),⁸⁰⁶ v 19. stoletju pa jo je natisnil Valentin Stanič (1838). Kramar⁸⁰⁷ jo je označil kot narodno, saj jo je našel pri Štreklju.⁸⁰⁸ To verzijo je zapisal Jožef Kolšek iz Gornje Ponikve na Štajerskem, dolenska verzija je anonimna. V osemvrstičnih kiticah se izmenjujejo osmerci in šesterci v jambskem metrumu (J 8-6-8-6-8-8-6 ababccdd). Na jezikovni ravni so zanimivi dvoglasniki pri Grebelniku, ki kažejo na koroški jezikovni vpliv (*povjem*). Zanimivo je poimenovanje za angela v prvi kitici, ki je v štajerski tradiciji imenovan kot Božji, v kranjskem rokopisu zlati, v koroškem rokopisu žlahtni, v natisu goriškega pesnika Staniča pa lepi fant. V pesmi je beseda položena v usta enemu od pastircev, ki drugemu pripoveduje o božičnem dogodku, ki se je zgodil malo po polnoči v Betlehemu, kamor ga je vodil angel. Ko je v hlevu zagledal Jezuščka in Marijo, se je pastir razžalostil, saj je bil tam mrz, družbo pa sta mu delala le osel in vol.⁸⁰⁹

{Čuj čuj o lubi sosed moj||O čuj, o čuj, lub sosed moj||Poslušaj ljubi sosed moj
 ||Čuj čuj o lubi sosed moj,}
 {Kaj jest tebi povjem||Kaj jest tebi povem||Kaj tebi jest povem!}

804 NUK, Ms 1318, zvezek III.

805 RRSS, Ms 022, fol. 046v.

806 UKM, Ms 158, fol. 41.

807 Kramar, Kako in kje sem nabiral, str. 109.

808 »Čujte, čujte, pastirci vi, / Kaj za n čudež se godi! / Se še nisem sprebudil, / Sem že cajtenge dobil. // K men je prišel nicojen fant, / Ki je imel an svjeto gvant; / Ta je gvišen an angelj biu, / Ker je mene guor budiu.« (Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 3, str. 41, 42)

809 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 231.

||Kaj jest tebi povem necoj,}
 {Kaj se je zgodilo necoj||Kaj se je zgodilu necoj,||Kaj se zgodilo je necoj
 ||Kaj se je zgodilu leto nuč}
 {glih sedom vur pred dnom||glih ob sedmi uri pret nem,
 ||Ravn sedem ur pred dnom||Ravnu sedem ur pred dnom,}
 {z nebes je peršov en Božji fant||k men je peršu en zlati fant,
 ||H meni je prišel lepi fant||K meni je pršu en žlahtni fant,}
 {je imev svetli sončni gvant||on je imu lejp žlahtni gvant,
 ||Oblečen v svetli sončni gvant||Je imov en lep sončni gvant,}
 {je biv vesjev je lepo pev||je biv vesev, je lepo pev,||Je bil vesel, je lepo pel,
 ||Je biv vesev, je lepu pev,}
 {je mene gor zbudiv||De je mene gori zbudiv,||Je s spanja me zbudil!
 ||Je mene gori zbudiv.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Grebelniku, Ambrožiču,
 Staniču in Krebsu)

Navdih za prepevanje je postal tudi dogodek iskanja prenočišča Jožefa in Marije v Betlehemu. Ta pesem je bila dolgo časa poznana samo v rokopisni (in ustni) tradiciji ter je naslovljena kot *Zdihvanje Jožefa pruti Mariji inu Marije prut Jožefu*. Kramar⁸¹⁰ jo je označil kot narodno, saj jo je našel pri Štreklju.⁸¹¹ Prvi jo je zapisal kranjski organist Ambrožič leta 1775,⁸¹² verzijo pa konec stoletja še Grebelnik.⁸¹³ Štrekljevo verzijo je zapisal Jožef Šmelcar iz Guštanja na Koroškem ok. 1815; ta se ujema s štajersko. Grebelnik je kitice zapisoval v treh grafičnih vrsticah, ki razkrivajo šestvrstičnice, zadnja dva verza se ponovita v refrenu (J 4-6-7-6 aabbaa; Ambrožič ima 4-7-5-7-9-4 abaccb).⁸¹⁴

{Ah Jožef moj||O Jožef moj!}
 {kam pojdem necoj||jest te bom zdej prosila,}
 {pojdi herperh iskati||usliš me necoj,}
 {de ma mogla obst[at]i||poiši jerperh tukej,}

810 Kramar, Kako in kje sem nabiral, str. 106.

811 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 3, str. 21.

812 NUK, Ms 1318, zvezek III.

813 UKM, Ms 158, fol. 58.

814 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 232.

{Ah Jožef moj||de bova počivala vkupej,}
{kam pojdema necoj.||o Jožef moj.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Grebelniku in Ambrožiču)

Pesem o postavitvi svetega zakramenta je znana iz kranjske in koroške rokopisne tradicije 18. stoletja, saj jo je leta 1753 prvi zapisal Luka Maurer,⁸¹⁵ leta 1787 pa še kranjski organist Jožef Ambrožič.⁸¹⁶ Na Štajerskem se je prepisovala še v 19. stoletju, o čemer priča *Hriberškova pesmarica*,⁸¹⁷ kamor jo je pisec glede na prvo kitico zapisal leta 1840. Iz koroške verzije je očitno, da je sama pesem nastala leta 1700. Prvič je bila natisnjena v Štrekljevih *Slovenskih narodnih pesmih*,⁸¹⁸ pisana je bila na lističu v Barletovi zbirki, po nastanku pa je belokranjska. Ambrožičeva pesem ima 14 štirivrstičnih kitic, zapisanih v daktilskem trizložnem metrumu (D 9-9-8-8 aabb), štajerska verzija ima jambski ritem (J 8-6-7-8 aabb).⁸¹⁹

{Menilo je že tavžent lejt||Že je preteklu en tavžent lejt,
||Zaj je ži menvo tavžent lit}
{som stov no šterdeset||Sedem stu vosem sedem deset,
||oj tavžent lit noj sedem stu}
{Kar grešnik vživaš Boga||Kar ta človek vživa Boga,||sedej se žriba še nekej cu}
{pa še zdaj prav na spoznaš ga||Nu ga še zdej prov na spozna.
||Sedej se žriba še nekej cu}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Hriberšku, Ambrožiču in Maurerju)

Sv. Marku je v 18. stoletju tri pesmi namenil kranjski organist Jožef Ambrožič,⁸²⁰ od teh pa je le ena doživela odmev na Štajerskem. Eno od Ambrožičevih pesmi je prepisal Hadalin iz Podmelca (ok. 1810), na Štajerskem pa krojač iz Podkraja pri Velenju Franc Hriberšek leta 1815.^{821 822}

815 NUK, Ms 1485, fol. 372.

816 NUK, Ms 1318, zvezek VI.

817 UKM, Ms 138/16, zvezek III, fol. 206, 207.

818 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 3, str. 700.

819 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 277.

820 NUK, Ms 1318, zvezek I.

821 UKM, Ms 138/16, zvezek II, fol. 118, 119.

822 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 171.

{O srečen je gvišnu leta||Ah srečen je gvišnu leta,}
 {Katir mir iz Bogmi ima||katiri mir z Bugam ima,}
 {svet Marka ga je gvišav dobiv||Sveti Marka ga je gvišnu dobiv,}
 {Kir je Kristos par nemu biv.||kir je Kristus per nemu biv.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Hriberšku in Ambrožiču)

Pesem o sodbi *Prosim te o človek milo* je znana iz kranjskih rokopisov druge polovice 18. stoletja: zapisal jo je Ambrožič leta 1775,⁸²³ znana je tudi iz *Pesmarice iz Gornjih Gorij*⁸²⁴ ter iz Škofovega *Rokopisa iz Zaklanca* (1828), nato jo najdemo še v goriški deželi v *Rokopisu iz Podmelca* iz let 1802 in 1810. Hriberškova⁸²⁵ štajerska verzija je iz leta 1816, zapisana je v ritmu romarske kitice (T 8/7).⁸²⁶

{Prosin te o človek milu||Oh o človig prosem milu,||Prosem te o človk milu
 ||O človek te prosem milu,}
 {pusti enkrat svejt na stran||pusti svejt enkrat na stran,
 ||Pusti enkrat ta svet na stran||Pusti enkrat svet na stran}
 {Zmisli kaj se bo godilu||zmisli kok se t bo godilu,||glej kaj se bo godilu
 ||Zmisli kaj se bo godilu}
 {na ta strašni sodni dan||na ta strašni sodni dan,||Na ta strašne sodni dan
 ||Na ta strašni zadni dan}
 {zmi[s]li kaj bode pred sodvo||zamer kaj kaj bo pret sodbo,
 ||Spremisli kaj bo pred sodbo||Zmisli kaj bo pred sodba}
 {še po sodvi za naprej||nu po sodbi še naprej,||in po sodbi še napre
 ||Al po sodbi še naprej}
 {svet bo štrafan za hudobo||štrafan bo svejt za hudobo,
 ||Štrafan bo svet za hudobo||Štrafan bo svet za hudoba}
 {ovbe grešnik na vekomej||grejšnig pa na vekomej.
 ||grešnik pak na vekomej.||Grešnik pa na vekomej.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Hriberšku, Ambrožiču,
 v *Pesmarici iz Gornjih Gorij* in *Pesmarici iz Zaklanca*)

823 NUK, Ms 1318, zvezek IV.

824 RRSS, Ms 113, fol. 039.

825 UKM, Ms 138/16, zvezek III, fol. 21.

826 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 209.

V ruški župniji je bil Janez Nepomuk priljubljen že od leta 1736, ko so romarji darovali njegovo podobo.⁸²⁷ Ruški učitelj Glades mu je leta 1834 posvetil eno pesem, ki jo je prvi zapisal že Ambrožič leta 1771.⁸²⁸ Kitice so zapisane v petih grafičnih vrsticah, ki izkazujejo desetvrstično kitico v jamskem metrumu (J 4-4-6-6-4-5-5-6-6-4 aabbxxcddc).⁸²⁹

{O svet Johann,||O svet Joann,}
 {poglej na stran,||poglej na stran,}
 {Srce ži vse gori,||srce sije, vse gori,}
 {od martre govori,||od martre govori,}
 {Vencl tiran,||Vencel tiran,}
 {on je orožje ži v roke prejev,||on je biv rožje vzev,}
 {če na boš govoriv,||v roke perjev,}
 {bom tvojo Kri preliv,||če na boš govoriv,}
 {no leben vzev,||bom toja kri preliv,}
 {//|| nu leben vzev,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Gladesu in Ambrožiču)

Iz Ambrožičevih rokopisov⁸³⁰ je bila na Štajerskem očitno znana tudi pesem o sv. Frančišku Ksaverju, saj jo najdemo v šoštanjskih *Jurjevih pesmi* iz leta 1829.⁸³¹ Na metrični ravni pesem izkazuje varianto romarske osemvrstičnice (T 8-8-8-7-8-8-7-7 aabbccdd).⁸³²

{Svet Ksaverju luč tih ajdov,||Svet Ksaverius luč teh ajdu,}
 {Ti patron tih kršenikov,||ti patron vseh kršenikov,}
 {Srečen trošt tvoje otrokov,||Srečni trošt tojih otrokov,}
 {Oče povha čudežov,||oča poven čudežu,}
 {Tvoj pelt vidmu zdej pred nami||tuj peld vidmo pred nami,}
 {Te častiti smu vkupej zbrani||te častiti smo mi vkup zbrani,}

827 Vurcer, Ruše, str. 198.

828 NUK, Ms 1318, zvezek I.

829 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 159.

830 NUK, Ms 1318, zvezek I.

831 UKM, Ms 127.

832 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 149.

{Obarni ti zdej na nas||le obrni ti zdej ne nas,}
{Iz nebes tvoj svet obraz.||iz nebes tuj svet obraz.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi v Jurjevih pesmih in pri Ambrožiču)

Pesmarice Jožefa Ambrožiča in Antona Kadunca sodijo v tradicijo tistih dolenjskih pesmaric, ki praviloma nimajo notiranega napeva, temveč le ime pesmi, po napevu katere se je posamezna pesem pela. Čeprav so si organisti pesmi med seboj posojali in jih prepisovali, pa ni nujno, da so prevzeli tudi njihovo melodijo. Po navadi so novemu besedilu dodali kakšno staro že znano melodijo ali pa so po novi melodiji umerili kakšno že uveljavljeno pesem. Tako se je spreminjala tudi metrična podoba ene same pesmi. Treba je tudi poudariti, da pri péti pesmi dolžino kitice določa dolžina melodije, zato se lahko zgodijo razne neregularnosti, metrične posebnosti,⁸³³ ki niso nujno pokazatelj (ne)izobraženosti njenega tvorca.

833 Höfler, *Slovenska cerkvena pesem*, str. 89.

6 RECEPCIJA PESMI MAKSIMILIJANA REDESKINIJA NA ŠTAJERSKEM

Vikar ljubljanske stolnice Maksimilijan Adam Jošt Redeskini je bil v 18. stoletju šele drugi škofijski duhovnik (po Stržinarju), »ki je z jasno načrtanim namenom sestavil in v tisku izdal obsežno pesmarico«⁸³⁴ z naslovom *Osem inu šestdeset sveteh pesm* (1775, 1795, 1800). Pesmarica vsebuje 68 pesmi različne vsebine, od katehetičnih, prazničnih, molitvenih, pasijonskih, eshatoloških, Marijinih in svetniških, ki jih je Redeskini večkrat zgolj prevzel iz starih pesmaric in jim popravljajl metrum, besedje, vsebino itd. Smolik⁸³⁵ meni, da so se njegove pesmi redko prepisovale v rokopise, vendar to ni bilo res, saj je kar osem njegovih pesmi za rabo v ruški župniji prepisal tamkajšnji učitelj Sebastijan Glades, ki je tudi sicer prepisoval pesmi iz kranjskih knjig.⁸³⁶ Nekatere Redeskinijeve pesmi je v 19. stoletju popravljene natisnil tudi goriški duhovnik Valentin Stanič.

Redeskinijevo⁸³⁷ znano pesem za štiri adventne nedelje *O nebesa dol rosite* je nekoliko jezikovno spremenjeno zapisal ruški učitelj Glades,⁸³⁸ saj Redeskini ni pisal reducirane pridevniške končnice *-iga*, zato sklepam, da jo je bolj zvesto prepisal od Staniča,⁸³⁹ ki je jezikovno popravljajl Redeskinijeve pesmi. Metrična podoba pesmi izpričuje romarsko kitico (T 8/7 ababcdcd). Na Goriškem je bila pesem zapisana tudi na posameznih listih *Rokopisov iz Cerkna* v začetku 19. stoletja,⁸⁴⁰ na Kranjskem jo je prepisal Janez Škof iz Zaklanca (1828),⁸⁴¹ leto kasneje pa objavil Luka Dolinar.⁸⁴² V slovenski priredbi je v nasprotju z Denisovo nemško izpuščeno nazorno pripovedovanje o posvetovanju posameznih oseb Presvete trojice glede odrešenja človeškega rodu.⁸⁴³ Štajerci so prepisovali tudi Potočnikovo novo priredbo

834 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 513.

835 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 515.

836 Ditmajer, *Rokopisna cerkvena pesmarica*, str. 260.

837 Redeskini, *Osem, inu shestdeset sveteh*, str. 64.

838 UKM, Ms 118, fol. 24.

839 Stanič, *Molitve in premishlovanja*, str. 66, 67.

840 Pahor, *Podrobni seznam pesmi*, str. 54.

841 RRSS, Ms 116, fol. 022v.

842 Dolinar, *Pesme v nedele*, str. 13.

843 Smolik, *Odmev verskih resnic*, opomba 314.

Vi, oblaki, ga rosite,⁸⁴⁴ o čemer priča rokopis *Mašnih in liturgičnih pesmi*,⁸⁴⁵ ki pa ni ohranil zapisa v metelčici. V celjskem okrožju so to verzijo sprejeli molitveniki, npr. Zabukovšek.⁸⁴⁶ Pesmarica *Cecilija*⁸⁴⁷ (1883) in bogoslužna pesmarica *Slavimo Gospoda*⁸⁴⁸ (1988) sta prevzeli Potočnikovo kranjsko verzijo iz leta 1827, ki ji je melodijo napisal Rihar.⁸⁴⁹

{O nebesa dol rosite||O nebesa dol rosite||O nebesa dol rosite}
 {tiga Izveličarja,||tega Izveličarja!||tiga Izveličarja!}
 {od oblaki dol spustite||O oblaki dol spustite,||Od oblakov dol spustite}
 {koker dež taistiga,||Koker dež taistega!||koker dež taistiga!}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Gladesu, Redeskiniju in Staniču)

Tudi Redeskinijevo⁸⁵⁰ pesem ob koncu adventnega časa *Čudi se ves volni svet* je v svojo rokopisno pesmarico sprejel Glades,⁸⁵¹ prepisovala pa se je tudi na Kranjskem, saj jo lahko odkrijemo pri Janezu Škofu iz Zaklanca (1828).⁸⁵² Redeskinij je kitice zapisal v petih grafičnih vrsticah, znak * pa nakazuje, da gre za desetvrstičnice v trohejskem metrumu (T 7-7-4-4-7-7-4-4-5 aabbacddc). Pesem opisuje skrivnost Božjega učlovečenja in Marijinega devištva, ki je ni mogoče zaobjeti z našim umom (>kar zgruntat mogoče ni<). Tovrstne pesmi izhajajo iz ambrozijanske himne *Veni redemptor gentium*.⁸⁵³

{Čudi se ves volen svejt!||Čudi se ves voln svejt!||Čudi se ves voln svet,}
 {Glej! kaj se ima začeti,||Glej! kaj se ima začeti,||glej, kaj se ima začeti,}
 {ni izreči,||ni izreči,||ni izreči,}
 {moreš reči,||moreš reči,||moreš reči:}
 {kaku revn si bil popred,||koku revn si bil popred,||koko reven se biv popred.}

844 Potočnik, *Svete pesm'*, str. 32.

845 RRSS, Ms 050.

846 Zabukovšek, *Vertnar šveti*.

847 *Cecilija*, str. 86.

848 *Slavimo Gospoda*, str. 27.

849 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 224.

850 Redeskinij, *Osem, inu šhestdeset sveteh*, str. 69.

851 UKM, Ms 118, fol. 34.

852 RRSS, Ms 116, fol. 024v.

853 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 224, 225.

{Zdej teb' letu zgodi:||Zdej se teb' letu zgodi:||Zdej se teb letu zgodi,}
 {kar zgruntat' mogoče ni.||kar zgruntat mogoče ni.||kar zgruntat mogoče ni.}
 {Kaj je st'riti?||Kaj je st'riti?||Kaj je striti?}
 {veseliti||Veseliti||Veseliti}
 {se imamo mi.||se imamo mi.||se imamo mi.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Gladesu, Redeskiniju in Škofu)

Maksimilijan Redeskinij⁸⁵⁴ je Žalostni Materi Božji namenil dve pesmi, prva pa je našla odmev tudi v ruški župniji, saj jo je v svoj rokopis vključil Sebastijan Glades.⁸⁵⁵ Napisana je v osemvrstičnih romarskih kiticah (T 8/7 ababcdcd). V pesmi je omenjeno Simeonovo prerokovanje iz Lk 2,35.⁸⁵⁶ Glades Redeskinijevih pesmi skoraj ni jezikovno popravljaj, saj je obdržal na primer tudi osrednjeslovensko rodilniško končnico *-u* v besedi *sin* in s tem ohranil metriko pesmi.

{O ti žalost prevelika,||Oh ti žalost prevelika!}
 {ti se ne moreš izreč,||ti se na moreš izreč,}
 {cel od noben'ga človeka,||cel od noben'ga človeka;}
 {ke si velika preveč,||ke se velika preveč,}
 {k'tiro morem jest trpeti,||k'tiro morem jest trpeti}
 {v moj'mu srcu matern'mu,||v moj'mu srcu matern'mu,}
 {ke zdej morem slavu vzeti,||ke zdej morem slavu vzeti}
 {od mojga lub[g]a Sinu.||od mej'ga lub'ga Sinu.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Gladesu in Redeskiniju)

Redeskinijevo pesem⁸⁵⁷ za križev pot je že Matija Majar⁸⁵⁸ označil za splošno slovensko, saj naj bi bila v prvi polovici 19. stoletja znana na Kranjskem v Ribnici in pri Sv. Joštu, na Štajerskem v Solčavi in Podsredi ter na Goriškem v Brdih. V rokopisih je zastopana pri kranjskem zapisovalcu

854 Redeskinij, *Osem, inu shestdeset sveteh*, str. 110.

855 UKM, Ms 118, fol. 100.

856 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 253.

857 Redeskinij, *Osem, inu shestdeset sveteh*, str. 105.

858 Majar, *Pesmarica cerkevna*, str. 62.

Janezu Škofu v *Rokopisu iz Zaklanca*,⁸⁵⁹ pri ruškem učitelju Gladesu,⁸⁶⁰ za rabo v cerkvi in zunaj nje pa je bila v dveh verzijah sprejeta še v *Mašne in liturgične pesmi*⁸⁶¹ iz prve polovice 19. stoletja. Redeskinijeva pesem ima 16 štirivrstičnih kitic, v Škofovi verziji pa je razdeljena še na 14 postaj križevega pota. Kitice so zapisane v amfibraških šestericah, rima je zaporedna (Amf 6 aaaa).⁸⁶²

{Oh le sem vse stvari!|Oh le sem vse stvari,|Oh le sem vse stvari,
 ||Prite sem vse stvari,}
 {Glejte! kaj se godi,|Glejte! Kaj se godi,|Glejte kaj se godi:
 ||Glejte kaj se godi}
 {ta, k'tir' vas vse živi,|Ta, k'tir vas vse živi,|(Ta, kter nas vse živi,
 ||Ta ktir vas vse živi}
 {grozne martre trpi,|Grozne martre terpi,|Grozne martre trpi.)
 ||grozne martre terpi.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Redeskiniju, Gladesu, Majarju
 ter v *Mašnih in liturgičnih pesmih*)

Maksimilijan Redeskinij⁸⁶³ je izpostavljanju Najsvetejšega namenil dve pesmi z začetnim verzom »Povzdigni tvoje oči«. Drugo verzijo *Od S. Rešnega telesa, kader štirideset ur venpostavljen stoji* je v svojo rokopisno pesmarico prevzel tudi Glades,⁸⁶⁴ ki je jezikovno skoraj ni spreminjal. Pesem je sestavljena iz 18 sedemvrstičnic (J 6/4 ababccb).⁸⁶⁵

{Vzdigni tvoje oči|Vzdigni tvoje oči,}
 {o duša ti!|o duša ti,}
 {inu s cele moči|Inu s cele moči,}
 {tu premisli,|tu premisli,}
 {kar tukej vide se,|Kar tukej vidi se,}

859 RRSS, Ms 116, fol. 064r.

860 UKM, Ms 118, fol. 67.

861 RRSS, Ms 050.

862 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 264.

863 Redeskinij, *Osem, inu šestdeset sveteh*, str. 81, 85.

864 UKM, Ms 118, fol. 174.

865 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 273.

{vse naizrečenu je,||vse neizrečenu je,}
 {en trošt t'i st'ri.||En trošt ti st'ri.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Redeskiniju in Gladesu)

Katehetična pesem *Od božjih čednost te vire, upanja, lubesne, grevenge inu naprevjetja*⁸⁶⁶ je prav tako našla svoje mesto v rokopisu Sebastijana Gladesa.⁸⁶⁷ Pesem je napisana v 10 štirivrstičnicah s trivrstičnim refrenom (T 8-8-8-8-4-4-7 aabbccc).

{Virijem trojnega v peršoni,||Virjem trojniga peršoni,}
 {vender enega v naturi;||vender eniga v naturi,}
 {virijem, de dobre polonaš,||virjem, de dobre polonaš,}
 {te hude pak večnu štrafaš.||de hude pak večnu štrafaš,}
 {Bug jest virijem,||Bog jest virjem,}
 {um podvržem,||vum podvržem,}
 {tud' z jezika spričujem.||tud' z jezika spričujem.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Redeskiniju in Gladesu)

Prvo v slovenskem jeziku zapisano pesem o Marijinem brezmadežnem spočetju najdemo prav pri Redeskiniju.^{868 869} V prepisovalski tradiciji se je ohranila še pri Škofu iz Zaklanca (1828)⁸⁷⁰ in ruškem učitelju Gladesu (1834).⁸⁷¹ Posamezne kitice so metrično sestavljene iz treh delov po modelu (6-5-3-3-4 abccd) (6-5-3-3-4 abeed) (6-4-6-6-4 xfggf). Pisec pesmi poziva t. i. sionske hčere, naj pridejo častit Devico Marijo, uporablja pa tudi druge svetopisemske podobe, kot so voda živega studenca, lilija med trnjem, živo drevo, Noetova barka, golobica. Posebej je poudarjeno, da je Marija brez izvirnega greha, devica ob rojstvu in v času spočetja.⁸⁷²

866 Redeskinij, *Osem, inu shestdeset sveteh*, str. 162.

867 UKM, Ms 118, fol. 14.

868 Redeskinij, *Osem, inu shestdeset sveteh*, str. 115.

869 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 1515.

870 RRSS, Ms 116, fol. 112r.

871 UKM, Ms 118, fol. 28.

872 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 244.

{O! kok silnu želim||Oh! kok' silnu želim}
 {čistu spočetje,||čistu spočetje}
 {brez vsiga||brez vsega}
 {madeža||madeža}
 {prav počastit,||prov počastit'!}
 {Težko se podstopim||Težku se podstopim}
 {začet' tu petje,||začet' tu petje;}
 {k' se bojim,||k' se bojim,}
 {da na st'rim,||de na st'rim,}
 {kar mi je st'rit,||kar m'i je str'it.}
 {Al deslih moj' žnabli||Al deslih moj' žnabli}
 {so preslabi,||so preslabi,}
 {dolžnost me' sil začet',||dolžnost me' sile začet',}
 {hvaležnost st'ri zapejt||hvaležnost st'ri zapejt;}
 {tu me vabi,||tu me' vabi.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Gladesu in Redeskiniju)

Redeskinijeva⁸⁷³ pesem *Od božje vole* je prav tako našla svoje mesto v Gladesovem⁸⁷⁴ rokopisu pesmi. Zapisana je v 14 štirivrstičnicah in vagantski kitici (J 8-7-8-7 abab).

{Nej bo vse, koker Bug oče!||Nej bo vse, koker Bog oče,}
 {njemu se volno čez dam;||njemu se volnu čez dam,}
 {dopolnit' je vse mogoče,||dopolnit' je vse mogoče,}
 {če njega gnado imam,||če njega gnado imam.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Redeskiniju in Gladesu)

Redeskinijeva pesmarica ne sodi v sklop slovenskih in nemških terezijanskih pesmaric, ki so se v tem času najbolj promovirale in financirale (npr. pesmarica Gašperja Rupnika), temveč prinaša nove pesmi in tudi nekatere stare, ki jih je Redeskinij umetelno prepesnil. Höfler⁸⁷⁵ meni, da

⁸⁷³ Redeskinij, *Osem, inu šestdeset sveteh*, str. 168.

⁸⁷⁴ UKM, Ms 118, fol. 307.

⁸⁷⁵ Höfler, *Slovenska cerkvena pesem*, str. 79.

je bilo duhovnikom in ljudstvu na voljo dovolj natisnjenih izvodov njegove pesmarice za rabo v domačih župnijah in se zato niso prepisovale. Prisotnost njegovih pesmi v rokopisih Sebastijana Gladesa in Škofa iz Zaklanca tej tezi vsekakor ne pritrjuje, saj učitelji in drugi laiki niso imeli dovolj sredstev za nakup knjig. Vrednost Redeskinijeve pesmarice in željo po petju njegovih pesmi v cerkvi še v 19. stoletju nam najbolje pokaže Valentin Stanič, ki je jezikovno posodabljal njegove pesmi, medtem ko se popularnost in spevnost nekaterih pesmi kažeta v verzijah, ki so jih natisnili še drugi slovenski duhovniki v 19. stoletju.

7 RECEPCIJA PESNIŠTVA PETRA DAJNKA⁸⁷⁶

Peter Dajnko zavzema med vzhodnoštajerskimi pesniki 19. stoletja pomembno vlogo, slovenska literarna kritika ga je v 19. stoletju prepoznala celo za duhovnega naslednika Marka Pohlina.⁸⁷⁷ S cerkveno pesmarico *Sto cirkvenih ino drugih pobožnih pesmi* (1826)⁸⁷⁸ se uvršča takoj za znamenitim Leopoldom Volkmerjem. Tudi njegove *Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajarskem* (1827)⁸⁷⁹ veljajo za drugo natisnjeno vzhodnoštajersko pesmarico. Slovenskim bralcem je v branje in prepevanje ponudil obširen pesniški repertoar kar 230 pesmi, ki je prav tako žanrsko raznovrsten (od posvetnih npr. stanovske pesmi, napitnice, elegije, basni; od cerkvenih npr. pesmi o svetem Rešnjem telesu, praznične, Marijine in pasijonske pesmi, pesmi o smrti, zveličanju, sodnem dnevu itd.). Pesmi je pričel zbirati in zapisovati leta 1825, ko je bilo objavljeno vabilo enega od ustanoviteljev Dunajskega glasbenega društva⁸⁸⁰ Jožefa Sonnleithnerja. Dajnko je na Dunaj poslal večjo zbirko ljudskih pesmi z melodijami,⁸⁸¹ ki jih je zanj napisal Andrej Šef,⁸⁸² učitelj v Kapeli in sin organista v Svetinjah Ivana Šefa.⁸⁸³

V slovenskih literarnozgodovinskih pregledih se njegovo ime pojavlja vse od Antona Krempla⁸⁸⁴ in Rudolfa G. Puffa,⁸⁸⁵ po Čopovi zaslugi⁸⁸⁶ pa tudi v tujih pregledih slovanskega slovstva. Šafarik je omenjal Dajnkova slovstvena dela že leta 1833 v reviji *Časopis českého museum*,⁸⁸⁷ kasneje pa

876 Razprava je bila objavljena v Ditmajer, Recepcija Dajnkovega pesništva.

877 Trdina, Pretres slovenskih pesnikov, str. 296.

878 O njegovem cerkvenem pesništvu je pisal Škafar, Nabožno slovstvo, str. 275–295.

879 O njegovem posvetnem pesništvu je pisala Potrata, Dajnkove posvetne, str. 297–306.

880 Uradni naziv: *Gesellschaft der Musikfreunde* ali *Wiener Musikverein*.

881 *Melodien auf Violin zu Kirchen- und anderen Erbauungsliedern bey Katholischen Christen vom slawischen Volksstamme im Herzogthume Steyermark. Aus dem Munde des Landvolkes aufgefaßt von Andreas Schöff, Schulmeister zu Kapellen bey Radkersburg* (1825) (Dravec, Glasbena folklor Prlekije).

882 Pogačnik, Zgodovina slovenskega slovstva, II, str. 104.

883 Kovačič, Ljutomer; Rakuša, Domožnanstvo ormoškega; Dravec, Glasbena folklor Prlekije.

884 Krempel, Dogodivščine štajerske zemle, str. 251, 252.

885 Puff, Marburger Taschenbuch, str. 89, 95.

886 V mislih imam njegov rokopis *Literatur der Winden* (1831).

887 Šafarik, Přehled neynowějšj literatury, str. 169, 170.

še v knjigi *Geschichte der südslawischen Litteratur*,⁸⁸⁸ kjer je o njegovih posvetnih pesmih sodil, da so podrejene moralnemu in uporabnemu vidiku. Še posebej je poudaril, da zbirka ne vsebuje ljudskih, temveč (avtorske) pesmi »pametnih in dobronamernih ljudi«, namenjene ljudstvu. Ivan Macun⁸⁸⁹ je dve desetletji kasneje o namenu Dajnkovih posvetnih pesmih podal podobno mnenje, kot so ga literarni zgodovinarji imeli o cerkvenem pesništvu: izpodriniti pravo narodno pesem, ki naj bi bila preveč poganska in posvetna. Dajnkove basni in posvetne pesmi so bile celo del šolskega repertoarja tedanjih slovenskih šol.⁸⁹⁰

Slovenska literarna zgodovina 20. stoletja je v skladu s spremenjeno percepcijo predmeta vrednotenja Dajnkove pesmi praviloma obravnavala z neestetskega vidika, zanje je uvedla celo nov izraz verzifikacija: »Verzifikacija teh 100 svetih in 150 posvetnih pesmi je spretna, poetično občutje pa zbudi le malokatera, vsebina je večinoma poučna. Vendar pa se nekatere še zdaj pojo med ljudstvom.«⁸⁹¹ Po mnenju Antona Slodnjaka je Dajnko sicer pomemben kulturni in vzgojni delavec, vendar naj bi s svojimi načeli, »s suhim doktrinarstvom, ki se kaže zlasti v njegovih posvetnih pesmih, zamoril narodovo dušo, ki se je bila ohranila v narodni pesmi, zatrl tako romantične kali narodovega mišljenja ter ga prepočil z nekim licemerskim kriticizmom in samodopadenjem«.⁸⁹² Legiša⁸⁹³ avtorstvo večjega dela posvetnih pesmi pripisuje Dajniku, manjšino Volkmerju, ljudska naj bi bila zgolj ena. Dajnkove pesmi vrednoti z neestetskega vidika ter pri tem sledi Macunu, Grafenauerju in Slodnjaku, v nasprotju z njimi pa izpostavi tudi bolj posvetne in celo ljubezenske motive v Dajnkovih pesmih, ki jih poimenuje z oznako »kupletne vložnice«. Dajnkovemu »moralističnemu prikrajanju«⁸⁹⁴ naj bi se izognila le pesem *Nesrečni turški snoboki*,⁸⁹⁵ ki od Štrekljeve objave naprej velja za slovensko narodno.⁸⁹⁶

888 Šafarik, *Geschichte der südslawischen*, str. 84.

889 Macun, *Književna zgodovina*, str. 85.

890 Prim. Sket, *Slovenska slovstvena čitanka*, str. 184–186.

891 Grafenauer, *Kratka zgodovina*, str. 123.

892 Slodnjak, *Pregled slovenskega slovstva*, str. 112–113.

893 *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 53.

894 Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 104.

895 Kidrič, Dajnko, Peter (1787–1873).

896 Kot narodno jo je označil že Stanko Vraz (Vraz, *Narodne pesni*, str. XV); prim. Dravec, *Glasbena folklor Prlekije*.

Odločilni za novo vrednotenje jezika in književnosti na vzhodnem Štajerskem so bili simpoziji (in zborniki, ki so ob tem izšli) o Leopoldu Volkmerju,⁸⁹⁷ Petru Dajniku⁸⁹⁸ in Antonu Murku⁸⁹⁹ v devetdesetih letih 20. stoletja. Vinko Škafar⁹⁰⁰ je ugotovil, da je Dajnko v cerkveno pesmarico sprejel večino Volkmerjevih natisnjenih pesmi,⁹⁰¹ vendar jih je ponovno prevedel, dve sta se celo ohranili v liturgični rabi.⁹⁰² Majda Potrata je na Dajnrove posvetne pesmi gledala kot na »izraz pragmatično usmerjenega izobraženca med preprostimi ljudmi, ki skuša s svojim delom vplivati na oblikovanje vedrega pogleda na svet, v katerem je z delavnostjo in moralnostjo mogoče doseči življensko srečo in zato tudi lažje prenašati udarce usode«.⁹⁰³ Posvetila se je žanrski zgradbi Dajnkove posvetne pesmarice, podrobneje pa obravnavala stanovske pesmi in basni. V zbirki je v nasprotju s Pajkom našla kar enajst Volkmerjevih pesmi. Izpostavila je njegovo preoblikovanje elegije *Hrast ali žalostno ločenje*, ode *Lipa ali sladka krčma*, zbadljivke *Kositva ali prazni strah* in stanovske pesmi *Kmetički stan*.⁹⁰⁴ Z recepcijo slednje pesmi se je prva ukvarjala Jožica Čeh Steger,⁹⁰⁵ ki je ugotovila, da so jo poznali in prepisovali tudi v kajkavskem (Ladislav Forko) in prekmurskem prostoru (Jožef Borovnjak).

V zadnjih tridesetih letih so se literarni zgodovinarji ukvarjali predvsem z Dajnkovim posvetnim pesništvo in odkrivali literarne povezave v panonskem jezikovnem prostoru. Pri raziskovanju njegovega cerkvenega pesniškega opusa se je pokazalo, da bo treba odkriti nove vire in povezave, ki bi lahko vplivali na nastanek Dajnkove pesmarice – spregledani so bili številni rokopisi štajerskih učiteljev, cerkovníkov, organistov in duhovnikov.

897 Volkmerjev zbornik; Leopold Volkmer.

898 Dajnkov zbornik.

899 Murkov zbornik.

900 Škafar, Nabožno slovstvo, str. 286.

901 Kidrič je v *Slovenskem biografskem leksikonu* prepoznal samo tri Volkmerjeve pesmi, ki jih ni poimensko navedel, in »rahal oslon na Japlja, sicer gre za nove prevode oficijalnih nem. tekstov, kakor so bili n. pr. "peta", "tiha" in "šolarska maša", ali za lastne prireditve« (Kidrič, Dajnko, Peter (1787–1873)).

902 Nadrah, *Cerkvene ljudske pesmi*, str. 5, 35.

903 Potrata, Dajnkove posvetne pesmi, str. 305.

904 Potrata, Dajnkove posvetne pesmi, str. 300–304.

905 Čeh Steger, Kulturni in slovstveni pomen, str. 48–53.

7.1 Dajnko in prekmurske pesmarice

V Radgoni, kjer je bil Dajnko kaplan med letoma 1816 in 1831, je deloval založnik Alojz Weitzinger,⁹⁰⁶ pri katerem je Dajnko izdal svoje knjige. Poleg vzhodnoštajerskih tiskov so se v njegovi knjigarni že od leta 1813 prodajali tudi ponatisi verskih knjig prekmurskega katoliškega duhovnika Mikloša Küzmiča: molitvenik *Knjiga molitvena*, zgodbe Svetega pisma *Staroga i nouvoga testamentoma svete historije*, abecednik *Slovenski silabikar*, abecednik *Slovenski ABCDAR*, evangelistar *Sveti evangeliomi* in katekizem *Kratka suma velikoga katekizmusu*. Še posebej zanimiv je njegov molitvenik, ki je vseboval tako obširen pesniški dodatek (še posebej v Borovnjakovih izdajah po letu 1864), da ga lahko upravičeno imenujemo tudi prvo prekmursko katoliško (natisnjeno) pesmarico. Druga izdaja Küzmičevega molitvenika (1796) je vsebovala le 30 pesmi. Prične se s po dvema jutranjima in večernima pesmima. Sledijo praznične pesmi, kjer manjkajo binkoštna in Marijine. Pesmarica vsebuje še spokorne pesmi in eshatološke pesmi ter posamezne pesmi o Božji ljubezni, krščanskih krepostih, desetih Božjih zapovedih in sladkem imenu Jezusovem. Šele v šesti izdaji molitvenika (1843) so prvi sklop jutranjih/večernih pesmi nadomestile mašne in Marijine pesmi, manjka pesem o desetih Božjih zapovedih ter pesmi o smrti in večnosti, ohranjena je le ena pesem o sodbi. Na podlagi žanrske analize dveh izvodov Küzmičevega molitvenika ugotavljam, da recepcija pri Dajniku ni bila prisotna, zato je treba upoštevati še protestantsko pesniško dejavnost v Prekmurju.

Evangeličanski duhovnik Mihal Barla je v Šopronu izdal dve pomembni deli, naprej šolsko knjigo *Diktomzke, verzuške i molitvene knjižice* (1820), nato pa še pesmarico *Krščanske nouve pesmene knige* (1823). Tako kot šolska knjiga ima tudi njegova pesmarica poučni in vzgojni značaj, saj je celotno drugo poglavje posvečeno pesmim »od vere navuka«, tretje poglavje pa dolžnostim kristjana. Tovrstne pesmi je v svojo pesmarico uvrstil tudi Peter Dajnko, ki se pri tem zagotovo ni mogel zgledovati po kranjskih pesmaricah tistega časa. V prvem razdelku Dajnrove pesmarice se v skupini jutranjih pesmi nahajajo take, ki vernikom

⁹⁰⁶ Po smrti 25. septembra 1844 ga je nasledil sin Johann Albert Weitzinger (Škafar, *Bibliografija*, str. 30).

posredujejo krščanski nauk, npr. *Bog je vsegamogoč*, *Bog je naj dobrotlivejši*, *Bog je povesodik nazočen*, *Bog vse zna*. Pesem o vseмогоюnosti Boga je Dajnko⁹⁰⁷ napisal v sedmih osemvrstičnicah in trohejskem metrumu z zaporedno rimo, verz je katalektični (T 4 aabbccdd). Barlova⁹⁰⁸ pesem ima osem osemvrstičnic, ritem je praviloma jambski, rima zaporedna (J 4 aaabbxcc):

{Glejmo nebo, zemlo, vse,||Oh hvalte vsamogoučega,}
 {Kaj na nebi, zemli je,||Vsa moudro ravnajoučega,}
 {Rekla de nam narav cela:||Bouga naj višešnjega!}
 {To so ne človečje dela,||On čini dela velika,}
 {Naj močnejši narodi,||Svetla je njegova dika,}
 {Krali no cesari vsi||Vsa visijo od njega,}
 {Ne zamorejo včiniti,||Njega nišče neoblada,}
 {Kaj mi rečemo »strvoriti«.||Vse moči, zmožnosti lada.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Dajniku in Barli)

Dajnko se pri prevajanju ni zgledoval po Barli, temveč je tovrstne pesmi na novo prevedel, najbrž iz nemških pesmaric. Posebno skupino pesmi o lastnostih Boga namreč vsebuje tudi bavarska pesmarica večernic *Deutsche Vespergesänge* (1813), npr. pesmi *Von der Allmacht Gottes*, *Von der Weisheit Gottes*, *Von der Gute Gottes*, ki so zapisane v dvovrstičnih kiticah.

7.2 Dajnko in kranjske pesmarice

Na (Spodnjem) Štajerskem so v 18. stoletju delovali nekateri duhovniki, ki so prihajali iz drugih dežel in niso govorili vzhodnoštajerske različice slovenskega jezika. Kljub temu so zaradi svoje knjižne dejavnosti vsaj nekoliko vplivali na literarni razvoj v notranjeavstrijski deželi Štajerski. Takšna pisca sta bila gorenjski duhovnik Ahacij Stržinar (*Katoliš kršanskiga vuka pejsme*, 1729; *Pejssem od teh velikih odpustikov*, 1744), ki je takrat služboval v Gornjem Gradu, in goriški jezuit Primož Lavrenčič

⁹⁰⁷ Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 12.

⁹⁰⁸ Barla, *Krszcsanszke nôve peszmene*, str. 104.

(*Misionske katoliš karšanske pejsme*, 1752; *Misionske pesme inu molitve*, 1757), ki je nekaj časa bival v Mariboru.⁹⁰⁹ Nekatere njune pesmi so se gotovo ohranile v ustni in pisni tradiciji štajerskih vernikov in so na ta način lahko prišle tudi v Dajnkovo pesmarico. Po raziskavi Smolika,⁹¹⁰ ki se je ukvarjal s slovensko cerkveno pesmijo 18. stoletja, so tri Stržinarjeve pesmi postale splošno znane na podlagi natisa v lekcionarjih in katekizmih (*Častimo te, Pridi Sveti Duh* in *Tebe Boga mi hvalimo*), osem pesmi so ponatiskovali vse do obdobja razsvetljenstva, dvanajst pesmi ni ponatisnil nihče, ostale pa najdemo zapisane ali tiskane v kateri od poznejših pesmaric. Lavrenčič je v nasprotju s Stržinarjem osem pesmi iz prve pesmarice sprejel iz drugih pesmaric, predvsem katehetične pa je priredil na novo. Te so postale splošno znane z natisom v Parhamerjevih katekizmih. Po Smolikovi raziskavi devet pesmi od 29 ni bilo sprejetih v druge slovenske knjige.⁹¹¹ V drugi pesmarici je prevzel kar 14 Stržinarjevih pesmi.⁹¹²

Med eshatološkimi pesmimi (oz. pesmimi o štirih poslednjih rečeh človeka) je bila najbolj znana Stržinarjeva⁹¹³ *Poslušaj grešni človek od poslednjih reči*. Napisana je v ritmu hildebrandske osemvrstičnice. Pripoveduje o sodnem dnevu, ko bodo sojeni predvsem grešniki, med katere sodijo krivični kristjani, pogani, muslimani (Turki) in Judje. Pesem se je v istem stoletju prepisovala tudi na Koroškem (*Maurerjeva* in *Krebsova pesmarica*), na Štajerskem pa so v pisni obliki nastajale le novejšje predelave. Dajnkova⁹¹⁴ verzija ima ritem osemvrstične romarske kitice (T 8/7 ababcdcd), v njej pa ne zasledimo več omemb grešnikov drugih veroizpovedi:⁹¹⁵

{Poslušaj grešni človek||Zdaj si navuk k serci vzemi}
 {Od poslednjih reči,||Od poslednjih reči ti,}
 {Gori vzemi ta navuk||No zaderži se po njemi}
 {Kar Sveti Duh vuči:||Zvesto, kak nas on vüči;}

909 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 197–209, 286–293, 324–328.

910 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 201.

911 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 288, 289.

912 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 326.

913 Stržinar, *Catholic Kershanskiga vuka*, str. 53, 54.

914 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 241.

915 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 215–216.

{Če boš te reči mislov||Te se ne boš nikdar zajšel}
 {Kir se na svetu živ,||V greh, ki le pokvarja vse,}
 {V tvojih delah premislov||Temoč sladki mir boš najšel,}
 {Nihdar na boš grešiv.}||Prišel vu zveličanje.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Stržinarju in Dajnku)

Lavrenčičeva⁹¹⁶ pesem o premišljevanju križevega pota *Kristjani spregledujte ta krvavi križov pot* je bila v 18. in 19. stoletju znana tudi na Goriškem (Staničeva⁹¹⁷ in *Stomaška pesmarica*), Koroškem (*Krebsova pesmarica*)⁹¹⁸ in Štajerskem (Dajnкова pesmarica,⁹¹⁹ *Mašne in liturgične pesmi*). Zapisana je v petnajstih osemvrstičnicah in romarski kitici (T 8/7 ababdcdd). Pisci so v 19. stoletju prvemu verzu dodajali zlog *o*, kar je spremenilo metrično podobo pesmi, razvidne so tudi jezikovne razlike, ki so posledica narečne osnove zapisovalca in časovne preobrazbe jezika.⁹²⁰ Valentin Stanič in Peter Dajnko sta na primer germanizem (*nebeški*) *lon* "plačilo" že zamenjala z izrazom (*Božji*) *raj*:

{Kristjani spregledujte||Kristjani spregledujte,||O kristjani pogledujte
 ||O Kristjani! pregledüte}
 {ta krvavi križov pot,||Ta krvavi križo pot,||Ta krivavi križa pot!
 ||Zdaj krvavi križni pot,}
 {v vašeh sercah spremišlujete,||V vaših srcih spremišlujete, –
 ||V vaših sercah premišlujete,||V' vaših sercah premišlüte,}
 {kaj je trpov vaš Gospud.}||Kaj je trpu vaš gospud.
 ||Kolk je trpel vaš Gospod!||Kaj je trpel vaš Gospod.}
 {Ta pot če bote hodili,||To pot če bote hodili||To če z andohtjo storili
 ||Či te toti pot hodili,}
 {vaša muja ni zabstojn,||Vaša muja ni zabstojn,||Boste, ino rad' vselej,
 ||Vaš trüd ne de zobstonj te,}
 {vašem dušam ste dobili,||Vašim dušam ste dobili,||Vašim dušam zadobil –,
 ||Vašim düšam te dobili}

916 Lavrenčič, *Misionske pesme*, str. 22.

917 Stanič, *Drugi perstavik*, str. 63.

918 RRSS, Ms 022. fol. 13r.

919 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 176.

920 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 267–268.

{ta nebeški večni lon.||Ta nebeški večni lon.||'No pomoč za sveti rej!
||Božji raj naj veke vse.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Lavrenčiču, Krebsu, Staniču
in Dajniku)

Ahacij Stržinar je bil prvi slovenski pisec, ki je natisnil pesem o angelskem kruhu *Panis angelicus*, ki se je pela pred blagoslovom svetega Rešnjega telesa in po njem. Bila je tako razširjena, da jo je Matija Majar⁹²¹ označil za splošno slovensko. Druga predelana kranjska verzija Maksimilijana Redeskinija se na Štajerskem ni prepisovala. Za potrebe sekovske ško-fije je pesem predelal Peter Dajko.⁹²² V primerjavi z Majarjevo prinaša dodatno kitico o čaščenju Jezusovega in Marijinega imena, ki se je pri Stržinarju pela pred vsako pesmijo in po njej. V primerjavi s Stržinarjem sta Majar in Dajko vključila še kitico »Sveti, sveti, sveti«, ki se je pela med blagoslovom.⁹²³

{Čestimo te||Častimo te}
{Živi kruh angelski,||Živi krüh anjelski,}
{Ti pravi človek, ki si||O pravi človek vküp,}
{Ino Bog nebeski.||Ino Bog nebeški!}
{//||O pravi človek vküp,}
{//||Ino Bog nebeški!}

{Sveti, sveti, sveti,||Sveti, sveti, sveti}
{Sveti in presveti||Sveti krez vse sveti}
{Je Jezus Kristus v svetemu||Je Jezuš Kristuš večno nam}
{Sakramentu rešnjemu.||V presvetem Rešnem Teli tam}
{//||V spodobi krüha vina skrivno}
{//||Nazočen Bog no človek vküp.}

{Ne zapusti nas nigdar||Ne zapüsti nas nikdar}
{Oh Jezus naš zveličar!||Jezuš naš zveličar!}

921 Majar, *Pesmarica cerkevna*, str. 91.

922 Dajko, *Sto cirkvenih*, str. 121.

923 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 270–271.

{Oh Jezus naš zveličar||Jezuš naš zveličar!}
 {Ne zapusti nas nigdar!||Ne zapüsti nas nikdar.}

{//||Češeno vsikdar bodi}
 {//||O sladko ime Jezuš!}
 {//||Ino ime Mari[j]a!}
 {//||Ino Bog nebeški!}
 {//||O sladko ime Jezuš!}
 {//||Ino ime Mari[j]a!}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Majarju in Dajniku)

7.3 Dajnko in štajerske pesmarice

Prva tiskana slovenska pesmarica v celjskem okrožju je *Peisme od keršanskiga vuka po versti Katechizma* (1784) Gašperja Rupnika in velja za najboljše-nejšo slovensko jožefinsko pesmarico.⁹²⁴ Njegove pesmi se, po raziskavi Marijana Smolika,⁹²⁵ niso več ponatiskovale in so bile v rabi zgolj v celjskem okrožju, kar pa ne drži popolnoma, saj je njegovo pesem po blagoslovu svetega Rešnjega telesa *Nam se je veseliti, čudež se je zgodiv* za Slovence sekovske škofije na novo priredil ravno Peter Dajnko.⁹²⁶

Rupnikova⁹²⁷ različica ima pet osemvrstičnic v ritmu hildebrandske kitice (J 7/6 ababcdcd), Dajnkova pa se z njo ritmično ujema, le da ima dodatni odpev po vsaki kitici. Razlikujeta se na jezikovni ravni, saj je Dajnko sledil vzhodnoštajerski tradiciji 19. stoletja, Rupnik pa se je bolj oziral na osrednjeslovensko tradicijo 18. stoletja.⁹²⁸ Dajnko je germanizem *štalt* zamenjal z izrazom *podoba*, pisal je zaokroženi glas *ü* in izglasni *-o* namesto *-u*:

{Nam se je veseliti,||Veselmo se Kristjani!}
 {čudež se je zgodiv,||En čüdež se godi!}
 {Kristus se oče skriti||Zdaj Jezuš je med nami,}

924 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 607.

925 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 1476.

926 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 118.

927 Rupnik, *Peisme od kershanskiga vuka*, str. 44.

928 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 272.

{Debi viden na biv.||Ne vidimo ga mi:}
 {V štavti kruho, no vina,||V spodobi krüha, vina}
 {Živu mesu, no kri||Je zdaj v altari tam}
 {JEZUSA Božga Sina||Kerv, meso Boga Sina}
 {No oltarju stoji.||Nazoči skrivno nam.}
 {///||Gospod! pomili nas.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Rupniku in Dajniku)

V mariborskem okrožju se je kot slovenski pesnik uveljavil Leopold Volkmer z izdajo prevoda nemške terezijanske cerkvene pesmarice *Pesme k tem opravili te svete meše* (1783).⁹²⁹ Dajniku so bile njegove pesmi sploh znane, saj mu jih je po njegovih lastnih besedah posredoval Anton Korošak.⁹³⁰ Po mnenju Marijana Smolika⁹³¹ so bile Volkmerjeve cerkvene pesmi tiskane samo v omenjeni pesmarici, razširili so se pa drugi prevodi mašne, adventne in predpridžne pesmi.

Hvalilna pesem svetega Tomaža Akvinskega *Pange lingua* je bila na Slovenskem precej razširjena. Najdemo jo v Pohlinovem⁹³² in Japljevem lekcionarju (1772, 1777, 1800), pri Valentinu Staniču (1826) in Luki Dolinarju (1833), prepisovala se je tudi v rokopise. Za potrebe sekovske škofije jo je na novo prevedel Leopold Volkmer »pri Štuhecu 1794«. ⁹³³ Iz vsebine je razvidno, da se Volkmer ni zgledoval po kranjskih različicah, temveč se je bolj zvesto držal latinskega izvirnika; sledil mu je tudi Peter Dajnko.⁹³⁴ Pohlinova pesem je zapisana v šestih šestvrstičnicah, ritem je podoben kitici *stabat mater* (T 8/7 ababab). Enak metrični vzorec ima Volkmerjeva različica, ki prinaša tudi več metaforičnih podob, npr. za sveto Rešnje telo (skrivnost mesa in krvi). Dajnkova metrična podoba pesmi v zadnjih dveh verzih prinaša dva sedmerca in zaporedno rimo (T 8-7-8-7-7-7 ababcc):⁹³⁵

929 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 606–611, 592–596.

930 Dajnko, *Posvetne pesmi*, str. VII.

931 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 594.

932 Pohlin, *Branja, inu evangeliumi*, str. 330.

933 UKM, Ms 43/3.

934 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 109–110.

935 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 269–270.

{Hvalimo, inu molimo||Razkri jezik čudovito||Vsi jeziki popevajte}
 {Tu svetu Rešnu Telu,||Mesa no krvi skrivnost,||Skrivnost Tela slavnega,}
 {Sveto rešno kri častimo,||Da z očmi te vere skrito
 ||Dragi krvi hvalo dajte,}
 {k našimu odrešenju,||Vidimo, kak je vrednost.||Kero vsega naroda}
 {Od zveličarja prelita||No tak molimo razkrito,||Kral za svet prelejal je,}
 {Za vse volnu človeštvu.||Kak moliti je dužnost.||Naj bi nas odkupil vse.}
 {Nam je poslan, nam je rojen||Božji sin, kral večne časti,
 ||On je rojen iz Dvice,}
 {Iz prečiste Dvice,||Nam 'z Dvice rojen sad,||Dani nam k odrešenji,}
 {Na tim' svejtu gorizrejen,||Priša je na svet razglas'ti
 ||Je vüčil nas pot pravice}
 {Učil je od resnice,||Navuk, ključ nebeških vrat,
 ||V svojem svetem navüki,}
 {Čudnu sklenil je svoj leben||No z življenjom nas napasti
 ||Ino svoje dneve vse}
 {Za vse svoje ovčice.||Pred, kak svojo htea dat'.||Čudovitno skončal je.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Pohlinu, Volkmerju in Dajniku)

Nemška adventna pesem *Maria, sei gegrüßet, du lichter Morgenstern* je bila podlaga Volkmerjevi⁹³⁶ pesmi *Češena si Divica*,⁹³⁷ ki jo je kasneje še nekoliko predelal v svojem rokopisu leta 1805. Prinaša deset sedemvrstičnic v jamskem metrumu in hildebrandski kitici (J 7-6-7-6-6-7-6 ababcxc). Natisnjena je bila v Dajnkovi,⁹³⁸ Glaserjevi in Lahovi pesmarici, kar jo postavlja predvsem v vzhodnoštajersko območje. Različico pesmi je natisnil tudi goriški pesnik Valentin Stanič. Dajnko je pesem jezikovno popravil v skladu s svojo slovnico in opustil vzhodnoštajersko orodniško končnico *-oj* (*lučjoj – lučjo*), v primerjavi z Volkmerjem pa je vidna zamenjava zadnjih dveh verzov (J 7-6-7-6-6-6-7 ababccx), v katerih je zamenjal tudi germanizem *trošt z veseljem*.⁹³⁹

936 Volkmer, *Pesme k-tem opravi*, str. 52.

937 Leopold Volkmer naj bi leta 1783 prevedel adventno pesem *Maria, sei gegrüßt, hier in deinem Gnadenbild*, ki jo je zapisal avstrijski jezuit Michael Denis (Smolik, Leopold Volkmer, str. 32). Nemška pesem ne omenja zvezde danice, zato ne more biti predloga.

938 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 135–136.

939 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 221.

{Češena si Divica!||Češena si Divica,}
 {Z lučjo obdana vsa,||Obdana z lučjo vsa,}
 {Oznaniš, kak denica||Oznaniš, kak denica,}
 {To sonce, nam Boga:||Nam sonce, Jezusa;}
 {Čista od madežov,||Si vsa brez madežov}
 {Za Mater Božjo zbrana||K veselji grešnikov}
 {K trošti vseh grešnikov.||Za mater božjo zbrana.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Volkmerju in Dajniku)

Iz 18. stoletja je znana nemška božična pesem *Dies ist der Tag, den Gott gemacht*, ki jo je prvi napisal nemški pesnik Christian Fürchtegott Gellert (1755). Pesem avstrijskega jezuita Michaela Denisa *Diess ist der Tag von Gott gemacht* naj bi odmev doživela pri Leopoldu Volkmerju.^{940 941} Kitice so desetvrstičnice v jamskem metrumu (J 8-7-8-7-8-8-7-8-8-7 ababccdeed). Tudi to pesem je v svojo cerkveno pesmarico sprejel Peter Dajnko⁹⁴² in ohranil njeno metrično podobo. Goriški pesnik Valentin Stanič⁹⁴³ je pesem samostojno prevedel iz nemškega jezika, medtem ko je kranjske pesmarice (Potočnik, Dolinar) niso vsebovale:⁹⁴⁴

{Te den, vsa stvar se veseli,||Den, ker se od nas dnes sveti,
 ||Ta dan veselja Bog je stril;}
 {Od Boga je nareti:||Od Boga je spočeti,||S srca vesel čem biti!}
 {On gnes takaj na me gledi,||On grešne nas vse oživi,
 ||Na me se Bog je tud' spomnil,}
 {Jaz njemi čem zapeti.||zdaj njemi čemo peti.||Ga v pesmih čem častiti.}
 {Sin, kerega Divica vsem||Sin, kerega Divica nam||Zveličanje za vse ljudi}
 {Gnes porodi, jaz gvišno vem,||Dnes porodi, ja dobro znam,
 ||Divica donas nad rodi}
 {Rodi se tudi meni.||Rodi se tudi meni;||Tud' jest ne bom pogubljen.}
 {Pred njegovih jasliah klečeč||Na jasliah njegovih klečeč
 ||Pred jaslice se dol pustim}

940 Volkmer, *Pesme k-tem opravili*, str. 56.

941 Smolik, Leopold Volkmer, str. 32.

942 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 146.

943 Stanič, *Molitve in premishlovanja*, str. 73.

944 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 235–236.

{Zapojem od lubezni žgeč:||Iz srca pejem ga goreč:
 ||V molitvi Jezusa častim}
 {O Jezus moj lubleni!||O Jezuš moj ljubleni!||Ves od veselja zgubljen!}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Volkmerju, Dajnku in Staniču)

Srednjeveška sekvenca *Žalostna je mati stala* je bila pri nas prvič natisnjena v 17. stoletju pri Kastelicu (*Bratovske bukvice*), že prej je bila verjetno zapisana v *Muzejskem rokopisu*, nato pa se je ponatiskovala v različnih slovenskih lekcionarjih na Kranjskem (1715–1800).⁹⁴⁵ V *Kapelskem pasijonu* je prisotna metafora *meča bolečin* (*gladius doloris*), ki je po Simeonovem prerokovanju presunil Marijino srce.⁹⁴⁶ To verzijo je vsebovala tudi Volkmerjeva⁹⁴⁷ leta 1805 zapisana pesem za obhajanje praznika sedmih žalosti Marije. Kitice so zapisane v treh grafičnih vrsticah, vendar lahko prepoznamo šestvrstičnice, zadnji verz se ponovi, ritem pesmi je trohejski (T 8-8-7-8-8-7 aabccb). Volkmerjevo pesem je predelal njegov rojak Anton Lah⁹⁴⁸ in jo objavil v Murščevem *Bogočastju*. Radgonski kaplan Dajnko⁹⁴⁹ se je odločil za svojo verzijo in Volkmerju sledil le metrično, na Kranjskem pa je Blaž Potočnik⁹⁵⁰ v tem času prispeval drugo verzijo:⁹⁵¹

{Mati je pod križom stala,||Mati je pod križem stala,
 ||Žalostna je mati stala,||Žalostna, jočeča stala,}
 {No brez trošta klaguvala,||Jokala no žalavala,
 ||Se pod križem mil' jokala,||Vsa trepetala, bojala}
 {ke je visev njeni sin,||Njeni Sin tam visel je.||Kjer je visel neni Sin.
 ||Se je Božja mati te,}
 {Tak bla velka bolečina.||Kaka to je bolečina,||V žalost je srce vtopleno,
 ||Kda na križi je razpeti}
 {Kak da v njo ba kdo porina,||Mati vidi vmreti Sina,||Vse pobito, prebodeno
 ||Mogel njeni Sin vumreti}

945 Smolik, *Odmeu verskih resnic*, § 98; Ogrin, *Slovensko slovstvo*, str. 197.

946 Ogrin, *Slovensko slovstvo*, str. 53.

947 UKM, Ms 47, fol. 182.

948 Muršec, *Bogočastje*, str. 88.

949 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 184.

950 Potočnik, *Svete pesm'*, str. 112.

951 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 252–253.

{Meč no njo prebodno z njim.||Meč prebode njoj srce.
||Z mečem srčnih bolečin.||Za nas revne grešnike.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Volkmerju, Lahu, Potočniku
in Dajniku)

Leopold Volkmer⁹⁵² je za petje v postnem času natisnil pesem o Jezusovem trpljenju *Jaz čem tvoje mantre peti*, ki se je v tiskanih in rokopisnih verzijah ohranjala v 19. stoletju. Prinaša osem osemvrstičnih kitic, zadnji štirje verzi se ponovijo v refrenu (T 8-8-7-7-8-8-7-7 aabbccdd). Staničeva⁹⁵³ verzija se z Volkmerjevo pesmijo ujema metrično, ne pa tudi jezikovno, saj goriški pesnik v skladu z jezikovnim razvojem prve polovice 19. stoletja v svoja besedila ni več vnašal dvoglasnikov, v mestniku je pisal končnico *-u* (v *trpljenju*), zamenjeval je germanizme (*mantre* – *trpljenje*). Dajnкова⁹⁵⁴ in Staničeva verzija se oddaljujeta od Volkmerjeve, medtem ko je Dolinarjeva⁹⁵⁵ verzija novejša predelava, vendar se metrično še ujema z Volkmerjevo:⁹⁵⁶

{Jaz čem tvoje mantre peti,||Daj trpljenje tvoje peti
||Čem trpljenje tvojo peti,||Naj moj jezik milo poje}
{No smilenje s tobom meti,||Ino žalost s tabo 'meti
||Mirno ljubav k tebi meti,||Jezus moj, od martre tvoje,}
{Jagne Božjo, kero vmrejt'||O nedolžno Jagne ti!
||O nedužno jagne ti,||Lubeznivga Jagneta,}
{Prišlo si za me na svejt,||Ki za nas grenkost trpi.
||Ki nas grehov rešlo si,||K' jemlje grehe od sveta,}
{Jezus! Vtisni rane tvoje||Jezus naj čez tvoje rane
||Jezus! vso trpljenje tvojo||Daj, de tvoje bolečine}
{Globoko v počutke moje:||Grešnikov srce se zgane
||Stisni močno v srce mojo,||Delajo nam spečenine,||}
{Bodi meni tvoja kri||Stur' de teže tvoje me,
||Naj mi v moji smrti bo,||Smrt, trpljenje tvoje bo||}

952 Volkmer, *Pesme k-tem opravili*, str. 59.

953 Stanič, *Molitve in premišlovanja*, str. 87.

954 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 167.

955 Dolinar, *Pesme v godove*, str. 113–114.

956 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 266–267.

{K trošti, no k zveličanji.||Kader vmiram vesele!||Mojo veselenje vso.
||V smrti mene troštalo.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Volkmerju, Staniču, Dajnku
in Dolinarju)

Pesem *Nebeški duhi k nam dol prite*, ki se je pela pri procesiji s svetim Rešnjim telesom, je za potrebe slovenskih vernikov sekovske škofije prvi natisnil Leopold Volkmer,⁹⁵⁷ vendar Smolik⁹⁵⁸ zanjo ni našel predloge v Denisovi nemški pesmarici. Dajnko⁹⁵⁹ je Volkmerjevo pesem nekoliko jezikovno popravil v skladu s svojo slovnico iz leta 1824 (npr. *gn* > *dn*: *dnes*; *gd* > *kd*: *kda*; *šav* – *šel*). Pesem je sestavljena iz trinajstih šestvrstičnic (J 9-9-8-9-9-8 aabccb):⁹⁶⁰

{Nebeški duhi! K nam dol prite,||Nebeški dühi! k nam dol prite,}
{No peti nam pomagat ite,||Popevat nam pomagat ite;}
{Te den je sveti vam, kak nam.||Ti den je sveti vam, kak nam.}
{Kruh, kerega mi gnes častimo,||Krüh, kerega mi dnes častimo,}
{No s kerim dušo mi redimo,||No s kerim düšo mi redimo,}
{Naredi nas spodobne vam.||Naredi nas spodobne vam.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Volkmerju in Dajnku)

Božična pesem o ukazu cesarja Avgusta, naj se popiše vse ljudstvo (prim. Lk 2,1), je po predvidevanju Ogrina⁹⁶¹ predelava neke starejše baročne osnove, ki je nastala ob prazničnem zbiranju ob jaslicah na sveti večer. Po prvem natisu pri Dalmatinu se je ohranjala v slovenskem rokopisnem izročilu, in sicer jo najdemo v rokopisni pesmarici cerkovnika v Vuhredu Jožefa Grebelnika,⁹⁶² ok. leta 1800 jo zasledimo tudi v *Rokopisu iz Cerkna*⁹⁶³ in ok. 1810 v *Rokopisu iz Podmelca*, prisotna pa je še v kranjski rokopisni tradiciji, npr. pri Ambrožiču

957 Volkmer, *Pesme k-tem opravili*, str. 71.

958 Smolik, Leopold Volkmer, str. 32.

959 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 103.

960 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 272–273.

961 Ogrin, *Slovensko slovstveno*, str. 247.

962 Njegova pesmarica vsebuje tudi nekaj vzhodnoštajerskih pesmi Leopolda Volkmerja (npr. *Kak lepa je Marija tvoja krona*, *Večerna pesem enega delavca*, *Sodba krez dekle per Domlakah*).

963 Ogrin, *Slovensko slovstveno*, str. 125.

leta 1775 in Škofu iz Zaklanca leta 1828. Kramar⁹⁶⁴ jo je imenoval narodno, saj je to oznako nadel vsem pesmim, ki jih je našel pri Štreklju ali so jih ljudje še vedno prepevali. Tam najdemo tudi koroško verzijo pesmi, ki jo je zapisal Matija Majar, nato goriško verzijo z Grahovega na Tolminskem, ki jo je zapisal Anton Črv, verzijo iz begunjske okolice na Gorenjskem je zapisal Anton Jeglič, pisec pesmi iz Podzemlja je bil Janko Barle, verzijo iz Motnika je zapisal Gašpar Križnik, goriško pa Leopold Lisjak.⁹⁶⁵ Na Koroškem se je po poročanju Matije Majarja⁹⁶⁶ pela na sveti večer pri prvi maši opolnoči v Rožu in na Radišah, znana naj bi bila tudi na Štajerskem v Solčavi. Grebelnikova⁹⁶⁷ pesem, ki se ne ujema z nobeno Štrekljevo, je sestavljena iz osemvrstičnic v ritmu vagantske kitice, rima ni dosledna (J 8/7 ababcdcd). Novo verzijo je natisnil šele Peter Dajnko,⁹⁶⁸ ki je besedilo gotovo sprejel iz slovenske rokopisne ali ustne tradicije. Pesem je podana v ritmu osemvrstične romarske kitice (T 8/7 ababcdcd):⁹⁶⁹

{Kir je zapovet venkej šla||Kda se mel je naroditi||Ena zapoved je vnkej šla
||Cesar Avgustus kmalu}
{od cesarja Avgusta||Božji sin k odrešenji,||od cesarja Avgustusa,
||Da vunkaj to zapovd}
{popisovanje vsiga vsega sveta||So Židovi mogli biti||ves svejt popisat se ima,
||De se bo popisalu}
{kir je nega cesarstu||V mesto Rim podloženi;||tud gre svet Jožef z Marija.
||Vse človeštu povsod}
{vsak more jet v soje mesto||Zato 'z Rima v Palestinu||Le srečno naprej,
||Jožef inu Mari[j]a}
{na dom svojeh rojakov||cesar Avgust povelj:||prideta sedej.||sta šla od Galeleja}
{de bo tamkej prav zvesto||Pojdi vsaki v domovino,||/
||Dopovnit cesarska zapovd}
{svoyo družino popisov||Daj se tam zapisati.||||Ki je šla vunkaj povsod.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Grebelniku, Dajniku, *Rokopisu iz Cerkna in Rokopisu iz Zaklanca*)

964 Kramar, *Kako in kje sem nabiral*, str. 109.

965 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 3, str. 23–27.

966 Po Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 3, str. 23.

967 UKM, Ms 158, fol. 51.

968 Dajnko, *Sto cirkuvenih*, str. 141.

969 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 234–235.

7.4 Kdo je bral Dajnkove pesmi?

Knjige Petra Dajnka so bile natisnjene v jeziku in črkopisu, ki ga je uveljavil v svoji slovnici *Lehrbuch der Windischen Sprache* (1824) in s tem normiral vzhodnoštajersko pokrajinsko različico slovenskega knjižnega jezika.⁹⁷⁰ Njegove knjige so bile razumljive in uporabne predvsem v tistih župnijah sekovske škofije, kjer so verniki govorili prleško in slovenskogoriško narečje, manj pa v drugih krajih ob reki Dravi.

Vzhodnoštajerski župniki, govorci narečja, so Dajnkove pesmi uporabljali pri krščanskih obredih v cerkvi ali zunaj nje, večkrat so jih tudi vsebinsko in metrično popravljali, ne pa tudi jezikovno. Leskovski župnik Blaž Kosi⁹⁷¹ je Dajnkovo⁹⁷² pesem o sodbi *Premislite zvolni lüdje* predelal ok. leta 1840. Ritem njegove variante se ne razlikuje od Dajnkovega (J 8-8-5-5-8 aabbc), le zadnji verz je nepopoln (hiperkatalektični):⁹⁷³

{Premislite zvolni lüdje!||Premislite lubi lüdje,}
 {Kam pride našo veselje,||Kam pride našo veselje,}
 {V jedini noči||V edini noči vse naše oči,}
 {Na slojzne oči||Na joč se znajo obertoti.}
 {Se bo vse prezobernilo.||/}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Dajniku in Kosiju)

Leta 1836 je Kosi⁹⁷⁴ priredil tudi Dajnkovo⁹⁷⁵ pesem o štirih poslednjih rečeh človeka *Men' pa se nicor senjale štiri strašne reči so*. Pesem je pri obeh zapisana v znani romarski kitici (T 8/7 ababcdcd), črkopis je pri Dajniku dajncica, pri Kosiju bohoričica, jezik je vzhodnoštajerski.⁹⁷⁶ Kosi je zaradi preoblikovanja besedila moral nekoliko prirediti tudi rimo (*senjale – popala, meni – mene*), vendar je v njegovi pesmi manj redukcij kot pri Dajniku (*men', s, spravlva*), zato je pesem metrično učinkovitejša:

970 Prim. Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine*, str. 121; Rajh, *Od narečja*, str. 70.

971 UKM, Ms 102, fol. 175.

972 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 252.

973 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 208.

974 UKM, Ms 102, fol. 106.

975 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 56.

976 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 217.

{Men' pa se nicor senjale||Meni se nicoj senjale,}
 {Štiri strašne reči so,||Štiri strašne so reči,}
 {V serci so me tak zažgale,||Tak me groza je popala,}
 {Da sem v strahi z dušo vso:||Da se duša mi boji,}
 {Najmreč, smrt me je vlovila,||Prisenjalo se je meni}
 {Ino brezi milosti||Da me smrt je zgrabila,}
 {S tega sveta vumorila,||Ino k Jezusi je mene,}
 {Spravla v' sodbo k' Jezusi. ||Pred to sodbo spravila.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Dajniku in Kosiju)

Istega leta je Kosi⁹⁷⁷ zapisal tudi Dajnkovo⁹⁷⁸ Marijino himno *O mati Božja blažena*, ki jo opeva kot nebeško kraljico. Zapisana je v osemvrstičnih vagantskih kiticah (J 8/7 ababcdcd), jezik sledi vzhodnoštajerski pokrajinski različici slovenskega knjižnega jezika.⁹⁷⁹ Kosi je besedo *blažena* zamenjal s *kronana*, hiperkorekturo v besedi *angel* je popravil in zamenjal pokrajinski predlog *krez* > *črez*.

{O mati Božja blažena,||O mati Božja kronana,}
 {Vsih anjgelov kralica,||Vseh angelov kralica,}
 {Krez vse svetnike zvišana,||Črez vse svetnike zvišana,}
 {Svetleša, kak denica!||Svetleša kak denica.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Dajniku in Kosiju)

V nasprotju s Kosijem pa ruški učitelj Sebastijan Glades ni bil govorec prleškega ali slovenskogoriškega narečja. Jezika se je učil pretežno iz kranjskih knjig, od tam prepisoval pesmi, predvsem Redeskinijeve in lekcionarske, do Dajnkove pesmarice pa se je najverjetneje dokopal preko Antona Šerfa, ki je bil kaplan v Rušah v letih 1828–1829. Njegove pesmi je prečrkoval iz dajničice v bohoričico in popravljaj panonsko besedje.⁹⁸⁰

977 UKM, Ms 102, fol. 104.

978 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 125.

979 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 259–260.

980 Ditmajer, *Rokopisna cerkvena pesmarica*, str. 262.

Tako je Glades⁹⁸¹ v Dajnkovi⁹⁸² velikonočni pesmi *Vstanul je naš odrešitel*, *Jezus Kristus naš vüčitel* preoblikoval nekaj vzhodnoštajerskih tvorjenk, npr. *odrešitel* – *odrešenik*, *vučitel* – *vučenik*.⁹⁸³

{Vstanul je naš odrešitel,||Gor vstav je naš odrešenik}
 {Jezus Kristus nas vüčitel,||Alleluja. Jezus Kristus nas vučenik}
 {Kak je rekel, pa živi,||Alleluja. Kak je rekel, pa živi,}
 {Ino vse nas veseli,||Ino vse nas veseli.}
 {Hvalmo Boga, Aleluja!||Hvalmo Boga. Alleluja}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Dajniku in Gladesu)

V Dajnkovi⁹⁸⁴ binkoštni pesmi *Pridi Sveti Duh in v nami vujžgi ogen lju-bezni* je Glades⁹⁸⁵ zamenjal panonsko besedo *lubav* z *lubezen*. Dajnkovih pesmi metrično ni popravljaj. Prepoznamo lahko kratko romarsko kitico (T 8/7 abab):⁹⁸⁶

{Pridi Sveti Düh no v nami||Pridi Sveti Duh na v nami,}
 {Vujžgi ogen lübvavi,||Vujžgi ogen lubezni,}
 {Naj le vu pravici sami||Naj le vun pravici sami,}
 {Čisto mi živimo vsi,||Čisto mi živimo vsi,}
 {Smili se krez nas}

{Pridi kak v Jeruzalemi||Pridi, kak v Jeruzalemi,}
 {Prišel si v apoštote,||Prišel si v apostote,}
 {Ino v srci njihovemi||Ino v srci njehovemi,}
 {||Na vso dobro ravnal nje,||Na vso dobro ravnal nje.}
 {Smili se krez nas}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Dajniku in Gladesu)

981 UKM, Ms 118, fol. 134.

982 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 187.

983 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 239.

984 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 197.

985 UKM, Ms 118, fol. 160.

986 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 243.

Tudi v Dajnkovi⁹⁸⁷ pesmi za obhajanje svečnice *Dal je Mojzeš zapoved* je Glades⁹⁸⁸ spremenil nekaj vzhodnoštajerskih jezikovnih značilnosti (npr. dajalnik ednine moškega spola *bogi* > *bogu*, zamenjava besede *včiniti* > *storiti*); razvidno je, da ni poznal znaka *ŋ* 'nj', saj ga je transkribiral z *zh* 'č'. Na Kranjskem je v tem času obstajala različica, ki jo je leto kasneje objavil Blaž Potočnik,⁹⁸⁹ vendar recepcija pesmi v sočasnih kranjskih pesmaricah (predvsem pesmarice Luke Dolinarja) pri Dajniku ni razvidna.⁹⁹⁰

{Dal je Mojzeš zapoved:||Dal je Mojzeš sapoved,}
 {vsaka mati, kda povije,||vsaka mati, kda povije,}
 {se skoz dnevov štirideset||se skos dnevov štirsetet}
 {naj pred vsemi ljudmi skrije.||naj pred vsemi ludmi skrije,}
 {Kajti za nečisto so||Kajti za nečisto so}
 {Judi tako ženo meli,||Judi tako ženo meli,}
 {ino v totih tjednih njo||ino v totih tjednih čo}
 {zato ne v tovarštvo vzeli,||zato ne v tovarštvo vzeli,}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Dajniku in Gladesu)

Glades⁹⁹¹ je od Dajnka⁹⁹² prevzel tudi več pasijonskih pesmi, npr. *Nikde je človeka ne, ki bi znal izreči vse, O Kristjani! Glejmo, ta na Jezusa, Grešnik! Glej po Jezusi, kaj za grešne nas trpi*. V tej skupini pesmi je panonsko besedo *cveki* zamenjal z besedo *žgrebi* 'žebli', *slojze* so zapisane kot *soze*, *včinimo* je spremenil v *storimo*, vidno je tudi popravljanje vzhodnoštajerskih oblikoslovnih značilnosti, npr. dajalnik ednine moškega spola: *Bogi* – *Bogu*:

{Grešnik! Glej po Jezusi,||Grešnik! glej po Jezusi,}
 {Kaj za grešne nas trpi,||Kaj za grešne nas trpi,}
 {Kak v težave je zajeti,||Kak v težave je zajeti,}
 {Mogel za nas bridko umreti,||Mogel za nas bridko umreti}

987 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 162.

988 UKM, Ms 118, fol. 44.

989 »Štirideset' dan od poroda / Čista mati v' tempel gre, / Nese Sinka pred Gospoda, / Kakor Mojzes zapove« (Potočnik, *Svete pesm'*, str. 46).

990 Ditmajer *Slovensko pesništvo*, str. 250–251.

991 UKM, Ms 118, fol. 84.

992 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 169, 170.

{Naj se grešnik ne zaniča,||Naj se grešnik ne zaniča.}
 {Temoč večno le zveliča.||Temoč večno le zveliča}
 {Grešnik! bridke slojze toči||Grešnik! bridke soze toči,}
 {Zdaj od velke žalosti,||Zdaj od velke žalosti,}
 {No se Bogi priporoči,||No se Bogu perporoči,}
 {Naj ti grehe odpusti.||Naj ti grehe odpusti.}

(Kritični vzporedni prepis dela pesmi pri Dajniku in Gladesu)

V ustni tradiciji se je ohranjala pesem o svetem Rešnjem telesu *Nizko se zdaj priklonimo*, ki se je pela med deljenjem blagoslova. Matija Majar⁹⁹³ jo je zapisal na Štajerskem v Medvedovem selu blizu Podčetrtna, to ljudsko verzijo pa je na novo predelal in natisnil Peter Dajnko⁹⁹⁴ za petje »pri veliki popevani meši«. Ta verzija se nahaja tudi v Gladesovem rokopisu,⁹⁹⁵ natisnila sta jo vzhodnoštajerska duhovnika Marko Glaser (1840) in Anton Lah (1850).⁹⁹⁶

{Nisoko pokleknilo||Nizko se zdaj perklonimo,}
 {Ino molmo z dušo vso,||Klečejoči počastimo}
 {Pravoverna mi vnožina!||V podobi kruha belega}
 {Krv no telo Boga Sina,||Edino trojnega Boga,}
 {Božjo jagne Jezusa.||To Božje jagne Jezusa.}

(Kritični vzporedni prepis dela Dajnkove in Majarjeve različice pesmi)

Na podlagi zgornje analize verzij lahko ugotovimo, da je Peter Dajnko zbiral cerkvene in druge nabožne pesmi med slovenskim ljudstvom na Štajerskem, nekaj pa jih je tudi prepisal in predelal iz knjig ali rokopisnih prepisov drugih avtorjev. Ni znano, ali je imel kranjske tiske cerkvenih pesmi znanih slovenskih duhovnikov iz 18. stoletja (npr. Ahacij Stržinar, Primož Lavrenčič, Maksimilijan Redeskini, Marko Pohlin itd.), jih je pa poznal vsaj preko posrednikov (bukovnikov, ljudskih pevcev). Raziskava

993 Majar, *Pesmarica cerkevna*, str. 93.

994 Dajnko, *Sto cirkvenih*, str. 120.

995 UKM, Ms 118, fol. 172.

996 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 279.

je pokazala, da je te pesmi vsebinsko predeloval tudi zaradi spremenjene državne politike, ki je na primer po tolerančnem patentu Jožefa II. nekato-ličanom priznavala določene pravice. Večinoma je za pisce cerkvenih pesmi prve polovice 19. stoletja (tudi za Dajnka in Staniča) značilno spreminjanje jezikovne podobe starejših besedil, ki so se pokrajinsko preobražale med prepisovanjem in ustnim posredovanjem. Dajnko je v Gornji Radgoni prav gotovo prišel v stik s prekmurskimi katoliškimi knjigami. Ni znano, ali je prebiral tudi protestantske, čeprav na to nakazuje njegova zasnova cerkvene pesmarice, v katero je vključil več jutranjih in večernih pesmi, ki tematizirajo krščanski nauk. Dosedanji raziskovalci Dajnkovega pesništva so na podlagi njegovega predgovora v knjigi posvetnih pesmi in tudi na podlagi lastnih raziskav že ugotovili, da je v svoje tiske sprejemal nekatere Volkmerjeve posvetne in cerkvene pesmi, medtem ko vpliv katehetične pesmarice Gašperja Rupnika še ni bil posebej izpostavljen. Ugotovljeno je bilo tudi, da Dajnko ni poznal Volkmerjeve rokopisne pesmarice cerkvenih pesmi, najverjetneje pa jo je imel in uporabljal njegov rojak Anton Lah.

8 RECEPCIJA KAJKAVSKEGA PESNIŠTVA PRI ŠTEFANU MODRINJAKU⁹⁹⁷

Poznavanje vzhodnoštajerskega duhovnika Štefana Modrinjaka (1774–1827) se je med slovenskim in tudi hrvaškim bralstvom okrepilo po letu 1845. O njem je namreč kot o prvem slovenskem pesniku panonske zemlje pisal Stanko Vraz⁹⁹⁸ v svoji pesniški zbirki *Gusle i tambura*, kar je pripomoglo k temu, da so ga poslej omenjale vse sledeče zgodovine slovstva, celo Puffov⁹⁹⁹ *Marburger Taschenbuch*. Vraz je edino ohranjeno knjižico Modrinjakovih pesmi dobil od njegovega nečaka Lovra Modrinjaka in jo tudi prepisal.

Ivan Macun,¹⁰⁰⁰ ki je leta 1883 izdal *Književno zgodovino slovenskega Štajerja*, je podatke o Modrinjaku črpal iz Vrazovega zapisa, za knjižico pesmi pa je sklepal, da je izgubljena. Da je ta rokopis pesmi po Modrinjakovi smrti leta 1827 krožil med štajerskimi Slovenci, pričajo prepisi njegovih posvetnih pesmi zapisovalcev Mateja Slekovca,¹⁰⁰¹ Franca Cvetka,¹⁰⁰² Lavrencija Herga,¹⁰⁰³ Jožefa Pajka,¹⁰⁰⁴ Martina Severja¹⁰⁰⁵ in Franca Šalamuna.¹⁰⁰⁶ Rokopis torej ni bil izgubljen, pač pa ga je vsaj od leta 1883 hranil Jožef Pajek, takratni učitelj na mariborski gimnaziji. Ker je Macun svoje literarnozgodovinsko delo dokončal že leta 1870, ni upošteval Flegeričeve knjige o Modrinjaku iz leta 1881, jo je pa zato naknadno omenil v opombi.

Flegeričevo¹⁰⁰⁷ delo, ki ga je verjetno spodbudila spominska slovesnost 25. septembra 1881 v Središču ob Dravi, prinaša prvo vrednotenje rokopisnih pesmi Štefana Modrinjaka. Obravnavane so bile: *Elegija*, *Vinska bratva*, *Deklici*, *Prošnja*, *Punica zeta tuži*, *Gosposki stališ spoznan od kmeta*,

997 Razprava je bila v razširjeni obliki objavljena v Ditmajer, *Recepcija kajkavskega pesništva*.

998 Vraz, *Gusle i tambura*, str. 157.

999 Puff, *Marburger Taschenbuch*, str. 87, 89.

1000 Macun, *Književna zgodovina*, str. 76.

1001 UKM, Ms 7, ovoj 1–2.

1002 UKM, Ms 44, ovoj 2.

1003 UKM, Ms 45, ovoj 4.

1004 UKM, Ms 45, ovoj 5.

1005 UKM, Ms 45, ovoj 6.

1006 UKM, Ms 45, ovoj 7.

1007 Flegerič, *Štefan Modrinjak*.

Od pet pijanih bab. Njegovo grajanje nemških in madžarskih izposojenk je prevzela vsa prihodnja slovenska literarna zgodovina. Flegerič je Modrinjaka podobno kot Vraz primerjal z Vodnikom in Jarnikom, ta misel pa se je takoj uprla Franu Levcu, ki ni cenil jezika vzhodnoštajerskih Slovencev:

Ako pa g. Flegerič misli, da bi se bil iz Modrinjaka porodil pesnik Vodnikove vrste, da je našel takšnega blagodušnega in naobraženega voditelja, kakeršen je bil baron Zois Vodniku, jako se moti. Zdi se nam, da Slovenci z one strani Boča lože nauče pisati pravilne hrvaščine nego pisne (karantanske) slovenščine in da je Stanko Vraz Slovincem »uskočil«, temu je v prvoj vrsti iskati narodopisnih vzrokov.¹⁰⁰⁸

Modrinjaka je bolj kot njegovega predhodnika Leopolda Volkmerja cenil Karel Glaser.¹⁰⁰⁹ Njegovemu rokopisu pesmi, ki ga omenja Stanko Vraz, se ni posvečal, zato lahko upravičeno sklepamo, da je uspel prebrati zgolj štiri natisnjene pesmi,¹⁰¹⁰ ki jih je tudi poimensko navedel: *Amico Cvetkoni*, *Fabula*, *Škorjanec in pevec*, *Golob*. Menil je, da njegove pesmi odlikujejo izvirne misli in lep jezik, vendar ne dosega umetniške ravni Stanka Vraza.¹⁰¹¹

Predavatelj na graški katedri za slovansko filologijo Karel Štrekelj se je prav tako posvetil pesniku in duhovniku Štefanu Modrinjaku ter navajal Vrazove podatke o njegovem življenju in delu. V nasprotju z Vrazom ga je nekoliko slabše vrednotil, še posebej prevzete besede iz madžarščine in nemščine, ki so bile pogoste v vzhodnoslovenskem prostoru. Vidno je povzemal Flegeriča, ki je vrednotil tudi Modrinjakove rokopisne pesmi, iz prepisa Primičevega pisma pa izvemo še za pesem *Gebeth am die Göttin der Weisheit*.¹⁰¹² Pesem je leta 1904 v *Zborniku Matice Slovenske* prvi objavil Luka Pintar.¹⁰¹³

Glazerjevo¹⁰¹⁴ geslo o Modrinjaku v *Slovenskem biografskem leksikonu* iz leta 1933 je postalo merodajno za vse literarne zgodovinarje prve polovice

1008 Levec, Štefan Modrinjak, str. 706.

1009 »Njegova muza po obliki in vsebini daleko presega Volkmerovo« (Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 84).

1010 Macun je leta 1850 objavil Modrinjakovo *Fabulo* v *Cvetju jugoslavjanskem*, Vraz pa leta 1845 *Amico Cvetkoni* v *Guslab*, ki jo je ponovno objavil *Slovenski narod*; pesmi *Škorjanec in pevec* ter *Golob* prinaša *Jadranski Slavjan* (1850).

1011 Glaser, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 131.

1012 Štrekelj, *Zgodovina slovenskega slovstva*, I-II, str. 586–590.

1013 Pintar, Iz pozabljenih rokopisov, str. 235–239.

1014 Glazer, Modrinjak, Štefan (1774–1827).

20. stoletja. Čeprav je cenil njegove ljubezenske pesmi, mu je očital vsebinsko prozaičnost, pomanjkljivo izbranost in banalnost v verzu, v isti sapi pa ga je povezal s pesniško tradicijo Leopolda Volkmerja in A. J. Blumauerja. Še posebej se je posvetil *Molitvi na Božico Slovenko* in njen nastanek povezal z Vodnikovo *Ilirijo oživljeno*.

Iskanje vzporednic s kranjskim literarno-jezikovnim prostorom kot edinim merodajnim je značilno tudi za druge slovenske literarne zgodovinarje tega obdobja (Slodnjak, Legiša, Kidrič, Grafenauer). Lino Legiša,¹⁰¹⁵ ki se je v svoji inavguralni disertaciji posvečal predvsem estetskemu vrednotenju posameznih pesmi, je pri Modrinjaku prepoznal estetsko doživetje in celo nacionalizem, ki naj bi se ga naužil pri Hrvatih (npr. Andrija Kačić - Miošić), z nacionalnega vidika pa mu je očital kajkavske jezikovne vplive. Kasneje je njegovo pesem *Molitva na božico Slovenko* ponovno označil za ostanek hrvaškega klasicizma, stanovske pesmi so se mu zdele zaostale, pesmi o vinu pa vulgarne, zato pa je pozitivno vrednotil njegovo opisno poezijo narave.¹⁰¹⁶

S predlogami in inačicami nekaterih Modrinjakovih pesmi se je prvi ukvarjal Stanko Kotnik.¹⁰¹⁷ *Popevka od pet pijanih bab* je bila namreč znana tudi v prekmurskem in kajkavskem jezikovnem prostoru. Menil je, da so različice izhajale iz starejše skupne predloge. V njegovi pesmi *Od protule-tja* je prepoznal vplive razsvetljenske poezije o naravi. Ta pesem je bila že Ravnikarju znana kot hrvaška, najti jo je tudi med gradiščanskimi Hrvati. Na podlagi teh navedb in nepoznavanja kajkavske rokopisne tradicije si je postavil napačno vprašanje o prehodu Modrinjakovih pesmi na hrvaško ozemlje. Zato je tudi njegovo sklepanje, da sta jih tja prenesla brata Anton in Ivan Krizmanić, napačno.

Razsvetljenske, predromantične in romantične prvine so v pesmih Štefana Modrinjaka odkrivali slovenski literarni zgodovinarji druge polovice 20. stoletja. Slodnjak¹⁰¹⁸ je Modrinjaka prepoznal za romantika, ki je nihal med svobodoljubjem, pokrajinskim razumništvom in ljubezensko čutnostjo, njegov vzhodnoštajerski jezik, pomešan s kajkavskim, pa je imel celo za bolj pozitivnega in narodnopovezovalnega kot Vrazovega v njegovih slovenskih letih.

1015 Legiša, *Slovenska poezija*.

1016 *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 38–40.

1017 Kotnik, Štefan Modrinjak, str. 203–213.

1018 Slodnjak, *Slovensko slovstvo*, str. 87.

Jože Pogačnik¹⁰¹⁹ je v poeziji Štefana Modrinjaka odkrival iskanje ideala, postati svoboden in srečen individuum. Predromantične sestavine je opazoval v pesmi *Od protuletja*, kjer narava ni več predmet pesnikovega opisovanja, temveč vir občutka radosti, ki je uresničevanje višjega tipa življenja. Tako je hitro slogovno določil njegovo poezijo kot razkrajajoči se klasicizem, izpolnjen s predromantičnimi sestavinami. Po drugi strani pa je Janko Kos¹⁰²⁰ Modrinjakovo poezijo o naravi povezal z razsvetljskim senzualizmom, v deskriptivno poezijo narave pa jo je uvrstil že Kotnik.¹⁰²¹

Modrinjakove rokopisne in natisnjene pesmi so objavo doživele leta 1974. Pesmim je dodana doslej najnatančnejša študija njegovega življenja in pesniškega ustvarjanja. Urednika Jože Pogačnik in Stanko Kotnik sta bila precej bolj naklonjena Modrinjakovemu jeziku in sta opozarjala na spremembo v vrednotenju štajerskih pesnikov, ki se je zgodila po poenotenju slovenske knjižne norme v drugi polovici 19. stoletja: »Do tega časa je bil Modrinjak štajerski pesnik, sedaj je postal dialektalen; pripadnost tej vrsti pa je na Slovenskem vedno veljala za manjvredno.«¹⁰²²

Zadnji pregled slovenskega slovstva, ki se posveča kateri od Modrinjakovih pesmi, je *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva* Igorja Grdine.¹⁰²³ Modrinjaka je primerjal z graškim učiteljem Janezom Nepomukom Primicem in ju označil za romantika po srcu. Omenjal je njegovi pesmi *Elegija* in *Amico Zvetko*. Marijan Dovič¹⁰²⁴ je v svoji nedavni študiji o slovenski posvetni poeziji Modrinjaka označil kot »enega najbolj nadarjenih (in spregledanih) slovenskih pesnikov svojega časa«. Opozoril je na njegove predelave pesmi, ki so krožile med ljudstvom v slovenskem in hrvaškem jezikovnem prostoru (npr. *Popevka od pet pijanih bab*, *Od protuletja*). Njegovemu verzu, temam, motivom in idejam v izbranih pesmih (*Elegija*, *Od protuletja*, *Molitva na božico Slovenko*) se je v svoji doktorski disertaciji posvetila Nina Ditmajer.¹⁰²⁵

Z jezikoslovnimi raziskavami zadnjih let se je utrdila zavest o obstoju panonske literarno-jezikovne tradicije, ki se je razvijala neodvisno od

1019 Pogačnik, *Zgodovina slovenskega slovstva*, II, str. 151.

1020 Kos, *Razsvetljenstvo*, str. 100.

1021 Kotnik, Štefan Modrinjak, str. 209.

1022 Pogačnik, Kotnik, *Štefan Modrinjak*, str. 6.

1023 Grdina, *Od Brižinskih spomenikov*, str. 240.

1024 Dovič, *Začetki prevajanja*, str. 196.

1025 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 294, 300, 306, 332, 343, 364–371.

osrednjeslovenske (kranjske). Štefan Modrinjak je sodil v tisto skupino vzhodnoštajerskih duhovnikov, ki so se navezali na kajkavski knjižni jezik (v zgodnjem obdobju še Jaklin, Kosi in Kremlj), čeprav so v tem času že obstajale pobude za večjo knjižnojezikovno povezanost s kranjskim prostorom (Narat, Harman, Primic, Cvetko, Šmigoc, kasneje tudi Kremlj).¹⁰²⁶ Prav tako se je v zadnjih desetletjih tako pri slovenskih kot hrvaških literarnih zgodovinarjih povečalo zanimanje za proučevanje starejših rokopisnih pesmaric, z njihovo vedno večjo dostopnostjo pa lahko danes z večjo gotovostjo ugotavljamo kajkavske literarne vplive pri razsvetljenski generaciji vzhodnoštajerskih pesnikov, kar je tudi tema pričujočega poglavja.

8.1 Modrinjakovi stiki s Kajkavci

Štajerci so se s Kajkavci srečevali v pomembnih izobraževalnih, političnih, verskih in gospodarskih središčih. Varaždin je predstavljal trg za agrarne pridelke iz Podravja, bil pa je tudi izobraževalno središče, od koder so se številni Štajerci s klasično gimnazijsko izobrazbo podajali na študij v univerzitetno mesto Gradec.¹⁰²⁷ V 17. in 18. stoletju je bil Varaždin tudi politična prestolnica, saj so se tam odvijala zasedanja hrvaško-slavonskega sabora, v letih 1767–1776 pa so tam imeli sedež ban, sodišče (Banski stol) in Hrvaški kraljevski svet.¹⁰²⁸

Govor Središča ob Dravi, rojstnega kraja Štefana Modrinjaka, so poleg govora Ormoža vsaj v začetku 18. stoletja označevali kot hrvaškega. O tem priča na primer naslov prisežnega obrazca za novosprejete meščane Ormoža *Juramentum Cuius Croatiae*. Oznaka *Croatia* se kot edini jezik prebivalstva prične pojavljati v zapisnikih mesta Varaždin po letu 1697.¹⁰²⁹ To poimenovanje se je očitno razširilo še na nekatere prleške župnije: Središče ob Dravi, Sv. Miklavž pri Ormožu, Velika Nedelja, Križevci in Ljutomer. Zadnje omembe imena *Croatia* so v Središču izpričane v osemdesetih letih

1026 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine*; Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*.

1027 Vrtnjak, *Kulturni stiki*, str. 52.

1028 Buturac, *Zaključki hrvatskog*; Petrić, *O požarima*, str. 187.

1029 Pred tem letom se praviloma pojavlja bolj splošen lingvonim S(c)lavonicum (Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 124), izpričan tudi v rokopisnem slovarju Bernarda Mariborskega iz leta 1760, ki vsebuje vzhodnoslovensko besedje (Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine*, str. 60–73).

18. stoletja.¹⁰³⁰ Da so si duhovniki v vzhodnoštajerskih župnijah prizadevali kajkavski jezik zamenjati z vzhodnoštajerskim, nam kažejo nekatera besedila, ki so na tem območju nastajala v 18. stoletju.

Kajkavska jezikovna usmeritev je še vidna v tekstih, ki so nastali v trgu Središče ob Dravi: v *Pismu ormoškega graščaka Adama Petheja, Oporoki Mihaela Modrinjaka*, v prvi izdaji *Parhamerjevega katekizma* ter *Prisegi ljutomerskih tržanov*. Osrednjeslovenski jezikovni vpliv naj bi bil viden v *Velikonedeljski prisegi, Tožbi zoper ormoškega graščaka, Cesarskemu odločilu, Ptuijski prisegi*, mariborski izdaji molitvenika *Hitra inu glatka pot pruti nebessam*, rokopisnem slovarju Ivana Antona Apostla in v delu *Ta veliki katechismus. Raputhov evangelij* in tudi *Tožba zoper ormoškega graščaka* naj bi izkazovala značilnosti prleškega narečja.¹⁰³¹ V *Foglarjevi pesmarici* (1757–1762), ki je nastala v župniji Kamnica pri Mariboru, najdemo tako osrednje- kot vzhodnoslovenske jezikovne značilnosti.¹⁰³² Tovrstno jezikovno prepletanje je sicer značilno tudi za zgoraj omenjena besedila, saj so v tem delu Štajerske takrat iskali nadnarečne osnove za nastajajoči knjižni jezik, ki bo različen od osrednjeslovenskega, prekmurščine in kajkavščine.¹⁰³³ V tem obdobju so bili za štajerske Slovence natisnjeni štirje katekizmi (1758, 1764, 1777, 1783), pet cerkvenih pesmaric (1756, 1783, 1784, 1789, 1795), dva molitvenika (1767, 1777) in lekcionar (1800). V teh besedilih so prav tako vidne različne usmeritve: kajkavska se kaže samo v prvi izdaji *Parhamerjevega katekizma*, štiri dela izkazujejo vzhodnoštajersko knjižno normo (npr. tretja izdaja *Parhamerjevega katekizma*, molitvenik *Knishiza poboshnosti*), eno besedilo variira med osrednjo in vzhodno tradicijo (npr. druga izdaja *Parhamerjevega katekizma*, *Peisme k' sveti meshi inu pred predigo*), štiri dela pa izkazujejo pretežno osrednjeslovensko normo (npr. *Andohtlive pejsme*, molitvenik *Hitra inu glatka pot pruti nebessam*).¹⁰³⁴

Večina duhovnikov v omenjenih šestih prleških župnijah je bila po vizitacijskih zapisnikih (1739, 1760–1764, 1773–1774) Štajercev (Prlekija 16 + 4 ostali Štajerci), nato sledijo Kranjci (6), Hrvati (3 + 2 Medžimurca), Belokranjci (5) in Korošci (3). Med hrvaškimi duhovniki lahko srečamo

1030 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 122–125, 130.

1031 Rajh, *Od narečja do vzhodnoštajerskega*, str. 51; Rajh, *Severovzhodna Slovenija*; Rigler, *Jezikovnokulturna orientacija*.

1032 Ditmajer, *Foglarjeva pesmarica*, Komentar.

1033 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine*, str. 40, 41.

1034 Ditmajer, *Sprejemanje vzhodnoštajerske*, str. 56–58.

na primer Antona Paukovića iz Karlovca, ki je služboval v Središču (1751–1764), pri Sv. Tomažu in v Ormožu (1764–1783),¹⁰³⁵ ter Nikolaja Paukovića iz hrvaškega Tounja, središkega kaplana v letu 1773. V času, ko se je tam rodil Štefan Modrinjak, je poleg Paukovića tam služboval župnik domačin Matija Dominkuš (1770–1781), poučeval pa je Sebastijan Šef.¹⁰³⁶

Štefan Modrinjak se je leta 1791 odpravil v slovečo gimnazijo v Varaždinu, v kateri je preživel štiri študijska leta. Po ukinitvi jezuitskega reda (1773) so jo nekaj časa vodili pavlinski redovniki (do 1786). Med njimi je bil tudi znani hrvaški književnik Tito Brezovački, ki je pisal kajkavske drame za šolske potrebe (npr. *Sveti Aleksi*, 1786) in pesmi v različnih jezikih, ki so ostale v rokopisih (npr. *Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae, trium sororum recursus*, 1790).¹⁰³⁷ Ko je Modrinjak obiskoval prvi razred gimnazije, se je Brezovački že odpravil v Zagreb.¹⁰³⁸ V prvih treh razredih (od 1791/92 do 1793/94) je Modrinjaka poučeval pater Remigius Volusy, v četrtem razredu (1794/95) Gabriel Fassaich,¹⁰³⁹ gimnazijo je vodil ravnatelj Josip Paszthory (od 1787). Štajerski dijaki, ki so takrat predstavljali tretjino vseh šolajočih se, so se domov vračali s kajkavskimi knjigami. O tem nam pričata domači knjižnici nekdanjih štajerskih dijakov Božidarja Raića in Jakoba Košarja.¹⁰⁴⁰

Kajkavsko-štajerski stiki so se nadaljevali tudi, ko je Modrinjak odšel v graško bogoslovje (1797–1800), saj je tam študiralo tudi nekaj hrvaških bogoslovcev, med njimi leto ali dve leti mlajši Anton Krizmanić (1775/1776–1832), brat znanega župnika pri Mariji Bistrici Ivana Krizmanića (1766–1852). Krizmanić je tudi po posvečenju služboval v štajerskih župnijah in tako ohranjal stik s štajerskimi duhovniki. Najdemo ga v Vuzenici (1800–1801), Mariboru (1801–1802), Hočah (1802–1805), pri Mariji Snežni v Zg. Velki (1805–1816) in na Ptujski Gori (1816–1832).¹⁰⁴¹ To je pripeljalo do domneve, da se je Krizmanić skupaj z vrstnikom Štefanom Modrinjakom in Ivanom Naratom udeležil tudi znanega sestanka pri Sv. Urbanu leta 1803,¹⁰⁴² kjer je devet duhovnikov načrtovalo slovnico in slovar.

1035 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 129–130.

1036 Mlinarič, *Župnije na slovenskem Štajerskem*, str. 309–312; Slekovec, *Vekivečna pobožnost*, str. 290.

1037 Ratković, *Predgovor*, str. 8–9, 16–17.

1038 Hečimović, *Tito Brezovački*, str. 8.

1039 Ilešič, *Iz našeg zavičaja*, str. 183.

1040 Vrbnjak, *Kulturni stiki*, str. 53.

1041 Ilešič, *S slovensko-hrvatske meje*, str. 1–2.

1042 Kotnik, *Štefan Modrinjak*, str. 213.

Modrinjak je v družbi zagovarjal kajkavski pravopis, čemur so nekateri člani (Narat in Harman) nasprotovali. Poznavanje hrvaške književnosti in jezika pa je še najbolj razvidno iz Modrinjakovega ohranjenega pesniškega opusa.

8.2 Recepcija pesmi Od protuletja

Pesem o protuletju oz. pomladi, znana tudi po prvem verzu kot *Protuletno drago vreme*, najverjetneje izvira iz nemške baročne pesniške tradicije.¹⁰⁴³ Tovrstno tematiko lahko denimo odkrijemo v knjigi latinskih hvalnic z nemškimi prevodi znanega bremenskega subkantora in pesnika Nikolausa Bära *Ornithophonia sive harmonia melicarum avium* (1695). V pesmih opisuje ptice, kot so slavček, lišček (der Stieglitz), kanarček, ščinkavec, kos, kalin, čížek (der Zeisig) in repnik (der Hänfling).¹⁰⁴⁴ Pesem *Lobgedicht des Ertschen oder Isercken* se prav tako kot Modrinjakova pesem o pomladi prične z verzi, ki tematizirajo odhod zime in mraza ter prihod pomladi in sonca, nadaljuje pa se s prebujanjem narave in živali, predvsem ptic:

Der Winter ist dahin / die Kalt ist abgewichen /
der frohe Frühling läss't sich wieder bei uns seh'n /

Die Sonn vom Süder-Strich komt wieder her geschlichen /
Und freu't sich wiederum nach Norden hin zu geh'n /

Die wieder sich bemüht die Tage zu verlängern /
So viel sie Abbruch thur der schwartz-verhüllten Nacht;

Es zeigt sich ihr Licht / die Erden zu beschwängern /
Daher die Maja auch erhebt ihr Haupt mit Macht;¹⁰⁴⁵

V dodatku k pesmim o slavčku najdemo še nekaj prevodov starejših pesmi. Prva pesem *Das Lob-Gedicht des Urhebers von der Nachtigal bey dem Ovidio* je zapisana v junaških aleksandrincih (J 13-13-12-12 aabb). Slavčkovu petje

¹⁰⁴³ Zvonar, *Kajkavska svetovna poezija*, str. 251.

¹⁰⁴⁴ Borchers, *Oppeln*, str. 134.

¹⁰⁴⁵ Bär, *Ornithophonia*, str. 218.

primerja z oglašanjem drugih ptic (kos, zelenec, jerebica, golobica, raca, kragulj, petelin, kokoš, lastovka, orel, sraka), kar so prav tako motivi, vidni v kar sedmih kiticah pesmi *Od protuletja*:

Ja auch die Amsel singt gantz lieblich auff den Zweigen
Fällt aber ein die Nacht / so sängt sie an zu schweigen.
Es macht zur Lentzen Zeit der Greinerlin sein Lied
Das klinget Morgens früh von seinem Schnabel-Rieb.

Der Ziemer und der Staar des Morgens sind zu hören
Des Abends feyren sie mit ihren Singe-Röhren.
Das Rebhuhn und die Gans erregen ein Geschrey
Die Turtel seufftztet und die Taube girrt dabey.

Die Ringel-Taube rufft mit Flügel-Schwang in Waldern
Die Ente quacket laut in Flüssen und in Feldern.
Der Kranich und der Schwahn / der Habich samt dem Weih
Die bringen ihr Gelaut nach Halses Art herbey

Der Hahn der krähet hell / die Henne kakelt/glucket.
Der Pfau drommetet hoch / die Schwalbe wimmert/schlucket.
Indem der Adler klingt / so krackt der schwarze Rab'
Der Häg und Geyer schreyt / nach seiner Keelen Gab'.¹⁰⁴⁶

Starost pesmi potrjujeta tudi dve kajkavski pesmi iz 17. stoletja, ki sta si izposodili njeno kitico oz. začetne verze in ji nato pridali popolnoma novo vsebino. Prvo tako pesem je leta 1687 zapisal organist iz kraja Drnje Jurij Ščerbačič¹⁰⁴⁷ v t. i. *Drnjansko pesmarico* in jo prepoznamo po začetnem verzu »Jur turobna i žalosna zima prohodi«. ¹⁰⁴⁸ Prvi dve kitici govorita o prehodu narave iz zimskega letnega časa v pomladni, sledi boleče spoznanje lirskega subjekta o minevanju njegove mladosti in o neuresničeni ljubezni. Pesem se zaključí z 11 kitico, ki vsebuje priprošnjo Bogu za zveličanje duše.

1046 Bär, *Ornithophonia*, str. 48.

1047 *Drnjansko pesmarico* sta v 18. in 19. stoletju še naprej uporabljala in dopolnjevala organista iz kraja Drnje (na območju nekdanje Križevniške županije) Jurij Cvetković leta 1755 in Mihael Kozarič leta 1802 (Ščerbačič, *Drnjanska pjesmarica*, str. 187).

1048 Zvonar, »Protuletno drago vreme«, str. 21; Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 292.

Variantu te pesmi najdemo še v *Pesmarici Ignaca Bedekovića* iz leta 1712 (*Cantio de amore*),¹⁰⁴⁹ vendar brez zadnje enajste kitice.

3.

Boli mene serce moje toga gledajuč
da vse stvari vesele se toga gledajuč
a ja tužni ter nevoljni
da nestane mladost moja
vazdar tužeci.¹⁰⁵⁰

Druga Ščerbačićeva pesem, ki jo je navdahnilo *Protuletno drago vreme*, je naslovljena kot *Alia Rusticorum* in se prične z verzom »Kad mi zima jur prohodi«. Opisuje kmečko življenje ter se navsezadnje izteče v napitnico.¹⁰⁵¹

Kad mi zima jur prohodi
protuletje bliz dohodi,
sunce mesec lipo služi
muž veselo v polju pluži.

I veselu pisam poje
hej vol konj moj
bolje da vas Gospon Bog pomore
hej kjada bolje more.¹⁰⁵²

Prvi popolni zapis pesmi *Protuletno drago vreme* je nastal v zasebnem plemiškem okolju. Leta 1710 jo je zapisal grof Franjo (Ferenc) Delišimunović,¹⁰⁵³ mož Barbare Šidonije Peranske (1656–1713), ki je po smrti Ane Katarine Frankopan Zrinske (1625–1673) postala lastnica njene rokopisne pesmarice, v katero je grof vpisal 12 pesmi.¹⁰⁵⁴ Prvih 11 kitic opisuje prebujanje narave

1049 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 295.

1050 Ščerbačić, *Drnjanska pjesmarica*, str. 57.

1051 Fancev, *Hrvatska dobrovolja*, str. 78.

1052 Ščerbačić, *Drnjanska pjesmarica*, str. 137.

1053 Zvonar, »Protuletno drago vreme«, str. 23.

1054 Iz prvega dela *Pesmarice Ane Katarine Zrinske* kar 31 pesmi pripada njenemu avtorstvu, Delišimunović se je podpisal pod 12 pesmi, sledilo pa je še več zapisovalcev, npr. Ivan Jelačić in Baltazar Patačić. V 18. stoletju je bil rokopis v lasti pavlinca p. Pavla Jurjevića, predstojnika samostana Svetice, po ukinitvi samostana pa je pripadel frančiškonom v Karlovcu (Dukić, Lukec, *Pjesme Ane Katarine*, str. 275, 278–279; Bratulić, *Pjesnikinja Ana Katarina*, str. 317–319).

spomladi, zadnje tri kitice pa se iztečejo v hvalo Bogu. Misel, da lirskemu subjektu lepota narave ne prinaša veselja in da mu to lahko milostno podeli samo Bog, je značilnost baročne lirike.

Tudi varianto te pesmi je v istem času zapisal že zgoraj omenjeni Ignac Bedeković.¹⁰⁵⁵ V primerjavi z Delišimunovićevo verzijo vsebuje dodatne tri kitice (7., 11. in 13.), ki jih ima tudi štokavska varianta (*Proleće*) iz *Erlangenskega rokopisa* (1720),¹⁰⁵⁶ ki pa ne vsebuje končnih treh kitic s hvalo Bogu.

7.

Pisan štiglec zelen gringlec pastiričica
zeba, detel i sternatka, i seničica:
te vse speva Boga hvali
kad ze vsega gerla kriči
vsaka ptičica.

11.

Raca kvaka guska gaga guščiće vodi,
puja pjače kvočka kvoče s piščanci hodi:
kokot vnoči kukuriče
kad ze vsega gerla viče
zaspane budi.

13.

Po bregeh se ovce z janči skakuč igraju,
pastir igra marha tanča kôže skakaju:
kad se giblje vse korenje,
veseli se vse stvorjenje
ar čas imaju.¹⁰⁵⁷

Naslednjič se pesem *Protuletno drago vreme* pojavi šele ob koncu 18. stoletja v t. i. *Varaždinski pesmarici I*, nastali (najkasneje) leta 1793 (*Cantio verna I*).¹⁰⁵⁸ Z *Varaždinsko* se vsebinsko ujema nekoliko mlajša *Pesmarica Pavla*

1055 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 294.

1056 Prim. Geseman, *Erlangenski rukopis*.

1057 Arhiv HAZU, II. a. 23.

1058 Zvonar, *Varaždinska pjesmarica*; Zvonar, »Protuletno drago vreme«, str. 25, 26; Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 298, 299

Matiča, ki sicer vsebuje samo osem kitic.¹⁰⁵⁹ Vzhodnoštajerska verzija Štefana Modrinjaka (*Od protuletja*), nastala ok. leta 1812, sicer sledi tradiciji *Varaždinske pesmarice*, vendar je štajerski pesnik marsikaj svobodno predelal. Vse tri variante nadaljujejo preoddajo (tradicijo) Bedekovičeve pesmarice, vendar ne vsebujejo več zadnjih dveh kitic z baročno mislijo, ki je značilna tako za Bedekoviča kot Delišimunoviča (*Pesmarica Ane Katarine Zrinske*):

13.

Ti si moje protuletje moja lehkota,
ti si moje rano cvetje moja lepota,
tebe dičim tebe hvalim,
v tvojoj službe se ne jalim,
moja dobrota.

14.

Sad od ptičic me spevanje več ne veseli,
nit se zverum deržat nanje serce mi želi,
samo Jezus drago ime,
vsako čini slatko brime,
duša ma veli.¹⁰⁶⁰

Če sta obe baročni varianti še razvijali misel, da lirskemu subjektu radost in veselje lahko podeli samo Bog, ne pa tudi čutni svet, je v *Varaždinski pesmarici* ostala samo še značilna razsvetljenska sintagma, da Bog ustvarja svet, ki človeku prinaša veselje. Tej idejni zasnovi je sledil tudi Štefan Modrinjak, isto misel pa lahko najdemo še v drugih slovenskih pesmih tega časa, ki tematizirajo pomlad (npr. Peter Dajnko in Urban Jarnik).¹⁰⁶¹ Zato se bolj strinjam s sodbo Lina Legiša, da so to »mirne, zadovoljne slike stvarnosti, ki pa je izbrana, idealizirana in klasicistično umerjena«,¹⁰⁶² kot pa s Pogačnikovo tezo o predromantičnih sestavinah v Modrinjakovi poeziji.¹⁰⁶³

Pisec *Varaždinske pesmarice* je pesem zapisal v prozni obliki, kar pomeni, da grafična vrstica ne ustreza metrični. Kljub temu lahko prepoznamo pet

1059 Zvonar, Još jedna latinsko-kajkavska, str. 47–48.

1060 Zrinska, *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*, str. 252.

1061 Ditmajer, *Slovensko pesništvo*, str. 343.

1062 Legiša, *Slovenska poezija*, str. 27.

1063 Pogačnik, Kotnik, *Štefan Modrinjak*, str. 21.

metričnih vrstic (T 13-13-8-8-5 aabba). Takšno razvrstitev verzov imajo tudi verzije iz *Pesmarice Ane Katarine Zrinske* (v zapisu Delišimunovića), *Pesmarice Ignaca Bedekovića*, *Pesmarice Nikole Šafrana* in iz rokopisa Ivana Kukuljevića. *Varaždinska pesmarica* ima dodan tudi notni zapis, kar pomeni, da se je pesem pela in se prenašala tudi po ustnem izročilu. Modrinjak je uvedel sedemvrstične kitice, kjer se izmenjujejo osmerci in peterci (T 8-5-8-5-8-8-5 ababccx), zato je moral najti tudi nove rime, kar je spremenilo tako ritmično kot vsebinsko podobo pesmi.

Črkopis Modrinjakove pesmi je pod vplivom kajkavskega, pa vendar lahko v primerjavi z zapisom v *Varaždinski pesmarici* opazimo nekaj razlik, in sicer uvajanje grafema ⟨dÿ⟩ (*dÿumbori*) za kajkavski ⟨gÿ⟩ (*gÿumbule*), opazen pa je tudi poseben grafem ⟨tÿ⟩ za /ć/ (*tÿvergoli*), ki ga kajkavska pesmarica sicer nima (*chverguli*). Modrinjakova pesem izpričuje še grafem ⟨nÿ⟩, ne pa tudi ⟨lÿ⟩ iz *Varaždinske pesmarice*, saj ta glas ni bil značilen za njegov rodni prleški govor. Na glasoslovni ravnini jezika so opazne še naslednje narečne razlike: Modrinjak piše ⟨ÿ⟩ za nosjeni /j/ (*gÿezdi* – *gnezdu*), ⟨e⟩ za stalno dolgi polglasnik (*den* – *dan*) in ⟨o⟩ za stalno dolgi /Q/ (*golob* – *golub*), opazen je še narečni sklop *vt-* < *pt-* (*vtičica* – *ptičica*). Na oblikoslovni ravnini jezika je najbolj razlikovalna štajerska dajalniška in mestniška končnica *-i* za kajkavsko *-u* (*po mraki* – *po mraku*, *k Bogi* – *k Bogu*).

V spletnem orodju za vzporedni prikaz verzij *TEI Critical Apparatus Toolbox* (TEI CAT) sta vizualno prikazani obe pesmi, ki sta urejeni v zapisu XML po standardu TEI z metodo vzporednega segmentiranja variantnih mest. Besedilo iz *Varaždinske pesmarice* (dalje VP) je označeno kot lema. To konkretno pomeni, da se Modrinjakova verzija (dalje ŠM) prikazuje vzporedno kajkavski po verzih. Pesmi sta prečrkovani v današnjo pisavo, izbrisana so tudi vsa ločila in velike začetnice, ki bi lahko vplivale na prikaz razlik med njima. Besedilo, ki je obarvano, se razlikuje od leme, medtem ko je neobarvano besedilo enako lemi.

Kot sem že omenila, je Modrinjak uvajal nove rime v prvih dveh verzih, medtem ko zadnji verz ni riman. V prvi kitici je vidno zamenjevanje glagolov *dohodi* – *dohaja*, *prihodi* – *ide vkraj* in *izhodi* – *obudi*. Glagola *dohodi* in *dohaja* izhajata iz *dohajati*, medtem ko je glagol *prihodi* v tem primeru rabljen napačno, saj bi moralo pisati *prohodi*, kot lahko vidimo v *Pesmarici Ignaca Bedekovića*. Modrinjak je zamenjal tudi kajkavsko besedo *denek* oz. *danak* ‘dan’ z *natura* in besedno zvezo *žarko sunce* s

Text according to VP	Text according to ŠM
• VP - Varaždinska pesmarica I • ŠM - Štefan Modrinjak Protuletno drago vreme ko nam dohodi¹ a turobna i žalostna zima prihodi¹ dan je dugši noč je krajša¹ vsaki denek žarko sunce¹ više izhodi.¹ Vjutrno stanem ter pogledam buli skoro dan¹ mesec zaide, zorja puka, sunce ide van¹ moja misel sim tam bludi¹ po svetu se zaman trudi¹ ne njoj ovde stan.¹ Sneg na gorah led na vodah vre je poginul¹ sunce grehe, jug se igra, sever odvinul¹ tiho vreme vsemu služi¹ moja pamet vendar bludi¹ mir njoj je zginul.¹ Zelene se gore loze trave v travnike¹ videti je filolice vse po cvetnjake¹ sadje cvete po goricah zdeneci teku po dolinah¹ rose¹ po jarkeh Vesele se vse ptičice lepo d'umbolce¹ kukuvaču ranu pticu čuti z gore¹ škerlec k nebu lečuč poje¹ Boga hvali pesme svoje¹ od rane zorje¹ Lastovica rana ptica rano čverguli¹ i slaviček verni ptiček lepo drobuli¹ vjutrno rano vu dne vnoči¹ poigrava iz vse moči¹ gusto se budi	• VP - Varaždinska pesmarica I • ŠM - Štefan Modrinjak Protuletno drago vreme k nam dohaja zdaj¹ duga zima tužno breme od nas ide vkraj¹ noč je krajša dugši den je¹ vsa natura svetlo sunce¹ znovič obudi.¹ Gda se sčutim vun pogledam buli skoro den¹ belo zorjo vsu zagledam s postelee stanem¹ sunce kaže svoje trake¹ zdiga z berečin oblake¹ gori v Firmament.¹ Sneg na gorah let na vodah ves je izginul¹ jug se igra po vseh lozah sever odvinul¹ tiho vreme vsemu ugađ'a¹ radost vsako stvar obhađ'a¹ vse se ide gret.¹ Trava začne zeleniti v logih v travnikih¹ seme z zemle poče kliti po ogradnikih¹ sadje cvete po goricah voda stupa po dolinah¹ rosa¹ po jarkeh Radost gene vsako vtiču da se veseli¹ s šume čujem kukuvicu kak se berž deni¹ po zraki škorjanec leče¹ hitro s perotni perleče¹ sunce pozdravi¹ Lastavica mi pred okni hitro d'umbori¹ a slaviček vtiček mali lepše čvergoli¹ vutrno večer rano vnoči¹ poigrava že vse moči¹ gusto se budi

Slika 27. Primerjava kitic 1–7. TEI CAT.

svetlo sunce. V kajkavski preoddaji te pesmi se pridevnik *žarko* namreč redko pojavlja (v 3. kitici Delišimunovićeve verzije, v 2. kitici srbskega *Erlangenskega rokopisa*). V drugi kitici je zanimiv kajkavski glagol *pucati* (*zorja puka*) iz VP, saj je v drugih rokopisih redek (*zorja projde*, *zora pride*, *mesec zorjum odhodeči*, *zorja zide*). Najdemo ga kasneje v *Pesmarici Nikole Šafrana*. Modrinjakova druga kitica je skoraj v celoti prosto predelana in ne sledi tradiciji (»belo zorjo vsu zagledam / s postelee stanem / sunce kaže svoje trake / zdiga z berečin oblake / gori v Firmament«). V tretji kitici je Modrinjak uvedel nova glagola *ugađjati* oz. *ugađati* 'ugajati' in *obhađjati* 'obhajati', ki ju nima nobena druga verzija. V četrti kitici je izpustil omembo vijolic (»seme z zemle poče kliti po ogradnikih«) in studenca (»voda stupa po dolinah«). Samo v *Erlangenskem rokopisu* imamo namesto vijolic *ljubičicu*, namesto *zdenca* 'studenca' tam zasledimo

Divji golub' tihó guče na gnezdu' sedi a gerlica mило tuži goluba gledí vse ptičice gnezda rade' da odhrane svoje mlade' vreme njim godí Orelj klikče po puščine' visoko letí sokol sedi na pečini ter bistro' gledí zigrava se jastreba z strankum' sova leče vse po mraku' još rano vpetí Kos vu jutro' pofučkava drozdi igraju' žuna kriči brajnjuk hrešči srake se smeju' vuge šojke plepelice vrapci terčke jarebice' vse se raduju' Raca kvaka' guska gaga guščice vodi' pura pivče kvočka kvoče' piščence vodi pevec v jutro' kukuriče kada vsega gerla kriči' zaspane' budi Jelen vgori poskakuje k senčini beži' serna listje ogrizava' malo gda leži zajci plešu' po pšenici zdenci teku po dolinah' rose po jarkah' Po brege se ovce z jarci skačuž igraju' i po polju marha tanca poskakujejo' da se giblje' vse korenje veseli se vse stvorenje' ar čas imaju' Gda to vidi duša moja k Bogu zdihava' njegve dare njegvu zmožnost vu vsem spoznava' tebe anda dragi Bože! duša moja prez pokoja' verno zazava'	Divji golob' tihó guče na gjezdi' sedi gerlici se mladih oče goluba gledí vsaka vtica gjezdo gradi' gde budo sedeli mladi' vreme njim godí Orel kriči po poščini' visoko letí sokol sedi na pečini bistro gor' gledí jastrep se zigrava v zraki' sova leče vse po mraki' da hrano dobi' Kos po utrahi' pofučkava drozdi igraju' žuna hrano si ziskava sraka regeče' vuge šojke plepelice zebe vrabli jerebice' se radujuje' Reca kveka' guska gaga guščicam vodi guči' pura pivče kvočka kvoka' piščence vodi kokot večkrat' kukuriče vsega gerla rano viče' zaspane' budi Jelen vgori poskakava zdenčine beži' serna listje obgrizava' malo gda leži zavec pleše' po pšenici nigde sleda ne lesici' v jamah se derži' Marha skokom v germje teče kak se vun pusti' pastir z meze žvlego vleče maršici pišči' gda se giblje' vse korenje veseli se vse stvorjeje' nega žalosti' To vse vidijo me oči k Bogi zdihavam' njegvo zmožnost njegve moči vu vsem spoznavam' zato anda duša moja' tvomu Bogi prez pokoja' budi zahvalna'

Slika 28. Primerjava kitic 8–14. TEI CAT.

rjeke 'reke', pri Kukuljeviću pa celo jagode. V peti kitici Modrinjak izpušča omembo Boga in deležnik na -č (*lečuč*), v sedmi kitici pa ne omenja ptice zelenca (t. i. *gringlec*).

V osmi Modrinjakovi kitici »se grlici mladih hoče«, medtem ko v tradiciji »grlica mило guče« (Delišimunović, Kukuljević) ali »milo tuži« (VP, Bedeković, Šafran). V deveti kitici »orel klikče po puščine« (Delišimunović, VP, Šafran), »klipče vŭ paščine« (Bedeković), »klikti na planini« (*Erlangerski rokapis*) ali celo »detel klikče po pečine« (Kukuljević), medtem ko pri Modrinjaku »orel kriči po poščini«. Besedo *puščina* razumemo kot pustinjo, puščavo (< pŭst). Kukuljević je edini uporabil izraz *pečina* iz drugega verza iste kitice. Uporabljen je tudi kajkavski glagol *kliktati* (*klikčem*), ki ga Modrinjak ni prevzel, temveč se je raje odločil za glagol *kričati*. V deseti kitici Modrinjak izpusti ptico brinovko,

ki se v kajkavskih besedilih pojavlja pod imenom *branjuk/brajnjuk/branjug* (Bedeković, VP, Delišimunović, Kukuljević, Šafran), ter gozdnega jereba, ki se pojavlja pod imenom *terčka* (Bedeković, VP, Delišimunović, Kukuljević, Šafran). Da je imel Modrinjak pred seboj kajkavsko predlogo, pričajo prečrtane besede v rokopisu. Tako je v prvem verzu enajste kitice viden popravek iz »guščice vodi« v »guščicam guči«. VP je v tretjem verzu 11. kitice uvedla sinonimni izraz za petelina *pevec*, medtem ko se v tradiciji pojavlja ime *kokot* (Bedeković, Kukuljević, Šafran), ki ga je obdržal tudi Modrinjak. Prav tako je v nasprotju z VP obdržal glagol *vikati* (Bedeković, Kukuljević, Šafran). V 12. kitici je pisec VP pri prepisovanju naredil napako, saj je zadnja verza po pomoti prepisal iz četrte kitice (»zdenci teku po dolinah / rose po jarkeh«). Isto napako je napravil tudi Pavle Matić, ki je očitno prepisoval iz VP. Modrinjak se je na tem mestu držal tradicije, ki je razvidna iz Kukuljevičevega zapisa: »Ni videt več lesice, / v jame se derži.« V drugih verzijah zajci bežijo pred lisico v jamo: »Negdaj j' videt i lisicu, / pak v jamu beži.«¹⁰⁶⁴ Ali pa iz jame pridejo lisice: »Z jame vre idu lesice, / nje se ne derži.«¹⁰⁶⁵ Nobena verzija se ni držala daljšega Bedekovičevega zapisa: »Skrivača se in pred dragem hitro igraju, / a lisica pojamicah simta skrivaju.«¹⁰⁶⁶ V 13. kitici je prav tako nekaj večjih razlik v prvih dveh kiticah. Modrinjak namreč kitico pričenja z *marho* 'živino', vse druge verzije pa omenjajo ovce in jarce, ki se igrajo po hribih. Po drugi strani pa je VP v drugem verzu izpustila omembo pastirja in koz, razvidnih iz Bedekovičeve in Šafranove verzije ter *Erlangenskega rokopisa*: »Pastir igra marha tanča kôze skakaju.«¹⁰⁶⁷ Pri Modrinjaku »pastir z mezge žvlego vleče maršici pišči«, kar pomeni, da pastir iz močvirja (*mezga* = *muzga*) vleče piščal (*žvlega* = *žvegla*) in piska živini. Ta verz predstavlja pesnikovo inovacijo. V 14. kitici najdemo v kajkavskih verzijah še glagol *zazavati* 'klicati', ki ga Modrinjak ne uporabi.

Novejše verzije po Štefanu Modrinjaku so besedilo še dodatno dopolnjevale ali spreminjale v skladu s časom in prostorom. Veliko ujemanja z varaždinsko izkazuje *Pesmarica Nikole Šafrana* z začetka 19. stoletja,

1064 Zrinska, *Pjesmarica Ane Katarine*, str. 251.

1065 *Pjesmarica Nikole Šafrana*, str. 256.

1066 Arhiv HAZU, II. a. 23, fol. 8r.

1067 Arhiv HAZU, II. a. 23, fol. 8r.

vendar prinaša še čisto novo kitico s prisposodobno Jezusa pelikana.¹⁰⁶⁸ Prvič se podoba pelikana pojavi v pesmi Tomaža Akvinskega *Adoro te devote* (»Pie pellicáne, Iesu Dómine, me immúndum munda tuo sángine«). V cerkveni umetnosti si pelikan izkljuje svoje meso, da nahrani svoje mladiče. Motiv je bil v to pesem verjetno prevzet iz nabožne pesmi *Ptičice lepo spevaju*, objavljene v *Cithari Octochordi* leta 1757.

K tebi and, mili Ježuš, Bože pelikan,
tve stvorjenje vse šetuje vseh četirih stran,
da ti od zla nje obrani
i k tebi nje vse nastani
na tvu desnu stran.¹⁰⁶⁹

Zanimiv je še Kukuljevičev zapis pesmi iz leta 1836, ki je iz zadnje kitice popolnoma odstranil vse religiozne motive, ki jih Modrinjakova in Šafranova verzija še vsebujeta:

Gda to vidim serdce moje
k dragoj zdihava,
Njejnu ljubav njejno serdce
pravo spoznava,
Zato ovdi serdce moje
ljubav draga,
prez pokoja zazava.¹⁰⁷⁰

Zadnji natisnjeni primeri te pesmi potrjujejo, da se je pesem prenašala tudi po ustnem izročilu ter segla ne samo v štajerski in kajkavski prostor, temveč tudi h gradiščanskim Hrvatom. *Jačke ili narodne pesme*, ki jih je leta 1871 objavil Fran Kurelac, prinašajo prepis te pesmi iz treh rokopisov, ki jih je našel v Jandrofu in Šicah: »Protulitje drago vrime, / Jur nam dohaja.«¹⁰⁷¹ V tej verziji v primerjavi s kajkavskimi manjkata druga in tretja kitica. Verzijo iz Medžimurja, ki jo je zapela Malvina Marcinjaš, je leta 1916 objavil Vinko

¹⁰⁶⁸ Poje, Lukec, *Pjesmarica Nikole Šafrana*, str. 12, 13; Zvonar, »Protuletno drago vreme«, str. 26.

¹⁰⁶⁹ Poje, Lukec, *Pjesmarica Nikole Šafrana*, str. 257.

¹⁰⁷⁰ Arhiv HAZU, XV 23/c I g 25.

¹⁰⁷¹ Kurelac, *Jačke ili narodne*, str. 25.

Žganec: »Protuletno drago vreme, ko nam dohodi.«¹⁰⁷² Ta verzija ima samo sedem kitic, saj je zanjo značilno združevanje verzov iz različnih kitic (2. in 3. kitica, 10. in 13.), nekaj kitic pa manjka v celoti (5., 6., 8., 9., 11.). Zadnji zapis te hrvaške pesmi je objavil Miroslav Vuk - Croata leta 1998 in ga pripisal veleposestniku Ladislavu Fodrociju (1756–1834). Poleg tega, da ta verzija še vsebuje baročno kitico iz Bedekovićeve in Delišimunovićeve verzije (»Ti si moje protuletje, moja dobrot.«),¹⁰⁷³ prinaša tudi že novo kitico o Jezusu pelikanu, znano iz Šafranove verzije.

Tudi v slovenskem prostoru se ta pesem pojavlja v tiskanih virih. Najprej jo je zabeležil in izdal Emil Korytko v *Slovenskih pesmih krajnskiga naroda* (1844) v razdelku Pesme od Hrovashke meje. Njegova verzija izhaja iz starejše baročne tradicije, saj ohranja vseh 16 kitic iz Bedekovićeve in Delišimunovićeve verzije, vendar s pomembno razliko. Lirskemu subjektu poslušanje petja ptic še vedno prinaša upanje in veselje, kar je značilnost razsvetljenstva, kjer je narava predmet pesniškega opisa: »Nek me tice s prepevanjem mogu veseliti, / Nek zelene mene loze mogo okripiti.«¹⁰⁷⁴ Korytkovo pesem je omenil Karel Štrekelj v izdaji *Slovenskih narodnih pesmi* v dodatku k razdelku Pesmi o raznih stanovih nevojaških in o njih delu, vendar je objavil samo začetne verze, saj te skupine pesmi ni imel za narodne: »Protoletno drago vreme, kaj nam dohodi, * A turobno i žalostno zimo prehodi, * Dan je duži, noč je krajši ...«¹⁰⁷⁵

Pesniški opus Štefana Modrinjaka je zaradi uničenja njegove zapuščine po smrti zelo majhen. Literarna zgodovina ima danes zelo okrnjeno predstavo o njegovem literarnem ustvarjanju. Edini rokopis njegovih pesmi, ki ga hrani Univerzitetna knjižnica Maribor (Ms 45/1), vsebuje 20 pesmi, med njimi tudi takšne, ki so znane v širšem panonskem prostoru (kajkavskem, prekmurskem in gradiščanskem), npr. *Od Protuletja, Popevka od pet pijanih bab* (»Moram iti k mojej kumi«), *Kmetički stališ* (»Vsi stani na sveti potrebni nam so«), *Tožna pesem ene dekle* (»Muža nemrem dobiti«). Upravičeno se lahko torej vprašamo še o morebitnem izvirnem avtorstvu ostalih Modrinjakovih pesmi v tej zbirki. Osredotočila sem se zgolj na pesem *Od protuletja*, saj izkazuje dolgo prepisovalno tradicijo vse

1072 Žganec, *Hrvatske pučke popijevke*, str. 54.

1073 Vuk Croata, *Hrvatske uskrnice*, str. 343.

1074 Korytko, *Slovenske pesmi*, 5, str. 109.

1075 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 4, str. 303.

od prvega desetletja 18. stoletja. Slediti je mogoče preoblikovanju pesmi od baročne do razsvetljenske nazorske usmeritve, pa od štokavske, kajkavske, prleške in gradiščanskohrvaške jezikovne različice. Iz primerjave različic je razvidno, da je Modrinjak sledil razsvetljskemu modelu in v nasprotju z ostalimi zapisovalci besedilo tudi samostojno pesniško preoblikoval. Tako ni bil samo prepisovalec, ampak se je s tem pokazal tudi kot samostojni ustvarjalec.

9 JE PESMARICA IVANA ŠEFA HRVAŠKA PESMARICA?

Župnija Svetinje je sodila v območje tistih štajerskih župnij vzhodno od črte Ormož–Ljutomer, kjer je še ob koncu 18. stoletja prevladoval hrvaški lingvonim. Svetinje so bile pred letom 1788 namreč podružnica Župnije sv. Miklavža,¹⁰⁷⁶ za katero se je nekoč v vizitacijskih zapisnikih poleg župnij Ormož, Središče ob Dravi, Velika Nedelja, Križevci in Ljutomer uporabljal izraz hrvaška župnija.¹⁰⁷⁷ Tamkajšnji organist Ivan Šef je bil nedvomno zelo navezan na kajkavsko literarno in knjižnojezikovno izročilo, kar je razvidno ne samo iz njegovega predgovora v pesmarico *Cantuale Ecclesiasticum iliti Kniga cirkveneh popevk* (1810–1813),¹⁰⁷⁸ ki jo je namenil »vsakomu popevaču iliti školniku na horvatskih farah«,¹⁰⁷⁹ temveč tudi iz samega pesniškega repertoarja in jezikovne podobe teh pesmi. Vprašanje, ki se nam postavi, je sledeče: ali je Šef svojo pesmarico namenil tistim kantorjem in učiteljem, ki so službovali v šestih zgoraj omenjenih vzhodnoštajerskih (prleških) župnijah, ali tudi tistim iz zagrebske nadškofije. Najbolj verjetna je prva možnost, o čemer nam pričujejo zgodovinski viri. Zgodovinar Boris Golec je opozoril na omembo hrvaškega imena v prisežnem obrazcu za novosprejete meščane Ormoža iz prve četrtine 18. stoletja (*Juramentum Cuius Croaticae*), nato pa še na omembo hrvaščine kot jezika pastorage v vizitacijskem zapisniku arhidiakonata med Muro in Dravo (1760–1764). Za Župnijo sv. Miklavža je navedeno, da je kaplan sicer Gorenjec iz okolice Ljubljane, vendar se je dobro privadil hrvaškemu jeziku, saj je študiral v Varaždinu. Tretji pomemben vir je navedba mestnega predstojništva iz leta 1782, da ormoški župnik in kaplan poučujeta verouk samo v hrvaškem ali slovenskem jeziku (nur in der croatisch = oder windischen Sprache).¹⁰⁸⁰ Navedba sopomenk je toliko bolj pomembna, če se ozremo v ptujsko dekanijo, kjer se lingvonim slovenski uporablja že vsaj od sredine 18. stoletja, saj se prvič pojavi v Parhamerjevem katekizmu, ki ga pripisujejo ptujskemu

1076 Ljubša, *Razvoj lavantinskih župnij*, str. 120–144.

1077 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 125.

1078 Več o pesmarici v poglavju Pesmarica iz Svetinj.

1079 SBS, *Cantuale Ecclesiasticum*, fol. 002r.

1080 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 123–126.

kaplanu Jožefu Plohlju, ki je sicer prihajal iz Župnije sv. Miklavža in je zato prvo izdajo katekizma objavil v kajkavščini. V odlomku se omenjajo slovenski, hrvaški in kranjski jezik, pri tem pa prvi termin nastopa v vlogi nadpomenke, najverjetneje v pomenu slovanski jezik:

Slovenski jezik je telko fele, dabi, ako bi se vsakomi htelo zadosta včiniti, vu vsaki fari drugo knižico potrebno bilo pritiskati. Da pak to nemore biti, preštimali so duhovni poglavari, da se edna občinska knižica, kera je, na pol horvacko napravljena, končema v-takše fare vpala, kere več od horvackoga, kak od krajnskoga jezika imajo.¹⁰⁸¹

Da je bil termin *slovenski* za jezik bogoslužja in prebivalcev v ptujski dekaniji že uveljavljen, pričajo tudi pesmarice Leopolda Volkmerja, kaplana na Ptujju, v Destrniku in Dvorjanah, ki je jezik svojih pesmi imenoval izključno *slovenski* in ga tako jasno ločil od kajkavščine, za katero se je v 18. stoletju uporabljal izključno termin *hrvaški*: *Pesme k tem opravili te svete meše: s toj pesmoy pred predgoj, iz nemškega na slovensko prestavlene za fare Optujske dehantie* (1783) in *Pesme k Božji službi vu Rimski katoliški cirkvi vekši tal iz nemškega ino latinskega na slovensko prestavlene* (1805).

9.1 Jezikovne in literarne značilnosti Šefove pesmarice

Ivan Šef je tako predgovor kot pesniški del zapisal v kajkavskem črkopisu in jeziku z nekaterimi dopolnitvami. Za fonem /c/ je pisal kajkavski grafem ⟨cz⟩ (*fzercza*), za fonem /č/ je uporabljal kajkavski grafem ⟨ch⟩ (*popevach*), fonem /s/ je zapisoval s kajkavskim ⟨fz⟩ in ⟨z⟩ (*vefzeliti, iztinzko*), fonem /š/ pa s kajkavskim ⟨s⟩ (*postuje*) in grafemom iz bohoričice ⟨sh⟩ (*mishlenya*), fonem /z/ je zapisoval z grafemom ⟨z⟩ (*znanozt*), fonem /ž/ pa s ⟨s⟩ (*pobosne*). Pisal je tudi dvočrkje za palatalne glasove ⟨ly⟩, ⟨ny⟩, ⟨dy⟩, za fonem /i/ je pisal grafem ⟨y⟩, za /j/ pa ⟨j⟩ ali ⟨i⟩. Njegov predgovor odraža še naslednje jezikovne značilnosti: kajkavska končnica *-u* v dajalniku in mestniku ednine moškega spola (*vsakomu popevaču, na svetu*), končnica *-oj* v mestniku ednine ženskega spola pri zaimkih (*vu vsakoj cirkvi*), končnica *-ov* v tožilniku

1081 Ilešič, Početki štajersko-slovenske književnosti, str. 4.

ednine moškega spola pri zaimkih (*vu takov red, za takovu delu*), končnica trde pridevniške sklanjatve *-oga* (*celoga leta*), pa tudi kajkavska pridevniška končnica *-eh* namesto *-ih* (*lepeh pobožneh*). Deležnik preteklega časa *-l* se ne vokalizira v izglasju (*rekel, vzel*), glagol biti ima v tretji osebi množine dolgo obliko *jesu*, uporabljeno pa je tudi značilno kajkavsko besedje: *ovak, pokehdob, nekoje, jošče, anda*.

Vendar pa je Šef v pesmi kljub temu uvajal pokrajinske značilnosti iz svojega narečja, kar lahko razberemo iz primerjave njegovih pesmi s kajkavskimi verzijami. Pesniški repertoar Šefove pesmarice obsega 176 pesmi, ki jih je prevzel iz tradicije in dodal nekatere novejšje pesmi:

Pokehdob sveta mati Cirkva negda je ovak odredila, da se od ljudih s popevanjem lepeh i pobožneh popevkih vu vsakoj cirkvi pri Božjoj službi Bog časti i poštuje; kak i zaisto takove od vnogih z osebujnem dopadanjem i z lublenimi očmi vidjene, kak i takaj s pazlivemi vuhami posluhnjene jesu: tak iz ovoga zroka sem si ja napervo vzel, vu ovu knigu Bogu i njegovim svetcom na čast, k tem starim znanim i navadnim popevkam nekoje jošče nove pridati i vu takov red postaviti, da nje vsako nedelju i zapovedani svetek poleg svetoga evangeliuma celoga leta jeden popevač popevati more. Hoču se takai skerbeti, da nje ne samo kuliko bude moguče na kratko, nego takaj hasnovito vsakomu popevaču iliti školniku na horvatskih farah napravim.¹⁰⁸²

Največ pesmi je prevzel iz najbolj znane kajkavske pesmarice 18. stoletja *Cithare Octochorde* (dalje CO).¹⁰⁸³ V svoj rokopis je Šef najprej zapisal obe verziji o angelskem pozdravu. Adventna pesem *Poslan je angel Gabriel vu jedan varaš Nazaret*¹⁰⁸⁴ je starejšega nastanka, saj je zapisana že v *Martjanski pesmarici I*. Kasneje so jo prevzele še druge prekmurske pesmarice, npr. Berkejeva in Flisarjeva, najdemo pa jo tudi v molitveniku M. Küzmiča. Mlajša adventna pesem z začetnimi verzi *Poslan je angel z neba vu*

1082 SBS, *Cantuale Ecclesiasticum*, fol. 002r.

1083 Seznam prevzetih pesmi: *Poslan je angel z neba vu varaš Nazaret; Za koju Bože! vrednozt ti meni vuzniku; Jezik spevaj čudnu hranu, skrovnost tela Božjega; Denes je narodjeno – detece nebesko; Jezuš Marije dragi sin, žarko je sunce došlo sim; O ti grešni človek! Spomeni se s tvoga; Zakaj svet tak teče za dikum skazlivum?; O prokleta lepa mladost! Ti si vnogem ljudem bludnost; Zaman ptica leti v znak, kad nju derži konec jak; Zbogom svet nestalni! z Bogom, ne buš me vkanjuval več; Od cesarske ptice orla, od Januša apostola; Po Križtuševom zastupu i v nebo od nas odhotku; Plačnu pesem bratja pojmo; Nut smert nosi ostru kosu; O smert strašna! o smert huda!*

1084 *Cithara octochorda*, str. 67.

*varaš Nazaret*¹⁰⁸⁵ je poznana iz CO in v nasprotju s starejšimi adventnimi pesmimi o angelskem pozdravu Marijo imenuje lep nazarenski cvet.¹⁰⁸⁶ V *Šefovi pesmarici*¹⁰⁸⁷ je zaradi poškodbe rokopisa ohranjen samo zapis šestih oz. sedmih kitic, saj je štajerski zapisovalec združil prvi dve kitici. Štajerski pisec je praviloma obdržal kajkavski črkopis in jezikovne značilnosti, le tu in tam opazimo odstopanje, kot je zapis grafema iz bohoričice ⟨sh⟩ za kajkavski ⟨s⟩, ki označuje glas /š/, ali pa zapis štajerske končnice -oj pri zaimkih (*njoj*), ki je kajkavska pesem nima.

Med pesmimi, ki so bile objavljene v CO, so bile še posebej priljubljene in znane mrtvaške pesmi, saj so jih prepisovali tako na vzhodnem Štajerskem kot v Prekmurju. Takšna pesem je denimo *Plačnu pesem bratja pojmo*. Kajkavska verzija iz CO¹⁰⁸⁸ je precej daljša od štajerske in ima 21 kitic, medtem ko jih ima Šefova verzija samo osem. Prevzete kitice so sicer identične kajkavskim, le zadnjo kitico je Šef¹⁰⁸⁹ dodal iz druge mrtvaške pesmi (*Nut smert nosu ostru kosu*). Črkopis v pesmi je kajkavski, vendar je štajerski zapisovalec uveljavil nekaj sprememb na estetski (npr. izboljševanje rim) in jezikovni ravnini, npr. zamenjevanje kajkavskega imperfekta z dovršnim sedanjikom (*počerneju – počernehu*). Prekmurska verzija je popolnoma predelana in se s kajkavsko ujema le v prvih dveh kiticah; verziji se razlikujeta tudi v črkopisu in jezikovnih značilnostih, npr. v prekmurskih besedilih je za fonem /č/ uveljavljen grafem ⟨cs⟩, uveljavljeni so dvoglasniki itd. Sicer je tudi pri Šefu opazno, da je v prevzete pesmi uvajal jezikovne značilnosti svojega narečja, vendar se kljub temu ni odločil, da bo pesmi zapisal v bohoričici, ki je bila uveljavljena v spodnještajerskih župnijah sekovske škofije vse od leta 1777, ko je izšla tretja izdaja Parhamerjevega katekizma, ki ji je sledil tudi Leopold Volkmer. Kljub tej izrazito vzhodnoštajerski jezikovni usmeritvi, ki se kaže v Volkmerjevih delih, pa se na začetku 19. stoletja oblikuje pobuda nekaterih duhovnikov, ki so se sestali pri Sv. Urbanu, da bi izdelali načrt za slovnico in slovar. In ravno ta sestanek (t. i. svetourbanska akademija) nam priča, da so bili duhovniki iz spodnjeprleških župnij (desno od črte Ormož–Ljutomer) še v začetku 19. stoletja bolj naklonjeni kajkavskemu črkopisu in knjižnemu jeziku. To je razvidno tudi pri svetinjskem učitelju Ivanu Šefu.

1085 *Cithara octochorda*, str. 53.

1086 Starejša pesem v *Martjanski pesmarici I* in *Drnjanski pesmarici* govori o Mariji kot ponižni devici in Božji služabnici. Tudi ta verzija je zapisana v *Šefovi pesmarici*.

1087 SBS, *Cantuale Ecclesiasticum*, fol. 010r.

1088 *Cithara octochorda*, str. 346, 347.

1089 SBS, *Cantuale Ecclesiasticum*, fol. 118v.

{Plačnu pesem bratja pojmo||Plačnu pesem bratja pojmo
 ||Plačna pesen bratja pojmo,}
 {i vu Boga mi verujmo;||i vu Boga mi verujmo;
 ||dobroga Bouga mi poštujmo.}
 {na smert britku pomislemo||na smert britku pomislemo
 ||Na smert britko pomislimo}
 {ter se z grehov spokoremo.}||ter se z grehov spokoremo.
 ||ter se z grejhov povarnimo.}

{Pogledajmo na to telo,||Pogledajmo na to telo,||Pogledajmo na tou tejlo,}
 {koje pervo je živelo,||koje pervo živo bilo,||ka je včeraž živo bilou.}
 {a nut vezda nakaj dojde:}||a nut vezda nakaj dojde,
 ||A vezdaj je smert zativši}
 {vsa lepota v zemlu pojde.}||vsa lepota proč otide.}||vsa lepota ta pobejši.}

{Oči njegve /njene/ su zaperte,||Oči njegve su zaperte,
 ||Gde je lepota, gde je dika,}
 {koje svetu več ne odpre,||koje svetu več ne odpre,
 ||gde je veselje toga svejta.}
 {ruke bele počerneju,||ruke bele počernehu,||Niti z očima več ne vidi}
 {noge berze okrepeju.}||noge berze okrepehu.}||niti z vühami več ne sliši.}

(Kritični prepis treh kitic pri Šefu, v *Cithari octochordi*
 in Gaber-Bokanovi pesmarici)

Druga priljubljena kajkavska mrtvaška pesem *Nut smert nosi ostru kosu* ima 11 kitic, ki jih ohranja tudi štajerska verzija. Pri slednji pa je kljub temu ponovno vidno popravljjanje estetske podobe pesmi, npr. »Moli prosi v dnevu, v noči, da ti Jezuš bu k pomoči.«¹⁰⁹⁰ V kajkavski verziji namreč ni našel rime: »Moli prosi v dnevu, v noči, da ti mesto bu raj večni.«¹⁰⁹¹ Štajerski zapisovalec je prav tako uveljavljal nekaj štajerskih jezikovnih značilnosti, saj iz svojega govora ni poznal palatalnega¹ in oziralnega zaimka, npr. *kralu* – *kralju*, *nigdo* – *nigdor*. Najzanimivejša je tretja kajkavska mrtvaška pesem

1090 SBS, *Cantuale Ecclesiasticum*, fol. 119v.

1091 *Cithara octochorda*, str. 348.

O smert strašna! o smert huda!,¹⁰⁹² saj jo je Šef¹⁰⁹³ najverjetneje samostojno predelal in jo zato navajam v celoti. V nasprotju s kajkavsko in prekmursko verzijo je uvajal celo sopomenke, npr. *barber – doktor*. Gaber-Bokanova prekmurska pesmarica sicer vsebinsko sledi kajkavski, vendar je mnogo daljša. Štajerska verzija je toliko bolj izvirna, saj med junaškimi zgodovinskimi in bibličnimi osebnostmi omenja nekatere like, ki se v verzijah ne pojavljajo, npr. Jožef, Laudon, Estera, Judita in Absalom.

{O smert strašna! o smert huda!||O smert strašna! O smert huda,}

{kulika ti činiš čuda?||kulika li činiš čuda.}

{Spominanje žuhko tvoje||Spominanje žuhko tvoje}

{rani jako serdce moje.||rani jako serce moje.}

{Tvoj, kateri čemer kuša,||Tvoj, kateri čemer kuša,}

{z njega pojti mora duša.||z njega pojti mora duša.}

{Koga strela (kosa) tvoja rani,||koga strela tvoja rani,}

{barber (doktor) njega ne obrani.||barber njega ne obrani.}

{Nit v korenji nit vu travi||Zaman su mu patikari,}

{nega vračtva, da ozdravi.||zaman šini i doktori.}

{Zaman su mu vse toplice,||Nemu treba pojti v Padvu,}

{zaman kopel iz rožice z fijolice.||nit v nijednu apoteku.}

{Zaman su mu patikari,||Zaman su mu hamulije,}

{vsi doktori mladi stari.||zaman vražje vse coprije.}

{Zaman su mu hamulije,||Na stran mora deti listje,}

{zaman vražje vse coprije.||na stran flaštre i korenje.}

{Na stran mora deti listje,||Nit napitki akermesha}

{na stran flaštre i korenje.||niti prahi iz becuara.}

{Koga raniš, mora vmreti,||Ne mogu ga občuvati,}

{vrata na večnost odpreti.||da bi ne bil suženj smerti.}

1092 *Cithara octochorda*, str. 348, 349.

1093 SBS, *Cantuale Ecclesiasticum*, fol. 119v, 120r.

{O smert slepa! nemaš oči,||Ar s kojega svite slači,}
 {vrežeš s kosoj vudne vnoči,||žmehkum nogum njega tlači,}
 {O smert nagla! nemaš vuha,||kak staroga ne miluje,}
 {nečeš prošnje, da si (ar si) gluha,||tak mladoga nazlobuje,}

{O telo iz kosti nago!||Ne straši se serditoga,}
 {zaman je pri tebi blago,||ne plači se hrabrenoga,}
 {V ruhah nosiš ostru kosu,||Gde je Samson, vitec jaki,}
 {vrežeš vsaku travu (mladu), rosu,||gde Herkues ov veliki?}

{Vse, kaj živi, vse podiraš,||Alexander gde je zmožni?}
 {v černu mater zemlu stiraš,||Vsemu svetu zapovedni?}
 {Ni tak zmožen, ni tak sveti,||Komu suženj be Darius,}
 {da bi moral umreti,||Peržianci i Egipetuš,}

{Vmorila si zmožne krale,||Gde Julius Cezar prvi?}
 {firšte, pape, kardinale,||Ki se vozi z oroslani?}
 {Gde je Samson, vites jaki,||Ki vumori Pompeuša}
 {Joseph, Laudon i junaki?||i gospoctvo vse varaša?}

{Gde Julius Cesar prvi?||Gde cesari vnogi drugi?}
 {v grob je opal v svojoj kervi,||Vu junačtvu osebuji?}
 {Gde cesari vnogi drugi,||Vse su druge oblādali,}
 {vu življenju zmožni ljudi?||tebe jednu nesu mogli,}

{Smert je vzela vsem korune,||Vsem si vzela ti korune,}
 {kraljevske sceptre i trone,||vsem oružje, berze konje,}
 {Nagi na ov svet su došli,||Da ne mogu vteči tebi,}
 {nagi iz sveta odišli,||neg' opadnu vsi vu grobe,}

{Gde je Ester ta kralica?||Kam bogatci svojem srebrom,}
 {Gde lepa Judit vdovica?||kamo skupci žutem zlatom?}
 {Gde su lepe vse kralice?||Kam njihovi beli gradi?}
 {Na prah zišle su njih lice,||Kamo dvori, vinogradi?}

{Gde Absolon mladi lepi?||Kam varaši zidmi jaki?}
 {Neje vušel smerti slepi.||Kam orsagi preveliki?}
 {Nit lepote nit mladosti||Kamo konji nezjahani?}
 {smert čemerna ne odprosti.||Kamo kinči nebrojeni?}

{Vse kaj živi na tem sveti,||Kam termaci, kam marofi?}
 {mora samo jenkrat umreti.||Kam dečica mladi grofi.}
 {Červov mora hrana biti||Kam divojke, lepi cvetki?}
 {ter na pra i pepel ziti.||I majkini dragi sinki?}

{Glej! kak nori človek bludiš,||Kam gospoje i kraljice?}
 {ako smerti vujti sudiš.||kamožne cesarice?}
 {Denes zutra smert bu prišla,||vse je prešlo, vsi su vmerli.}
 {večno vsa sreča odišla.||v černe zemlje vsi segnili.}

{Samo (zato) doklam vreme sveti,||Kaj ču veči povedati?}
 {čini dobro, da po smerti||plač mi ne da govoriti.}
 {ne dojdeš vu ti vruč plamen,||ne se rodil, nit se neče,}
 {gde tebe bi žgalo. Amen.||koj smerti vujti hoče.}

(Kritični prepis pesmi pri Šefu in v CO)

CO ne vsebuje pesmi o ljubezni do Boga oz. častilnih pesmi o Imenu Jezusovem, ki so bile še posebej priljubljene v 19. stoletju. To skupino pesmi najdemo v kajkavski *Cerkveni pesmarici iz konca 18. in začetka 19. stoletja*,¹⁰⁹⁴ prav tako je tovrstne pesmi zapisoval Šef, npr. *Ljubav moja, dobro moje, o Bog moj!; O moj Ježuš! Kam si prešel, zdaj povečmi prosim te?; Zdrav zdenec radosti, o Ježušek!; O moj Ježuš! dobro moje, moj razpet zveličitel!; Ježuš sladko spominanje, serdca veselo gibanje; Zmožna odičena, lepa izvišena*. Kajkavska pesem¹⁰⁹⁵ o Imenu Jezusovem *Zdrav zdenec radosti* je krajša od štajerske,¹⁰⁹⁶ ki na koncu prinaša še dodatno kitico. Pesem Jezusa imenuje zdrav studenec radosti, ki je svetopisemska prisposoba za odrešenje (»Z veseljem boste zajemali vodo iz studencev odrešenja.« Iz 12,3). Šef je pesem

1094 Več o pesmarici v poglavju Pesništvo v kajkavskem jeziku.

1095 Arhiv HAZU, VIII – 165, fol. 13r (str. 26).

1096 SBS, *Cantuale Ecclesiasticum*, fol. 048r, 048v.

zvesto prevzel iz tradicije, le tu in tam je zamenjal kak izraz; zamenjal je denimo panonski pridevnik *zmožen* 'mogočen' s *preželjen* 'zelo zaželen'.

{Zdrav zdenec radosti, o Ježušek!||Zdrav zdenec radosti, o Ježušek,}
 {Mentuj nas žalosti, o golubek!||Mentuj nas žalosti, o golubek.}
 {Pres tebe ginemo, pomози nas,||Pres tebe ginemo, pomози nas,}
 {če tebe imamo, veseli glas čas.||če tebe imamo, veseli glas.}
 {Gda te god zovemo, oglasi se,||Gda te god zovemo, oglasi se,}
 {stvorjenja tvojega ne zabi se.||z nas tužnih grešnikov ne zabi se.}

{Ni mesta videti tak stalnoga,||Ne mesta videti tak stalnoga,}
 {zvan tebe Ježuša preželnoga;||zvan tebe Ježuša o zmožnoga,}
 {ki tebe zadobi, on srečen je,||ki tebe zadobi, on srečen je,}
 {ki tebe pak zgubi, nesrečen je;||ki tebe pak zgubi, nesrečen je.}
 {ar stoji vu tebi vsa obilnost,||Ar stoji vu tebi vsa obilnost,}
 {ti daješ radosti vsu zveršenost.||ti daješ v radosti vsu zveršenost.}

{O Ježuš, Ježuš moj zveličitel!||O Ježuš, Ježuš moj zveličitel,}
 {Ti duše moje si odkupitel;||ti duše moje si odkupitel.}
 {ti serdцу mojemu zadosta si,||Ti sercu mojemu zadosta si,}
 {sveta nasladnosti pogasi ti;||v njem sveta nasladnost pogasi ti.}
 {za tebe samoga spitavam ja,||za tebe samoga spitavam ja,}
 {sveta čalarnoga ostavljam ta.||sveta čalarnoga ostavljam ta.}

Vudne vnoči bude Ime Ježuš
 od serdca mojega pozdravleno,
 tebi se podpišem, Ime Ježuš!
 V tvoju milost zručim dušu telo;
 vu nebo primi nas, sladki Ježuš!
 Tam bude kratek čas, nam dragi Ježuš!

(Kritični prepis pesmi pri Šefu in v *Cerkveni pesmarici iz konca 18.*
in začetka 19. stoletja)

Da se je Šef zavestno odločil za kajkavski črkopis, je razvidno ne samo iz njegovega predgovora, temveč tudi iz pesmi, ki jih je poznal iz štajerske

pesniške tradicije in jih ni zapisal v bohoričici. Pravzaprav je ohranil zgolj grafem ⟨sh⟩ za glas /š/. Te pesmi ne vsebujejo kajkavskih jezikovnih značilnosti, saj jih ni mogel prepisati iz njihovih pesmaric. To je denimo božična o pastirjih *O pastiri, vi vsi štiri*, ki jim angel oznani Jezusovo rojstvo. V drugi kitici pesmi je vidna značilna vokalizacija preteklega deležnika na *-l > o* (*prišo, kričo, peo*), ki jo je v nadaljevanju že odpravil in pričel pisati izglasni kajkavski *-l*, nato najdemo značilni štajerski kazalni zaimek *toti* in končnico *-oj* v orodniku ednine ženskega spola (*s sapoj*).

O pastiri, vi vsi štiri! hitro stante s postele,
ar je zorja, tam od morja jedna velka svetlost gre.
Tam pri štali, glejte sami, kakši velki ogen je.

Angel prišo, tak je kričo, pastirom je lepo peo,
Božjo hvalo ne premalo, Gloria in escelsis Deo,
mir tem tudi, ker ljudi vsigdar Boga hvalijo.

Angel lepi Bosji hitro skoči, vse pastire je zbudil,
da ponoči v toti koči reče: Kral se je rodil.
Hote gledat, da povedat znali bute vsem ljudem.

Tam na slami, glejte sami, kak vas gledi, on ne spi,
Bosje dete, sami vete, kak on velki mraz terpi.
Osel piše, volec diše, njega s sapoj grejeta.

Glej, Marija tam povija lepo dete Ježuša,
tam je polek stari možek, lepo belo brado ma.
Dete zible, raho gible, njemu čast i hvalu da.

Tam pri štali su tri krali, vsaki nese lepi dar,
jeden Cašpar, drugi Melhar, tretji pa je Boltižar.
Pervi stari, drugi mladi, tretji černo lice ma.

Cašpar stari lepe dari Ježuši na ofer da,
Melhar tudi se ne mudi, hitro skoči tudi ta,
miro, zlato i kadilo vse z veseljom ofrajo.

O kristjani, vsi zebrani! Kaj pa čemo mi zdaj dat?
 Dušo, telo, serce celo tebi Ježuš šenkam rad.
 Gori vzemi i daj meni sveti raj v nebi enkrat.

(Kritični prepis pesmi pri Šefu¹⁰⁹⁷)

Ivan Šef je ustvarjal v času, ko so na vzhodnem Štajerskem potekale priprave za slovnico in slovar, ki bi kodificirala knjižni jezik za rabo na tem območju. Nekateri pisci, med njimi Središčan Modrinjak, so se bolj nagibali k tesnejši naslonitvi na kajkavsko knjižnojezikovno tradicijo. V to skupino lahko z gotovostjo prištejemo tudi svetinjskega učitelja Šefa. Hkrati pa se je ravno v letu 1810 v Gradcu izoblikoval slovenski krožek pod vodstvom Janeza Nepomuka Primica, ki je opozarjal na neupoštevanje vzhodnoštajerske jezikovne tradicije v slovnici Jerneja Kopitarja. Šef se temu krožku ni pridružil. Njegova pesmarica priča, da je bila raba hrvaškega imena v župnijah desno od črte Ormož–Ljutomer v rabi še v prvih dveh desetletjih 19. stoletja, prav tako se recepcija kajkavskega jezika in slovstva ni kar tako ustavila po tretji izdaji Parhamerjevega katekizma, ki je uvedla bohoričico in vzhodnoštajersko pokrajinsko različico slovenskega knjižnega jezika. Tej usmeritvi so namreč sledili, kot je razvidno iz del Leopolda Volkmerja, v največji meri v tujski dekaniji.

¹⁰⁹⁷ SBS, *Cantuale Ecclesiasticum*, fol. 013v.

10 PREGLED PESNIŠTVA V PREKMURJU

Slovani so bili, glede na arheološka izkopavanja,¹⁰⁹⁸ na ozemlju med Muro in Rabo skupaj z Avari prisotni že v drugi polovici 6. stoletja. Ozemlje pa je že ob koncu 8. stoletja prišlo pod frankovsko oblast. Na nastanek in razvoj prekmurskega (knjižnega) jezika je gotovo posredno vplival prihod svetih bratov Cirila in Metoda v Spodnjo Panonijo leta 866, kjer sta uvedla bogoslužje v staroslovanskem jeziku, Metod pa je postal prvi panonski nadškof.¹⁰⁹⁹ O rabi glagolice na območju Kocljeve kneževine med letoma 870 in 880 prav tako pričajo sodobna arheološka izkopavanja.¹¹⁰⁰ Blatograd so že leta 907 zasedli Madžari, tamkajšnji Slovani pa so se ali asimilirali ali odšli na zahodni obrambni pas. Ko je madžarski kralj Ladislav I. leta 1091 zasedel Slavonijo, se je pričela organizacija madžarskih županij in cerkvenoupravnih okvirov. Severni del je upravno sodil v Železno županijo (Vas megye, Eisenberg) s sedežem v Vasváru/Ferrum Castrum, manjši južni del pa v Županijo Zala (Zala megye) s sedežem v Zalavaru/Blatograd. Leta 1094 je bilo cerkvenoupravno pridruženo zagrebški nadškofiji, leta 1176 pa se večina Železne županije priključi gjurski škofiji (Győr), ustanovljeni leta 998.¹¹⁰¹ Pod zagrebško jurisdikcijo so spadale Dolnja Lendava, Turnišče, Beltinci, Črenšovci, Velika Polana, Dobrovniki, Dokležovje, Hotiza, Kobilje, Odranci in Bogojina. Taka ureditev je ostala do leta 1777, ko je bila ustanovljena sombotelska škofija, ki je obsegala celotno Železno županijo in okrožje Zalaegerszega v Zalski županiji.¹¹⁰² Slovensko govoreči prebivalci tedanje Madžarske oziroma Ogrske so živeli tudi v drugih madžarskih županijah, npr. v Šomodski županiji (Somogy megye).¹¹⁰³

To ozemlje v preteklosti ni imelo enotnega poimenovanja. Srednji in severni del (Ravensko in Goričko) je po 16. stoletju v virih poimenovan s

1098 Kerman, *Tűzmo*.

1099 Jesenšek, *Poglavja o različicah*, str. 86.

1100 Szőke, *A Karoling-kor*, str. 89, 105.

1101 Hóman, Szekfű, *Magyar történet*, str. 199.

1102 *Források a Muravidék*, 1, str. 285.

1103 Trstenjak, *Slovenci v šomodski*, str. 5–29.

krajevnim imenom Tótság.¹¹⁰⁴ Slednji izraz je poimenovanje za dekanijo gjsurske škofije (*Districtus Tóthságiensis*), ki je združila slovenske župnije v Železni županiji.¹¹⁰⁵ To poimenovanje je katoliški duhovnik Mikloš Küzmič prevedel v izraz Slovenska okroglina: »Po poštvvanom gospoudi Küzmič Miklóši, Svétoga Benedeka Fare dühovniki, ino Okroglíne Slovenske vice-öšpöröša obrnjeni.«¹¹⁰⁶ Pokrajinsko lastno ime Tótság je vse od prihoda Madžarov v Panonsko nižino označevalo slovanska ljudstva, ki so jih na tem ozemlju srečali, tj. Slovake, prekmurske Slovence in kajkavce.¹¹⁰⁷

Dolnje Prekmurje se je cerkvenoupravno imenovalo *Districtus Transmuranus*.¹¹⁰⁸ Prvič se zemljepisno lastno ime za Prekmurje sicer pojavi že v 14. stoletju kot *Districtus ex altera parte Murae*.¹¹⁰⁹

V 19. stoletju so Madžari današnje območje Prekmurja imenovali tudi *Vendvidék*, saj so prevzeli nemško poimenovanje *wendisch*.¹¹¹⁰ Prekmurci so ta izraz prevedli kot Slovenska krajina. Ta se prvič pojavi v učbeniku puconskega učitelja Štefana Lülíka iz leta 1833, ki je ostal v rokopisu.¹¹¹¹ To krajevno ime je bilo še posebej v rabi v začetku 20. stoletja, zlasti pri Jožefu Kleklu st.¹¹¹² Zmotno ime Vandali so sprejeli tudi nekateri prekmurski Slovenci, med njimi Jožef Košič, ki je sklepal, da so Vandali na Madžarskem potomci ljudstva, ki ga je cesar Konstantin Veliki v 4. stoletju naselil v Panoniji.¹¹¹³

Današnje poimenovanje Prekmurje je prvi uporabil haloški župnik Božidar Raič, ki je po letu 1860 potoval po Prekmurju. Najprej je leta 1863 objavil Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru, nato pa leta 1869 še razpravo Prekmurski knjižniki pa knjige.¹¹¹⁴ Odtlej se v slovenskem prostoru namesto Kopitarjevega izraza ogrski Slovenci prične vse bolj uveljavljati izraz prekmurski Slovenci, ki se je dokončno uveljavil po priključitvi prekmurskega ozemlja matični domovini. Takrat se pojavi tudi pomenska razlika med izrazoma

1104 *Források a Muravidék*, 1, str. 129.

1105 Smej, *Problemi slovenskega jezika*, str. 39.

1106 Küzmič, *Szvéti Evangyliómi*, naslovnica.

1107 Zelko, *Ime Tótság*, str. 95.

1108 Zelko, *Zgodovinski pregled*, str. 111–112.

1109 Slavič, *Naše Prekmurje*, str. 273.

1110 Kozar - Mukič, *Etnološki slovar*, str. 169.

1111 VAML, Lülík, *Te velke ABC*, str. 172.

1112 Göncz, *A muravidéki magyarság*, str. 7.

1113 Košič, *Vannak -e Magyar*, str. 71–79.

1114 Kuzmič, Božidar Raič, str. 56.

Prekmurje in Slovenska krajina, saj je slednji postal narodopisno ime za Prekmurje s Porabjem, medtem ko se je termin Prekmurje nanašal na ozemlje, ki je bilo priključeno Kraljevini SHS.¹¹¹⁵

Danes pokrajinsko lastno ime Prekmurje vključuje (a) severovzhodni del Slovenije severno od reke Mure, državne meje z Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško; (b) slovensko Porabje, kjer živi slovenska manjšina severno od madžarske meje na Goričkem od Tromejnika do Budincev, na vzhodu od Budincev do Monoštra; (c) in t. i. Radgonski kot v Avstriji.¹¹¹⁶ V pregledu pesništva v Prekmurju se pretežno osredotočam na zgodovinsko ozemlje, kjer so v 18. in 19. stoletju živeli slovensko oz. nasploh slovansko govoreči prebivalci. To so Železna županija, Županija Zala in Šomodska županija. Pri popisu se osredotočam na pesništvo, ki je nastalo pred letom 1919, torej pred priključitvijo Prekmurja Kraljevini SHS.

10.1 Kje so Prekmurci tiskali svoje knjige?

Prva tiskarna na današnjih slovenskih tleh je delovala v Lendavi.¹¹¹⁷ Tiskarja Rudolfa Hoffhalterja, sina znanega dunajskega tiskarja Rafaela Hoffhalterja, je na svoj dvor povabila plemiška družina Bánffy.¹¹¹⁸ Ta je že leta 1573 v Dolnji Lendavi natisnil dve madžarski knjigi tamkajšnjega protestantskega pridigarja Györgyja Kultsárja: *Az halálra való keszöletről rövid tanosság ...* (*Kratek nauk o pripravi na smrt*) in prevod Regiusa *Az ördögnek a penitencia tarto bünössel való vetekedéséről: es az kétségbe essés ellen az reménségről való tanosság* (*Pogovor hudiča s spokorjenim grešnikom in nauk o upanju proti obupanosti*). Naslednje leto je izšla še njegova *Postila*. Hoffhalter je leta 1573 ponatisnil tudi pesnitev o bitki pri Segetu Kultsárjevega predhodnika Ferenca Tőkeja *Historia obsidionis regiae Sygeth* (Koloszvár, 1556).¹¹¹⁹ Te knjige je torej natisnil že dve leti pred Mandelčevim ljubljanskim natisom Dalmatinovega Jezusa *Siraha*.¹¹²⁰ Ko je bil kmalu potem izgnan, se je zatekel v bližnje Nedelišče h grofu Zrinskemu. Tudi v Medžimurju je natisnil

1115 Jesenšek, *Poglavja o različicah*, str. 92.

1116 Jesenšek, *Poglavja o različicah*, str. 93.

1117 Jesenšek, *Prekmurske protestantske pesmarice*, str. 240.

1118 Bernhard, *Die Bedeutung*, str. 56–57.

1119 Bernhard, *Die Bedeutung*, str. 63, 64.

1120 O tem gl. Reisp, *Prva v Ljubljani*.

nekatera pomembna dela hrvaške reformacije, ki sta jih napisala Ivan Pergošić (*Decretum*, 1574) in Mihajlo Bučić: *Novi zakon* (1574) in *Kerstjanski nauk* (1574).¹¹²¹ Njegove črke z ornamentiko naj bi leta 1574 odkupil prav Mandelc,¹¹²² ki je po izgonu iz Kranjske leta 1582 deloval na današnjem Gradiščanskem. Tam je med Varaždinom, Güssingom (Németújvár/Novi Grad), Eberavo in Deutschkreutzem (Németkeresztúr/Kerestur) dobil zatočišče pri grofih Batthyány, Erdődy, Zrinski in Nádasdy.¹¹²³ V tem času je Mandelc na primer natisnil *Postilo* (1586) Antona Vramca, ki je takrat služboval v Varaždinu,¹¹²⁴ v Eberavi pa naj bi leta 1587 natisnil prvo prekmursko knjigo *Agendo Vandalico*,¹¹²⁵ ki je danes izgubljena.

Poslej na današnjem prekmurskem ozemlju ni bilo več tiskarne vse do konca 19. stoletja, ko so tiskarsko dejavnost v Murski Soboti prevzeli Jude.¹¹²⁶ Tudi same razmere na Ogrskem zaradi turških vpadov in zasedbe večjega dela ozemlja države niso bile naklonjene razvoju tiskarske in založniške dejavnosti. Število tiskarn se je povečalo šele v 18. stoletju.¹¹²⁷ Tudi prvi tiski prekmurskih knjig so nastali v 18. stoletju, ko so tamkajšnji protestantski avtorji s tujo finančno pomočjo natisnili svoja dela v nemškem mestu Halle. Ferenc Temlin je prevedel *Mali katekizem* (1715) iz madžarščine v prekmurščino, natisnil pa ga je pri univerzitetnem tiskarju Christophu Andreasu Zeitlerju. Temlin je bil namreč leto poprej imatrikuliran na univerzi v saškem mestu Halle.¹¹²⁸ Za finančno pomoč pri natisu katekizma je prosil Augusta Hermannia Franckea, enega od začetnikov pietizma.¹¹²⁹ Očitno so v tujini večinoma študirali sinovi plemiškega rodu in svobodnjaki; Temlini so bili namreč znana prekmurska rodbina in upravitelji gradu Rakičan.¹¹³⁰ Plemiškega stanu je bil tudi Mihael Sever, ki je prav tako v Halleju izdal katekizem *Red zveličanstva* (1747). O njegovem morebitnem

1121 Bernhard, Die Bedeutung, str. 58.

1122 Borsa (A szeben nyomda, str. 126–127) nasprotno navaja, da je Hoffhalter ves tiskarski material leta 1574 odnesel v Hermannstadt (Szeben/Sibia). Od leta 1577 pa do svoje smrti leta 1586 je nato deloval v Debrecenu, eno leto tudi v Nagyváradu (Borsa, Die Buchdruckerfamilie Hoffhalter).

1123 Logar, Mandelc, Janez (?–po 1605).

1124 Badalić, Jugoslavica, str. 161, 162.

1125 Šebjanič, Pisma Mihaela Bakoša, str. 58.

1126 Kuzmič, Izdajateljstva in tiskarska dejavnost, str. 71–75.

1127 Borsa, Deutsche Buchdrucker, str. 67–87.

1128 Tschizewskij, Der Kreis, str. 68; Jesenšek, *Prekmurski jezik*, str. 57.

1129 Novak, Temlinovo pismo, str. 253; Kuzmič, Temlinov Predgovor, str. 494.

1130 Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 41.

bivanju v tem mestu ne vemo nič zanesljivega. Nasprotno pa je bil Števan Küzmič revnega kmečkega stanu. S finančno podporo predstavnikov verske skupnosti v Čobinu (Nemescsó) mu je šolanje uspelo nadaljevati najprej v Győru, nato pa v Bratislavi. S finančno pomočjo bratislavskega predikanta Viljema Serpelija je izdal danes neohranjeni katekizem (1752), s podporo Pilgrandove vdove pa še (neohranjeni) abecednik (1753). V mestu Halle sta izšli dve njegovi najpomembnejši deli, katekizem in prevod Nove zaveze: *Vöre [Vere] krstšanske kratki návuk* (1754) in *Nouvi zákon* (1771).¹¹³¹ Za finančno pomoč pri natisu Nove zaveze se je Küzmič obrnil na Serpelijevo vdovo Sofijo in Janoša Jesenaka.¹¹³²

Drugi večji center za tiskanje prekmurskih knjig je bil Šopron, kjer je od leta 1748 deloval nemški tiskar Johann Josef Siess.¹¹³³ Mesto je bilo pomembno tudi zato, ker se je tam nahajal evangeličanski licej (rektor je bil pesnik Adam Farkaš), kjer so študirali prekmurski duhovniki Mihael Bakoš, Števan Sijarto, Mihal Barla in Janoš Kardoš.¹¹³⁴ Tam je večinoma s finančno podporo sombotelskega škofa Janoša Szilyja katoliški duhovnik Mikloš Küzmič natisnil *Kratko sumo velikoga katekizmuša* (1780), *Slovenski silabikar* (1780), *Svete evangeliome* (1780) ter molitvenika *Pomouč betežnih* (1781)¹¹³⁵ in *Knigo molitveno* (1783). Pri tisku prvih dveh knjig, katekizma in evangelistarja, je prisostvoval sam Küzmič; pot, prenočišče in tudi nadomeščanje v Župniji sv. Benedikta (Kančevci) mu je odobril ter financiral škof.¹¹³⁶ Za natis molitvenika sta vsak po 50 florenov darovala škof Szily in grof Nádasdy.¹¹³⁷ Nasprotno pa Küzmič ni bil najbolj navdušen nad krajem tiskanja od oblasti naročene *ABC knjižice* (1790), saj v Budimu¹¹³⁸ ni bilo slovenskega korektorja.¹¹³⁹ Poslej so njegove knjige izhajale v Sombotelu (npr. *Staroga i novoga tešamentoma svete historije*, 1796), ponatise njegovih del pa je po njegovi smrti prevzela radgonska založba Aloja Weitzingerja.

1131 Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 49, 50.

1132 Šebjanič, *Pisma Mihaela Bakoša*, str. 26.

1133 *Handbuch deutscher*, str. 37.

1134 Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 61, 64, 69, 71.

1135 Stroške za natis molitvenika *Pomouč betežnih* je prispeval sombotelski kanonik in kantor Števan Boros, ki je bil tudi upravitelj sirotišnice v Köszegu (prim. Škafar, *Iz dopisovanja*, str. 485). Knjiga se ni več ponatiskovala.

1136 Škafar, *Iz dopisovanja*, str. 92, 95.

1137 Škafar, *Iz dopisovanja*, str. 278, 282.

1138 Budim je leta 1784 ponovno postal madžarska prestolnica.

1139 Škafar, *Iz dopisovanja*, str. 474.

Po tolerančnem patentu leta 1781 so se izboljšale razmere za evangeličansko skupnost. Mihael Bakoš, ki je služboval v artikularnih krajih (kjer je bilo dovoljeno evangeličansko in kalvinistično bogoslužje in šolstvo) Čobin (Nemescsó) in Šurd, je že leta 1783 postal duhovnik v Križevcih ter kmalu zatem v Bratislavi pri tiskarju Webbru natisnil *Slovenski abecedar* (1786), nato pa v Šopronu pri Siesu prekmursko protestantsko pesmarico *Nouvi gráduvál* (1789),¹¹⁴⁰ ki so jo finančno podprli bratislavski protestanti. Že v času svojega šolanja in službovanja v Bratislavi je dobival denarno pomoč ustanove Zofije Serpelijane, po smrti Š. Küzmiča je dobil njegov beneficij 30 florenov po vdovi Serpelija, njegovo knjižno dejavnost pa je še posebej podpiral bratislavski evangeličanski duhovnik Mihael Institoris Mošovský.¹¹⁴¹

Po smrti šopronskega tiskarja Jožefa Siessa sta njegovo dejavnost nadaljevala Anton Siess v Sombotelu in Ana Klara v Šopronu, pri njima pa so prekmurske knjige tiskali vse do leta 1820. V Sombotelu je Števan Sijarto natisnil *Mrtvečne pesmi* (1796), Bakoš pa *Győrsi katekizem* (1796) v Šopronu. Tam je izšla tudi znana prekmurska ženitvena knjiga *Starišinstvo i zvačinstvo* (1807). S podporo škofa Janoša Kiša¹¹⁴² je Mihal Barla v Šopronu pri Katalini Kultsár izdal pesmarico *Krščanske nouve pesmene knige* (1823). Jurij Cipot je molitvenik *Dühovni áldovi* (1829) izdal v Sombotelu pri Ferencu Pergerju.

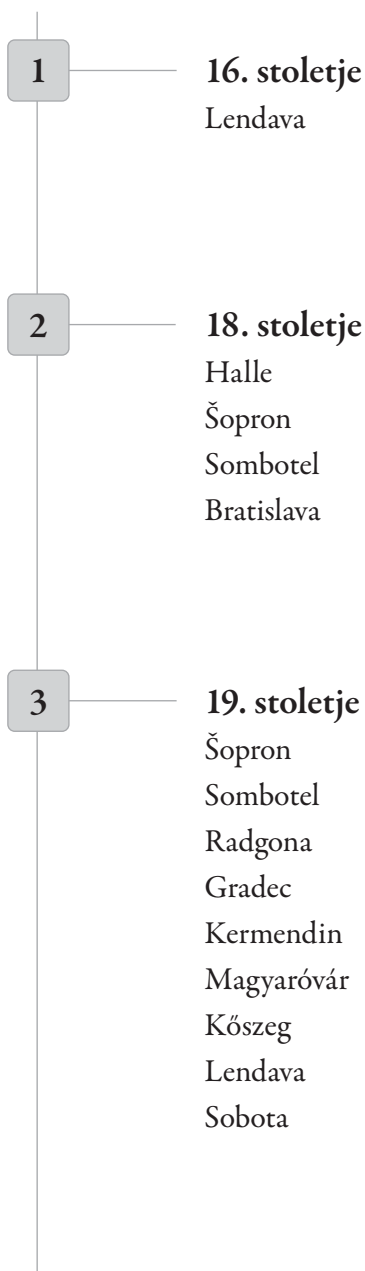
Pri radgonskem založniku Alojzu Weitzingerju so izhajali tako ponatisi knjig Mikloša Küzmiča (npr. *Kniga molitvena*, 1813, 1821, 1838, 1843, 1846, 1853, 1864, 1868) kot tudi molitveniki Jožefa Borovnjaka (*Dühovna hrana*, 1868, 1870/71). Pri tem založniku so do leta 1839 izhajale tudi štajerske knjige v dajncici. Tiskal jih je Leykam v Gradcu.

Poleg Radgone je novo središče za prekmurske knjige postal Kermendin. Tam je namreč Janoš Kardoš pri založniku Ferencu Udvaryju izdal *Malo historijo biblisko* (1840) in *Krščanske mrtvečne pesmi* (1848). Jožef Košič je tam izdal šolsko knjigo *Zobrisani Sloven i Slovenka med Mürov in Rabov* (1845) in molitvenik *Jezus moje poželejnje* (1851, 1853). Jakob Sabar je pri istem knjigarju izdal *Sveto križno pout* (1851). Knjige kermendinskega založnika so se sicer tiskale v Magyaróváru (Stari Grad, Altenburg) pri tiskarju Šandorju Čehu.

1140 Krajnc - Vrečko, Bakoš, Mihal (okoli 1742–1803).

1141 Šebjanič, Pisma Mihaela Bakoša, str. 26, 86.

1142 Krajnc - Vrečko, Barla, Mihal (1777–1824).

Slika 29. Pregled tiskarn in založnikov.

Nekaj prekmurskih knjig je v tem času izšlo tudi v Köszeu pri Károlu Reichardu, npr. Terplanove *Dvakrat 52 bibliske hostorie* (1847) in *Knige žoltarske* (1848) ter Kardoševe *Krstšanske cerkevne pesmi* (1848).

Novi založnik oziroma knjigovez Andrej (Endre) Balogh je prišel tudi v Lendavo, kjer je ostal do svoje smrti leta 1868.¹¹⁴³ Izdal je drugi in peti ponatis Košičevega molitvenika *Jezus moje poželenje* (1852, 1861), šesti in deveti natis Küzmičeve *Kratke summe velikoga katekizmuša* (1852, 1868), sedmi natis Küzmičevega abecednika *Slovenski silabikar* (1857), tudi njegov šesti in osmi natis *Staroga i nouvoga tešamentoma* (1858, 1868). Te knjige so se tako kot kermendinske tiskale v Magyaróváru (Stari Grad, Altenburg) pri tiskarju Šandorju Čehu.

Leta 1877 se knjigovez pojavi tudi v Murski Soboti, in sicer gre za Mikšo Újháza, ki je tega leta izdal 16. izdajo Küzmičeve *Knige molitvene*. Prvi soboški tiskar Marko Grünbaum je svojo tiskarno odprl leta 1885, leta 1891 pa še knjigarno, ter natisnil *Mali katekizem* (1891) Mikloša Lutarja, drugo izdajo Cipotovega molitvenika (1888) in časnik *Muraszombat és vidéke* (1885).¹¹⁴⁴

Pregled tiskarske in založniške dejavnosti, povezane s prekmurskimi kraji in osebami, ki so se tukaj rodile ali službovale, nam odkriva široko mrežo kulturnih točk, ki jo lahko prikažemo na časovnici.

10.2 Pesništvo v madžarskem jeziku

Madžarska književnost je imela na razvoj prekmurske velik vpliv, vsaj tako velik kot nemška in hrvaška (kajkavska, gradiščanska). Prvi prevodi madžarskih spevov in balad so znani že iz najstarejših prekmurskih rokopisov iz 17. stoletja (npr. *Martjanska pesmarica I*).¹¹⁴⁵ Vsekakor pa so za slovensko literarno zgodovino pomembni tudi prevodi Janoša Kardoša, hodoškega pastora, ki je prevajal madžarske romantične pesnike Sándorja Petőfija (*Püstina v zimi*, *Mali bereš*, *Što je bio Arpad?*, *V jeseni*, *Pesem vukouv*), Mihala Vörösmartyja (*Püsti stüdenec*), Jánosa Aranya (*V zimi*), Pétra Vajdo (*Sadoveno drevje*), Jánosa Kisa (*Sršen*, *Včela i goloub*), Lajosa Dienes (šegavo) (*Šegavo žrbe*, *Mali husar*, *Včelica*), Gergelya Czuczorja (*Včenje*, *Vogrski pörögar*),

¹¹⁴³ Škafar, *Bibliografija prekmurskih*, str. 43.

¹¹⁴⁴ Brumen, *Knjigarne in papirnice*, str. 105.

¹¹⁴⁵ Gl. poglavji Posvetno pesništvo v Prekmurju in Prekmursko protestantsko pesništvo.

Mihály Tompo (*V leti, Hvalejka žnjecouv, Skitajouči Bela*), Pála Gyulaija (*Loužna pesem*), Jánosa Batsányija (*Nabüü*), Józsefa Bajzo (*Zebranka*), Jánosa Dobosa (*Zdühav, Gdare je ütra Lejpa*) in druge manj znane avtorje. Njihove pesmi je objavljaval v šolskih berilih za 2., 3., in 4. razred (*Slovenske nouve knige čtenjá*). Njegovo največje delo je prevod epske pesnitve *Toldi* Jánosa Aranya, ki je bil objavljen po njegovi smrti (*Toldi*, 1921).¹¹⁴⁶

Na razvoj madžarske književnosti je precej vplivala turška zasedba večjega dela tedanjega madžarskega ozemlja med letoma 1526 in 1686, zato so se Madžari precej naslonili na reformacijo in protestantsko versko gibanje ter že leta 1541 dobili prevod Nove zaveze v madžarščino in slovnično madžarskega jezika (1539), njun pisec János Sylvester pa je pisal tudi madžarske heksametre (pesem *Madžarskemu ljudstvu* iz leta 1541). Med protestantskimi pesniki v tem obdobju izstopa Péter Bornemisza, ki je sestavil zbirko cerkvenih pesmi *Enekek harom rendben* (1582), še posebej pa je pomemben njegov učenec Bálint Balassi, ki je pisal himne, ljubezenske, domoljubne in bojne pesmi. Med pesniki so znani še András Batizi (pisec kronike v verzih), Mihály Kecskeméti Vég (prevajalec Psalma 55) in András Szkhárosi Horvát. V posvetni poeziji izstopata dva glavna žanra: t. i. széphistória (npr. *Zgodba o Evrialu in Lukreciji*) in históriás ének (npr. *Boj za Szabács*), ki so jih izvajali potujoči pevci. O turških ofenzivah je pisal še posebej Sebestyén Tinódi Lutnjist, medtem ko je prvo zvrst za opevanje junaških dejanj zgodovinskih osebnosti uporabljal še posebej Péter Ilosvai Selymes (*Zgodba o izjemnih in pogumnih dejanjih izjemnega Nicholas Toldija*, 1574).¹¹⁴⁷

V obdobju protireformacije in baroka je poleg že prej omenjenega Balassija pomemben prevajalec psalmov Albert Szenczi Molnár, med Balasijevimi učenci pa János Rimay, ki je pisal viteško in ljubezensko poezijo, pa tudi religiozno. Iz današnjega hrvaškega mesta Čakovec je prihajal pesnik Nikola Zrinski (Miklós Zrínyi), čigar praded je umrl v bitki pri Szigetvárju. Njegovo najbolj znano pesniško delo je *Adriai tengernek Syrenaia* (1651), v hrvaški inačici njegovega brata Petra naslovljeno kot *Adrijanskoga mora sirena* (1660). Drugi pomemben spev o sigetski bitki, *Opsidio Szigetiana*/

¹¹⁴⁶ Njegove pesmi iz zapuščine so bile objavljene v revijah in časopisih *Domovina*, *Düševni list*, *Evangelíčanski koledar* in *Muraszombat és Vidéke* (Kuzmič, Prevajalska dejavnost Janeza, str. 27–30).

¹¹⁴⁷ Czigány, *A History of Hungarian Literature*; Ötvös, *Ältere ungarische Literatur*, str. 43–53; Bán, *Književnost do XIX veka*, str. 34–39.

Szigeti veszedelem, je Nikola napisal v letih 1647/48. Drugi pomemben pesnik 17. stoletja je bil István Gyöngyösi, ki je pisal dolge pripovedne pesmi (npr. *Mársal Társolkodó Muranyi Venus*, 1664).¹¹⁴⁸

V 18. stoletju je bilo zasedeno madžarsko ozemlje osvobojeno turške oblasti in je v celoti prišlo pod habsburško oblast. Še naprej so se pojavljali poskusi osvoboditi se tuje nadoblasti, npr. upor kneza Ferenca Rákóczija leta 1711. Ko je bil ta zadušen, se nova znamenja narodnega preporoda pričnejo pojavljati šele v obdobju razsvetljenstva leta 1772. V tem obdobju se je razcvetelo založništvo knjig, ponovno je bila ustanovljena univerzitetna založba v Budimu, na novoustanovljenih visokih šolah in gimnazijah pa je velik del pouka potekal v madžarskem jeziku. Literaturo tega obdobja zaznamujeta dva žanra: spominska proza, ki so jo pisali državniki in višji sloj v Transilvaniji (npr. princ János Kemény, grof Miklós Bethlen), in pisma, ki jih je v turškem izgnanstvu pisal Kelemen Mikes iz Zágona. Značilen je tudi vzpon (rokopisne) anonimne poezije, ki so jo pisali kruci, kmečki uporniki, osrednji junak pesmi pa je bil sam Rákóczi (npr. *Pesem o Jakabu Bugi, Csinom Palkó, Thökölyjev vojni svet, Rákóczijska pesem*). Predstavnik t. i. lirike főrangú je bil v tem obdobju baron László Amade, ki je pisal ljubezensko poezijo, pa tudi naborniške vojaške pesmi. Drugi znani pesnik je bil jezuit Ferenc Faludi, ki je po ukinitvi jezuitskega reda živel v Rohoncu (nem. Rechnitz) na Gradiščanskem. Znan je kot prvi madžarski sonetist. V njegovi idilični poeziji že lahko odkrivamo prvine trenda t. i. népies, ki je prevladal v naslednjem obdobju.¹¹⁴⁹ Med evangeličanskimi pisci 18. stoletja, ki so delovali na območjih, poseljenih tudi s prekmurskimi Slovenci, vidno vlogo zavzema Jožef Torkoš (1710–1791), duhovnik v Šopronu. V novozavezni prevod Števana Küzmiča je prispeval predgovor,¹¹⁵⁰ sam pa je v Šopronu izdal obsežno zbirko cerkvenih pesmi *Új zengedező mennyei kar* (1743), ki je vplivala tudi na prekmurske prevajalce. Prva izdaja vsebuje 619 pesmi, od leta 1750 pa ima poleg 150 psalmov že 633 pesmi. Poleg prevodov iz nemškega in slovaškega pesemskega repertoarja vključuje najboljše iz skupne madžarske dediščine (npr. iz debrecenske in clujevske pesmarice).¹¹⁵¹

1148 Czigány, *A History of Hungarian Literature*; Ötvös, *Ältere ungarische Literatur*, str. 54–83; Bán, *Književnost do XIX veka*, str. 39–50.

1149 Czigány, *A History of Hungarian Literature*; Ötvös, *Ältere ungarische Literatur*, str. 91–92; Bán, *Književnost do XIX veka*, str. 55–57.

1150 Novak, Torkoš, Jožef (1710–1791).

1151 Evangélikus Kántorképző Intézet.

Novo obdobje v madžarski književnosti se prične s pisci madžarske garde na Dunaju, t. i. *testőr írók*. Najvidnejši predstavnik te skupine je bil György Bessenyei, ki je napisal *Agisovo tragedijo* (1772). Želel je izobraziti tudi nižje sloje prebivalstva, saj ti ohranjajo madžarski jezik, ki je temelj narodne identitete. Zato je ljudstvo skrbnik madžarske kulture. To je postalo načelo trenda *népies* 'ljudski'. Drugi pomemben pisec skupine *testőr* je bil pesnik Ábrahám Barcsay, ki je bil kritičen do vojn, kolonizacije in suženjske trgovine. Preprost, podeželski način življenja je opeval upokojeni general Lőrinc Orczy, to tradicionalistično smer madžarskega pesništva pa pooseblja József Gvadányi, ki je pisal pripovedne satirične pesmi (npr. *Popotovanje vaškega notarja v Budim*, 1790). Kot zbiratelj madžarskih narodnih pesmi je v tem obdobju znan Ádám Pálóczi Horváth. Pojavi se tudi eksperimentiranje s klasičnimi metrumi, ki so ga izvajali trije duhovniki: jezuit József Rájnis iz Kőszega/Kisega, jezuit Dávid Baróti Szabó in piarist Miklós Révai. Ta klasicistična trojka je vplivala na pavlinskega meniha Benedeka Virága iz Zalske županije, ki je v madžarščino prevedel Horacija. Tretja pomembna smer v madžarski literaturi ob koncu 18. stoletja je sentimentalizem; pisci so se imenovali nemška šola (*németes iskola*) in v nasprotju s prej omenjenimi pisci niso bili plemiškega porekla (npr. Gábor Dayka). Pojavijo se tudi revolucionarne pesmi zaprtih pesnikov, ki so bili osumljeni sodelovanja v jakobinski zaroti Ignaca Martinovicsa. Med njimi omenjam Jánosa Batsányija, ki je napisal pesem *O spremembah v Franciji*. O spominih na otroštvo je pisal drugi znani zaprti pesnik László Szentjóbi Szabó. Pod vplivom Faludija je ustvarjal pavlinski menih Ferenc Verseghy. Najbolj znan in vpliven literat, ki je bil zaprt od 1794 do 1801, je bil Ferenc Kazinczy. Podpiral ga je tudi mladi pesnik iz Debrecena Mihály Csokonai Vitéz, vendar sam ni bil vpleten v zaroto. Njegova zgodnja poezija odseva politični idealizem. Po odpustitvi iz kolegija je pisal ljubezenske pesmi (*Lilla*, 1805), v zadnjih letih pa se je obrnil k anakreontiki. Čeprav je tudi Kazinczy študiral v Debrecenu, ta ni nikoli postal pomembno literarno središče. Ta status je v začetku 19. stoletja namreč pripadel Pešti.¹¹⁵²

V Pešti se je v začetku stoletja s Kazinczyjem na čelu vršila jezikovna in literarna reforma z namenom povečati besedni zaklad, reformirati pravopis in povzdigniti status madžarskega jezika kot uradnega jezika v kraljestvu. Kazinczy je bil v prvi vrsti prevajalec (prevedel je denimo Gessnerjeve Idile), z

1152 Czigány, *A History of Hungarian Literature*; Bán, *Književnost do XIX veka*, str. 61–80; Fried, *Die dichterische Sprache*, str. 103–114.

Dávidom Szabójem Barótijem in Jánosom Batsányijem je leta 1787 ustanovil prvo madžarsko literarno revijo *Magyar Museum*, znan pa je predvsem kot neologist. Med njegovimi sledilci se omenjajo zgodovinar in univerzitetni profesor István Horvát, izdajatelj imitacij ljudskih pesmi Mihály Vitkovics in pesnik Pall Szemere. Pripravili so pot mladi generaciji romantičnih pisateljev, ki je znana pod imenom njihove revije *Aurora* (1821–1837): Károly Kisfaludy, József Bajza, Ferenc Toldy in Mihály Vörösmarty. Ti mladi pisci so zavračali Kazinczyjeva načela, ki so jih sicer podpirali pesniki János Kis, László Ungvárnémeti Tóth in Ferenc Kölcsey, avtor madžarske himne. Slednji je pisal tudi balade (npr. *Ljubica Lenka*). V tem obdobju so bile ustanovljene glavne madžarske kulturne ustanove, ki so omogočile rabo in razvoj madžarskega jezika v znanosti in umetnosti: narodno gledališče (1837), narodni muzej (1802), akademija znanosti (1825), iz Trnave pa je bila preseljena tudi univerza (1784). V Železni županiji se je rodil pesnik Dániel Berzsenyi, ki je pisal elegije in ode po Horacijevem zgledu. V istem času je zbirki ljubezenskih pesmi izdal še Sándor Kisfaludy (*Grenka ljubezen*, 1801; *Srečna ljubezen*, 1807), ki je pisal tudi pripovedne pesmi (t. i. *rege*).¹¹⁵³

Leta 1821 je izšla nova literarna revija *Aurora*, v kateri je objavljala nova generacija romantičnih pesnikov, ki je že zagovarjala izvirnost v literaturi. Pripravljali so antologije madžarske poezije (*Handbuch der ungrischen Poesie*, 1828) in potovali po Evropi. Ustanovitelj *Aurore* Károly Kisfaludy je pisal dramske igre in pesmi (npr. *Mohács*, 1824), njen drugi urednik József Bajza pa je v poeziji posnemal nemške sentimentaliste (teme njegove poezije so luna, morje, temni gozdovi in nevihte). Revija je prenehala izhajati leta 1837 in nasledil jo je *Athenaeum* pod uredništvom Bajze in Vörösmartyja, ki je utrl pot politični publicistiki. *Athenaeum* je prenehal izhajati leta 1843. Glavni kritik kroga *Aurora* je bil Ferenc Toldy, glavni pesnik pa Mihály Vörösmarty, pisec epskih pesnitev, npr. *Zálanov beg* (1825), *Cserhalom* (1825), *Eger* (1827), *Dolina vil* (1826), *Dva sosednja grada* (1832), pripovednih, npr. *Poštena Ilonka* (1833), pa tudi domoljubnih pesmi. Med njegovimi sodobniki je epske pesnitve (in balade) z domoljubno retoriko pisal tudi benediktinec Gergely Czuczor.¹¹⁵⁴

¹¹⁵³ Czigány, *A History of Hungarian Literature*; Barta, Književnost XIX veka, str. 84–87; Fried, *Die dichterische Sprache*, str. 114–129; Varga, *Kunstzentrierte Entfaltung*, str. 133–139; Barta, Književnost XIX veka, str. 84–88.

¹¹⁵⁴ Czigány, *A History of Hungarian Literature*; Fried, *Die dichterische Sprache*, str. 103–114; Varga, *Kunstzentrierte Entfaltung*, str. 150–177; Barta, Književnost XIX veka, str. 92–105.

Prej omenjeni romantični pesniki niso bili revolucionarji, kot je to veljalo za Sándorja Petőfija. V njegovi poeziji je trend *népies*, ki se je zgledoval po ljudskem pesništvu, dosegel svoj višek. Umrli je kot 26-letni mladenič v boju za svobodo svojega ljudstva, kar ga je uvrstilo med duhovne voditelje in pre-roke lastnega ljudstva, čeprav je bil rojen slovaškemu staršem kot Alexander Petrovits, kar so nekateri njegovi kritiki radi poudarjali. Njegova pesniška pot ni trajala dolgo; začela se je leta 1842, ko je v *Athenaeumu* objavil pesem *A borozó (Vinopivec)*, in končala leta 1849 v bitki za osvoboditev.¹¹⁵⁵ Njegova zgodnja poezija (*Pesmi*, 1844) pripoveduje o vsakdanjih dogodkih na podeželju. Sledil je satirični ep *Vaško kladio*, uspeh pa mu je prinesla pripovedna pesem *János Vitéz*. Naslednjo zbirko pesmi je posvetil svoji ljubezni do umrle Etelke (*Listi ciprese iz groba Etelke*, 1845). Zbirka *Biseri ljubezni* (1845) pripoveduje o ljubezenskem razmerju, ki odraža nenehno spreminjajoče se pesnikovo razpoloženje. Ljubezen do ženske povezuje z ljubeznijo do domovine. Cikel *Oblaki* (1846) vsebuje kratke aforistične pesmi po vzoru Shelleyjevih *Fragmentov*. V drugi fazi njegovega življenja, po letu 1846, ljudsko pesništvo na njegovo poezijo ni imelo več velikega vpliva, pač pa je njegova poezija začela služiti cilju demokratične revolucije in kasneje vojne za nacionalno neodvisnost. Petőfi je sodil v krog desetih mladih radikalnih piscev (t. i. Mlada Madžarska), ki jim je cenzura preprečila objavo revije. Po poroki z Júlio Szendrey postaneta v njegovi poeziji prevladujoči temi svoboda in ljubezen. V delu *Pesniki devetnajstega stoletja* (1847) je oblikoval svoj koncept pesnika, čigar naloga v družbi je voditi svoje ljudstvo v Kanaan – v idealno družbo brez socialnega zatiranja ali neenakosti. V tem obdobju je višek dosegla tudi njegova deskriptivna poezija (*Tisa, Zimske noči, Pusta pozimi*). V revolucionarnem letu je napisal *Narodno pesem*, ki je imela podobno vlogo v madžarski revoluciji kot *Marseljeza* v Franciji. V svojih pesmih je napadal monarhijo kot institucijo, kar je vodilo k njegovemu umiku iz javnega življenja. V tem času je napisal pripovedno pesem *Apostol*. Ko se je prijavil v vojsko, je pisal poetične reportaže iz bitk in srdite bojne pesmi.¹¹⁵⁶

Med drugimi mladimi pesniki te dobe sta se v zgodovino madžarske književnosti zapisala še Frigyes Kerény in Mihály Tompa. Slednji je kot

¹¹⁵⁵ Hites, Petőfi, Sándor, str. 480.

¹¹⁵⁶ Czigrány, *A History of Hungarian Literature*; Varga, *Kunstzentrierte Entfaltung*, str. 183–202; Barta, *Književnost XIX veka*, str. 115–124.

kalvinistični župnik v pesmih iskal korenine družbenih problemov in jih pogosto našel v padcu moralnih standardov, po revolucionarnem letu pa je postal radikalnejši (*Štorklji*, 1850, *Srečni otok*, 1857). Vpliv Petőfijeve poezije se je kazal v poeziji njegovih mlajših sodobnikov Józsefa Lévaya in Gyule Sárosija; slednji je napisal epsko pesem *Zlata trobenta* (1849). *Népies* pesniki v Transilvaniji so se zbirali okrog kolozsvárske revije *Prospect*, njihov vodilni član pa je bil János Kriza, ki je zbiral Székelyeve ljudske pesmi in balade. Glavni predstavnik ideologije *népies* pa je bil János Erdélyi, ki je objavil *Ljudsko poezijo in ljudske pravljice* (1846–1848).¹¹⁵⁷

Naslednjo četrtno stoletja je zaznamovala poezija Jánosa Aranya, ki je pripadal smeri *nép-nemzeti* (*nemzeti* 'nacionalen'). Že pred revolucijo je postal znan po objavi pesnitve *Toldi* (1847), v kateri je upodobil srednjeveškega junaka Miklósa Toldija. To pesnitev je kasneje razširil v trilogijo. Druga pesniška forma, ki jo je Arany gojil, je bila balada. Med zgodovinskimi baladami so najbolj znane *Ladislaus V* (1853), *Junak Bor* (1855), *Clara Zách* (1855) in *Bardi iz Walesa* (1857). Po upokojitvi je napisal cikel lirične poezije *Jesenski šopek* (1877–1880), saj je v tem času kult nacionalne poezije pričel upadati.¹¹⁵⁸

10.3 Pesništvo v gradiščanskohrvaškem jeziku

Gradiščanski Hrvati so potomci tistih Hrvatov, ki so se v 16. stoletju izselili iz Hrvaške in se naselili na zahodnem Madžarskem, v vzhodni Avstriji, na zahodnem Slovaškem in vzhodnem Moravskem.¹¹⁵⁹ Za to skupnost se je uporabljal naziv *Ober-Kroaten* in *Wasser-Kroaten*.¹¹⁶⁰ Današnji naziv so dobili po letu 1922/23, ko je bil večji del te narodnostne skupnosti priključen Avstriji v novonastali pokrajini Burgenland, ki jo je nato pesnik Mate Meršić Miloradić prevedel kot Gradišče. Večji del gradiščanskih Hrvatov je živel v madžarskih županijah Vaš (Železna županija), Šopron, Mošon in Požun (Pozsony, Bratislava),¹¹⁶¹ kjer so se lahko srečevali tudi s prekmurskimi Slovenci in nanje vplivali s svojimi izdajami knjig. Som-

¹¹⁵⁷ Czigány, *A History of Hungarian Literature*.

¹¹⁵⁸ Czigány, *A History of Hungarian Literature*; Varga, *Kunstzentrierte Entfaltung*, str. 208–233; Barta, *Književnost XIX veka*, str. 128–139.

¹¹⁵⁹ Breu, *Die Kroatensiedlung*; Geosits, *Die burgenländischen Kroaten*; *Povijest i kultura*.

¹¹⁶⁰ Šafařík, *Geschichte der illirischen*, str. 370; Csaplovics, *Croatien und Wenden*, str. 7.

¹¹⁶¹ Benčić, *Književnost gradiščanskih*, str. 5.

botelska škofija je na Gradiščansko pošiljala tudi prekmurske duhovnike (npr. Jožef Ficko, Jožef Baša, Jožef Klekl st.) ter obratno, gradiščanske duhovnike in učitelje v prekmurske škofije (npr. Andraž Horvat, Jakob Sabar, Simon Čergič, Matija Djementič, Štefan Kutič, Jožef Horvat, Jožef Krantz, Jožef Škrapič).¹¹⁶²

10.3.1 Gradiščanski duhovniki in učitelji v Prekmurju

Med gradiščanskimi Hrvati, ki so službovali med prekmurskimi Slovenci, najprej omenjam Andraža Horvata iz Dolnje Pulje, ki je deloval kot učitelj v Gornjem Seniku med letoma 1774 in 1789. V rokopisu je zapustil obširno cerkveno pesmarico, ki jo je sestavil leta 1780, večinoma iz starejše prekmurske pesniške tradicije.¹¹⁶³ V Župniji Šopron je bil rojen Jakob Sabar (1802/3–1863), kaplan na Cankovi in v Turnišču, župnik v Kančevcih, Gornji Lendavi in nazadnje v Črenšovcih. Izdal je knjigo *Sveta križna pot* (Radgona, 1853; Lendava 1870).¹¹⁶⁴ Simon Čergič je bil kaplan v Beltincih (1790–1791), župnik v Dolencih (1792–1796) in v Gornji Lendavi (1796–1803), nato se je preselil v Tömörd, kjer je ostal vse do smrti. Miklošu Küzmiču, s katerim sta bila zelo dobra prijatelja, je poslal tri priložnostne pesmi ob godu, poleg tega pa je leta 1799 izdal dve zbirki pesmi v madžarščini: prvo ob smrti Jánoša Szilyja (*Nagymélt. felső-szopori Szily János halálát kesergő versek*),¹¹⁶⁵ drugo pa ob smrti László Pála Eszterháziya pri Mohaču (*Gyászoló versek, melyekkel gróf Eszterházi Pál László pécsi püspöknek mohácson 7. nov. történt halálát siratja 1799. eszt.*).

10.3.2 Prekmurski duhovniki na Gradiščanskem

V Prekmurju na Boreči rojeni Jožef Ficko (1772–1843) sodi danes med prenovitelje gradiščanskohrvaške književnosti, saj je v tem jeziku napisal vsa svoja temeljna dela, med drugim tudi *Novo Hišo zlata* (1829), *Novo*

¹¹⁶² Kuzmič, Vezi med Gradiščanskim.

¹¹⁶³ Več o njegovi pesmarici je povedano v poglavju o prekmurskih katoliških pesmaricah.

¹¹⁶⁴ Novak, Sabar, Jakob (1802–1863).

¹¹⁶⁵ Simon Čergič; Smej, *Muza Mikloša Küzmiča*, str. 17.

Marijansko cvetje (1837) in *Nova Vrata nebeska* (1864). Poleg molitvenikov je izdal tudi katekizem, abecednik in zgodbe Svetega pisma. Od leta 1802 je bil najprej kaplan, nato pa župnik na Prisiki (Peresznye) na Gradiščanskem in si prislužil vzdevek »prisički«. V predelavi Bogovičevega molitvenika *Hiša zlata* ni več delov, namenjenih hrvaški bratovščini, večino pesmi pa je prevedel kar sam in jim dodal katehetično noto.¹¹⁶⁶ V slovenski znanstveni sferi se ga je začelo (ponovno) omenjati šele z objavami Jeranka¹¹⁶⁷ in Novaka¹¹⁶⁸ v sedemdesetih letih 20. stoletja.

10.3.3 Začetek gradiščanske književnosti

Začetek gradiščanskohrvaške književnosti sega v 16. stoletje. Najstarejšo gradiščanskohrvaško pesem vsebuje latinski misal iz župnije Klimpuh. V *Klimpuško knjigo* je Jurij Vuković leta 1561 zapisal molitev očenaš in velikonočno pesem *Kristuš je gori ustal*.¹¹⁶⁹

Začetnik gradiščanskohrvaškega pesništva pa je bil, kljub večinskemu katoliškemu prebivalstvu, protestant Grgur Mekinić, ki je svoje knjige tiskal pri Mandelčevem nasledniku Farkašu. Objavil je dve knjigi cerkvenih in drugih nabožnih pesmi: *Duševne pesne psalmi ter hvaleuzdanja dijačke* (1609) in *Druge knjige duševnih pesan, psalmov, himnušev ter hvaleuzdanja dijačak* (1611).¹¹⁷⁰ Prva knjiga vsebuje 160, druga pa 141 pesmi, ki jih je prevedel iz madžarskega, nemškega in latinskega jezika, poznal pa je tudi slovenske (kranjske) protestantske pesmarice. Pesmi so v prvi pesmarici razdeljene v 36 tematskih ciklov, v drugi pa je ciklov 32, npr. katehetične, molitvene, pogrebne, vsakdanje pesmi, parafraze psalmov.¹¹⁷¹ Njegovi pesmarici sta vplivali tudi na prekmurško-kajkavsko pesništvo 17. stoletja, pa tudi sam Mekinić je svoje delo posvetil »Hervatom i Slovincem«. Za osnovo svojega jezika je postavil čakavščino, poleg tega pa njegov jezik vsebuje tudi kajkavske in slovenske elemente.¹¹⁷²

¹¹⁶⁶ Benčić, *Književnost gradiščanskih*, str. 115.

¹¹⁶⁷ Jeranko, Slovenec – književnik, str. 120, 121.

¹¹⁶⁸ Novak, Še o Jožefu Ficku.

¹¹⁶⁹ Jembrih, Hrvatski zapis (1564.), str. 51–52.

¹¹⁷⁰ Izvirnik hrani Semeniška knjižnica (gl. Smolik, Grgur Mekinić; Škafar, Grgur Mekinić); ponatis knjig s spremno študijo je pripravil Alojz Jembrih (gl. Jembrih, Gergur Pythiraeus Mekinić).

¹¹⁷¹ Jembrih, *Na izvori gradiščanskohrvatskoga*, str. 46, 50; Jembrih, Gergur Pythiraeus Mekinić.

¹¹⁷² Neweklowsky, Grgur Mekinić i jezik, str. 278–285; Jembrih, Gergur Pythiraeus Mekinić, str. 27–47.

10.3.4 Frančiškanski molitveniki s pesmimi

Tako kot prekmurski so tudi gradiščanskohrvaški duhovniki v 18. stoletju svoje knjige tiskali v Šopronu. Tam so izšli molitveniki *Duhovni vrtiljak* (1746) in *Marijansko cveče* (1757) frančiškana Jeremije Šoštarića,¹¹⁷³ molitvenik *Hiša zlata* (1754) frančiškana Lovra Bogovića,¹¹⁷⁴ ki je živel v Novem Gradu (Németújvár/Güssing) in Monoštru (Szentgotthárd), ter molitvenika *Duhovni vertljac* (1753) in *Duhovna kitica* (1778) frančiškana Bogomirja Palkovića, ki je prav tako služboval v Novem Gradu.¹¹⁷⁵ Med prekmurskimi Slovenci je bil še posebej znan Bogovičev molitvenik, ki je poleg molitev in katekizemskega dela vseboval tudi obširen pesniški del.¹¹⁷⁶ V njegovem molitveniku se namreč nahaja kar 91 pesmi (oštevilčenih je 98) na straneh 401–499. Pričenja se s pesmimi, ki so se pele pred pridigo in po njej ter po blagoslovu. Sledijo pesmi o Svetem duhu, praznične pesmi (adventne, božične, trikraljevske, postne, velikonočne, pasijonske), marijanske pesmi in znane antifone, molitvene pesmi o ljubezni do Boga, romarske pesmi, pesem o krščanskem pozdravu, pesmi o sladkem Jezusovem imenu, svetniške pesmi, eshatološke pesmi o sodbi, smrti, na koncu je mašna pesem, ki ji sledijo še tri pesmi o Božji besedi in svetem Rešnjem telesu ter *Te deum laudamus*.

Pesmi so vsebovali tudi molitveniki Palkovića in Šoštarića. V *Duhovni kitici* se na primer nahajajo molitve in litanije, nato sledi Marijin oficij, nato pesmi za mrtve, ponovno litanije in nato »Lipe jačke« s 40 pesmimi na straneh 209–288.

V 19. stoletju je v Novem Gradu deloval frančiškan Šimon Kniefac, ki je v Šopronu ponovno izdal molitvenik *Marijansko cveče* (1803) in natisnil novi molitvenik *Vrata nebeska* (1804).¹¹⁷⁷ Slednji je sestavljen iz molitev, litanij, premišljevanj, opominjanj o grehih, nauka o dolžnostih in pesmi. Teh je 34 in so zapisane na straneh 362–438. Molitvenik *Marijansko cveče* poleg molitev vsebuje še 15 pesmi.

¹¹⁷³ Benčić, *Književnost gradiščanskih*, str. 87.

¹¹⁷⁴ Benčić, *Književnost gradiščanskih*, str. 77.

¹¹⁷⁵ Benčić, *Književnost gradiščanskih*, str. 85.

¹¹⁷⁶ Benčić, *Književnost gradiščanskih*, str. 78.

¹¹⁷⁷ Benčić, *Književnost gradiščanskih*, str. 105.

10.3.5 Jezuitska pesmarica

Med gradiščanskimi Hrvati je deloval tudi znani hrvaški jezuit, misijonar in književnik iz 18. stoletja Juraj Mulih. Od leta 1727 je imel spokorne misijone v severni in srednji Hrvaški ter med Hrvati na Ogrskem, npr. v Zagrebu, Požegi, Varaždinu, Šopronu, Pécsu in Petrovaradinu. Napisal je več kot 30 del duhovne vsebine (katekizmi, molitveniki, pesmarice ter priročniki za razne bratovščine in pobožnosti) v kajkavščini, štokavski ikavici in čakavščini. Njegova najpomembnejša dela so: *Posel apostolski* (1742), *Škola Kristuševa* (1744), *Nebeska hrana* (1748), *Duhovna pisanica* (1754).¹¹⁷⁸ Leta 1750, ko je Mulih bival v jezuitskem kolegiju v Šopronu, so izšle njegove *Duhovne jačke*, namenjene gradiščanskim Hrvatom, ki vsebujejo 24 pesmi, molitve in »opominjanje« oz. duhovna navodila.¹¹⁷⁹

10.3.6 Rokopisne pesmarice

Gradiščanskohrvaške cerkvene pesmarice so sicer večinoma ostale v rokopisih, npr.: *Duhovne jačke* (1828); *Crikvene jačke za različne svetke svecev kroz ljetu*; Ivan Szalai, *Odpiszane od Bizonszkoga skol. 17 Decembra 1840* (bizonski učitelj je bil Jure Vajković¹¹⁸⁰); *Duhovne jačke za me Petra Zaricha* (1871); Stefan Jacković, *Crikvene jačke* (1828);¹¹⁸¹ *Nove duhovne jačke Ivana Karnerja*. Rokopisna pesmarica bizonskega župnika Karnerja vsebuje 90 prazničnih, zakramentalnih, Marijinih, svetniških in eshatoloških pesmi.¹¹⁸²

Med gradiščanskimi Hrvati so bile prav tako kot med Prekmurci zelo razširjene mrliške pesmi. Najstarejšo datirano gradiščansko mrliško pesem je leta 1791 zapisal učitelj in kantor Pinčić (Pintsits) v Oslipu (Uzlop) (*Nut pogledjte mile duše*), pripada mu tudi avtorstvo tretje najstarejše pesmi iz leta 1796 (*Jezuš tebi zdišem*). Njegov predhodnik na mestu učitelja Paulo Gludovač (Gludovats) je v rokopis prav tako vpisoval svoje pesmi že pred letom 1791 in je tako prepoznan kot najstarejši gradiščanski pisec mrliških pesmi

1178 Mulih, Juraj.

1179 Jembrih, Juraj Mulih, str. 1–4; Jembrih, Mulihovi misijski priročniki, str. 121–134.

1180 Gl. Barlé, Nešto o crkvenim jačkama.

1181 Kocsis, Izvori crikvenih jačak.

1182 Jembrih, Dva rukopisna djela, str. 11–13.

(npr. *Joj jadovnoj smrti; Joj smrt jadovita; Poslušnite riči, dragi moji ljudi; Va poštenom selu, skupa svi rodjaki*).¹¹⁸³ Zbirko mrliških pesmi *Spričanja* je sestavil tudi učitelj in kantor iz Novega Sela (Neudorf) Ivan (Jive) Kustrić (Kusztrich) (1871–1951). Najstarejša datirana pesem je iz leta 1897 (*Došlaj sada ura, da moram putovat*). V istem kraju je deloval tudi kantor in pisec mrliških pesmi Ferenc Gusić (Guszich) (1862–1940) (npr. *Oslobodjen jesam, ja nevolje svita* iz leta 1881; *O tužna, čemerna i jadovta smrt* iz leta 1882).¹¹⁸⁴

10.3.7 Ljudsko pesništvo

Prvi, ki je med gradiščanskimi Hrvati zbiral narodne pesmi, je bil Čeh Moritz Fialka (*Narodny pjesné Horwátů w šopronské stolici králowstwi uherského*, 1842), drugi pomemben zbiratelj pa je bil vsekakor Ivan Kukuljević Sakcinski (*Narodne pësme puka hrvatskoga*, 1847). V rokopisu so se do danes ohranile še *Svitcke jačke* iz leta 1840,¹¹⁸⁵ ki vsebujejo pesmi: 1. *Jačka od junačke žalosti*, 2. *Jačka od nosev koja je raširena u šopronskoj Varmediji*, 3. *Jačka svitcka*, 4. *Jačka od turskoga spahije*. Ohranil jih je Pál Kristalóczy iz Ključarovcev, ki jih je dobil od kantorja v kraju Harasztifalusi. Popisane so pesmi, ki so se očitno pele v Šopronski županiji. Kristaloci je bil kaplan v Turnišču (1838–1839), Gornji Lendavi (1899) in Körmendu (1839–1843), nato je postal župnik v Kukmiru (Kukméren) (1843–1855) in nazadnje na Doljem Seniku (1855–1856).¹¹⁸⁶

10.3.8 Prevodna poezija

Pri gradiščanskih Hrvatih pa niso nastajale samo knjige duhovne vsebine, cerkvene pesmarice in rokopisne pesmarice ljudskih pesmi, temveč tudi prevodi rimskih klasikov. Kot prevajalec Vergilijevih *Eklog* je danes znan Šimun Palatin, ki je kot duhovnik deloval med gradiščanskimi Hrvati med letoma 1812 in 1840.¹¹⁸⁷

1183 Holzer, *Hrvatska spričanja*, str. 41–57.

1184 Holzer, *Hrvatska spričanja*, str. 59–71.

1185 NSK, R 6601.

1186 Jembrih, *Narodne pjesme*.

1187 *Šimun Palatin*, str. 13.

10.4 Pesništvo v kajkavskem jeziku

Kajkavsko narečje je imelo v obdobju od 16. do sredine 19. stoletja status knjižnega jezika. Pisci so ga v 16. in 17. stoletja nazivali s pojmom slovenski (Pergošić, Vramec, Krajačević, Habelić), v 18. in 19. stoletju pa so ga začeli označevati kot hrvaškega. Sodobno hrvaško jezikoslovje ga definira kot predstandardni naddialektalni idiom¹¹⁸⁸ ali polifunkcionalni naddialektalni jezik, temelječ na kajkavskem narečju.¹¹⁸⁹ Književna ustvarjalnost v tem jeziku se je pričela že v 16. stoletju z deli Antona Vramca, rojenega v Ormožu: *Kronika vezda znovich zpravljena Kratka Szlouenzkim iezikom* (1578) in *Postilla* (1586).¹¹⁹⁰ Jezikovno podobo je stoletje in pol krojil uradni lekcionar zagrebske škofije *Sveti Evangeliumi*, ki ga je leta 1651 v Gradcu izdal Nikola Krajačević, v več izdajah pa se je uporabljal še v času škofa Vrhovca, čigar ime najdemo na naslovnici leta 1819.¹¹⁹¹ V tem jeziku so izhajala še pravna dela (Ivanuš Pergošić: *Decretum*, 1574), molitveniki (Ana Katarina Frankopan – Zrinska: *Putni tovaruš*, 1661)¹¹⁹² in dramska dela (Tituš Brezovački: *Sveti Aleksij*, 1786), med verskimi pisci pa poleg že omenjenega Krajačevića najdemo še denimo Juraja Ratkaja Velikotaborskega, Juraja Habelića, Ivana Belostenca, Štefana Zagrebca¹¹⁹³ in Juraja Muliha. Tudi ilirec Ljudevit Gaj je v kajkavščini eno leto (1835) izdajal časopis *Danica*, do sredine 19. stoletja pa se je jezik vse bolj umikal štokavščini. Kajkavski knjižni jezik se je utemeljeval z visoko knjižno produkcijo, šestimi slovnici med letoma 1779 in 1837 (Ivan Vitković, Ignac Szentmartony, Franjo Kornig, Josip Ernest Matijević, Josip Đurkovečki, Ignac Kristijanović) in tremi slovarji od leta 1670 (Habelić, Belostenec, Jambrešić), prevajali so tudi Sveto pismo, ki je ostalo v rokopisu.¹¹⁹⁴

Zagrebska škofija je vse od leta 1094 pa do ustanovitve sombotelske škofije leta 1777 vključevala tudi prekmurske župnije, ki so upravno sodile v Zalsko županijo. Kajkavščina se je uporabljala v cerkvah, duhovniki so se izobraževali v Zagrebu in v prekmurskih cerkvah uporabljali kajkavske cerkvene knjige. Prvi znani podatek o recepciji kajkavskih knjig v Prekmurju predstavlja roko-

1188 Schubert, Odnos gramatičke norme, str. 48.

1189 Klinčić, Utjecaj kajkavske jezične, str. 60.

1190 Jembrih, *Kajkavski filološki*, str. 14.

1191 Korade, *Kajkavski lekcionari*, str. 23–24.

1192 Jembrih, *Kajkavski filološki*, str. 209.

1193 O delu Štefana Zagrebca gl. *Štefan Zagrebec i njegovo djelo*.

1194 Jembrih, *Kajkavski filološki*, str. 737–769.

pisni vstavek Andreja Rogana (iz Župnije Dokležovje) v Vramčevi *Postili* iz leta 1676.¹¹⁹⁵ V Turnišču so se že leta 1698 nahajali hrvaški evangelistariji, v Beltincih so imeli Belostenčev slovar iz leta 1740.¹¹⁹⁶ Kajkavske literarnojezičkovne prvine so v prekmurskih besedilih, še posebej v rokopisnih katoliških pesmaricah, prisotne vse do sredine 19. stoletja, vidna pa je tudi recepcija kajkavske pesniške tradicije, še posebej v župnijah lendavske dekanije. Tam je že leta 1688 kajkavščina izpričana kot jezik pridig, in sicer v Dobrovniku.¹¹⁹⁷

10.4.1 Kajkavski molitveniki

Pesništvo v kajkavskem jeziku je izpričano vse od 16. stoletja. V prvi polovici tega stoletja je bila namreč v latinski *Postili* iz leta 1500 zapisana evharistična pesem *Zdravo budi Božje telo*.¹¹⁹⁸ Prve kajkavske tiskane pesmi se pojavijo v Krajačevičevi *Molitveni knjižici* (1640) in *Svetih evangeliomih* (1651). Molitvenik jezuitskega pisca Krajačeviča je sestavljen iz petih delov, ki jim sledi poglavje z znanimi Marijinimi himnami: »Himnuši D. Marije cirkveni, na slovensko iz dijačkoga preobnenerni« (*Alma Redemptoris, Ave Regina Coelorum, Regina Coeli Laetare, Salve Regina*), nato pa še 12 cerkvenih pesmi, npr. *Otec naš dobri, Zdrava budi o Marija, Hodi k nam Duh Sveti, Desetere zapovedi Božje, Od četrteh poslednjih dogovanjih, Te Deum laudamus, Salve Regina, Stabat Mater dolorosa*.¹¹⁹⁹ Kajkavske himne je prvi natisnil jezuit Baltazar Milovec v molitveniku *Dušni vert* (1664).

10.4.2 Cerkevne pesmarice duhovnikov in drugih zapisovalcev

Iz 17. stoletja je znanih kar pet kajkavskih rokopisnih pesmaric. Prva med njimi – *Pavlinski zbornik* (1644)¹²⁰⁰ – naj bi nastala v pavlinskem samostanu v Lepoglavi.¹²⁰¹ Med njegovimi mogočimi pisci oz. uredniki se omenjajo

1195 Jembrih, *Hrvatsko-slovenske*, str. 18–21.

1196 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 102.

1197 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 103.

1198 Hadrovics, *Cantio optima*.

1199 *Molitvene Knyisicze*.

1200 NSK, R 3629; kritična izdaja rokopisa je dostopna v: *Pavlinski zbornik 1644*.

1201 Barle, *Pavlinska pjesmarica*.

Ivan Belostenec,¹²⁰² Nikola Mikulić¹²⁰³ in Franjo Mlinec Mlinetius.¹²⁰⁴ Na listih od 90 do 170 je zapisanih 79 latinskih in hrvaških pesmi, nato sledijo blagoslovi, kazalo in še 11 kasneje dodanih pesmi. Po vsebini so to cerkvene pesmi, razvrščene po dobah in praznikih cerkvenega leta: adventne (npr. *O, rumena, prelepa zorja*), božične (*Dete se rodi v Betlehemu*) in novoletne pesmi (*Pohvalujmo denesni den*), pasijonske (*Stase mati kruto tužna*), velikonočne (*Kristuš je gorevstal, naše grehe odepral*) in binkoštni pesmi (*Pridi stvoritel, Duh Sveti*), pesmi za čaščenje svetega Rešnjega telesa in evharistične pesmi (*Zdravo budi Božje telo*), na koncu so razne molitvene (*Blažen je v sebe človek*) in eshatološke pesmi (*Sudec serdit boče prit*). Več teh pesmi najdemo tudi v drugih kajkavskih knjigah, npr. v Krajačevićevih *Svetih evangeliomih* (1651) in *Molitveni knjižici, Drnjanski pesmarici* (1687) in *Cithari octochordi* (1701).¹²⁰⁵

V začetku 18. stoletja je izšla prva tiskana in hkrati najbolj znana kajkavsko-latinska cerkvena pesmarica *Cithara octochorda* (1701, 1723, 1757), ki je imela velik vpliv na razvoj tega pesništva v celotnem panonskem jezikovnem prostoru. Namenjena je bila vsem cerkvam v zagrebški nadškofiji, kamor so sodile tudi nekatere prekmurske župnije, in se je uporabljala vse do začetka 19. stoletja, ko je škof Vrhovac objavil molitvenik s pesmimi *Molitve koje duhovni pastiri s pobožnem ljudstvom moliti imaju* (1804). Med avtorji *Cithare* se v literaturi omenjajo Tomo Kovačević, Franjo Novačić, Mihael Šilobod - Bolšić in Adam Stepanić.¹²⁰⁶ Pesmi so razvrščene v osem večjih skupin glede na čas, v katerem so se pele, pri tem pa mašnim spevom vedno sledijo še praznične cerkvene in druge pesmi: adventne (63 pesmi), božične (63 pesmi), postne (17), velikonočne (34), nedeljske (56), marijanske (165), svetniške (38) in mrtvaške (17) pesmi.¹²⁰⁷ Nekateri pesmi so bile prevzete iz Krajačevićevega molitvenika in lekcionarja ter že znane iz kajkavskih rokopisnih pesmaric 17. stoletja.

Hrvaški jezuitski misijonar Juraj Mulih (1694–1754) je deloval tako med kajkavskimi kot gradiščanskimi Hrvati. Pisal je katekizme, molit-

1202 Dukat, Tko je pisac, str. 100–102.

1203 Fancev, O postanju, str. 1–4; Fancev, Hrvatska kajkavska, str. 100.

1204 Šaban, Pavlini i glazba.

1205 Barle, *Pavlinska pjesmarica*; Šojat, Kajkavski tekstovi, str. 306–308.

1206 Županović, Hrvatski glazbeni zbornik, str. 207–209.

1207 Špralja, Prvi dio crkvenih, str. 7–8; Milanović, Drugi dio crkvenih, str. 35–36; Fajdetić, Treći dio crkvenih, str. 85; Klobučar, Četvrti dio crkvenih, str. 103; Špralja, Peti dio crkvenih, str. 127–128; Leščan, Šesti dio crkvenih, str. 165; Tomašić, Sedmi dio crkvenih, str. 185; Županović, Osmi dio crkvenih, str. 193.

venike, pesmarice in priročnike za različne bratovščine in pobožnosti v kajkavskem, štokavskem in čakavskem jeziku, npr. *Bogoljubne Pisme* (1736), *Posel apostolski* (1742), *Škola Kristuševe* (1744), *Nebeška hrana* (1748), *Duhovna pisanica* (1754). Njegova *Nebeška hrana* vsebuje molitve, pesmi, litanije in katekizem. Pesmi so naslovljene kot popevke, npr. *Popevka od gore rečeneh Otajstvih* (»Bože dragi vsa moguči, klanjam ti se to znajući«), *Popevka od Svetoga Alojziuša Gonzage* (»O Gonzaga tvoju diku, i mogućnost preveliku«).¹²⁰⁸ V knjigi najdemo tudi Marijin oficij, oficij sv. Frančiška Ksaverja in oficij za umrle. Pesmarica *Bogoljubne pisme* vsebuje 28 pesmi, sledi »Oproščenje«, nato pa »Putniško brašno iliti Duhovna hrana za putnike«. Pesmi večinoma govorijo o pokori, grehu, dolžnostih kristjana in o štirih poslednjih stvareh.¹²⁰⁹

Za najboljšežnjo rokopisno zbirko cerkvenih pesmi¹²¹⁰ velja rokopis z uredniškim naslovom *Cerkvena pesmarica iz konca 18. in začetka 19. stoletja* (*Crkvena pjesmarica s kraja 18. i početka 19. stoljeća*).¹²¹¹ Pesmi so večinoma že znane iz natisnjene pesmarice *Cithara octochorda*. Prične se s prošnjimi klici (npr. *Kyrie kruh angelski*) v času raznih praznikov. Sledijo hvalnice, npr. v adventnem času (*I na zemlje bud mir ljudem*) in za Marijine praznike (*Diči nebo i vsa zemlja slatko ime Majke Božje*). Sledi izpoved vere, svet svet, povzdigovanje in invokacija k Sv. duhu (*Hodi Duh Sveti, pamet rasveti*). Nato se pričenjajo pesmi v čast Kristusu (npr. *Jezus slatko spominjanje; Zdravo budi Božje telo; Ljubav moja, dobro moje*), ki so znane tudi iz štajerske pesmarice Ivana Šefa iz leta 1810, in pesmi v čast Mariji. Tem sledijo nedeljske pesmi od 1. adventne nedelje do 25. nedelje po binkošti, nato pa svetniške pesmi, urejene po liturgičnem koledarju. Sledijo postne in pasijonske pesmi, litanije, mašne, evharistične in razne druge pesmi. V eni od njih lahko beremo o čudodelnem Marijinem kipu iz kraja Poljanec, ki je bil leta 1775 prinesen v Župnijo sv. Jurija (Župa Sveti Đurđ).

Rokopisno pesmarico *Cantuale Patris Aloysii Possavecz* (1816) poznamo samo iz literature,¹²¹² saj rokopis ni več ohranjen. Vsebuje cerkvene pesmi, saj je bil pisec Alojzij Posavec frančiškanski menih in je deloval v samostanih v Zagrebu, Varaždinu, Čakovcu, Virovitici in Kostajnici ter Krapini.

1208 Mulih, *Nebeška hrana*.

1209 Mulih, *Bogolyubne Pisme*.

1210 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 306.

1211 Arhiv HAZU, VIII – 165.

1212 Osem pesmi je objavila Olga Šojat (Šojat, *Izbor iz dviju*, str. 42–46).

Rokopis je bil napisan leta 1816, ko je bil organist in kantor v Varaždinu.¹²¹³ Poleg prazničnih pesmi (npr. *O, detece me predrago, Marija se majka trudi*) rokopis prinaša tudi pesmi o minljivosti (*Videč vnoge čalarnosti, Beži, beži, svet nestalni*).¹²¹⁴

10.4.3 Pesmarice organistov in učiteljev

Za prvi kajkavski rokopisni pesmarici veljata *Martjanska pesmarica I* in *Markišavsko-nedeliščanska pesmarica*,¹²¹⁵ ki ju podrobneje predstavljam v poglavju o prekmurskih protestantskih pesmaricah. Izpod rok organista v kraju Drnje Jurija Ščerbačiča pa je leta 1687 nastala še ena rokopisna pesmarica iz 17. stoletja, znana pod imenom *Drnjanska pesmarica*.¹²¹⁶ Ta v prvem delu vsebuje 61 cerkvenih in tudi posvetnih pesmi. Na začetku najdemo mašne pesmi, znane adventne (npr. *Poslan je angel Gabrijel*) in božične pesmi (*Zdravo budi malo dete, Ta zvezda ta je izešla*), sledijo postne in pasijonske pesmi (*Stase mati kruto tužna*), pesmi o minevanju (*O nestalnost sveta*), marijanske pesmi (*O ti gospa odičena*), pesem o sv. Barbari in sv. Frančišku Ksaverju, binkošne pesmi (*Hodi k nam Duh*), evharistične pesmi (*Zdravo budi Božje telo*). Kar 17 pesmi je že znanih iz sočasnih *Martjanske pesmarice I* in *Pavlinškega zbornika*. Omembe vreden je še pasijon po Janezu (*Muka Boga Gospodina*), nato pesem o zaroti Zrinskih (*Gospoda premožna i ostali ljudi*), posvetna pesem o minevanju *Jur turobna i žalosna zima prehodi* in napitnica *Kad mi zima jur prohodi*. Dodatek organista Jurija Cvetkovića iz leta 1755 vsebuje še osem pesmi, večinoma marijanskih.¹²¹⁷

V Varaždinu so nastale kar tri sledeče rokopisne pesmarice. *Varaždinska pesmarica I*,¹²¹⁸ ki jo Ivan Zvonar¹²¹⁹ postavlja v leto 1793, sodeč po pesmi *De Bello Gallico*, ki govori o francoski revoluciji in usmrnitvi kralja Ludvika XVI. Pesmarica vsebuje 153 pesmi z notnimi zapisi, od tega 76 latinskih in dve nemški. Po vsebini so pesmi tako cerkvene, nabožne (npr. *Poslan*

1213 Cvekan, *Directory of Organists*, str. 15.

1214 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 304; Zvonar, 14. Cantuale Patris, str. 361–365.

1215 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 286–288.

1216 NSK, R 3140; kritična izdaja rokopisa je dostopna v *Drnjanska pjesmarica (1687)*.

1217 Zvonar, Mjesto i značaj, str. 187–197; Šojat, Izbor iz pjesmarice; Šojat, *Hrvatski kajkavski pisci*.

1218 GMV, št. 1517.

1219 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 298.

je angel Gabriel, Narodil se je kralj nebeski, O Đurek i Lovrek, O smert strašna, Nut smert nosi oštru kosu) kot posvetne (npr. *Puste loze, Tebe lepo ja pozdravljam, Protuletno drago vreme, Cantio de parente quodam, ut sua filia claustrum peteret hortante*). Druga roka je na koncu zapisala še nekaj napitnic.¹²²⁰ *Varaždinska pesmarica II*¹²²¹ je prav tako nastala na koncu 18. stoletja. V njej je zapisanih 16 pesmi, posvečenih blaženi Devici Mariji.¹²²² V tretjo pesmarico se je kot lastnik podpisal Pavel Matić (Paulus Matich) in jo zato imenujemo *Pesmarica Pavla Matiča*. Rokopis je bil dokončan do leta 1797. Vsebuje latinske cerkvene pesmi ter Markov in Lukov pasijon, nato pa še kajkavski prevod pasijona iz Matejevega evangelija ter kajkavske cerkvene, nabožne in posvetne pesmi (npr. *Narodil se je kralj nebeski, O rumena prelepa zorja, Zdravo Rozalia roža bez ternja*). Posvetne pesmi vključujejo npr. znano pesem o pomladi *Protuletno drago vreme ko nam dohodi*, pesem o usodi Beograda v 18. stoletju *Glej kerščanstvo žalosnoga prejakoga Belgrada* in prozno pesem *Ah zbogom Pavel bratec moj*.¹²²³

Istega leta je nastal rokopis cerkvenih pesmi *Philomela sacra* (1796)¹²²⁴ organista, učitelja in tajnika Jurija Lehpamerja, ki je služboval v Kotoribi (Medžimurje).¹²²⁵ Vsebuje 116 pesmi in še eno s svinčnikom zapisano pesem na zadnjih straneh (*Vse stvarjenje veselo postaje*). Prične se z adventnimi (17) in božičnimi (19) pesmimi, nato sledijo pesem na praznik svetih Treh kraljev, postne (11) in velikonočne (7) pesmi, vnebohodne (2) in binkošne (3) pesmi, pesmi na praznik Svete trojice (2) in svetega Rešnjega telesa (23) ter tri pesmi o minevanju. Sledijo Marijine pesmi (19), svetniške (4) in pesmi za pokojne (7).¹²²⁶

10.4.4 Pesništvo v plemiških krogih

O *Pesmarici Ane Katarine Zrinske* se je začelo govoriti šele v devetdesetih letih 20. stoletja, saj je bila do tedaj v zasebni lasti. Posebej se je omenjalo in objavljalo šest njenih rokopisnih pesmi: *Popivka od razboja Čingičevoga; Ki*

1220 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 289–299.

1221 GMV, št. 719.

1222 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 299.

1223 Zvonar, Još jedna latinsko-kajkavska, str. 21–53.

1224 NSK, R 6838.

1225 Horvat, *Poviest Međimurja*, str. 219.

1226 Več o pesmarici Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 300.

*to glas za boga: ki se [v] svitu čuje; Jur bihi ravnice plačem napunila; Černu farbu sam si izabrala; Ah! povi mi, mati Eva; in Expressio amoris Magdalenae erga Jesum.*¹²²⁷ V hrvaški književnosti je Ana Katarina (Frankopan) Zrinska sicer že znana kot avtorica molitvenika *Putni tovaruš* (1661), ki ga je napisala v Ozalju (Karlovska županija). Molitvenik je izhajal tudi v Ljubljani (1687, 1715). Poročena je bila s Petrom Zrinskim, ki je iz madžarskega jezika prevedel spev svojega brata Nikole Zrinskega *Adrianskega mora sirena*. Ana Katarina je svojo pesmarico zapustila v rokopisu, ki vsebuje 84 pesmi v različnih jezikih; Katarini se danes pripisuje 31 pesmi.¹²²⁸ Po njeni smrti leta 1673 pa do leta 1714 je rokopis hranila Barbara Šidonija Peranska. Njen mož Franjo Delišimunović je v rokopis zapisal 12 pesmi, tudi posvetno *Protuletno drago vreme*, znano na Štajerskem. Zatim je rokopis prišel v last pavlinskega redovnika Pavla Jurjevića. Zadnjo pesem (»Amo darujem Ježuša«) je najverjetneje zapisal slovenski menih iz karlovskega samostana.¹²²⁹

Poleg že omenjenega speva Nikole Zrinskega je v tem obdobju nastal tudi spev o sigetski bitki Pavla Vitezovića (*Odiljenje sigetsko*, 1684), ki je napisal tudi zgodovinski spev v latinščini *Plorantis Croatiae saecula duo* (1703).

Ivan Franjo Čikulin (1681–1746) je poleg svojega znanega latinskega dela (*Ideae magnanimitatis Illyricae et Pannonicae*, 1705) napisal še kajkavsko pesem *Žalost i javkanje turskih, a radost i veselje kerščanskih duš, koje se leto 1697. na Ivanje pod Bihaćem s teli razlučiše* (1703).

V začetku 18. stoletja je nastala *Pesmarica Ignaca Bedekovića*.¹²³⁰ Bedekovići so bili znana plemiška družina iz Varaždinske županije. V rokopisu je kot lastnik pesmarice leta 1711 omenjen sodnik Stjepan Bedeković, nato pa leta 1720 še njegov bratranec podpolkovnik Ignacij.¹²³¹ Na notranji strani prve platnice je zapisana letnica A. D. 1712, na 4. listu je kasnejša roka F. Fanceva zapisala »Sbirka pjesamah vračtvah itd. Ignaca Bedekovića oko

1227 Mijatović, Zrinsko-frankopanska urota; Bogišić, Katarina Frankopan-Zrinski, 719–740; Feletar, Banica Katarina, str. 101–120; Bartolić, Majka Katarina; Bartolić, Sjetimo se hrvatske banice, str. 70–77; Zvonar, Tužaljka Ane Katarine, str. 251–257; Zvonar, Ljudski i književni lik, str. 264–302.

1228 Dukić, Lukec, Pjesme Ane Katarine, str. 279.

1229 Bratulić, Pjesnikinja Ana Katarina Zrinska, str. 302–319; Dukić, Lukec, Pjesme Ane Katarine, str. 277–280.

1230 Arhiv HAZU, II. a. 23.

1231 Zmajčić, Bedeković Komorski.

1720«. ¹²³² Rokopis vsebuje 16 pesmi: pesem o Petru Zrinskem (že znana iz *Drnjanske pesmarice*), znano pesem o pomladi (*Protuletno drago vreme*), pesmi *Želno tužim mило dišem* pa sledita še dve pesmi o Nikolaju Zrinskem. Trem latinskim sledijo pesmi *Vnogi name kad govore*, *Ptičice lepo spevaju*, *Lepa moja ptica draga papiga* (že znana iz *Drnjanske pesmarice*), *Kad turobna i žalostna zima probodi*, *Štimaš duša moja*, *Jur turobna i žalostna zima probodi*. Nato dve pesmi zaradi poškodbe lista manjkata, ohranjen je le začetek druge pesmi *Tajila sem tajila*.

Leta 1762 je Donat Fodroci (Fodroczy), fiskal Križevske županije, ¹²³³ prepisal del starejšega rokopisa iz leta 1669. Rokopis, imenovan *Pesmarica Donata Fodrocija*, ¹²³⁴ je sestavljen iz več delov: starejši paginiran del rokopisa vsebuje 10 pesmi, npr. *Cantio mixta. O buni Katarine Zrinjske* (»Samson beše zmožen v jakosti«). ¹²³⁵ Pod pesmijo najdemo Fodrocijev vpis: »Sic transit gloria mundi; haec prognosis conscripta est Chactornyae 1669 et per me descripta ex antiquo libro 1762. D. Fodroc m. p.« Drugi del vsebuje 10 ljubezenskih pesmi, npr. *Sad zadni put vu te gledim, sad je konec žitka moga*. Rokopis se zaključa z dvema slovenskima pesmima: *Pesem od rožic* (»Ki so moje rožice, pisane no bele«) Valentina Orožna, ki je bila objavljena leta 1848 v Slomškovih *Drobtinica*h, ter stanovska pesem o vinogradnikih *Petje vesel je slišat prav, v nogred od teh vincerov*, ki jo je pri nas zapisal Karel Štrekelj v *Slovenskih narodnih pesmih* (*Veseli pejtje je slišat prov * V noograd od teh vincerlov*). ¹²³⁶

Leta 1780 so nastale *Popevke horvatske*, ¹²³⁷ ki vsebujejo 12 posvetnih, večinoma ljubezenskih pesmi, znanih tudi iz drugih kasnejših pesmaric: ¹²³⁸ *Vidim duša, da si trudna; Videč vnoge čalarnosti toga sveta; Puste loze, k vam se vteče puno tuge* (znana iz pesmarice Katarine Patačić); *Ah, v ljubavi morat vmreti; Dober dan ti z radostjum želim; Kad se dragi skupa stanu; O nestalna ljubav sveta; Da te ljubim, moreš znati; Muža nemrem dobiti* (znana tudi pri Štefanu Modrinjaku); *Naj židov simo izide; O ljubav, kaj činiš; Prevelika sercu momu sad tuga dohaja*.

¹²³² Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 293.

¹²³³ Radauš, Fodroci.

¹²³⁴ Arhiv HAZU, I b 119.

¹²³⁵ Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 291.

¹²³⁶ Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 4, str. 305.

¹²³⁷ Arhiv HAZU VII – 12.

¹²³⁸ Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 295.

Leto kasneje so bile v Varaždinu napisane *Pesme horvatske Katarine Patačić* (1781),¹²³⁹ ki sodijo v tradicijo pesmaric, ki so jih za rabo v svojem osebne in socialnem krogu pisali plemiči. Nekatere pesmi v zbirki se namreč pripisujejo tudi Katarininemu možu Francu Patačiću.¹²⁴⁰ Zbirka vsebuje 30 rokokojskih ljubezenskih in refleksivnih pesmi po italijanskem vzoru.¹²⁴¹ Vsaj 17 pesmi naj bi bilo prevedenih iz italijanskega jezika, med njimi tudi pesem *Ljupčiča uskok*, ki se pripisuje Tassovi pastoralu *Aminta: Amore fuggitivo*.¹²⁴² Ostale pesmi so prevodi italijanskih libretov, npr. *Ja sem vu Morju* in *Ti znaš, da zaljubljen jesem* sta prevoda arij iz libreta *La Nitteti* Pietra Metastasia. Pesmi, ki niso prevedene, verjetno izhajajo iz kajkavske ustne slovstvene tradicije;¹²⁴³ pesem *Puste loze* je znana tudi iz drugih kajkavskih rokopisov.

*Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis*¹²⁴⁴ je zbirka 97 kajkavskih rokopisnih pesmi. Na prvem listu je zapisan datum 1805 in inicialke L. I. B., ki naj bi označevale ime avtorja Ludovicus Jelachich de Busin.¹²⁴⁵ Na tretjem listu pod naslovom piše V. Gaj 1873. Rokopis vsebuje 97 posvetnih pesmi, ki so naslovljene kot popevke (79) (npr. *Adio Madama dušica; Ah, nestalna ljubav sveta; Muža nemrem dobiti*), napitnice (12) in arije (6) (npr. *Vse stvarjenje sad počiva*). Večina pesmi se ujema s tistimi v obširnejši Šafranovi pesmarici.

10.4.5 Posvetne pesmarice

Med letoma 1788 in 1790 je bila napisana *Pesmarica Antuna Tomašića*,¹²⁴⁶ župnika v Lovrečini (Vrbovec, Zagrebška županija). Lastnik Lovrečine je bil Bartol Patačić, mož Katarinine hčerke Eleonore, ki mu je Tomašić posvetil dve priložnostni pesmi, po eno pa še materi in soprogi. Sledi še 47 pesmi, ki so po vsebini napitnice, satire in ljubezenske pesmi. Pesmi *Blago onom koga more slobodnije živit* in *Blago onom koga more pamet njegva*

1239 NSK, R 4087; kritična izdaja rokopis je dostopna v *Pesme horvatske*.

1240 Fancev, Kmet muž, str. 430.

1241 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 296; Kassowitz - Cvijić, Patačić grof. Katarina, str. 269–270.

1242 Fancev, Kmet muž; Tomasović, »Ljubčiča uskok«, str. 148–152.

1243 Budišćak, *Pesme horvatske*, str. 44–54.

1244 NSK, R 3631.

1245 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 304.

1246 Rokopis ni ohranjen. Objavil ga je Vjekoslav Noršić, Još jedna kajkavska, str. 163–172.

branit se pripisujeta Francu Patačiču (ohranjeni sta tudi v *Varaždinski pesmarici I*).¹²⁴⁷

*Popevke horvacke prepisane leta 1796*¹²⁴⁸ so rokopis 13 posvetnih pesmi, večinoma ljubezenskih, ki jih je zapisovalec prepisal iz drugih starejših pesmaric: *Kam Pavel putuješ; Puste loze; Razgovor vu kojem otec kčer vu kloster nagovarja; O kak srečen hip je nastal; Ah ljubav nestalna; Včera buduć s puškom vane; O nesrečna ljubav sveta; Videč vnoge čalarnosti toga sveta; Ah ljubavi morat vmreti, žalost je prevelika; Muža nemrem dobiti; O nestalna ljubav sveta; Blago njemu koji smeje slobodno živet; Mladost moju sreću svoju sada ja gubim*.¹²⁴⁹

Pesmarica z uredniškim naslovom *Pjesme kajkavske 18. stoljeća*¹²⁵⁰ je rokopis 43 posvetnih pesmi, ki so večinoma protifrancoskega značaja.¹²⁵¹ Na koncu pesmarice najdemo zapis iz leta 1805, ki omenja pesnika Imbra Lopašića: »Pisma vitezovima harvatskih krajnah to jest slavnome narodu iliričkome u boj proti Francuzu odlazečim u gornjom Karlovcu dana 1a septembra miseca lita Gospodina 1805. Daruvana i prislavnome narodu poklonjena po Imbri Loppašiču, Harvačanu Ličko-Karlovačkome ter prislavnoga Ugerskoga i Iliričkoga kraljevstva prisesananome, a slavne varmedje zagrebačke izebnanome pravdoznancu. U Zagrebu. Kod Josipa Karla Kotsche slovo-jiskavca.«¹²⁵²

*Pesmarica Nikole Šafrana*¹²⁵³ je rokopis 193 kajkavskih posvetnih pesmi iz začetka 19. stoletja.¹²⁵⁴ Pesmi je napisala ista roka kot *Canticum* iz leta 1805.¹²⁵⁵ 17 pesmi je označenih kot napitnic (npr. *Draga bratja moja, Veseli se, kompanija*), šest pesmi pisec imenuje arije, ostale pa popevke. Konkretno naslove imajo tri pesmi: *Od Petra Zrina bana horvacko[g]* (»Gospoda prezmožna i ostali drugi«), znana tudi iz *Drnjanske pesmarice*, nato *Odgovor i spričavanje* (»Ah, z bogom, Jožek, moj bratec«) in *Od Aleksija* (»Ah, živet neču več«); slednja je prevzeta od Tita Brezovačkega. Arije so že znane iz Mahanovićeve pesmarice iz leta 1814 in so se pele v šolskih komedijah, npr.

1247 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 297.

1248 Arhiv HAZU, VII – 10.

1249 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 299–300.

1250 Arhiv HAZU, Ib 16.

1251 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 303.

1252 Arhiv HAZU, Ib 16.

1253 Arhiv HAZU, Ia 98; knjižna izdaja *Pjesmarica Nikole Šafrana*.

1254 Poje, *O pjesmarici*, str. 12–13.

1255 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 304

Veseli se, svet oholni in Vse stvarjenje sad počiva sta se peli leta 1802, arija *Otec dobri, višnji Bože* se je pela leta 1810, arija *Hajde, stare noge* pa je prevzeta iz komedije *Gluhonijemi*.¹²⁵⁶ Med popevkami so v pesmarici zastopane starejše pesmi: *Protuletno drago vreme; Jasno sunce sad potemni; Frater mi govori, suzami se bori; Včera buduč z puškum vane; Glej, krščanstvo, žalosnoga*. Pesmarica vsebuje tudi več ljubezenskih pesmi, ki se ne pojavljajo v starejših kajkavskih pesmaricah, poleg tega pa še šaljive in satirične ter lovske pesmi (npr. *Blago njemu koji smeje*). Manjšo skupino pesmi predstavljajo tiste, ki opevajo kak zgodovinski dogodek, npr. *Glejte, bratja, kurvo Kranjca; Spomeni se, Turopolje, z Erdödija bana*.¹²⁵⁷

Horvatske popevke svetske (1814)¹²⁵⁸ so nastale kot odziv na pobudo škofa Maksimilijana Vrhovca (26. junija 1813), naj župniki zagrebške nadškofije prično zbirati narodno blago. Tako je zagrebški kanonik Marko Mahanović sestavil obsežno zbirko pesmi.¹²⁵⁹ Med pesmimi najdemo denimo pesmi *Od ljubavi nebeskoga dobra* (»Človek! Človek! Sveta blago«) in *Muž vu kleti napija* (»Nikaj na svetu lepšega ni«). Slednja se pripisuje Josipu Keresturiju¹²⁶⁰ in je bila znana tudi na Štajerskem.

Najbolj znana zbirka kajkavskih napitnic je rokopis *Popevke po Ladislavu Forko*¹²⁶¹ iz leta 1823. Napisal jo je zlatarski župnik Ladislav Forko. Prvi del zbirke prinaša 20 Forkovih pesmi vključno z notnim zapisom. Poleg napitnic in svatbenih pesmi (npr. *Napitnica ob vremenu sodbe na Farofu Zlatarskemu popevana 1810* »Nikaj na svetu lepšega ni, Nego gorica kada rodi«) rokopis prinaša tudi predelano Volkmerjevo kmečko stanovsko pesem (*Od kmetskoga stališa preštimga od jednoga plebanuša na štajeru začeta*), priložnostne pesmi v čast škofu Vrhovcu in pesem o boju proti Francozom (*Juhka i preljuta vremena kada su nam ne dotikala*). Drugi del vsebuje še 126 napitnic iz neznane zbirke Juraja Grešića, župnika v Pušci (»Napitnice iz Protokoluma Grešićevoga«). Zadnja pesem v zbirki je slovenskega izvora:¹²⁶² »Ker bi Božja volja bla, / de b' noč nikul ne bla, / de b' sunce zmirom sjalo, / kjer najbolj svetlo«). Karel Štrekelj¹²⁶³ je objavil

1256 Andrić, Izvori starih kajkavskih, str. 41; Poje, O pjesmarici, str. 14–16.

1257 Poje, O pjesmarici, str. 16–20.

1258 Arhiv Odsjeka za etnologiju HAZU, Zbirka Matice hrvatske 191.

1259 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 304; Fancev, Hrvatska dobrovolja, str. 67–168.

1260 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 304.

1261 Arhiv HAZU, II b. 129; pesmi je objavil Fancev, Hrvatska dobrovolja, str. 67–168.

1262 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 305.

1263 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 4, str. 405.

dve verziji pesmi iz Štajerske (»Ko b' božja volja bla, de b' nikdar noč ne bla«) in Dobrunj (»K' b' božja volja bila, de b' nikol' noč ne bla«).

Ludbreška pjesmarica (tudi Ludbreško-bukovečka ali Kuzminska)¹²⁶⁴ je najverjetneje nastala okoli leta 1833, saj vsebuje tudi pesem Pavla Štoosa *Nut leto nam ovo je zadnje*.¹²⁶⁵ Avtorstvo se pripisuje Stjepanu Belovariju iz Donje Dubrave, ki je opravljal poklic učitelja v Kuzmincu.¹²⁶⁶ Rokopis prinaša kajkavske, štokavske, kranjske, nemške, latinske in madžarske pesmi. Med 103 pesmimi izstopajo naslednje: *Tebe lepo ja pozdravljam, draga golubica ma; Jarebica, moja ptica, ah, kamo si zletela; Ružica cvetuča, dika serca moga; Blažena mi hip i vura, ono vreme nastala; Janko ima mnogo truda; Ni ljepšega, ni dragšega, nego veselje*. Pesmarica vsebuje kar 62 napitnic, med njimi tri slovenske. Pesem z naslovom *Kranjska* se prične z verzi: »Pa les gajžlo bom poča, / de pram poleti, / pa bom dekle poprašo, / kako je kaj ti.« Štrekelj jo v skupini ljubezenskih pesmi zapiše v varianti: »Bom z' gajželco počuv, / De prah poleti, / Pa tri urce bom furov, / kir lubca leži.«¹²⁶⁷ Jezikovne značilnosti zapisa iz *Ludbreške pesmarice* kažejo, da jo je pisec slišal peti v prleških krajih.

Priloka pesmarica I oz. Pesmarica Ivana Mlinarića (*Knižica napitnic i popevkih skup zložena po Ivanu Mlinariću leta 1834*)¹²⁶⁸ je nastala v Prelogu v Medžimurju in vsebuje 11 pesmi, od tega osem napitnic, podobnih tistim iz *Ludbreške*, *Forkove*, *Varaždinske* in *Tomašičeve* pesmarice. Sledi pesem *Od pijanih žen* (»Moram iti k mojoj kumi«), ki je bila znana tudi v prekmurskem (*Staršinstvo i zvačinstvo*, 1807) in štajerskem prostoru (Štefan Modrinjak). Pesmarica prinaša še dve ljubezenski pesmi: *Listek bi ti pisal, draga golobica* in *Službu ti pošilam vu žalostnom listu*.¹²⁶⁹

10.4.6 Pesništvo Tita Brezovačkega

Tito Brezovački (1757–1805) je bil pavlinski duhovnik, ki je nekaj časa služboval tudi na varaždinski gimnaziji. Pisal je predvsem drame in pesmi. Izmed latinskih pesmi je najbolj znana elegija *Dalmatiae, Croatiae et Sla-*

1264 NSK, R 3949.

1265 Šojat, Izbor iz Ludbreške pjesmarice, str. 62–72.

1266 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 307; Zvonar, *Enigme Ludbreške*, str. 36–79.

1267 Štrekelj, *Slovenske narodne pesmi*, 3, str. 703.

1268 V zasebni lasti pri dr. Ivanu Brljaku iz Cirkovljana (pri Prelogu v Medžimurju).

1269 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 308; Zvonar, *Tri rukopisne pesmarice*, str. 13–65.

voniae, trium sororum recursus, v kateri brani hrvaško samostojnost zaradi vse večjega madžarskega pritiska (anonimni rokopis iz leta 1790). V pesmi *Jeremijaš nad horvatskoga orsaga zrušenjem narekuje* se je obregnil ob razpadanje moralnih vrednot na Hrvaškem, zaradi česar je cenzura leta 1801 preprečila tisk dela.¹²⁷⁰ V tisku pa sta se ohranili njegovi pesmi *Uspominak* (1804) in *Pisma baronu Juri Rožiću* (1805); v prvi toži starec Staroslav vili Slovinkinji: »Jer ne vidiš, što Hrvati rade? / Ne miluju nit stare nit mlade. / Braća naša od nevolje cvile, / nit nahode miloga nit mile; / među ljudmi ljudi ne imadu, / nit se tužnim smilovati znadu.«¹²⁷¹ S svojim delom je Brezovački zelo vplival na štajerskega pesnika Štefana Modrinjaka, ki je bil prav tako dijak varaždinske gimnazije.

10.4.7 Prvi kajkavski ep

V 19. stoletju so ponovno postale popularne zgodovinske epske pesmi. Bitka pri Sisku je postala navdih zagrebškemu bogoslovcu Tomašu Goričancu, ki je izdal delo *Opseđenje i pobje sisečki 1593* (1837). Spev vsebuje 1420 verzov v trohejskih desetercih.¹²⁷²

10.4.8 Ilirski krog pesnikov v Danici horvatski

Leta 1835 je bila ustanovljena *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*, v kateri so se kot pisci uveljavili nekateri člani Gajevega ilirskega kroga (Ljudevit Gaj, Antun Mihanović, Ivan Kukuljević, Pavel Štoos, Ljudevit Farkaš Vukotinović, Mato Topalović, Juraj Tordinac, Stjepan Marjanović). Politik in književnik Ljudevit Gaj (1809–1872) je središnja oseba ilirskega gibanja na Hrvaškem. Študiral je tudi v Gradcu, vendar je še pred Vrazovim prihodom na študij odšel v Pešto. Znan je postal po letu 1830, ko je izšla knjižica *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisana*. Leta 1835 je pričel izdajati *Novine Horvatske* z literarno prilogo *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*. Prvo leto je časopis še izhajal v kajkavščini, zatem

¹²⁷⁰ Brezovački, Tito.

¹²⁷¹ Brezovački, *Dramska djela*, str. 234.

¹²⁷² Jembrih, *Kajkavski filološki ogledi*, str. 1016–1025.

pa že v štokavščini. Leta 1836 se je časopis preimenoval v *Ilirske narodne novine*, priloga pa v *Danico ilirsko*. Oblast je leta 1843 prepovedala javno rabo imena ilirski in časopis se je ponovno preimenoval v *Narodne novine*. Znana je Gajeva budnica *Još Horvatska ni propala* (1833).

Pravnik in književnik Antun Mihanović (1796–1861) je na Reki, kjer je služboval med letoma 1823 in 1836, napisal svojo najbolj znano pesem *Horvatska domovina* (»Lijepa naša«), ki je leta 1862 postala hrvaška himna. Objavljena je bila leta 1835 v Gajevi *Danici*. V svoji zreli dobi delovanja je napisal samo 10 pesmi. Bolj je znan kot avtor knjižice *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku* (1815), v kateri najdemo ideje, iz katerih se je kasneje razvil program hrvaškega narodnega preporoda.¹²⁷³

Književnik, naravoslovec in politik Ljudevit Farkaš Vukotinić (1813–1893) je prav tako leta 1835 pričel objavljati v *Danici*; njegova najbolj znana pesem je davorija *Pesma Horvatov vu Glogovi leto 1813* (»Nek se hrusti šaka mala«). Izdal je več knjig s pesmimi: *Pesme i pripovedke* (1838, 1840), *Ruže i tarnje: pesme* (1841), *Pesme domorodne* (1842), *Pesme* (1847), *Trnule: pjesme* (1862).

Ivan Kukuljević Sakcinski (1816–1889) ni bil samo politik, temveč tudi zgodovinar in literat. Od leta 1837 je sodeloval v ilirskem gibanju in se je uveljavil kot eden njegovih voditeljev. Pisal je narodne budnice in zgodovinske pesnitve. Že v letu 1837 je objavil nekaj lirskih pesmi v *Danici*, leta 1838 pa je bila natisnjena *Jurana in Sofija*, junaška drama in hkrati prva v Zagrebu predstavljena drama v hrvaškem jeziku. Med letoma 1842 in 1847 je objavil razna dela v štirih zbirkah, v katerih je tudi veliko narodnih pesmi, ki jih je nabral med Hrvati. *Rokopisna zbirka iz zapuščine Ivana Kukuljevića*¹²⁷⁴ je sestavljena iz desetih zapisov različnih pesmi: prve tri pesmi so ljubezenske (*Rožica rumena, z pervoga vremena; Ne zameri draga moja, da te ljubim; Zbogom, Nanet moja, van je ljubav tvoja*), sledi božična pesem iz *Cithare octochorde* (*O vreme preljubleno, o vreme radosti*) in znana pesem o pomladi (*Protiletno drago vreme ko nam dohodi*). Sledi del speva Gregorja Kapucina *Pastir pogubljenju ovcu iskati*, nato dve pesmi o smrti (*Nut smert nosi ostru kosu; O smert strašna! O smert huda, kulika činiš čuda*) in napitnica (*Komu domovina draga je, vsaki za svojega naj pije*). Rokopis se konča s pesmijo *Vsi jeziki zapevajte*.¹²⁷⁵

¹²⁷³ Jembrih, *Kajkavski filološki ogledi*, str. 778–796.

¹²⁷⁴ Arhiv HAZU, XV-23/c I. g 25.

¹²⁷⁵ Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 308.

V *Danici* je objavljala tudi Pavel Štoos (1806–1862). Pesem *Nut, Novo – Leto! Mati – Sin – Zorja* (1831) je alegorična elegija (pod naslovom *Kip domovine vu početku leta 1831* je bila objavljena v *Danici* leta 1835). Objavljene so bile še pesmi *Glas kričečega vu pustini* (1833), pesmi v čast banu Jelačiću, Ljudevitu Gaju in J. Draškoviću. Leta 1858 je izdal pesmarico *Kitice crkvenih pjesamah*.

V *Danici* so objavljali še drugi manj vidni pesniki, npr. Mato Topalović (*Bog i molitva domoroca ilrskog*, 1836), Juraj Tordinac, Stjepan Marjanović (*Tužba na odbranjenje mnogih slavjanskih detčakah*, 1836).

Pesnik, dramatik in prevajalec Dimitrija Demeter (1811–1872) je prav tako kot Gaj študiral v Gradcu, kjer je spoznal tudi nekatere štajerske preporoditelje, npr. Jožefa Muršca. Bil je urednik almanaha *Iskra*, pa tudi časopisov *Südslavische Zeitung*, *Danica*, *Narodne novine* in *Hrvatski sokol*. Eno od njegovih najbolj znanih del je zgodnjeromantična pesnitev *Grobničko polje* (1842). Posebno mesto zavzema budnica *Pjesma Hrvata* (»Prosto zrakom ptica leti«).

Epske pesnitve je v tem obdobju pisal tudi Ivan Mažuranić (1814–1890). Sprva je sodeloval pri Gajevi *Danici*, nato pa je leta 1846 izdal svoje najbolj znano delo, pesnitev *Smrt Smail-age Čengića*.

10.5 Prekmursko protestantsko pesništvo

Pojav protestantizma na prekmurskem ozemlju v prvi polovici 16. stoletja je bil povezan z zemljiškimi gospodi, ki so na Ogrskem določali vero svojih tlačanov. V gornjem Prekmurju so evangeličani pospešeno ustanavljali cerkvene občine, kar je privedlo do tega, da so že okoli leta 1590 v celoti obvladovali tamkajšnjo cerkveno upravo. Protestantizem se je v prekmurskih župnijah obdržal še vse do leta 1733, ko je Župnijo sv. Benedikta v Kančevcih zapustil zadnji pastor. Protireformacija je torej trajala kar 60 let, vse od leta 1672, ko je katoliška postala Gornja Lendava (Grad). Poleg teh so za protestantske veljale še številne druge župnije v soboški dekaniji: Sv. Jurij, Pertoča, Tišina, Murska Sobota, Martjanci, Selo, Veliki Dolenci, Gornji Petrovci in Gornji Senik.¹²⁷⁶ Med letoma 1732 in 1781

¹²⁷⁶ Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 101, 102, 181.

so prekmurski pastori delovali v artikularnih krajih Čobin (Nemescsó), Celdömölk (Železna županija) in Šurd (Šomodska županija, danes Zala). Kalvinci v Železni županiji so prišli v kraj Felső Ör, v Zalski županiji pa jim je bil dodeljen kraj Szilyágyu.¹²⁷⁷ Še posebej je treba omeniti pisatelje Mihaela Severja, Števana Küzmiča in Mihaela Bakoša. V okolici Šurda je bila tudi slovensko govoreča skupnost, v kraju samem pa evangeličanski licej. Verniki so prehodili dolgo pot, da so prispeli v te kraje, kjer so se nato udeležili evangeličanskega ali kalvinskega obreda. Pot so si krajšali tudi s prepevanjem pesmi.¹²⁷⁸ Mnogi so se preselili v druge kraje Šomodske županije, npr. v Šurd, Sand, Iharosberényi in Porgószentkirály.¹²⁷⁹ Po tolerančnem patentu leta 1781 so bile ustanovljene nove evangeličanske župnije v Puconcih (1783), Križevcih (1783) in na Hodošu (1783),¹²⁸⁰ kmalu so evangeličanske cerkve dobili še v Bodoncih (1792), Gornjih Petrovcih (1800), Domanjševcih (1800), Gornjih Slavečih (1828), Murski Soboti (1910) in v Moravcih (po 1913).¹²⁸¹ V Križevcih je služboval prej omenjeni Bakoš, v Puconcih Blaž Berke, Šandor Terplan in Števan Sijarto, na Hodošu pa Janoš Kardoš. Patent je zagotovil svobodno izvajanje verskih obredov, vendar petje cerkvenih pesmi ob spremljanju mrličev na pokopališče še vedno ni bilo dovoljeno.¹²⁸²

Protestantska knjižna dejavnost v prekmurskem jeziku torej nikoli ni bila zares prekinjena, saj so bili prekmurski »izgnanci« tudi v tistih 50 letih, ko so morali zapustiti prekmurske župnije in se odseliti, še naprej knjižno dejavni in so tiskali svoje knjige v tujini.

10.5.1 Najstarejša prekmurska pesmarica iz Martjancev

Martjanska pesmarica I²⁸³ (dalje MP I) je prekmurski in kajkavski rokopis pesmi iz 17. stoletja. Ker pesmarica nima prvotnega naslova, je današnje ime dobila po nekdanjem lastniku rokopisa Nikolaju Legénu

1277 Kerčmar, *Evngeličanska cerkev*, str. 114.

1278 Heiner, *Hodoške evang. gmajne*, str. 65.

1279 Kerčmar, *Tolerančni patent*, str. 226.

1280 Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 216; Sedar, *Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih*, str. 93.

1281 *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 155.

1282 Pivar Tomšič, *Bog je naše zavetje*, str. 210.

1283 UKM, Ms 56; knjižna izdaja Novak, *Martjanska pesmarica*.

iz prekmurskega kraja Martjanci, ki se je v rokopis podpisal leta 1710 in hkrati zabrisal prvotno letnico nastanka. Na notranji strani zadnje platnice je še podpis nekdanjega lastnika Terplana. Najpomembnejša raziskovalca rokopisa Vilko Novak in Franjo Fancev sta pod Legenovim zapisom prepoznala letnico 1643, v četrtem delu pa še letnici 1657 in 1695, kar rokopis gotovo uvršča v 17. stoletje. Fancev je kasneje prepoznal še starejšo letnico 1593 in besedilo »Prekomurske pjesmarice« razglasil za najstarejši kajkavski rokopis pesmi, ta oznaka pa je v hrvaškem prostoru obveljala vse do današnjih dni.¹²⁸⁴ Nekatere pesmi v rokopisu so po nastanku še starejše in segajo v 16. stoletje; tako se je pod edino datirano pesem *Cantio de matrimonio* podpisal Andrej Šajtič leta 1534: »To pesen spravil lepo jo zveršil Andreas Šajtič vu dobroj voli po Kristuševom na svejt rodenjej jezero pet stou tri deset vštertom.«¹²⁸⁵ Omenjena pesem je verjetno prevod madžarske pesmi, ki se je skupaj z anonimno *Adhortatio mulierum* ohranila v *Lugossyjevem kodeksu*,¹²⁸⁶ v katerem so prepisi pesmi Pála Somogyija iz let 1629–1634.¹²⁸⁷

Kraj Martjanci je v času nastanka pesmarice cerkvenoupravno pripadal škofiji Győr ter bil med letoma 1592 in 1672/73 protestantski, čeprav so se zemljiški gospodje Batthyány že leta 1630 spreobrnil v katolištvo.¹²⁸⁸ Župnijo so vodili pastori Ivan Salaseg(n)i, Ivan Jagodič, kalvinec Mihael Domjan, Janez Šinkoh (Szinkoch) in Adam Bokány.¹²⁸⁹ Prvotni značaj pesmarice je protestantski, vendar so jo kasneje uporabljali tudi katoličani, kar je razvidno iz raznih popravkov besedil Nikolaja Legéna.¹²⁹⁰ Med katoliškimi duhovniki sta tam službovala Matija Pavel Tusilovič (1698) in Matija Slavič (1702), v letu 1713 naj bi župnijo vodil licenciat.¹²⁹¹ Pesmarico je najverjetneje zapisal tamkajšnji učitelj in/ali kantor, saj so jo uporabljali v cerkvi in šoli: »Populum in Ecclesia et in scholis juventutem Dirigentium.« Po vizitacijskem zapisniku je učitelj v Martjancih izpričan vsaj od leta 1627.¹²⁹²

1284 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 3–5; Fancev, *Tragovima hrvatske kajkavske*; Fancev, *Hrvatska kajkavska poezija*, str. 86–105; Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 286, 287.

1285 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 355.

1286 Hadrovics, *Magyar és déli szláv*, str. 12.

1287 Novak, *Še o prekmurskih*, str. 53.

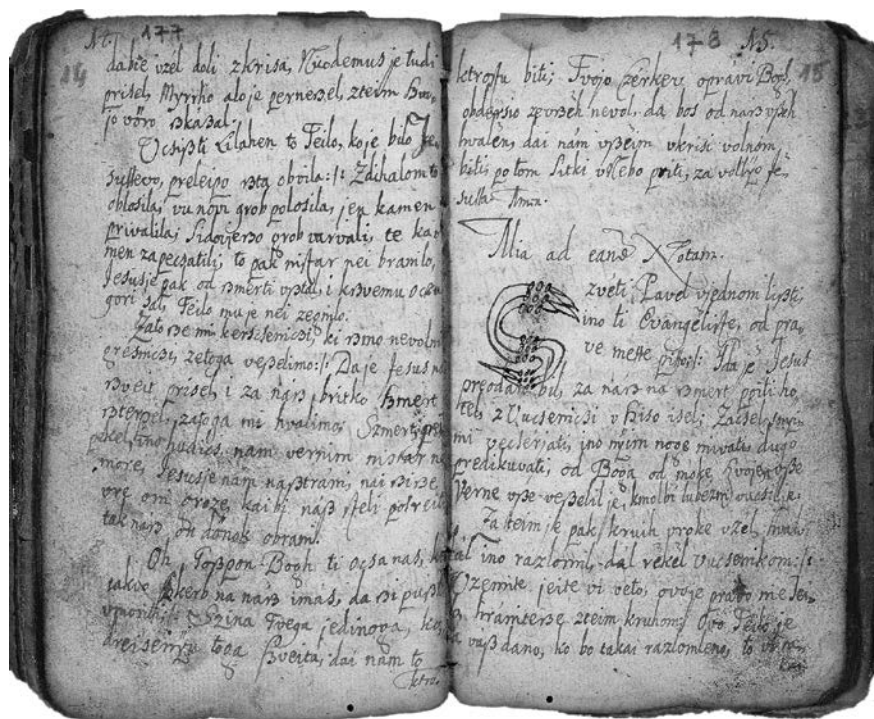
1288 Kokolj, Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 43.

1289 Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 184.

1290 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 17.

1291 Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 160.

1292 Kokolj, Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 29.

Slika 30. Pesem Sveti Pavel v jednom listi. UKM, Ms 56, fol. 89v–90r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

Pesmarica je sestavljena iz petih različnih delov in vsebuje 160 pesmi, od tega dve madžarski¹²⁹³ in eno večjezično latinsko-madžarsko-kajkavsko. V prvem delu so zapisane adventne in božične pesmi, med njimi jih je deset (od 57) že znanih iz tedanjih kranjskih in gradiščansko-hrvaških protestantskih tiskov: *Z nebes anđel priletel; Od nebes pride anđelje; Od sunčenoga shajanja dika bojdi; Hvalen bojdi Jezus Kristus, da si nam človek rođen; Dejte se rodi v Betlehemu; Denes je Jezus nam rođen; Ete den je pun vsega veselja; Hvalimo mi denes Boga; Nam je rođeno dejtece in To je te den veseli.*¹²⁹⁴

V drugem delu pesmarice se nahajajo pesmi za post in veliko noč, med njimi jih je deset (od 41) že znanih iz tedanjih kranjskih in gradiščansko-hrvaških protestantskih tiskov: *Kristus je gori vstal, naše grejhe odpral; Kristusu vuzma agnecu; Da so bili vučenici na vuzen v hiši; Gda Jezus na*

1293 O madžarskih pesmih več v Lőkös, O nekim madžarskim, str. 353–366.

1294 Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 14.

*križnom drejvi; Jezus nam je od smerti vstal; Jezus Kristus odkupitel naš; Na vuzen tri Marije rano; O grejšni človik; Profetje so nazvejstili in Sveti Pavel v jednom listi.*¹²⁹⁵

V tretjem delu pesmarice, v katerem se nahaja 16 pesmi za binkoši in vnebohod, je samo ena pesem znana iz gradiščanskohrvaške protestantske pesmarice Grgurja Mekinića:¹²⁹⁶ *Gda Jezus Kristus Sin Boži hotel je v nebo stopiti.*¹²⁹⁷

Četrti del vsebuje 35 različnih pesmi, od katehetičnih, spokornih, tolažilnih in zahvalnih, jutranjih in večernih. Štiri pesmi najdemo že v protestantski pesmarici Grgurja Mekinića:¹²⁹⁸ *Kristus, ki si den i svetlost; Elias te prerok modri; Hotte k meni, pravi Boži Sin in Hvalim jaz lepo tebe, o Bog.* Na začetku najdemo pesem *Cantio de Rakoczio (Pojdi verni sluga)* – madžarsko žalostinko o Erdeljcih v tatarskem ujetništvu, na koncu pa daljšo pesem o Mariji Magdaleni (*Prav so popejvali vu jednoj popevki*), znano tudi iz madžarske natisnjene pesnitve *Historia az maria Magdolnanak sok büneiböl* (1683, 1703).¹²⁹⁹

Peti del vsebuje 11 pesmi, med njimi pesem o sigetski bitki neznanega avtorja iz druge polovice 16. stoletja, ki govori o junaškem boju Nikolaja Zrinskega pri Sigetu. Sledita dve nabožni pesmi, pesem o grlici (*Žalosno vidim gerlico*), pesem proti pijančevanju (*Tužim vnogo Bogu*), pesem o možu, ki daje nauke ženi (*Oženil se je jeden mlad junak*), ženitveno pesem *Cantio de matriomonio* Andreja Šajtiča (*Dobri hišnici, vi poslušajte*) ter še dve ljubezenski pesmi: *Zorja moja* in *Tužil se je jeden mladenec*.¹³⁰⁰

10.5.2 Pesmarica iz Nedelišča¹³⁰¹

V kajkavski literaturi je za to pesmarico uveljavljeno poimenovanje *Nedeliščansko-markiševska crkvena pesmarica* (dalje: MNP),¹³⁰² saj se v njej nahaja pesem *Na svetoga Pavla preobernenja den*, ki se konča z naslednjim zapisom: »Veta pesen spravljena je zdaj verze i svetoga pisma vunka vzeta

1295 Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 14.

1296 Več o Mekiniću v poglavju Pesništvo v gradiščanskohrvaškem jeziku.

1297 Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 14.

1298 Mekinić, *Dušeune pesne*.

1299 Novak, Še o prekmurskih pesmaricah, str. 54.

1300 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 10–12.

1301 NUK, 1485/I/1; RRSS, Ms 195; za faksimile gl. dLib.

1302 Jembrih, *Na izvorima*, str. 83.

90.

#.

Hvala bodi Bogu govil na višini,
 a ljudem mir na zemli, ki za svojo
 dušo pasiko nosi, dokle-
 im aro vreme, letke Boga bore,
 i pa grehe merzi, te dobro vsleg,
 dar esini. Amen.

Pesem od Sodoma & Gomorhe.

Poslušni kerschaftro
 veliko nevoljo, Sodoma-
 Varasa veliko teskosti;
 Vreme Abrahama, kterasro
 vchinyena, ino nad Gomorhom
 kterasro igodjena.

Pervo neg Poslpon Bogh Sodoma
 kaskiga Abraham moljase
 Poslpodina Boga, dabi ne kas-
 tigar, Sodoma Varasa, negdabie
 zdesa!

Slika 31. Pesem o Sodomi in Gomori.

© NUK, 1485/I/1, fol. 70r.

je, v nedeliški ponedlek prvo postni, meiseca je den osmi.«¹³⁰³ Pesem je bila torej napisana v Nedelišču v Medžimurju, ko so tam prebivali grofje Zrinski (1546–1691), saj je pod pesmijo o Noetu še letnica nastanka 1632: »Od Kristuševoga na svet porodenja, da se j pisalo jezero i šest sto. Inober toga, trideset i drugo, pesenje spravljenja, Boguvi na diko.«¹³⁰⁴ Zrinski so bili naklonjeni protestantizmu, vendar so se v 17. stoletju spreobrnil. To je pomembna informacija, saj je na Ogrskem veljalo, da je ljudstvo prevzelo vero zemljiškega gospoda. Pesmarico je leta 1945 v Markišavcih našel prof. Matija Maučec, zato jo je Vilko Novak¹³⁰⁵ sprva poimenoval Markišavska, kasneje pa priznal, da bi jo bilo pravilneje imenovati Nedeliška;¹³⁰⁶ *Register rokopisov slovenskega slovstva* (RRSS) jo zato imenuje *Markišavsko-nedeliščanska pesmarica*.¹³⁰⁷ Ivan Zvonar je izrazil prepričanje, da je pesmarica napisana v kajkavskem jeziku, ki so mu kasnejši prepisovalci dodajali prekmurske jezikovne značilnosti.¹³⁰⁸ Po drugi strani pa se Jesenšek strinja z Jembrihom¹³⁰⁹ ter o jeziku Markišavske pesmarice (piše Markiševska) zapiše, da »je odličen primer jezikovnega prepletanja v panonskem jezikovnem prostoru, in sicer gre za opazno kajkavsko jezikovno osnovo, v katero prodirajo značilnosti takratnega prekmurskega dialekt«.¹³¹⁰

Pesmarica vsebuje 39 pesmi,¹³¹¹ od tega se prva ni ohranila v celoti, saj manjka njen prvi del. Na začetku najdemo postne pesmi, pesmi za cvetno nedeljo, na veliki petek, za Kristusov vnebohod in za nedelje po Sv. trojici. Sledijo pesem o Sodomi in Gomori, pesem o Noetu, o Adamovem izgonu iz raja, pesmi o sodnem dnevu, o spreobrnjenju sv. Pavla in pesem o Mariji Magdaleni. Iz MP I je od 14 pesmi, ki sta skupni obema pesmaricama,¹³¹² na primer znana pesem o Mariji Magdaleni *Prav so popevali vu jednoj popevki*, iz Mekinića pa *Jaz znam eden cvetek lejpi*. Kasneje sta bili v Severjevi pesmarici objavljeni pesmi *Posluhni vsak človik Božje zapovedi* in *Hvali kerščenik*

1303 NUK, 1485/1, fol. 129r.

1304 NUK, 1485/1, fol. 100v.

1305 Novak, *Prekmurske rokopisne*, str. 213; Novak, *Prekmurska Martjanska*, str. 63, 70.

1306 Novak, *Prekmurska Martjanska*, str. 76.

1307 RRSS, Ms 195.

1308 Zvonar, *Kajkavske rukopisne*, str. 288.

1309 Jembrih, *Na izvorima*, str. 89.

1310 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine*, str. 56.

1311 Jembrih (*Na izvorima*, str. 93) jih navaja 37.

1312 Novak navaja 12 pesmi (*Martjanska pesmarica*, str. 375–390), Zvonar (Biblijski lik, str. 30) pa pravilno število 14.

Gospodna Boga, v Sijartovi pesmarici pa pesem *Oh ti grešni človik spomeni se vezdaj*. Za pesem o Mariji Magdaleni je Novak¹³¹³ sklepal, da je prevedena iz nekega madžarskega rokopisa, ne pa iz tiskane izdaje *Historia. Az Maria Magdolnanak sok bíneiből való, jó remenseg alatt, kegyes megtereseről*, ki jo je spesnil János Szentmártoni Bodó in je izšla šele leta 1683. Po drugi strani pa Zvonar¹³¹⁴ opozarja, da je Bodó pesem prevedel že leta 1632 (»Ezt harminc-ketteben Ezerhatszaz utan«), prevajalec martjanske verzije, ki je tudi krajša, pa šele leta 1695 (»Vu jezero šest stou devetdesetipetom z vogerska jezika slovenski pisal sam«).¹³¹⁵ Markišavsko-nedeliščanska verzija, ki nima ohranjenega drugega dela pesnitve, naj bi po Zvonarjevem mnenju nastala istočasno z madžarsko, kar pomeni, da jima je za predlogo služil neki drugi, najverjetneje nemški tekst. Zvonar je to sklepanje izpeljal iz datacije pesmi o Noetu, saj je predpostavljal, da so bile vse pesmi napisane leta 1632, česar pa ne moremo potrditi, saj se nam rokopis ni ohranil v celoti. Tudi martjanska verzija ni ohranjena v celoti (manjka prvih 22 in zadnje tri kitice) in je bila rekonstruirana iz mlajše *Pertočke pesmarice I*. Pesem vsebuje tudi *Prekmurska katoliška pesmarica Franca Flisarja* iz konca 18. stoletja, vendar je kitica z informacijo o letu prevoda izpuščena.

10.5.3 Najobširnejša prekmurska protestantska pesmarica

Ta doslej neznani prekmurski rokopis, ki smo ga poimenovali *Prekmurska protestantska pesmarica Janoša Rituperja*,¹³¹⁶ je v Pokrajinsko in študijsko knjižnico Murska Sobota prišel leta 1993 iz zapuščine Dušana Reška iz Beltincev, zato ni evidentiran v Škafarjevi *Bibliografiji prekmurskih tiskov*, z njim pa se ni ukvarjal niti Vilko Novak. Gre za doslej najobširnejši prekmurski rokopis pesmi, saj vsebuje kar 451 pesmi na 745 straneh. Več listov je manjkajočih, vendar lahko naslove pesmi razberemo iz dodanega kazala. Prvotnemu rokopisu sta bila naknadno dodana še pasijon na začetku rokopisa in 12 pesmi na koncu rokopisa. O avtorstvu, letnici ali kraju nastanka ni podatkov. Njen avtor je bil verjetno protestantski pridigar ali učitelj.

¹³¹³ Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 388.

¹³¹⁴ Zvonar, *Biblijski lik*, str. 39.

¹³¹⁵ Citat iz Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 327.

¹³¹⁶ PIŠK, Ro 150; RRSS, Ms 196.

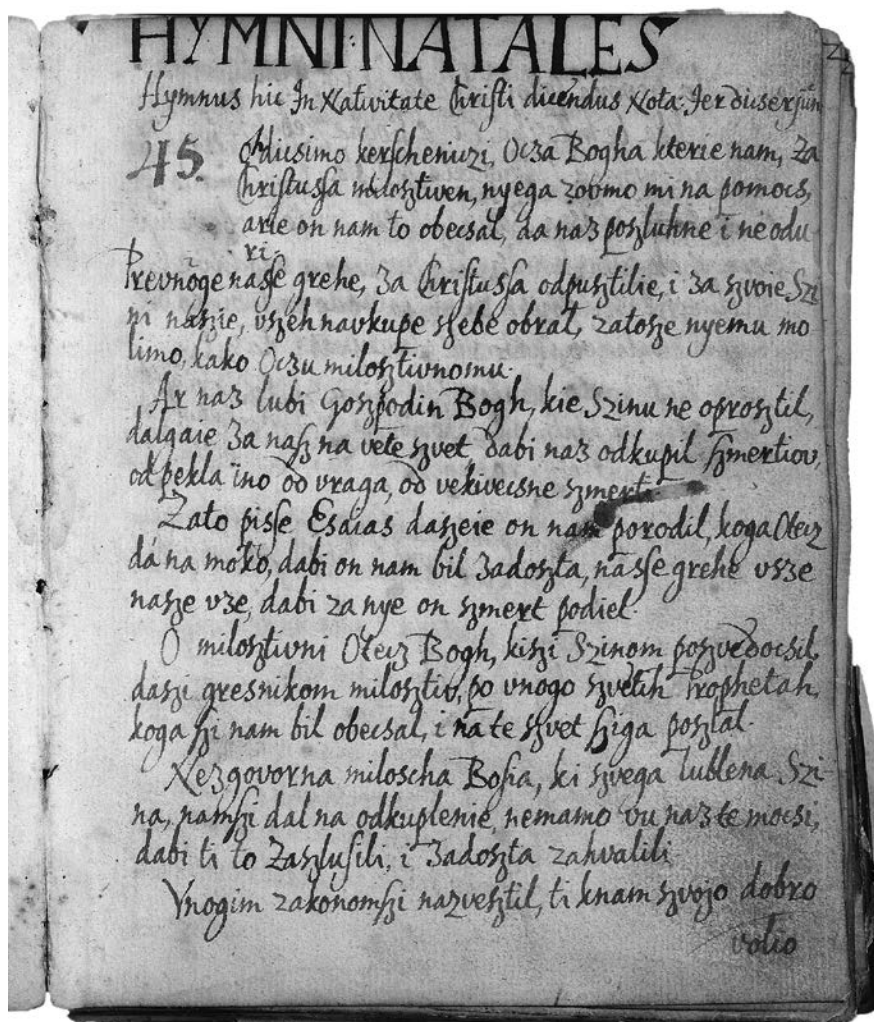
V rokopisu lahko zasledimo le ime nekdanjega lastnika in letnico 1810: Janoš Rituper (Rituper János). Po pesmi 212 je tudi naknadno dodan list z zapisom dveh kitic: »Za grejšna Adama i Eva pregrešenje ošpotan si, bičúvan si, končovi rozpét si. Na kálvárie breig nági si popelan od nečemurni hohárov, na križ rozpét si.« Sledijo izbrisano ime pisca ter kraj in datum »V-Soprouni 1806«. Po tem zapisu je bil ta rokopis v mestu Šopron, kjer je bil evangeličanski licej in kjer so študirali tudi prekmurški študenti. Dončec¹³¹⁷ pesmarico na podlagi jezikovne in vsebinske analize uvršča v 17. stoletje, kot domnevnega avtorja pa omenja duhovnika Tomaža Križana, ki je služboval v Gornjih Petrovcih, na Tišini in pri Sv. Juriju.

Pesmarica se prične z adventnimi in božičnimi pesmimi, sledijo pesmi v postnem času, binkoštni in vnebohodne pesmi, invokacije ter ponovno stare praznične pesmi v adventnem in božičnem času, večinoma prevzete iz MP I. Sledijo *Cantiones Comunes* in *Sequuntur Cantiones Quam*, ki vsebujejo različne Jezusove pesmi, pesmi za veliko noč, o Jezusovem vnebohodu, Davidu ipd. Tudi tukaj lahko zasledimo psalme. Velik del pesmi je prevzetih iz MP I, ena pesem pa se pojavi le v Markišavski pesmarici (pesem 236). Sledi skupina binkoštnih pesmi. Tudi tukaj je pesem, ki jo najdemo le v Markišavski pesmarici (pesem 246). V skupini pesmi za nedelje Svete trojice jih kar osem najdemo v *Markišavski pesmarici*. Sledijo pesmi o svetem Rešnjem telesu, kjer zasledimo pesem *Terden grad Boga imamo verni* (št. 302), ki jo še danes pojejo v evangeličanskih cerkvah v Prekmurju. Zadnji del pesmarice *Secunda par cantionis* vsebujejo tudi biblijske in apokrifne zgodbe. Dodatek vsebuje 12 pesmi, npr.: o sv. Štefanu, o pasijonu, o Adamu in njegovem grehu, o grešnosti itd. Pasijon po Matejevem evangeliju je vstavljen na sam začetek pesmarice, vendar manjkajo prvi listi, nekateri pa so zelo poškodovani. Samo to besedilo je napisano v čisti prekmurščini brez kajkavskih primesi, zato lahko sklepamo, da je bilo dodano kasneje. Posebnost pesmarice so pesem o biblijskem liku Suzane, pesem o protestantskem mučeniku Jánosu Szepetnekiju in prevodi 43 psalmov.¹³¹⁸

Med ohranjenimi pesmimi jih je kar 87 znanih iz MP I, glede na kazalo pa so še štiri pesmi iz tega rokopisa, kar znese približno 57 % vsebine MP I. V zvezi z *Nedeliščansko pesmarico* je pet pesmi, ki

1317 Dončec, Prekmurska rokopisna pesmarica, str. 206, 223, 224.

1318 Dončec, Prekmurska rokopisna pesmarica, str. 207, 208, 212.

Slika 32. Pesem Oh dičimo kerščenici. PIŠK, Ro 150, fol. 025r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

se pojavijo tako v MP I kot tudi v *Nedeliščanski*, ter 17 pesmi, ki jih zasledimo samo v *Nedeliščanski* (dve od teh je mogoče ugotoviti po kazalu, ker nista ohranjeni v rokopisu). Najbolj izstopajoča značilnost pesmarice je, da vsebuje zelo veliko prevodov psalmov. Del teh psalmov so najbrž prevzeli v MP II. Verjetno je ta pesmarica starejša od MP II,

vendar mlajša od MP I in *Nedeliščanske pesmarice* (torej je nastala med 1632 in 1756).¹³¹⁹

Pesmi so napisane na osnovi kajkavščine, vendar vsebujejo veliko prekmurskih besed in glasov, npr. za binkošte je uporabljen izraz rusali (kajkavsko trojaki), pojavlja se glas /ü/. Kljub temu je težko ugotoviti mejo med dvema jezikoma, ker se tudi sklanjatev v besedilih prepleta, npr. v mestniku in dajalniku ednine moškega spola zasledimo tako prekmursko končnico *-i* kot kajkavsko *-u*. Za pesmarico je značilno, da se namesto knjižne prekmurske končnice *-i* pojavlja glas *e* ali *é*, značilen za goriško in ravensko narečje, npr. »v Betleheme varašé narod se Kristus.«¹³²⁰

10.5.4 Pesmarica pucunskega pastora Blaža Berkeja

Blaž Berke je znan kot prvi duhovnik evangeličanske cerkvene občine Puconci, ki je bila ustanovljena po tolerančnem patentu leta 1783.¹³²¹ Izhajal je iz znane prekmurske plemiške družine. V virih se omenjata dva rojstna kraja, to sta Kančevci in Lončarovci.¹³²² Šolal se je v Čobinu (Nemescsó) in Šopronu na evangeličanskem liceju, nato se je leta 1779 vpisal na univerzo v Wittenbergu. Leta 1784 je postal prvi duhovnik v Puconcih, vendar je že po štirih letih odšel v Nemespátró v bližini Šurda. Po smrti žene je bil leta 1792 premeščen na Hodoš,¹³²³ od koder je zaradi neprimerne vedenja moral oditi že leta 1803.¹³²⁴

Rokopis z naslovom *Slovenske dühovne pesmi* (*Szlovenszke Dühovne Peszmi*)¹³²⁵ (dalje BP) je Berke večinsko napisal v Čobinu, kjer se je takrat šolal. Rokopis danes vsebuje 178 pesmi (doslej je veljalo število 185)¹³²⁶ in je razdeljen na dva dela, na začetku rokopisa pa najdemo še dve molitvi. Prvi del je razdeljen na dve večji vsebinski enoti: leta 1768 napisane *Incipiuntur canciones commuñes una cum Natalib, Paschalib, et Pentecostalibus* vsebu-

1319 Dončec, Prekmurska rokopisna pesmarica, str. 223.

1320 Dončec, Prekmurska rokopisna pesmarica, str. 208–212.

1321 Sedar, Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih, str. 92.

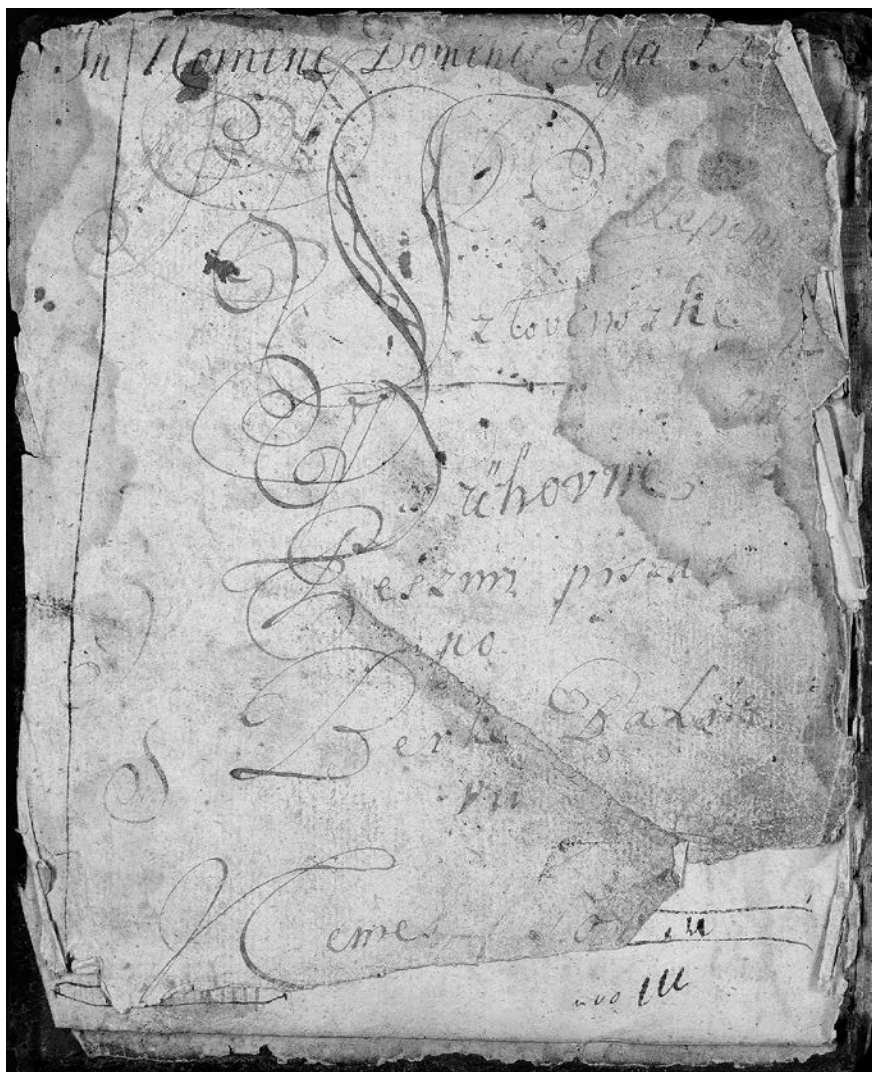
1322 Dončec, Pisni viri, str. 258, 259.

1323 Just, Berke, Blaž.

1324 Sedar, Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih, str. 106.

1325 NUK, Ms 1485/I/14; RRSS, Ms 146. Diplomatični prepis v SBS: *Slovenske dühovne pesmi pisane po Berke Balaši*.

1326 Prim. Jesenšek, Prekmurske protestantske, str. 245, 246; Just, Berke, Blaž.

Slika 33. Naslovnica Berkejeve pesmarice. NUK, Ms 1485/I/14, fol. 002v
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

jejo 90 pesmi (jutranje in večerne molitvene pesmi, božične, velikonočne in binkošne pesmi, pa tudi pesmi o svetem Rešnjem telesu, očiščevanju in oznanjenju Device Marije, Kristusovem pasijonu, sodbi in sveti Katarini), leta 1769 napisane *Sequuntur Cationes Quadragesimales* pa prinašajo 58 pesmi

(postne, velikonočne, vnebohodne, binkošne, adventne, božične). Glede na kazalo naj bi bilo število vseh pesmi v prvem delu 151, vendar vse zaradi manjkajočih folijev niso ohranjene oz. niso popolne. Tako v celoti manjkajo tri pesmi: *Oh Bough oh*, *Veselo Maria* in *Vu pravoj*. Nekatere pesmi v tem delu so vsebinsko nepopolne: folij 011r na primer vsebuje le zadnje tri kitice pesmi *Zakaj se žalostiš*, od fol. 066v manjka 11 kitic pesmi *Močni Božje gda Adama*, od fol. 072v manjka 14 kitic pesmi *Navkúp hvalimo*, od fol. 087v manjka 10 kitic pesmi *Gda Jeruzalemski templom*. Tudi pesmi *Szeti David Prerok* manjka končni del, sledeča pesem *Oh Bough oh* manjka v celoti, sledi pa začetek pete kitice pesmi *Otec Nebeški*. V drugem delu pesmarice *De Sacra Domini Cöena*, ki sledi kazalu, je naknadno dopisanih še 30 pesmi o smrti in minevanju. Na naslovnici je zapisano ime Janos Leposa. Ta del sta napisali vsaj dve roki, nekaj pesmi je verjetno napisal tudi Berke, ko je leta 1784 postal duhovnik v Puconcih.¹³²⁷ To bi seveda pomenilo, da je pesmarico v Čobinu napisal za lastno rabo in jo je po koncu šolanja odnesel s seboj v Puconce. Večja verjetnost je, da je bil samo prepisovalec pesmi za nekoga drugega, npr. Števana Küzmiča, Adama Farkaša ali Mihaela Bakoša. Slednji je ravno v letu 1768 prišel kot učitelj v Čobin in tam skrbel tudi za evangeličansko skupnost. Pesmarica bi nato lahko bila v uporabi v Križevcih, iz nje pa so si lahko pesmi prepisovali tudi drugi pastori in učitelji v krajih Puconci in Hodoš.

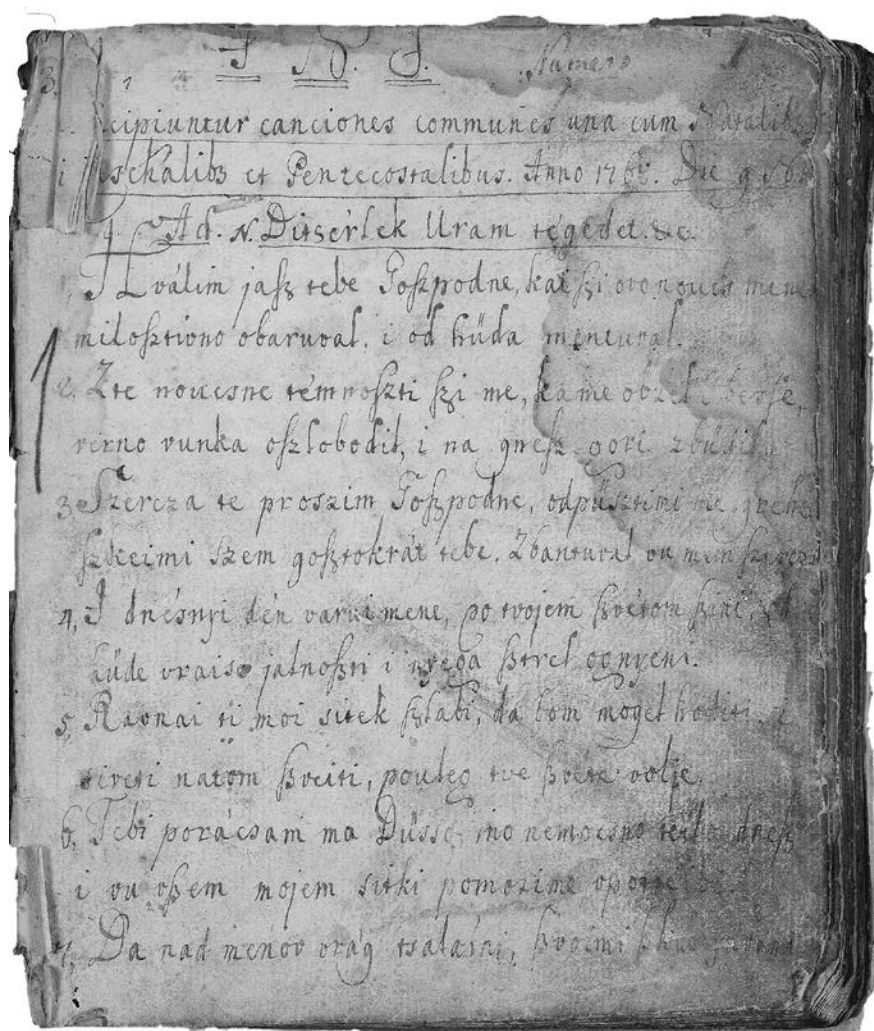
V Šopronu je Berke napisal tudi latinsko prigodno pesem v čast rektorju liceja Adamu Farkašu. Pesem je naslovljena *Ode Saphica honori ac venerationi Adami Farkas solemnia suis nominis celebrantis* in je bila natisnjena 1777.¹³²⁸ Farkaš je izhajal iz prekmurske plemiške rodbine in je bil najbolj izobražen Prekmurec v 18. stoletju, saj si je njegova družina lahko privoščila študij v tujini, najprej v Šopronu, nato pa v Jeni. V času njegovega službovanja je šopronski licej postal »prizorišče tolerantnosti in večjezičnosti.«¹³²⁹ Bil je podpornik vrste prekmurskih učiteljev in pastorej, npr. Blaža Berkeja, Štefana Bačiča, Jožefa Gergarja in Štefana Sijarta. Bil je znan tudi kot pesnik; že kot dijak je pisal latinske pesmi v sklopu šolanja.¹³³⁰

1327 RRSS, Ms 146.

1328 Just, Berke, Blaž.

1329 Šebjanič, Šolnik in domoljub, str. 121.

1330 Šebjanič, Šolnik in domoljub, str. 124.

Slika 34. Pesem Hvalim jaz tebe gospodne. NUK, Ms 1485/I/14, fol. 003r (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

10.5.5 Pesmarica križevskega pastolja Mihaela Bakoša

Avtor prve natisnjene prekmurske evangeličanske pesmarice z naslovom *Nouvi Gráduvál* (1789) je Küzmičev naslednik v Šurdu Mihael Bakoš

(1742–1803). Pesmarico je pričel sestavljati leta 1784 v Križevcih,¹³³¹ kjer je služboval kot evangeličanski duhovnik od leta 1783 do 1790, ko se je vrnil v Šurd. V času pripravljanja besedila je jeseni 1787 naletel na rokopis pesmi Števana Küzmiča in od tam prepisal predgovor za svojo zbirko.¹³³² Knjiga vsebuje 374¹³³³ cerkvenih pesmi in psalmov. V predgovoru, ki je napisan po Trubarjevem zgledu,¹³³⁴ je zapisal, da želi luteranskim rojakom podariti tiskan izbor cerkvenih pesmi po zgledu Nemcev in Madžarov.¹³³⁵

Pesmarica je razdeljena po dobah in praznikih cerkvenega leta ter drugih tematskih sklopih po zgledu madžarske pesmarice Jožefa Torkoša: prične se s prazničnimi pesmimi, ki jih deli na t. i. »hymnuske« in pesmi (adventne, božične in novoletne pesmi, pesmi na dan Kristusovega oznanjenja, postne pesmi, pesmi velikega tedna in velikonočne pesmi, vnebohodne in binkošne pesmi ter pesmi o Sveti trojici). Pesmarica se nadaljuje s katehetičnimi pesmimi o nauku vere in delih Boga, npr. pesmi po pridigi, o stvarjenju, Božji dobroti, skrbljivosti, besedi in o dekalogu, nato najdemo tri psalme (1, 50, 15), sledijo pesmi o Adamovem izgonu iz raja in človeški pokvarjenosti, o pokori in še dva psalma (51, 130), nato pesmi o svetem krstu, veri in opravičenju, o pravem krščanskem življenju in zakonskem stanu (Ps 128). Sledijo pesem sodnikov (Ps 82), pesmi o ljubezni, zatajevanju, razne molitvene pesmi o Bogu, o upanju, modrosti, molitvi, nato ponovno najdemo psalme (95, 30). Pesmarica se nadaljuje s pasijonskimi pesmimi, psalmi (57, 74), pesmimi o Cerkvi in v času nesreče ter litanijami. Na koncu najdemo skupino hvalnih pesmi, psalme (103, 147), jutranje in večerne pesmi, pesmi o smrti, sodbi in večnosti. Po kazalu sledi še prevod psalmov (5, 8, 19, 23, 42, 67, 92). Bakoš je pesmi dobil večinoma iz rokopisa svojega predhodnika Števana Küzmiča, čigar pesmi je tudi popravljal; vsaj 50 pesmi najdemo tudi v MP I in 22 v *Markišavsko-nedeliščanski pesmarici*.¹³³⁶ Psalmi so prevedeni iz madžarščine.¹³³⁷

1331 Šebjanič, *Slovenski obrednik*, str. 16.

1332 Šebjanič, *Slovenski obrednik*, str. 17.

1333 V *Slovenskem biografskem leksikonu* je napačna informacija, da knjiga vsebuje 55 pesmi.

1334 Jesenšek, *Prekmurske protestantske*, str. 249.

1335 Kranjc - Vrečko, Bakoš, Mihal (okoli 1742–1803).

1336 Novak, *Izbor prekmurskega*, str. 62.

1337 Smej, O prevodih psalmov, 222.

10.5.6 Pesmarica mrtvaških pesmi učitelja Števana Sijarta

Avtor prve natisnjene mrliške pesmarice v prekmurščini z naslovom *Mrtvečne pesmi* (1796) je učitelj Števan Sijarto (1765–1833) iz Večeslavcev. Učiteljsko službo je po prihodu iz šopronskega liceja opravljal v novoustanovljenih evangeličanskih občinah Križevci (od 1783), Puconci (od 1790) in Domanjševci (od 1806). Govoril je prekmurski in madžarski jezik ter srednje dobro še nemščino. Za službo kantorja je dobil plačilo en forint na leto od vsakega učenca, ob slovesnih praznikih pa štiri forinte in voz drv. Za pogreb, bedenje s petjem in pridigo je dobil sedem grošev.¹³³⁸

Mrtvečne pesmi je Sijarto napisal v Puconcih v času službovanja duhovnika Nikolaja Kozme.¹³³⁹ Prekmurski evangeličanski kantorji in učitelji so vodili dijaške in cerkvene zbore, ki so ob bedanju in na pogrebi za umrlega in za duše v vicah peli mrliške pesmi.¹³⁴⁰ Pesmarica vsebuje 73 pesmi, ki jih je sprejel iz starejših virov (»štore so sti stari pism vküp pobrane«). Več teh najdemo že v predhodnih prekmurskih rokopisih, npr. v BP (osem pesmi), MNP (ena pesem) in MP I (ena pesem). Sijarto je poznal tudi prekmursko tiskano produkcijo, saj je ponovno objavil 26 Bakoševih pesmi, štiri pa prevzel iz Severjevega in Küzmičevega katekizma.¹³⁴¹

10.5.7 Pesmarica Mihala Barle

Sobočan Mihal Barla (1778–1824) se je šolal na liceju v Šopronu, kjer je bil dejaven v dijaškem madžarskem literarnem društvu. Pisal in objavljajl je domoljubno liriko v madžarskem jeziku. Nato se je odpravil na študij v Jenó in se kasneje zaposlil kot učitelj in nato ravnatelj v latinsko-madžarski srednji šoli v Szentlőrincu. Leta 1810 je nastopil duhovniško službo v Kővágóörsu blizu Blatnega jezera (Veszprém), kjer je ostal do smrti.¹³⁴²

1338 EOL, Visitatio canonica Putzincz 1794, str. 17; Sedar, Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih, str. 96.

1339 Sedar, Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih, str. 96.

1340 Jesenšek, Prekmurske protestantske, str. 251.

1341 Jesenšek, Prekmurske protestantske, str. 252.

1342 Krajnc - Vrečko, Barla, Mihal (1777–1824).

Danes velja Barla za samostojnega evangeličanskega prevajalca novih in predelovalca starih pesmi;¹³⁴³ leta 1823 je izdal drugo cerkveno pesmarico (po Bakošu) z naslovom *Krščanske nouve pesmene knige* (1823). Na njegovo delo je vplival (in ga tudi financiral) evangeličanski superintendent (predstojnik) János Kis, ki se je v Šopronu in Jeni šolal ob istem času kot Barla. Tudi on je bil pesnik in je objavljial tako v takratnih revijah (*Aurora*, *Athenaeum*) kot tudi samostojno. Verjetno je zaradi osebnega poznanstva naročil Barli, naj pripravi novo cerkveno pesmarico za slovensko evangeličansko skupnost, saj je od izida Bakoševe pesmarice minilo že 30 let. Kot predlogo za Barlove pesmi Škafar¹³⁴⁴ navaja madžarsko pesmarico *Új Énekes könyv* (Budimpešta, 1805, 1817). Barla je uvedel posebne grafeme za prekmurske diftonge: ⟨â⟩ za /aɪ̯/, ⟨ê⟩ za /eɪ̯/ in ⟨ô⟩ za /oɪ̯/. Zavestno se je izogibal kajkavskih besed,¹³⁴⁵ popravljial pa je tudi skladnjo, kar je še posebej poudaril v svojem predgovoru, ko je utemeljeval potrebo po novi cerkveni pesmarici:

V eti knjigaj se ti krščanske nouve pesmi davajo v rouke. Spravlene so v čistom tvojem slovenskom jeziki; čiste so i na krščansztvo gledouč, takaj razumne i pobožne. Najdeš v eti na vsake svetke, na vsako priliko, vu kakšojšte stavi si i vu vsakoj duševnoj potrejbčini pripravno Bouga zvišavanje, duševni trošt i srdca tvojega pobougšavanje. V tom prvom Graduvali se je dosta zmenkanja nahajalo i ništere nespodobne reči; niti ta slovenščina je nej bila prava, nego vu vnougom tali na tühi jezik zaobrnjena: štero vsaki lahko na pamet vzeme. Kakoli je pa pravo v oni prvi pesmaj, tou vse se i v eti, v lepši red postavleno, nahaja.¹³⁴⁶

Bakoševa pesmarica prinaša nova poglavja, saj ni več urejena po zgledu starejših pesmaric 18. stoletja, ki so še ločevale med t. i. himnuši in pesmimi, kar je Barla sam poudaril in dal bralcu dodatno navodilo: »Ali mogouče bode što pitao, gde so ti nedelni himnuške, gde so te invocatie, gde so te pesmi po predgi? Te vse se čiste nahajajo med timi pesmami od Bože rejči.«¹³⁴⁷ Pet skupin pesmi sestavljajo: 1. Pesmi na te prednejše svétke

1343 Jesenšek, *Prekmurske protestantske*, str. 254; Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 69.

1344 Škafar, *Bibliografija*, str. 26.

1345 Novak, *Izbor prekmurskega*, str. 68–70.

1346 Barla, *Krszcsanszke nôve peszmene*, str. III.

1347 Barla, *Krszcsanszke nôve peszmene*, str. III.

(vsebuje praznične pesmi), 2. Od vere návuka (pesmi o lastnostih Boga in Božjih delih), 3. Právo krsčanstvo (pesmi o dolžnostih kristjana), 4. Hváłodávanje i prošnje vu vsáke féle stávi i spodoubi (priložnostne pesmi za vse stanove in za vsako priložnost), 5. Na gvúšno vrejmen slišajouče pesmi (jutranje in večerne pesmi, pesmi po jedi).¹³⁴⁸

Kako je Barla¹³⁴⁹ popravljaj pesmi Bakoša,¹³⁵⁰ je razvidno že iz prve adventne pesmi, ki jo je prepesnil tako, da se je povsem izognil tujejezičnim kalkom (*doli pride, gori vzeme*):

{Nebeška rejč doli pride,||Z nebes rejč večna prihaja,}
 {od večnoga Oče zide,||od večnoga Oče shaija,}
 {tejlo naše gori vzeme,||v tejli našem se oznava}
 {rodi se nam zveličanje.||i nam zveličanje dava.}

(Kritični prepis prve kitice prve adventne pesmi pri Bakošu in Barli)

10.5.8 Pesmarici hodoškega pastora Jana Kardoša

Janoš Kardoš (1801–1875) je bil na priporočilo puconskega pastora Franca Berkeja poslan v Šopron, kjer je obiskoval gimnazijo, teologijo pa je študiral v Nemčiji in na Slovaškem.¹³⁵¹ Služboval je v Szepetneku v Zalski županiji, od leta 1835 pa na Hodošu.¹³⁵²

Kardoš je skrbel za izdajanje šolskih učbenikov, zlasti abecednikov in beril. Njegovo najpomembnejše delo je priredba dveh novih pesmaric: *Krstšanske cerkevne pesmi* (1848) in *Krstšanske mrtvečne pesmi* (1848).¹³⁵³ V prvi knjigi se ne navezuje več na predhodnika Barlo in Bakoša, saj je večino pesmi sam prevedel iz madžarščine.¹³⁵⁴ Njegovo pesmarico so dvakrat ponatisnili (1875 in 1908) in jo uporabljali vse do leta 1970.¹³⁵⁵ Pesmi so razvrščene v 17 skupin: Vadlűvánje, Boug, Človek, Odkűpítel,

1348 Krajnc - Vrečko, Barla, Mihal (1777–1824); Jesenšek, Prekmurske protestantske, str. 254.

1349 Barla, *Krszcsanszke nűve peszmene*, str. 1.

1350 Bakoš, *Nűvi Gráduvál*, str. 1.

1351 V virih se pojavljajo različni kraji njegovega šolanja, med drugim tudi Dunaj.

1352 Janoš Kardoš.

1353 Šlebinger, Kardoš, Janoš (1801–1873).

1354 Novak, *Izbor prekmurskega*, str. 71; Jesenšek, Prekmurske protestantske, str. 256.

1355 Novak, *Izbor prekmurskega*, str. 72.

Posvetitel, Náprave posvetšenja, Dúhovno králevstvo bože, Právo krstšan-sztvo, sledijo pesmi za različne skupine ljudi in situacije, pesmarica pa se konča s pesmimi *Blázhenstvo krstšeníka vu etom žitki* in *Slejdnja dugovánja*. Dodatek vsebuje še štiri pesmi, ki so štete v skupno število 510.¹³⁵⁶ Med prevajanjem iz madžarskih predlog je v primerjavi z Bakošem in Barlo lahko tudi povečal število verzov posameznih pesmi. Za njegove pesmi so značilni spretna verzifikacija, smisel za rimo in ritem, zanimivo besedje in veliko domoljubje.¹³⁵⁷

Njegova druga pesmarica *Krstšanske mrtvečne pesmi* vsebuje 88 pesmi, ki so se pele med bdenjem pri umrlem in na pogrebu. Razdelil jo je na tri dele: (1) pesmi občinske (46 splošnih pesmi, ki se pojejo v hiši, ko je mrtvi še na parah), (2) pesmi rázločne (32 različnih pesmi, ki se pojejo ob slovesu pred hišo ali v cerkvi pri pridigi) in (3) pesmi zmesne (deset vmesnih pesmi, ki se pojejo na poti na pokopališče). V dodatku so še pesmi, ki se pojejo ali berejo pred hišo, kadar se ne pridiga ali kako drugače poslavlja od umrlega. Kardoševe mrliške pesmi so bile prav tako ponatisnjene (1878, 1929).¹³⁵⁸ Jesenšek¹³⁵⁹ je primerjal dve pogrebni pesmi v Sijartovem in Kardoševem prevodu. Gre za dve različni pesmi, ne pa za dva različna prevoda ene pesmi. Sijartova pesem *Pojmo tejla pohranimo* se pojavlja že v Berkejevi rokopisni pesmarici, v kateri najdemo tudi Kardošovo *Pojdmo tejlo pokopajmo*, ki so jo prepisovali tudi drugi kantorji (*Gaber-Bokanova pesmarica*, *Cantiones mortuales*). Kardoševa pesem je torej priredba Berkejeve pesmi.

10.5.9 Prevod psalmov Šandorja Terplana

Šandor (Aleksander) Terplan (1816–1858) se je rodil v Ivanovcih. Šolal se je v kraju Szentgyörgyvölgy, v Kőszegu in na evangeličanskem liceju v Šopronu, zatem pa eno leto študiral na evangeličanskem teološkem inštitutu na Dunaju. Leta 1838 je postal kaplan v Puconcih, kjer je ostal tri leta, nato pa se je umaknil v Kolto, ker je bil po smrti duhovnika Franca Berkeja zaradi spletk odpuščen. Na željo vernikov se je leta 1842 vrnil v Puconce.¹³⁶⁰

1356 Sovič, Janoš Kardoš, str. 27.

1357 Jesenšek, Prekmurske protestantske, str. 257.

1358 Jesenšek, Prekmurske protestantske, str. 258.

1359 Jesenšek, Prekmurske protestantske, str. 259, 260.

1360 Papp, Terplan, Aleksander.

Najpomembnejše njegovo delo je prevod vseh 150 psalmov v prekmurščino, ki ga je dodal tretji izdaji Küzmičevega *Nouvoga zákona* pod naslovom *Knige žoltárske* (1848). Prevajal je zvesto po izvirniku in se ni oziral na pretekle prevode psalmov.¹³⁶¹ Največ prekmurskih psalmov vsebuje *Prekmurska protestantska pesmarica Janoša Rituperja*, iz tradicije katere Terplan ni zajemal,¹³⁶² saj je kakor Barla posodabljal besedje iz kajkavskih in madžarskih knjig, npr. *alduvano Gospodna Boga ime – bojdi blagoslavlano ime Gospodna; dičite Gospodna Boga ime – bojdi hvaleno ime Gospodna*.

10.5.10 Prekmurska pesmarica Adama Rituperja¹³⁶³

Primer rabe v dveh evangeličanskih cerkvenih občinah Križevci in Puconci je rokopisna pesmarica, ki jo je leta 1809 kupil Ferenc Fartel iz Gabrnika: »Ete knige so v Gaberneki Fartél Ferenca štere je küpo 1809.« Gabrnik je zaselek vasi Selo (danes Občina Moravske Toplice), ta kraj pa so po tolerančnem patentu priključili protestantski cerkveni občini Križevci (danes Občina Gornji Petrovci). V Križevcih so službovali evangeličanski duhovniki M. Bakoš, F. Berke in B. Berke ter učitelji Š. Sijarto, Jožef Gergar in Pavel Smodiš.¹³⁶⁴ Slednja sta bila učitelja tudi na Hodošu in sta mrliške pesmi gotovo zapisovala, saj sta bila za to delo tudi plačana. Ime Adama Rituperja se v letih 1787/1788 omenja med gojenci katoliške sirotišnice v Požunu (Bratislavi).¹³⁶⁵

Prvi del pesmarice obsega strani od 9 do 80 in prinaša 32 mrliških pesmi; veliko jih je enakih pesmim, ki jih zasledimo v *Pesmarici Janoša Kerčmarja*.¹³⁶⁶ Drugi, zelo kratek del, vsebuje dve nabožni pesmi Adama Rituperja iz Bokračev: iz *Berkejeve pesmarice* sta znana pesem o bogatašu v peklju *Hitri žitek pogibelni* in pesem *Ti krščansko lüstvo*. Ritoper je zapisal tudi tretji del, ki vsebuje navodilo in pravila rabe vinograda. Začne se s pravnim besedilom *Na Határi stojéč*, ki se deli na 17 čankov (artikuluš), v katerih so zapisana pravila in navodila rabe ter obdelave vinograda, ki je

1361 Smej, O prevodih psalmov, str. 222.

1362 Dončec, Prekmurska rokopisna pesmarica, str. 221.

1363 NŠAM, Ro 6; RRSS, Ms 211.

1364 Sedar, Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih, str. 101.

1365 Kokolj, Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 78.

1366 RRSS, Ms 211.

dan v najem. Čas nastanka besedila ni znan. V četrtem delu je Ritoper prepisal veliko odlomkov iz prekmurske knjige ženitnih običajev *Starišinstvo i zvačinstvo*, ki so jo prvič izdali leta 1807, na koncu pa je ostanek pesmi o dijaškem življenju: *Gda pojdem, prosim perout, da bi mogel domov leteti*. V pesmarici je omenjeno še ime Franca Kerčmarja iz Sela z letnico 1888, ki je bil verjetno poznejši lastnik. Zadnji znani lastnik pesmarice je bil moravski duhovnik Aleksander Škalič.¹³⁶⁷ Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina, v besedilih so izpisani dvoglasniki /eĩ/ in /oũ/, včasih zasledimo tudi dvoglasnik /iĩ/, ki je v stari knjižni prekmurščini praviloma označen s črko ⟨i⟩ (tudi v katoliških in evangeličanskih tiskih).¹³⁶⁸

10.5.11 Pesmarica Janoša Kerčmarja iz let 1862/1863¹³⁶⁹

Pesmarica Janoša Kerčmarja je evangeličanski rokopis prekmurskih posvetnih in nabožnih pesmi iz druge polovice 19. stoletja. Pesmarica ni popolna, saj manjkajo strani 1–8 in 49–50 ter verjetno tudi zadnje strani. V zdajšnji obliki vsebuje približno 61 pesmi in šest (ali sedem) molitev. Število ni zanesljivo zaradi manjkajočih listov. Zapisovalec pesmi in nekaj molitev je Janoš Kerčmar. Priimek Kerčmar se v vizitacijskih zapisnikih pojavi v cerkveni občini Križevci, ko se omenja, da je učitelj Števan Sijarto začel izobraževati otroke v Gergarjevi hiši poleg sosedu Nikolaja Kerčmarja.¹³⁷⁰ V rokopisu sta omenjeni še dve imeni, ki morda predstavljata bivša lastnika pesmarice, to sta Franc Flisar (Fliszár Ferencz) in Štefan Bedek (Bedek Istvan). Pri Bedekovem imenu lahko preberemo zemljepisno ime Vučja Gomila (naselje na vzhodnem Goričkem v Občini Moravske Toplice).

Zapisovalec je rokopis razdelil na tri dele, vendar prvi manjka. Prvi del pesmarice je nastal leta 1862 in vsebuje 31 (ohranjenih) mrljskih pesmi. Del se konča z zapisom: »Ete knigo fzo Kerčsmár Janosa pifzano 1862.« Naslednji del je Kerčmar napisal verjetno že leta 1863. V tem delu so tudi posvetne pesmi – nekatere so prevedene iz madžarščine, o čemer lahko priča naslov, npr.: *Az alföldön halasz lejgeny. Na ravenfzkoj Krajini fšam*

¹³⁶⁷ Škafar, *Bibliografija*, str. 102.

¹³⁶⁸ RRSS, Ms 211.

¹³⁶⁹ PIŠK, Ro 133.

¹³⁷⁰ Sedar, Ustanovitvev Evangeličanskih cerkvenih, str. 101.

brodár Jasz – ter pet slovenskih (prekmurskih) posvetnih pesmi. Pesem *Magyar Ország Tanui* je napisana v madžarščini, ena pa v nemščini, ostale so nabožne in mrliške pesmi ter pogrebne molitve. Pesmarica vsebuje mnogo božičnih pesmi, ki jih lahko zasledimo tudi v MP I, ter pesmi o biblijskih zgodbah, npr. o Joni ali o Noetu in potopu; slednja se pojavi tudi v MNP. Jezik je stara knjižna prekmurščina, Kerčmar pa pri pisanju ni upošteval črkopisne reforme Mihala Barle.¹³⁷¹

10.5.12 Evangeličanska pesmarica Adama Lutharja¹³⁷²

Adam Luthar iz Sebeborcev izhaja iz prekmurske plemiške družine. Šolal se je v Puconcih in na Hodošu, gimnazijo in študij teologije pa je obiskoval v Šopronu. Tam je bil leta 1911 tudi ordiniran za duhovnika. Bil je kaplan v Puconcih, Murski Soboti, Mergešu (županija Győr) in Križevcih ter hkrati študiral še na univerzi v Leipzigu. 1. septembra 1913 se je kot kaplan vrnil v Puconce, marca naslednje leto pa bil tam izvoljen za rednega duhovnika. V Puconcih je služboval vse do leta 1971, ko se je upokojil. Poleg tega, da je izdajal evangeličanske cerkvene pesmarice,¹³⁷³ je tudi zbiral stare prekmurske rokopise. Bil je lastnik rokopisne pesmarice, ki jo je dobil od svojega vernika v Bokračih ali Krncih. Rokopis v prvem delu (od str. 1 do 73) vsebuje 18 cerkvenih pesmi, v drugem delu (od str. 175 do 172) pa se nahaja prepis šolskega veroučnega učbenika Janoša Kardoša *Mala historija bibliska*, ki je bila izdana leta 1840.¹³⁷⁴

Pregled protestantskega evangeličanskega pesništva v Prekmurju (oz. Slovenski okroglini) in drugih krajih, kjer so se šolali in delovali prekmurski Slovenci, nam odkriva, da to kljub dvema obdobjema protireformacije ni bilo nikoli prekinjeno. Prevajalci in prepesnjevalci cerkvenih in drugih nabožnih pesmi (pa tudi redkih posvetnih) so bili izobraženi duhovniki in učitelji, ki so imeli dovolj visok družbeni status, da so si lahko privoščili študij v Šopronu in Bratislavi ter celo v nekaterih nemških mestih (Jena, Halle, Wittenberg) ali pa so zanj pridobili štipendijo. V rokopisih so osta-

¹³⁷¹ Opis pesmarice je pripravil Akoš Dončec.

¹³⁷² Rokopis je iz zapuščine Ladislava Vöroša. Hrani ga Julijana Vöroš.

¹³⁷³ Papp, Luthar, Adam.

¹³⁷⁴ Opis je pripravil Akoš Dončec.

jale predvsem pesmarice evangeličanskih učiteljev, ki so si s petjem pesmi služili denar, natisnjene knjige pastorjev pa so financirali mecenari iz tujine, predvsem evangeličanska superintendenta Kis in Mošovsky.

10.6 Pesniška ustvarjalnost prekmurskih katoliških duhovnikov

V obdobju rekatolizacije prekmurskih cerkva, ki se je pričelo leta 1672, so zaradi pomanjkanja katoliških duhovnikov župnije lahko vodili licenciati oz. laiki (učitelji, organisti, šolski upravitelji). Ti so dobili dovoljenje lokalnega škofa za poučevanje krščanskega nauka ter opravljanje obredov krsta, poroke in pogreba. Poimensko se omenjajo Adam Vertič (Puževci), Janez Vogrinčič (Dolenci), Nikolaj Miholič (Puževci) in Tomaž Kozeri (Pečarovci), verjetno je bil licenciat tudi Andrej Rogan, avtor rokopisnega vstavka v Vramčevi *Postili*. V soboški dekaniji je ta služba prenehala šele v letih 1756 in 1757. V gjursko (Győr) bogoslovje so bogoslovci iz Slovenske okrogline pričeli prihajati po letu 1730, med njimi tudi poznejši kančevski župnik Mikloš Küzmič, ki je teološki študij končal leta 1763, soboški župnik Jurij Raffay in rogaševski župnik Janez Hüll. Na nov duhovniški naraščaj je vplivala tudi ustanovitev kiseške (Kőszeg) sirotišnice in gimnazije Kelcz-Adelffy (1741) za revne otroke predvsem nekdanj protestantskih staršev (otroci spreobrnjencev). Zavod so med letoma 1745 in 1773 vodili jezuiti, v njem pa so imeli prednost za sprejem prekmurski Slovenci, ki jih je bilo v Küzmičevem času kar 123 (od teh 84 protestantov).¹³⁷⁵ Ko je bila gimnazija v času jožefinskih reform preseljena v Bratislavo, so številni prekmurski dijaki pustili študij in se vrnili domov. Zanje se je zavzel škof Szily, in gimnazija v Kőszegu je bila ponovno ustanovljena ter je delovala do leta 1920. Zaradi ustanovitve sombotelske škofije (1777) se je zmanjšal vpliv zagrebške škofije na prekmursko prebivalstvo in s tem tudi njihovo slovstveno ustvarjalnost. Med gojenci kiseške gimnazije sta najbolj znana katoliška duhovnika Jožef Košič in Jožef Borovnjak, ki nista več študirala v Győru kot Mikloš Küzmič ali v Zagrebu kot Jurij Tudor, temveč že v Sombotelu. Borovnjak sodi v širši krog sodelavcev duhovnika in pisatelja Franca Ivanocyja. Poleg njega lahko v to skupino duhovnikov prištejemo

¹³⁷⁵ Škafar, Izobraževanje katoliških duhovnikov, str. 31–35.

še Mirka Lenaršiča, Jožefa Klekla ml., Ivana Slepca, Štefana Kūharja in Jožefa Bagarija. V ožji krog Ivanocyjevih sodelavcev sodijo Franc Rogač, Jožef Klekl st., Ivan Baša, Peter Kolar in Jožef Sakovič.¹³⁷⁶

10.6.1 Krog Mikloša Küzmiča

Čeprav za prvega znanega pisca pesmi na prekmurskih tleh velja bogojinski župnik Ladislav Blažević, ki je leta 1694 zapisal kajkavski heksameter v župnijsko krstno knjigo,¹³⁷⁷ se je pesniška, priložnostna in tudi cerkvena dejavnost prekmurskih katoliških duhovnikov dodobra pričela razvijati šele v drugi polovici 18. stoletja.¹³⁷⁸

Župnik pri Sv. Benediktu v Kančevcih Mikloš Küzmič je bil klasično in teološko izobražen, saj se je že lahko šolal v Gjuru (Győru). Kot kančevski župnik in dekan Slovenske okrogline je izdal več slovenskih knjig: molitvenik, katekizem, evangelistar, abecednik in svetopisemske zgodbe. Prebiral je grške in rimske klasike, prevajal iz latinščine in madžarščine v slovenščino ter pisal priložnostne pesmi svojim znancem in prijateljem. Rokopis njegovih pesmi je ohranil njegov kaplan Peter Borkovič, kasnejši župnik v Črenšovcih. Küzmič je iz latinščine prevedel pesem *Qui humanae legis vitae folium* (*Ki si premišljavaš z žitka človeka*), ki govori o minevanju in smrti. Napisana je v slogu Modrostnih knjig Stare zaveze.¹³⁷⁹ Omenjena latinska pesem sicer ni Küzmičevo delo, temveč gre za že znano pesem iz madžarskih in kajkavskih pesmaric, npr. *Enekkönyv* (1859) Ferenca Zsasskovskega in *Kitice cèrkvenih pèsamah* (1858) Pavla Štoosa. Küzmič je napisal še dve latinski pesmi: nagrobni napis *Hic jaceo terrae cinis* (*Tu ležim kot prah zemlje*) in kronostih Janošu Szilyju za novo leto 1784. Prvo madžarsko pesem je napisal leta 1761 v bogoslovju (*Böven sirassátok ez esestet Musák/ Muze, dogodbo žalujte polno nesreče*), v njej pa se je odzval na dejanje sošolca Adama Baboša, ki se je pritožil nad magistrom Haszom in bil zato skoraj izključen. Tri madžarske pesmi (npr. *Excellentiádnak ezer szerentséket/ Sreč tisoč iz srca Vam želim, Ekscelencia*) je kot dekan Slovenske okrogline v letih

1376 Smej, *Pastoralna dejavnost*, str. 30–34.

1377 Smej, *Nekaj drobcev*, str. 399.

1378 Znana je tudi priložnostna pesem *Versus vandalici* prekmurskega dijaka v Bratislavi Davida Novaka iz leta 1774 (Novak, *Slovenska in slovaška*, str. 129).

1379 Smej, *Muza Mikloša Küzmiča*, str. 10–14, 34–35.

1792, 1794, 1795 napisal škofu Szilyju.¹³⁸⁰ Prav tako je tri pesmi namenil Ištvanu in Adamu Borosu, ki sta omogočila izid njegovega molitvenika; prvi je bil kanonik in sombotelski stolni prošt, drugi pa general (npr. *Meny még egyszer Musám frissen Szombathelyre/Odpravi se v Sombotelj, Muza, še enkrat takoj*).¹³⁸¹ Z dolenskim župnikom Simonom Čergičem sta si redno izmenjevala madžarske pesmi, zahvalil pa se je tudi martjanskemu župniku Mihaelu Gaberju, ki je bil cenzor njegovih del (*Musa! meny Martyántzra/V Martjance, Muza lepa*), in soboškemu župniku Juriju Raffayu ter nekaterim prekmurskim plemiškim družinam, ki so ga denarno podpirale.¹³⁸²

V Borkovičevem rokopisu se poleg Küzmičevih nahajajo tudi madžarske pesmi drugih duhovnikov. V tem obdobju je v Velikih Dolencih in Gornji Lendavi deloval duhovnik iz Horvátnádálje pri Körmendu Simon Čergič (1765–1806). V Dolencih je Miklošu Küzmiču leta 1792 napisal pesem v madžarščini: »Pozdravljen, Mikloš, ti slava Slovenov, / slovenskega naroda sonce in žarek lepote, / muz Febusovih zaželena krasota / in Febusa samega prvi prijatelj.«¹³⁸³ V svojih pesmih je opeval tudi prebivalce Dolencev, Hodošane, Gornjelendavčane, goričke vasi in naselja. V dolenskem obdobju so se nam ohranile le tri Čergičeve pesmi,¹³⁸⁴ v gornjelendavskem obdobju, leta 1799, pa je natisnil madžarske pesmi ob smrti škofa Szilyja. Tudi sam Küzmič je Čergiču odgovarjal s pesniškimi verzi: »Zdaj pojdi, Muza, sonce že zahaja, / tudi v mesečini boš lahko še potovala, / dokler sonce ne zaide, prideš ravno v Šalovce, / zvečer ob sedmi uri pa v Dolence.«¹³⁸⁵

Mikloš Küzmič je nameraval izdati tudi katoliško cerkveno pesmarico, ki jo je škof Szily odobril leta 1780. Nedeljske pesmi naj bi prevedel župnik pri Sv. Juriju v Rogašovcih Janez Hüll,¹³⁸⁶ drugi del pesmarice pa bi dokončal Küzmič sam. Te knjige ni v razvidu njegovih natisnjenih del,¹³⁸⁷ verjetno pa jih je kasneje objavil v svoji *Molitveni knigi* (1783). Molitvenik vsebuje 31 pesmi: po dve jutranji in večerni pesmi, ki sodita v žanr molitvenih pesmi, znanih iz prekmurske protestantske tradicije (*Hvalim jaz tebe Gospodne; Kristus, ki si den i svetlost*), znana adventna pesem (*Poslan*

1380 Smej, *Muza Mikloša Küzmiča*, str. 36–65.

1381 Smej, *Muza Mikloša Küzmiča*, str. 66–73.

1382 Smej, *Muza Mikloša Küzmiča*, str. 74–180.

1383 Smej, Nekaj drobcev, str. 404; *Simon Čergič*, str. 15–25.

1384 V Borkovičevem rokopisu v Semeniški knjižnici v Sombotelu.

1385 *Simon Čergič*, str. 7.

1386 Janeza Hülla omenja pisemska korespondenca (Smej, Mikloš Küzmič med državnim, str. 47).

1387 Šlebinger, Küzmič, Mikloš.

je angjeo Gabriel), štiri znane božične pesmi (*Z nebes poslušajte veliki glas; Hvaleno bojdí to dejte; Z nebes pridouči angelje; Oh Marija, na te svejt nam Sina svojga rodila*), novoletna pesem (*Oh lejp Jezuš*), dve postni pesmi (*Sin Oče nebeškoga; Stala je Mati dreselna*), pesmi za velikonočno tridnevje (*Velki i mali strnsi se*), dve velikonočni pesmi (*Kristuš je gori stano, ki je s človekom povstao; Nouva nam je svetlost dnes zišla*), pesem o Imenu Jezusovem (*Jezuš slatko spominjanje*), razne molitvene, častilne in katehetične pesmi (*Ah zbüdi se! zbüdi grejšna moja düša; Smiluj se nam Bože dragi; Oh Bouh vörjem [verjem]! jaz se vüpam; Oh moj Jezuš! slatki Kristuš; Pomilj Gospodne moje grejšno düšo; Oh moj Jezuš preranjeni; Lübau moja i vse dobro; Zapouvidi svoje Mojžeši je Boug dao; Oča naš dragi! vörjemo [verjemo] mi v tebi*) ter eshatološke pesmi o smrti, sodbi in nebesih (*Boj se človik, smrt prihaja; Božo milostivni, nemrem povedati; Oh nevolni človik! od poroda tvoj'ga moreš li skazati; Ah žalostna i dreselna! ah tužna vekivečnost; Oh vekivečnost! slatka rejč; Kama me zoveš vekvečnost*).

10.6.2 Krog Jožefa Borovnjaka

Ko je bil Jožef Borovnjak leta 1851 v Sombotelu posvečen v duhovnika, je pričel službovati v Števanovcih (1851–1852), nato v Turnišču (do 1854), Dolnji Lendavi, Črenšovcih (do 1857), Murski Soboti (1858) in pri Sv. Juriju. Leta 1858 je prišel na Cankovo, kjer je ostal do svoje smrti leta 1909. Borovnjak je gojil stike s štajerskimi Slovenci (npr. z Božidarjem Raičem) in je bil seznanjen s tamkajšnjim slovstvom. Za prekmurske Slovence je izdal več molitvenikov in katekizmov, npr. novo izdajo Küzmičeve *Knige molitvene* (1864), *Dühovno hrano* (1868).¹³⁸⁸ V rokopisu je zapustil več slovenskih in madžarskih pesmaric.

Prva Borovnjakova pesmarica je začela nastajati v letu 1858 na Cankovi in je naslovljena *Liber et Nota: Stipendiarum I erogationum [Vas]Hiddegk[ut] Borovnjak*.¹³⁸⁹ Vanjo je vpisoval tudi različne prihodke župnije, nato pa je liste zapolnil še s 23 pesmimi,¹³⁹⁰ od katerih jih je šest že objavljenih v

1388 Kranjc - Vrečko, Borovnjak, Jožef (1826–1909).

1389 PIŠK, Ro 3; RRSS, Ms 150.

1390 Just (Borovnjakova pesmarica, str. 108) je v prvem delu pesmarice naštel 31 pesmi, saj je mašna pesem sestavljena iz več spevov.

kasneje izdanem molitveniku *Dühovna hrana* (1871). Prva pesem je litanjska (*Bog oča je naš stvoriteo*), sledijo pesem o sv. Rešnjem telesu (*Zdaj vsi verni kristjani*) in o sv. Jožefu s podpisom Borovnjaka (*Sveti Jožef si Jezušov rodnik*), nato trikraljevska pesem (*O Sveti tri krali*), nato z letom 1871 datirana pesem o sv. Jožefu (*O sveti Jožef, Davidov sin*), velikonočna pesem (*Jezus je stano od smrti, razveseli se kristjan*), pesmi za velikonočno tridnevje (*Poslušaj vener moj kristjan; Kralovo znamenje glej stoji; Močno se potrosi*) in binkoštna pesem (*Hodi sv. Düh*). Sledita mašna pesem iz Praprotnikove pesmarice (*Pred stolom tvoje milosti*) in Potočnikova pesem o krščanskih krepostih (*Živo verjem, trdno upam*). Pesmarica se nadaljuje s Praprotnikovimi božičnimi pesmimi *Zveličar prelubi je prišel nicoj, Lej zvezdice Bože miglajo lepo, Pastirci iz spanja vstanite nocoj, Prelepo nicoj nam žari se nebo*. Sledijo velikonočna, Potočnikova zahvalna (*Hvala bod'*) in dve obhajilni pesmi (*Pridi, pridi, Božja mana; Düh moj kvišku se vzdiguje*). Pesmarica se konča s tremi pesmimi: *Žlahtna vinska kaplica; Oča stvarnik pun milosti; Sveti Jožef, mož pravični*. Nekatere pesmi v tem delu so že zapisane v slovenici (predvsem kranjske), nekatere pa še v prekmurskem črkopisu. Pivska pesem *Žlahtna vinska kaplica* je znana iz ormoškega območja.¹³⁹¹ Drugi del pesmarice obsega pesmi, ki so zapisane od zadnje platnice naprej. Ta del vsebuje 35 popisanih listov, na katerih je zapisanih še 39 pesmi,¹³⁹² od teh jih je kar 11 že objavljenih v njegovi izdaji *Knige molitvene* (1864).¹³⁹³

Drugi del se prične z mašno pesmijo (*Pred tehom Božja visokost*), nato sledi z letom 1858 datiran Borovnjakov prevod madžarske pesmi o brezmadežnem spočetju Device Marije, ki jo je napisal kasnejši sombotelski škof Imre Szabo (*Marijo naj düša hvali*). Pesmarica se nadaljuje z obhajilno pesmijo (*Sem kristjani prihajajte*), nato z Jeranovo Marijino pesmijo (*O Marija naša lüba Mati*), objavljeno leta 1864 v *Svetih pesmih za šolsko mladost*. Borovnjakova himna papežu (*Gde je Peter v grob položen*) je datirana z letom 1858, prav tako papeška himna Franca Žbüla (*Gde je Petra tejlo zvezzo*). Sledijo Žbülova pesem za praznik brezmadežnega spočetja Device Marije iz leta 1858 (*Hvalte nam Marijo vüsta*), tretja papeška himna Jožefa Košiča iz leta 1858 (*Gde svet' Peter v grobi leži*) in prav tako Košičeva pesem

1391 Dravec, *Glasbena folklor Prlekije*, št. 56.201.

1392 Just (Borovnjakova pesmarica, str. 107) je v tem delu pesmarice naštel 45 pesmi, saj je mašna pesem sestavljena iz več spevov.

1393 Just, Borovnjakova pesmarica, str. 109.

10.
 Naj mladom krali,
 ki priso na pucej,
 vpli szejvamo bra.
 do vo veseloni lejt

Na Jožefovo
 1871.

O pesi tref Davidi Lm
 Lepo te vni priština.
 Starga vema na lepi fomon
 Petem ti vda prinejemo.

Naj uspiji naj pravičnejši
 prošega vola je si ti,
 zato da si naj poštenejši
 čvar mami Pami L.

Nasina je bila čegna na
 v-štali je voga rodila
 v-ori, je bila vesoniana
 Troš m Jožefi vidilo.

Slika 35. Borovnjakova pesem Na Jožefovo. PIŠK, Ro 3, fol. 008v
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

za praznik Marijinega brezmadežnega spočetja iz leta 1858 (*Vsako srce, vsaki jezik*). Tem sledijo pogrebna pesem (*Idi nezaj k stvoriteli*), Volkmerjeva pesem *Kmetški stan*, prepisana iz Ahaclove pesmarice, nato pesem o ljubezni do Jezusa (*O ljubleni Jezus, jaz ljubim tebe*), pogrebna pesem (*Odhajam v tmični grob*), Te Deum laudamus (*Tebe Boga mi hvalimo*), dve pogrebni pesmi (*O duša idi k tvojemu Oči, Posušte se jočne skuze*), blagoslovne in obhajilne pesmi (*Pred Jezusom ponižno pokleknimo; O Jezus, ves moj blagor ti; Lubi Jezus, pridi k nam; Prišel si, o Jezus naš*). Sledijo Marijine pesmi, med njimi himna *Salve regina* (*Češena svet' kralica si*), iz Majarjeve zbirke cerkvenih pesmi je znana tudi pesem *Lepa si, lepa si roža Marija*, nato sledi romarska pesem (*O Marija naša mati, mi sem k tebi prišli smo*). Naslednja pesem govori o župljanki Loni Kovačevi, ki se je posilstva obvarovala s smrtjo. Nato ponovno sledijo obhajilne pesmi (*O hvalimo no molimo, Dol pokleknimo kristjani, Jezus tebe mi častimo*). Marijina pesem je prevzeta iz Potočnikove knjige *Slava Marije Device* (1845) ali *Svetih pesmi za šolsko mladost* (1863) (*Veš, o Marija moja veselje*). Sledi božična pesem (*O sveti den veseli je*), Marijina pesem *Mojo vüpanje jesi ti* pa je verzija Potočnikove *O upanje mi lepo*. Iz Glaserjevega molitvenika je znana pesem za čaščenje Srca Marijinega *Bodi tavženkrat češena Mati Božje milosti*. Sledi Praprotnikova Marijina pesem *O devica pomočnica*, nato pa leta 1859 izvedena priložnostna pesem Adolfu Agustiču, župniku pri Sv. Juriju, in priložnostna pesem za praznovanje godu, ki jo je Jožef Virk objavil v *Besedniku* leta 1869.¹³⁹⁴ Na koncu najdemo še pet posvetnih pesmi: *Snoči sam tam doli bija; Glejmo po svejti ftice ljublene; Cigan bi jaz tüdi bio; Jagric mi gre v zeleni log; O to me veseli, da smo zdravi vsi*. Pesem o jagru je znana prekmurska ljudska pesem,¹³⁹⁵ pivska pesem *O to me veseli* je znana iz območja Radgone,¹³⁹⁶ pesem *Snoči sam ta doli bija* pa iz Ormoža v verziji *Snoči sem na vasi biu*.¹³⁹⁷

Druga Borovnjakova pesmarica je naslovljena *Popevke cirkvene i posvetne*¹³⁹⁸ in vsebuje 54 pesmi. Mašni pesmi sledijo obhajilne (*Pred Jezusa ponižno pokleknimo, O hvalimo no molimo, Dol' pokleknimo kristjani, Tebe mi častimo, Sem kristjani prihajajte*), tem pa pesem pred obhajilom in po

1394 Just (Borovnjakova pesmarica, str. 113) je menil, da je pesem Virk napisal Borovnjaku, vendar gre zgolj za Borovnjakov prepis.

1395 Dravec, *Glasbena folklor Prekmurja*, št. 271/64.

1396 Dravec, *Glasbena folklor Prlekije*, št. 89.21.

1397 Dravec, *Glasbena folklor Prlekije*, št. 375.183.

1398 Pesmarico je imel v lasti pokojni škof Jožef Smej.

njem, pesmi o ljubezni do Jezusa (*O ljubleni Jezus, jaz ljubim tebe*) in Marijine pesmi (Jeranova *O Marija naša lüba mati*; Češena *svet kralica si*; *O Marija naša mati*; *Lepa si lepa, roža Marija*; Potočnikova *Veš, o Marija, moje veselje*; *Mojo vüpanje jesi ti*; Glaserjeva *Bodi tavženkrat češena*; Praprotnikova *O devica pomočnica*; Tomšičeva *Cvete cvetlica ena*; *Krotka kralica premisli*; *Kaj za eno mater zdaj vem*). Nato najdemo romarsko pesem o sv. Ani, sv. Alojziju in pesem o sv. Jožefu, razne pesmi pri povzdigovanju in po njem, pri pridigi, verskem pouku, pesmi pri procesijah, na telovo, novomašniško pesem. Najdemo tudi praznične pesmi za božič (*O sveti den veseli je*), trikraljevske (*Zbüdi se Jezus dnes*), za svečnico (*Pred gospoda so postavili*), za novo leto in na cvetno nedeljo.¹³⁹⁹

Borovnjak je napisal tudi dve madžarski pesmarici. Prva *Egyházi énekek*¹⁴⁰⁰ je večji del napisana v madžarščini in vsebuje 77 nabožnih pesmi, poleg tega pa še pet prekmurskih pesmi: *Na čast svetomi Janoši iz Nepomuka*, *Zdihavanje grešnika*, *Križna pesem*, *Božična pesem*, *Na novo leto*. V teh pesmih je Borovnjak zapisal tudi nekaj črk iz slovenice oz. gajice. Druga pesmarica¹⁴⁰¹ prav tako vsebuje večinoma madžarske pesmi in nekaj prekmurskih.

Franc Žbül/Šbüil je bil od leta 1858 župnik v župniji Dolenci.¹⁴⁰² József Szinnyei¹⁴⁰³ je v svojem leksikonu omenil, da je Žbül opustil staro cerkveno pesmarico, ki se je dotlej uporabljala v Dolencih, in začel uvajati nove pesmi, ki jih je sam napisal ali prevedel. Verjetno je del teh starih pesmi ohranil Mihael Županek iz Šalovcev, ki je stare prekmurske nabožne pesmi zapisal v več rokopisov. Prav tako je več pesmaric iz Župnije Dolenci ohranila družina Nemeš iz Šalovcev, med njimi zelo obsežno katoliško cerkveno pesmarico lastnika Jožefa Nemeša, ki je najverjetneje nastala v 18. stoletju in se je Francu Žbülu (verjetno) zdela zastarela.¹⁴⁰⁴ V Borovnjakovem rokopisu sta se ohranili samo dve njegovi pesmi: himna papežu iz leta 1858 (*Gde je Petra tejlo zvezo*) in pesem za praznik brezmadežnega spočetja Device Marije iz leta 1858 (*Hvalte nam Marijo vüsta*).

1399 Pesmi je popisala Kranjc - Vrečko (Rokopisni molitvenik, str. 126–130).

1400 PIŠK, Ro 64.

1401 PIŠK, Ro 66.

1402 Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1403 Szinnyei, *Magyar írók élete*, str. 292.

1404 Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša in jo je popisal Akoš Dončec.

Jožef Košič, gornjeseniški župnik in zgodovinar, je kot pesnik poznan po latinski odi v čast Adamu Ivanocyju iz leta 1813, po pesmih, ki so si jih izmenjevali trije duhovniki – Košič, Borovnjak in Žbül,¹⁴⁰⁵ ter po *Slovenski pesmi na den odpiranja prvoga Vogrskega gledališča vu Pešti 21a mešnjaka 1837*, ki je prav tako ostala v rokopisu.¹⁴⁰⁶ Pesmi vsebuje tudi njegovo delo *Zobrisani Sloven i Slovenka med Múrov i Rábov*, v katerem je poleg 11 nabožnih pesmi objavil tudi *Staro Gregoracijo* (Gregorjev obhod za šolarje),¹⁴⁰⁷ znano samo iz enega prekmurskega rokopisa. Ta pesmarica je znana pod uredniškim naslovom *Katoliške adventne pesmi*¹⁴⁰⁸ in je nastala ok. leta 1853. Prične se s prošnjimi vzkliki Kyrie eleison v času adventa, nadaljuje z Glorio oz. Slavo, antifono Ave Maria, adventno pesmijo *Ftičice leipo spejevajo*, s Sanctus oz. Svet svet in elevacijo. Sledi Marijina pesem *Zdrava o Marija, kraljica nebeška*, nato pesem za praznik očiščevanja *Oh Marija, Mati Božja, ka si grejšnikom milošča* in pesem *Zdrava bojdi o Marija, si vŭpanje vsega svejta*. Drugi del pesmarice vsebuje božične pesmi. Po kyrie, Gloria, Credo, pesem *Ad Pastorem* (»Poslušajte vsi lidje, kak je negda Maria svojga sinka zibala«), pesem *Vu Davidovom varaši*, pesem *Šereg pasterov*, nato *Kakša je tam svetloba*, *Denes nam se je narovdo*, *Zdrav krao mladi* in *Ne bojte se pastiri*. Sledijo trije vložni listi s pesmijo in molitvijo, nato pesem za povzdigovanje *Hočeš, da ti dam Jezus moj moje serce* in nato še druge pesmi za čaščenje Jezusa: *Jezus Marije dragi sin*. Tem ponovno sledijo mašne pesmi, nato pa pesem o čaščenju Jezusovega imena *Hodi, oh, Jezus moj* in ponovno božične pesmi, npr. *Glasovje so na nebesaj*, *Z nebes angjeo je prileto*. Nato sledijo pesem o sv. Štefanu, sv. Janezu evangelistu, novoletne pesmi in pesem o sv. Treh kraljih. Ponovno najdemo vstavljene liste s pesmimi o sv. Križu. Sledijo še druge trikraljevske pesmi, npr. *Ta zvezda ta je i zišla*, in nedeljske pesmi po epifaniji. Nato se prične znana pesem *Jaj slatke utrobe* in druge postne ter pasijonske pesmi, npr. *Tužna mati je Marija*, *Moka Jezuš Kristuš*, *Jezuš mili, zdenec živi*. Tem sledijo zgoraj omenjena gregoracija, Gregorjev obhod za šolarje, pesem o sv. Marku evangelistu, sv. Ani in še nekaj postnih pesmi.

Z Borovnjakom je sodeloval tudi njegov mlajši prekmurski rojak Jožef Pustaj (Jozsef Pusztai; Jožef Pozderec) iz Beltincev. Šolal se je v

1405 Raič, Prekmurski knjižniki, str. 76–77.

1406 Fried, Novak, Neznana pesem, str. 177; Potrata, Košičeva verzifikacija, str. 98.

1407 Novak, Jožef Košič, str. 24.

1408 NUK, Ms 1320.

Čakovcu in Pécsu. Po šolanju je postal kantor in učitelj v vasi Szőce, nato pa v Martjancih (1885–1919), kjer je z martjanskim župnikom Jožefom Bagaryjem in cankovskim župnikom Borovnjakom sestavil katoliško pesmarico *Krščansko katoličanske cerkvene pesmi* (1893), namenjeno učiteljem. Knjiga poleg pesmi vsebuje še koledar in molitve. Pri prevedenih pesmih je napisal tudi originalno madžarsko verzijo (160 pesmi). Podlago za pesmi mu je predstavljala Küzmičeva *Kniga molitvena*, ki je bila večkrat ponatisnjena in znatno dopolnjena, poleg tega pa tudi Košičev molitvenik *Jezus moje poželenje* in Borovnjakova *Duhovna hrana*, ki sta prav tako vsebovala pesmi. V pesmarico ni sprejel posvetnih napevov, ki niso bili več primerni za petje pri bogoslužju.¹⁴⁰⁹ Pustaj je nadaljeval tradicijo molitvenikov-pesmaric, ki je v prekmurskem prostoru prisotna vse od prve izdaje Küzmičevega molitvenika leta 1783. Borovnjakove izdaje *Knige molitvene* so pesniški del povečale na kar 207 strani, pesniški del njegove *Duhovne hrane* obsega 98 strani, medtem ko je Košičev molitvenik pesmim posvetil 49 strani. Pustajev molitvenik-pesmarica obsega 526 pesmi na kar 515 straneh in je najobširnejša prekmurska pesmarica 19. stoletja. Pesmi so razvrščene v več skupin: 1. mašne pesmi (razdeljene na pesmi mašnega ordinarija in proprija), 2. evharistične pesmi (blagoslavne, o svetem Rešnjem telesu), 3. pesmi o Imenu Jezusovem in Srcu Jezusovem, 4. Marijine pesmi (spočetje, očiščevanje, oznanjenje, Žalostna Mati Božja, rojstvo, vnebovzetje, Ime Marijino in Srce Marijino, rožnovenska Marija, druge častilne pesmi), 5. eshatološke in pogrebne pesmi, 6. pesmi cerkvenega leta (mašne, adventne, božične pesmi, štefanovo, novo in staro leto, trikraljevske in postne pesmi, velikonočne pesmi, Markove procesije in križev teden, vnebohodne in binkoštna pesmi, Sveta trojica, telovo, na dan sv. Petra in Pavla, sv. Štefana, na angelsko nedeljo, na dan vseh svetih in dan mrtvih), 7. svetniške pesmi (sv. Frančišek Ksaver, sv. Barbara, sv. Miklavž/Nikolaj, sv. Lucija, sv. Tomaž, sv. Janez, nedolžni otroci, sv. Fabjan in Sebastijan, sv. Neža/Agnes, sv. Blaž, sv. Matija/Matjaž, sv. Frančišek, sv. Gregor, sv. Jožef, sv. Benedikt, sv. Jurij, najdenje sv. Križa, sv. Florijan, sv. Janez Nepomuk, sv. Anton Padovanski, sv. Vid, sv. Alojzij, sv. Janez Krstnik/Ivan, slovo apostolov, sv. Jakob, sv. Ana, sv. Lovrenc, sv. Rok, sv. Rozalija, povišanje sv. Križa, sv. Mihael, sv. Frančišek Sera-

¹⁴⁰⁹ Šlebinger, Pusztai, Jožef (1864–1934); Papp, Pozderec, Jožef.

finski, sv. Terezija, sv. Vendel, sv. Rafael, sv. Emerik/Imri, sv. Martin, sv. Cecilija, sv. Katarina in sv. Andraž), 8. razne pesmi (antifone, pri pridigi, večernici, Asperges me, Vidi aquam, Te Deum, romarske pesmi, krščanske kreposti, pesmi za papeža, škofa in kralja, pesmi za novo in zlato mašo, za mladoporočence, bolnike, šolarje ter jutranje in večerne pesmi).

10.7 Pesmi v prekmurskih molitvenikih in katekizmih¹⁴¹⁰

Zbirke literarnih in neliterarnih besedil v zgodovini Cerkve niso nobena redkost. Tudi Sveto pismo je v novejših raziskavah prepoznano kot antologija¹⁴¹¹ različnih literarnih vrst oz. žanrov in literarnih oblik.¹⁴¹² V njem so namreč zbrana besedila, ki jih je Cerkev v določenem obdobju prepoznala za najpomembnejša sveta besedila oz. kanon. Vendar pa svetopisemske knjige niso same po sebi literarno enotne, prav nasprotno, to lahko trdimo le za nekatere, npr. evangelije,¹⁴¹³ apostolska pisma, Knjigo psalmov. Tudi znotraj posameznih svetopisemskih knjig lahko najdemo različna žanrska prepletanja, t. i. literarne hibride. Pisci svetopisemskih knjig so uvedli dve veliki inovaciji tistega časa in transformirali nekatere literarne vrste: poetično prozo so historizirali (npr. 1 Mz 2–11) ali pa so historično pripoved prepletli z zakonskimi predpisi (npr. 3 Mz).¹⁴¹⁴

Tudi za knjige, ki so jih krščanski duhovniki uporabljali za poučevanje ljudstva in liturgično rabo pri cerkvenem obredu, je značilno, da so že v srednjem veku vsebovale različna žanrska besedila. Ker ta nimajo značilnosti antologije, jih imenujem hibridne zbirke besedil. Kot didaktični pripomoček so duhovnikom služili abecedniki in katekizmi, v cerkvi pa so poleg Svetega pisma uporabljali še evangelistarje in lekcionarje, molitvenike, rimski misal ter pesmarice. Tudi ta dela so bila velikokrat žanrsko raznovrstna, to pomeni, da so vsebovala različna literarna in neliterarna besedila. Med literarnimi najdemo denimo cerkvene pesmi, evangelij, blagoslov, psalme, molitve, asketična besedila, križev pot, prerokovanja, rožni venec in litanije. Ta besedila so bila namenjena kot dodatek besedilu,

1410 Prispevek je bil objavljen v Ditmajer, Hibridne zbirke besedil, str. 42–55.

1411 Sinonimi so zbornik, cvetnik, izbor najboljših besedil.

1412 Avsenik Nabergoj, *Literarne oblike*, str. 119.

1413 Glede problematike literarnega žanra evangelijev gl. Dawson, *The Problem of Gospel Genres*.

1414 Damrosch, *The Narrative Covenant*, str. 119, 261–263.

ki ga je nakazoval sam naslov dela, obseg teh dodatkov pa se je iz različnih razlogov (npr. pomanjkanje knjig) lahko tako zelo povečal, da bi morali tovrstne knjige že zvrstno preimenovati. To velja predvsem za katekizme in molitvenike.

10.7.1 Katekizmi v Prekmurju

Po verski obnovi v 16. stoletju označuje katekizem knjigo, ki povzema krščanski verski nauk in moralo v obliki vprašanj in odgovorov ter je večinoma namenjen poučevanju v cerkvi in družini, pozneje tudi v šoli.¹⁴¹⁵ Katekizmi so vsebovali različna besedila, npr. Lutrov *Der Kleine Catechismus* (1529) vključuje deset Božjih zapovedi, veroizpoved, molitev očenaš, zakramente svetega krsta in obhajila¹⁴¹⁶ ter spoved, sledijo jutranje in večerne molitve ter molitve pri jedi. Besedila so praviloma podana in razložena po posameznih vrsticah. Pesmi niso bile vključene v njegov katekizem, saj so luterani pesmarico *Achtliederbuch* natisnili že leta 1524. Nasprotno pa je iz zgodovine slovenskega slovstva znano, da so katekizmi Primoža Trubarja, Jurija Dalmatina in Felicijana Trubarja tudi prve slovenske natisnjene pesmarice. Že prvi Trubarjev (veliki) katekizem iz leta 1550 vsebuje šest pesmi, v *Ta celem katekizmu* (1574) jih je že 36. Dalmatinova druga izdaja katekizma iz leta 1584 je še povečala repertoar na 75 pesmi, Trubarjev sin Felicijan jih je leta 1595 dodal še 23.¹⁴¹⁷

Če se sedaj ozremo v prekmurski prostor in k protestantskim izdajam Lutrovega katekizma, lahko takoj opazimo, da ti ne vsebujejo pesmi. *Mali katechismus*, ki ga je leta 1715 izdal Franc Temlin, je po sestavi besedil enak Lutrovemu. V šestih poglavjih najdemo deset zapovedi, veroizpoved, očenaš, zakrament krsta, spoved in zakrament obhajila, sledijo štiri jutranje in večerne molitve. V pismu nemškemu pietistom, v katerem jih je Temlin prosil za finančno pomoč, je omenil, da je katekizem prevedel iz nemškega, madžarskega in latinskega jezika, vendar je razvidno, da se je najbolj oprijel madžarske predloge *Győri Katechismus* (Halle, 1709).¹⁴¹⁸ Ta katekizem

¹⁴¹⁵ Mayer, *Katechismus*, str. 880.

¹⁴¹⁶ Bertholet, *Wörterbuch der Religionen*, str. 282.

¹⁴¹⁷ Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 60–128.

¹⁴¹⁸ Jesenšek, *Prekmurski jezik*, str. 56–57; Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 41–42.

je ponovno izšel leta 1796 v prevodu Mihaela Bakoša.¹⁴¹⁹ Tudi drugi in tretji prevod prekmurskega malega katekizma, ki sta ga pripravila Števan Küzmič leta 1752¹⁴²⁰ in Janoš Kardoš leta 1837 (ponatisi 1875, 1902),¹⁴²¹ ne vsebujeta pesmi.

Drugačna je sestava iz nemščine prevedenega *Reda zveličanstva* (1747) Mihaela Severja, ki že v razširjenem naslovu nakazuje vsebino: »Poleg ednoga znamenüvanja toga naj poglobitejšega rečenja jedro svetoga pisma, vu kterom te vöre naj vékši artikuluši grüntani jeso, ravno i tak ništere krátke molitve, i pesmi, vön dán /.../.«¹⁴²² Knjiga poleg poučnega dela (strani 3–42) vsebuje še 19 molitev (strani 43–64) in 18 pesmi (strani 64–91), na koncu so dodani trije psalmi (strani 91–96).¹⁴²³ Poučni del je sestavljen iz vprašanj in odgovorov (npr. »Kaj je bil človik po svojem stvorjenji? Eden lejpi kej Božji svojega stvoritelca.«¹⁴²⁴), ki jim za potrditev povedanega sledijo še odlomki iz Svetega pisma. Sledi »znamenüvanje« oz. pomen naukov krščanske vere, ki ponovno prinaša vprašanja in odgovore nanje. V naslednjem delu knjige najdemo jutranjo molitev in očenaš, vero, deset Božjih zapovedi in zahvalno molitev. Sledijo tematski sklopi molitev (večerne, spokorne, pred obhajilom in po njem, molitev bolnega itd.) in pesmi (jutranja, večerna in spokorna pesem, pesem o desetih Božjih zapovedih itd.). Med pesmi sodijo tudi prevodi treh psalmov (1., 25., 32.) na koncu knjige.

Vöre krščanske kratki navuk (1754) Števana Küzmiča prav tako že v razširjenem naslovu napoveduje vsebino: »Pouleg ništeri sem spodobni molitev ino pejsen, nazaj gori pocimprani.«¹⁴²⁵ Sestavljen je iz poučnega dela (1–222), osmih molitev (223–244) in 19 pesmi (245–275).¹⁴²⁶ Katekizemski del prinaša vprašanja in odgovore nanje, npr. »Ka je Sveto Pismo? Sveto Pismo je Boža sveta rejč nam po sveti lidejh na naše zveličanje vö nas vejstšena, štero Sveto Pismo se i Biblia zove.«¹⁴²⁷ Odgovore podkrepí

1419 Jesenšek, *Prekmurski jezik*, str. 75.

1420 Küzmič, *Mali katekizem*, str. 234–238.

1421 Jesenšek, *Prekmurski jezik*, str. 77–78.

1422 Sever, *Réd zvelicsánsztva*, naslovnica.

1423 Jesenšek, *Prekmurske protestantske*, str. 247; Smej, O prevodih psalmov, str. 219; Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 46.

1424 Sever, *Réd zvelicsánsztva*, str. 4.

1425 Küzmič, *Vöre krsztsánszke*, naslovnica.

1426 Jesenšek, *Prekmurske protestantske*, str. 247; Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 48.

1427 Küzmič, *Vöre krsztsánszke*, str. 1.

s citati iz Svetega pisma. Poučni del je zelo obširen in ga sestavlja klasičnih šest poglavij s »pridavkom od vsakoga človeka česti«. Krajši končni del knjige prinaša molitve (jutranje, večerne, spokorne itd.) in pesmi (jutranje, večerne, pokorne, o smrti, sodbi itd.).

Postavi se nam vprašanje, ali lahko v primeru Š. Küzmiča in Severja že govorimo o prvih natisnjenih prekmurskih pesmaricah in molitvenikih. Pesniški repertoar je pri njiju sicer manj obsežen kot pri kranjskih protestantih, saj so ti v svojih katekizmih poleg molitev tiskali še litanije. Vemo, da je Števan Küzmič posebej pripravljala izdajo cerkvene pesmarice, ki jo je uspel izdati šele njegov naslednik v Šurdu Mihael Bakoš leta 1789, prvi molitvenik pa je natisnil Števan Sijarto leta 1797. To je prav gotovo vplivalo na to, da protestantski tiski poslej niso več prinašali toliko pesmi in molitev; to potrjuje recimo Kuzmičeva druga izdaja *Nouvega zákona* iz 1817, ki nima več molitev, kot jih je imela prva iz leta 1771.

V času, ko so se v notranjeavstrijskih deželah že tiskali terezijanski katekizmi, ki niso več vsebovali pesmi in molitev, je izšla tudi prva izdaja *Kratke sume velikoga katekizmuša* (1780) katoliškega prekmurskega duhovnika Mikloša Küzmiča. Gre za izvleček velikega katekizma z vprašanji in odgovori, ki je bil namenjen šolarjem višjega razreda.¹⁴²⁸ Ponatisnjen je bil kar trinajstkrat.¹⁴²⁹ Katekizemski del je sestavljen iz petih poglavij (Od Vöre, Od Vüpanja, Od Lübeznosti, Od Sveti Sakramentomov, Od Krstšanske Pravice). Sledi dodatno poglavje o štirih poslednjih stvareh: »Od Četveri slejdnji dejl« in »Kratki pridavek niki molitv« z 11 molitvami (str. 100–112), npr. jutranja in večerna molitev, molitev pred spovedjo in po njej itd. Nekaterne novejšje izdaje (npr. 1873), ki jih je natisnilo Društvo sv. Štefana, so dodajale še latinsko besedilo *Modus ministrandi* (Način ministriranja). Isto priložo so vsebovale tudi druge njihove izdaje, npr. *Zgodbe Stároga i Nývoga Zákona* (1873) Štefana Selmarja.¹⁴³⁰

Na Kranjskem je v Küzmičevem času katekizem izdal Jurij Japelj (1779), ki je prvi od slovenskih duhovnikov prevzel petdelno vsebinsko zasnovo terezijanskega katekizma. Tudi on ni dodajal pesmi in molitev, pač pa posebno poglavje o štirih poslednjih stvareh človeka, ki so ga prekmurski

¹⁴²⁸ Kuzmič, Pedagoško delo Mikloša Küzmiča, str. 17–20.

¹⁴²⁹ Vse izdaje (1780, 1796, 1804, 1833, 1845, 1852, 1853, 1864, 1868, 1873, 1883, 1892, 1906) so popisane v Škafar, *Bibliografija*.

¹⁴³⁰ Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem*, str. 179.

katoličani dodajali v svoje molitvenike. Za Japljem in M. Küzmičem so tudi štajerski Slovenci dobili svoj prevod, ki je izšel v Gradcu leta 1783. Prevezel je vsebinsko zasnovano Japljevega katekizma, na koncu pa je dodano še poglavje o štirih poslednjih stvareh v obliki vprašanj in odgovorov.

Tudi v kajkavskem jezikovnem prostoru so imeli svoja katekizemska besedila, objavljena v evangelistarju (1651, 1694, 1730, 1759).¹⁴³¹ Tega so lahko uporabljali prekmurski katoličani pred Küzmičevim katekizmom iz leta 1780 in tudi štajerski, ki so svoj prvi Parhamerjev katekizem dobili leta 1758 (sledili sta izdaji 1764 in 1777). Krajačevičev kajkavski katekizem (1651) prinaša obrazce molitev očenaša, zdravamarije, vere, desetih zapovedi, petih cerkvenih zapovedi in mašnega kesanja. Sledijo vprašanja o križu, odrešenju, nauku o izvirnem grehu, nato razlaga desetih Božjih zapovedi, zakrament spovedi in obhajila s posebnim poudarkom na češčenju svete evharistije in obhajilu. Krajačevič nato razlaga vero v Kristusa, poveličanje in češčenje Marije, sledijo vprašanja o štirih poslednjih stvareh človeka in možnostih zveličanja izven Cerkve. Katekizem se konča z nabožno poučnimi vsebinami, pastoralnimi navodili in pesmijo *Te deum laudamus*.¹⁴³²

Petdelno vsebinsko sestavo katekizma je po Miklošu Küzmiču najprej prevzel vzhodnoštajerski duhovnik Peter Dajnko, ki je izdal *Veliki katekizem* leta 1826. Drugi prevajalec, ki se je zgledoval po Küzmiču, je prekmursko-gradiščanski duhovnik Jožef Ficko, ki je leta 1836 v Šopronu izdal *Razlaganje velikoga katekizmuša*. Delo vsebuje zgoraj omenjenih pet poglavij z dodatkom »Kratko razlaganje cirkveni ceremoniov«. Tako Dajnko kot Ficko se v svoj prevod nista odločila uvrstiti molitev. Nasprotno pa je osem molitev vseboval mali katekizem *Jožefa Borovnjaka* (*Mali katekizem za občinske ljudske šole*, 1880), ki jim je sledil še poučni del (7–52). Nihče od omenjenih prevajalcev v svoje katekizme ni uvrstil pesmi, saj so jih vsebovali njihovi molitveniki.

10.7.2 Molitveniki v Prekmurju

Molitveniki so bili že v benediktinskem obdobju (do 13. stoletja) žanrsko raznovrstne knjige; sprva so vsebovali le psalme, ki so jim lahko dodajali

¹⁴³¹ Škafar, Prekmurski katoličani, str. 114.

¹⁴³² Škafar, Prekmurski katoličani, str. 116.

še druga besedila, npr. biblične kantike, himno *Te Deum*, veroizpoved *Quicunque*, litanije vseh svetnikov, molitve ob prejemu zakramentov itd. Pod vplivom frančiškanov in dominikancev so se v obdobju od 13. do 16. stoletja pojavili bolj raznovrstni molitveniki, ki so vsebovali oficije in so bili namenjeni poslušanju (Marijin oficij, oficij za umrle, Sveto trojico, sveti križ, Svetega duha). Od konca 16. stoletja naprej pri izdaji molitvenikov prednjačijo jezuiti, ki so v času protireformacije poskušali okrepiti vero s poučnimi navodili (npr. Canisius, Nakatenus). V 18. stoletju je tudi v molitvenike poseglo razsvetljenstvo. Tako je Brunnerjev molitvenik *Neues Gebetbücher für aufgeklärte Christen*¹⁴³³ vseboval molitve, ki so poglobljale verske resnice (npr. *Gott ist ewig, Gott ist allweise*).

Obstaja več kriterijev za razvrstitev molitvenikov, npr. po obsegu (mali, srednji, veliki), glede na ciljnega bralca (npr. ljudski, bratovščinski, romarski, za žene, bolnike), glede na zgodovinski razvoj (ljudski misali, brevirji, obredniki, zasebni molitveniki, škofijski molitveniki) ali glede na pisca (redovniški, posvetnoduhovniški, laiški). Glede na to, da je molitvenik zbirka različnih besedil, je bolj smiselno razlikovati med naslednjimi tipi molitvenikov:¹⁴³⁴ čisti molitvenik (molitve za zasebno pobožnost, npr. Katarina F. Zrinska, *Putni tovaruš*, 1661) in mešani molitvenik (zasebnim molitvam so dodana besedila krščanskega nauka, pesmi, zgodbe, predloge za pridige, abeceda, kronologija itd.). V drugo skupino sodi več tipov molitvenikov:

- molitveno-katekizemski tip (prevladujočemu molitvenemu delu je dodan krščanski nauk, npr. Antun Kanižlić, *Pobožnost molitvena*, 1893),
- pesniško-molitveni tip (prevladujočemu pesniškemu delu je dodan molitvenik, npr.: Juraj Mulih, *Bogoljubne pisme*, 1736),
- molitveno-retorski tip (določeni molitveni deli služijo hkrati kot predloge za pridige, npr. Jerolim Lipovčić, *Dušu čuvajuće pohodenje*, 1750),
- molitveno-abecedniški tip (molitvenik se prične ali konča z abecedo, npr. Matija Antun Relković, *Slavonske libarice*, 1761; Petar Jurić, *Način pravi kako karstijani imadu Boga moliti*, 1763),
- bolj kompleksni molitveniki združujejo več zgornjih tipov, npr. molitveno-katekizemsko-pesniški tip (Nikola Krajačević Sartorius, *Molitvene*

¹⁴³³ Kiene, *Gebetbücher*, str. 316–317.

¹⁴³⁴ Po Šundalić, *Molitvenici u Slavoniji*.

knjižice, 1640; Antun Kanižlić, *Nauk karstjanski*, 1762; Antun Kanižlić, *Mala i svakomu potribna bogoslovica*, 1773),

- molitveno-brevirski tip, imenovan oficij (izbor molitev, beril, hvalnic, psalmov, značilna je osemdelna kompozicija, npr. Antun Kanižlić, *Primogući i sardce nadvladajući uzroci*, 1760),
- molitveno-svetniški tip (kompozicijsko podobo molitvenika določa lik svetnika, npr. Antun Kanižlić, *Bogoljubstvo na poštenje svetoga Frančeška Saverije*, 1759; Antun Kanižlić, *Utočište Blaženoj Divici Marii*, 1759),
- molitveno-pasijonski tip (molitvenemu delu je dodano poglavje s križevim potom),
- bolj kompleksni molitveniki združujejo več zgornjih tipov, npr. molitveno-brevirsko-katekizemsko-pasijonski tip (npr. Šimun Mecić, *Cvitak pokornih*, 1726) ali molitveno-brevirsko-katekizemsko-pesniški tip (npr. Lovro Bogović, *Hiša zlata*, 1754).

V prekmurskem jeziku ne zasledimo čistih molitvenikov, saj so ti praviloma nastajali v razvitem literarnem in kulturnem življenju privilegiranega plemiškega sloja. Prekmurski protestantski ali katoliški duhovniki so namreč pisali molitvenike, ki so imeli hkrati funkcijo poučevanja ljudstva.¹⁴³⁵

V Prekmurju je bila največkrat ponatisnjena *Kniga molitvena* katoliškega duhovnika Mikloša Küzmiča.¹⁴³⁶ Poleg molitev je vsebovala še dva dodatka, kot nakazuje podnaslov prve izdaje iz leta 1783: »V šteroj se nahájajo rázložne ponižne molitvi, z dvojim pridavekom, na hasek slovenskoga národa s pobožnim stroškom niki h plemeniti h dobročinitelov svetlost dána.« Na podlagi tega opisa bi ga lahko uvrstili v molitveno-pesniški tip molitvenika, vendar podrobnejši vpogled v vsebino molitvenika razkriva bolj kompleksno vsebinsko zasnovo.¹⁴³⁷ To je Küzmič opisal v pismu svojemu dobrotniku sombotelskemu škofu Janosu Szilyju (13. februarja 1783):

1435 Podobno ugotavlja Zlata Šandalić za Slavonijo, ki se je ob koncu 17. stoletja osvobodila turške nadoblasti in je bila gospodarsko zaostala.

1436 Vse izdaje (1783, 1796, 1813, 1821, 1838, 1843, 1846, 1847, 1853, 1855, 1864, 1868, 1869, 1877, 1891, 1904, 1907, 1909, 1910, 1914) so popisane v Škafar, *Bibliografija*. Po letu 1814 so izšle še tri izdaje (1931, 1941, 1942) (Kozar, *Pastoralni pomen*, str. 59–60).

1437 O vsebini in pomenu Küzmičevega molitvenika gl. tudi Kozar, *Pastoralni pomen*, str. 55–60.

Ker pa bo ta tolikokrat omenjena knjižica obsegala jutranje molitve k presveti Trojici, nato molitve k Bogu Očetu, k Bogu Sinu in k Svetemu Duhu posebej, se pravi k vsaki božji osebi, dalje češčenje presvetega oltarskega zakramenta, pa molitve pred spovedjo in po njej ter prav tako molitve pred svetim obhajilom, po njem še molitve, navadne med vsem svetim opraviлом, ter končno večerne molitve in še nekaj raznoterosti, s pesmimi, ki se po navadi pojejo v adventu, ob štiridesetdnevem postu in ob drugih svetih časih, ker bo torej, ponavljam, knjižica obsegala vse to, bo narasla, kot predvidevam, kar na 15 ali še več pol, ustrezno pa se bodo dvignili tudi stroški na 100 ali več florenov, čeprav bi natisnili samo 600 izvodov.¹⁴³⁸

Na začetku knjige je objavljen koledar praznikov (*Tablica nikiĥ gibajoučih svetkov*), kar je posebnost prekmurskih molitvenikov. Koledar, pratika oz. »tabla svetnikov« je bila sestavni del slovenskih lekcionarjev vse od Paglovca naprej, v kajkavskem prostoru pa že od Petrečičevih *Svetih evangelijem* iz 1651.¹⁴³⁹ Prvo poglavje Küzmičevega molitvenika (1–108) vsebuje jutranje molitve, razne litanije¹⁴⁴⁰ (npr. litanije Presvete trojice, sladkega imena Jezusovega, Svetega duha), razlago Atanazijeve veroizpovedi, razne priprošnje (npr. *Preporačanje k Svetomi Dühi*, *Preporačanje k Petim Jezušovim Ranam*) in pesem o sv. Rešnjem telesu. Drugo poglavje (109–159) vsebuje mašne in spovedne molitve, pesem pred povzdigovanjem, berilo iz evangelija, izpraševanje vesti (spoved) in eno priprošnjo. Tretje poglavje (160–187) se pričenja z večerno molitvijo (oz. molitveno pesmijo) in priprošnjo, npr. *Večerašnje k Bougi zdihavanje i Preporačanje*. Glagolnik »zdihavanje« označuje izražanje različnih čustev vernika, ki jih namenja Bogu, npr. »ah bojim se jako one slejdnje vöre!«¹⁴⁴¹ Ta besedila lahko poimenujemo molitvene pesmi, saj imajo značilnosti obeh literarnih žanrov, priprošnja pa označuje prošnjo vernika, da Bog ali Marija uslišita njegove prošnje, želje, npr. »prosim te ponižno Oča moj dragi Nebeski, vlejči i mene nevolnega grejšnika k tebi s tvojom s. miloščom /.../.«¹⁴⁴² Sledijo psalmi in priprošnje. Prvi dodatek (188–209) vsebuje asketično besedilo premišljevanje o štirih poslednjih stvareh človeka (smrti, sodbi, nebesih in peklu), ki jim sledi *zdihavanje i*

1438 Škafar, Iz dopisovanja, str. 278.

1439 Orožen, Svetniška imena, str. 17–18.

1440 Litanije so molitev, za katero je značilno večkratno ponavljanje vzklikov in refrenov.

1441 Küzmič, *Kniga molitvena*, str. 194.

1442 Küzmič, *Kniga molitvena*, str. 208.

preporačanje. Premišljevanja o štirih poslednjih stvareh ima tudi Japljev katekizem, litanije in pesmi pa je uvrstil v molitvenik. Tudi drugi dodatek Küzmičevega molitvenika vsebuje nabožne pesmi na 68 straneh (209–277). Kasnejše izdaje molitvenika do leta 1855 so praviloma ohranile vsebinsko sestavo besedil, se je pa povečal pesniški repertoar. Tako izdaja iz leta 1847 (podobno tudi izdaja 1853) dodaja še mašne pesmi, izostale pa so pesmi o desetih Božjih zapovedih, smrti in večnosti. Ta dodatek sedaj obsega že 80 strani (212–292), vendar molitveni del še vedno prevladuje. Küzmičev molitvenik lahko sedaj uvrstimo v molitveno-pesniško-asketični tip.

Izdaje Küzmičevega molitvenika od leta 1864, ki jih je oskrbel Borovnjak,¹⁴⁴³ že vsebujejo podobno število pesmi kot molitev. Predvsem se je število pesniških besedil povečalo na račun marijanskih, prazničnih (tudi Volkmerjevih) in mrtvaških pesmi ter pesmi za procesije, romanja in blagoslove, dodana sta še rožni venec in križev pot; drugi dodatek tako vsebuje že 207 strani (212–419). Borovnjakove izdaje lahko uvrstimo v molitveno-pesniško-asketično-pasijonski tip molitvenikov.

Izdaje *Knige molitvene* Jožefa Sakoviča od 1909 naprej že vsebujejo vsebinsko razvrstitev besedil v molitveniku. Prvi del je razdeljen na molitve in litanije. Tako je med molitve uvrstil tudi veroizpoved in priprošnje, ne pa tudi litanij. Pesniški del, ki sedaj obsega že 212 strani (202–414), deli v devet skupin: svete pesmi pri sveti maši, v adventu, za božič, v postu, za veliko noč (»vüzem«), pred najsvetejšim svetim zakramentom, k blaženi Devici Mariji in pri pridigi.

Tudi štajerski, gradiščanskohrvaški, kajkavski in kranjski molitveniki tega časa so dopolnjeni s pesmimi in nekaterimi drugimi literarnimi žanri. Najbolj znan gradiščanskohrvaški molitvenik Lovra Bogovića *Hiša zlata* (1755, 1778)¹⁴⁴⁴ ima kar 500 strani. Večji del knjige je posvečen molitvam in litanijam (1–374), sledi križev pot (374–400) in 91 pesmi (401–499). Kasnejša izdaja *Nova hiša zlata*,¹⁴⁴⁵ ki jo je leta 1829 pripravil prisički (Peresznye) župnik Jožef Ficko,¹⁴⁴⁶ je sestavljena iz koledarja, navodil (*Upominanje*) z molitvami, veroizpovedi, litanij, pesmi *Te Deum laudamus*, antifon in križevega pota. Molitveni del je v tej izdaji skoraj istoveten pesni-

¹⁴⁴³ Novak, *Izbor prekmurskega*, str. 79.

¹⁴⁴⁴ Bogović, *Hiša zlata*.

¹⁴⁴⁵ Gre za predelan Bogovičev molitvenik iz leta 1755.

¹⁴⁴⁶ Ficko, *Nova bisza zlata*.

škemu; konča se na strani 259, nato se prične obširen pesniški del (260–504). Palkovičeva *Duhovna kitica* (1778)¹⁴⁴⁷ sodi v drug tip molitvenika, kot ga srečujemo pri Bogoviču in Küzmiču. Gre za molitveno-brevirsko-pesniški tip. Sestavljen je iz molitev in litanij (3–103), oficija blažene Device Marije (105–178), sedmih pesmi za mrtve in litanij (179–208) ter še 40 cerkvenih pesmi (209–288). Molitvenik Simona Knefaca *Vrata nebeška* (1804)¹⁴⁴⁸ je že razsvetljensko obarvan in vsebuje molitve, 13 litanij, premišljevanja (*Molitve za Duše Purgatoriumske i premišljevanja od muk njihovi*), nauk o dolžnostih (*Nauk potriban pred težkim delom*) ter 34 pesmi (362–438). Uvrščamo ga v molitveno-katekizemsko-pesniški tip molitvenika.

Najbolj znan kajkavski molitvenik, ki bi lahko vplival na Küzmiča, so Krajačevičeve *Molitvene knjižice* (1640). Uvrščajo se v molitveno-katekizemsko-pesniški tip molitvenika. Sestavljene so iz več delov: nauku o molitvi sledijo molitve, nato nauk o rožnem vencu, nauk o pokori, »dušno občina-nje« (očiščevanje duše), Božje zapovedi, »grehi mišljenja«, spoved, nauk o evharistiji (»pričešcanje«), nauk o zadoščenju (»zadovoljščine«), orožja proti grehom, priprava na smrt, litanije, Marijine himne in druge cerkvene pesmi. Ker je ta molitvenik katekizemsko oz. poučno obarvan, lahko zaključimo, da ni vplival na sestavo Küzmičeve *Knige molitvene*, saj je ta še najbolj podobna gradiščanskemu molitveniku *Hiša zlata* Lovra Bogovića.

Tudi štajerski molitvenik Petra Dajnka *Opravilo svete meše* (1824) je sestavljen iz svete maše z odlomki iz Svetega pisma, nato sledijo molitve, rožni venec, litanije in pesmi (329–382). Njegov drugi molitvenik *Molitbe za katoliške keršeničke* (1829) sicer ne vsebuje pesmi, pač pa litanije, spovedni obrazec in rožni venec. Tudi najbolj znan kranjski molitvenik Jurija Gollmayerja *Sveta maša* vsebuje sveto mašo, molitve in mašne pesmi, psalme, litanije vseh svetnikov, berila in izpraševanje vesti ter druga spovedna besedila (»Oksanje grehov in gnusenje nad njimi«).

Eden najbolj znanih molitvenikov v 19. stoletju je *Jesus, mein Verlangen. Ein katholisches Gebetbuch* (1841), ki ga je napisal Alojz Schlör, spiritual graškega bogoslovja. V prekmurščino ga je prevedel Jožef Košič in ga naslovil *Jezus moje poželenje*.¹⁴⁴⁹ Ena prvih izdaj iz leta 1852 se

¹⁴⁴⁷ Palković, *Duhovna kitica*.

¹⁴⁴⁸ Knefac, *Vrata nebeszka*.

¹⁴⁴⁹ Vse izdaje (1851, 1852, 1853, 1856, 1861, 1875, 1885, 1892, 1898, 1903, 1909, 1910, 1916) so popisane v Škafar, *Bibliografija*.

pričenja s koledarjem, ki mu sledi pesem *Jezus moje poželenje*. Molitveni del uvaja splošno uvodno besedilo o molitvi. Navodilu o jutranji pobožnosti sledi jutranja molitev. Podobna navodila z molitvami najdemo tudi v nadaljevanju. Na strani 53 se pričnejo besedila svete maše in spovedi ter obhajilne molitve. Sledijo razlage prazničnih časov z molitvami in litanijami. Poleg teh se v molitveniku nahajajo tudi druga prozna besedila, npr. *Premišlavanje od ružnosti grejha pri sv. grobi* je katehetično besedilo o škodljivosti greha, besedilo *Poštüvanje prečiste Divice ino Matere bože Marie* spodbuja vernike k pobožnosti molitve »čisla« oz. rožnega venca, izpovedno molitveno besedilo je *Dühovni Testamentom*. Na strani 195 se pričnejo pesmi, ki se končajo z večernicami na strani 244. Med pesmimi je tudi znana *Pesem od naj slajšega serca Jezus Kristusa* Marka Glaserja: »Na nebi i na zemli / Na vse kraje svejta, / Mi v-svetom zakramenti / Dičimo Jezuša.«¹⁴⁵⁰ Drugi izdaji je privezana še Sabarjeva *Sveta križna pout*, ki je prva izdaja nima. Sedma izdaja iz leta 1885 vsebuje še besedilo o vplivu planetov na vreme in pridelek: »Lejta ona, vu šteri Merkur kraljüje 1886, 1893, 1900, 1907, Starec ete malo dobra premore za svejt. Rad dugo pri peči ležeč drgeče; zato li kesno i malo privertiva.«¹⁴⁵¹ Pred pesmimi (284–375) in litanijami (376–404) je še Sabarjeva *Sveta križna pout* (249–283). V zadnjih izdajah molitvenika se je pesniški repertoar povečal. Izdaja iz leta 1910 vsebuje še dodatne Marijine pesmi, tako da se je pesniški del v primerjavi s prvimi izdajami že podvojil in tako obsega 112 strani (292–383, 415–436).

Prvi prevajalec zgoraj omenjenega molitvenika v slovenščino je štajerski duhovnik Andrej Gutman (1841).¹⁴⁵² Molitveni del njegovega prevoda obsega večino knjige (3–191), litanije so natisnjene posebej (163–191). Sledita krajši pesniški (192–202) in katekizemski del (203–222). Gutman je objavil samo osem pesmi oz. devet, če prištejemo še začetno pesem *Jezus moje poželenje*, od tega so tri Volkmerjeve (*K tihi meši*, *Velikonočna*, *Te Deum laudamus*). V katekizemskem delu najdemo veroizpoved, molitvi očenaš in zdravamarija, deset zapovedi, sedem zakramentov, razne nauke in zapovedi, pripomočke proti grehom, štiri poslednje reči. V primerjavi s prekmurskim molitvenikom lahko opazimo, da nima koledarja in da vsebuje precej manj pesmi. Po drugi

¹⁴⁵⁰ Košič, *Jezus moje po'selejnye*, str. 209.

¹⁴⁵¹ Košič, *Jezus moje poželenje*, str. 34.

¹⁴⁵² Gutman, *Jesus moja poshelenje*.

strani pa Košič marsikatero molitve ni prevzel, npr. *Molitva za 7 darov Svetega Duha*, *Molitva svete Jederti*, *Molitva pred križom*, *Molitva na čast čistega spočetja*, *Molitva k sv. Mihaeli*, *Litanije od najsladkejšega srca Jezusa*, *Litanije k najčistejšem srci Marije*. Od besedil zadnjega dela štajerskega molitvenika pa je objavil samo *Pristavek od rimske katoliške vere*.

Molitvenik *Jezus moje želje*,¹⁴⁵³ ki je izhajal v Ljubljani (1846, 1850, 1854), prav tako kot štajerski ni imel koledarja. V primerjavi s prekmurskim vsebuje še dodatna besedila, ki jih je prevzel iz štajerskega prevoda, npr. *Od poslušanja pridige*, *Od duhovniga branja*. Po pesniškem razdelku (277–320) prav tako sledi še dodatek z raznimi besedili, ki so po navadi del katekizma, npr.: veroizpoved, očenaš, deset zapovedi, štiri poslednje stvari. Teh besedil prekmurski molitvenik nima. Četrta in sedma izdaja ljubljanskega molitvenika (1858, 1868) sta obdržali samo še dva dodatka: *Prav dober in lahak pomoček se polnoma poboljšati* in *Poslednje reči*.

Borovnjakova Duhovna hrana¹⁴⁵⁴ je podnaslovljena kot »knjižica puna lepih navukov, molitvic i pesmic«. Zato ga lahko uvrstimo v molitveno-katekizemsko-pesniško-pasijonski tip molitvenika. Pričenja se s koledarjem, ki mu sledijo jutranje molitve. Katekizemski del prinaša devet Božjih lastnosti, deset Božjih zapovedi, pet cerkvenih zapovedi, šest dolžnosti, štiri glavne čednosti, sedem zakramentov in sedem darov Svetega duha. Dnevnim in večernim molitvam sledijo sezname grehov, dobrih del in štirih poslednjih stvari. Molitvenik se nadaljuje z mašnimi besedili in molitvami. Sledi spoved z izpraševanjem vesti, nato pa še molitve pri sv. obhajilu. Tudi Borovnjakov molitvenik vključuje litanije, psalme, rožni venec, križev pot, na straneh 150–248 pa najdemo cerkvene pesmi. Tretja izdaja (1892) v primerjavi z drugo (1871) dodaja še štiri dodatne pesmi. Tudi Borovnjakov *Sveti angel čuvar*¹⁴⁵⁵ ima podobno sestavo, le da ne vsebuje poučnega dela. Izdaja iz leta 1875 je sestavljena iz sedmih delov: vsakdanje molitve, molitve pri sveti maši, molitve pri sveti spovedi, mnogovrstne molitve (3–38), litanije (39–53), križev pot (54–65) in pesmi (66–106).¹⁴⁵⁶

Nabožno-poučna literatura, kamor uvrščamo katekizme in molitvenike, je imela predvsem namen posredovati temeljno znanje, verske

1453 *Jesus moje sheljé*.

1454 Borovnjak, *Duhovna hrana*. Izdaje 1868, 1871, 1892.

1455 Borovnjak, *Szvėti angel csuvar*. Izdaji 1875, 1890.

1456 V hrvaščini je izšel molitvenik *Angel varuh*, ki ga je napisal župnik v Nagynardi Frideczky György.

resnice in moralo preprostemu, v veliki meri še nepismenemu prebivalstvu. Literarna besedila, ki jih te knjige vsebujejo, so večinoma prevodi že obstoječih besedil, saj duhovniki niso imeli literarnih ambicij, temveč so želeli predvsem izobraziti svoje vernike. Temeljni deli, namenjeni izobraževanju, sta bili najprej katekizem in abecednik. Prekmurski evangeličanski duhovnik Franc Temlin, avtor prve natisnjene prekmurske knjige, v svoj katekizem ni sprejel pesniških besedil kot kranjski protestanti v 16. stoletju. Tega zahtevnega dela sta se lotila šele Mihael Sever in Števan Küzmič, ki sta torej avtorja prve katekizemsko-molitveno-pesniške knjige v prekmurskem jeziku. S tem dejanjem sta postala nadaljevalca kranjske protestantske literarne tradicije. Po drugi strani pa so prekmurski katoliški katekizmi vsebovali dodatek z molitvami in se s tem oddaljili od štajerskih in kranjskih razsvetljenskih katekizmov, ki tega dodatka niso imeli. Dodajanje pesmi je bilo značilno za prekmurske katoliške molitvenike, ki sodijo v posebno tradicijo molitveno-pesniško-asketičnega molitvenika, ki se razlikuje od kajkavskih katekizemskih molitvenikov. Takšen tip molitvenika so v Prekmurju prevzeli šele leta 1851 s Košičevim prevodom knjige *Jezus moje poželenje*, vendar so katekizemska besedila zavestno izločali. V polnosti je molitveno-katekizemsko-pesniški tip molitvenika uvedel šele Jožef Borovnjak leta 1871.

10.8 Katoliško nabožno pesništvo v soboški dekaniji

Katoliško cerkveno pesništvo v prekmurskem jeziku je bilo še posebej dejavno na območju soboške dekanije (Železna županija), v kateri so se po šematizmu iz leta 1868 nahajale naslednje župnije: Cankova, Gornji Petrovci, Gornja Lendava (Grad), Sv. Benedikt (Kančevci), Martjanci, Murska Sobota, Pečarovci, Pertoča, Sv. Jurij in Tišina.¹⁴⁵⁷ V teh župnijah so poleg katoličanov živeli tudi evangeličani (v manjši meri kalvinci), največ v Župniji Gornji Petrovci (88,7 %), Kančevci (81 %), Pečarovci (72,9 %), Martjanci (71,4 %) in Cankova (45 %).¹⁴⁵⁸ Po podatkih šematizma iz leta 1914 se je slovenščina kot jezik bogoslužja uporabljala v župnijah Tišina,

¹⁴⁵⁷ Urlep, Priključitev in cerkvenoupravna, str. 262–265; Potočnik, Podobe prekmurske vernosti, str. 28.

¹⁴⁵⁸ Potočnik, Podobe prekmurske vernosti, str. 28.

Gornja Lendava, Martjanci, Pertoča, Gornji Petrovci, Pečarovci in Cankova. V Murski Soboti in Kančevcih se je uporabljala tudi madžarščina, pri Sv. Juriju pa tudi nemščina.¹⁴⁵⁹

V nasprotju s pesništvom v lendavski dekaniji je na območju soboške dekanije opazna večja recepcija protestantskega pesništva, saj so imeli boljši dostop do njihovih tiskanih in tudi rokopisnih pesmaric, sploh v obdobju pomanjkanja katoliških duhovnikov v 18. stoletju, pa tudi kasneje v 19. stoletju, ko so od njih prevzemali predvsem mrtvaške pesmi. V župnijah, kjer protestantski verniki niso živeli v večini ali enakem številu kot katoliški, je opazna manjša katoliška pesniška dejavnost. Med pisci pesmi se pojavljajo predvsem laiki (učitelji, kantorji in drugi).

Na ozemlju Župnije Pertoča (Pertoča, Gerlinci, Ropoča, Večeslavci, Cankova, Krašči) je nastalo 15 do sedaj znanih pesmaric: *Smodišev Gradual* (ok. 1695), *Pertočka cerkvena pesmarica I* (ok. 1800), *Pertočka Mrtvečna pesmarica*, *Pertočka pesmarica iz leta 1922*, *Prekmurska katoliška pesmarica Ane Čontala* (1800), *Večeslavska pesmarica Jožefa Haužarja*, *Večeslavska pesmarica Jožefa Zelka* (1858), *Večeslavska pesmarica iz druge polovice 19. stoletja*, *Pesmarica Mihaela Benceja I* (1869), *Pesmarica Mihaela Benceja II* (1870/1871), *Bencejeva pesmarica iz leta 1869*, *Katoliška cerkvena pesmarica Štefana Kozla*, *Prekmurska katoliška pesmarica Mihaela Kūzmiča* (1807) iz Kraščev,¹⁴⁶⁰ *Katoliška pesmarica Štefana Geclerja iz Kraščev* (1844),¹⁴⁶¹ *Pesmarica Janoša Kovača iz Ropoče*.¹⁴⁶²

Na ozemlju Župnije Gornja Lendava (Grad, Kovačevci, Kruplivnik, Trdkova, Vidonci, Vadarci, Dolič, Kuzma, Matjaševci, Otovci, Motovilci, Radovci) je nastalo 12 do sedaj znanih pesmaric: *Vidonska pesmarica Jožefa Gyergyeka* (1803), *Mrliška pesmarica Štefana Kereca iz Vidoncev*, *Vidonska procesijska pesmarica Antona Kereca*, *Vidonska romarska pesmarica* (1850),

¹⁴⁵⁹ Urlep, Priključitev in cerkvenoupravna, str. 262.

¹⁴⁶⁰ Pesmarica na 206 straneh vsebuje 62 katoliških pesmi. Kūzmič je zapisal pesmi od str. 183. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

¹⁴⁶¹ Pesmarica na 277 straneh vsebuje 68 mrliških in 39 različnih pobožnih pesmi, na dodatnih štirih listih pa še po tri mrliške pesmi in molitve. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

¹⁴⁶² Pesmarica je nastala v sredini 19. stoletja. Rokopis je posedoval Janez Domiter iz Kraščev. Vsebuje 51 (ali 52) katoliških mrliških pesmi, v dodatku pa še 22 različnih pobožnih pesmi drugega zapisovalca. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

Vidonska pesmarica Matije Graha in Mihaela Kereca (1856), *Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Matije Graha* (1859), *Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Franca Graha* (1863), *Pečnarovska pesmarica Mihaela Kereca* (1844), *Katoliška cerkvena pesmarica iz Prosečke vasi* (1844), *Prekmurska nabožna pesmarica Franca Žamparja* (1890),¹⁴⁶³ *Katoliška pesmarica Franca Slamarja* (1878),¹⁴⁶⁴ *Pesmarica Antona Kereca iz Vidoncev* (1901).¹⁴⁶⁵

Iz Župnije sv. Jurija (Rogaševci, Kramarovci, Nuskova, Ocinje, Rogašovci, Serdica, Sotina, Sv. Jurij, Gornji Slaveči, Dolnji Slaveči, Pertoča, Fikšinci) je znanih 10 pesmaric: *Katoliška cerkvena pesmarica Franca Flisarja* (1787), *Šadlova pesmarica* (1797), *Incipiuntur Cantiones Mortuales*, *Prekmurska katoliška pesmarica iz 1820*, *Mrliška pesmarica Mihaela Gaberja* (1825), *Mrliška pesmarica Mihaela Gaberja in Štefana Bokana* (1824, 1825), *Pesmarica Franca Horvata iz Nuskove*,¹⁴⁶⁶ *Katoliška pesmarica iz Sotine*,¹⁴⁶⁷ *Katoliška pesmarica Šandorja Rogača*,¹⁴⁶⁸ *Katoliška pesmarica Aleksandra Rogača*.¹⁴⁶⁹

¹⁴⁶³ Pesmarica je najverjetneje nastala okoli leta 1890. Priimek Žampar je pogost na severozahodnem Goričkem (v okolici Kuzme). Pisava in pravopis nista enotna, kar nakazuje na neizobraženega pisca. V prvem delu rokopisa so razmišljanja o različnih temah (modrost kralja Salomona, Jezusovo rojstvo in življenje ipd.). V drugem delu so pesmi (za novo leto, apokrifna pesem o sanjah Device Marije, postna in pasijonska pesem). Na koncu najdemo *Molitve seden nebeški zaprejkov*. Pesmarico hrani PIŠK, Ro 65. Opis je sestavil Akoš Dončec.

¹⁴⁶⁴ Pesmarica je nastala na Gradu. Vsebuje 20 pesmi, dvojne litanije, eno latinsko in 26 prekmurskih molitev. Manjkajo začetni listi in nekaj notranjih listov. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

¹⁴⁶⁵ Pesmarica vsebuje osem katoliških pesmi (Jezusove in Marijine). Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

¹⁴⁶⁶ Rokopis je nabožna rokopisna pesmarica z molitvami iz leta 1867. V njem lahko zasledimo še pet nemških pesmi, ki jih je zapisala druga roka, najverjetneje Janoš Krenos (Krénosz János), ki se je podpisal na prvi strani. Eno pesem je Horvat zapisal v madžarščini in govori o sv. Štefanu, prvem kralju Ogrske (*Szent István Mágyarok else kiralyanak*). Rokopis vsebuje tri molitve in 21 pesmi. Pesem *Eto je veliko svétvo* je prevod madžarske cerkvene pesmi *Ez nagy szentség valóban*, ki jo pojejo pri obhajilu. Nekatere pesmi slogovno izstopajo, npr. *Oh lejpa roužica rumena*. Pesmi so raznovrstne: božične, velikonočne, Marijine itd. Napisane so v prekmurskem črkopisu, jezik je stara knjižna prekmurščina, a vsebuje goričke elemente. Rokopis hrani PIŠK, Ro 137. Opis je sestavil Akoš Dončec.

¹⁴⁶⁷ Pesmarica je nastala v začetku 19. stoletja. Na 166 straneh vsebuje 35 pesmi. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

¹⁴⁶⁸ Pesmarica je nastala okoli leta 1852 v Župniji sv. Jurija. Rokopis vsebuje 54 pesmi na 106 straneh. Zadnji lastnik tega rokopisa je bil Aleksander Rogač. Trenutno nahajališče rokopisa ni znano.

¹⁴⁶⁹ Pesmarica vsebuje 58 pesmi na 81 straneh. Trenutno nahajališče rokopisa ni znano.

Na ozemlju Župnije Cankova (Cankova, Domajinci, Gornji Črnci, Korovci, Novi Beznovci, Brezovci, Strukovci, Lemerje, Puževci, Stari Beznovci, Skakovci) je nastalo šest do danes znanih pesmaric: *Prekmurska katoliška pesmarica iz 1851*, *Prekmurska katoliška pesmarica Franca Bagole* (1858–1880), *Borovnjakova pesmarica* (1858–1871), *Popevke cirkvene i posvetne Jožefa Borovnjaka* in dve madžarski pesmarici Jožefa Borovnjaka.

Iz Župnije Gornji Petrovci (Gornji Petrovci, Adrijanci, Boreča, Lucova, Martinje, Neradnovci, Stanjevci, Šulinci, Ženavlje, Križevci v Prekmurju, Šalovci, Pečkovci [Peskovci]) so do danes znane tri rokopisne pesmarice: *Kozarjeve Pesmene knige* (1888), *Pesmarica Janoša Böleca iz Martinja*,¹⁴⁷⁰ *Katoliška pesmarica Jurija Sukiča iz Martinja* (1870).¹⁴⁷¹

Na ozemlju Župnije Martjanci (Martjanci, Nemčavci, Noršinci, Sebeborci, Puconci, Gorica, Markišavci, Predanovci, Tešanovci, Mlajtinci, Moravci, Vučja Gomila) je znana ena rokopisna in ena tiskana pesmarica: *Martjanska pesmarica II* (1756–1786), *Krščansko katoličanske cerkvene pesmi* (1893) Jožefa Pusztaja.

Iz Župnije Tišina (Tišina, Gederovci, Gradišče, Krajna, Murski Petrovci, Petanjci, Rankovci, Sodišinci, Tropovci, Vanča vas, Kupšinci) sta do danes znani samo dve pesmarici: *Prekmurska katoliška pesmarica Ferenca Fariča* (ok. 1820) in *Marijina pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca* (1826).

10.8.1 Izgubljeni Smodišev Gradual

O avtorju najstarejše do danes znane katoliške prekmurske pesmarice Jožefu Smodišu je znano malo podatkov. Doma je bil iz Kraščev v Župniji Pertoča, ki je ok. 1680 postala ponovno katoliška. V matičnih knjigah se omenja le Janez Smodiš (Joanes Szmodis), oče Jožefa Smodiša (Josephus), rojenega leta 1798, v mrliški knjigi pa se leta 1760 omenja še Jurij Smodiš (Georgius Zmodis).¹⁴⁷² Pred 1. marcem 1695 naj bi Smodiš napisal Gradual za rabo pri

¹⁴⁷⁰ Pesmarica je nastala v sredini 19. stoletja. Na 183 straneh vsebuje 40 pesmi. Manjkajo začetni in zadnji listi. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani pa jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

¹⁴⁷¹ Pesmarica na 84 straneh vsebuje 11 pesmi in je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

¹⁴⁷² Župnija Pertoča, Krstna knjiga 1797–1857, 04856, str. 5; Župnija Pertoča, Mrliška knjiga

katoliškem bogoslužju.¹⁴⁷³ Na ta datum je Petra Haužar iz Pertoče kupila pesmarico za rabo v domači župniji.¹⁴⁷⁴ V času prve katoliške vizitacije leta 1698 je tam služboval župnik Anton Pitročiuš (Pitrocius), učitelj pa ni omenjen. Znana so le imena kasnejših učiteljev: Ivan Kouš, Jurij Šadl in Leopold Kollarš,¹⁴⁷⁵ zato ne moremo ugotoviti, kdo je bil omenjeni Smodiš in kakšna je bila njegova vloga v župniji. Zadnji je pesmarico leta 1860 v Pertoči videl Božidar Raič, ko je obiskal tamkajšnjega župnika Verena. Opisal jo je kot kodeks, ki vsebuje praznične in mašne pesmi v slovenskem (tj. prekmurskem) in hrvaškem (tj. kajkavskem) jeziku. Štajerski jezikoslovec Oroslav Caf naj bi ta rokopis uporabil za svoj rokopisni slovar.¹⁴⁷⁶ Med rokopisi, ki jih je v Župniji Pertoča popisal Ivan Škafar,¹⁴⁷⁷ naj bi Smodiševemu Gradualu ustrezala pesmarica Ro št. 17 (t. i. *Pertočka pesmarica I*), ki ima 378 strani in poleg cerkvenih prinaša tudi eno pesem o francoski vojni iz leta 1794 (*Prekunjena bila ta francuska zemlja*). Na prvih straneh so mašne pesmi Kyrie, Glorio, Credo, Sanctus.¹⁴⁷⁸ Ta pesmarica nima več ohranjenih platnic in naslovne strani, prav tako je po nastanku mlajša, saj ne vsebuje jezikovnih elementov, ki so značilni za starejše prekmurske pesmarice.

10.8.2 Najstarejša ohranjena prekmurska katoliška pesmarica iz Martjancev

Ker Smodiševa pesmarica ni ohranjena, častno ime najstarejše ohranjene prekmurske katoliške pesmarice pripada *Martjanski pesmarici II* (dalje: MP II), ki je ime dobila po zadnjem nahajališču rokopisa v Martjancih.¹⁴⁷⁹ Kot lastnik rokopisa se je v letih 1756 in 1786 podpisal Mihael Terplan.¹⁴⁸⁰

Pesmarica nastopa kot vezni člen med starejšo prekmursko rokopisno in kasnejšo tiskano protestantsko pesniško produkcijo. Obsega 33

1742–1798, 04860, str. 5.

1473 Škafar, Szmodis, Jožef.

1474 Raič, Prekmurski knjižniki, str. 77.

1475 Kokolj, Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 483.

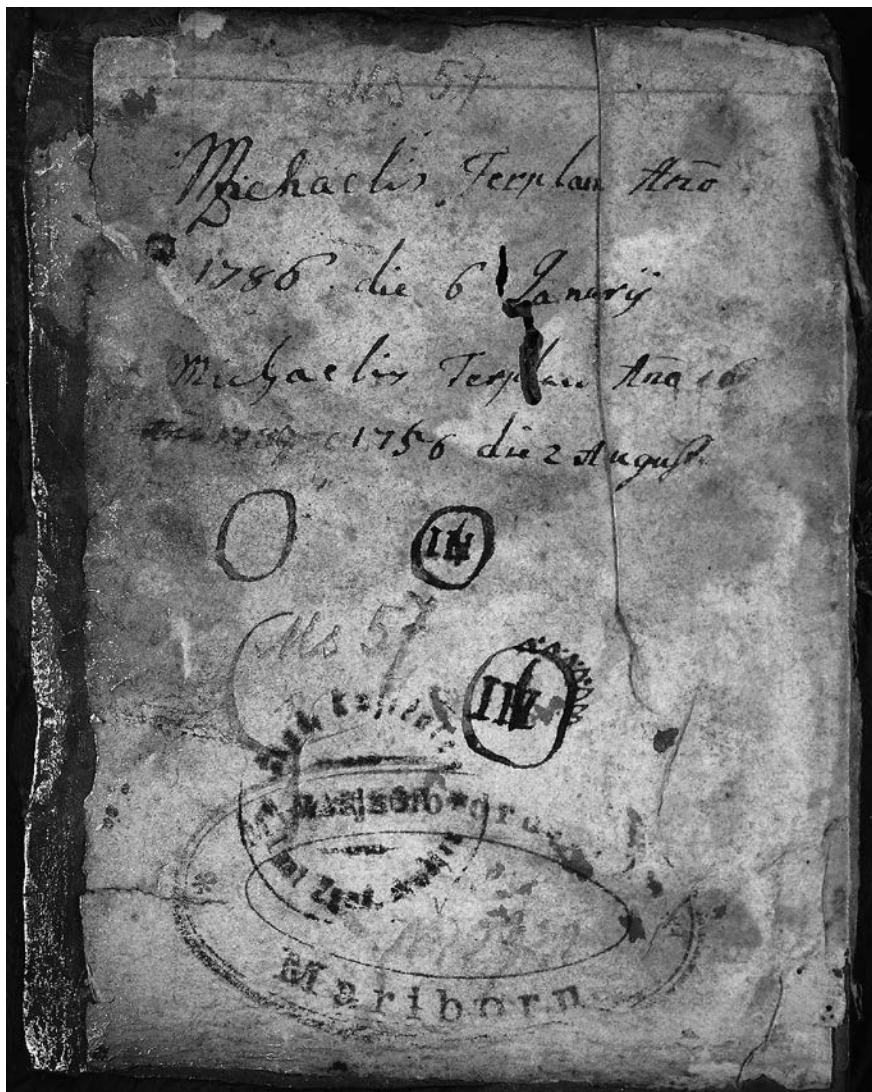
1476 Raič, Prekmurski knjižniki, str. 77; Škafar, Dve ohranjeni pismi, str. 42.

1477 Škafar, *Bibliografija*, str. 101.

1478 Škafar, Szmodis, Jožef.

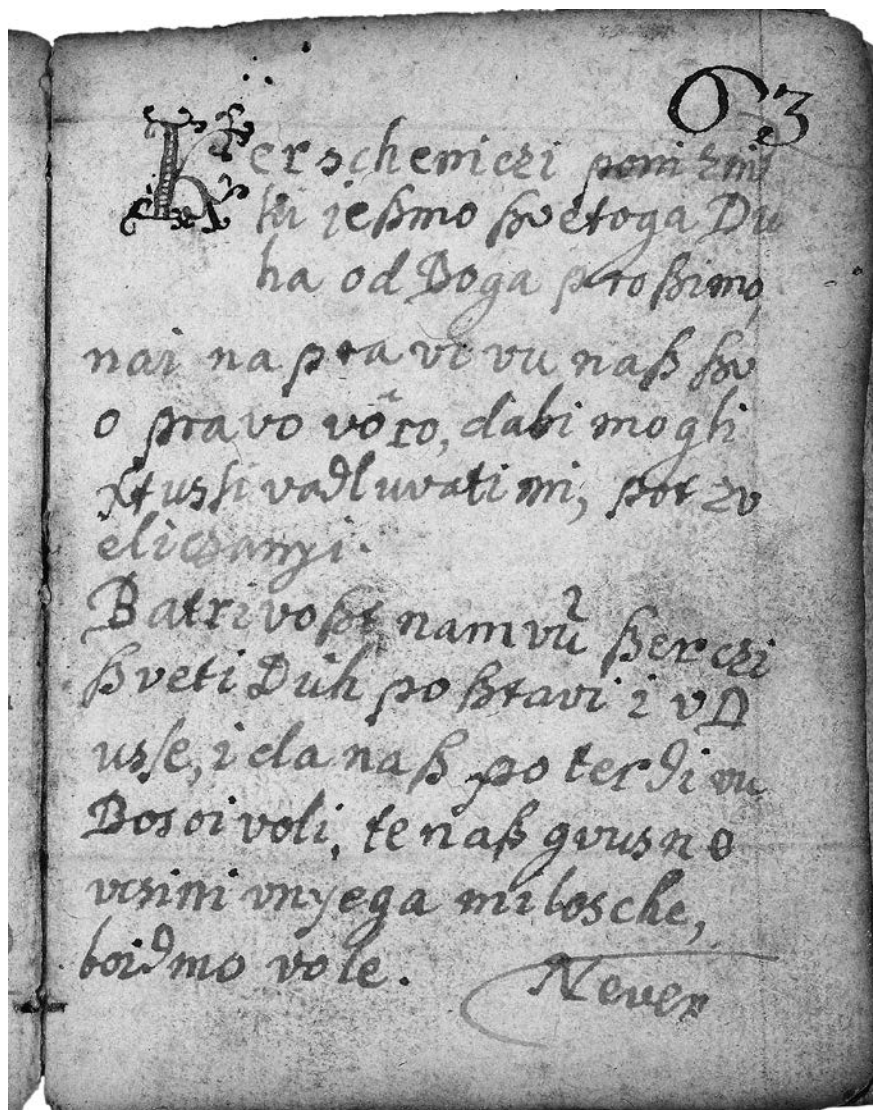
1479 UKM, Ms 57; RRSS, Ms 199. Diplomatični prepis pesmarice je objavljen na portalu SBS, *Martjanska pesmarica II*.

1480 Novak, Prekmurske rokopisne pesmarice, str. 213.

Slika 36. Podpis lastnika Martjanske pesmarice II. UKM, Ms 57
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

pesmi, od tega so tri zaradi poškodovanega rokopisa nepopolne. Prične se z adventnimi pesmimi, nato sledijo pesmi o Svetem duhu, Bogu in Kristusu, konča pa se s psalmi in Marijinim kantikom. Adventna pesem *Prophetje so prorokuvali* ni ohranjena v celoti, saj v rokopisu manjka prvih šest pagi-

Slika 37. Pesem Kerščenici ponižni v Martjanski pesmarici II. UKM, Ms 57, fol. 23r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

niranih strani, prav tako manjka velik del pesmi *Stvoritel Bog zmožni* in prvi del pesmi *Gospodnu Boguvi vsegdar mu dajmo hvalo*. Vse tri pesmi so znane že iz MP I. Iz starejše pesmarice sta znani še dve adventni pesmi:

*Otec Gospodin Bog Adama gda stvori ga in Vsakomu človeku mi navkup.*¹⁴⁸¹ Po Novaku¹⁴⁸² naj bi se v rokopisu nahajala tudi iz starejše pesmarice znana pesem *Od tih treh modrih se spominamo*, vendar manjkajo paginacije od 29 do 40. Njegova navedba je verjetno napaka. Iz sočasne evangeličanske *Berkejeve pesmarice* (1768–84) je znana še pesem *Hodi k nam Duh Bog Sveti*, iz natisnjenega Bakoševega *Nouvega gráduvála* (1789) pa še pesmi *Hodi zveličitel ludi*, *Nova svetlost nam se skaza* in *Gore zvišava dúša moja*.¹⁴⁸³ Posebnost pesmarice so psalmi (Ps 12, 14, 23, 30, 42, 46, 95, 133, 146), ki so prevedeni iz madžarščine.¹⁴⁸⁴

10.8.3 Starejši pertočki pesmarici

Katoliška cerkvena pesmarica iz Pertoče oz. Pertočka cerkvena pesmarica I¹⁴⁸⁵ je po Škafarju¹⁴⁸⁶ nastala okoli leta 1800. K rokopisu je vezana *Kniga historianska* iz leta 1831. Pesmarico je pisalo več rok, prva roka je pisala strani do 115.¹⁴⁸⁷ Prvi znani učitelj v Pertoči je bil Ivan Kous (1804–1849),¹⁴⁸⁸ ki je morda zapisal en del pesmarice. Rokopis vsebuje 256 cerkvenih pesmi in eno posvetno, litanije ter pasijon po Mateju. Kar 85 pesmi je že znanih iz MP I. Pesmarica se prične s prošnjimi vzkliki in nadaljuje z mašnimi pesmimi: Slava (*Gloria in Excelsis Deo*), Vera, Svet. Nato sledijo pesmi za čaščenje svetega Rešnjega telesa (t. i. elevacije oz. pesmi pri povzdigovanju): *Pozdravleno bojdí tešlo Jezušá; Dragi Jezuš v kužnom kejpi; Duša kristuševa posvejti mene; Oh Jezuš Jezuš, oh zlati Jezuš*. Sledi jutranja pesem *Hvalim jaz tebe gospodne* (znana iz MP I), adventna *Napravljajte nouve steze* in pesem za različne praznike *Jezuš Kristuš živoga Bouga sveti sin*, razdeljena med zbor in dečke (*puer*), nato pa invokacija *Hvalo zdajmo mi vsi navkup*. Sledijo nedeljske pesmi, npr. iz MP I znani adventni *Gospodino Bouguvi vsigdar mu dajmo hvalo* in *Otec Gospodin Boug Adama gda stvori ga*. Tudi sledeča pesem za vse svete je znana iz MP I (*Vrejmen ono dojde kaj mi zvezda zide*).

1481 Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 19.

1482 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 379.

1483 Ditmajer, Stavbar, *Starejše rokopisne pesmarice*, str. 19.

1484 Smej, O prevodih psalmov, str. 212.

1485 ŠAMS, Ro 15; RRSS, Ms 204.

1486 Škafar, *Bibliografija*, str. 101.

1487 Škafar, Szmodis, Jožef.

1488 Kokolj, Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 483.

Iz MNP je znana pesem za sodni dan *Oh kak boječi ino prestrašni bode den pitani*. Sledi znana pesem o sedmih Kristusovih besedih na križu *Gda Jezuš na križnom drejvi*. Prav tako sta iz MNP znani pesem o spreobrnjenju sv. Pavla (*Močni Božje gda Adama vun zegnaj be*) z ohranjenim zemljepisnim imenom Nedelišče in pesem o Sodomi in Gomori (*Poslušni krščanstvo veliko nevoljo*). Sledi pesem *Gosto nam je žal, ka je naš orsak tak kroto opuščen* (znana iz MP I). Nato se pričnejo svetniške pesmi, npr. pesem o sv. Juriju (*Vnogo smo pisali svecka dugovanja*), znana iz Berkejeve in Šadlove pesmarice, in prvič v celoti zapisana pesem o sv. Mariji Magdaleni (*Prav so popejvali vu jenoj popejvki*), znana iz MP I in MNP. Nedeljsko pesem v postu sta izmenično pela zbor (chor) in zborovodja (magister). Sledijo Marijine pesmi: najprej *Veselo Marija poje*; naslednja Marijina pesem *Oh Marija Boga rodica* je znana tudi iz drugih mlajših pesmaric (Flisar, Čontala, Gaber), ne pa tudi pesem *O ti gospa odičena*. Iz Šefove in Flisarjeve pesmarice je znana pesem *Oh Marija mati Božja, ka si grešnikom milošča*, pesem za praznik obiskovanja *Zdrava bojdi oh Marija čista ponižna devica* je znana iz Flisarjeve pesmarice, druga pesem *Zdrava zdrava bojdi Devica Marija, ka jesi Kristuša Jezuša rodila* pa iz *Pesmarice Ane Čontala*. Prav tako sta že iz Flisarja znani pesem na praznik Marijinega vnebovzvetja *Blaženi den ino vōra* in pesem *Zdrava devica Boga rodica*; sledi še pesem *Oh Marija mati Božja cvejt nebeški*. Pesmarica se nadaljuje z znano pesmijo na sodni dan *Den srditi hoče priti*. Nato sledijo razne pesmi za svetniške praznike, ki ne govorijo o življenjih svetnikov. Te pesmi se ne razlikujejo od protestantske tradicije. Iz Flisarjeve pesmarice pa je nasprotno znana pesem o sv. Katarini (*Dejva je zišla s pogajnskoga naroda*). Sledijo pesmi o simbolih vere »Cantiones promiscuae Symbolum fidei«, ki jih vsebuje tudi Flisarjeva pesmarica. Te pesmi najdemo tudi v protestantskih pesmaricah, npr. *Ki se hoče zveličati, more žitek pobolšati*. Nato najdemo praznične pesmi za praznik velike noči, npr. iz MP I znano *Na vuzen tri Marije rano* in prevod Psalma 130. Sledijo adventne hrvaške pesmi, ki jih najdemo tudi pri Flisarju: *Zdrava bojdi oh Marija, od angelov pozdravljena*; *Posla zgora Boug angjela*; *Zdrava bojdi oh Marija, nebe zemle kralica*; *Oh rumena svetla zorja*; *Oh svetla zorja denica*; *Zišla je svetla denica*; *Zdrava o svetla denica*. Iz MNP je znana npr. postna pesem *Ide Jezuš naš stvoritel vu tou veliko puščino*. Sledijo pesmi druge roke. Najprej je pisec zapisal Lavrenčičevo pesem za križev pot – *Krščenici prigledajte ti krvavi križni pout*. Pasijonska pesem *Moka Bovua gospodina*

je znana tudi iz drugih prekmurskih pesmaric (Gaber, Cantionis, Farič, Šadl, Pesmarica 1820), prav tako božične *Lejpo veselje vam glasimo* (Šadl, Pesmarica 1820, Seniška 1864), *Poslušajte vi lidje, Marija je sina rodila* (Šadl). Božična pesem *Ezaijaš prorok piše* ni znana iz starih protestantskih pesmaric. Sledi pesem o sv. Nikolaju/Miklavžu. Ponovo najdemo Marijino pesem *Vtegni z nebes oh Marija tvo rokou*, nato sledi pesem o sv. Margareti, iz *Šadlove pesmarice* znana *Oh kak našega glejte gospodna toužijo*, iz Šefove štajerske pesmarice je znana pesem o sodbi *Premislite ljudje, doklen još živete*, nato Marijina romarska *Zbúdimo se zato, drage moje duše*. Sledijo adventne in božične pesmi, znane iz MP I, nato pa še novejša pesmi, npr. iz Flisarja in Čontale znana adventna pesem *Oh Marija, na te svejt nam sina svojga rodila*, prav tako je novejša pesem *Jezuš Marija dragi sin, žarko je sunce zišlo nam* (Šef, Pesmarica 1820, Seniška 1864), nato pesem o zapovedi cesarja Avgusta (Farič, Flisar, Pesmarica 1820). Sledi pesem v čast sv. Rešnjemu telesu: *Hoče, da ti dam Jezuš moj moje srce* (Flisar, Šadl, Gaber), nato ponovno najdemo adventne in božične pesmi iz MP I (teh je skupnih kar 35). Novejša je novoletna pesem *Zorja toga vsega dneva* (Flisar, Pesmarica 1820), starejša pa poročna pesem *Dobri hišnici*, vendar je izpuščena omemba prevajalca Šajtiča. V novejših pesmaricah se pojavi pesem *Jezuš Kristuš doubri milostivni voj* (Šadl), nato sledijo pesmi za nedelje po sv. Treh kraljih in postne pesmi. Iz Bakoševe pesmarice ja npr. znana *Oh kako se touži sveta mati cerkev*, iz Berkejeve pa npr. *Gospon Kristuš odkúpitel naš in Nevolja beše Davidu kralju*. Novejša je pasijonska pesem *Poslušajte krščenici, kako Božji sin se moči* (Čontala, Flisar, Seniška 1864, Pesmarica 1820). Iz MNP je npr. znana pesem *Dva devet deset lejt Jezuš minouči*. Sledijo velikonočne pesmi, od teh jih je kar 26 že znanih iz MP I, binkoštnih je znanih 10. Ponovno sledijo nedeljske pesmi po veliki noči in znane vnebohodne pesmi, npr. *Kristus v nebo stoupil je*. Pesmarica se nadaljuje z binkoštnimi pesmimi. Pesem *Milošča svetoga Duba* je na primer znana iz Pesmarice 1820, pesem *Hodi k nam dujh sveti, stvoritel presvetli* pa iz Čontale, Flisarja, Seniške pesmarice 1864 in Pesmarice 1820. Sledijo pesmi za navadne nedelje, znane že iz Berkejeve in Markišavske pesmarice, med njimi precej prepisovana pesem o bogatašu. Novejša je pesem *Jezuš slatko ime drago*. Sledi božična pesem *Boug se je rodil od Dvice*, dve trikraljevski pesmi *Oh Sveti Tri krali* (znana iz Šefa, Cantiones mortuales, Seniške pesmarice 1864), nato pa božične pesmi, npr. *Naroudil se je kral nebeški od Marije čiste Dvice*, ki se

razlikuje od podobne starejše verzije, prav tako tudi *Dejte se je roudilo koli povnoči*. Sledi kar 190 kitic dolga *Pesen od koutkula i pšenice* (»Poslušaj da človik vete reči«), znana iz Gaberjeve pesmarice. Znani trikraljevski pesmi *Od trej moudri se spominajmo* sledi pesem o rojstvu Eve iz Adamovega rebra *Sen na njega pride*, znana iz Šadlove in Gaberjeve pesmarice. Sledi *Kniga historianska*, ki je poseben del pesmarice, datiran z letom 1831, na koncu sestavka je leto 1846. Gre za edinstveno delo v takratni prekmurski književnosti, saj vsebuje različne zgodbe v prozni obliki z moralnimi nauki. Sledi Pasijon po Mateju, ki ni prevzet iz Küzmičevega *Nouvega zákona*. Na koncu je še *Pesen od francuske bojne* (»??? jeste ta francuska zemla«), napisana leta 1794 in znana tudi iz drugih prekmurskih rokopisov (*Vidonska pesmarica*, *Pesmarica Ferenca Fariča*). Sledi kazalo vseh pesmi. Pesmarica je napisana v knjižni prekmurščini, prisotni pa so kajkavizmi, npr. v pretekliku moškega spola ednine najdemo trdi -l (*daval*, *najšel*), končni /g/ se lahko piše kot ⟨gh⟩ (npr. *Bogh*). V oblikoslovju je opaznih več sklanjatvenih vzorcev, npr. *Bojdi dika zmožnomi*; *Oču Gospodno Bougu poštenje njega Sino*; *takaj Svetomi Dúhi tomo Svetomo Trojstvi*.

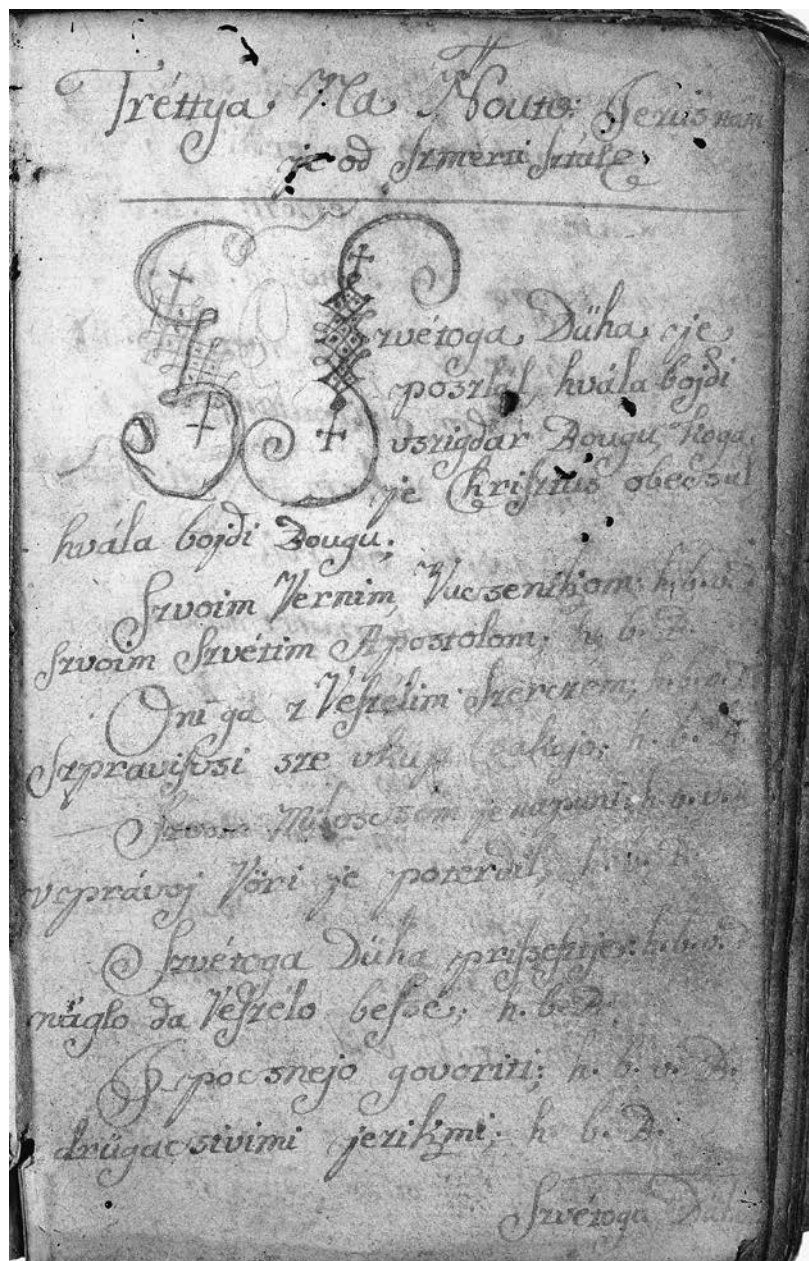
Prekmurska katoliška pesmarica Ane Čontala (1800)¹⁴⁸⁹ je tretja najstarejša pesmarica iz Župnije Pertoča. V pesmarici sicer ni zapisanega niti zapisovalca niti kraja nastanka, najdemo pa informacijo o letu nastanka: »Vu Etti Knigaj jeszte Peifzmi 62 fzpizane szo vu Letti Anno 1800.«¹⁴⁹⁰ V rokopisu je omenjeno ime (Csontala Anna), ki je bila verjetno poznejša lastnica tega rokopisa, zato najverjetnejši nastanek pesmarice postavljam v Župnijo Pertoča, kjer se ime Ana Čontala omenja leta 1799.¹⁴⁹¹ Izvorno je rokopis vseboval 62 pesmi, ohranilo pa se jih je le 52 na 91 folijih, prva pesem je nepopolna. Zadnje štiri pesmi je zapisala druga roka.

Pesmarica se prične s peto božično pesmijo *Oh Marija na te svejtu nam sina svega rodila*. Sledi še več božičnih pesmi (npr. *Šereg pasterov*), iz MP I je znana *Jezus Kristus prava zarja*. Nato najdemo novoletno pesem, pesem na dan sv. Treh kraljev *Od ti trejh moudri se spominajmo*, ki je prav tako znana iz MP I; iz *Berkejeve pesmarice* je znana pesem *Pojde Jezus vu to barko*. Sledijo postne pesmi, npr. iz Berkeja znana *Nevolja beše Davidu kralju*. Iz MP I in MNP je znana pesem *Hvali krščenik gospodna Bouga*.

1489 PIŠK, Ro 96; RRSS, Ms 201.

1490 PIŠK, Ro 96, fol. 75v.

1491 Župnija Pertoča, Krstna knjiga 1797–1857, 04856, str. 9.

Slika 38. Pesem Svetoga Dūha je poslal. PIŠK, Ro 96, fol. 37r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

Sledi znana pesem za svečnico *Oh Marija lejpa Judit*, znane so tudi postne pesmi, npr. *Jaj slatke vutruobe*. Iz MP I in MNP je že znana pesem za veliki petek *Diko mi pojmo Bougovi*. Sledijo znane velikonočne (npr. *Kristuš je dneska gori stal, Adama gda vun zegna Boug z paradičoma*) in binkoštna pesmi (tri pesmi so identične tistim iz *Prekmurske katoliške pesmarice iz 1820*). Iz MNP in *Berkejeve pesmarice* je znana pesem o bogatašu (*Oh velika bloudnost*), sledi pesem o Kajnu in Abelu *Oh nestalna svejta*, ki je znana iz *Berkejeve pesmarice*. Iz *Šadlove pesmarice* je znana *Pesen od razsipnoga sina*, sledi pesem o ovčicah, zapisana pri Berkeju, objavljena pri Bakošu. Sledijo pesem o smrti (*Ki se človik vüpaš v tvojoj jakosti*), iz MNP znana pesem o deseti Božji zapovedi, pesem pred jedjo, več Marijinih pesmi (npr. *Oh Marija Bouga rodica, Zdrava, zdrava bojdi Devica Marija*), pesem o pelikanu (*Kako v Egiptomi*), znana že iz MP I. Pesmarica se nadaljuje s *Pesmijo na den sv. Imre Hercega*, nato z večerno pesmijo. Sledijo božične pesmi, prosilne pesmi k Mariji, obhajilna in postna pesem, na koncu pa najdemo svetniško pesem v čast sv. Gregorju. Sledi zapis o letnici nastanka (Anno 1800). Drugi del pesmarice je najverjetneje nastal leta 1854. Naknadno sta bili zapisani še dve pesmi o svetih Treh kraljih (*Oh sveti tri krali, oh blajžen vaš den; Mi hvalimo dnes krala zmožnoga*), nato pesem za cvetno nedeljo (*Oh grejšni človik vsaki čas*) in pesem o Noetu. Pesmi so napisane v stari knjižni prekmurščini, vsebujejo veliko kajkavizmov in arhaizmov (npr. *rusali* namesto *risali*). Kajkavski elementi so aorist (*beše*), deležnik preteklega časa na *-l* (*bil, stal, stoupil*), končnica *-u* v dajalniku moškega spola (*Bougu, vragu*). Črkopis je prekmurski z nekaterimi spremembami.

10.8.4 Stara vidonska pesmarica Jožefa Gyergyeka

Na naslovnici *Vidonske pesmarice* (oz. *Vidonske pesmarice Jožefa Gyergyeka*)¹⁴⁹² lahko preberemo, da jo je leta 1803 napisal Jožef Gyergyek iz Vidoncev: »In nomine Domine Has Kancionis Vidoncz Vetem Gyergyek Josephi Anno 803 Dije 20 November.« Drugo ime, ki se pojavi na naslovnici, je Kerec Anton, Vidonci 11. Pesmarica na 180 straneh vsebuje 55 cerkvenih pesmi. Pesmi Jožefa Gyergyeka so zelo raznovrstne, npr. pesem

¹⁴⁹² NŠAM, Ro 27; RRSS, Ms 189.

o zakonu (z moralnimi nasveti), molitvene pesmi, pesmi z moralnim naukom (Jezusova prilika o sejalcu), praznične pesmi (velika noč, cvetna nedelja, binkošti, novo leto, dan sv. Treh kraljev), Jezusove in Marijine pesmi, nekaj mrliških pesmi, pesmi po pridigah, na dan sv. Ane ipd. Nekatere pesmi so znane že iz MP I, npr. *Poslušajte kerščenici* ipd.¹⁴⁹³ Drugi del pesmarice je napisala druga roka, morda Števan Kerec, ki se je podpisal na zadnji strani: »Vidonci Kerenc Števana Knige Pismene 1831.« Pesmi so večinoma postne, posebna je *Pesen od Francuza*, ki je znana tudi iz drugih prekmurskih rokopisov (*Pertočka pesmarica*, *Prekmurska katoliška pesmarica Ferenca Fariča*). Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina, črkopis je prekmurski. Lahko zasledimo kajkavski trdi *-l* v pretekliku moškega spola npr. *mogel*, *vmiral*, *zapovedal*. Značilna je končnica *-o* v mestniku in dajalniku moškega spola. Zapisane pesmi Štefana Kereca imajo manj neprekmurskih elementov.¹⁴⁹⁴

10.8.5 Starejše jurijeve pesmarice

Katoliška cerkvena pesmarica Franca Flisarja (1787),¹⁴⁹⁵ ki jo Novak¹⁴⁹⁶ imenuje tudi Soboška pesmarica, je prekmurski rokopis pesmi iz 18. stoletja. Ivan Škafar¹⁴⁹⁷ jo sicer postavlja v 17. ali 18. stoletje (t. i. Fasc. 121), vendar je njen zgodnejši nastanek malo verjeten. Franc Flisar (rojen ok. 1720), po katerem imenujemo ta rokopis, je bil učitelj in organist v Župniji sv. Jurija (Rogašovci).¹⁴⁹⁸ Podpisal se je pod pesem *Zmisli se dobro člek grešni*: »Per me Franciscum Fliszar Ludi Rector 1787 Dje 17 Aprilis.«¹⁴⁹⁹ Na notranji strani platnice najdemo še kasnejši zapis iz leta 1829, ki omenja kraj Gerlinci, ki je do leta 1808 spadal k Župniji sv. Jurija, nato pa so ga dodelili Župniji Pertoča. Pesmarico sta zapisali dve roki. Rokopis obsega 119 folijev, paginacija obsega strani od 5 do 254, sledi še 20 nepaginiranih strani. Pesmarica skupno obsega 183 pesmi in pasijon.

1493 RRSS, Ms 189.

1494 RRSS, Ms 189.

1495 PIŠK, Ro 75; RRSS, Ms 151.

1496 Novak, *Prekmurske rokopisne pesmarice*, str. 111.

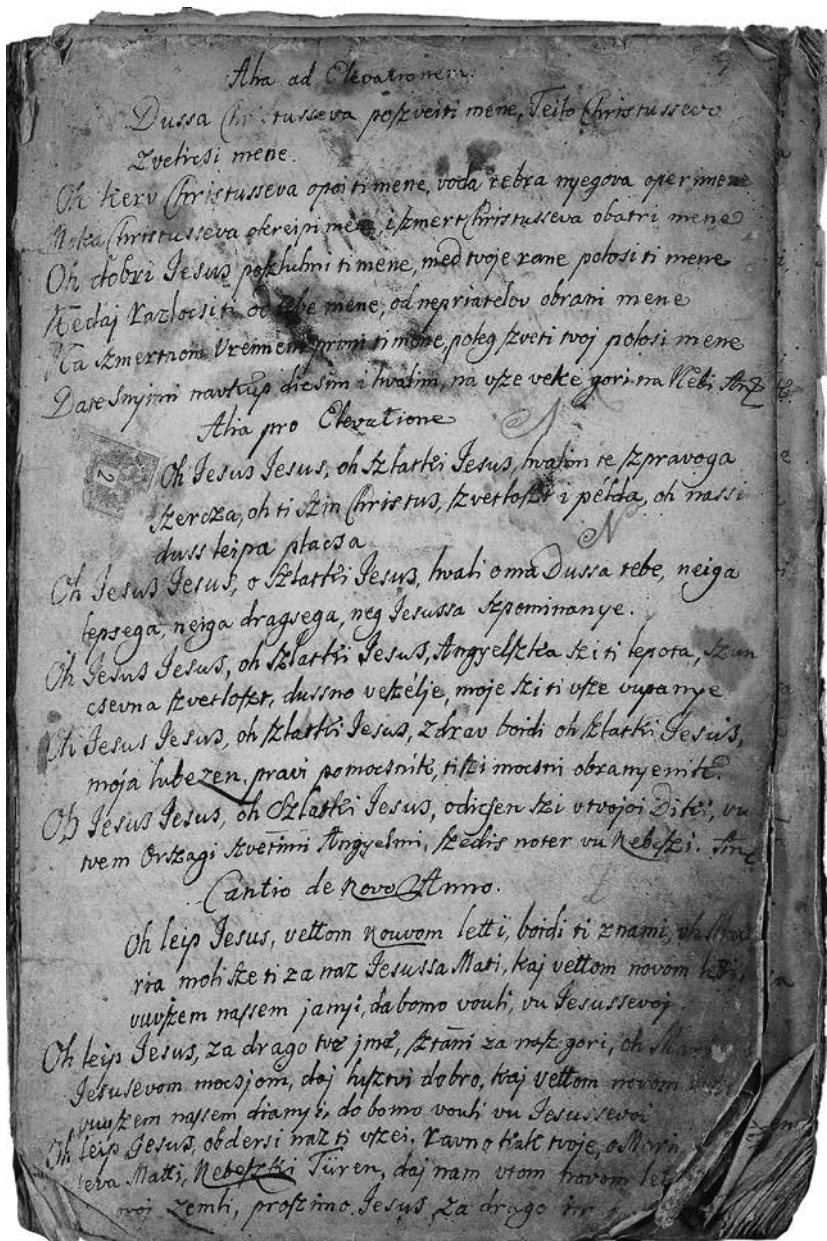
1497 Škafar, *Bibliografija*, str. 99.

1498 Kokolj, Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 489.

1499 PIŠK, Ro 75, fol. 117v.

Prične se z evharističnimi pesmimi, nadaljuje pa z novoletno pesmijo in prošnjimi pesmimi (invokacijami). Sledijo iz MP I znane adventne in božične pesmi, npr. *Profejtje so prorokuvali, Gospodno Bouguvi vsigdar mu dajmo hvalo, O stvoritel Bog zmožni, Z nebes poslušajte veliki glas, Z nebes angel priletel, Vu Davidovom varaši*. Skupnih pesmi je kar 67, kar pomeni tretjino pesmarice. Med prazničnimi so tudi takšne, ki niso znane iz najstarejših protestantskih pesmaric, npr. *Oh Marija, na svejt nam sina svega rodila; Zapovejda Avgustuš casar to; Šereg pasterov; Hočeš, da ti dam Jezus moj moje serce*. Sledijo pesmi za novo leto in navadne nedelje po Svetih treh kraljih. Pesmarica se nadaljuje s postnimi pesmimi, npr. iz *Berkejeve pesmarice* znani *Nevolja beše Davidu kralju jedno krat velika* in *Sveti David kralj prot svojim grehom vetak se je toužil*, ali pa iz MNP in *Šadlove pesmarice* znana *Na pomoč zovimo nebeškoga kralja*. Sledijo prošnji vzkliki *Gospodne smiluj nam se*, nato ponovno znane pasijonske pesmi iz MP I, npr. *Jaj slatke vutrobe, Oh grešni človik vsaki čas, Eto je den toga dreselja, Kristus je dneska gori stal aleluja*, iz MNP je znana še pesem *Dva devet deset lejt Jezus minoči*. Nasprotno pa v starih protestantskih pesmaricah ne najdemo pesmi, kot sta na primer pesmi *Kristus je z mertvi gori stal, dika bojdi vsigdar Bougu za človečansko veselje* ali *Kristus je od smerti gori stal odičen*. Slednja se pojavlja v mlajši *Prekmurski katoliški pesmarici Ane Čontala* in *Prekmurski katoliški pesmarici iz 1820*. Sledijo pesmi za nedelje po pashi in stare vnebohodne pesmi, kot je *Kristus v nebo stoupil je, nam mesto spravlat pojde*. Nato najdemo stare binkošne pesmi, kot je *Na rusalske svete dni*, med njimi pa so tudi take, ki niso znane iz starih pesmaric, npr. *Hodi k nam Dujh sveti, stvoritel presvetli*. Ta pesem se pojavlja v mlajši *Prekmurski katoliški pesmarici Ane Čontala* in *Prekmurski katoliški pesmarici iz 1820*. Za praznik svetega Rešnjega telesa se je pela pesem *Gospodin Bog vsako čleko tak veli*, ki se je v MNP uporabljala za 20. nedeljo po Sveti trojici. Iz MP I pa je že znana pesem *Oh Jezus Kristus naš zveličitel ino odkupitel*, iz MNP in *Berkejeve protestantske pesmarice* pa je znana pesem za prvo nedeljo po Sveti trojici *Adam v paradičom gda beše položen*. Sledi pesem o bogatašu iz *Markišavske pesmarice* – *Oh velika bloudnost ti hudo bogastvo*, nato pesem o Kajnu in Abelu iz *Berkejeve pesmarice* – *Oh nestalna svejta*. Pesmarica se nadaljuje z nedeljskimi pesmimi po prazniku Svete trojice in po binkošti, znanimi iz MNP; iz MP I je na primer znana pesem *Zakaj si žalostna oh ti moja*

duša. Pri Šadlu in Flisarju pa je zapisana npr. pesem *Višnji Gospon Bog*, ki je ne najdemo v starejših protestantskih pesmaricah. Iz MNP je znana pesem o sodnem dnevu *Oh kak boječi ino prestrašni boude den pitani*. Sledi pesem za praznik sv. Nikolaja, vendar je zapisana samo ena vrstica pesmi, nato se pesmarica nadaljuje z Berkejevo pesmijo *Z grešne me globline*. Nato najdemo pesem na praznik spočetja Marije *Oh Marija Bouga rodica, roža skrivnosti*, kar priča o njenem katoliškem značaju. Iz MNP in *Berkejeve pesmarice* je znana pesem na dan spreobrnjenja sv. Pavla *Močni Božje gda Adama vun zegnal z paradičomskoga verta*. Sledijo Marijine pesmi, npr. pesem na dan očiščevanja Device Marije – *Veselo Marija poje*, iz Šefove štajerske pesmarice je znana *Marija mati Božja ka si grešnikom milošča*. Sledi znana adventna pesem *Poslan be angjal Gabriel vu jeden varaš Nazaret*. Nato se pesmarica nadaljuje s pesmimi za svetniške praznike, vendar to niso pesmi, ki bi govorile o življenjih svetnikov (Adalbert, Filip in Jakob, Modest, Janez Evangelist, Ladislav, Ana). Iz *Mekiničeve* in MP I je znana pesem za praznik odkritja sv. Križa *Hotte k meni pravi Boži Sin*. Po več starih pesmih, znanih iz četrtega dela *Martjanske pesmarice*, sledi pesem na praznik obiskanja Device Marije *Zdrava bojdi oh Marija čista ponižna devica*, po še eni Marijini pesmi pa sledi znana pesem o Mariji Magdaleni, ki se nam je v celoti ohranila le v kasnejših prekmurskih pesmaricah, kot sta Pertočka in Flisarjeva, najdemo pa tudi take, ki niso bile znane v starejših protestantskih pesmaricah, npr. *David gda bi velikoj nevouli bil*. Ponovno najdemo Marijine pesmi, npr. za praznik vnebovzetja Marije: *Blaženi den ino vōra*, za praznik rojstva *Zdrava Devica Bouga rodica*. Nato sledi znana pesem o pelikanu: *Kako v Egiptomi jeden ptič pelikan*. Znana je tudi pesem na sodni dan *Den srditi hoče priti*. Svetniška je pesem o sv. Katarini: *Dejva čista s poganskoga naroda*. Sledi skupina navadnih pesmi o simbolih vere (»Sequuntur Cantiones Promiscuae Symbolum fidej«), npr. *Ki se hoče zveličati, more žitek pobolšati*. Po znani velikonočni pesmi *Na vuzen tri Marije rano* sledi pasijon po Mateju. Druga roka je zapisala stare pasijonske pesmi *Gda Jezuš na križnom drevi, Plači se neba i zemla*, ponovno je zapisana pesem *Ki se hoče zveličati*, nato sledi stara pesem *Verjemo v jednom Bogi*, iz MNP znana *Pojde Jezus strane Tira i Šidoma*. Iz MP I, Mekiniča in Bakoša je znana pesem *Profetje so nazvejstili*, stara je tudi *Široke zemle narodi*. Sledi prav tako znana pesem *Zmisli se dobro člek grešni*, pod katero se je podpisal Franc Flisar. Sledi skupina hrva-

Slika 39. Alia ad elevationem v Flisarjevi pesmarici. PIŠK, Ro 75, fol. 001r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

ških adventnih pesmi (»Sequuntur cantus Croatici Advent???«), ki jih najdemo tudi v *Pertočki pesmarici I: Zdrava bodi, o Marija, od angelj pozdravljena; Posla zgora Bog angjela; Zdrava bodi, o Marija, čista ponižna Devica*. Pesmarica se konča z pesmijo na dan evangelista Mateja: *Vu pravoj vóri do konca obstanmo*. Rokopis je napisan v kajkavskem črkopisu z nekaterimi spremembami in v prekmurskem jeziku pod močnim vplivom kajkavskega knjižnega jezika.¹⁵⁰⁰

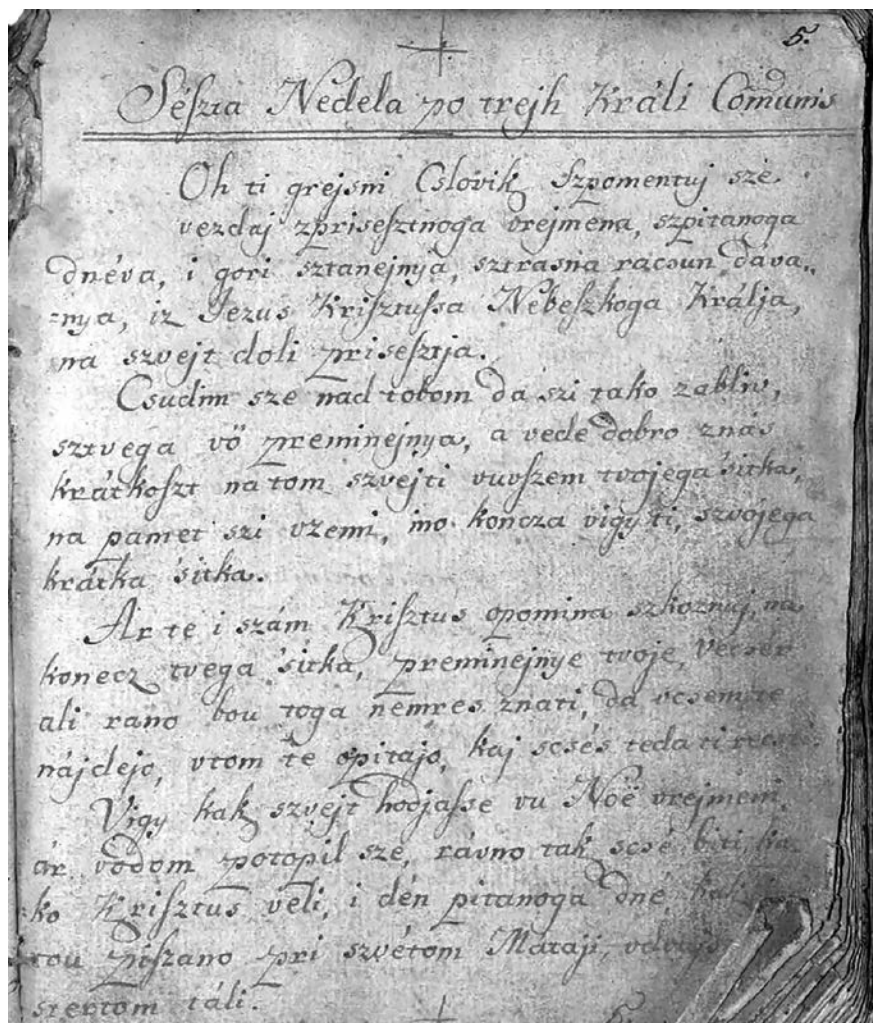
Prvi (večji) del druge najstarejše prekmurske pesmarice iz Župnije sv. Jurija je napisal Janez Šadl leta 1797: »Cantiones Joanes Sádł Anno 1797. Die 26. Máloga Trávna«, zato rokopis imenujemo *Šadlova pesmarica*.¹⁵⁰¹ Kasneje, leta 1879, se je v pesmarico podpisal še Jožef Gider (Geder) iz Župnije sv. Jurija,¹⁵⁰² ki je bil verjetno kasnejši lastnik, ne pa tudi zapisovalec. Pesmarico so napisale vsaj štiri različne roke. Nastanek pesmarice postavljamo ali v Župnijo Pertoča, v kateri se v teh letih omenja Jurij Šadl (Georgius Sadl),¹⁵⁰³ ali Župnijo sv. Jurija. Pesmarica vsebuje 82 pesmi, praviloma nedeljske pesmi za navadne dneve, najdemo pa tudi pesem na dan nedolžnih otrok (*Gda se Kristuš v Betlehemi narodil beše v človejstvi*), vnebohodne (*Kristuš v nebo stoupil je, nam mesto spravlat pojde*) in binkoštno praznične pesmi, pesem za telovo, postne pesmi, pesem o Sodomi in Gomori (*Poslúhni keršćanstvo veliko nevolu, Sodoma varaša veliko teškoučo*), svetniške pesmi (sv. Tomaž, sv. Lovrenc, sv. Mihael, sv. Jurij, sv. Janez/Ivan, vsi svetniki), Marijine pesmi (*O Maria cvejt rumeni, Oh Maria lejpa Judith*) in pesem o Adamu in Evi (*V zemlo vergel je pšenico*). Božična kolednica in pesem o svetem Rešnjem telesu imata značilno zgradbo pesmi, ki so jih skladali organisti (npr. *Poslúšajte vse dlúšice braci ino vse sestrice, ka vam hočem povedati i na znanje eti dati*). Sledijo pesem o sedmih nebeških ključih (*Eto so tih sedem sveti nebes klúči*), pesem o sodnem dnevu (*Oh kak boječi ino prestrašni boude den*), znane božične pesmi (*Z nebes poslúšajte veliki glas, Vu Davidovom Varaši*), Stržinarjeva pesem o križevem potu in še druge pasijonske pesmi. Iz MP I je znana pesem *Taj slatke vutrobe*.

1500 RRSS, Ms 151.

1501 NUK, Ms 1485/12; RRSS, Ms 198.

1502 Med naročniki Družbe sv. Mohorja se omenja kot kmet v Župniji Pertoča (Vovko, Udje Družbe, str. 330).

1503 Župnija Pertoča, krstna knjiga 1753–1797, str. 173.

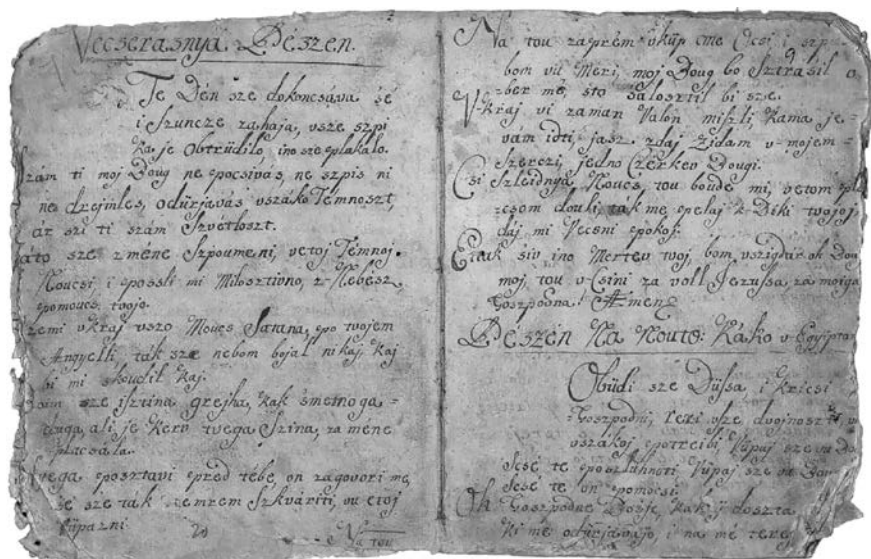

Slika 40. Pesem Oh ti grejšni človek v Šadlavi pesmarici.

© NUK, Ms 1485/12, fol. 4r.

Pesmarica, imenovana *Prekmurska katoliška pesmarica iz 1820*,¹⁵⁰⁴ nima znanega avtorja in kraja nastanka, saj se platnice niso ohranile, pač pa lahko na podlagi zapisa v pesmi o nepobožni, skopi in bogati ženski ugotovimo, da je bila tako kot pesmarica Ferenc Fariča zapisana ok.

¹⁵⁰⁴ NUK, Ms 1485/I/15; RRSS, Ms 200.

Slika 41. Večerašnja pesen v Prekmurski katoliški pesmarici iz 1820.

© NUK, Ms 1485/I/15, fol. 4v–5r.

leta 1820 (str. 131, fol. 66). Glede na pesniški repertoar je najverjetneje nastala na območju Župnije sv. Jurija. Pisalo jo je več različnih rok; prva je zapisala pesmi do naknadno paginirane strani 81 (fol. 41). Te pesmi so starejše in se ujemajo s pesmimi v pesmarici iz leta 1800. Rokopis vsebuje 58 pesmi in eno molitev na 72 folijih, listi so naknadno paginirani do št. 156. Prva pesem o Sodomi in Gomori ni v celoti ohranjena, sledi večerna pesem (*Ta den se dokončava*), nato pa postna spokorna pesem, pesmi o peklu (npr. *Pesen od Judaša vu pekli*, *Pesen od velikoga bogaca vu pekli*), Marijine prosilne in čistilne pesmi, pesmi o smrti (*Ki se človek vüpaš v tvojoj jakosti*), noveletne pesmi, pesem o sv. Treh kraljih *Ta zvezda ta je vö zišla*, iz Berkeja je znana pesem o Kajnu in Abelu *Oh nestalna svejt/a*. Sledijo prevodi psalmov oz. molitvene pesmi, ki so nastale na podlagi psalmov, pesem o sv. Jožefu je že znana iz *Cantiones mortuales* (*Zdrav oh Jožef plemeniti*), iz več rokopisov je znana tudi pesem na svečnico *O Marija lejpa Judit*. Nato sledijo pasijonske (npr. *Poslušajte kerščenici, kako Boži sin se moči*) in velikonočne pesmi (npr. iz *Martjanske pesmarice* *I znani Na vüzen tri Marie rano* in *Kristus je dnes ka gori stal*), pesem

o slavičku ftičku (znana npr. iz *Cantiones mortuales*), binkoštna pesmi (*Milošča svetoga Dūha*), obhajilna pesem, pesem o ovčicah iz Berkejeve in Bakoševe pesmarice (*Oh kak kesno bižim k dūšnomu vraču*). V drugem delu pesmarice (oz. pesmarice druge roke) najdemo božične pesmi (npr. iz MP I znani *Glasove so na nebesih* in *Vu Davidovom varaši*) in pesmi, znane iz Faričeve in Šadlove pesmarice (pesem o zapovedi kralja Avgusta, *Šereg pasterov, Lejpo veselje vam glasimo*). Pesmi tretje roke vsebujejo božične pesmi (npr. *Poslušajte vsi ljudje, kak je nigda Marija svojmi sinki spejvala, Denes je Jezus nam rodjen*), obhajilne pesmi, pesem o sv. Štefanu, ki je znana iz MP I (*Svetoga Števana smert nazveščujem*), in novoletne pesmi. Četrta roka je zapisala pesem o Teofilu, eno Marijino pesem, katehetično pesem za otroke, sledi datirana *Pesen od edne nepobožne ino skoupe i bogate ženske, kak se je žnjou zgoudilo vu leti 1820* in nato prosilna pesem proti toči in slabemu vremenu. Peta roka je zapisala pasijonsko pesem (*Vezdaj draga vsaka dūša*) in pesem za veliki petek, znano iz Šadlove in Gaberjeve pesmarice ter *Cantiones mortuales* (*Moka Bouga gospodina Jezusa Božjega sina*).

10.8.6 Večeslavske pesmarice

*Večeslavska pesmarica Jožefa Haužarja*¹⁵⁰⁵ je rokopis nabožnih pesmi neznanega zapisovalca. Na notranji strani začetne platnice lahko zasledimo dve imeni: Lenarčič (Mark?) in Haužar Jožef, na hrbtni platnici pa je zapisan še priimek Klemar. Pesmarica prinaša 79 nabožnih pesmi: praznične pesmi (božične, velikonočne, binkoštna), pesmi o imenu Jezusovem, pesmi na dan sv. Treh kraljev ali na novo leto, Marijine pesmi in pesmi za različne priložnosti. Skoraj polovica jih ima latinski naslov. Najdemo tudi *Pesen od francuske bojne*, ki je posvetna pesem o napoleonskih vojnah in je znana že iz drugih prekmurskih pesmaric iz konca 18. in začetka 19. stoletja. Pesem o Mojzesu in zadnjo pesem o Kristusovi večerji je dodala druga roka. Pesmi so napisane v stari knjižni prekmurščini, črkopis je prekmurski. Glas /ž/ prepisovalec zapiše z grafemoma ⟨s⟩ ali ⟨f⟩, v jeziku pa lahko zasledimo tudi nekaj arhaizmov, npr. deležnik preteklega časa na *-l* in kajkavsko končnico

1505 ŠAMS, Ms 35 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 22).

-u v dajalniku ednine moškega spola (»Petru potom i tem drugim«). Več pesmi večeslavske pesmarice lahko zasledimo tudi v MP I, npr.: *Vsejh stvari Oče Bože, Elias te prorok moudri, Narodil se je kral nebeski, Oh gorouča ljubav Božja, Gda Jezuš Kristuš sin Boži* ipd.¹⁵⁰⁶

*Večeslavska pesmarica Jožefa Zelka*¹⁵⁰⁷ je prekmurska katoliška pesmarica, ki je nastala v Večeslavcih na Goričkem (Župnija Pertoča) leta 1858. Pesmi je zapisal Jožef Zelko: »Vu eti knjigaj jeste 43 pejsmi spisani vu leti 1858om mejsenca decembra 18ga dneva. Spisao Večeslavci Zelko Jožef.« Pesmarica se prične s pasijonom (*Passio Domini Nostri Jesu Xti secunda Matthae Lamentatio Dei parequan Magister solus Canit*), ki je podoben tistemu v *Pertočki pesmarici*. Sledijo razne nabožne pesmi (Jezusove, velikonočne, pobožične, spovedne, za dan svetnikov ipd.). Na koncu je abecedno kazalo. Pesmarica je napisana v knjižni prekmurščini, prisotni so tudi neprekmurski elementi (npr. deležnik preteklega časa na -l, končnica -u v mestniku ednine moškega spola).¹⁵⁰⁸

10.8.7 Pesmarice Mihaela Benceja iz Pertoče

Pesmarica Mihaela Benceja I (1869)¹⁵⁰⁹ je prekmurski rokopis nabožnih pesmi iz Pertoče. Zapisal jih je Mihael Bence na Pertoči, ki se je podpisal pod *Pesen od smerti*. Pesmarica vsebuje različne pesmi (velikonočne, Jezusove, pesmi za različne dneve in priložnosti, binkošne, mrliške, mašne, rožnovenske). Prva pesem je posvetna in govori o napoleonskih vojnah, ena pesem govori o opustošenju Sodome in Gomore. Pesmi so napisane v knjižni prekmurščini, v kateri zasledimo nekaj neprekmurskih elementov, npr. končni deležniški -l moškega spola ednine (*porodil, zegnal*).¹⁵¹⁰

Pesmarica Mihaela Benceja II (1870/1871)¹⁵¹¹ je slabo ohranjena, in sicer so ohranjene le strani od 160 do 197 s 14 pesmimi in nekaj molitvami. Pesmi je zapisal Mihael Bence. Več pesmi je marijanskih, jezik je knjižna prekmurščina, a so ohranjeni še nekateri kajkavski elementi iz starejših

1506 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1507 ŠAMS, Ro 24 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 23).

1508 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1509 ŠAMS, Ro 21 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 20).

1510 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1511 ŠAMS, Ms 48 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 21).

pesmaric, npr. *-l* v pretekliku moškega spola ednine (*bil, poginol*). Tudi v črkopisu zasledimo arhaizme, npr. *Bogh*.¹⁵¹²

10.8.8 Pesmarica Štefana Kozla iz Kraščev

*Katoliška cerkvena pesmarica Štefana Kozla*¹⁵¹³ je rokopis pesmi iz 19. stoletja, nastal v Kraščih na Goričkem, ki civilnoupravno pripadajo občini Cankova, cerkvenoupravno pa župniji Pertoča. Pesmarica vsebuje 72 cerkvenih pesmi: božične, novoletne in velikonočne ter zakonske pesmi, posebna pesem je posvečena trpljenju in vstajenju Jezusa Kristusa. Ena pesem je katehetična, npr. o desetih Božjih zapovedih, druge so o angelih in svetnikih: o nadangelu Mihaelu, sv. Juriju, sv. Jožefu in sv. Janezu Krstniku. Na koncu se nahajajo Marijine pesmi. Kozel je verjetno napisal samo del pesmarice od strani 328, eno pesem je zapisal Mihael Bence, avtor dveh samostojnih prekmurskih pesmaric. Predhodne strani so iz starejše pesmarice iz 18. stoletja, ki je bila kasneje vezana skupaj z novimi zapisi. Pesmarica je napisana v knjižni prekmurščini in prekmurskem črkopisu, starejši del vsebuje neprekmurske prvine, npr. deležnik preteklega časa na *-l* in kajkavske izraze: *veto, vezdaj, ondi, zvuna, doklam*.

10.8.9 Pesmarice družine Kerec in Grah iz Vidoncev

*Mrliška pesmarica Štefana Kereca*¹⁵¹⁴ je rokopis pesmi iz prve polovice 19. stoletja, ki ga je napisal Štefan Kerec iz Vidoncev, ohranil pa Anton Kerec iz Vidoncev. Kerečeve mrliške pesmi lahko zasledimo tudi v drugih pesmaricah. V rokopisu je zapisanih približno 15 pesmi. Jezik je stara knjižna prekmurščina, pisana je v prekmurskem črkopisu. V pesmarici ni veliko neprekmurskih elementov.¹⁵¹⁵

*Vidonska procesijska pesmarica Antona Kereca*¹⁵¹⁶ je nastala v drugi polovici 19. stoletja. Napisal jo je Anton Kerec iz Vidoncev. Rokopis vsebuje 47

1512 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1513 ŠAMS, Ms 26 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 25); RRSS, Ms 154.

1514 NŠAM, N 5.

1515 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1516 NŠAM, Ro 30 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 29).

cerkvenih pesmi v knjižni prekmurščini, ki so jih peli katoliški verniki pri procesijah. Jezik je stara knjižna prekmurščina, ki ima nekaj značilnosti goriškega narečja, npr. *libleni*, *pojstvo*, *špajs* ipd. Črkopis je prekmurski, zasledimo lahko grafeme iz starega prekmurskega črkopisa, npr. ⟨ȳ⟩, in neprekmurske element, npr. *doklen*, *stvoril*.¹⁵¹⁷

*Vidonsko romarsko pesmarico*¹⁵¹⁸ je ok. leta 1850 napisal Franc Kerec iz Vidoncev. Rokopis na 46 listih vsebuje 75 katoliških pesmi v knjižni prekmurščini. Največ pesmi je Marijinih, sledijo pesmi o Sveti trojici, dve pesmi sta namenjeni sv. Florijanu. Jezik je stara knjižna prekmurščina z nekaterimi neprekmurskimi elementi (npr. trdi *-l* v pretekliku moškega spola). Črkopis je prekmurski.¹⁵¹⁹

*Pečnarovska pesmarica Mihaela Kereca*¹⁵²⁰ je prekmurski rokopis katoliških pesmi, nastal leta 1844 v Pečnarovcih tedanje Župnije Gornja Lendava (danes Grad na Goričkem). Danes so Pečnarovci južni zaselek Otovcev. Avtor (prepisovalec) pesmi je Mihael (Mihál) Kerec, ki se je v rokopis tudi podpisal: »Vu léti anno 1844. 9a dnéva mejseca februariuša 25ga dnéva z Pečnavec Keréc Mihál.« Pesmarica na 100 straneh vsebuje 58 cerkvenih pesmi: za božič, za dan sv. Treh kraljev in sv. Štefana ter za novo leto. Na začetku manjka nekaj listov. Približno 28 pesmi ima latinski naslov. Vse pesmi *Pečnarovske pesmarice* lahko zasledimo v MP I. Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina s še nekaj neprekmurskimi elementi, npr. trdi *-l* v pretekliku moškega spola (npr. *nazvejistil*, *obaruval*). Najdemo tudi glasoslovne značilnosti goriškega narečja, npr. enofonemski /g/ namesto zaporniškega /j/ v besedah: *Židovge*, *vesélge*, *pastérge*, *günec* ipd.

*Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Matije Grah*¹⁵²¹ vsebuje 50 cerkvenih pesmi v knjižni prekmurščini, ki jih je zapisal Matjaž (Matija) Grah. Prve pesmi so bile zapisane leta 1859, zadnje 1860, o čemer pričajo vpisi v pesmarici: »Vu imeni Gospodnovom začnem pisati jaz Grah Mathias Vidonc Ann 1859 Dec 26. die.«, »Grah Mathias Vidonc stoječ, dokončano vu leti 1860a. Janu-ariuša 8a dneva.« Rokopis je nato kupil Jožef Kerec iz Vidoncev: »Spisašno je pejsmi vu etoj knigi 49a Kerec Joužefi, Vidonc stoječ koštao plače 1f 20 f.« Pesmarica je leta 1893 prišla v last Janoša Kereca iz Prosečke vasi, ki je zapisal

1517 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1518 NŠAM, Ro 31 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 30).

1519 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1520 NŠAM, Ro 33; RRSS, Ms 188.

1521 NŠAM, Ro 29 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 28).

tudi svojo božično (koledno) pesem. Nato je lastnik rokopisa postal Mihael Kerec. Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina, črkopis je prekmurski. Zasledimo lahko nekaj neprekmurskih elementov, npr. končni deležniški *-l* v pretekliku moškega spola: *zegal, spelal, deral*. Pesmarica vsebuje kar 16 adventnih pesmi (16), na str. 117–130 pa najdemo lamentacijo o človeški grešnosti in Božji oprostitvi.¹⁵²²

*Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Franca Grah*¹⁵²³ je sestavljena iz 15 pesmi, ki jih je za Janoša Kereca leta 1863 zapisal Franc Grah iz Vidoncev: »Zveličanje, spisano po Grah Ferenci Vidonci leta 1863ga marciuša 14ga dneva dokončano pesmi 10 Cantiones Ali Fina konec. Kniga Kerec Janoša Vidonc.« Kasneje je rokopis dobil Mihael Kerec iz Prosečke vasi. Na dodatnem listu na koncu rokopisa je še ena pobožna pesem, ki jo je zapisala druga neznana roka. Jezik je stara knjižna prekmurščina, črkopis je prekmurski, ponekod zasledimo še neprekmurski (kajkavski) končni *-l* v pretekliku moškega spola. Gorička narečna značilnost je osebno ime Guri (Jurij). V nekaterih pesmih so kratki odlomki iz Razodetja.¹⁵²⁴

10.8.10 Katoliška cerkvena pesmarica iz Prosečke vasi

*Katoliško cerkveno pesmarico iz Prosečke vasi*¹⁵²⁵ sta leta 1844 napisala Štefan Bejek iz Prosečke vasi in Mihael Osko iz Kruplivnika. Obe vasi danes spadata v Župnijo Grad (nekdanja Župnija Gornja Lendava). Rokopis se deli na dva dela. Prvi del (1–81) je zapisal Bejek, drugi del (82–183) pa Oska, ki je zapisal tudi letnico 1844, ki označuje datum njegovega zadnjega vpisa: »Spisano po Osko Mihali stoječem v Kroplivniki leta 1844 süšca 9oga dokončano.« Pesmarica je torej nastajala že pred tem letom. Rokopisu je dodan list, na katerem je poznejši lastnik pesmarice Janoš Kerec iz Prosečke vasi 18. 3. 1877 zapisal velikonočno pesem *Na gori stanejnje Kristušovo*. Pesmarica vsebuje 52 pesmi na 182 straneh. V Bejekovem delu je zapisanih 19 pesmi, med njimi znani *Od slavička* in *Od pelikana*. Najdemo tudi pesmi o Jezusovem imenu in desetih zapovedih, Marijine in svetniške

¹⁵²² Opis je pripravil Akoš Dončec.

¹⁵²³ NŠAM, Ro 32 (po Škafarjevi *Bibliografiji* Ro 31).

¹⁵²⁴ Opis je pripravil Akoš Dončec.

¹⁵²⁵ NŠAM, Ro 34 (po Škafarju Ro 33).

pesmi (Mihael, princ Emerik, sin ogrskega kralja Štefana I.). V Oskovem delu pesmarice je 33 pesmi. Prične se z božičnimi pesmimi (od str. 82 do 109), sledijo tri pesmi za staro in novo leto, dve božični pesmi, pesmi za dan sv. Treh kraljev, velikonočne in binkošne pesmi itd. Jezik je stara knjižna prekmurščina, pisana s prekmurskim črkopisom. Arhaična gorička narečna značilnost *mn* > *ml* se zrcali v naslednji vrstici: »Se zméne spoumeni vetoj temloj nouči«. V Oskovem jeziku komaj zasledimo neprekmurske elemente, medtem ko je teh v Bejekovem delu še mnogo.¹⁵²⁶

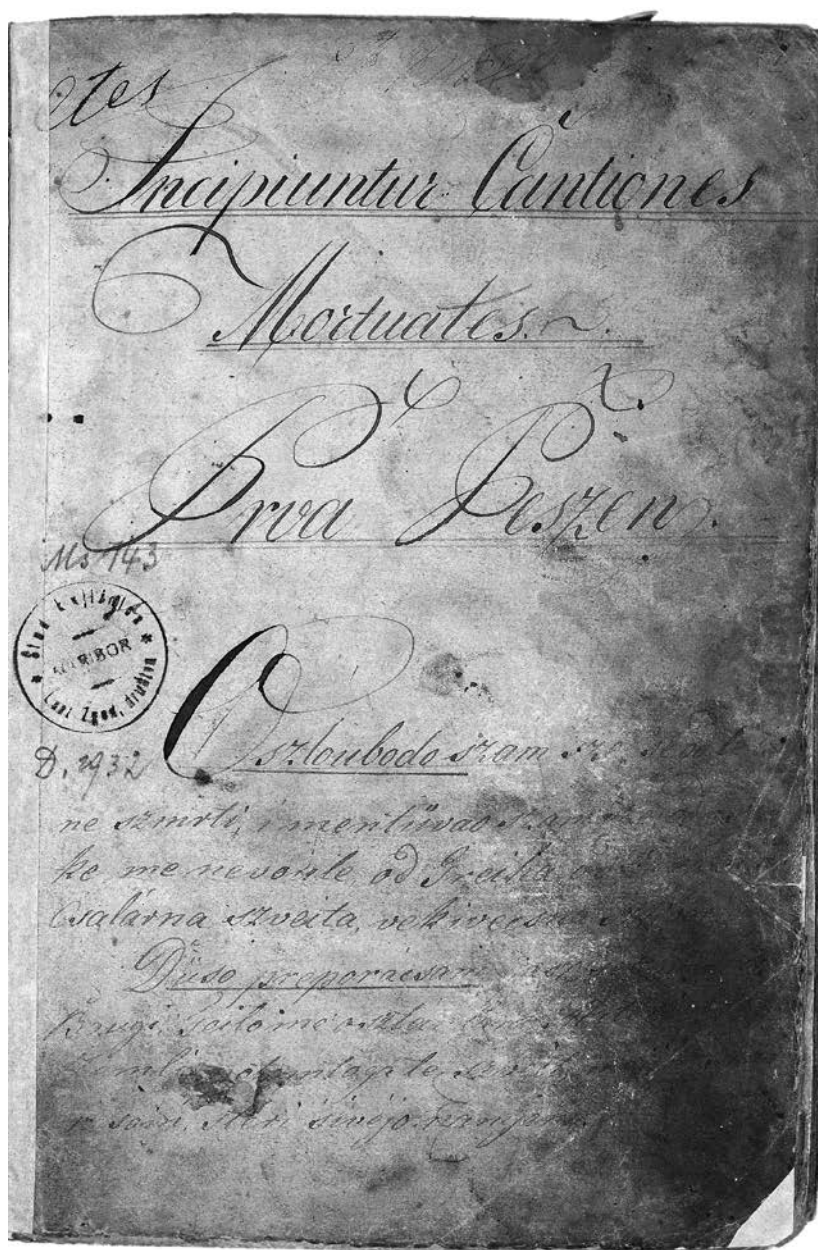
10.8.11 Mrliške pesmarice iz Župnije sv. Jurija

Pesmarica mrtvaških pesmi z latinskim naslovom *Incipiuntur Cantiones Mortuales*¹⁵²⁷ je prekmurski rokopis pesmi neznanega avtorja. Prav tako nista zapisana kraj in čas nastanka. Najverjetneje je nastala v soboški dekaniji v Župniji sv. Jurija, saj vsebuje podoben pesniški repertoar kot druge mrliške pesmarice iz te župnije. V prvem delu pesmarice je zapisana letnica 1879, vendar je rokopis po nastanku starejši in sega vsaj v prvo polovico 19. stoletja. Rokopis je bil nazadnje v lasti Franca Zacherla, ljutomerskega pevovodje in zbiralca pesmi.¹⁵²⁸ Pesmarica je sestavljena iz dveh delov na skupno 182 stranh: prva paginacija se zaključí s števkó 119, ki ji sledi kazalo pesmi. Nato se paginacija začne znova in se zaključí s števkó 59. Prvi del vsebuje 38 mrtvaških pesmi; večina teh je že znanih iz *Mrtvečnih pesmi* Števana Sijarta (1796), npr. *Osloubodo sam se od telovne smerti, Z nevolami človik svoj žitek spunjava, Vsakojachne sküšave so nad nami v životi, Nestalnoszt vrejmena toga svejta vidimo, Vute se vüpam moj Bože, Oh čemerne smrti prežalosten jarem, Oh ti preminouči človečanski narod, Spomnimo se krščenici stoga jalna svejta*. Tudi ostale pesmi so bile znane in zapisane v drugih rokopisnih pesmaricah prekmurskih kantorjev iz prve polovice 19. stoletja, npr. *Ta britka smrt s svojom strejlom vsigdar za nami cila; Stanovita je smrt, vsakomi dobro znate; Obüdi me človik svoji grejhov; Ki se človik vüpaš svojoj jakosti; Plačna pesen bratja pojmo; Spamentüj se človik s poslednjega dneva; Že vidiš stalnost svecko; Ostani se čalarni svejt*. Drugi del pesmarice

¹⁵²⁶ Opis je pripravil Akoš Dončec.

¹⁵²⁷ UKM, Ms 143; RRSS, Ms 197. Diplomatični prepis v SBS, *Cantiones Mortuales*.

¹⁵²⁸ Koter, Vloga Franca, str. 203–224.

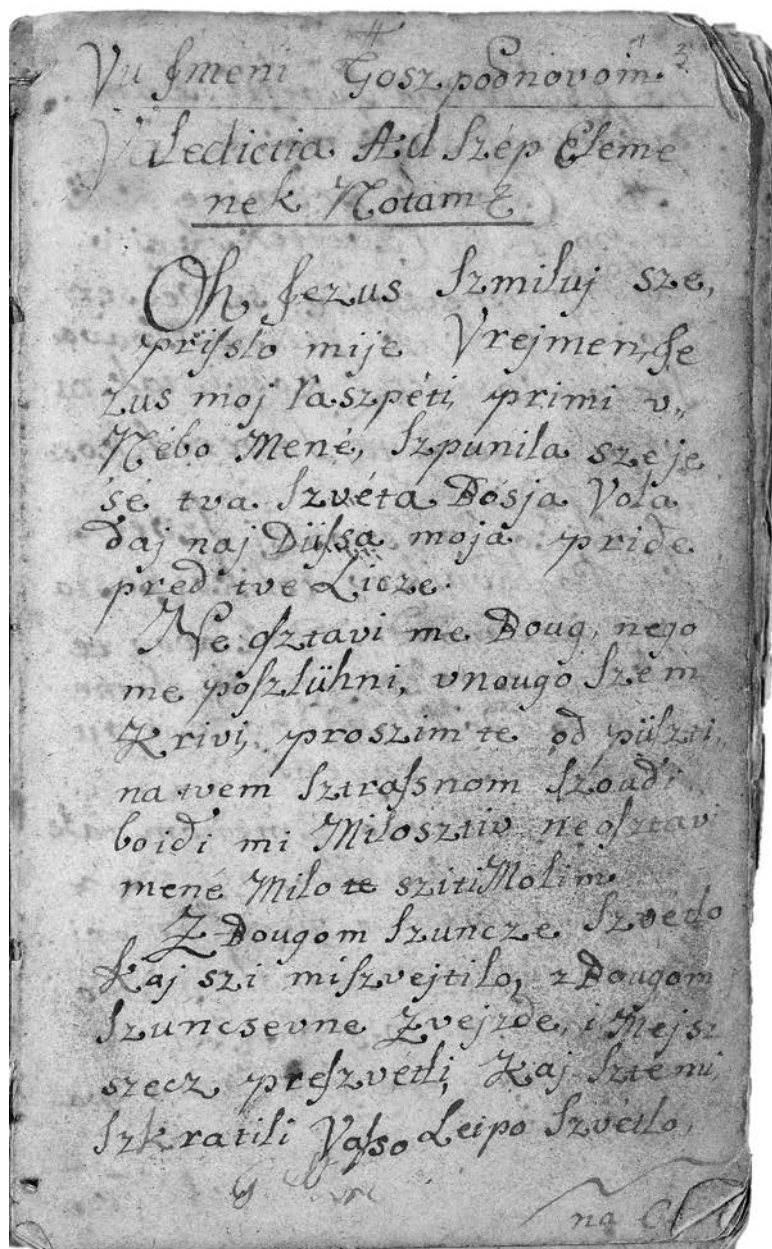

Slika 42. Naslovnica Cantiones Mortuales s prvo pesmijo. UKM, Ms 143, fol. 001r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

vsebuje še 22 pesmi različne vsebine, ki so večinoma znane iz protestantskih pesmaric 17. in 18. stoletja (*Martjanska pesmarica I*, *Markišavska pesmarica* in *Berkejeva pesmarica*), npr. pesem za veliki petek *Diko mi pojmo Bougovi*, spokorna pesem *Adama gda vö zegnal Boug s paradičoma*, pesem o sv. Treh kraljih *Od ti trej moudri se spominamo*. Poleg tega v tem delu najdemo še nekaj redko zapisanih pesmi, npr. staro pesem na dan sv. Treh kraljev *Ta zvezda ta je vö zišla*, pesem o sv. Jožefu *Zdrav oh Joužef plemeniti* in iz *Šlebičeve pesmarice* znano *Pesem od slavička ftička* z začetnimi verzi »Ti grejšni človik, spoumeni se ti stvojga stvoritela«.

*Mrliška pesmarica Mihaela Gaberja*¹⁵²⁹ (*Cantiones Michaelis Gaber*) je prekmurski rokopis pesmi, nastal v letih 1825–1826 v Župniji sv. Jurija (Rogašovci). Napisal jo je Mihael Gaber iz kraja Serdica. Rokopis vsebuje 45 pesmi, večinoma za pogrebe ali bedenja, ki jim sledijo kolednice, božične in vnebohodne pesmi, svetniške (sv. Mihael, sv. Ana, sv. Štefan I. Ogrski) in pasijonske pesmi, eshatološka pesem o sodnem dnevu *Dies irae*, Marijina pesem, pesem o ovčici in pesem o razsipnem sinu. Pogrebne pesmi so namenjene posameznim družinskim članom (npr. očetu, materi, ženi, možu, botru), ki so lahko poimenovani tudi s konkretnimi imeni (npr. Števan, Andraž, Matjaž, Jurij, Ferenc). Nekatere pesmi v pesmarici se pojavljajo v prekmurskih rokopisih že vse od 17. stoletja, npr. *Teda Gospon Boug boude nje kunol*, *Kristus v nebo stoupil je nam mesto sprat pojde*. Pesem o premišljevanju križevega pota *Kerščenici prigledajte te kervavi križni pout* je pisec prevzel iz jezuitske pesmarice Primoža Lavrenčiča (1757), ki je bila zelo razširjena na sosednjem Štajerskem. Pesem o ovčici *Oh kak kesno bižim k düšnomu vrači jaz* je znana iz protestantske *Berkejeve pesmarice* iz druge polovice 18. stoletja, nekatere pesmi pa so že bile natisnjene v Sijartovih *Mrtvečnih pesmih* (1796), npr. *Den velike serditosti*, *Poslejdnji den žitka mega*, *Jaj kak hitro mine toga svejta radost*, in Bakoševem *Nouvem gráduválu* (1789), npr. *Plači se neba i zemla*, *Poslühni vsak človik božje zapouvidi*, *Oh kako se touži sveta mati cerkev*. Pesmarica vsebuje tudi dolgo pesem o Adamovem in Evinem rojstvu z začetnima verzoma »V zemlo vergel je pšenico čisto«, zapisano tudi v starejši *Šadlovi pesmarici* (1797). Rokopis je napisan v prekmurskem črkopisu 18. stoletja, npr. /s/ = ⟨fz⟩, ⟨sz⟩, /ž/ = ⟨s⟩, /š/ = ⟨s⟩, ⟨ff⟩, dvoglasnika /e:ĩ/ in /o:ũ/. V jeziku se mešajo

1529 UKM, Ms 838; RRSS, Ms 148. Diplomatični prepis v SBS, *Cantiones Michaelis Gaber*.

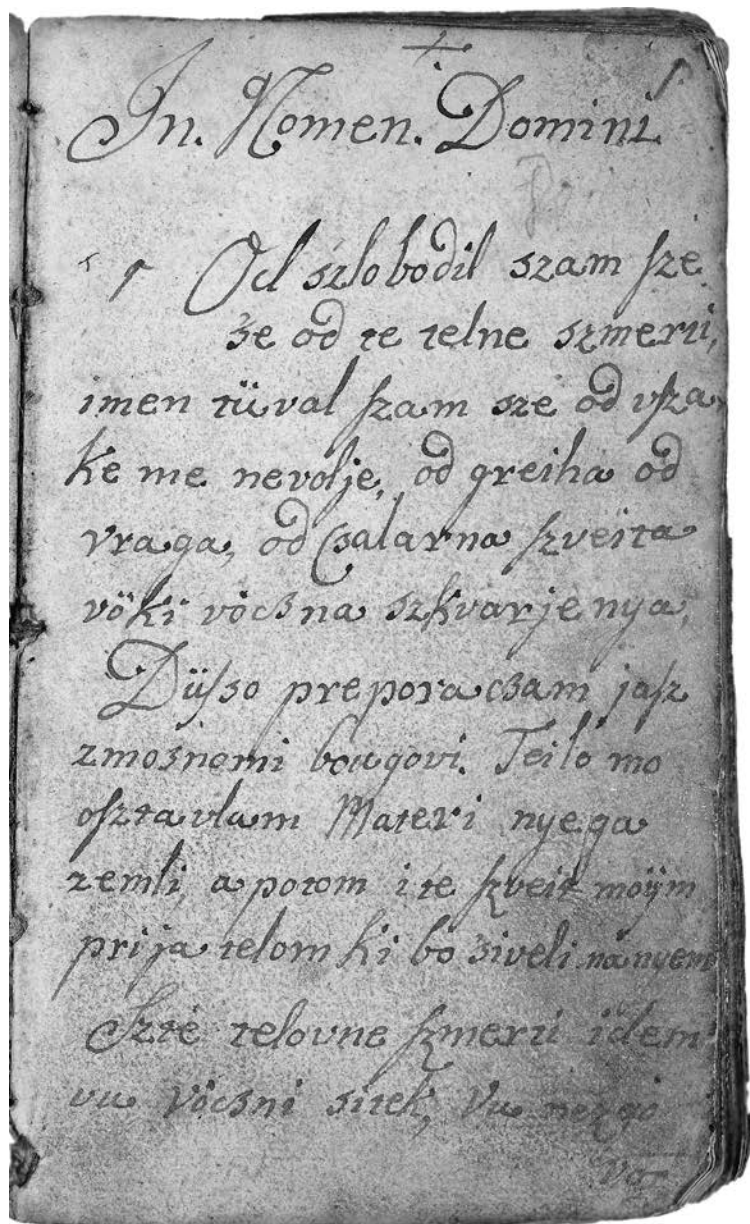

Slika 43. Pesem Oh, Jezus, smiluj se iz Gaberjeve pesmarice. UKM, Ms 838, fol. 02r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

knjižne prekmurske in narečne goričke značilnosti, npr. *človik* in *člek*. Zapis končnega deležniškega *-l* sledi prekmurski rokopisni tradiciji in s tem tudi kajkavskim tiskom (npr. *dobil*), saj se ne vokalizira v *-o* kot v prekmurskih natisnjenih pesmaricah (npr. *doubo*).

Mrliška pesmarica Mihaela Gaberja in Štefana Bokana (1824, 1825)¹⁵³⁰ oz. *Katoliška mrliška pesmarica iz Gerečavcev* je delo dveh avtorjev, Mihaela Gaberja iz Serdice in Štefana Bokana iz Gerečavcev. Zapisala sta jo v letih 1824–1825. Tudi ta pesmarica je nastala na območju Župnije sv. Jurija. Rokopis vsebuje 44 mrliških pesmi, večinoma že znanih iz evangeličanske pesmarice Števana Sijarta *Mrtvečne pesmi* (1796), zapisane pa so tudi pesmi, ki so se širile zgolj v rokopisih. Zapisovalca Gaber in Bokan sta iz Sijartove pesmarice prevzela kar 26 pesmi, npr.: *Živouči člek zmislica se ti s tvoje stalnosti*; *Zmislica se človik s tvojim grehov strašni*; *Plačna jeste ta smert vsakomi človeki*; *Svecki živi ludje na mertveca gledajte vi*; *Spoumentuj se človik sposlednjega dneva*; *Gospon Jezus jaz dobro znam, kaj ednok mrejt imam*; *Ovo ležim červi mali vu ednoj tejsnoj skrinjici*. Vsaj 12 pesmi najdemo še v rokopisni evangeličanski pesmarici Blaža Berkeja iz 18. stoletja in v predhodno predstavljeni pesmarici mrtvaških pesmi *Cantiones murtuales*, npr. *Spoumentuj se človik ste žalostne smerti*; *Ta britka smert svojom strejlom vsigdar za nami hodi*; *Zakaj svejt tak hodi za diko ložljivo*; *Zaman se svejt nosi zmožnosti velike*; *Stanovita je smert vsakomi*; *Plačna pesen bratja pojmo*; *Jaj, nestalnost svejta, kak si preminouča*.

¹⁵³⁰ UKM, Ms 838; RRSS, Ms 149. Diplomatični prepis v SBS, *Katoliška mrliška pesmarica iz Gerečavcev*.

Slika 44. Pesem Odslobodil sem se iz Gaber-Bokanove pesmarice. UKM, Ms 838, fol. 003r
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

10.8.12 Prekmurska katoliška pesmarica Ferenc Farič

*Prekmurska katoliška pesmarica Ferenc Farič*¹⁵³¹ je prekmurski rokopis pesmi, nastal ok. leta 1820. Na zadnji strani zadnjega folija najdemo ime Farič Ferenc (Farics Ferentz). Priimek Farič je znan na Goričkem, ampak najverjetneje ne označuje avtorja pesmarice, temveč lastnika.¹⁵³² V pesmarici najdemo pesmi za tišinske romarje, kar nakazuje na to, da je pesmarica nastala v Župniji Tišina. V prvi polovici 19. stoletja so tam službovali duhovniki Ferenc Cipot (1782–1824), Janoš Šbül/Žbül (1824–1826) in Jožef Maritš/Marič (1827–1851), medtem ko učitelji v tem času niso znani.¹⁵³³ Ker začetek pesmarice manjka, ni mogoče ugotoviti, koliko pesmi je prvotno vsebovala. Začne se na paginirani strani 21 in konča na paginirani strani 237, sledita še dva lista.

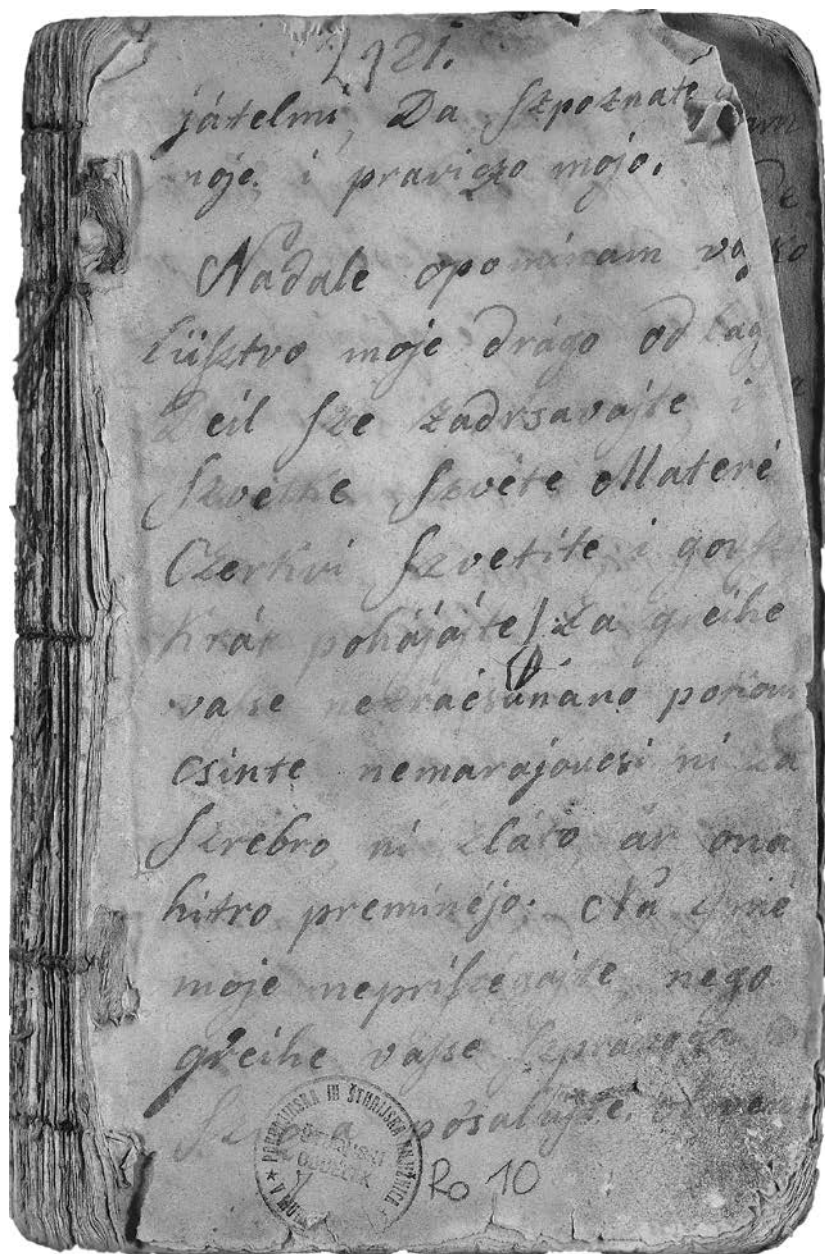
Rokopis se prične s proznim besedilom, ki se je očitno prepisovalo: »Pri kom bode ete list, od hiše do hiše naj se posojúje /.../.«¹⁵³⁴ Nato sledi molitev proti nevihti. Na paginirani strani 30 se pričnejo pesmi, prva je Volkmerjeva natisnjena *Pesem od kmestva* iz leta 1807. Sledi *Popevka od Francuza* (»Prekunjena bila ti francuska zemla«), napisana leta 1796 in znana tudi iz drugih prekmurskih rokopisov (*Vidonska pesmarica* in *Pertočka pesmarica*). Sledi 57 cerkvenih pesmi: najprej adventna pesem o Adamu in Evi, nato božične pesmi, npr. iz *Martjanske pesmarice I* znane *Glasovje so na nebesaj, Vu Davidovom varaši in Angjel sveti zgoraj z nebe* ali pa pesem o zapovedi cesarja Avgusta. Sledi pesem o sv. Treh kraljih *Ta zveida ta je vó zišla*, znana tudi iz pesmarice *Cantiones mortuales*, nato pesem za veliki petek ter znane Marijine in Kristusove častilne pesmi, npr. iz *Šadlove pesmarice* znana *Oh Marija lejpa Judit*. Nato se pričnejo svetniške pesmi (sv. Janez Nepomuk, sv. Mihael), pesem za praznik Marijinega vnebovzetja, romarske Marijine pesmi za župljane v Tišini in druge Marijine prosilne pesmi, pesem pred krščanskim naukom, božična pesem *Oh detece me predrago*, postna pesem, svetniška pesem o sv. Florijanu, pesem o sodbi, pesmi o čudežnih dogodkih, npr. v poljskem mestu Čenstohova leta 1820. Nato sledijo katehetične pesmi za otroke oz. učence, pesmi o Jezusu za

1531 PIŠK, Ro 10; RRSS, Ms 173.

1532 RRSS, Ms 173.

1533 Prvi tišinski učitelj je leta 1778 postal Jurij Gujtman, leta 1869 pa Ferenc Völgyi (Kokolj, Horvat, *Prekmursko šolstvo*, str. 497).

1534 PIŠK, Ro 10, fol. 2v.

Slika 45. Prva stran iz pesmarice Ferenc Fariča. PIŠK, Ro 10, fol. 001r
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

razne praznike (pasijonske, postne, božične), med njimi znana božična *Denes je Jezus nam rodjen*, nato spet znane Marijine pesmi (npr. *Zdrava zvezda morska*), pesem za novo leto, pesmi o sv. Treh kraljih, med njimi iz *Martjanske pesmarice I* znana *Tri modri se spominajmo*. Sledi pesem o drevesu spoznanja iz raja, pesem o Mariji in sv. Ani, pesem na veliki petek, pesem za svečnico, pesem za rožnovensko Marijo, na koncu pa najdemo še pesem v čast svetemu Rešnjemu telesu (»Zdaj ponižno počastimo«). Rokopis je napisan v prekmurskem črkopisu in prekmurskem knjižnem jeziku.¹⁵³⁵ Vsebuje nekatere posebnosti goriškega narečja, npr. nenaglašena glasova /a/ ali /i/ se zapisujeta z grafemom ⟨e⟩: *z nebe* 'z neba', *paster* 'pastir'; pojavlja se glas /đ/: *nad tem rodjeinjom*; zelo značilna je oblika *člek* za knjižno prekmursko *človik* 'človek'.

10.8.13 Marijina pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šümeca

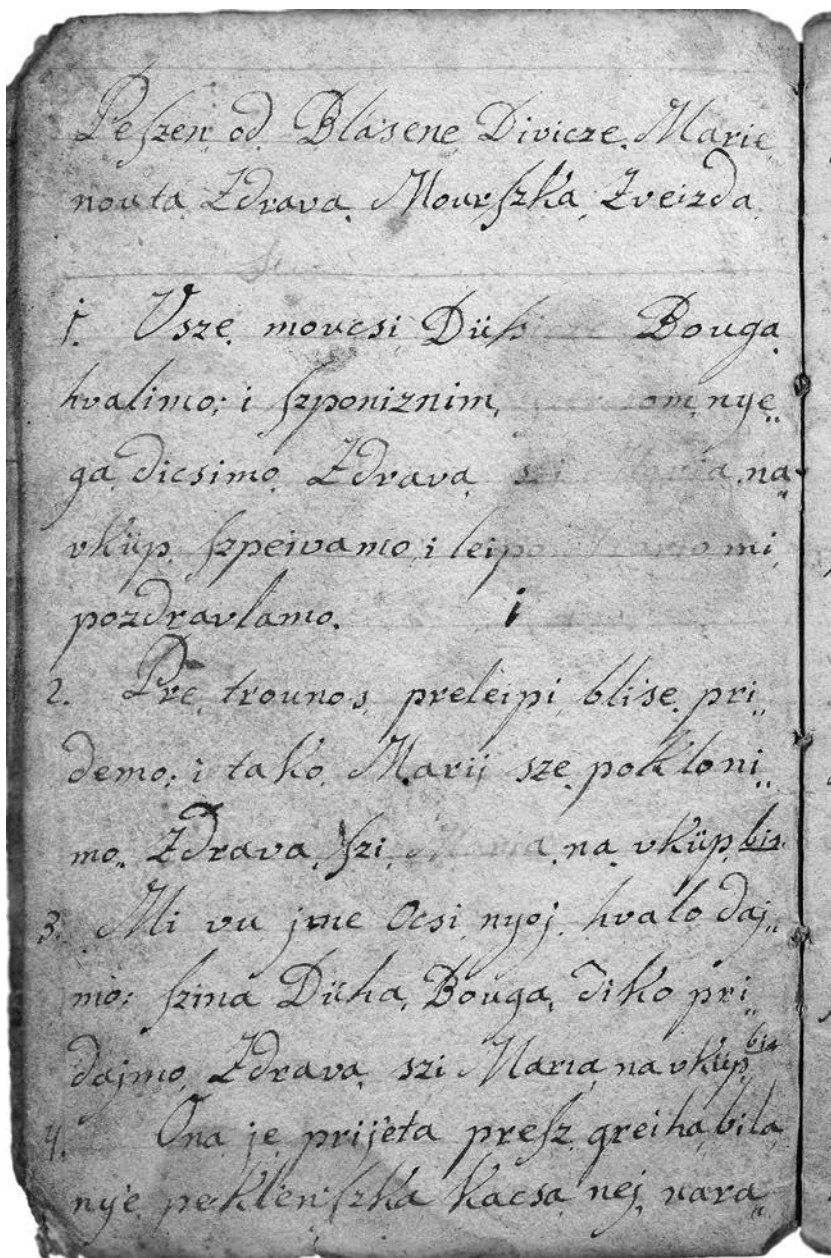
*Marijina pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šümeca*¹⁵³⁶ je nastala leta 1826: »Knjižica pismena, štera vu sebi zapera 9 pobožni pejsmi od Blažene Divice Marije. Pisao je Šumec Jožef Dündek Matjaž vu leti 1826.«¹⁵³⁷ Pesmarico je hranil Štefan Tudgen (Tudgen Stevan) iz Dolnjih Petanjcev, ki je leta 1851 prispeval nekaj zapisov v pesmarici. Kje je pesmarica nastala, ni znano, po podatkih matičnih knjig župnije Tišine pa so nosilci priimka Šumec živeli v Petanjcih. Priimek Dündek (danes se večkrat piše brez ü) je še danes živ v okolici Tišine. Predpostavimo torej lahko, da je pesmarica nastala v Petanjcih.

Dündek in Šumec sta zapisala osem Marijinih pesmi, ki so po vsebini romarske (verjetno k Mariji Bistriški) in so prevzete iz Bogovičevega molitvenika, in eno pesem o Teofilu: *Vse mouči düšice Bouga hvalimo; Zdrava, o Marija, nebeška kralica; Zbūdimo se seda predrage düšice; Zdrava bojdi, nebe i zemle kralica; Pozdravljena bojdi Maria Divica, kako lepo cveteš; Spravljajmo se vküper marijanska bratja; Nejga bilou na svejti niti ga nešče biti; Zdrava, zdrava, zdrava Divica Marija Jezušova mati; Marija zebrana si, z nebe poslana*. Sledi novoletna pesem, ki jo je zapisal Števan Tudgen. Eno pesem

¹⁵³⁵ RRSS, Ms 173.

¹⁵³⁶ PIŠK, Ro 67; RRSS, Ms 205.

¹⁵³⁷ PIŠK, Ro 67, fol. 15r.

Slika 46. Pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca. PIŠK, Ro 67, fol. 02v
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

najdemo še na prvih dveh folijih: *Veseli se oh Marija*. Pesmi so napisane v knjižni prekmurščini, zasledimo lahko tudi nekaj neprekmurških elementov, ki so bili značilni za starejše pesmarice, npr. končni deležniški -l (*dal*, *oblübil*) ali nekaj kajkavskih izrazov (npr. *majka* namesto *mati*). Tudgenovi dodatki, ki so nastali kasneje, so napisani v pravilni knjižni prekmurščini. Črkopis je prekmurški; glas /ž/ je zapisan z grafemom ⟨s⟩, kar je značilnost katoliških prekmurških knjig od Mikloša Küzmiča do Jožefa Košiča.

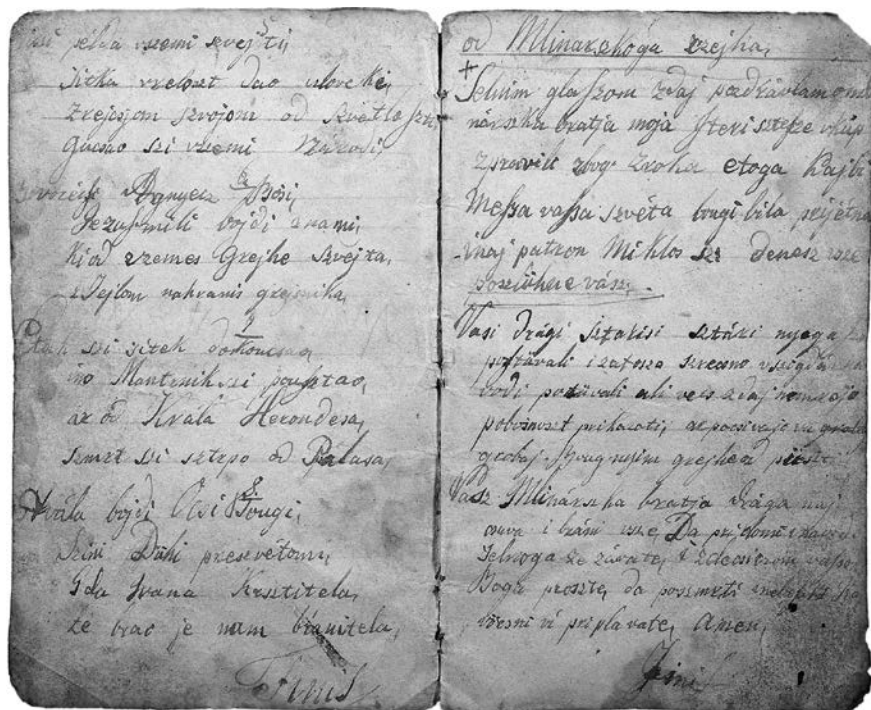
10.8.14 Cehovska pesmarica iz Cankove

*Prekmurska katoliška pesmarica iz 1851*¹⁵³⁸ je prekmurški rokopis pesmi brez podatkov o kraju nastanka in zapisovalcu, razberemo lahko le čas nastanka: »Die 5a szep 1851ga.«¹⁵³⁹ Pesem o mlinarskem cehu bi lahko nakazovala na to, da je pesmarica nastala na območju Cankove, kjer so že v 18. stoletju potekale svete maše za člane ceha.¹⁵⁴⁰ Rokopis vsebuje 11 pesmi na osmih listih. Prva pesem je svetniška in govori o sv. Janezu Krstniku, druga pesem je namenjena mlinarskemu cehu, tretja pa kovaškemu. Sledi pesem o iskanju prenočišča Jožefa in Marije (*Oh Joužef moj*), prošnja pesem za bolnike, pesem na drugo nedeljo po veliki noči, pesem na praznik povišanja svetega križa (*Ja sam tou čuo i zezvedo*), pesem na 16. nedeljo po binkoštih, dve pesmi na praznik sv. Treh kraljev (*Poslušajte dragi lüdi pesen od sveti trej kralov*), nato sledi pesem o sv. Vidu z letnico 1851. Pesmarica se nadaljuje s prošnjimi vzkliki. Jezik pesmarice je knjižna prekmurščina, zapisana v prekmurškem črkopisu.

1538 PIŠK, Ro 111.

1539 PIŠK, Ro 111, fol. 7v.

1540 *Források a Muravidék 1*, str. 228.

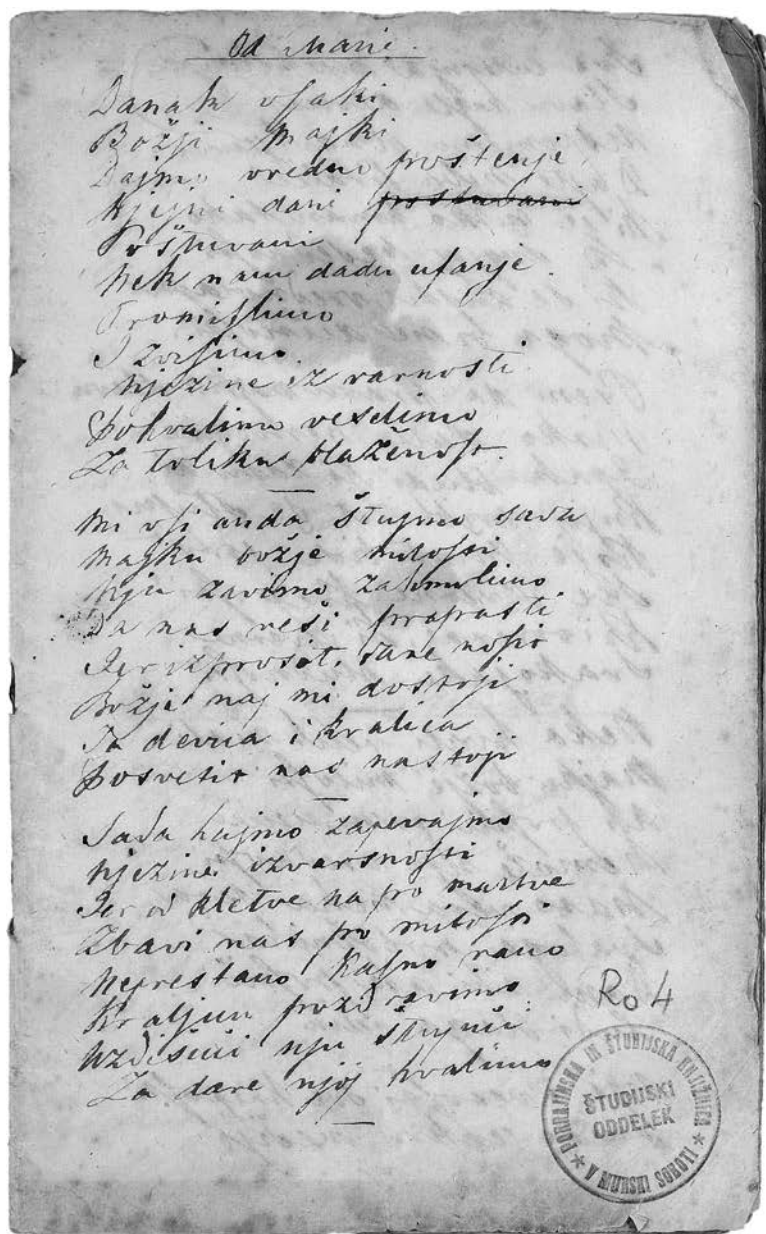

Slika 47. Prekmurska katoliška pesmarica iz 1851. PIŠK, Ro 111, fol. 1v–2r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

10.8.15 Romarska pesmarica iz Cankove

*Prekmurska katoliška pesmarica Franca Bagole*¹⁵⁴¹ je nastala med letoma 1858 in 1880 v Župniji Cankova. Lastnik rokopisa je bil Franc (Ferenc) Bagola iz Korovcev, vendar ni bil zapisovalec pesmi. V Župniji Cankova je bil leta 1858 kantor in učitelj Mihael Auguštinčič, ki bi lahko bil zapisovalec nekaterih pesmi. Rokopis so namreč napisale vsaj tri roke: prva je napisala nabožne pesmi, druga je dodala kratko pobožnost (*O mati usmilena*), zadnja pa večjezično pesem na koncu rokopisa. Najdejo se še razni zapisi datumov in krstnih imen. Najzgodnejša letnica je 1858, najkasnejša pa 1880. Rokopis vsebuje pet pesmi. Prva pesem *Od Marije* je zapisana v slovenici in ima štokavskohrvaške elemente (npr. *danas, majka, sada*), ostale pa so napisane v knjižni prekmurščini. Dve pesmi (*Presveto božjo tešlo*, *Z Bogom*) sta napisani

¹⁵⁴¹ PIŠK, Ro 4; RRSS, Ms 152.

Slika 48. Pesmarica Franca Bagole. PIŠK, Ro 4, fol. 1r
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

v prekmurskem črkopisu. Marijini pesmi sledijo pesem o križevem potu, žalostinka za umirajočim otrokom in pesem o presvetem Rešnjem telesu. Pesmarica se nadaljuje s prošnjo Mariji in večjezično pesmijo.

10.8.16 Kozarjeva pesmarica iz Martinja

*Kozarjeve Pesmene knige*¹⁵⁴² so nastale leta 1888 v Martinju, uporabljali pa so jih tudi v Gornjem Seniku: »Dostajajo se na Gornjem Siniki Praistein Mihály, 1888 év Márczius hó 14dik.« Omenjeni Mihael Praistein je bil verjetno lastnik rokopisa. V podnaslovu je omenjen pisec Štefan Kozar iz Martinja: »Mrtvečne pesmi. Pisane so po Kozar Ištvanu Martinji stoječi hižna 19. 1888 év Márczius 14dik.« Na zadnji strani (str. 239) sta še zapisani dve imeni: Julijana Braunstein in Šimon Braunstein. V prvem delu pesmarice najdemo 28 mrliških pesmi, drugi del pa vsebuje 24 drugih cerkvenih pesmi (božične, Marijine, velikonočne, romarske ipd.). Mrliške pesmi lahko zasledimo tudi v drugih rokopisih ali v zbirki Števana Sijarta *Mrtvečne pesmi* (1896). Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina, črkopis je prekmurski, vendar se pojavita tudi grafema ⟨č⟩ in ⟨š⟩.

10.9 Katoliško nabožno pesništvo v lendavski dekaniji

Na območju lendavske dekanije (Županija Zala), ki je bila v nasprotju s soboško većinoma katoliška, so se pred letom 1919 nahajale naslednje župnije: Beltinci, Bogojina, Črenšovci, Dobrovnik, Dokležovje, Hotiza, Kobilje, Dolnja Lendava, Odranci, Turnišče, Velika Polana ter danes madžarske župnije Csesztreg, Szentgyörgyvölgy in Rédics.¹⁵⁴³ Po podatkih šematizma iz leta 1868 je na tem območju živelo kar 98 % katoličanov (v soboški dekaniji na primer 54,2 %), 1,7 % Judov,¹⁵⁴⁴ 0,3 % evangeličanov (v soboški dekaniji 44,4 %) in 0,1 % kalvincev.¹⁵⁴⁵ Slovenščina se je kot edini

1542 ŠAMS, Ms 37 (po Škafarju Ro 3); RRSS, Ms 187.

1543 Urlep, Priključitev in cerkvenoupravna, str. 262–265.

1544 Število Judov se je po šematizmu iz leta 1914 povečalo na 4 % (Urlep, Priključitev in cerkvenoupravna, str. 263).

1545 Potočnik, Podobe prekmurske vernosti, str. 28.

cerkveni jezik uporabljala v Bogojini in Črenšovcih, madžarski jezik se je poleg slovenskega uporabljal v Dolnji Lendavi (kot prvi jezik), Turnišču in Beltincih, samo madžarščino so uporabljali v župnijah Dobrovnik, Csesztreg, Szentgyörgyvölgy in Rédicts.¹⁵⁴⁶ V Hotizo so prihajali kapucini iz Varaždina in tam obhajali v kajkavščini, zato so po priključitvi tam ustanovili ekspozituro in s tem na željo vernikov uvedli bogoslužje v slovenskem jeziku.¹⁵⁴⁷

V lendavski dekaniji je opazno sprejemanje kajkavskih pesmi še v 19. stoletju, predvsem tistih, ki so jih romarji prinesli s seboj iz romarskih krajev, kot je bila Marija Bistrica. Ostale starejše kajkavske pesmi so pri ljudstvu postale že tako udomačene, da se v mlajših pesmaricah hrvaško ime ne pojavlja več.

10.9.1 Pesmarica iz Beltincev

Iz Župnije Beltinci (Beltinci, Bratonci, Dokležovje, Gančani, Ižakovci, Lipovci, Odranci, Melinci) je danes znana samo ena rokopisna pesmarica, in sicer *Pesmarica Katarine Copot iz Beltincev*,¹⁵⁴⁸ ki je nastala okoli leta 1885. Na to kaže vpis osebe, ki je naročila zapis pesmi: »Copoth Kati Belatin 1885. Marca 11. narocsila.« Rokopis vsebuje 71 pesmi. Jezik je stara knjižna prekmurščina, vendar je veliko besed zapisanih po izgovoru (npr. *nyegof*). Zasledimo lahko tako elemente iz knjižne slovenščine (npr. veznik *in*) kot značilnosti dólinskega podnarečja (*denok*). V rokopis so zapisovali tudi drugi člani družine Copot in Gerlec, ki so živeli tudi v Gančanih.¹⁵⁴⁹

10.9.2 Romarski pesmarici iz Župnije Črenšovci

Na ozemlju Župnije Črenšovci (Črenšovci, Dolnja Bistrica, Gornja Bistrica, Srednja Bistrica, Trnje, Žižki) sta nastali dve do sedaj znani pesmarici. *Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja*¹⁵⁵⁰ je nastala po letu 1842,

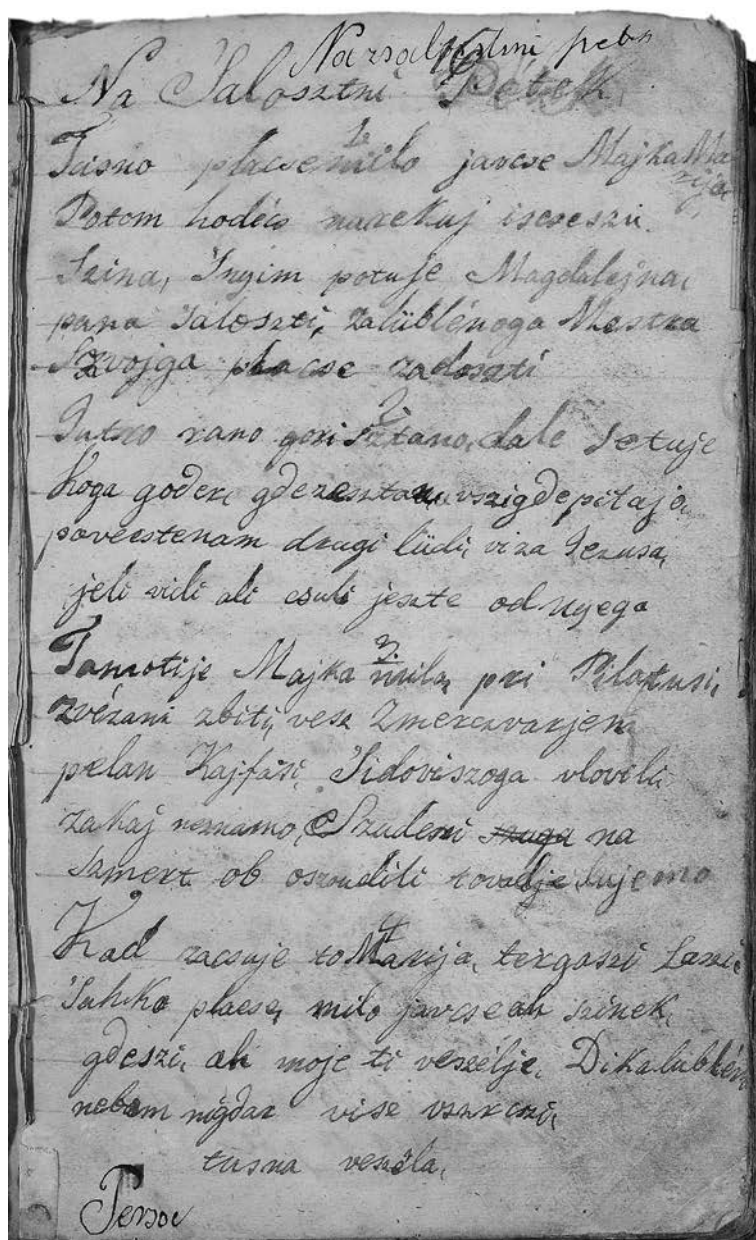
1546 Urlep, Priključitev in cerkvenoupravna, str. 263.

1547 Jerič, *Moji spomini*, str. 161–162.

1548 NŠAM, N 1.

1549 Opis je sestavil Akoš Dončec.

1550 PIŠK, Ro 11; RRSS, Ms 153.

Slika 49. Pesmarica iz Žižkov in Trnja. PIŠK, Ro 11, fol. 01r
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

na kar nakazuje predvsem pojavljanje nekaterih novih pesmi, znanih iz štajerskih molitvenikov, npr. *Pesen od najsvetejšega srca Jezusa Kristuša*. Pisec rokopisa je sicer neznan, vendar lahko v rokopisu kljub temu preberemo več imen, ki verjetno predstavljajo prepisovalce pesmi ali lastnike rokopisa: Zelko, Persa Márton, Persa/Prsa István, Persa Maria, Istvan Kovacs, Koczett János. Priimki Zelko, Kocet, Perša/Prša so značilni in pogosti v dólinskem delu Prekmurja. V rokopisu sta omenjena dva kraja iz Župnije Črenšovci: Tüskeszér (Trnje) in Zsizsekszer (Žižki), ki nakazujeta kraj nastanka. Od tod so Prekmurci romali na Hrvaško, v Marijo Bistrico, zato najdemo v pesmarici tudi romarske pesmi o bistriški Mariji, večinoma prevzete iz hrvaških virov.

Pesmarica vsebuje 68 pesmi na 72 listih: prične se s pasijonsko pesmijo na veliki petek *Tužno plače mило javče majka Marija*, nadaljuje pa s pesmijo, ki pripoveduje o umoru Franca Verbjanščka, ki se je zgodil v času pustovanja (»fajšček«). Ponovno sledi pasijonska pesem *Oh nesrečni dnivi i vóra žalostna*, nato svetniške pesmi o sv. Barbari, sv. Tomažu, sv. Florijanu, sv. Štefanu, obhajilna pesem iz štajerskega Parhamerjevega katekizma iz 1777 (*Ah kristjani vküp zebrani*) in pesem v čast Sveti trojici (*O lüstvo krščansko ovde skup spravleno*). Sledijo romarske pesmi k Mariji Bistriški (npr. *Vsi vu glas jeziki sad se žalostite; Zdrava Divica, boga rodica; Spravljajmo se vküp, marijanska bratja*). Pesmarica se nadaljuje z dvema pesmima o sv. Ani, nato s katehetično pesmijo, še eno Marijino in nato s pesmijo o sv. Janezu (Ivanu) Nepomuku (v pesmarici sta dve njegovi pesmi), s pesmijo za lepo vreme, o nebeškem kraljestvu, s pesmijo za veliki četrtek (*Dragi Jezus nas ostavlaš*) in božičnimi pesmimi, npr. pesem *Poslüšajte vsi ludi, kak je negda Marija svomi sinki spevala* je znana tudi iz *Prekmurske katoliške pesmarice iz 1820* in *Seniške pesmarice iz 1864*. Sledita dve pesmi, ki ponovno svarita pred grehi v času »fašenske nedelje«, nato svetniške (sv. Janez Nepomuk, sv. Janez Krstnik, sv. Peter), binkoštné (*Popevka na trojačku nedelo*) in velikonočne pesmi (*Stajučemu Jezusi, ki je visel na križi*), pesmi za križni ponedeljek in torek, nato pa adventna pesem o Adamu in Evi (*Že danes je sledni toga adventa den*). Ponovno najdemo obhajilno pesem, pesem o sv. Štefanu, o sladkem Imenu Jezusovem (*Lübleni moj Jezus, jaz lüblim tebe*), dve pesmi o sv. Petru in eno o sv. Andreju. Druga roka je zapisala novoletno pesem in evharistično pesem. Ponovno sledi pisava prve roke; najdemo pesem o sv. Petru, pesem za dan vseh svetih, na pepelnico, vnebohodno pesem, binkoštné pesmi in znano pesem za križev pot *O kristjani pregledujte*

zdej krvavi križni pot. Sledi Marijina pesem *Poutnik poutnik, leipo ime*, najdemo pa tudi litanjsko pesem. *Pesem od boja* je štajerska, prav tako znana Glaserjeva pesem o Srcu Jezusovem – *Na nebi na zemli na vseh krajeh sveta* in Srcu Marijinem – *Bodi tavžent krat češena Mati Božje milosti*. Obe sta bili objavljeni v molitveniku *Zlate bukvice* (1842). Pesmarica se zaključí s pesmijo o ljubezni, sv. Štefanu in s tretjo roko napisano pesem *Hodi, Düh Sveti*. Pesmarica je napisana v knjižni prekmurščini. Kajkavizmi so prisotni v besedišču (npr. *trojaki, kad, koga goder, anda, majka, sad*), črkopisu (npr. *chujte* ‘čujte’) in oblikoslovju (npr. *postal*).

*Prekmurska katoliška pesmarica Štefana Prše in Ivana Kolenka*¹⁵⁵¹ je prekmurski rokopis nabožnih pesmi, nastal okrog leta 1854 (»Drügo leto 1854 se začnemo.«¹⁵⁵²). Pesmarico je napisalo več rok; omenjeno je ime Števana/Štefana Prše (Prsa Jou'sef Jisztván) in Ivana Kolenka, ki sta bila lastnika pesmarice in morda tudi zapisovalca nekaterih pesmi. Pesmarica vsebuje romarske pesmi o Mariji Bistriški, prav tako je v pesmi o sv. Hieronimu omenjeno Medžimurje. Pesmarica je verjetno nastala na območju lendavske dekanije. V rokopisu najdemo 29 pesmi, zapisanih na 24 listih. Prva pesem je zapisana s svinčnikom in je težko čitljiva. Sledi *Pesem na düšni den*, svetniška pesem o sv. Juriju (*Srečna vojska, kero vodi Jezušova večna mouč*), nato nekaj strani manjka. Pesmarica se nadaljuje s pesmijo o sv. Janezu Nepomuku, Marijino romarsko pesmijo (*O Marija cvet rumeni*), pesmijo o sv. Barbari, nato sledi znana Lavrenčičeva pesem o križevem potu z letnico 1854, postna pesem (*Lüstvo moje prelübleno*), pesem o sv. Jožefu (*Oh blaženi Joužef, sveti čuvar*), dve pesmi sta posvečeni prihodu novega župnika. Sledi Marijina pesem (*Zdrava zdrava zdrava Devica Marija*), pesem o iskanju prenočišča Jožefa in Marije (*Oh Jožef moj*), pesem o Adamu in Evi (*Že denes je slejdnji toga adventa den*), svetniške pesmi o sv. Mihaelu, sv. Hieronimu, sv. Janezu, sv. Mateju, sv. Pavlu. Sledita dve pesmi za svečnico, dve pesmi za angelsko nedeljo, nato tri velikonočne pesmi (*Veseli se den denesnji, Veseli se o Marija; Kristus nam je od smrti stal*), nato začetki božičnih pesmi, na koncu sledi s svinčnikom zapisana pesem na telovo. Jezik pesmi je stara knjižna prekmurščina, hkrati pa zasledimo tudi neprekmurske elemente (npr. besede *koji, majka, korizmeni, kada*), na podlagi katerih lahko sklepamo, da je rokopis nastal na Dólskem. Črkopis pesmarice je prekmurski.

1551 PIŠK, Ro 110.

1552 PIŠK, Ro 110, fol. 7v.

Slika 50. Pesmarica Štefana Prše in Ivana Kolenka. PIŠK, Ro 110, fol. 1v–2r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

10.10 Katoliško nabožno pesništvo v monoštrski dekaniji

Na območju dekanije Monošter (Szentgotthárd) (Železna županija), ki je pred vojno spadala v arhidiakonot Németújvár (Novigrad, Güssing), je slovensko govoreče prebivalstvo pred letom 1919 živelo v župnijah Dolnji Senik, Gornji Senik, Števanovci, Markovci in Veliki Dolenci. Župnija Markovci je bila sicer ustanovljena šele leta 1913 in je do tedaj spadala v Župnijo Gornji Senik. V teh župnijah je bil cerkveni jezik slovenski. V dekanijo Örseg sta spadali župniji Hodoš in Krčica z večinskim evangeličanskim prebivalstvom. Po letu 1923 sta pod apostolsko administraturo lavantinskega škofa prešli župniji Veliki Dolenci in Markovci. Verniki Župnije Hodoš - Krčica so imeli pomisleke glede cerkvene preureditve, saj so bili evangeličani in niso znali slovensko, zato so se zavzemali, da bi

jih priključili k dvojezični Župniji Kančevci, in ne k Župniji Dolenci.¹⁵⁵³

Iz Župnije Dolenci (Šalovci, Budinci, Mali Dolenci, Veliki Dolenci, Dolenci, Hodoš, Krplivnik; nekdam tudi Ritkarovci) je do danes znanih 18 pesmaric: *Katoliška cerkvena pesmarica iz prve polovice 19. stoletja*,¹⁵⁵⁴ *Pesmarica Miška Magyaricsa iz Malih Dolencev*,¹⁵⁵⁵ *Pesmarica Mihaela Županeka* (1865), *Županekove Nedelne pesmi I* (1867), *Županekove Nedelne pesmi II* (1887), *Énekes Könyv Mihaela Županeka* (ok. 1865), *Prekmurske mrliške pesmi Mihaela Županeka* (1875), *Latinske, madžarske in prekmurske pesmi Mihaela Županeka* (1899), *Mrtvečne pesmi Janoša Županeka* (1884), *Énekes könyv Janoša Županeka* (1908), *Magyar Dalok Janoša Županeka* (1884), *Proskarske pesmi Viljema Županeka* (1922), *Pesmarica Neže Horvat iz Dolencev*,¹⁵⁵⁶ *Katoliška pesmarica Janoša Talaberja iz Dolencev* (1841),¹⁵⁵⁷ *Pesmarica Mihaela Bediča iz Budincev* (1865),¹⁵⁵⁸ *Katoliška pesmarica Mihaela Nemeša*,¹⁵⁵⁹ *Mrliška pesmarica Mihaela Nemeša* (1887),¹⁵⁶⁰ *Velika katoliška cerkvena pesmarica Jožefa Nemeša*.¹⁵⁶¹

Iz Župnije Gornji Senik (Markovci, Martinje, Trdkova, Čepinci, Verica - Ritkarovci, Dolnji Senik) se je do danes ohranilo 12 pesmaric: *Katoliška cerkvena pesmarica Andraža Horvata* (1780), *Veriška pesmarica* (1788),¹⁵⁶²

1553 Urlep, Priključitev in cerkvenoupravna, str. 262–268.

1554 Po Škafarju Ro 5 (Škafar, *Bibliografija*, str. 100).

1555 Po Škafarju Ro 6 (Škafar, *Bibliografija*, str. 100).

1556 Pesmarica (NŠAM, Ro 7) je glede na Škafarjeve zapiske nastala ob koncu 19. stoletja, vendar je lahko starejšega nastanka. Njena lastnica je bila Neža Horvat v Dolencih (Goričko). Vsebuje različne nabožne pesmi (velikonočne, trikralljeve, velikonočne, Jezusove ipd.). Opis je pripravil Akoš Dončec.

1557 Pesmarica na 183 straneh vsebuje 30 raznovrstnih in 23 mrliških pesmi. Manjka nekaj listov. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1558 V pesmarici manjkajo prvi in začetni listi. Na straneh od 23 do 220 ima 37 ohranjenih katoliških pobožnih pesmi. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1559 Pesmarica je nastala v drugi polovici 19. stoletja. Njen zadnji lastnik je bil Šándor Nemeš iz Šalovcev. Vsebuje 45 nabožnih in dve posvetni pesmi, zapisane na 130 straneh (Škafar, *Bibliografija*, str. 102). Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1560 Pesmarica je bila najdena v župnišču v Dolencih. Vsebuje 44 katoliških mrliških pesmi (manjka ena pesem). Na dodatnih listih je madžarska molitev. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1561 Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1562 V pesmarici sta omenjena Jožef in Karel Šimon, bivša lastnika pesmarice. Rokopis vsebuje mrliške in romarske pesmi. Bila je v lasti Terezije Merkli na Verici (Dudás, Magyarországi szlovén kéziratok, str. 110).

Premurska katoliška pesmarica Jurija Šlebiča (1841), *Cantiones Ritkaróczensis* (1858),¹⁵⁶³ *Seniška pesmarica Štefana Pinterja* (1864), *Pesmene ete knige* (1868), *Pesmarica Terezije Zakouč*,¹⁵⁶⁴ *Pesmarica Janoša Dončeca in Janoša Hodača* (1863),¹⁵⁶⁵ *Pesmarica Štefana Pinterja* (1864),¹⁵⁶⁶ *Pesmene knige* (1893),¹⁵⁶⁷ *Mrliška pesmarica Matjaža Krajcarja* (1895),¹⁵⁶⁸ *Mrliška pesmarica Elze Wachter*.¹⁵⁶⁹

V Župniji Markovci (Šalovci, Markovci, Gornji Petrovci, Čepinci) je bilo napisanih sedem do sedaj znanih pesmaric: *Mrtvečne knige* (1845), *Pesmarica Julije Časar* (1889), *Pesmarica Katarine in Vendela Bočkora* (1902), *Pesmarica Janoša Časarja iz Markovcev*,¹⁵⁷⁰ *Pesmarica iz Malih Šalovcev*,¹⁵⁷¹ *Pesmarica Jurija Šlejbiča iz Čepincev* (1842),¹⁵⁷² *Katoliška pesmarica Štefana Šlejbiča* (1878).¹⁵⁷³

1563 Pesmarico *Cantiones Ritkaróczensis* (Ritkarovska pesmarica) je po podatkih v rokopisu iz leta 1858 zapisal Janoš Šlejbič (Joannes Slejbics), ki je bil morda iz Čepincev. Na 124 straneh vsebuje različne pesmi, med njimi 17 mrliških pesmi ter božične, Jezusove in Marijine pesmi (Dudás, Magyarországi szlovén kézirat, str. 110).

1564 Pesmarico Terezije Zakouč (roj. Mukič) hrani družina Talaber v Ritkarovcih (Dudás, Magyarországi szlovén kézirat, str. 110).

1565 Pesmarica, ki jo je dala na vpogled Terezija Merkli (roj. Deutsch), je nastala na Verici v Porabju. Ima zelo bogato vsebino, saj vsebuje mrliške in Marijine pesmi ter pesmi o Sveti trojici. Pesmarica se danes nahaja pri Aleksandru (Šanjiju) Merklju na Verici (Dudás, Magyarországi szlovén kézirat, str. 110).

1566 Rokopis je nabožna pesmarica, ki jo dala na vpogled soproga Antona Bajzeka na Gornjem Seniku, danes pa se nahaja pri Mariji Kozar - Mukič (Dudás, Magyarországi szlovén kézirat, str. 110).

1567 Pesmi so bile last Jurija Šimona iz Neradnovcev na Goričkem. Zapisal jih je Mihael Braunstein iz Gornjega Senika. Vsebuje osem pesmi in 14 molitev (tudi molitve za romanja). Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1568 Pesmarica je nastala na Verici v Porabju. Vsebuje 38 mrliških pesmi in se danes nahaja pri Šanjiju Merklju na Verici (Dudás, Magyarországi szlovén kézirat, str. 110).

1569 Lastnica pesmarice je Elza Wachter z Gornjega Senika. Vsebuje 17 mrtvaških, 12 Marijinih in poročne pesmi (Čuk, Sibilske knjige, str. 86–90).

1570 Pesmarica je nastala v začetku 19. stoletja. Na 174 straneh vsebuje približno 39 katoliških pobožnih pesmi. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1571 Pesmarica je nastala v začetku 19. stoletja. Na 189 straneh vsebuje 37 pesmi. Manjka več listov. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1572 Pesmarica je bila v lasti Franca Črnka. Na 182 straneh vsebuje 28 katoliških mrliških pesmi. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

1573 Pesmarica je nastala v Markovcih, nekoč je bila last Štefana Bediča. Na 181 straneh vsebuje 46 različnih pobožnih pesmi. Pesmarica je iz zapuščine Ladislava Vöröša, hrani jo Julijana Vöröš. Popis z okvirnimi informacijami je napravil Akoš Dončec.

V Župniji Števanovci je nastala samo ena do sedaj znana pesmarica: *Pesmarica Franca Bedija in Janoša Horvata*.

10.10.1 Pesmarice družine Županek iz Šalovcev

V 19. stoletju se pričnejo za prekmursko pesniško izročilo zanimati tudi kmetje, ki tako postanejo ne samo zbiralci in zapisovalci, temveč tudi tvorci pesniških besedil. Mihael Županek (1830–1905) iz Šalovcev je bil izobražen kmet, ki se je po vrnitvi iz vojske pričel redno vključevati v duhovno življenje svoje župnije. Na romanjih, v cerkvi in pri pogrebih je vodil petje, zato je zbiral starejše pesmi in jih rešil gotove pozabe, saj je novi dolenski župnik Franc Žbüll želel zamenjati celoten cerkveni pesniški repertoar v svoji župniji. Županek je glede na Škafarjev popis ohranil naslednje rokopise: 1. Pesmarica cerkvenih pesmi, ok. 1865, 2. Nedelne pesmi I, 1867, 3. Nedelne pesmi II, 1887, 4. Énekes könyv, ok. 1865, 5. Zapiski iz vojaškega življenja v nemščini in madžarščini, 6. Conjuratio Armorum, 1859, 7. rokopis iste vsebine kot prejšnji z litanijami Srca Jezusovega in tisk z molitvijo papeža Leona XIII. k madžarskemu kralju sv. Štefanu, 8. Mrtvečne pesmi, ok. 1875, 9. delni prepis anonimne knjižice *Sztarisinsztvo i zvacsinstvo*, 10. listki s tremi ljudskimi pesmimi (dve o sv. Gregorju, ena o siromašnem detetu Poszlüsajte krscsenici). Njegovo delo sta nadaljevala sin Janoš in vnuk Viljem. Janoš je bil pomožni kantor in organist. Ohranile so se tri njegove rokopisne pesmarice: 1. Halloti énekes könyv, 1884, 2. Magyar dalok, 1884–1893, 3. Énekes könyv, 1908. V tisku je izdal delo *Válen bojdi Jezus Krisztus!* (1908) in *Mrtvečne pesmi* (1910). Tiskarske stroške za slednjo knjigo sta krila kmeta Mikloš Kovač in Jožef Konkolič. Županek je priredil še knjižico *Senje blažene device Marije* (1916). Vnuk Viljem je postal župan v Šalovcih in je zapisal romarske *Proskarske pesmi* (1922).¹⁵⁷⁴

Županekove Nedelne pesmi I (1867)¹⁵⁷⁵ so katoliška pesmarica Mihaela Županeka (1830–1905) iz Šalovcev na Goričkem. Županek je imel mnogo rokopisnih pesmaric, v katere je zapisoval stare prekmurske nabožne pesmi, ki so jih nekoč peli tudi v dolenski župniji. Od leta 1858 je bil župnik v Dolencih Franc Žbül (1825–1864), ki je zamenjal te stare pesmi z novimi, ki jih je sam napisal ali pa prevedel. Županek je ohranil stare pesmi in jih

¹⁵⁷⁴ Škafar, Županek, Mihael (1830–1905).

¹⁵⁷⁵ NŠAM, Ro 10.

kot ljudski kantor pel na romanjih, v cerkvi ali pri pogrebih. Rokopis je podedoval Mihaelov sin Janoš: »Énekes Könyv! Zsupánek János tulajdona 1922 Évre.« (Pesmarica. Last Janoša Županeka za leto 1922.) Na drugi strani platnice sta zapisana letnica 1867 in ime avtorja: »Zsupánek Mihály könyve«. Pesmarica vsebuje 77 pesmi, ki jih je zapisal Mihael, njegov sin Janoš pa je pozneje vložil še tri pesmi. Pesmi so razvrščene po liturgičnem koledarju od prve adventne nedelje do velikonočnega ponedeljka. Nekateri pesmi imajo še latinski naslov (npr. *Beata Maria Virgine*). Pesmi so napisane v knjižni prekmurščini, njihov jezik je pravilen, ni opaziti tujk. Črkopis je prekmurski. Županek je še pisal starejša grafema ⟨f⟩ in ⟨s⟩.¹⁵⁷⁶

Županekove Nedelne pesmi II (1887)¹⁵⁷⁷ so nadaljevanje *Nedelnih pesmi I*. Županek je v teh pesmaricah ohranil stare ljudske nabožne pesmi, ki jih je z novimi zamenjal Franc Žbül.

Na začetku rokopisa najdemo avtorski in lastniški vpis: »Napisal: Ž. Mihael 1887«; »Énekes Könyv. Zsupánek János tulajdona 1908. Évben« (Pesmarica. Lastnina Janoša Županeka v letu 1908); »Zsupánek Mihály Könyve fiára hagyott 1905ben Zsupánek Jánosnak.« (Knjiga Mihaela Županeka [ki jo je] zapustil 1905 sinu Janošu Županeku). Janoš je bil Mihaelov sin, ki je nadaljeval očetovo delo. Ta pesmarica je krajša od prve in vsebuje 54 pesmi za čas od prve nedelje po veliki noči do zadnje (štiriindvajsete) nedelje po binkošti. Pesmi imajo še latinske naslove in brevigrife. Rokopis na dodatnih listih prinaša še indeks rojenih v Šalovcih iz leta 1851. Pesmarica je napisana v knjižni prekmurščini. Jezik in slog ter pisava so takšni kot v *Nedelnih pesmih I*, vendar avtor ni več pisal grafema ⟨f⟩.¹⁵⁷⁸

Tri generacije Županekovih (Mihael, sin Janoš in vnuk Vilmoš) iz Šalovcev so zapisovale bogato ljudsko nabožno izročilo (pogrebne, cerkvene in romarske pesmi). Pesmarica *Énekes Könyv Mihaela Županeka*¹⁵⁷⁹ je nastala okoli leta 1865. Večino (41) prekmurskih pesmi je zapisal Mihael, eno pesem je zapisal sin Janoš, devet pesmi pa je dodal še vnuk Vilmoš. Pesmi so različne (Jezusove, mučeniške, božične ipd.). Nekateri, npr. o preroku Eliji, lahko zasledimo v *Martjanski pesmarici I*. Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina brez tujk.¹⁵⁸⁰

1576 Opis je sestavil Akoš Dončec.

1577 NŠAM, Ro 11.

1578 Opis je sestavil Akoš Dončec.

1579 NŠAM, Ro 7.

1580 Opis je sestavil Akoš Dončec.

*Prekmurske mrliške pesmi Mihaela Županeka*¹⁵⁸¹ so rokopis pesmi in molitev iz leta 1875. Te mrliške pesmi se razlikujejo od pesmi, ki jih je Županek napisal leta 1884. Rokopis vsebuje pet prekmurskih in eno latinsko pesem ter eno prekmursko in eno latinsko molitev. Jezik prekmurskih pesmi je stara knjižna prekmurščina, črkopis je prekmurski.¹⁵⁸²

*Latinske, madžarske in prekmurske pesmi Mihaela Županeka*¹⁵⁸³ so rokopis pesmi in molitev iz leta 1899. Vsebuje 17 latinskih pesmi. Madžarski del vsebuje tri osnovne katoliške molitve (očenaš, zdravamarija, angelski pozdrav) in Božje zapovedi. V prekmurskem delu so litanije, ena molitev in naknadno dodan list: *Molitev Sv. O. Leona XIII. za domoljubne vogerskogah Országah*. Verjetno gre za Županekov tisk.¹⁵⁸⁴

*Mrtvečne pesmi Janoša Županeka*¹⁵⁸⁵ so nastale leta 1884 v Šalovcih. Napisal jih je Janoš Županek (1861–1951), sin Mihaela Županeka (1830–1905), ki je prav tako zbiral stare nabožne pesmi. Njegovo ime in ime njegovega sina sta zapisana v rokopisu: »Hallotti Énekes Könyv. Zsupánek János számára 1884. évben. Zsupánek Vilmos tulajdona 1909 Feb. 13–án Sal.« (Mrliška pesmarica. Za Janoša Županeka v letu 1884. Last Vilmoša Županeka, 13. februar 1909 Šalovci.). Vsebinsko se mrliška pesmarica naslanja na natisnjeno pesmarico evangeličana Števana Sijarta *Mrtvečne pesmi* (1796), ne pa tudi jezikovno. Pesmarica vsebuje 39 pesmi. V prvem delu je 32 mrliških pesmi, v drugem pa še sedem drugih cerkvenih pesmi. Leta 1910 je Janoš Županek na pobudo Jožefa Klekla st. *Mrtvečne pesmi* tudi izdal. Tisk se od rokopisa ne razlikuje. Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina, črkopis je prekmurski.¹⁵⁸⁶

*Énekes könyv Janoša Županeka*¹⁵⁸⁷ je rokopis latinskih, madžarskih in prekmurskih pesmi iz leta 1908. Vsebuje 27 madžarskih cerkvenih pesmi in 21 mrliških pesmi (20 prekmurskih, ena latinska) ter štiri latinske psalme za pogreb. Mrliške so iste kot pri očetu Mihaelu in v tiskani knjigi *Mrtvečne pesmi*.¹⁵⁸⁸

1581 NŠAM, Ro 12.

1582 Opis je sestavil Akoš Dončec.

1583 NŠAM, N 2.

1584 Opis je sestavil Akoš Dončec.

1585 NŠAM, Ro 13.

1586 Opis je sestavil Akoš Dončec.

1587 NŠAM, Ro 15.

1588 Opis je sestavil Akoš Dončec.

10.10.2 Najstarejša seniška pesmarica

V strokovni literaturi je *Katoliška cerkvena pesmarica Andraža Horvata* (1780)¹⁵⁸⁹ znana pod imenom *Seniška pesmarica*. Bolj smiselno jo je natančneje poimenovati po učitelju in kantorju iz Gornjega Senika Andražu Horvatu, ki se je v njo lastnoročno podpisal: »1780 20a-Julij id est. Anno Domini milesimo Septingentesimo Octuagesimo. Andr. Horvath F. Szölnekiensis Ludimagister.«¹⁵⁹⁰ Pod njegovim imenom se je podpisal še Joannes Koudila (Janoš Koudila), ki je bil morda učitelj v Kančevcih. Horvat je bil po rodu gradiščanski Hrvat. Po podatkih vizitacije iz leta 1778 se je rodil v Dolnji Pulji (danes Unterpullendorf, Avstrija) blizu Šoprona. V Gornjem Seniku je ostal vse do leta 1789.¹⁵⁹¹ Rokopis vsebuje 258 cerkvenih pesmi, praviloma že znanih iz MP I, ter tudi odlomke iz Svetega pisma, npr. iz Izaije ali Malahije. Tudi ta pesmarica vsebuje pasijon po Matejevem evangeliju; to besedilo se ne ozira na Küzmičev prevod, pač pa na gradiščanskohrvaške. Sledijo litanije (*Sequuntur Lytaniae Ecclesiae*). Osem pesmi je bilo naknadno vpisanih leta 1831, npr. *Passio Sunta pro M. Die Veneris*. Pesem *Dominitaß Trinitatis Communis* je zapisal Franc Supin iz Pečarovcev (»Actuma? Pecsaroczi Franciscus Szuppin«). Janoš Koudila je najverjetneje zapisal pesem: *In Festo Omnium Fidelium defrenet*. Na jezikovno podobo pesmarice je vplivala kajkavščina, zelo redko zasledimo značilna prekmurska glasova /ü/ in /ö/ (npr. *Hodi Sztvoritel Dúh šzvėti*), diftong /eʔi/ pa je pogost. Pesmi, ki jih je napisal Horvat, imajo kajkavski črkopis, pesmi druge roke pa prekmurskega (npr. *Boug* namesto *Bogh*).¹⁵⁹²

Pesmarica se prične z mašnimi pesmimi. Sledijo adventne, božične in trikraljevske pesmi. Starejšega nastanka so tiste, ki so znane iz MP I (npr. *Vsakomu človeku mi navkup; Vu Davidovom varoši; Gori nu gori ustanmo; Narodil se je kralj nebeski*), mlajšega nastanka pa so tiste, ki se pojavljajo v *Cithari octochordi* in sočasnih prekmurskih pesmaricah (npr. *Jezus Marije dragi sin, žarko je sunce; Šereg pastirov; Zdravo bodi malo dete*). Po nedeljskih (npr. iz BP znana *Sveti David kralj*) sledijo postne, pasijonske in velikonočne pesmi, ki so prav tako mlajšega (npr. *Poslušajte kerščenici, kako Božji Sin se*

1589 ŠAMS, Ms 39 (po Škafarju Ro 1); RRSS, Ms 185.

1590 ŠAMS, Ms 39, fol. 204r.

1591 SzEL PL, Acta Cancellariae, Visitationes canonicae, (I.3.D.), Szily-féle can. vis. 6. köt., str. 256–273.

1592 RRSS, Ms 185.

muči; Pojde Jezus preko morja; Reče Jezus tem Židovom; Kristus je od smerti gori vstal odičen) ali starejšega nastanka (npr. *Jaj, slatke vutrobe; Oh grešni človek vsaki čas; Diko mi pojmo Boguvi; Adama gda vun zegna*). Po nedeljskih pesmih (npr. *Gda so bili vučenici na vüzem v hiši*) se pričnejo vnebohodne, binkoštna in svetotrojiška pesmi (npr. *Kristus v nebo stopil je; Milošča Svetoga duha*). Sledi pesem o sladkem Imenu Jezusovem (*Jezus slatko ime drago*). V tretjem vsebinskem delu so razne pesmi za praznike svetnikov, ki sicer ne govorijo o njihovem življenju kot v katoliških svetniških pesmih. V četrtem delu najdemo znane Marijine pesmi, npr. *Oh Marija, Boga rodica, roža skrovnosti; Oh ti gospa odičena; Oh Marija, lepa Judit; Veselo Marija poje; Zdrava zemle vse kralica*). Peti vsebinski del obsega pesmi mešane vsebine, npr. *Široke zemle narodi; Hvalim jaz tebe Gospodne; Lejpa vijola, draga rožica; Zdrav oh Jožef plemeniti*. Sledi pasijon, zapisan z drugo roko, nato ponovno pasijon prve roke. Rokopis se nadaljuje z dvema pesmima, ki jima sledi Horvatom podpis. Sledijo litanije, nekatere pesmi in Marijin pasijon (*Staeš poleg križa sužna mila mati*). Na začetku pesmi o Sodomi in Gomori lahko najdemo kasnejši zapis z letnico 1816 in imenom Johann Franek, na koncu pa ponovno Horvatom podpis. Na koncu rokopisa sledi kazalo pesmi od A do M.

10.10.3 Mlajše seniške pesmarice

Prekmurska katoliška pesmarica Jurija Šlebiča (1841)¹⁵⁹³ je prekmurski rokopis pesmi iz leta 1841. Pesmarica je nastala na območju Župnije Gornji Senik, ki so ji pred 1919 pripadala naselja Martinje, Kuzma, Čepinci in Markovci na Goričkem. Pesmarica na 46 paginiranih straneh obsega 16 nabožnih pesmi. Na začetku je omenjeno ime zapisovalca Johana Warge (Janoš Varga): »Szabo lini fzeim doli pifzo. Cze gubite moreo fze dati. Szamo merkete veszam dobro. Sza bifzo 1843. Johan Warga.«¹⁵⁹⁴ Najverjetneje je na začetku omenjen priimek Szabolin, ki se pojavi tudi v gornjeseniškem rokopisu *Sibilinszka Kniga ali Proroküvanye od Kralicze Mihalde od Sabe, XIII. Sibila. Szpiszana szo z nemskoga na szlovenszki jezik obrnjena od Gáspár Alajosa na Gorényem sziniku. Doli szpiszano 1884. leta.*

¹⁵⁹³ ŠAMS, Ro 2; RRSS, Ms 155.

¹⁵⁹⁴ ŠAMS, Ro 2, fol. 2v.

Szabolín Lujzi. Zapisan dostavek bi lahko razumeli na naslednji način: Johan Warg je te pesmi zapisal leta 1843 po naročilu Szabolina. Na koncu pesmarice lahko preberemo še dva dostavka, ki ju je vpisal drugi zapisovalec Jurij Šlebič (Slebics Georgii) iz Gornjega Senika: »/.../ hic est Slebis Georgii fölsö fzoľnökienfís ftans. /.../ descriptur per Georgium Slebics Anno 1841.«¹⁵⁹⁵ Eno pesem je zapisal Lovrenc Časar (Császár Lörincz). Na začetku so pesmi v čast Jezusu (npr. *Oh prelipi milostivni i preslatki Jezušek*). Dve pesmi v pesmarici sta obhajilni (npr. *Molimo te sveta i naj dragša manna*), dve božični (npr. *Jezus Marije dragi sin*) in velikonočni (*Drüga na vüzen, Koledna pesen*) ter ena o Kristusovem vstajenju (*Na goristanejnje G. Kristušä*). *Pesen od slavička ftička* (»Ti grejšni človik!«) se je verjetno pela v času posta. Pesmarica je zapisana v prekmurskem knjižnem jeziku in prekmurskem črkopisu. Zasledimo lahko nekaj madžarskih zapisov. Uporabljala se je vsaj še leta 1935, kar je razvidno iz vpisa na zadnji strani: »Te knige so stare 94 l.«¹⁵⁹⁶

Seniška pesmarica Štefana Pinterja (1864)¹⁵⁹⁷ je bila last tamkajšnjega župana: »Ete knige se lastivno dostajajo na Gorenjem Siniki Pinter Stefan vo leti 1864.« Prvotni avtor ni znan.¹⁵⁹⁸ Pesmarica obsega 185 strani, na katerih je zapisanih 76 pesmi. Prvi del na 52 straneh vsebuje 14 mrtvaških pesmi, večinoma ene roke. Ta del je bil pesmarici dodan kasneje.¹⁵⁹⁹ Vse pesmi so že znane iz predhodnih pesmaric, kot so Berkejeva, obe Gaberjevi in Sijartova pesmarica, npr. *Odslobodo sam se že od te telne smrt, Krščenici mi se spamentiujmo, Na smrt pasko nosi, Z nevoudami človik svoj žitek spunjava*. Drugi del je po nastanku starejši. Vsebuje 11 božičnih, štiri novoletne in tri trikraljevske pesmi, sledijo pesmi cerkvenega leta (20), pesem za dobro letino, pet svetniških, dve liturgični in dve pesmi, znani že iz drugih pesmaric (*Od slavička ftička, Od razsipnega sina*), nato sledijo štiri mrtvaške in tri Marijine pesmi ter še tri pesmi o sodnem dnevu.¹⁶⁰⁰ Iz MP I je znanih 18 pesmi, npr. *Z nebes je angejo prileto, O goreča ljubav, Vu Davidovom varoši, Jezus Kristus prava je zorja*. Pesem *Blaženi so oni, ki se Boga bojijo* je znana iz MP I in *Prekmurske katoliške pesmarice iz 1820*. Iz MNP je na

1595 ŠAMS, Ro 2, fol. 23v.

1596 ŠAMS, Ro 2, fol. 23v.

1597 Zasebna last Marije Kozar - Mukič.

1598 Kozar - Mukič, *Seniška pesmarica*, str. 165.

1599 Kozar - Mukič, *Seniška pesmarica*, str. 166.

1600 Kozar - Mukič, *Seniška pesmarica*, str. 166.

primer znana pesem *Pokouro činečim sveti Lúkač*. Ostale pesmi so prav tako znane iz katoliških pesmaric 18. in 19. stoletja. Marijini pesmi *O Marija Boga rodica* in *Zdrava, zdrava, zdrava Divica Marija* sta na primer že znani iz starejše *Marijine pesmarice Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca*, iz *Prekmurske katoliške pesmarice Franca Flisarja* in *Prekmurske katoliške pesmarice Ane Čontala*.¹⁶⁰¹

Pesmene ete knige (1868)¹⁶⁰² so bile last Mikloša Korpiča iz Čepincev. Po podatkih, ki so na naslovnici, je pesmi povedal oz. zapel Korpič, zapisal pa jih je Andraž Trajber iz Ritkarovcev, ki so tedaj še spadali v Župnijo Dolenci. V pesmarici je devet pesmi: dve za novo leto, tri za dan sv. Treh kraljev, ena božična pesem in dve Marijini pesmi. Posebnost je pesem o gornjeseniški župniji *Krajina Saneška*. Jezik je stara knjižna prekmurščina, črkopis prekmurski. Ponekod lahko zasledimo značilnosti čepinskega in ritkarovskega govora goriškega podnarečja (npr. *krčiti*, *Saník*).¹⁶⁰³

10.10.4 Pesmarica iz Župnije Števanovci

*Pesmarica Franca Bedija in Janoša Horvata*¹⁶⁰⁴ je nastala leta 1906 v Otkovcih. Pesmi je zapisal Franc Bedi, vaški sodnik v Otkovcih. Pesmarico je nato uporabljal Janoš Horvat iz Budincev. Bedi na zadnji strani priča o svojem avtorstvu: »Eta pesmi si pisana vu leti 1906 toga leta meseca februariuša 26 toga dneva s pomovčjo Bedi Ferenc je pisao z Balazsfalu stojécsi.«¹⁶⁰⁵ Horvat je na prvi strani omenjen kot lastnik: »Eta pesmi ali knjige so lastivna Horvath Janosa z Büdinec stoječge z Bože pomouči je dao pisati 1906 évi Február 26dik Balázsfalusi Bedi Ferenc iró.«¹⁶⁰⁶ Katoliška rokopisna pesmarica vsebuje 32 različnih nabožnih pesmi, npr. Marijine (*Oh düša kršćanska k meni šetűj*), božične, novoletne pesmi in pesmi o Jezusu, Sveti trojici, mučenikih ali zakramentu obhajila. Zasledimo tudi starejšo pesem o pelikanu iz MP I (*Kako v Egjiptomi eden ftič pelikan*). Pesmi so napisane v knjižni prekmurščini, črkopis je prekmurski.

1601 Celoten seznam pesmi je objavljen v Kozar - Mukič, Seniška pesmarica, str. 167–169.

1602 PIŠK, Ro 134.

1603 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1604 PIŠK, Ro 113.

1605 PIŠK, Ro 113, fol. 43r.

1606 PIŠK, Ro 113, fol. 1v.

10.10.5 Mrliška pesmarica iz Markovcev

Mrtvečne knige (1845)¹⁶⁰⁷ je leta 1845 zapisal Jurij Marič, zvonar v Markovcih, uporabljal pa jo je Franc Židov iz Čepincev: »Mrtvečne knige ete se dostajajo Židov Ferenca vu Čöpinci, štere so pisane po Marič Gjürgji zvonare v Markovci dneva 1a marciuša 1845.«¹⁶⁰⁸ Na zadnji platnici je zapisano ime Jožef Čerpnjak, ki je leta 1877 postal lastnik rokopisa po Francu Židovu. Rokopis vsebuje 83 pesmi na 139 listih in se deli na dva dela: prvi del je mrliška pesmarica (40 pesmi), v drugem delu so praznične (velika noč, božič, novo leto) in druge nabožne pesmi. Vsebina mrliške pesmarice je skoraj enaka tiskani pesmarici evangeličanskega pisatelja Štefana Sijarta z naslovom *Mrtvečne pesmi* (1796), čeprav katoliški rokopisi niso prevzeli nekaterih njegovih pesmi, npr. *Oh kako je jalen ete svejt širouki!* Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina, vendar pa se pojavljajo tudi nekateri neprekmurski elementi, npr. deležnik preteklega časa na *-l (stal)*. Črkopis je prekmurski.¹⁶⁰⁹

10.10.6 Pesmarici iz Čepincev

*Pesmarica Julije Časar*¹⁶¹⁰ je nastala leta 1889 v Čepincih. Na zadnji strani zasledimo zapis v madžarščini, ki omenja Julijo Časar: »Császár Julia Csöpinczi tulajdonos 1889 évben.« (Čepinska lastnica Julija Časar v letu 1889). Spodaj je zapisano še ime kasnejšega lastnika rokopisa Jožefa Gostonja (Gosztony Jozsef). Pesmarica vsebuje 15 pesmi: tri so Marijine, štiri božične, po ena spovedna, postna in mrliška pesem ter pesem o imenu Jezusovem, po dve navadni nabožni in romarski pesmi. Pesmi so napisane v stari knjižni prekmurščini in v prekmurskem črkopisu.¹⁶¹¹

*Pesmarica Katarine in Vendela Bočkora*¹⁶¹² je nastala leta 1902 v Čepincih. Rokopis sta napisali dve roki: Vendel Bočkor (Bocskor Vendel) in Katarina Bočkor (Bocskor Katarina, Katalejna, po možu se je imenovala

1607 PAM, 0039/009/00002, TE 1, ovoj 15.

1608 PAM, 0039/009/00002, TE 1, ovoj 15, naslovnica.

1609 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1610 PIŠK, Ro 132.

1611 Opis je pripravil Akoš Dončec.

1612 ŠAMS, Ms 38 (po Škafarju Ro 4); RRSS, Ms 186.

Črnko). Vendel je avtor pesmi od str. 1 do 45, Katarina pa avtorica pesmi od str. 47 do 63. Pesmarico je začela pisati Katarina 21. decembra 1902 v Čepincih, dokončal pa jo je Vendel ok. 3. maja 1904. V rokopisu sta vpisani še dve imeni: Franc Črnko (Csrnko Ferenc) in Ana Črnko (Csrnko Anna). Jezik pesmarice je stara knjižna prekmurščina, črkopis je prekmurski. Tu in tam se pojavijo neprekmurski izrazi, kot npr. *danas*. Pesmarica vsebuje 22 nabožnih pesmi za novo leto, za čaščenje Marije in Jezusa, božično pesem, moralizirajoče pesmi (npr. o bogastvu) ipd. Novoletna pesem *Naroudo se je králá nebeskoga* se pojavi tudi v MP I.¹⁶¹³

10.11 Posvetno pesništvo v Prekmurju

Prve posvetne pesmi se v prekmurskih pesmaricah pojavijo že zelo zgodaj, saj so bile vključene v nabožne cerkvene pesmarice. Prekmurski duhovniki in učitelji so prevajali natisnjene madžarske epske pesmi, ki jih najdemo v najstarejših pesmaricah iz 17. stoletja (*Martjanska* in *Nedeliščansko-markišavska pesmarica*). Tudi dijaki v evangeličanskih licejih so morali za šolsko rabo tvoriti pesniška besedila in jih javno izvajati. Za prvega posvetnega prekmurskega pesnika je tako obveljal dijak v Bratislavi David Novak. Tudi po zaključku šolanja so evangeličanski in katoliški duhovniki pisali priložnostno poezijo, ki so jo namenjali drugim duhovnikom in cerkvenim oblastnikom ob različnih priložnostih. Ta poezija je bila tvorjena izključno v latinščini in madžarščini. Antične metrumne so najbrž prevajali bolj za zasebno rabo, kar je razvidno pri bogojinskem župniku Ladislavu Blaževiču, ki je leta 1694 zapisal kajkavski heksameter v župnijsko krstno knjigo.¹⁶¹⁴ V začetku 19. stoletja se v prekmurskem jeziku začnajo pojavljati prevodi madžarskih ljudskih pesmi, med temi besedili pa se najverjetneje nahajajo tudi takšna, ki jih je ljudstvo na tem območju že od nekdaj ohranjalo v ustnem izročilu.

¹⁶¹³ Opis je pripravil Akoš Dončec

¹⁶¹⁴ Smej, Nekaj drobcev, str. 399.

10.11.1 Pripovedne in ljubezenske pesmi v Martjanski pesmarici I

V MP I najdemo prevode takratnih madžarskih epskih pesmi, med njimi pesem o Györgyu Rakoczyju (*Cantio de Rakoczio*) in Nikolaju Zrinskem (*Pesem o sigetski bitki*). Prva je prevod madžarske balade *Tatár rabságban lévő erdélyiek dala* (1657) in govori o Transilvancih v tatarskem ujetništvu.¹⁶¹⁵ Druga pesem je epska pesnitev o Nikolaju Zrinskem in bitki pri Sigetu leta 1566,¹⁶¹⁶ v kateri je Sulejmanova vojska premagala habsburško. V prvem delu (»Dobro i ti sam znaš naše neprijatele«) Nikolaj pošlje sina Jurija na Dunaj k cesarju, da mu preda sporočilo o bitki, v kateri so se proti Turkom borili »Horvačka, Vogerska Slovenska Gospoda«. V drugem delu je govor o izgubi v bitki (»Dobra ma gospoda na kraci vam povem od Sigeta grada ka smo ga zgubili«), v tretjem (»Dobra ma gospoda do konca poslušajte velike žalosti«) in četrtem delu (»Kako Turci vidiše Sigecko pogibelnost«) beremo o smrti Nikolaja Zrinskega in Sulejmana I.

Drugo skupino posvetnih pesmi sestavljajo ljubezenske in didaktične pesmi o zakonu. Prva pesem o grlici (*Žalosno vidim gerlico, pioč mi motno vodico*) je ljubezenska tožba mladeniča, ki je izgubil svojo ljubljeno. Tri pesmi se pripisujejo Andreju Šajtiću:¹⁶¹⁷ pesem *Tužim vnogo Bogu* »je moralistični prikaz pijanega moža in žene«, ¹⁶¹⁸ pesem *Oženil se je jeden mlad junak* je prevod madžarske pesmi *Adhortatio mulierum*, v kateri mož daje nauke svoji ženi, pesem *Cantio de matrimonio* (»Dobri hižnici, vi poslušajte«) je protestantska pesem o zakonu¹⁶¹⁹ in je prevod madžarske pesmi, ki se je skupaj z anonimno *Adhortatio mulierum* ohranila v *Lugossyjevem kodeksu*,¹⁶²⁰ ki ga je sestavil Pál Somogy v letih 1629–1634.¹⁶²¹ Prekmursko besedilo se sklada z madžarskim besedilom Andrása Batizija iz leta 1546.¹⁶²² Ljubezenski sta pesmi *Zorja moja, zorja pervoga vremena*, ki jo je »spravil jeden mladi dijak«, ¹⁶²³ in *Tužil se je jeden mladenec*.

1615 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 28–30; Novak, *Madžarski viri*, str. 127–131; Bori, *Egy kaj-horvát*, str. 33–45.

1616 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 11; Lőkös, *Zrinyi eposzának*, str. 171–188.

1617 Fancev, *Tragovima hrvatske*, str. 165–168.

1618 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 12.

1619 V madžarski literarni zgodovini tovrstne pesmi sodijo v žanr *házasok éneke* (poročna pesem) in so bile tipične za madžarsko reformacijo. Za pesem je značilno, da je imela didaktični značaj (Lőkös, *O nekim mađarskim pjesmama*, str. 346).

1620 Hadrovics, *Magyar és déli*, str. 12.

1621 Novak, *Še o prekmurskih*, str. 53.

1622 Hadrovics, *Magyar és déli*, str. 12.

1623 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 358.

10.11.2 Versus vandalici

V Bratislavi je v letih 1771–1775 tamkajšnji evangeličanski licej obiskoval David Novak. Bil je plemiškega rodu (ali svobodnjak) in je prihajal iz Sümega (Šomodska županija, danes Veszprém). V vaseh Šomodske županije so živeli prekmurski Slovenci, ki so v času druge protireformacije v 18. stoletju morali zapustiti svoje domove in se odpraviti v druge ogrske vasi, da bi bili bliže svojim pastorjem v Šurdu in Čobinu, med katerimi je bil tudi Števan Küzmič. Dijaki v bratislavskem liceju so letno morali opraviti več ustnih nastopov, med drugim tudi v času pusta. Ohranjena je prekmurska pesem Davida Novaka iz leta 1774 z naslovom *Versus vandalici* (Slovenska pesem).¹⁶²⁴ Njegov jezik je nadnarečni in se zgleduje po Küzmičevem prevodu Nove zaveze iz leta 1771. V tej idilični pesmi je dogajanje postavljeno v zimski čas prekmurskega kmečkega okolja, ko kmet počiva in si krajša čas s pripovedovanjem zgodb.¹⁶²⁵ Kitice so štirivrstične, verz je dvanajsterec, rima nagomilena. Podobne pesmi so pisali tudi drugi dijaki v bratislavskem liceju, saj je ohranjena tudi slovaška pesem z istim naslovom Jana Podhradskega, kasnejšega pastora v Senici in evangeličanskega pisca.¹⁶²⁶

Poslúnte da esi prosim vas gospoda,
ka bom vam jas pravo od toda národa,
šteri v zimi v hiži pr peči se gloda,
ar ga mráz mentúje od vsakoga hoda.

(Kritični prepis prve kitice pesmi Davida Novaka)¹⁶²⁷

10.11.3 Pesem o Francozih

Pesem o francoskih vojnah iz leta 1794 ali 1796, naslovljena kot *Pesen od francuske bojne*, kasneje tudi *Popevka od Francuza* (»Prekunjena bila ta francuska zemla«), se pojavlja v več prekmurskih rokopisih soboške dekanije;

¹⁶²⁴ Novak, Slovenska in slovaška, str. 129.

¹⁶²⁵ Jesenšek, *Poglavja o različicah*, str. 129.

¹⁶²⁶ Novak, Slovenska in slovaška, str. 137–139.

¹⁶²⁷ Pesem je objavil Novak, Slovenska in slovaška, str. 129.

najdemo jo v *Pertočki pesmarici I*, *Večeslavski pesmarici Jožefa Haužarja*, *Vidonski pesmarici Jožefa Gyergyeka* in *Pesmarici Ferenca Fariča*. V pesmi je predstavljeno trpljenje ogrskih vojakov, ki so se v letih 1793–1797 borili v t. i. koalicijski vojni proti Francozom. V pesmi so omenjena pogumna vojaška dejanja ogrske plemiške rodbine Nádasdy, ki je imela zemljiško posestvo v Gornji Lendavi (1717–1830). V času vojne je bil lastnik posestva Mihael Jožef grof Nádasdy, pesem pa je najverjetneje pozivala k boju njegove tlačane, ki so živeli v vaseh Gornja Lendava, Polanci, Strukovci, Skakovci, Cankova, Topolovci, Beznovci, Domajinci, Krašči, Črnci, Korovci, Gerlinci, Fikšinci, Serdica, Sotina, Nuskova, Rogaševci, Sveti Jurij, Večeslavci, Pertoča, Ropoča, Motovilci, Dolnji Slaveči, Gornji Slaveči, Kruplivnik, Radovci, Poznanovci, Puconci, Mačkovci, Pečarovci, Moščanci, Dankovci, Otovci, Prosečka vas, Kovačevci, Ratkovci, Lončarovci, J(I)anosócs, Berkovci, Gödörháza, Šalovci, Domanjševci, Dolence, Budinci, Ritharocz, Adrijanci, Lucova, Šulinci, Ženavlje, Neradnovci, Martinje, Boreča, Vidonci.¹⁶²⁸ To dejstvo potrjuje tudi pojavitev pesmi v pesmaricah, ki so jih zapisali pisci iz Pertoče, Večeslavcev in Vidoncev. Pesmarica Ferenca Fariča naj bi glede na romarske pesmi nastala na območju Župnije Tišina, ki je spadala pod gospodstvo Murska Sobota in Rakičan, lastnika katerih sta bila grofa Szapáry in Batthyány.

Prekunjena bila
ti francuska zemla,
zakaj te nej stoukrat
žarka strejla bujla.

Ti si smrtno mesto
vsejh naši bojbarov,
nagli pomor sedem
krščanski taborov.

Naše srebro zlato
nemirovno ceraš,
vsa trüda i znoja
našega požeraš.

¹⁶²⁸ Andrejek, Območje fevdalnih zemljišč, str. 19.

Koliko mladencov
že si ti vmorila,
i keliko mater
si ti ražalila.

S tebe vsa krivica
i žalost vö saja,
vu tebi vse dobro
i lejpo prihaja.

Naša krvna žlajta,
bratovje i vnüki,
vnougi ostavljeni
lejbi ženski možje.

Mantrajo se takaj,
glad žejo terpijo,
tožbo vö praviti
nikomi ne smeijo.

Svojo rumeno krv
tam vö prelejevajo,
sable ino pükše
oni tam nūcajo.

Smiluj se njim Bože,
daj njim vse dobiti
i s Francušom tüdi
vse svoje zgübiti.

Prekunjena zemla,
francuška krajina,
gde cvete i vejne
ta velika bojna.

Oh bar bi te movrska
voda razmetala
ino te šerege
cilov vsve žežgala.

Naj serne hodijo
po tvoji vilicaj,
nečamurni vucke
po oni gasicaj.

Gde je zdaj tvoj varaš,
naj tam boude sejtva,
daj naj tam tü zraste
velka čarna gouša.

Boug ne daj nej zdravja,
mouči ni jakosti,
nego vu vsej bojnaj
stou pogibelnosti.

Da našo krščansko
zemlo ne obladaš,
nas vu pravoj vöri
i vu miri nihaš.

A! vi krepki pojbjje,
sable si pripašte,
na Francuša naglo
vsi vküper šetüjite.

Nemilüjite vaše
krvi prelijati,
za orsak i vöro
živeti i mrejtj.

Vsa vogrska zemla
krala pomagajte,
a toga krivoga
Francuša dol vsejčte.

Boug vam da za trüde
zeleno korouno,
šetüjite šetüjite
vsi pojbjje na bojno.

Nigdar ne čakajte,
ka bi on se prišlo,
naš pokoj i naše
lejpe hrame sežgao.

Ite vi z naglostjóm
ino z dobrom volóm
brezi bojznosti
s pükšov ostrov sablov.

Varte si občino
i male otroke,
škegnje, poule, marho
i blago zemelsko.

Vsi na bojno pojbjé,
nikaj se ne bojte,
kama bode on šov,
vi vsi za njim ite.

On boude vaš oča,
voj i batriviteo
vu lückom orsagi
i varüvač močen.

On se bou vojüval
kak eden oroslan,
jezero ji buje
njegov strejl z ognjom.

Vsi njegvi stariši
katangje so bili,
burkaša tatara
doli posekekali.

Nadeždova krepkost
nej je preminoula,
štera se je vsigdar
svejta vojüvala.

Či te se vu Bougi,
Marji vüпали,
vu francuškoj zemli
krepko vojüvali.

Boug vam da zeleno
korouno dobiti,
z veseljom, z bogastvom
domov nazaj priti.

Ne püsti vas Bože
vu francuško vouzo,
da nam nedo tekle
z ouči britke skuze.

Vari nas i orsag
i krala našega
i pravično vöro
Jezuša Kristuša.

Gda se je pisalo
jezero sedem stou
devet krat deseto
ino šesto leto.

Teda sam tou pisao
serca boleznostjom,
eto je bio Francuz
vu svojoj jakosti.

Oh bar bi se mogli
hitro obladatai
i v meri nebeškom
kralestvi iskati.

(Kritični prepis Popevke od Francuza)¹⁶²⁹

1629 PIŠK, Ro 10, fol. 12–16.

10.11.4 Svatbene pesmi v pesmarici Starišinstvo i zvačinstvo

V začetku 19. stoletja je bila natisnjena svatbena knjiga *Starišinstvo i zvačinstvo* (1807). Med njenimi mogočimi avtorji se omenjajo protestanti Kardoš,¹⁶³⁰ Sijarto ali Lulik.¹⁶³¹ Knjižica je prirejena po madžarski predlogi in je sestavljena iz treh delov: starišinstvo govori o snubitvi, zvačin nastopi z vabilom na svatbo, sledijo razgovori starešin med svatbo. V tretjem delu se nahajajo pesmi.¹⁶³² Prva v prozni obliki zapisana *Edne požalüvane moža vzete žene pesen* (»Žalosten moj žitek«) je 11-kitična tožba žene, ki žaluje za brezskrbno mladostjo: »Jaj cvejte devostva! Kaj sam te zgübila.«¹⁶³³ Druga pesem *Od stare žene i mladoga moža* (»Oh jaz sirouta«) je petkitična in prav tako v prozni obliki zapisana tožba žene, ki jo mož doma pretepa: »Oh bedasta sam bila! Sama sam se vtopila.«¹⁶³⁴ Tretja osemkitična pesem *Od pet pijani bab* (»Morem idti k mojej kumi«) je bila znana tudi v štajerskem in kajkavskem prostoru, saj jo najdemo v rokopisnih pesmaricah Štefana Modrinjaka¹⁶³⁵ in Ivana Mlinariča. V četrti pesmi *Megholt feleségem*, ki je prevedena iz madžarščine, mož govori o izgubi žene (»Jaj zgübo sam ženo«). Madžarska pesem *Moja žena je mrtva* (*Megholt feleségem*) je bila prvič objavljena leta 1793 v madžarski knjigi šestih pesmi *Hat vidámító víg nóta*. V zbirko madžarskih narodnih pesmi jo je kasneje vključil János Erdélyi (*Népdalok és mondák* 2, 1847).

V drugi izdaji prekmurske knjige iz leta 1852 je dodanih 12 novih pesmi, ki so po Novaku¹⁶³⁶ delo Janoša Kardoša. V prvi pesmi, *Sloboud snehe* (»Ah! zdaj moja obseda«), se nevesta poslavlja od svoje družine in prijateljev, v drugi pesmi, *Sloboud suatov* (»Vidimo, konec jemle«), se poslavljajo svatje. Pesem *Stari ženin* (»Ne bom, bogme, jaz že duže vdovec«) se je pela na melodijo pesmi *Zavezao sem si oba rokava*. V pesmi si vdovec išče mlado pomočnico. Pesem *Beteg devojke* (»Vica pleve mrkevco«) se je pela na melodijo madžarske pesmi *Lányok fonják a lencsőszet*, ki govori o dekletih, ki predejo lan, medtem ko v prekmurski pesmi dekle pleve korenje (mrkev). V obeh pesmih želi mama z darili potolažiti žalostno srce dekleta, vendar je prekmurska

1630 Flisar, *Prekmurja znameniti*.

1631 Novak, *Izbor prekmurskega*, str. 66.

1632 Novak, *Izbor prekmurskega*, str. 66.

1633 *Sztarisinsztvo, i zvacinsztvo*, str. 60.

1634 *Sztarisinsztvo, i zvacinsztvo*, str. 60.

1635 Novak, O izvoru prekmurskega, str. 169.

1636 Novak, *Izbor prekmurskega*, str. 68.

verzija daljša za kar tri kitice. Madžarsko pesem je objavil Erdélyi (*Népdalok és mondák* 1, 1846). V pesmi *Pláč lübezni* (»Zorja, zlata zorja«) fant toži o izgubi dekleta. Pesem *Sprevod lube* (»Jaj, kak zvonovje brnijo«) se je pela na melodijo madžarske pesmi *Jaj, beh szepen harangoznak*. V pesmi *Pláč matere* (»Ocveo si mi, ocveo, cvejtek«) mati žaluje za otrokom. Poseben primer je pesem *Žnjec*, ki je priredba madžarske *Csak azert szeretem*. Prekmurski prevajalec je namreč v pesmi hvalil slovenska, in ne madžarska dekleta, kot v izvorniku, ki ga je zapisal Ferenc Toldy in objavil leta 1828.¹⁶³⁷ Naslednja pesem, *Brodar i deklička*, se je pela po madžarski trikitični pesmi *Az alföldön halászlegény vagyok en* (objavljena v: *Népdalok és mondák* 1, 1846), ki govori o ribiču, ki živi ob bregu reke Tise in vabi k sebi dekle, ki ne želi prenočiti pri njem. Prekmurska verzija je precej daljša od madžarske in med drugim navaja tri nevarnosti, na katere je brodar opozoril dekle in ki jo lahko doletijo ponoči. Vendar se dekle ne boji, saj »ki z Bougom hodi, ka se on boji«.¹⁶³⁸ V naslednji pesmi, *Mladovojnik* (»Ne jouči za mene, mati«), se vojak poslavlja od svoje matere. Pesem se je pela po madžarski dvokitični *Edes anyám, ne járj sirva*. Prekmurska verzija je ponovno daljša in obsega kar 12 kitic. Sledi *Vinska pesem* (»Pijmo vince, bratja«), zadnja pa je nabožna *Büdjenje na sveti žitek* (»Oh Izrael, me drago ljudstvo«).

10.11.5 Zbiranje ljudskih pesmi

Med prekmurskim ljudstvom je ljudske pesmi v prvi polovici 19. stoletja zbiral župnik v Turnišču Franc Novak (1791–1836), ki se je leta 1810 podpisal v rokopis drugega in edinega ohranjenega zvezka posvetnih pesmi *Vsakojacke svecke pesmi II*:¹⁶³⁹ »1810 körül Novák pléb: vtörnífcsi«.¹⁶⁴⁰ Po njegovi smrti je zbrane pesmi preko posrednika Soldatiča dobil štajerski zbiratelj in pesnik Stanko Vraz. 14 pesmi do oštevilčene strani 28 je zapisal Novak v starem prekmurskem črkopisu.

Prva *Pesen od soldata* pripoveduje o odhodu v vojsko. Druga pesem *Oh nesrečna ljubav svejta* je znana tudi iz kajkavske pesmarice *Popevke horvacke*

¹⁶³⁷ Maxwell, *Everyday Nationalism*, str. 161.

¹⁶³⁸ *Sztarisinsztvo, i zvacinsztvo*, str. 74.

¹⁶³⁹ PIŠK, Ro 5.

¹⁶⁴⁰ PIŠK, Ro 5, str. 14v.

prepisane leta 1796. V tretji pesmi *Sloba Amalie* se hči poslavlja od staršev, sorojencev in sveta. Četrta pesem *Od setve* govori o kmečkem opraviilu, peta *Od gizdave dekliške* pa o slabih lastnostih deklet. V šesti pesmi *Sloba siroute* se dekleta poslavlja od sveta, v sedmi pa se starši umrlega dekleta s prošnjo obračajo na sveto Agnes. V osmi pesmi *Oh ti lübi* dekleta nagovarja fanta, ki si je izbral drugo deklet: »Ali sliši dragi mene! Srce moje odperam.«¹⁶⁴¹ V deveti pesmi *Lüba moja se vtom nori* fant zavrne prevzetno deklet, v deseti pesmi *Jaz sem snočkar domov prišeo* fant zavrne prešuštnico, v enajsti 40-kitični pesmi *Poslušajte drage moje* pa se žena pritožuje prijateljicam čez svojega moža. Dvanajsta pesem *Navolo bi se že* govori o čisti ljubezni. Kratki pesmi *De rike o jare* sledi pesem *Sirotica*. Sledijo Slomškove pesmi v slovenici, ki jih je ta objavil v Ahaclovih *Pesmih po koroškimi ino štajarskim znanih*: *Večernica* (»Glejte! že sonce zahaja«), *Zdravica za Slovence* (»Slovenec Slovenca vabi«), *Vinska terta* (»Na svetu lepše rožce ni«), *Veseli hribček* (»En hribček bom kupil«). Nato ponovno sledijo prekmurske in kajkavske pesmi o vojski, kolinah, ljubezni, pijanosti, petju, lovu: *Čüja sem ftička pet*,¹⁶⁴² *Bodmo tüžni no veseli*, *Da bi meni dano bilo*, *Kaj ču činit vu žalosti*, *Od slovenske dekličke*, *Pijanec*, *Pevec*, *Stvarolovec*, *Svetjanžovec*. Na koncu najdemo še tri nabožne pesmi o svetem Rešnjem telesu in Svetem duhu.

*Posvetna rokopisna pesmarica Franca Bediča*¹⁶⁴³ je v literaturi znana po prvi pesmi *Pesen od stare babe*.¹⁶⁴⁴ Vsebuje 31 posvetnih pesmi v stari knjižni prekmurščini, ki so napisane v prekmurskem črkopisu. Nastala je približno na koncu 18. stoletja. O avtorstvu rokopisa nimamo podatkov. V rokopisu lahko zasledimo podpis nekdanjega lastnika Franca Bediča iz Budincev (Bedics Ferencz Büdfalva).

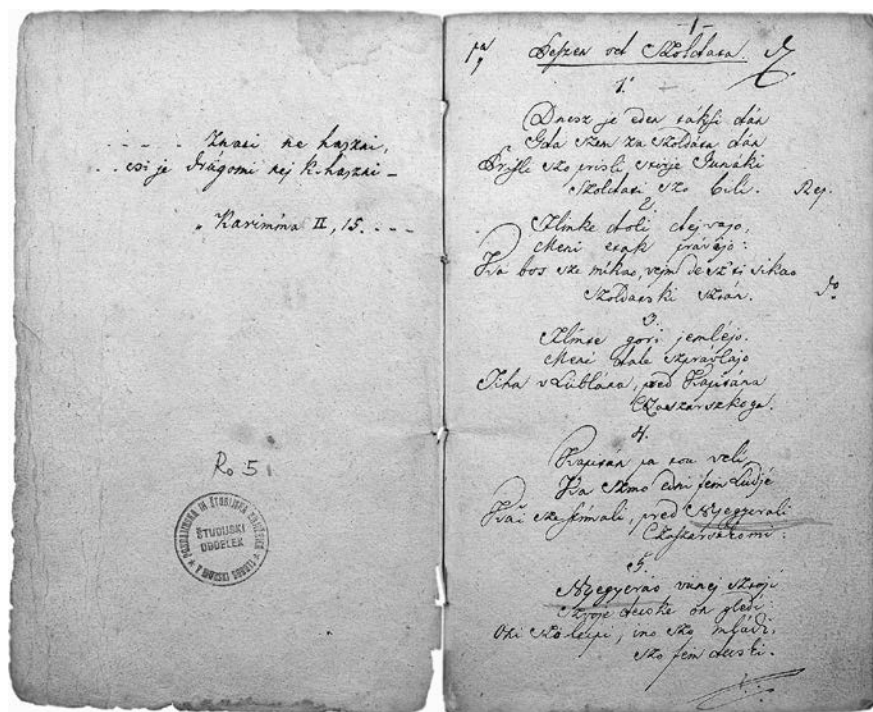
Prvi omenjeni pesmi, ki se pričinja z verzom »Da bi babi povedao«, sledi pesem o mlademu dekletu (*Nam se šetše po trati*). Sledijo ljubezenske pesmi: *Jaz sam lejpi Gavaleir*; *Gda na mene gleda Julia*; *Goslar! Zdaj igray*; *Močna lübau velki ogjen*; *Takša lübau neprestaina*; *Gda sam ešče máli bio*; pesem o siroti *Že je davno moj lübleni oča djani v kmični grob*. Sledita dve vstavljene pesmi, ki nista oštevilčeni (*Drága moja lejpa flájša* in *Nouvo je leto*). Ponovno sledijo oštevilčene ljubezenske pesmi: *Znáš ma Rouža*; *Meo sam edno lejpo lübo jaz*; *Ka se pred*

1641 PIŠK, Ro 5, fol. 7v.

1642 Znana v Tešanovcih (Dravec, *Glasbena folklor Prekmurja*, str. 285).

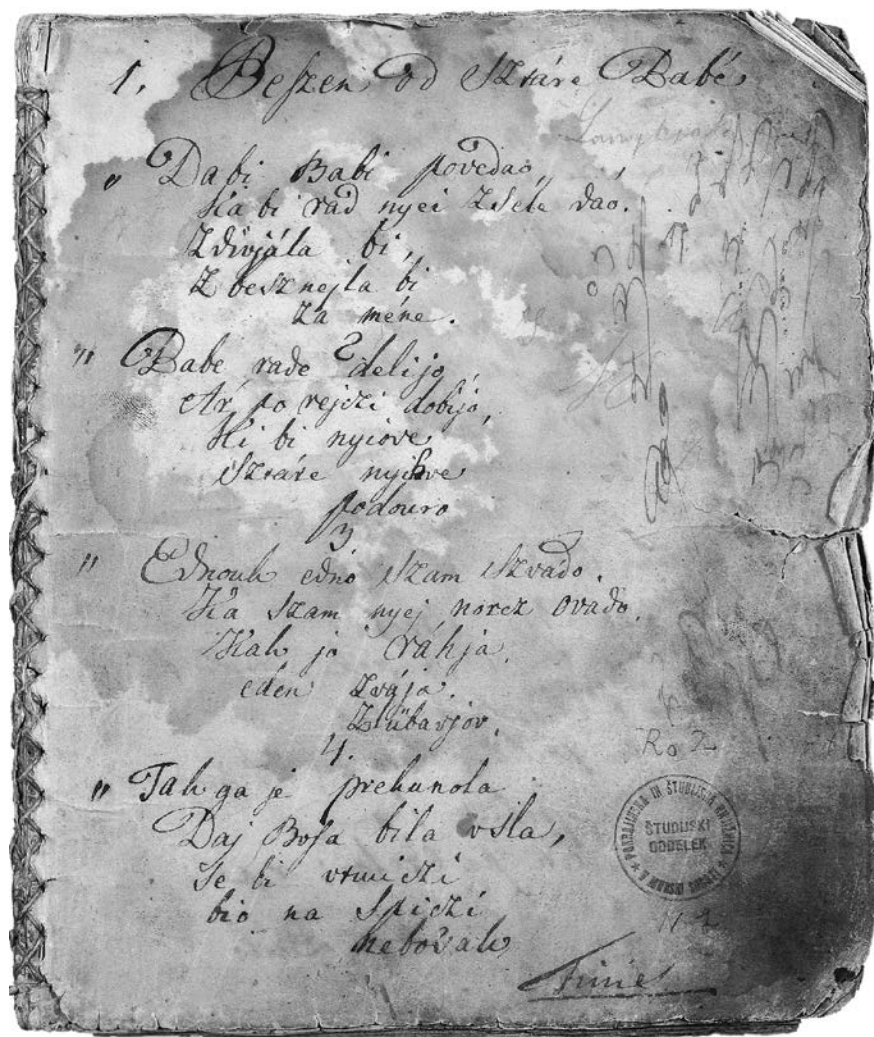
1643 PIŠK, Ro 2.

1644 Škafar, *Bibliografija*, str. 99.

Slika 51. Vsakojačke svečke pesmi. PIŠK, Ro 5, fol. 1v-2r
(© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

menov oh Elek skrivaš; Roža! gda se skuze najne dónk že stavijo; Blejdi tužen mejsec. Zanimiva je 15. pesem, v kateri lirski subjekt sanja angela (*Lúba senja me vodila preminoučo ovo nouč*). Sledita napitnica (*Tou kupico jaz naročim*) in ena ljubezenska pesem (*Tam na zelenom breščeki*), nato pa dve pesmi o posvetnih tegobah (*O dreselna mati*). Ponovno sledijo ljubezenske (*Gda na lúbo gledam*) in pivske pesmi (*Gorice do pa rodile, Draga bratja lúblena*), tožba otroka pri materinem grobu (*Iserka je molila Boga, Poslušajte oh vsi lidje*), pesem o mrtvih ljubimcih (*Li večerjajte*) in otroška pesem z naslovom *Frilična*. Zadnja lovska pesem ni ohranjena v celoti (*Lejpo mi spejva čarni kous*).

Slika 52. Pesmarica Franca Bediča. PIŠK, Ro 2, fol. 1r
 (© ZRC SAZU, foto: Marko Zaplatil).

11 MARTJANSKA PESMARICA I MED KRANJSKIM IN PANONSKIM PROSTOROM¹⁶⁴⁵

Za uveljavitev in razglasitev prenovljene teologije je najzgodnejša generacija protestantskih pesnikov (npr. Martin Luter, Nicolaus Herman, Paul Eber, Nicolaus Selnecker) vse od leta 1523 ustvarjala korpus didaktičnega in polemičnega pesemskega repertoarja v nemškem jeziku. Po Lutrovi smrti leta 1545 in v času pospešene protireformacije pa so se pesniki usmerili predvsem v molitvene pesmi, ki so imele pogosto eshatološki ton. Ta je še posebej izrazit v Ringwaldtovi priredbi sekvence za mašo zadušnico *Dies irae* iz leta 1586 in v pesmih Martina Schallinga. Proti koncu stoletja vidno mesto zavzemajo mistične pesmi Phillipa Nicolaia, npr. *Wachtet auf, ruft uns die Stimme* in *Wie schön leuchtet der Morgenstern*, ki so bolj vplivale na pesniški razvoj v 17. stoletju,¹⁶⁴⁶ ko je prednjačila Crügerjeva protestantska pesmarica *Praxis pietatis melica* (1647) s kar 18 pesmimi najvidnejšega protestantskega pesnika tega obdobja Paula Gerhardta. Najvplivnejšo pietistično pesmarico 18. stoletja je pod naslovom *Geistreiches Gesangbuch* (1704) sestavil Johann Anastasius Freylinghausen.¹⁶⁴⁷ Vpogled v sočasne katoliške pesmarice potrjuje podobno žanrsko razvrstitev pesmi. Tako so tudi za pesmarico *Ein new Gesangbüchlin geistlicher Lieder* (1537) Michaela Veheja značilni metrični psalmi in svetopisemski slavošpevi (kantiki), pesmi čeških *Pisnicky Velmi Pekne a Příkladne* (1529) temeljijo na evangelijih in epistolah za vsako nedeljo liturgičnega leta, pesmarica Georga Witzla *Psaltis Ecclesiasticus* (1550) pa že kaže na možnost petja v domačem jeziku pri nemškem katoliškem bogoslužju, ki je bolj značilno za 17. stoletje (npr. *Cantual* iz leta 1605). Več katoliških pesmaric je v svoj repertoar sprejelo pesmi iz protestantskih, npr. Leisentrittove *Geistliche Lieder und Psalmen* (1567), Beuttnerjeva *Catholisch Gesang-Buch* (1602), medtem ko *Davidische Harmonia* (1659)¹⁶⁴⁸ vsebuje že kar tri četrtrine protestantskih pesmi.¹⁶⁴⁹ Študija 18 čeških pesmaric, objavljenih med letoma 1588 in 1762,

1645 Poglavje je bilo v razširjeni različici objavljeno v Ditmajer, *Pesniški žanri*, str. 394–417.

1646 Kolodziej, *Early Lutheran Hymnody*, str. 40–41, 45.

1647 Leaver, *Introduction to Volume 2*, str. xxii; Herl, *German Lutheran Hymnody*, str. 182–183.

1648 Več o tem v Gschwend, *Das Rheinfelsische Gesangbuch*.

1649 Ruff, *Catholic Reformation Hymnody*, str. 78–85.

je pokazala, da je kar 30 odstotkov vseh pesmi prevzetih iz protestantskih virov.¹⁶⁵⁰ Katoliki so te pesmi sprva vključevali predvsem iz želje, da bi se protestanti vrnili v Katoliško cerkev, ne pa iz želje po ekumenizmu.¹⁶⁵¹ Potrebo po izboljšanju kakovosti in pesniškega repertoarja pa je prineslo razsvetljenstvo 18. stoletja, ki je tudi v Katoliški cerkvi spodbujalo petje katehetičnih in didaktičnih pesmi pri maši in katehezi, na kar je lahko vplivalo tudi ponovno zgledovanje po protestantskih pesmaricah. Tako je pesmarica Kasparja Antona von Mastiauxa *Katholische Gesangbuch zum allgemeinen Gebrauch bei öffentlichen Gottesverehrungen* (1810) skoraj polovico od 800 cerkvenih pesmi prevzela iz protestantskih virov,¹⁶⁵² prav tako je v želji po izboljšanju katoliških pesmi Benedict Maria von Werkmeister v svojo pesmarico vključil kar 48 neproblematičnih protestantskih pesmi.¹⁶⁵³ Podobno recepcijo zaznavamo tudi v slovenski cerkveni pesmi 16., 17. in 18. stoletja, vendar je v tem primeru veliko vlogo odigralo tudi zapisovanje ustne literarne tradicije.

Prepisovalna tradicija pesmi, natisnjenih v osredneslovenskih protestantskih pesmaricah 16. stoletja, je bila doslej odkrita tako v protestantskih kot tudi katoliških pesmaricah 17. stoletja. Najdlje se je ohranjala pri prekmurskih protestantih, pesmi katerih so vse do 20. stoletja polnile pesniški repertoar tako v Katoliški kot Evangeličanski cerkvi. Že samo v MP I je zapisanih devet pesmi iz Trubarjevega dela *Ta celi Catechismus, eni psalmi* (1574), predvsem božičnih ter po ena katehetična, pasijonska in velikonočna.¹⁶⁵⁴ Slovenska protestantska tradicija se je po pregonu protestantov s Kranjske nadaljevala v Ziljski dolini, od koder prihajata danes izgubljena *Rokopis iz Podkloštra* in *Rokopis iz Dješk*. Prvi je vseboval na primer 13 pesmi (štiri božične, šest katehetičnih, dve velikonočni in eno pasijonsko) iz Dalmatinovega katekizma,¹⁶⁵⁵ drugi pa kar 43 pesmi iz protestantske knjižne tradicije.¹⁶⁵⁶ Srednjeveške praznične pesmi pa v katoliške pesmarice niso vedno prišle iz protestantske knjižne tradicije, temveč tudi iz katoliške ustne. Tako je Alasia leta 1607 natisnil binkoštno *Pridi k nam Bug Sveti*

1650 Ducreux, *L'Hymnologie Catholique*, str. 169–179.

1651 Hehn, *Roman Catholic Hymnists*, str. 262.

1652 Ruff, *Catholic Reformation Hymnody*, str. 84.

1653 Hehn, *Roman Catholic Hymnists*, str. 263.

1654 Novak, *Trubarjeva in Dalmatinova besedila*, str. 268–274.

1655 Oblak, *Drobiž iz starejše književnosti*, str. 239–240.

1656 Ramovš, *Zanimiv koroško-slovenski*, str. 282.

Duh, božično *Enu je Dete rojenu* in velikonočno pesem *Jezus je od smrti vstal, od njega bridke martre*, pa tudi pesem o desetih zapovedih *Kir hoče v nebu priti*. Samostojno prevedene pesmi, ki so nam znane iz protestantskih tiskov, vsebuje tudi *Kalobški rokopis*.¹⁶⁵⁷ Nasprotno pa naj bi slovenski katoliški lekcionarji neposredno iz protestantskih pesmaric prevzeli Trubarjevo pesem o dekalogu *Poslušaj človik, rezumej*.¹⁶⁵⁸ Praznične pesmi, v protestantskih pesmaricah še dodatno označene kot »stare«, se nahajajo tudi v slovenski rokopisni tradiciji 17. in 18. stoletja, npr. v *Kalobškem*, *Muzejskem*, *Ševeljskem*, *Regensburskem* in *Maurerjevem rokopisu*.¹⁶⁵⁹ Matija Kastelec naj bi v svoj molitvenik prevzel 16 pesmi, predvsem molitvenih in eshatoloških (*Magnifikat*, *Te deum laudamus*, *Troštlivo pesem*, *Pesem v revah in nadlogah*, *Pasijon iz vseh štirih evangelistov*, *Molitev za eno srečno smrt*, *Molitev za eno dobro smrt*, *Spomin te smrti*, *Alia*, *Actus*, dve besedili *Symbolum* in Psalme št. 14, 90, 50, 30).¹⁶⁶⁰ To vsekakor nakazuje, da je bilo upoštevanje pretekle pesniške tradicije neproblematično, seveda če pesem ni vsebovala protestantskih teoloških poudarkov, in je pomenilo bogatenje pesniškega repertoarja katoliške cerkvene pesmi. Tovrstno prevzemanje pa je značilno zgolj za točno določene pesniške žanre, praviloma praznične pesmi, pa tudi pasijonske, molitvene in eshatološke.

11.1 Recepcija pesmi, znanih iz kranjskih in gradiščanskih pesmaric

Protestantska pesniška dejavnost na Slovenskem sega v 16. stoletje z nastopom kranjskih protestantskih piscev, ki so pričeli prevajati in objavljati značilne protestantske pesniške žanre, kot so bile molitvene in katehetične pesmi, več prazničnih pesmi so prevzeli iz katoliške pesniške tradicije, medtem ko je ostalih pesniških žanrov precej manj (eshatološke in pasijonske pesmi ter Marijin kantik). V nasprotju s katoliškimi pesmaricami (ki so bile po Trubarjevem mnenju premalo poučne ter so poudarjale predvsem doživ-

1657 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 1326, Legiša, *Liber Cantionum Carniolicarum*, str. 181, 184, 204.

1658 Kumer, *Predreformacijsko izročilo*, str. 42–48.

1659 Ogrin, *Slovensko slovstveno izročilo*, str. 186, 188, 200, 208.

1660 Čerin, *Pesmi slovenskih protestantskih*, str. 138–139; Rupel, *Vpliv protestantskega literarnega*, str. 111.

ljajski in čustveni vidik vere) protestanti niso objavljali svetniških pesmi in pesmi za verne duše v vicah,¹⁶⁶¹ med Marijinimi pesmimi pa zasledimo le Magnifikat. Pesmi so objavljali Jurij Dalmatin, Sebastijan Krelj, Primož Trubar, Janž Znojilšek, Jurij Juričič, Marko Kumprecht, Hans Klombner, Adam Bohorič, Lukež Klinc, Janž Švajger in Gašper Rokavec.

Čeprav se je pesniška dejavnost kranjskih protestantov zaključila ob koncu 16. stoletja, se je protestantska književnost še naprej razvijala v Prekmurju, ki je bilo več stoletij pod politično oblastjo Ogrske, kjer je bila pripadnost veri odvisna od zemljiških gospodov.¹⁶⁶² Evangeličansko bogoslužje se je v gornjem Prekmurju (območje győrske škofije) izvajalo vse od leta 1592 do 1672,¹⁶⁶³ sem pa je sodilo tudi ozemlje Martjancev,¹⁶⁶⁴ kjer je nastal najstarejši prekmurski rokopis pesmi. Prekmurski protestanti so v svoji neposredni bližini lahko dostopali tudi do dveh natisnjenih pesmaric gradiščanskega evangeličanskega duhovnika Grgurja Mekinića¹⁶⁶⁵ *Duševne pesne* (1609, 1611), preko tiskarja Mandelca in njegovih naslednikov ter ostalih pregnanih predikantov in učiteljev pa tudi do knjig kranjskih protestantov.¹⁶⁶⁶ V panonskem jezikovnem prostoru je v nasprotju z osrednjeslovenskim vidno še sprejemanje madžarskih protestantskih in katoliških pesmaric. Mekinić se je zgledoval po madžarskem gradualu Gála Huszárja: *A keresztyényi gjülekezetben való isteni dicséreték és imádságok* (1574), pesmi v starejši MP I pa se pojavljajo tudi v Kájonijevi *Cantionale catholicum* (1676) in kajkavskem *Pavlinskem zborniku* (1644). To so predvsem praznične pesmi, medtem ko katoliške pesmarice v tem obdobju še niso vsebovale pesmi s poučno-moralno vsebino (oz. zelo redko).¹⁶⁶⁷ Po Novaku¹⁶⁶⁸ je slovenski značaj MP I določen predvsem s tistim naborom pesmi, ki naj bi jih pisec prekmurske pesmarice prevzel iz protestantskih natisnjenih pesmaric in jih nato jezikovno priredil za rabo v svojem okolju. Prepoznal je povezave z osmimi predvsem prazničnimi pesmimi, spregledal pa tiste iz starejše pesmarice *Ene duhovne pejsni* (1563). Toda povezave

1661 Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 1063–1079, 1097, 1242.

1662 Molnár, *A Concise History of Hungary*, str. 108.

1663 Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 102.

1664 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 17.

1665 Več o Mekiniću v poglavju Pesništvo v gradiščanskohrvaškem jeziku.

1666 Vizitacijsko poročilo iz leta 1627 pri Sv. trojici v Gornjih Petrovcih omenja kranjsko *Hišno postilo* (Sedar, *Kulturna podoba JV Prekmurja*, str. 75).

1667 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 14–16, 24–25.

1668 Novak, Trubarjeva in Dalmatinova besedila, str. 268.

z Mekinićem so še bistveno večje, saj lahko prepoznamo kar 21 pesmi, večidel iz prve pesmarice, ki so verjetno v neposredni ali posredni zvezi s starejšo MP I, kar bom poskušala pokazati v nadaljevanju. Da je zapisovalec MP I imel na voljo kranjske tiske, je razvidno tudi iz nabora pesmi, ki jih Mekinić ni natisnil, npr. *Sveti Pavel v jednom listi* in *O grešni človik*, po drugi strani pa tudi v gradiščanski pesmarici najdemo kranjske pesmi, ki jih v prekmurskih pesmaricah ni, npr. *Srce moje ča žaluješ*.¹⁶⁶⁹

Božično pesem Martina Lutra *Von Himmel hoch da kom ich her* (*Geistliche Lieder*, 1535) je pri nas prvi objavil Klinec v *Enih duhovnih pejsnih*: »Iz nebes angel perleti, pernesl nam dobre glasi«. ¹⁶⁷⁰ Verzija te petnajstkitične pesmi je zapisana tudi v MP I (»Z nebes angel priletel, dobre je glasi pernesel«)¹⁶⁷¹ in Mekinićevo pesmarici (»Z neba sveti angel dojde, dobre nam glase donese«).¹⁶⁷² Zanimiva je raba besedja v prekmurski pesmarici, saj večkrat zajema iz osrednjeslovenskega jezikovnega prostora, npr. *ozdravlenik*, *zveličanje* (Klinec, MP I) – *spasitel*, *spasenje* (Mekinić); *žida* (MP I, Klinec) – *svila* (Mekinić); vendar *stvoritel* (MP I, Mekinić) – *stvarnik* (Klinec).

Zgoraj omenjene pesmi ne smemo zamenjevati s krajšo Lutrovo *Vom Himmel kam der Engel Schar* (*Geistliche Lieder*, 1543), ki jo je Klinec prav tako prevedel leta 1579 (»Od nebes pride angeli, tim pastirjem so pravili«),¹⁶⁷³ saj sklicevanje na melodijo določene pesmi ne pomeni nujno, da je ta pesem predstavljala tudi predlogo prevedenemu besedilu. Klinčev prevod v nasprotju z nemškim izvirnikom uvaja še dodatno tretjo kitico »Onu je Jezus ta Gospud«, ki jo je prevzela tudi MP I in dodala še osmo kitico »Hvala bojdi tebe kralj«. ¹⁶⁷⁴ Ker Mekinićev prevod (»Z nebes angeli dojdose, pastirom se prikazaše«)¹⁶⁷⁵ zvesto sledi šestkitični nemški pesmi, je na tem mestu verjetnejši vpliv kranjske verzije. Obe Lutrovi nemški pesmi sta bili objavljeni tudi v katoliški pesmarici *Die Davidische Harmonia* (1659).

Latinska pesem Sedeliusa *A solis ortus cardine* je bila med našimi protestanti bolj poznana po Lutrovem nemškem prevodu *Christum wir sollen*

¹⁶⁶⁹ Jembrih, Gergur Pythiraeus Mekinić, str. 56.

¹⁶⁷⁰ Klombner, *Ene duhounne peisni*, str. 81.

¹⁶⁷¹ Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 101.

¹⁶⁷² Mekinić, *Dušeune pesne*, str. 7.

¹⁶⁷³ Dalmatin, *Ta celi catebismus*, str. 61.

¹⁶⁷⁴ Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 101.

¹⁶⁷⁵ Mekinić, *Dušeune pesne*, str. 7.

loben schon (1524), ki je obdržal le prvih osem kitic (od 23), kar je razvidno iz pesmi v MP I (»Od sunčenoga shajanja dika bojdi, dika bojdi«).¹⁶⁷⁶ Ta verzija se bolj sklada z Mekinićevo (»Od sunčenoga izhoda, dari do vse zemlje kraja«)¹⁶⁷⁷ in kajkavsko iz *Pavlinkega zbornika* (»Od sunčenoga izhoda hvala budi, dika budi«)¹⁶⁷⁸ kot pa z Dalmatinovo pesmijo iz leta 1586, ki je zvesteje sledila nemškemu prevodu (»Kristusa mi vsi častimo, lepu vselej zahvalimo, kakor deleč sonce sije, de z njega glas se skrije«).¹⁶⁷⁹ Novak¹⁶⁸⁰ je zapisal, da je prekmurska pesem »skoro dobesečno in do črke enaka« kot katoliška kajkavska, kar pa vendarle ne more biti res, saj je kajkavska verzija za šest verzov krajša. Gradiščanska in prekmurska pesem se vidno razlikujeta od kajkavske v dveh delih: ko podajata misel o čistem telesu Device Marije kot templju ter v zadnji kitici, ko je podana doksologija. Na teh mestih je namreč viden vpliv Lutrove pesmi.

Božična pesem Martina Lutra *Gelobet seist du, Jesu Christ* (*Eyn Enchiridion oder Handbuechlein*, 1524) se prav tako nahaja tako v MP I (»Hvalen bojdi Jezus Kristus, da si nam človek rojen od jedne čiste Device«),¹⁶⁸¹ pri Mekiniću (»Jezus Kristus budi hvaljen, da si nam ti človek rojen od jedne čiste Dvice«)¹⁶⁸² kot tudi v kranjskih *Enih duhovnih pejsnih* (»Jezu Krist bodi hvalen, de si ti človek rojen od ene čiste divice«).¹⁶⁸³ Pri madžarskih protestantih je pesem poznana kot *Jézus Krisztus, discsértessél*,¹⁶⁸⁴ pri Kajoniju pa ni bila objavljena. Kljub temu so jo tiskali v katoliških nemških pesmaricah, kot so npr. paderbornska pesmarica (1609),¹⁶⁸⁵ *Davidische Harmonia* (1659) in *Katholisches Gesangbuch* (1810).¹⁶⁸⁶ Čeprav je prekmurski zapisovalec ponekod uporabljal kranjske glagole, npr. *zglihati* namesto gradiščanskega *utovarišiti*, pa je iz tretje kitice razvidna Mekinićeva predloga, čeprav je pisec izpustil informacijo o Jezusu, ki leži v Marijinem krilu.

1676 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 135.

1677 Mekinić, *Duševne pesne*, str. 3.

1678 *Pavlinski zbornik*, str. 109.

1679 Dalmatin, *Ta celi catehismus*, str. 103.

1680 Novak, Trubarjeva in Dalmatinova besedila, str. 270.

1681 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 153.

1682 Mekinić, *Duševne pesne*, str. 5.

1683 Klombner, *Ene duhoune peisni*, str. 80.

1684 Torkos, *Uj zengedező mennyei*, str. 57.

1685 *Alte catholische geistliche*, str. 15.

1686 Mastiaux, *Katholisches Gesangbuch*, str. 446.

Michael Weisse je leta 1531 objavil pesmarico *Ein New Gesengbuchlein*, ki je vsebovala tudi pasijonsko pesem *Die Propheten han prophezeit*, v prevodu znano iz MP I (*Prophetje so nazvejstili*)¹⁶⁸⁷ in Mekinićeve pesmarice (*Proroki su prorokovali*).¹⁶⁸⁸ Pesem je objavljena pri madžarskih protestantih (*A Próféta megmondották*),¹⁶⁸⁹ ne pa tudi v katoliških pesmaricah (npr. Kajoni). Prekmurska pesmarica je že v prvi kitici uporabila nemško besedo *profet* in ni prevzela panonske *prorok*, za nemški *der Bischoff* 'škof' in *der Priester* 'duhovnik' pa je v nasprotju z Mekinićem (*biskup*) rabila izraza *voj* 'vodja' in *pop* 'duhovnik' (madž. *pap, püspök*).

Velikonočna nemška pesem *Es gingen drei heilige frauen* je znana iz več pesmaric 16. stoletja, vendar se v katoliških pesmaricah (npr. münchenška *Gesang und Psalmbuch*, 1586) ta verz prične šele v četrti kitici pesmi *Christ ist erstanden*, ki je s 17 kiticami precej daljša od protestantske verzije. Prevoda v MP I (»Na vuzen tri Marije rano k grobu z dragom mastjom dojdó«)¹⁶⁹⁰ in Mekinićevi pesmarici (»Na vazem rano Marije tri grobu dojdóše s pomastmi«)¹⁶⁹¹ imata namreč samo sedem kitic.

Victimae Paschali Laudes je ena od petih srednjeveških sekvenc, ki so se ohranile v tridentinskem rimskem misalu (1570). Postala je predloga več protestantskim nemškim velikonočnim pesmim. *Christo dem Osterlemmelein* je prvi objavil Nicolaus Herman v delu *Die Sonntags Evangelia* (1561),¹⁶⁹² sledila je Leisentritova objava v katoliški pesmarici *Geistliche Lieder und Psalmen* (1567).¹⁶⁹³ To pesem je za gradiščanske Hrvate natisnil Mekinić (»Kristusu vazma agnjacu, ovčic svojih odkupitelju«),¹⁶⁹⁴ zapisana pa je bila tudi v rokopisni MP I (»Kristusu vuzma agnecu, ovčic svojih odkupitelu«).¹⁶⁹⁵ Obe verziji ohranjata deset kitic, prekmurska pesmarica pa je v prevodu vidno sledila gradiščanski, le da ni prevzela nekaterih očitnih čakavskih jezikovnih značilnosti (npr. *grišnike* – *grejšnike*, *žitak* – *žitek*).

Ena najbolj zgodnjih nemških protestantskih pesmi je velikonočna *Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod überwand*, ki se pripisuje Martinu

1687 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 173.

1688 Mekinić, *Duševne pesne*, str. 16.

1689 Torkos, *Uj zengedező mennyei*, str. 126.

1690 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 206–207.

1691 Mekinić, *Duševne pesne*, str. 20.

1692 Herman, *Die Sonntags-Evangelia*, str. 85–87.

1693 Leisentrit, *Geistliche Lieder*, str. CXXX–CXXXIII.

1694 Mekinić, *Duševne pesne*, str. 21.

1695 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 207.

Lutru (*Erfurt Enchiridion*, 1524).¹⁶⁹⁶ Te trikitične pesmi ne smemo zamenjevati z daljšo Lutrovo husitsko pesmijo *Jesus Christus, unser Heiland, der von uns den Gotteszorn wandt*. Pri nas je bila prvič prevedena pri kranjskih protestantih: »Kristus je nas vse odrešil inu je to smrt premogel«. ¹⁶⁹⁷ MP I ni sledila kranjskim prevajalcem, temveč gradiščanskim: »Jezus Kristus odkupitelj naš, ki smrt pobi za nas«, ¹⁶⁹⁸ »Jezus Xtus odkupitelj naš, ki smrt pobi za nas«. ¹⁶⁹⁹ Sledi šestkitična pesem »Jezus naš odkupitelj, vseh vernih branitelj«, ¹⁷⁰⁰ ki je bila očitno predelana po Lutrovi in objavljena tako v katoliških kot protestantskih madžarskih pesmaricah: »O Jesus mi Idvezitónk, kiben vagon hitünk«. ¹⁷⁰¹

Nemška binkoštna pesem Michaela Weisseja *Als Jesus Christus Gottes Sohn* je sestavljena iz 14 štirivrstičnic, prav tako kot prevod gradiščanskega pastora Grgurja Mekinića (»Gda Jezus Kristus Sin Božji, htijuči po svojem teli«). ¹⁷⁰² MP I pa je drugo kitico, ki vsebuje Jezusovo navodilo učencem, razdružila v dve kitici, nato je izpuščena četrta kitica, ki omenja petdeseti dan po veliki noči, od devete do enajste kitice pa ponovno sledi razdruževanje, tako da ima prekmurska verzija kar 17 kitic.

Obravnavanih devet pesmi tako jasno pokaže, da pojavljanje osrednjeslovenskega besedja v MP I ne pomeni nujno odvisnosti od kranjskih pesmaric. Piscem tega rokopisa je bila jezikovno bliže gradiščanska pesmarica, več predlog kot v slovanskem pa so lahko našli v madžarskem prostoru, od koder so v prekmurski jezik samostojno prevedli večje število protestantskih pesmi, neznanih iz kranjskih tiskov. To še posebej velja za tiste pesmi in žanre, ki so se namnožili v 17. stoletju.

1696 Hahn, *Jesus Christus, unser Heiland*, str. 56.

1697 Klombner, *Ene duhoune peisni*, str. 128.

1698 Mekinić, *Duševne pesne*, str. 21.

1699 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 217.

1700 Novak, *Martjanska pesmarica*, str. 218.

1701 Kajoni, *Cantionale Catholicum*, str. 188.

1702 Mekinić, *Duševne pesne*, str. 30.

12 RECEPCIJA PESMI JOŽEFA BOROVNJAKA

V Ivanovcih v Železni županiji rojeni Jožef Borovnjak (1826–1909) se je šolal v vojnem obdobju, ki se je razplamtelo v revolucionarnem letu 1848. Gimnazijo je obiskoval v Kőszegu, bogoslovje pa v Sombotelu, kjer je leta 1851 prejel mašniško posvečenje. Istega leta so Železno županijo priključili šopronskemu okrožju in uvedli nemški uradni jezik. V tem desetletju je Borovnjak služboval v Števanovcih, Turnišču, Gornji Lendavi, Črenšovcih, Murski Soboti, Sv. Juriju in od leta 1858 na Cankovi. Po letu 1867 se je z ustanovitvijo Avstro-Ogrske z zakonom o narodnostih na Madžarskem pričelo obdobje madžarskega nacionalizma, ki ni priznavalo političnih pravic drugim narodom v državi. V skladu s tem so leta 1879 uvedli obvezni pouk madžarščine v nemadžarskih šolah, leta 1897 pa so ustanovili Madžarsko izobraževalno društvo za vendsko krajino, ki se ji Jožef Borovnjak kot zavedni prekmurski duhovnik ni nikoli pridružil.¹⁷⁰³

Borovnjakova rojstna Župnija sv. Benedikta je bila večinsko evangeličanska, prav tako njegova družina. Kot sin spreobrnjenca je bil Borovnjak primeren za službo v prav tako versko mešani Župniji Cankova, kjer je leta 1868 živelo 54,7 % katoličanov, 45 % evangeličanov in 0,3 % Judov. Te verske skupnosti pa niso bivale v istih vaseh, čeprav so evangeličani hodili v cankovsko cerkev, temveč so evangeličani živeli v vaseh Puževci, Brezovci, Strukovci, Beznovci in Lemerje, katoličani pa v naselju Cankova in vaseh Črnci, Domajinci, Korovci, Skakovci in Topolovci.¹⁷⁰⁴

12.1 Borovnjakovi stiki s štajerskimi duhovniki

V tedanji prekmurski katoliški izobraženski krog je poleg Borovnjaka sodilo še nekaj duhovnikov, ki so v svojih župnijah promovirali slovenske publikacije iz drugih dežel in imeli stike s štajerskimi duhovniki. To so bili še posebej Franc Žbüll (murskosoboški kaplan, dolenski župnik), Štefan

¹⁷⁰³ Pavlič, *Nekatere poteze politične*, str. 11–16.

¹⁷⁰⁴ *Schematismus venerabilis cleri*, str. 118.

Slamar (Župnija sv. Benedikta), Marko Žižek (župnik v Beltincih) in Jožef Košič (župnik v Gornjem Seniku).¹⁷⁰⁵

Med Štajerci, ki so potovali po prekmurskih krajih in zbirali podatke o slovstveni ustvarjalnosti, pa tudi druge etnografske podatke o tamkajšnjem ljudstvu, je najprej treba omeniti Stanka Vraza, ki je v letu 1838 zbiral slovenske ljudske pesmi. Srečal se je s kaplanom Soldatičem v Beltincih, ki mu je priskrbel pesniške zapise župnika Novaka v Turnišču. Ljudske pesmi so mu (ustno ali pisno) posredovali tudi Josip Varga, Žuža Madžarova, Eva Rajžarka in Jožef Varga, kaplan pri Sv. Juriju.¹⁷⁰⁶ Da je bil Vraz v tridesetih letih 19. stoletja dobro seznanjen z dogajanjem v Prekmurju, dokazuje njegova pesem *Hej Košič* iz leta 1834, v kateri se je kritično odzval na Košičevo izdajo madžarske slovnice *Kratki navuk vogrskoga jezika za začetnike* (1834), s pomočjo katere bi se Prekmurci lahko učili madžarščine in prevzemali madžarske službe:

Hej, Košič, Košič, zvrženi Vandala!
Na kečkemečkih pašah te kobila –
Slovenska ne v Slovenskem te rodila,
al te noseč se v magarca vglerala.

Pa kaka nora misel ti nastala
v možganih gnilih, ki se kdaj splodila,
kaj gnusno madjarino bi učila
Slovenka sina, strup mu zizat' dala?¹⁷⁰⁷

O Prekmurcih, njihovem slovstvu, jeziku in kulturi je širši slovenski javnosti prvi poročal haloški župnik Božidar Raič, ki je po Prekmurju potoval v letih 1860 in 1866. Obiskal je Cankovo in Jožefa Borovnjaka, nato odšel v Pertočo, Rogašovce, Gornjo Lendavo (kjer je obiskal Ratkoviča) in Petrovce, od koder se je odpravil še v Gornji Senik k Jožefu Košiču, obiskal je tudi Števanovce, nato pa še Dolence, Kančevce, Sebeborce, Martjance, Bogojino in Turnišče. V zadnjem delu potovanja je obiskal Črenšovce, Beltince in Mursko Soboto.¹⁷⁰⁸ V Pertoči je Raič obiskal župnika Štefana Verena in

¹⁷⁰⁵ Škafar, Borovnjakova pastoralna, str. 36–37.

¹⁷⁰⁶ Novak, Stanko Vraz, str. 493.

¹⁷⁰⁷ Vraz, *Slovenska djela*, str. 149.

¹⁷⁰⁸ Kuzmič, Božidar Raič, str. 57.

tam videl Smodišev *Gradual*, ki naj bi nastal konec 17. stoletja,¹⁷⁰⁹ poleg Borovnjaka pa je med narodnozavednimi duhovniki omenil tudi Jakoba Sabarja, Ivana Kardoša, Aleksandra Terplana, Franca Žbülla in Jožefa Zemljiča. Med prekmurskimi duhovniki je promoviral knjige Družbe sv. Mohorja in Slovenske matice ter duhovnike vabil na slovenske besede in tabore na Štajerskem. Prav tako si je prizadeval za iskanje rešitev za njihovo priključitev matičnemu ozemlju.¹⁷¹⁰ Raič je še posebej cenil Borovnjakove izdaje starih in novih molitvenikov, spotikal pa se je nad rabo prekmurskega črkopisa, ki naj bi se zamenjal s slovenico, rabljeno v kranjskih in štajerskih tiskih.¹⁷¹¹

Da so Raičeva obiskovanja prekmurskih duhovnikov obrodila sadove, priča med drugim število naročnikov na knjige Družbe sv. Mohorja po letu 1870. Največ jih je bilo v župnijah Beltinci, Cankova, Črenšovci, Tišina, Murska Sobota in Turnišče. Med naročniki in poverjeniki najdemo župnika Marka Žižka (Beltinci), Štefana Rajsarja (Raissar) (Bogojina), Jožefa Borovnjaka (Cankova), Marka Kovačiča (Črenšovci), Jožefa Š(t)iftarja (Gornja Lendava), Štefana Zemljiča (Gornji Senik, Gornja Lendava), Štefana Verena (Pertoča), Vendelina Ratkoviča (Rogašovci), Jožefa Bagarija (Martjanci), Aleksandra Jambrikoviča in Jožefa Ivanocyja (Pečarovci), Franja Gašparja (Murska Sobota), Jožeta Kodelo in Franca Ivanocyja (Tišina) ter Karola Fodoro (Gornji Petrovci).¹⁷¹²

Drugi pomembni Slovenci, ki jih je v Cankovi gostil Borovnjak, so denimo Franc Simonič, Anton Janežič in Anton Trstenjak. Slednji je med svojimi potovanji po Prekmurju zbiral etnografske in druge podatke o kulturi prekmurskega ljudstva. Med narodnostno najbolj dejavne prekmurske duhovnike je poleg Marka Žižka prišteval tudi Jožefa Borovnjaka, ki ga je prvič obiskal leta 1883. Borovnjak je prebiral številne knjige, ki jih je dobival iz Ljubljane in Maribora, ter bil naročen na različne časopise, npr. *Prijatelj*, *Gospodar*, *Naš dom*, *Rodoljub*, *Rimski katolik*, *Domoljub*, *Mir*.¹⁷¹³ To se je kmalu začelo zrcaliti tudi v njegovem knjižnem delu.

1709 Škafar, Dve ohranjeni pismi, str. 40–41.

1710 Čeh, Jožef Borovnjak, str. 60–61.

1711 Raič, Prekmurski knjižniki, str. 77.

1712 Vovko, Udje Družbe sv. Mohorja, str. 136–152.

1713 Trstenjak, Jožef Borovnjak, str. 157–159.

12.2 Recepcija štajerskih pesmi

Največja prepisovalna tradicija (preoddaja) katere koli štajerske pesmi je tradicija Volkmerjeve pesmi o kmečkem stanu.¹⁷¹⁴ Natisnjena je bila leta 1807, nato pa so sledile predelave v Dajnkovih *Posvetnih pesmih* (1827) in Ahaclovi pesmarici *Pesme po Koroškim ino Štajarskim* (1833). Pojavljala se je tudi v rokopisih; prepesnil jo je štajerski duhovnik Štefan Modrinjak (ok. 1812), nato se je pojavila v kajkavskem rokopisu Ladislava Forka (1823),¹⁷¹⁵ v *Gormerkanski knigi* (1842–82)¹⁷¹⁶ in v *Katoliški rokopisni pesmarici Ferenc Fariča*, ki je nastala v Župniji Tišina ok. leta 1820, ko sta tam službovala Ferenc Cipot in Janoš Žbül. Nazadnje se je pojavila še v rokopisu Jožefa Borovnjaka. Sicer obstaja verjetnost, da jo je Borovnjaku posredoval njegov rojak, prav tako pesnik Žbüll, in jo je ta nato prepisal v svojo rokopisno pesmarico, vendar so raziskovalci ugotovili, da je Borovnjak pesem prepisal iz Ahaclove zbirke.¹⁷¹⁷

Štefan Modrinjak¹⁷¹⁸ je kljub prepesnitvi ohranil oblikovno in metrično podobo Volkmerjeve pesmi, ki je sestavljena iz osmih amfibraških enajsterc (alpska poskočnica), na vsebinski ravni je izpustil le 12. kitico: »Ne vsaki, le neki kmet je tak pregnan«. ¹⁷¹⁹ Kronološko sledita Faričeva¹⁷²⁰ in Forkova¹⁷²¹ pesem, ki se obe še naslanjata na izvirno Volkmerjevo izdajo. Prekmurska verzija ohranja vse Volkmerjeve kitice, le da je pisec zaradi manjšega formata knjižice dolg amfibraški verz zapisal v dveh grafičnih vrsticah. Prekmurski pisec je v svojo verzijo uvajal več dvoglasnikov in zaokroženih glasov kot Volkmer (npr. *Boug, vrejden; drůgi, lůdje*), več pokrajinskih glasoslovnih značilnosti (*ftič < vtič* 'ptič'), spreminjal je tudi besedje (*pobožen – brumni, s pajdaši – s tovaršmi*), vendar na več mestih ohranjal prleško vokalizacijo deležniškega *-l v -a* (*bia*; tudi *šao*).

Zlatarski župnik Ladislav Forko je štajersko pesem jezikovno predelal za hrvaške vernike: »Od kmetskoga stališa preštímanja od jednoga

1714 Čeh Steger, Jožef Borovnjak, str. 66; Čeh Steger, Kulturni in slovstveni, str. 51.

1715 Čeh Steger, Kulturni in slovstveni, str. 51.

1716 Zver, Jezik pisca gormerkanske, str. 110.

1717 Čeh Steger, Kulturni in slovstveni, str. 51.

1718 UKM, Ms 45/1, fol. 10.

1719 Volkmer, *Hvala kmetičkega*, str. 7.

1720 PIŠK, Ro 10, str. 30, 31.

1721 Arhiv HAZU, IIb. 129, fol. 5v.

plebanuša na Štajeru začeta, ovde pak vu Zlataru horvatskomu mužu prilagodjena.«¹⁷²² Obdržal je metrično in oblikovno podobo Volkmerjeve pesmi, na vsebinski ravni pa je dodal novo kitico (št. 13).

Nova prepisovalna tradicija Volkmerjeve pesmi se prične z drugo objavo pesmi v Ahaclovi pesmarici, ki je »iz stare predelana«.¹⁷²³ Na oblikovni ravni prinaša 37 štirivrstičnic, metrična podoba pesmi je ohranjena, pisec pa jo je predelal tako jezikovno kot vsebinsko. To verzijo je v svojo rokopisno pesmarico prepisal Borovnjak. Najverjetneje je imel v rokah izdajo iz leta 1852 ali 1855, saj je pesem zapisal v slovenici. Popravki so minimalni, npr. v besedju *čini* – *stori*, *ravna* – *viža*, *kerčma* – *taberna*; v glasoslovju *skuze* – *solze*, *meštvo* – *maštvo*, *pistimo* – *pustimo*, *ludi* – *ljudi*, *tjeden* – *teden*; v oblikoslovju *zdigava* – *zdiguje*.

{Vsi stani na svejti||Vsi stani na sveti||Vsi stani na svetu
 ||Vsi stani na svejti||(ti) na svetu||Vsi stani na svetu}
 {potrebni nam so,||potrebni nam so,||potrebni so nam,
 ||potrebni nam so,||potreben je stališ vsaki,||potrebni so nam,}
 {pred vsemi pa kmestvo,||pred vsemi pak meštvo,
 ||posebno pa kmestvo,||pred vsemi pa kmestvo
 ||pred vsem pak mešnički,||posebno pa kmestvo,}
 {gospodstvo, meštvo.||gospodstvo, kmestvo.||gospodstvo z maštvam.}
 {gospodstvo, meštvo.||gospodski, kmetski.||gospodstvo z meštvam.}
 {Gospodstvo nas viža,||Gospodstvo nas ravna,||Gospodstvo nas viža,
 ||Gospodstvo nas viža,||Gospodski nas časti||Gospodstvo nas ravna,}
 {to kmestvo redi,||meštvo nas vuči,||pravico stori,||to kmestvo redi,
 ||i kmetski hrani,||pravico čini,}
 {to meštvo nas stezo||za hrano i opravo||in maštvo pa stezo
 ||to meštvo nas cesto||mešnički pak stezu||a meštvo pa stezo}
 {k nebesam vüči.||kmestvo skrbi.||v nebesa vuči.||gor k nebi vüči.
 ||k nebesa zroči.||v nebesa vuči.}
 {Gospodstvo no meštvo||Gospodstvo i meštvo
 ||Gospodstvo in maštvo||Gospodstvo no meštvo
 ||Gospodstvo i meštvo||Gospodstvo i meštvo}
 {jaz z misli pustim,||ja z misli pustim,||zdaj z misli pustim,

1722 Arhiv HAZU, IIb. 129, fol. 5v.

1723 *Pesme po Koroškim*, str. 56.

||v poštenji držim,||na stran ja pustim,||zdaj z misli spistim,}
 {le samo to kmetstvo||zdaj vrednosti kmetstva||izvoljeno kmetstvo
 ||pa tūdi to kmetstvo||samo to kmetstvo||izvoljeno kmetstvo}
 {posebno častim.||posebno častim.||naj v pesmi slovim.
 ||v poštenji častim.||posebno častim.||naj v pesmi slovim.}
 {Podštenja je vreden||Poštenjaje vreden||Spoštovati se more
 ||Poštenja je vrejeno||Težaku i kmetu||Poštovati se more}
 {tō kmetički stan,||naš kmetički stan,||lep kmetovski stan,
 ||ti kmetičiki stan,||poštenje ja dam,||lep kmetovski stan,}
 {da se en'mi kmeti||ar kmeti priglihal||sam oče nebeški
 ||da se enem kmeti||jednom se kmetu||sam oče nebeški}
 {prigliha Bog sam.||je Jezus se sam||bo kmet imenvan.
 ||prigliha Boug sam.||spodobi Bog sam.||je kmet imenvan.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Volkmerju, Modrinjaku, Ahaclu, Fariču, Forku in Borovnjaku)

12.3 Recepcija kranjskih pesmi

V 19. stoletju so se na območju ljubljanske, goriške, lavantinske, krške in sekovske škofije pojavile nove cerkvene pesmarice, ki so jih izdajali znani slovenski duhovniki Blaž Potočnik, Luka Dolinar, Valentin Stanič, Peter Dajnko, Matija Majar in Andrej Praprotnik. Njihove pesmarice so se v cerkvi uporabljale vse do cecilijanske reforme cerkvene glasbe v sedemdesetih letih 19. stoletja z Antonom Foersterjem na čelu, ki je njihov nabor pesmi zožila. Za širjenje idej cecilijanskega gibanja je bila v Ljubljani najprej ustanovljena orglarska šola (1877), nato pa še časopis *Cerkveni glasbenik* (1878). Nova pesmarica *Cecilija* je izšla leta 1883/84.

Doslej je bilo pri Jožefu Borovnjaku že izpričano poznavanje pesmi Andreja Praprotnika,¹⁷²⁴ vendar še ni bilo natančno ugotovljeno, katere njegove knjige je uporabljal. Prva pesmarica, ki jo je izdal Praprotnik, je v dveh izdajah izšla pod imenom *Pesmi, cerkvene in druge* (1856, 1896). Iz prve pesmarice je Borovnjak v svoj rokopis prevzel štiri cerkvene pesmi, iz druge pa le eno. To so predvsem božične pesmi *Zveličar prelubi je prišel nicoj*,

¹⁷²⁴ Just, Borovnjakova pesmarica, str. 108–112.

Lej zvezdice Bože miglajo lepo, Pastirci iz spanja vstanite nocoj, Prelepo nicoj nam žari se nebo. Ena pesem je Marijina: *O devica pomočnica.* Borovnjak¹⁷²⁵ je božično pesem o pastirskih res prepisal v črkopisu slovenica, vendar je v nasprotju s Praprotnikom¹⁷²⁶ še ohranil dolgi s in nasploh besedilo prepisal kritično, npr. ni prevzel grafema za končni deležniški *-l* in ga je pisal po izgovoru (*vidiv, vesev, prijev*), tudi ni pisal mestniške končnice *-am* v moškem spolu ednine (*pod hribcom*), izogibal se je tudi samoglasniški redukciji (mladenček – mladenčik, revček – revčik), medtem ko je grafem {i} za glas jat še ohranjal (*svitle*).

{Pastirci! iz spanja||Pastirci iz spanja}
 {vstanite nocoj.||vstanite nocoj!}
 {Le hitro na kviško||Le hitro nakviško}
 {in pojte z menoj.||in poj'd' te z manoj}
 {Ne veste, kaj vidiv||Ne veste, kaj vidil}
 {nicoj sim že vse||nocoj sim že vse,}
 {in kaj že vse slišav||in kaj že vse slišal,}
 {čuditi se je.||čuditi se je!}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Borovnjaku in Praprotniku)

Druga Praprotnikova pesmarica je bila namenjena šolarjem in je v več izdajah izšla pod imenom *Svete pesmi za šolsko mladost* (1864, 1871, 1874, 1880, 1893). V njej so objavljene pesmi različnih avtorjev. Borovnjak je še posebej prepisoval pesmi Blaža Potočnika. Skupno je iz te pesmarice v svoj rokopis prevzel šest pesmi; najprej mašno pesem *Pred stolom tvoje milosti*, nato Potočnikovi Marijini pesmi *Veš, o Marija moja veselje* in *Mojo vüpanje jesi ti*, Jeranova pa je pesem *O Marija naša lüba Mati*. Prevzel je tudi Potočnikovo pesem o krščanskih krepostih *Živo verjem, trdno upam* in zahvalno pesem *Hvala bod'*. Potočnikovo¹⁷²⁷ Marijino pesem je Borovnjak¹⁷²⁸ prav tako zapisal v slovenici, vendar je uvedel prekmurski grafem (ü) in obdržal še dolgi s iz starih slovenskih besedil. Besedilo je tudi pokrajinsko

1725 PIŠK, Ro 3, fol. 20v.

1726 Praprotnik, *Pesmi*, str. 4.

1727 Praprotnik, *Svete pesmi*, str. 49.

1728 PIŠK, Ro 3, fol. 27r.

prikrožil, npr. pred *j* ni pisal preglasa v *e* (*mojo* – *moje*), ni pisal palatalnega *ḷ* (*ḷubil*, *kralica*), ohranil je panonsko pridevniško trdo sklanjatev (*drugoga* – *drugega*), izogibal se je vokalni redukciji (*zemi* – *vzem*), za samostalnik srednjega spola *srce* je uporabil zaimek *je* (*ti je ohrani* – *ti ga ohrani*), pri glagolu *zavreči* pa je razvidno, da ni razumel njegovega pomena, saj ga je zamenjal s samostalnikom *zdržati* (*zderži* – *z'verzi*).

{Veš, o Marija moja veselje.||Veš, o Marija! moje veselje!}
 {Veš moje želje, ḷubil bi te,||Veš moje želje? Ljubil bi te;}
 {zmiroj pri tebi hotel bi stati,||zmiraj pri tebi hotel bi stati,}
 {ḷublena Mati, zderži mene.||ḷubljena mati, z'verzi me ne!}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi pri Borovnjaku in Potočniku)

Iz Majarjeve zbirke cerkvenih pesmi je znana pesem *Lepa si, lepa si roža Marija*, iz Glaserjevega molitvenika pa je v svoj rokopis najverjetneje prevzel pesem za čaščenje Srca Marijinega *Bodi tavženkrat češena Mati Božje milosti*. Borovnjak je bil naročen tudi na številne časopise in iz njih prepisoval slovenske pesmi. Tako je priložnostno pesem za praznovanje godu Jožefa Virka v svoj rokopis najverjetneje prepisal iz *Besednika* (1869), Marijino pesem Emanuela Tomšiča *Cvete cvetlica ena* pa iz *Zgodnje danice* (1851). Te pesmi torej niso njegove avtorske, kot se je domnevalo do sedaj.

Pomen Borovnjaka za slovensko literarno zgodovino je predvsem, da je bil po lastnih besedah »prvi /.../, ki je svojim sobratom so (= šo = šel) naprej in kazao pot do slovenske literature in jezika književnega.«¹⁷²⁹ Trstenjak je sodil, da je »važnost Borovnjakovega delovanja bolj kulturna. /.../ A največjega priznanja in hvaležnega spoštovanja dolžni smo mu za to, da se je potezal za naš slovenski pravopis. Borovnjak je zagovarjal misel, da se je ogrskim Slovencem v pisavi približevati književnemu jeziku slovenskemu, in se naposled z nami združiti.«¹⁷³⁰ Posebne pozornosti je bilo torej deležno Borovnjakovo uvajanje gajice oz. slovenice. V rokopisni pesmarici, ki smo jo obravnavali v tem poglavju, je opazno, da je v slovenici zapisal samo tiste pesmi, ki jih je prevzel iz osrednjeslovenskih tiskov. Tudi njegovi molitve-

1729 Škafar, Jožef Borovnjak, str. 239.

1730 Trstenjak, Jožef Borovnjak, str. 160.

niki iz leta 1870 (*Sveti angel čuvar* in *Dühovna hrana*) so še natisnjeni v prekmurici. Pomembneje je vsekakor njegovo seznanjanje s književnostjo in jezikom na avstrijski strani živčih Slovencev ter predajanje tega vedenja med ostale Prekmurce.

13 RECEPCIJA KAJKAVSKEGA IN GRADIŠČANSKEGA PESNIŠTVA V PREKMURJU

V prekmurskem jezikovnem prostoru se termin *hrvaški* v virih pojavi šele ob koncu 17. stoletja. V vizitacijskem zapisniku gjurske škofije (Győr) iz leta 1698 lahko zasledimo navedbo, da domačini cerkvenega distrikta Tótság govorijo »slovensko-hrvaški jezik« (*ab indigenis linguam sclavonico-croaticam terentibus*). Med duhovniki in učitelji jih je z etnično oznako *Croata* opredeljenih devet, od tega pet Prekmurcev.¹⁷³¹ Po mnenju zgodovinarja Borisa Golca »raba sestavljenega imena lahko kaže samo na to, da lokalno prebivalstvo svojega jezika ni imenovalo hrvaški oziroma da je bilo hrvaško ime zanj v rabi ob prevladujočem slovenskem.«¹⁷³² V nasprotju z oznako slovensko-hrvaški za prekmurski jezik namreč vizitator za jezik gradiščanskih Hrvatov uporablja zgolj termin *croatica*, kar kaže na temeljno razlikovanje med obema jezikoma in narodoma. Drugi termin *vandalus* (*lingva Vandalica*) se za prekmurske Slovence pojavi v gjurski vizitaciji iz leta 1756; s tem je nakazana že jasna ločnica oznake njihovega jezika od jezika Hrvatov (*lingva Croatica*).¹⁷³³

Vizitacija zagrebške škofije iz leta 1688 prinaša manj podatkov o jeziku v dolnjem Prekmurju (tj. območje lendavske dekanije); navedeno je le, da župnik v Dobrovniku pridiga madžarsko in hrvaško (*concionator hungaricus et croaticus*). Vizitacija iz leta 1760 navaja, da novi župnijski upravitelj v Turnišču ne zna hrvaščine (*ignarus Croaticae lingvae esset, qua vel maxime necessaria foret*), kljub temu pa bere evangelij v hrvaščini (*Evangelium Croaticae populo legit*). Kajkavske knjige (slovarji in lekcionarji) so izpričane tudi v Bogojini, Dobrovniku in Beltincih.¹⁷³⁴ Šele leta 1777 so se Prekmurci iz Železne in Zalske županije združili v novoustanovljeni sombotelski škofiji. Tako se je ta prostor cerkvenopravno sicer ločil od medžimurskih kajkavcev, ne pa tudi upravnopolitično. Prva sombotelska kanonična vizitacija škofa Szilyja iz leta 1778 je jezik župnij gornjega Prekmurja imenovala z idiomom

¹⁷³¹ Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 95, 98.

¹⁷³² Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 100.

¹⁷³³ Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 112.

¹⁷³⁴ Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 101, 102.

Vandalica, jezik dolnjega Prekmurja pa še naprej *lingua Croatica*. Že kmalu pa se je prvi termin pričel uporabljati tudi za župnije dolnjega Prekmurja, kot je razvidno v vizitaciji iz leta 1811.¹⁷³⁵

13.1 Cantus Croatici Adventuales

V starejših prekmurskih rokopisnih pesmaricah soboške dekanije lahko zasledimo posebni oddelek hrvaških adventnih pesmi – *Cantus Croatici Adventuales*. Vsebuje ga Pertočka in Flisarjeva pesmarica, ki sta nastali v 18. stoletju na območju župnij Pertoča in Sv. Jurij. Ta skupina pesmi se je torej že v naslovu ločila od prekmurskih slovenskih in je v celoti prevzeta iz kajkavske pesmarice *Cithara Octochorda*. Prekmurski pisci so namreč v 18. stoletju svoj jezik že imenovali »stari slovenski«, ¹⁷³⁶ z lingvonimom *croatica* pa se je imenoval izključno jezik gradiščanskih in kajkavskih Hrvatov. Druge pregledane pesmarice mlajšega nastanka v naslovih posebej ne poudarjajo več hrvaškega izvora teh pesmi, npr. *Pesmarica iz Žižkov in Trnja* in *Katoliške adventne pesmi*, saj se zapisovalci vira, iz katerega so prevzemali pesmi, verjetno niso posebej zavedali oz. so pisci te pesmi že toliko prilagodili prekmurskemu verniku, da je bil kajkavski izvor lahko že povsem zakrit. Po drugi strani pa vzhodnoštajerska *Šefova pesmarica* iz leta 1810 že v predgovoru navaja, da so pesmi namenjene hrvaškemu učiteljem in župnijam ter s tem posredno nakazuje tudi na izvor pesmi, štajerski pisec pa je te pesmi, v nasprotju s prekmurskimi zapisovalci, le redko jezikovno spreminjal.

Najbolj znana kajkavska pesmarica 18. stoletja, dvojezični latinsko-kajkavski tisk cerkvenih pesmi z naslovom *Cithara octochorda* (dalje CO), je imela velik vpliv na razvoj cerkvenega pesništva v panonskem jezikovnem prostoru. Čeprav je v literaturi nakazano,¹⁷³⁷ da se je uporabljala samo do začetka 19. stoletja, so se njene pesmi prepisovale še globoko v 19. stoletju. Recepcija kajkavskih prazničnih pesmi je izpričana tako v prekmurskih pesmaricah soboške in lendavske dekanije kot tudi v vzhodnoštajerskih pesmaricah, ki so nastale v župnijah vzhodno od črte Ormož–Ljutomer.

¹⁷³⁵ Golec, *Nedokončana kroatizacija*, str. 114, 117.

¹⁷³⁶ Npr. »Staroga i novoga testamentoma svete historije kratka suma na stari slovenski jezik obrnjena« (Küzmič, *Sztároga, i novoga testamentoma*, naslovnica).

¹⁷³⁷ Gl. poglavje o kajkavskem pesništvu.

Značilnost CO je, da na začetku vsakega sklopa vsebuje pesmi mašnega ordinarija in proprija, npr. Introitus, Kyrie, Gloria, Graduale, Prosa, Credo, Sanctus, Agnus Dei. Takšno pesniško zgradbo izpričujejo tudi prekmurske katoliške pesmarice iz 18. stoletja – *Pertočka pesmarica* (dalje PP) in *Horvatova pesmarica*. Najverjetneje je takšno zgradbo imela tudi *Flisarjeva pesmarica*, vendar se nam prvih osem strani rokopisa žal ni ohranilo.

Omenjene tri pesmarice niso sledile kajkavskemu jezikovnemu standardu, kot ga lahko beremo v CO. Črkopis je namreč urejen v skladu s prekmurskim knjižnim jezikom 18. stoletja: /c/ = ⟨cz⟩, /č/ = ⟨cs⟩ (kajkavsko ⟨ch⟩), /s/ = ⟨fz⟩, ⟨sz⟩, /š/ = ⟨s⟩, /z/ = ⟨z⟩, /ž/ = ⟨s⟩, ⟨'s⟩, /y/ = ⟨ŭ⟩, /o/ = ⟨ö⟩. Ohranjena sta grafema ⟨gy⟩ (*angyel*) in ⟨ny⟩ (*nyei*), ne pa tudi ⟨ly⟩ (*kralicza*). Razlike so vidne tudi v jeziku, saj so prekmurski pisci besedilo pesmi želeli približati prekmurskemu verniku.

Kajkavska adventna pesem *O rumena prelepa zorja*¹⁷³⁸ se metrično in vsebinsko sicer ujema s prekmursko verzijo iz PP (*Oh rumena svetla zorja*),¹⁷³⁹ vendar je prekmurski zapisovalec besedilo popravil v skladu s prekmurskim knjižnim standardom 18. stoletja, ki se od kajkavskega razlikuje predvsem v rabi dvoglasnikov (*zvezda* – *zvezda*, *Bougu* – *Bogu*), palatalnega *l̃* (*zemla* – *zemlja*) in v besedju (*odpri* – *otvori*, *že* – *jur*). Presenetljivo pa prekmurski pisec v dajalniku ednine moškega spola ni pisal končnice *-i*, temveč je ohranil kajkavsko *-u* (*Bogu*).

{Oh rumena svetla zorja,||O rumena prelepa zorja,}
 {kaj si prava mati Božja,||ka si prava mati Božja,}
 {Zdrava bojdí dejva Marija,||Zdrava budi deva Marija,}

{Zdrava bojdí morska zvezda,||Zdrava budi morska zvezda,}
 {kaj si vsigdar blodnikom steza,||ti vsegdar bludnikom steza:}
 {Zdrava bojdí dejva Marija,||zdrava budi deva Marija,}

{Zdrava bojdí milosti puna,||Zdrava budi milosti puna,}
 {od angela pozdravljena,||od angela pozdravljena,}
 {Zdrava bojdí dejva Marija,||zdrava budi deva Marija,}

¹⁷³⁸ *Cithara octochorda*, str. 55.

¹⁷³⁹ ŠAMS, Ro 15, fol. 55r.

{Tebi dvori ves dvor nebeski,||tebe dvori ves dvor nebeski,}
 {tebe hvali šereg angjelski,||tebe hvali šereg angjelski:}
 {Zdrava bojdí dejva Marija,||o prelepa deva Marija,}

{O blažena i dičena,||O blažena, odičena!}
 {ka si k Bougu tak zvišena,||Kaj si k Bogu tak zvišena:}
 {Zdrava bojdí dejva Marija,||o prečista deva Marija,}

{Odpri se vezdaj o ti zemla,||Otvori se vezda o zemlja,}
 {rodi nam zveličitela,||rodi nam zveličitela:}
 {Zdrava bojdí dejva Marija,||o prelepa deva Marija,}

{Hodi, hodi Kristuš naš dragi||Hodi, hodi Krištuš nas dragi!}
 {i nas k tebi milo vabi,||i nas k tebe milo vabi:}
 {gladno dušo ti nahrani,||gladnu dušu ti nabrani,}

{Ar še tebe vsaka dušica||Ar jur tebe vsaka dušica želi,}
 {želej kak deža ta zemla,||kot deždja zemlica:}
 {Jezuš, hrana roužic,||bodi Ježuš bladna rosica,}

{Hvala Bougu naj bou natou,||Hvala Bogu naj bude nato,}
 {kaj nam daje vrejmen, zlato,||ki nam daje vreme zlato,}
 {Pohvalimo majko zato,||pohvalemo majku zato,}

(Vzporedni kritični prepis pesmi iz *Pertočke pesmarice* in *Cithare Octochorde*)

Sledita adventni pesmi *O svetla zorja danica* in *Zornica shaja rumena*.¹⁷⁴⁰ Devico Marijo kot svetlo zarjo je opeval že *Pavlinski zbornik* (1644) tako v kajkavskem (*O rumena prelepa zorja*) kot latinskem jeziku (*O Aurora lucidissima*). Mlajša šestkitična verzija pesmi iz CO (*O svetla zorja danica*)¹⁷⁴¹ ne omenja več gorečega grma in Mojzesa, ampak Marijo primerja s čistim zrcalom. Je pa goreči grm omenjen v naslednji pesmi *Zornica shaja rumena*.¹⁷⁴²

¹⁷⁴⁰ *Cithara octochorda*, str. 56.

¹⁷⁴¹ *Cithara octochorda*, str. 56.

¹⁷⁴² *Cithara octochorda*, str. 56–57.

Prekmurska verzija iz PP (*Oh svetla zorja denica*¹⁷⁴³) je kot 11-kitična pesem precej daljša od obeh kajkavskih. Omenja znane svetopisemske podobe in osebe, kot so goreči grm, Mojzes in Salamon, kasnejšega nastanka pa je izraz morska zvezda. Z verzijo iz CO se ujema le v prvi, drugi, četrti, peti, osmi in deseti kitici.

Adventna pesem *Zešla je svetla danica*¹⁷⁴⁴ je bila zapisana tudi v PP¹⁷⁴⁵ in se s kajkavsko verzijo ujema tako vsebinsko kot metrično, razlike pa so ponovno le jezikovne narave. Pesem Marijo primerja s svetlo danico in omenja angelovo oznanjenje.

Adventna pesem *Zdrava o svetla danica*¹⁷⁴⁶ Marijo imenuje svetla danica, morska zvezda in zornica, ki je okrašena s svetlim soncem. Verniki se ji priporočajo za posredovanje pri Bogu in za pomoč v času lakote, bolezni in vojne. Pesem je zapisana tudi v PP (*Zdrava o svetla denica*).¹⁷⁴⁷

Adventna pesem *Zdrava Devica Bogorodica*¹⁷⁴⁸ je bila zapisana tudi v prekmurski *Pesmarici iz Žižkov in Trnja*.¹⁷⁴⁹ Marijo opeva z znanimi prispodobami iz lavretanskih litanij: Jesejeva korenina, zdravi studenec, presvetlo sonce, vrt ograjeni, stolp moči, zdravje bolnikov, sedež modrosti. Kajkavska in prekmurska verzija se razlikujeta v jezikovnih značilnostih, npr. *divica* – *devica*, *cvejt* – *cvet*, *angelska* – *angjelska*, *nebe* – *neba*.

Antifona *Ave Maria gratia plena*¹⁷⁵⁰ je znana tudi iz prekmurskega rokopisa *Katoliške adventne pesmi*.¹⁷⁵¹ V nasprotju s kajkavsko verzijo je prekmurska krajša za dve kitici, prav tako pa ne ohranja kajkavskih jezikovnih značilnosti, temveč je napisana v skladu s takratno prekmursko knjižno normo, npr. *pozdravla* – *pozdravlja*, *Boug* – *Bog*, *angjeo* – *angjel*, *med* – *megj*, *njoj* – *nje*, *s tebom* – *s tobum*.

Adventna pesem *Ptičice lepo spevaju*¹⁷⁵² ima posvetne motive, saj Marijo primerja z grlico, angela Gabrijela z orlom, Jezusa pa s pelika-

1743 ŠAMS, Ro 15, fol. 55r.

1744 *Cithara octochorda*, str. 57.

1745 ŠAMS, Ro 15, fol. 55v.

1746 *Cithara octochorda*, str. 58.

1747 ŠAMS, Ro 15, fol. 56r.

1748 *Cithara octochorda*, str. 62.

1749 PIŠK, Ro 11, fol. 13v.

1750 *Cithara octochorda*, str. 65.

1751 NUK, Ms 1320, fol. 2r.

1752 *Cithara octochorda*, str. 66.

nom. Znana je iz prekmurskega rokopisa *Katoliške adventne pesmi*,¹⁷⁵³ ki ohranja vse kitice iz predloge, le pri dveh je zamenjan vrstni red. Vsebinsko je prekmurski prepisovalec iz druge kitice izpustil omembo orla, jezikovno pa besedilo popravljal v skladu s takratno prekmursko knjižno normo.

{Ptičice lepo pevajo,||Ptičice lepo pevaju,}
 {k noči na gnejzde sedajo,||k noči na gnejzda sedaju,}
 {Vütro rano iščo hrano i zebrano,||vjutro ranu išču hranu i zebranu,}
 {Takša ftičica bil bi ja,||takova ptica bil bi ja,}
 {ki spejvam zdrava Marija,||ki spevam zdrava Marija.}

{Doli iz nebe leteči||Orel iz neba leteči}
 {Gabriel glasi noseči||Gabriel glasi noseči}
 {sin šetüje, obznanuje i hvaluje||sim šetüje, obznanuje i valuje}
 {milosti puna nebeške||milosti puna nebeške}
 {ovo so reči angjelske,||ovo su reči angjelske.}

(Vzporedni kritični prepis dela pesmi v *Katoliških adventnih pesmih* in *CO*)

Adventna pesem *Poslan je angel Gabriel vu jedan varaš Nazaret*¹⁷⁵⁴ je starejšega nastanka, saj je zapisana že v MP I. Kasneje so jo prevzele še druge prekmurske pesmarice, npr. Berkejeva, Flisarjeva in Šefova pesmarica, najdemo pa jo tudi v molitveniku M. Küzmiča.

Adventna pesem *Zdrava budi, o Marija, od angelov pozdravljena*¹⁷⁵⁵ je bila zapisana tudi v prekmurski PP.¹⁷⁵⁶ Kajkavska in prekmurska verzija se ujemata metrično in vsebinsko. Prekmurski zapisovalec je pesem popravil v skladu s prekmurskim jezikom 18. stoletja, npr. *bojdi – budi, pozdravljena – pozdravljena, miloščo – milošču, akogli(h) – akoprem*. Vidnih je tudi nekaj vsebinskih popravkov, ki jih lahko razložimo kot napake pri prepisovanju, npr. namesto »ime si sveto dobila« je zapisano »ime si vsako dobila«.

¹⁷⁵³ NUK, Ms 1320, fol. 2v.

¹⁷⁵⁴ *Cithara octochorda*, str. 67.

¹⁷⁵⁵ *Cithara octochorda*, str. 68.

¹⁷⁵⁶ ŠAMS, Ro 15, fol. 54r.

Adventna pesem *Posla zgora Bog angjela*¹⁷⁵⁷ je znana tudi iz prekmurske PP.¹⁷⁵⁸ Obe verziji se ujemata tako vsebinsko kot metrično, prekmurska pa se ponovno razlikuje v nekaterih jezikovnih značilnostih, npr. *Boug – Bog, imenitjješ – imenuješ, vidil – videl, zemle – zemlje*.

Adventna pesem *Zdrava budi, o Marija, čista ponižna Devica*¹⁷⁵⁹ je bila zapisana tudi v prekmurski *Flisarjevi pesmarici*.¹⁷⁶⁰ Prekmurska verzija metrično in vsebinsko sledi kajkavski, pisec je popravil le črkopis (npr. fonem /č/ je zapisan z grafemom ⟨cs⟩, in ne s kajkavskim ⟨ch⟩) in jezikovne značilnosti, npr. pisanje dvoglasnikov in palatalnih glasov (*grejha – greha, blagoslovljena – blagoslovljena*), nenaglašeni jat piše z *i* (*človik – človek*), končnica *-om* namesto kajkavske *-um* pri osebnih zaimkih v orodniku ednine (*s tobom – s tobum*).

{Zdrava bojdí oh Marija,||Zdrava budi o Marija,}
 {čista ponižna devica,||čista ponižna devica,}
 {či Božja i zaročnica,||kči Božja i zaručnica,}
 {službenica i rodica,||službenica i rodica.}

(Kritični prepis prve kitice pri Flisarju in v *Cithari octochordi*)

Adventna pesem *Zdrava budi, o Marija, neba i zemlje kraljica*¹⁷⁶¹ Marijo primerja z Evo, ki je predstavljena v negativni luči. Prekmurska verzija iz PP¹⁷⁶² se s kajkavsko ujema tako metrično kot vsebinsko, uvaja tipične prekmurske jezikovne značilnosti, ohranja pa kajkavski aorist (»Kaj Eva beše zgubila«).

Pregledanih in analiziranih 13 adventnih pesmi, ki so jih prekmurski zapisovalci prevzeli iz najbolj znanega kajkavskega tiska cerkvenih pesmi, kaže predvsem jezikovno in manj vsebinsko prilagajanje pesmi, saj je bil prekmurski jezik v tem času že dovolj uveljavljen in razvit. Prekmurski učitelji, ki so najverjetneje avtorji katoliških rokopisnih pesmaric v 18. in tudi še v 19. stoletju, so lahko za potrebe svojega delovanja uporabljali knjižne tiske Mikloša Küzmiča, ki jih je ta pripravljaj in tiskal od leta 1780 naprej: evangelistar, abecednik,

1757 *Cithara octochorda*, str. 69.

1758 ŠAMS, Ro 15, fol. 54r.

1759 *Cithara octochorda*, str. 69.

1760 PIŠK, Ro 75, fol. 092r.

1761 *Cithara octochorda*, str. 70.

1762 ŠAMS, Ro 15, fol. 54v.

katekizem, molitvenik s pesmimi in zgodbe Svetega pisma. To je prav gotovo – tako kot knjižno delovanje prekmurskih protestantov – pripomoglo k temu, da tudi prekmurski rokopisi kažejo prekmursko usmeritev, čeprav je v njih izpričanih še mnogo kajkavskih jezikovnih značilnosti¹⁷⁶³ globoko v 19. stoletju, ki jih prekmurski tiski ne vsebujejo več.

13.2 Marijine romarske pesmi

Marija Bistrica je v hrvaškem prostoru znana ne samo kot romarsko središče, temveč tudi kot zbirališče ilirskih domoljubov. Tam je namreč od leta 1818 pa vse do upokojitve 1849 služboval znani hrvaški književnik Ivan Krizmanić.¹⁷⁶⁴ Pri njem so se zbirali znani ilirci, med njimi tudi Ljudevit Gaj in Stanko Vraz,¹⁷⁶⁵ po drugi strani pa so tja v času praznika binkošti redno hodili prekmurski romarji iz Zalske in Šomodske županije ter tudi drugi Slovenci iz Štajerske.¹⁷⁶⁶

Bistriška župnija je vse od leta 1731 posvečena Mariji; takrat sta se cerkev in tudi sam kraj preimenovala v cerkev Marijinega vnebovzetja in Marijo Bistrico. Marijin kip je sicer znan že vse od leta 1500, čudežne ozdravitve in romarske procesije pa so se zvrstile še posebej med letoma 1688 in 1786.¹⁷⁶⁷ Prvi kajkavski priročnik za bistriške romarje je napisal tamkajšnji kaplan Peter Berke (*Kinč osebnjuni slavnoga orsaga horvatskoga*, 1765, 1775).¹⁷⁶⁸ To delo vsebuje tudi 14 pesmi za bistriške romarje, na primer *Zdrava zvezda morska; O Marija, majka Božja, puna miloserdnosti; O Marija, bogorodica, roža skrivnosti; O Marija, lepa Judit, ne daj grešnem ljudem bludit*.¹⁷⁶⁹ Okrajšano izdajo molitvenika je leta 1822 objavil Anton Mihalj (*Put marianski na Bistricu*).¹⁷⁷⁰ V času romanj so v Mariji Bistrici gostili tudi glasbenike iz Varaždina, svoja pesniška besedila pa so najverjetneje prispevali tamkajšnji učitelji in organisti, med njimi Josip

1763 O jezikovnem vplivu kajkavskih tiskov na prekmurske gl. Jesenšek, *Poglavja iz razvoja*, str. 35–51.

1764 Klaužer, »Investicija Opata Ilirca«, str. 116–117.

1765 Švoger, Marija Bistrica, str. 100–101; Jež, Stanko Vraz, str. 162–165.

1766 Buturac, *Marija Bistrica*, str. 47.

1767 Buturac, *Marija Bistrica*, str. 46.

1768 Jurišić et al., *Marija Bistrica*, str. 59; Berke, *Kinč osebnjuni*.

1769 Bartolić, Petar Berke, str. 197.

1770 Jurišić, Navračić, Rožmarić, *Marija Bistrica*, str. 59.

Magyari (1766–1777), Gašpar Šimagović Husnjak (1818–1822), Lovro Ježek (1852–1856).¹⁷⁷¹ Prekmurski Slovenci so te pesmi, ki so bile poleg molitvenikov najverjetneje natisnjene tudi na posebnih letakih, prinašali v svoj domači kraj, jih prepisovali iz rokopisa v rokopis in tako bogatili prekmursko pesništvo. O prinesenih pesmih v prekmurski prostor pa vsi duhovniki niso imeli pozitivnega mnenja, med njimi Jožef Borovnjak, ki je bolj cenil domačnost in izvirnost. Ena takih pesmi je neznanega leta v Gradcu natisnjena *Popevka od čudnovitoga kipa Majke Božje vu Horvatcki zemli na Bistrici* (»Poslušajte verno, čuda prevelika, od ovoga kipa, Device Marije«). Zapisana je v dvanajstercih in je najverjetneje nastala v času izdaje Berkejevega molitvenika.¹⁷⁷²

Berkejeve pesmi lahko najdemo tudi v štajerskih in prekmurskih rokopisnih pesmaricah, npr. v *Šefovi pesmarici*, *Šadlovi pesmarici*, *Pesmarici iz Žižkov in Trnja*, *Faričevi pesmarici*, *Pesmarici iz leta 1820* in *Pesmarici Ane Čontala*. V določenih primerih je že iz samih pesmi jasno razvidno, da so bile te namenjene romarjem v Marijo Bistrico. Tako je v Župniji Črenšovci lendavske dekanije nastala *Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja* (dalje PŽT),¹⁷⁷³ ki izkazuje naslednje Marijine romarske pesmi: *Vsi vu glas jeziki; Zdrava divica Boga rodica; O duša kerščanska, sim denes šetuj; O kristjani vkup zebrani; Spravljajmo se vkup marijanska bratja; Zdravo zravo zdra. devica Marija; O Marija Bouga rodica, roža skrovnosti; Oh kak tužen i žalosten; O Marija Božja, puna miloserdnosti*. Črenšovska pesmarica je romarske pesmi zajemala iz različnih kajkavskih in gradiščanskohrvaških tiskov, tri iz Berkejevega molitvenika (*Zdrava divica Boga rodica; O Marija Bouga rodica, rouža skrovnosti; O Marija mati Božja, puna miloserdnosti*) in dve pesmi iz Bogovičevega molitvenika (*Spravljajmo se vkup marijanska bratja, Zdravo zdravo zdravo devica Marija*), eno pesem lahko preberemo v kajkavskem rokopisu iz konca 18. stoletja (*O duša krščanska sim denes šetuj*), ena Berkejeva pesem pa je znana že iz CO. Dve pesmi v pesmarici sta celo štajerski, med njimi Lavrenčičeva *Kerstjani pregledujte zdaj kervavi križni pot*. Dve pesmi izrecno omenjata »majko bistričko« in »horvacki orsag« ter sta prevzeti iz hrvaških virov:

1771 Buturac, *Marija Bistrica*, str. 35–36.

1772 Jembrih, *Najstarija povijest*, str. 39–41.

1773 PIŠK, Ro 11; RRSS, Ms 153.

O kristjani, vküp zebrani,
 recimo zdaj vsi toti glas,
 pozdravimo mi Marijo,
 Mariju na Bistrici.
 O Marija na Bistrici,
 prosi za nas Jezusa,
 pelaj naše bouge düše
 pred nebeski tronos tvoj.

(Kritični prepis dela pesmi v PŽT)¹⁷⁷⁴

O Marija, Bouga rodica,
 rouža skrovnosti.
 Ka si ovaj na svetu precvela,
 puna milosti.
 Podeli mi tvo miloščo,
 deva Marija premostivna.

O Marija, zlata korouna
 Božje skrovnosti,
 i posouda svetoga Düha
 puna kreposti.
 Podeli nam.

O Marija, vsemu kerščanstva
 ti si obranba.
 Jorsagi ti horvackomi,
 Mati ufanja.
 Podeli nam.

(Kritični prepis dela pesmi v PŽT)¹⁷⁷⁵

¹⁷⁷⁴ PIŠK, Ro 11, fol. 15r.

¹⁷⁷⁵ PIŠK, Ro 11, fol. 18v.

Petanjska *Pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca*¹⁷⁷⁶ iz leta 1826 prav tako vsebuje Marijine romarske pesmi, ki so v celoti prevzete iz gradiščanskega molitvenika Lovra Bogovića: *Zdrava, o Marija, nebeška kralica; Zbūdimo se seda predrage dūšice; Zdrava bojdi, nebe i zemle kralica; Pozdravljena bojdi Maria Divica, kako lepo cveteš; Spravljajmo se vküper marijanska bratja; Nejga bilou na svejti niti ga nešče biti; Zdrava, zdrava, zdrava Divica Marija Jezušova mati; Marija zebrana si, z nebe poslana*. Bratovščinsko pesem *Spravljajte se skupa marijanska brača* je Bogović¹⁷⁷⁷ namenil romarjem, ki so se vračali iz štajerskega romarskega središča Mariazell ali pa iz gradiščanske romarske cerkve Bergkirche Eisenstadt (Železno). Prekmurski zapisovalec je v pesmi to informacijo izpustil in pesem zapisal v skladu s prekmursko knjižno tradicijo, npr. namesto grafema ⟨ch⟩ za glas /č/ je pisal ⟨cs⟩, označeval je zaokrožene glasove (*vküper*), pisal je dvoglasnike za dolgi jat (*potrejbno, vrejmen*), medtem ko je za gradiščanskega pisca značilna premena v samoglasnik *i* (*vprime*).¹⁷⁷⁸

{Spravljajmo se vküper,||Spravljajte se skupa,}

{marijanska bratja:||marijanska brača,}

{drgouč se nam radost||opet nam se radost}

{na žalost obrača.||na žalost obrača.}

{Ar nam je potrejbno||Ar nam ja turobno}

{esi prišlo vrejmen:||sada došlo vprime,}

{da moremo domov||da moramo domom}

{vu Božje jime.||pojtva Božje jime.}

{Ščemo ostaviti||Jur nam ja ostavit}

{Marijo divico:||patronu kerščansku,}

{nebeskoga raja||Mariju prečudnu}

{i zemle kralico.||majku sad ciljansku ali majku železansku.}

(Krtični prepis dela pesmi v *Pesmarici Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca*¹⁷⁷⁹ ter pri Bogoviću)

1776 PIŠK, Ro 67.

1777 Bogović, *Hisa zlata*, str. 440.

1778 O glasovnem in fonološkem sistemu gradiščanskega jezika gl. Neweklovsky, *Jezik gradiščanskih*, str. 44–46.

1779 PIŠK, Ro 67, fol. 09r.

Pri Prekmurcih in Štajercih je bila očitno izjemno priljubljena tudi pesem *O Marija, lepa Judit*, saj jo najdemo kar v petih pesmaricah, nastalih med letoma 1797 in 1820 v župnijah Svetinje, Pertoča, Sv. Jurij in Tišina (*Šefova pesmarica*, *Šadlova pesmarica*, *Faričeva pesmarica*, *Pesmarica iz leta 1820* in *Pesmarica Ane Čontala*). Osemkitična kajkavska Berkejeva pesem opeva Marijo z znanimi svetopisemskimi predpodobami: lepa Judit(a), Božja mati, turen jaki (močan stolp), Arka Noe (Noetova barka), Panthora (Pandora), sunčeni trak (sončni žarek) in potok Jordan (reka Jordan). Glede na namen je pesem prosilna. Kot je razvidno iz naslova Šadlove pesmi (ki ni ohranjena v celoti), se je pesem pela na svečnico (*Pesen na den očiščavanja BDM*). Prekmurska verzija iz *Faričeve pesmarice*¹⁷⁸⁰ je enajstkitična in prinaša dodatne predpodobe za Marijo: Jeruzalem, Abigail (žena Nabala v 1 Sam 25) in modra Sava. Zanimiva je predvsem omemba Save, ki nakazuje na hrvaški nastanek pesmi. Drugačen je tudi razpored nekaterih kitic pri Berkeju¹⁷⁸¹ in Fariču. Jezikovna podoba pesmi je urejena v skladu s prekmurskim knjižnim standardom do leta 1820, saj še nima posebnih grafemov za dvoglasnike, ki jih je uvedel Barla. Tretja, gradiščanska verzija pesmi, ki jo je objavil Lovro Bogović¹⁷⁸² v svojem molitveniku leta 1754, je krajša tako od prekmurske kot kajkavske verzije, saj izpušča kitico, v kateri pisec Marijo primerja s Pandoro.

{Oh Marija, lepa Judit,||O Marija, lepa Judit,}
 {ne daj grešnjim ljudem bloudit,||ne daj grešnem ljudem bludit,}
 {negoj njim daj milost dobit||nego njim daj milost dobit}
 {i povolno Bougi služiti,||i ponižno Bogu služiti.}

{Oh Marija, Božja mati,||o Marija, Božja mati,}
 {daj nam vraga obladati||daj nam vraga obladati}
 {i z grejhov se spovedati,||i z grehov se spovedati,}
 {pervo nego nam bou mrejeti,||pervo neg nam bu vumreti.}

{Oh Marija, ti Pandura,||O Marija, ti Pantora,}
 {bojdi hitro ti k nam zgoraj,||dojdi hitro k nam od zgoraj,}
 {da nam boude vumirati||ar te žeji duša moja,}
 {čalarni svejt ostaviti,||ka se muči prez pokoja.}

1780 PIŠK, Ro 10, fol. 028v–029v.

1781 Berke, *Kinč osebuji*, str. 215, 216.

1782 Bogović, *Hisa zlata*, str. 454–455.

{Oh Marija, türen jaki,||O Marija, türen jaki,}
{koga biži človik vsaki,||koga žeji grešnik vsaki,}
{ki se hoče zveličati,||ki se misli zveličiti,}
{diko Božo zadobiti.||diku Božjo zadobiti.}

{Oh Marija, Jeružalem,||}
{v kom je ležao Gospon zmožen,||}
{sin jedini Oče Boga||}
{za nasladnost srca mojga.||}

{Oh Marija, potog Jordan,||O Marija, potok Jordan,}
{grejšnim lüdem od Boga dan,||grešnem ljudem od Boga dan,}
{vu kom grehe doj perejo,||vu kom grehe opiraju,}
{čisti k Bougi prihajajo.||čisti k Bogu dohadjaju.}

{Oh Marija, sunčeni trak,||O Marija, sunčeni trak,}
{straši se te peklenski vrag,||plaši te se peklenski vrag,}
{kada ime tve začüje,||kad ime tvoje začüje,}
{od düšice odstupluje.||od düšice odstupluje.}

{Oh Marija, arka Noe,||O Marija, arka Noe,}
{vzemi od nas vse nevole,||vzemi od nas vse nevolje,}
{ar vu tugi serce naše||ar mi serce ne da mira,}
{v noči vudne žuko plače.||neg za tobum vse pomira.}

{Oh Marija, Abigalel,||}
{pazi, da nas vrag ne vkani,||}
{a naj bole on, gda se||}
{düša s tejla razlačüje.||}

{Oh Marija, moudra Sava,||}
{jači breči krejpiš, toupiš,||}
{da grejšnika jako slaba||}
{s tejlom Jezušovim hrani.||}

{Oh Marija, Božja mati,||O Marija, Božja mati,}
{daj nam s tebom prebivati,||daj nam s tobum prebivati}
{diko Božo vuživati||i na veke kraljuvati,}
{i milost tvojo spoznati.||dike nebeske vživati.}

(Kritični prepis pesmi pri Fariču in Berkeju)

Prekmurci so iz tujih romarskih krajev s seboj prinašali nove pesmi in tako bogatili domačo pesniško ustvarjalnost. Te pesmi so jezikovno in tudi vsebinsko prilagajali prekmurskemu verniku, dokler niso te postale sestavni del prekmurskega slovstva.

Vrednotenje starejšega štajerskega in prekmurskega pesništva (slovstva) je bilo v literarni zgodovini dolgo časa nezadostno, saj so raziskovalci že sam prostor razumevali kot obroben, periferen, s tem pa tudi slovstvo, ki je v tem prostoru nastajalo. Literarni zgodovinarji se dolgo časa niso zavedali, da se je ozemlje med rekami Dravo, Muro in Rabo napajalo v samosvoji panonski jezikovno-literarni tradiciji, ter so besedilom, napisanim v vzhodnoštajerski pokrajinski različici slovenskega knjižnega jezika in prekmurskem knjižnem jeziku, pripisovali narečni značaj. V zadnjih dvajsetih letih se je vrednotenje teh besedil po zaslugi novih jezikoslovnih raziskav¹⁷⁸³ vzhodnoslovenskega prostora bistveno spremenilo. Drugo pomanjkljivost sem opazila pri obravnavah besedil nabožnega značaja, ki so najštevilčnejša ter so bistveno zaznamovala literarno in tudi duhovno podobo slovenskega ljudstva. V zadnjih 60 letih so posamezni raziskovalci¹⁷⁸⁴ podali popise, tudi vsebinsko tipologijo in prepisovalno kontinuiteto cerkvenih pesmaric, predvsem na območju nekdanjih avstrijskih dežel Kranjske, Goriške in Koroške ter Prekmurja kot nekdanjega dela Ogrske, medtem ko celostni popis za Spodnjo Štajersko do nedavnega¹⁷⁸⁵ še ni obstajal. Posamezne parcialne raziskave so pokazale, da se je slovenska pesniška beseda v starejših obdobjih pretežno ohranjala in širila v rokopisnem izročilu; na ta način se je ohranjala tudi ustna tradicija, ki je lahko mnogo starejša od zapisane.¹⁷⁸⁶ Tudi stanje v narodopisju v preteklosti ni bilo kaj bolj naklonjeno rokopisom, saj je obstajal pomislek glede podpisanih pesmi in njihove večidel cerkvene vsebine, kar naj ne bi sodilo v okvir ljudskega,¹⁷⁸⁷ medtem ko literarna zgodovina rokopisom nasploh ni pripisovala prevelikega vpliva na literarno recepcijo. Moja raziskava pesništva na Štajerskem in v Prekmurju se ujema z ugotovitvami sodelavcev, ki so sodelovali pri leta 2011 nastalem

1783 Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoslovenskega*; Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega*; Jesenšek, *Poglavja o različicah*.

1784 Smolik, *Odmev verskih resnic*; Novak, *Prekmurske rokopisne pesmarice*; Novak, *Martjanska pesmarica*; Zdovc, *Tinjski rokopis*; Logar, *Izbrane koroške rokopisne*; Pisk, *Rokopisne pesmarice v Kokošarjevi*.

1785 Ditmajer, *Slovensko pesništvo na Štajerskem*.

1786 Prim. Ogrin, *Slovensko slovstveno izročilo*.

1787 Prim. Pisk, *Rokopisne pesmarice*, str. 70.

repozitoriju *Neznani rokopisi slovenskega slovstva 17. in 18. stoletja*, da so se rokopisna besedila baročne vsebine prepisovala in širila med ljudstvom še v 19. stoletju, kar je ovrglo tezo o neznatnem vplivu teh besedil na nadaljnjo slovensko slovstveno ustvarjalnost.

Štajerski in prekmurski pisci so bili deležni različnih literarnih vplivov zaradi politično-, cerkvenoupravne in jezikovne razdeljenosti njihovega tedanjega ozemlja. Recepcija nabožnih pesmi na Štajerskem je bistveno povezana s cerkveno delitvijo znotraj takratnih notranjeavstrijskih dežel. Tako sem prepise kranjskih pesmi zasledila zgolj v rokopisih zapisovalcev nekdanjega savinjskega arhidiaconata; najbolj obsežna rokopisna pesmarica 18. stoletja, ki jo je napisal Jožef Ambrožič (organist v Dobrepolju in Preserjih), je doživela odmev v Trbovljah, okolici Velenja, Rušah, Šoštanju, Sveti Planini in Vuhredu. Po drugi strani pa so bile cerkvene pesmi vzhodnoštajerskega pesnika Leopolda Volkmerja rabljene ne le v ptujski dekaniji, kot je domneval Smolik,¹⁷⁸⁸ temveč tudi v drugih župnijah sekovske škofije (npr. Radgona in Ruše) in celo v Vuhredu, nekdanji podružnici župnije Vuzenica. Recepcija posvetnih pesmi je bila nasprotno bolj vezana na kraj študija in individualno angažiranost tamkajšnjih profesorjev in učencev. Tako je bila na primer recepcija *Kranjske čbelice* prisotna tako med štajerskimi študenti v Celovcu kot tudi med tistimi v Gradcu. Na recepcijo posvetnih pesmi je precej vplival miselni obrat, ki se je zgodil v prvi polovici 19. stoletja. Ta je spremenil samopodobo, ki so jo do tedaj imeli slovansko govoreči narodi. Slovenci so se pričeli zanimati za vse slovstvo, ki je bilo povezano z njihovim jezikom in narodom, ter čutiti rodovno povezanost s prebivalci Kranjske in Koroške. Tako je bila recepcija slovenskih pesnikov od Vodnika pa do Prešerna v tem obdobju že nekaj naravnega. Pri vzhodnoštajerskih študentih v Gradcu pa je hkrati opazna še močna recepcija literarnih del sodelavcev Gajeve *Danice*. Čeprav je Kranjec France Prešeren zelo cenil slovničarsko in slovaropisno delo vzhodnoštajerskega duhovnika Antona Murka, pa se je negativno odzval na njegovo izdajo Volkmerjevih basni in pesmi, pri (ne)sprejemanju slovenskih pesmi Stanka Vraza v tridesetih letih pa je odločilno vlogo odigralo vprašanje jezikovnega poenotenja osrednje- in vzhodnoslovenskega prostora, ki se je zgodilo šele po Svetčevi objavi t. i. novih oblik leta 1850. Recepcija panonske literarne tradicije je bila na

¹⁷⁸⁸ Smolik, *Odmev verskih resnic*, § 594.

Štajerskem razvidna zgolj v župnijah vzhodno od črte Ormož–Ljutomer (Šefova pesmarica, Modrinjakovo pesništvo).

Tudi prekmursko ozemlje je bilo v preteklosti upravno in cerkveno neenotno, saj je gornje Prekmurje (soboška dekanija, monoštrska dekanija) sodilo pod gjursko škofijo in skupaj z gradiščanskimi Hrvati v upravno enoto Železna županija. V tem delu ozemlja so se katoličani lahko v župniji srečevali z evangeličani in spoznavali njihovo slovstvo. V tem delu prekmurskega ozemlja je namreč izpričana velika recepcija protestantskih pesmi pri katoliških kantorjih, ki so si zapisovali pesmi za pogrebe in bedenja. Recepcija kajkavskega pesništva in jezika se je med prekmurskimi pisci obdržala mnogo dlje kot pri štajerskih, saj so bili tesneje medsebojno povezani; do leta 1777 cerkveno (zagrebška nadškofija), do konca prve svetovne vojne pa tudi upravno (Zalska županija, Šomodska županija). Gotovo so poznali tudi gradiščanske molitvenike, vendar jim čakavska različica hrvaškega knjižnega jezika ni bila tako blizu, da bi se njen vpliv kakor koli izrazil v prekmurskih besedilih. Drugačna situacija je vidna pri sprejemanju kajkavščine, saj se je ta vpliv v rokopisih obdržal precej dlje kot pa v natisnjenih delih.

Če zanemarimo ločevanje med rokopisnim in tiskanim gradivom, lahko ugotovimo, da se produkcija slovenskih del v mariborskem in celjskem okrožju ne razlikuje bistveno oz. je glede na moj popis celo večja v mariborskem okrožju, ki v zgodovinskih virih izpričuje manj številčno slovensko prebivalstvo kot celjsko okrožje. Drugačno sliko dobimo, če upoštevamo le kraj natisa, saj so se pesmarice tiskale predvsem v Gradcu (6), nato v Radgoni (3), na Ptuju (1), v Celju (1), Mariboru (1) in Ljubljani (1). Podobno sliko dobimo, če pogledamo še kraj natisa katekizmov, lekcionarjev in molitvenikov: Gradec (12), Celje (7), Maribor (5), Celovec (2), Ljubljana (2), Radgona (2) in Ptuj (1). Rokopisni in tiskani pesniški almanahi in zbirke pesmi več avtorjev so večinoma nastajali in se tiskali v Celovcu, kjer so se šolali bogoslovci celjskega okrožja in lavantinske škofije, v Mariboru pa je bil v tem času znan le en pesniški list – *Sprotuletna vijolica*, saj Vrazov načrt za izdelavo *Metuljčka* po vzoru *Kranjske čbelice* ni bil uresničen.

Pesniška ustvarjalnost v prekmurskem jezikovnem prostoru je veliko bolj razgibana. Kot kulturni kraji (kraji tiskarn in kraji založb) se pričnejo pojavljati mesta Halle, Sopron, Sombotel, Radgona, Kermendin, Kőszeg, Lendava in Murska Sobota. Protestantska besedila so nastajala v univerzi-

tetnih in šolskih središčih, kot sta bila Bratislava in Šopron, v artikularnih krajih Čobin in Šurd ali pa v posameznih prekmurskih župnijah zgolj za lokalno versko rabo. V protestantskih novoustanovljenih cerkvenih občinah so nastajala dela v Križevcih, Puconcih in na Hodošu. Na območju soboške dekanije je nastalo vsaj 49 katoliških pesmaric, na območju lendavske dekanije tri, na območju monoštrske dekanije pa 37 pesmaric. K tem je treba prišteti še 13 protestantskih pesmaric.

Moja raziskava predvsem dopolnjuje do sedaj znan nabor pesmi, ki je obstajal v kranjskem, koroškem, vzhodnoštajerskem, prekmurskem in beneškoslovenskem prostoru. Delno je bila potrjena ugotovitev Martine Orožen,¹⁷⁸⁹ da so te vse do 19. stoletja obstajale v pokrajinskih razlikovalnih ubeseditvah, tako vsebinskih kot jezikovnih, medtem ko naj bi v 19. stoletju prišlo do preloma s staro tradicijo. Rokopisne pesmarice, ki sem jih zajela v obravnavo, kažejo staro prepisovalsko tradicijo tudi še v 19. stoletju. V korpus sem sprejela skupno 934 štajerskih pesmi ter ugotavljala njihovo recepcijo v izbranih koroških, goriških in kranjskih pesmaricah. Korpus prekmurskih pesmi obsega 1013 pesmi, primerjan pa je bil z izbranimi kajkavskimi in gradiščanskohrvaškimi pesmaricami in pesmimi v molitvenikih. V tem korpusu ni bilo zaznati tolikšnega preloma s starejšo tradicijo, saj se je ta nadaljevala v rokopisih skozi celotno 19. stoletje, in to neodvisno od tiskanih pesniških knjig. Z odkrivanjem in objavljanjem vedno novih in novih rokopisnih pesmaric se odkrivajo perspektive tovrstnega raziskovanja za prihodnja leta, vendar si moramo priznati, da mnoge pesmi niso bile zapisane in so obstajale zgolj v ustni obliki. Tako je bil skupni slovenski repertoar cerkvene pesmi najverjetneje precej večji, kot bomo to lahko kadar koli dokazali.

Korpus posvetnih pesmi je v primerjavi z nabožnim precej manjši (253 pesmi na Štajerskem), saj se te pričnejo pojavljati in zapisovati mnogo kasneje. Z vključitvijo nekaterih drugih prav tako pogostih pesniških žanrov, še posebej didaktične pesmi, epigrama, satire, stanovske in anakreontske pesmi, pa se kažejo perspektive za nadaljnje raziskovanje slovenskega pesništva. Slovenska posvetna pesem je prevzela najpogostejše in najbolj priljubljene kitične oblike, ki so bile posredovane v cerkvenih pesmaricah (predvsem romarsko kitico), vendar je uvedla številne nove oblike iz nemškega, italijanskega ali

¹⁷⁸⁹ Orožen, *Kulturološki pogled*, str. 399.

starejšega antičnega pesništva (predvsem sonet in elegični distih). Prav tako je prevzela marsikatero nabožno pesniško podobo in idejo, kot na primer hrepenenje po nebesih in ničevost vsega posvetnega. S stilnimi smermi se v monografiji nisem ukvarjala, vendar so nakazani nekateri vidnejši idejni problemi, kot je pojmovanje duše, telesa in narave v slovenski poeziji prve polovice 19. stoletja. Štajerski pesniki doživljajo nasprotje med osebnim jazom in svetom, izhod iz tega stanja večinoma iščejo v religiji, svetobolje pa je značilno bolj za tiste redke pesnike, ki niso bili duhovniškega stanu. Pri teh je tudi opazno ukvarjanje z vprašanjem o svobodi, vojskovanju in pesniškem ustvarjanju. Opazna je motivna podobnost med slovenskimi pesniki v različnih pokrajinah, čemur se je treba v prihodnjih raziskavah še bolj posvetiti (npr. ječa, barka, morje, venec, kača, hrast, lipa).

Posvetno pesništvo v Prekmurju je bilo precej bolj odvisno od madžarskih literarnih predlog, pri pesmih, kjer v naslovu ni bilo nakazano, da je pesem prevedena ali prirejena iz madžarskega izvirnika, pa je zelo težko ugotoviti morebitno predlogo ali izvirnost prekmurskega pisca. Prekmurski pisci v nasprotju s štajerskimi v 19. stoletju niso izdali nobene posvetne pesmarice, zato sem se morala pri raziskovanju posvetnega pesništva osredotočiti na rokopisno gradivo in pregledati nekatere žanrsko raznovrstne tiske, ki so vključevali tudi pesmi, kot je to značilno za svatbeno knjigo *Staršinstvo i zvačinstvo*. Raziskovanje posvetnega pesništva je še posebej težavno, saj večkrat ni jasno, ali je pesem zapis neke prekmurske ali kajkavske ljudske pesmi ali gre zgolj za prevod madžarskih ljudskih pesmi.

Prekmursko pesniško izročilo je posebno zaradi svoje panonske samobitnosti, stika s sosednjimi kulturnimi prostori (madžarskim, kajkavskim in gradiščanskim) ter bogate protestantske knjižne tradicije. Slovensko pesništvo dopolnjuje z izvirnim knjižnojezikovnim sistemom, daljšo kontinuiteto rokopisne tradicije in literarnimi vplivi, ki jih drugod ni bilo v enaki meri. Kljub posebnostim je prekmursko pesništvo del skupnega slovenskega literarnega sveta, s katerim si deli temeljne nabožne pesmi, ustno-rokopisno kontinuiteto kot glaven način ohranjanja slovenske pesniške besede ter skupno prizadevanje za knjižno normo: čeprav se je v Prekmurju uveljavila pozneje, je težila k vseslovenski povezanosti.

15 SEZNAM KRATIC IN OKRAJŠAV

BP – Berkejeva pesmarica
CO – Cithara Octochorda
dLib – Digitalna knjižnica Slovenije
MNP – Markišavsko-nedeliščanska pesmarica
MP I – Martjanska pesmarica I
MP II – Martjanska pesmarica II
NŠAM – Nadškofijski arhiv Maribor
NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica
P – Paglovčev rokopis
PAM – Pokrajinski arhiv Maribor
PIŠK – Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota
PP – Pertočka pesmarica
PŽT – Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja
RRSS – Register rokopisov slovenskega slovstva
SBS – Slovensko baročno slovstvo
ŠAMS – Škofijski arhiv Murska Sobota
ŠM – Modrinjakova pesmarica
UKM – Univerzitetna knjižnica Maribor
VP – Varaždinska pesmarica

16 VIRI IN LITERATURA

Rokopisni in arhivski viri

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU), Zagreb:

- I a 98, *Pjesmarica Nikole Šafrana s kraja 18. stoljeća.*
- I b 119, *Pjesmarica Donata Fodrocija.*
- I b 16, *Pjesme kajkavske 18. stoljeća.*
- II a 23, *Pjesmarica Ignaca Bedekovića.*
- II b 129, *Popevke po Ladislavu Forko.*
- VII – 12, *Popevke horvatske znutra popisane leta 1780.*
- VII – 10, *Popevke horvacke prepisane leta 1796.*
- VIII – 165, *Crkvena pjesmarica s kraja 18. i početka 19. stoljeća.*
- XV – 23/c I. g 25, *Rukopisna zbirka iz ostavštine Ivana Kukuljevića.*

Arhiv Škofije Murska Sobota (ŠAMS):

- Ms 26, *Katoliška cerkvena pesmarica Štefana Kozla.*
- Ms 35, *Večeslavska pesmarica Jožefa Haužarja.*
- Ms 37, *Kozarjeve Pesmene knige.*
- Ms 38, *Pesmarica Katarine in Vendela Bočkora.*
- Ms 39, *Katoliška cerkvena pesmarica Andraža Horvata.*
- Ms 48, *Pesmarica Mihaela Benceja II.*
- Ro 2, *Prekmurska katoliška pesmarica Jurija Šlebiča.*
- Ro 15, *Katoliška cerkvena pesmarica iz Pertoče.*
- Ro 21, *Pesmarica Mihaela Benceja I.*
- Ro 24, *Večeslavska pesmarica Jožefa Haužarja.*

Biblioteka Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU):

- R 23, Hašnik Jožef: *Zvezek pesmi in drugo.*

Evángelikus Országos Levéltár (EOL), Budimpešta:

- Dunántúli vir, Can. vis., 5, 8. 1794; 5.0., 1v. 1798.

Gradski muzej Varaždin (GMV):

- št. 1517, *Varaždinska pjesmarica I.*
- št. 719, *Varaždinska pjesmarica II.*

Magyar Nemzeti Levéltár Vasvármegyei Levéltára (VAML), Sombotel:

– Lülük, Te velke ABC.

Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu (NSK):

- R 3140, *Pjesmarica Jurja Ščrbačica*.
- R 3629, *Pavlinski zbornik*.
- R 3631, *Canticum*.
- R 3949, *Ludbreška pjesmarica*.
- R 4087, *Pesme horvatske*.
- R 6838, *Philomela sacra*.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM):

- šk. 1, *Kronika župnije Kamnica*.
- N 1, *Pesmarica Katarine Copot iz Beltincev*.
- N 2, *Latinske, madžarske in prekmurske pesmi Mihaela Županeka*.
- N 5, *Mrliška pesmarica Štefana Kereca*.
- Ro 6, *Prekmurska pesmarica Adama Ritoperja*.
- Ro 7, *Énekes Könyv Mihaela Županeka*.
- Ro 10, *Županekove Nedelne pesmi I*.
- Ro 11, *Županekove Nedelne pesmi II*.
- Ro 12, *Prekmurske mrliške pesmi Mihaela Županeka*.
- Ro 13, *Mrtvečne pesmi Janoša Županeka*.
- Ro 15, *Énekes könyv Janoša Županeka*.
- Ro 27, *Vidonska pesmarica Jožefa Gyergyeka*.
- Ro 29, *Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Matije Graba*.
- Ro 30, *Vidonska procesijska pesmarica Antona Kereca*.
- Ro 31, *Vidonska romarska pesmarica*.
- Ro 32, *Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Franca Graba*.
- Ro 33, *Pečnarovska pesmarica Mihaela Kereca*.
- Ro 34, *Katoliška cerkvena pesmarica iz Prosečke vasi*.

Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Rokopisna zbirka:

- Ms 190, *Hymni*.
- Ms 1318, *Ambrožič Jožef: Cerkevne pesmarice* (zv. I, II, III, IV, VI, VII)
- Ms 1320, *Cerkvena pesmarica iz Prekmurja*.
- Ms 1400, *Gomilšak Jakob, Zapuščina. III. Tuja dela: Muršec Josip, Pesme*.
- Ms 1485, *Zbirke pesmi. I. Pesmarice: 1. Markišavska pesmarica iz leta 1631*.
- Ms 1485, *Zbirke pesmi. I. Pesmarice: 2. Nabožna (cerkvena) pesmarica iz leta 1798*.

- Ms 1485, *Zbirke pesmi. I. Pesmarice: 12. Prekmurska pesmarica* (zap. Joanes Sadi).
- Ms 1485, *Zbirke pesmi. I. Pesmarice: 14. Prekmurska protestantska pesmarica.*
- Ms 1485, *Zbirke pesmi I. Pesmarice: 15. Prekmurska rokopisna pesmarica.*
- Ms 1485, *Zbirke pesmi. II. Nabožne pesmi: 4. Nabožne in ljudske pesmi.*
- Ms 1492, *Ilešič Fran, Zapuščina. IV. Tuje ostaline: 3. Jakob Košar, Dela.*
- Ms 1869, *Hašnik Jožef, Ostalina.*
- R 0 75843/adl. 1, Franc Mihael Paglovec: *Cantilenae variae partim antiquae partim novae in hunc libellum transcriptae, ne pereant, et oblivioni dentur ac ut posteris devoto usui esse queant.* [Privezano k: Stržinar, Ahacij: Catholish kershanskiga vuka peissme, 1729.]
- R 281102/adl. 4, *Foglarjeva pesmarica.* [Privezano k: Lavrenčič, Primož: Missionske catholish karshanske pejsme, 1752.]

Pokrajinski arhiv Maribor (PAM):

- Zbirka gradiva za Prekmurje, Nabožna besedila, rokopisi in knjige, ki se nanašajo na Prekmurje, Rokopisi z nabožnimi sestavki v prekmurskem narečju, 0039/009/00002.

Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota (PIŠK):

- Ro 2, *Posvetna rokopisna pesmarica Franca Bediča.*
- Ro 3, *Liber et Nota: Stipendiarum I erogationum [Vas] Hidegk[ut] Borovnjak.*
- Ro 4, *Prekmurska katoliška pesmarica Franca Bagole.*
- Ro 5, *Vsakojačke svecke pesmi II.*
- Ro 10, *Prekmurska katoliška pesmarica Ferenca Fariča.*
- Ro 11, *Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja.*
- Ro 64, *Borovnjak, Egyházi énekek.*
- Ro 65, *Prekmurska nabožna pesmarica Franca Žamparja.*
- Ro 66, *Borovnjakova madžarska pesmarica.*
- Ro 67, *Marijina pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šümeca.*
- Ro 75, *Katoliška cerkvena pesmarica Franca Flisarja.*
- Ro 96, *Prekmurska katoliška pesmarica Ane Čontala.*
- Ro 110, *Prekmurska katoliška pesmarica Štefana Prše in Ivana Kolenka.*
- Ro 111, *Prekmurska katoliška pesmarica iz 1851.*
- Ro 113, *Pesmarica Franca Bedija in Janoša Horvata.*
- Ro 132, *Pesmarica Julije Časar.*
- Ro 133, *Pesmarica Janoša Kerčmarja.*
- Ro 134, *Pesmene ete knige.*
- Ro 137, *Pesmarica Franca Horvata iz Nuskove.*
- Ro 150, *Prekmurska protestantska pesmarica Janoša Rituperja.*

Slovenski šolski muzej:

- Marijinoceljska pesmarica. Sedem lepeh svetih pesem od Gore Olske v Spodnim Štajerskim. [Privezano k: *Obchinzka knisicza zpitavanya teh pet glavnih stukov maloga katekizmussa*, 1764.]

Szombathelyi Egyházmegyei Levéltár (SzEL):

- Püspöki Levéltár, Acta Cancellariae, Visitationes canonicae, (I.3.D.), Szily-féle can. vis. 6. köt.

Univerzitetna knjižnica Maribor (UKM), Rokopisna zbirka:

- Ms 7, *Modrinjak, Štefan, Pesmi, 1. Pesmi starca Modrinjaka (prepis Mateja Slekovca).*
- Ms 7, *Modrinjak, Štefan, Pesmi, 2. Modrinjakove pesmi.*
- Ms 20, *Pesni k' začetku S. Maše.*
- Ms 25, *Verbnjak, Franc, Cirkvene popevke od Gospoda Franca Verbnjaka.*
- Ms 28, *Črnko, Franc, Lieder- büchlein bey der heiligen Messe für mich Tschernko Franz Schüler der 2t: Classe an der Trivialschule zu St. Barbara bey Wurmberg.*
- Ms 32, *Lipold, Jožef, Pesmi.*
- Ms 43, *Volkmer, Leopold, Pridige in pesmi, 3. Pesem pred naj svetešem zakramenti iz latinske svetega Tomaža Aquina prestavlena.*
- Ms 44, *Volkmer, Leopold – Štefan Modrinjak – Urban Jarnik, 2. Devet pesmi Štefana Modrinjaka (v prepisu Franca Cvetka).*
- Ms 44, *Volkmer, Leopold – Štefan Modrinjak – Urban Jarnik, 4. Osem pesmi Leopolda Volkmerja.*
- Ms 45, *Modrinjak, Štefan, Pesmi, 1. Popevka od Tobaka.*
- Ms 45, *Modrinjak, Štefan, Pesmi, 5. Punica zeta tuži.*
- Ms 45, *Modrinjak, Štefan, Pesmi, 6. Pesmi iz zapuščine Š. Modrinjaka.*
- Ms 45, *Modrinjak, Štefan, Pesmi, 7. Pesem o nevoljnem siromaku.*
- Ms 47, *Volkmer, Leopold: Pesme k Božji službi vu Rimski katoliški cikrvi vekši tal iz nemškega ino latinskega na slovensko prestavlene.*
- Ms 56, *Martjanska pesmarica I.*
- Ms 57, *Martjanska pesmarica II.*
- Ms 68, *Pobožne umetne.*
- Ms 73, *Plohl, Vid, Popevke.*
- Ms 87, *Majcen, Jožef, Pesni.*
- Ms 102, *Kosi, Blaž, Cerkvene pesmi.*
- Ms 104, *Šef, Ivan, Cantuale Ecclesiasticum iliti Kniga czirkveneh Popevk.*
- Ms 110, *Lah, Anton, Zapuščina.*

- Ms 117, *Krempl, Anton, Historie ali Dogodivšine Štajerske zemle s posebnim pogledom na Slovence.*
- Ms 118, *Glades, Boštjan, Windische Lieder in der Kirche und zu Hause zu singen, gesammelt und geschrieben von Sebastian Glades gewester Schullehrer in Maria Rast im Fahre 1834. Iiter Theil.*
- Ms 123, *Slomšek, Anton Martin, Slovenstvo.*
- Ms 124, *Pesme za pokušno.*
- Ms 127, *Jurjeve pesmi.*
- Ms 129, *Zbirka slovenskih pesmi.*
- Ms 130, *Pesmarica nemških in slovenskih pesmi.*
- Ms 138, *Pajek, Jožef, Zapuščina III, 15. Štiri pesmi, ki jih je zbral Matija Pavša.*
- Ms 138, *Pajek, Jožef, Zapuščina III, 16. Franc Hriberšek: Tri pesmarice.*
- Ms 139, *Sprotuletna vijolica.*
- Ms 143, *Cantiones Mortuales.*
- Ms 158, *Pesmarica: Pesem na mest Dijess illa.*
- Ms 598, *Darovanje gospodi doktoru, odičenemu Štajerske zemle pevcu, gospodu doktor Rudolf Puff darovali njegovi slovenski vučenci.*
- Ms 838, *Gaber, Mihael, Pesmarici.*

Spletni viri

Register rokopisov slovenskega slovstva (RRSS) (ur. Matija Ogrin). Ljubljana: ZRC SAZU, 2022:

- RRSS, Ms 022: *Krebsova pesmarica.* https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_022 (dostop: 16. 6. 2025).
- RRSS, Ms 050: *Mašne in liturgične pesmi.* https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_050 (dostop: 16. 6. 2025).
- RRSS, Ms 052: *Cerkvene pesmi in molitve.* https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_052 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 053: *Bukvice molitvene.* https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_053 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 055: *Verbnjak, Franc, Cirkvene popevke.* https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_055 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 064: *Modrinjak, Štefan, 20 izvirnih Modrinjakovih pesmi.* https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_064 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 068: *Volkmer, Leopold, Pesme k Božji službi vu Rimski Katolški cirkvi na slovensko prestavlene od Leopolda Volkmera.* https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_068 (dostop: 24. 6. 2025).

- RRSS, Ms 108: Kadunc, Anton, Pesmarica Antona Kadunca. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_108 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 113: Pesmarica iz Gorij. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_113 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 114: Stomaška pesmarica. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_114 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 115: Pesmarica s Svete Planine. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_115 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 116: Škof, Janez, Rokopis iz Zaklanca. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_116 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 132: Grebelnik, Jožef, Grebelnikova pesmarica. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_132 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 133: Hriberškove pesmarice. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_133 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 134: RRSS 134: Gladesova pesmarica. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_134 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 146: Berke, Blaž, Berkejeva pesmarica. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_146 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 148: Gaber, Mihael, Pesmarica Mihaela Gaberja. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_148 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 149: Gaber, Mihael, Katoliška mrliška pesmarica iz Gerečavcev. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_149 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 150: Borovnjak, Jožef, Prekmurska katoliška pesmarica Jožefa Borovnjaka. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_150 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 151: Prekmurska katoliška pesmarica Franca Flisarja. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_151 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 152: Prekmurska katoliška pesmarica Franca Bagole. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_152 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 153: Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_153 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 154: Kozel, Štefan, Prekmurska katoliška pesmarica Štefana Kozla. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_154 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 155: Šlebič, Jurij, Prekmurska katoliška pesmarica Jurija Šlebiča. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_155 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 173: Prekmurska katoliška pesmarica Ferenc Fariča. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_173 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 185: Horvat, Andraž, Katoliška cerkvena pesmarica Andraža Horvata iz Gornjega Senika. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_185 (dostop: 24. 6. 2025).

- RRSS, Ms 186: Bočkor, Vendel; Bočkor, Katarina, Pesmarica Katarine in Vendela Bočkora iz 1902/1904. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_186 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 187: Kozar, Štefan. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_187 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 188: Kerec, Mihael, Pečnarovska pesmarica iz 1844. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_188 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 189: Gyergyek, Jožef, Kerec, Štefan, Vidonska pesmarica iz 1803. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_189 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 195: Markišavsko-nedeliščanska pesmarica. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_195 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 196: Prekmurska protestantska pesmarica Janoša Rituperja. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_196 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 197: Cantiones Mortuales. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_197 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 198: Šadl, Janez, Šadlova pesmarica. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_198 (dostop 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 199: Martjanska pesmarica II. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_199 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 200: Prekmurska katoliška pesmarica iz 1820. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_200 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 201: Prekmurska katoliška pesmarica Ane Čontala. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_201 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 202: Kosi, Blaž, Pesmarica Blaža Kosija. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_202 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 203: Šef, Ivan, Cantuale Ecclesiasticum iliti Kniga cirkveneh popevk. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_203 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 204: Pertočka pesmarica. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_204 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 205: Dündek, Matjaž, Marijina pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_205 (dostop: 24. 6. 2025).
- RRSS, Ms 211: Ritoper, Adam, Prekmurska pesmarica Adama Ritoperja. https://rrss.manuscripta.zrc-sazu.si/rrss_ms_211 (dostop: 24. 6. 2025).

Slovensko baročno slovstvo (SBS) (ur. Matija Ogrin). Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2024:

Blaž Kosi: *Cerkvene pesmi* (diplomatični prepis Maja Lampret, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_202 (dostop: 24. 6. 2025).

Cantiones Michaelis Gaber (diplomatični prepis Špela Kovačič, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_148 (dostop: 24. 6. 2025).

Cantiones Mortuales (diplomatični prepis Špela Kovačič, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_197 (dostop: 24. 6. 2025).

Cirkvene popevke od gospoda Franca Verbnjaka (diplomatični prepis Ana Korošec, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_055_1 (dostop: 16. 6. 2025).

Franc Verbnjak: *Pesme od svetnic* (diplomatični prepis Ana Korošec, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_055_3 (dostop: 24. 6. 2025).

Franc Verbnjak: *Pesme od svetnikov* (diplomatični prepis Ana Korošec, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_055_2 (dostop: 24. 6. 2025).

Ivan Šef: *Cantuale Ecclesiasticum iliti Kniga cirkveneh popevk* (diplomatični prepis Špela Kovačič, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_203 (dostop: 24. 6. 2025).

Katoliška mrliška pesmarica iz Gerečavcev (diplomatični prepis Špela Kovačič, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_149 (dostop: 16. 6. 2025).

Martjanska pesmarica II (diplomatični prepis Akoš Dončec, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_199 (dostop: 24. 6. 2025).

Pesme k Božji službi v Rimski Katoliški cirkvi na slovensko prestavljene od Leopolda Volkmera (diplomatični prepis Špela Kovačič, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_068 (dostop: 24. 6. 2025).

Pesmarica s Svete Planine (diplomatični prepis Manja Očepek, ur. Matija Ogrin). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_115 (dostop: 24. 6. 2025).

Slovenske dúhovne pesmi pisane po Berke Balaši (diplomatični prepis Denis Režonja, Špela Kovačič, ur. Nina Ditmajer). https://sbs.manuscripta.zrc-sazu.si/sbs_dipl_ms_146 (dostop: 16. 6. 2025).

Župnija Frankolovo, Matične knjige. <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/frankolovo/> (dostop: 16. 6. 2025):

Krstna knjiga 1800–1827, 00572.

Župnija Mureck, Matične knjige. <https://data.matricula-online.eu/sl/oesterreich/graz-seckau/mureck/> (dostop: 16. 6. 2025):

Krstni indeks 1712–1735, 2048.

Krstni indeks 1770–1785, 2049.

Župnija Pertoča, Matične knjige. <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/pertoca/> (dostop: 16. 6. 2025):

Krstna knjiga 1797–1857, 04856.

Mrliška knjiga 1742–1798, 04860.

Krstna knjiga 1797–1857, 04856.

Krstna knjiga 1753–1797, 04855.

Literatura

Ahačič, Kozma: Ljudski pesnik Matevž Kračman. *Šmarska knjiga* (ur. Jakob Müller).

Šmarje - Sap: Kulturno-raziskovalno društvo Turenček, 2007, str. 437–454.

Alte catholische geistliche Kirchengesäng. Paderborn: Matthaeo Pontano, 1609.

Andrejek, Tadeja: Območje fevdalnih zemljišč Gornja Lendava in Murska Sobota. *Trije gradovi, dve deželi, ena zgodba* (ur. Metka Fujs). Murska Sobota: Pomurski muzej, 2019, str. 13–20.

Andrić, Nikola: Izvori starih kajkavskih drama. *Rad JAZU*, 146, 1901, str. 1–77.

Avsenik Nabergoj, Irena: *Literarne oblike v Svetem pismu in odmevi v poznejši judovsko-krščanski kulturi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2021.

Badalić, Josip: *Jugoslavica usque ad annum MDC: Bibliographie der südslawischen Frühdrucke*. Baden-Baden: Librairie Heitz, 1966.

Bakoš, Mihal: *Nouvi Gráduvál, vu sterom sze vö zebráne, pobougsane, i zdaj vete nuovi réd posztávlene dühovne peszmi nahájajo szamomi Bougi na diko vö dáni*. V Soproni: Siesz, 1789.

Bán, Imre: Književnost do XIX veka. *Istorija mađarske književnosti* (ur. Imre Bán idr.). Novi Sad: Matica srpska, 1976, str. 1–80.

Bär, Nikolaus: *Ornithophonia sive harmonia melicarum avium*. Bremen: Wesselius, 1695.

Barbarič, Štefan: Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do sredine 19. stoletja. *Panonski zbornik* (ur. Franc Zadravec). Murska Sobota: Pomurska založba, 1966, str. 72–103.

- Barbarič, Štefan: Stara prekmurska književnost ob vzhodnoštajerski in kajkavski hrvatski. *Študije o jeziku in slovstvu*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1973, str. 11–29.
- Barla, Mihal: *Krszcsanszke nôve peszmene knige*. V Soproni, 1823.
- Barlé, Janko: Nešto o crkvenim jačkama ugarskih Hrvata. *Sv. Cecilija*, 11/5-6, 1917, str. 149–156, 181–187.
- Barlé, Janko: *Pavlska pjesmarica iz godine 1644*. Zagreb: Nadbiskupijska tiskara, 1917.
- Barta, Janoš: Književnost XIX veka. *Istorija mađarske književnosti* (ur. Imre Ban idr.). Novi Sad: Matica srpska, 1976, str. 83–193.
- Bartolić, Zvonimir: *Majka Katarina: Biografski i književno-povijesni kolaž o Ani Katarini Frankopan-Zrinski & Putni tovaruš*. Čakovec, Zagreb: Matica hrvatska, Zrinski, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2006.
- Bartolić, Zvonimir: Petar Berke i njegov Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatskoga. *Dani Hvarskoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 21/1, 1995, str. 193–199.
- Bartolić, Zvonimir: Sjetimo se hrvatske banice, književnice i mučenice Katarine Zrinski. *Hrvatski kajkavski kolendar*, 2003, str. 70–77.
- Beecroft, Alexander: *An Ecology of World Literature: From Antiquity to the Present Day*. London, New York: Verso, 2015.
- Benčić, Nikola: *Književnost gradišćanskih Hrvata od XVI. stoljeća do 1921*. Zagreb: Sekcija DHK i hrvatskoga centra P.E.N-a za proučavanje književnosti u hrvatskom iseljeništvu, 1998.
- Benzing, Josef: Bartsch, Zacharias. *Neue Deutsche Biographie*, 1. München: Duncker & Humblot, 1953. <https://www.deutsche-biographie.de/pnd119614103.html#ndbcontent> (dostop: 18. 4. 2024).
- Berke, Peter: *Kinč osebujni slavnoga Orsaga Horvatckoga* (ur. Alojz Jembrih). Marija Bistrica: Nacionalno svetište Majke božje bistričke, 1995.
- Bernhard, Jan Andrea: Die Bedeutung der Magnatenhöfe für die Reformation in Slowenien und Kroatien. *Jeziki, identitete, pripadnosti med središči in obrobji: V počastitev 500. obletnice rojstva Primoža Trubarja* (ur. Kozma Ahačič, Petra Testen). Ljubljana: Založba ZRC, 2011, str. 53–72.
- Berschlin, Helmut: Interne und externe Sprachgeschichte. *Lexikon der Romanistischen Linguistik, I/2: Methodologie (Sprache in der Gesellschaft / Sprache und Klassifikation / Datensammlung und -verarbeitung)* (ur. Günter Holtus idr.). Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2001, str. 627–637.
- Bertholet, Alfred: *Wörterbuch der Religionen*. Stuttgart: Kröner, 1962.
- Bogišić, Rafo: Katarina Frankopan-Zrinski: U povodu 325. godišnjice pjesnikinje. *Forum*, 37/7-8, 1998, str. 719–740.

- Bogović, Lovro: *Hisa Zlata ... zgrajena pri Sz. Brigu Kalvarie ... Blasenoi Diviczi Marii Selézanszkoi offrovana, ter sz. Otczu Szerafinszjkom priporoča, za oba trenje pobožne hrvaške ljudi: va koi sze nakajaju izbrane molitve, offacziumi, litanie, fratrinsztvo, blagoslovi, crist path, prijetne jacske, kerschanszki nauk, y zerczalo k-sz. szpovidi*. Soproni: Pri Josefu Szieszu, 1754.
- Bojc, Etbin: Doneski h gradivu za zgodovino šolstva na območju sedanje občine Ptuj. *Poetovio – Ptuj 69–1969: Zbornik razprav ob tisočdevetstoletnici* (ur. Vladimir Bračič). Maribor: Obzorja, 1969, str. 226–256.
- Bojc, Etbin: Kratke biografije naših najstarejših šolnikov. *Nova pot*, XXII/1-3, 1970, str. 123–135.
- Bojc, Etbin: Šole in učiteljstvo na slovenskem Štajerskem pred sto leti. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 7/1, 1971, str. 83–98.
- Borchers, Ingelore: *Oppeln: Ein Marsch-, Moor- und Geestdorf im Elbe-We-ser-Dreieck*. [Bülkau], [Norderstedt]: Kapellengemeinde Oppeln Books on Demand, 2001.
- Bori, Imre: Egy kaj-horvát dalaskönyv magyar ededetü verseiről. *Tanulmányok - Studije*, 6, 1973, str. 33–45.
- Borovnjak, Jožef: *Dühovna brána ali knizsica puna lepih návukov molitev i peszem za kath. kerscsenike*. V Radgoni: Weitzinger, 1871.
- Borovnjak, Jožef: *Szvėti angel csuár ali vodnik v-nebésza*. V Radgoni: Weitzinger, 1875.
- Borsa, Gedeon: A szeben nyomdam a XVI. század utolsó negyedeben. *Könyvtörténeti irások*, I. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 1996, str. 126–127.
- Borsa, Gedeon: Deutsche Buchdrucker des 17. Jahrhunderts in Ungarn. *Wolfenbütteler Schriften zur Geschichte des Buchwesens*, VI, 1980, str. 67–87.
- Borsa, Gedeon: Die Buchdruckerfamilie Hoffhalter. *Gutenberg Jahrbuch*, 1970, str. 225–229.
- Bošnjak, Blanka: Leopold Volkmer in razvoj vzhodnoštajerske književnosti na prelomu 18. in 19. stoletja. *Leopold Volkmer, prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora, 106), 2015, str. 55–71.
- Bratulić, Josip: Pjesnikinja Ana Katarina Zrinska i pjesme u njezinoj Pjesmarici. *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2015, str. 277–319.
- Breu, Josef: *Die Kroatensiedlung im Burgenland und in den anschließenden Gebieten*. Wien: Verlag Franz Deuticke, 1970.
- Brezovački, Tito: *Dramska djela; Pjesme*. Zagreb: Zora, Matica hrvatska, 1973.
- Brezovački, Tito: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013–2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/brezovacki-tito> (dostop: 20. 10. 2024).

- Brozović, Dalibor: O ulozi Ljudevita Gaja u završnoj etapi hrvatske jezične unifikacije. *Radovi instituta za hrvatsku povijest*, 3, 1973, str. 35–63.
- Bruijn, J. T. P. de: Hammer-Purgstall, Joseph Freiherr von. *Encyclopaedia Iranica*, XI/6, 2003, str. 644–646. <http://www.iranicaonline.org/articles/hammer-purgstall> (dostop: 16. april 2024).
- Brumen, Niki: Knjigarne in papirnice v Pomurju. *Kronika*, 19/2, 1971, str. 105–109.
- Budišćak, Vanja: Pesme horvatske Katarine Patačić: Rokoko »na domače«. *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, 46/4-5, 2013, str. 323–324.
- Bukovič, Anton: *Družba Jezusova na slovenskem Štajerskem*. [Tipkopis]. Maribor, 1959.
- Buttolo, Franca: Biografija Fanny Haussmann. *Skrivnost Fanny Haussmann* (ur. Emica Antončič). Maribor: Aristej, 2017, str. 8–25.
- Buturac, Josip: *Marija Bistrica 1209–1993: Povijest župe i prošteništa*. Marija Bistrica: Nacionalno svetišče Majke Božje Bistričke, 1993.
- Buturac, Josip: *Zaključci hrvatskog sabora, I: 1631–1693; II: 1693–1713*. Zagreb: Državni arhiv NR Hrvatske, 1958.
- Carniola, Carinthia and Styria*. London: H.M. Stationery Office, 1920.
- Cecilija: Cerkvena pesmarica*. V Celovcu: Družba sv. Mohora, 1883–1884.
- Cithara octochorda, seu Cantus sacri Latino-Croatice, quos in octo partes pro diversis anni temporibus distributos, ac choralis methodo adornatos, pia sua munificentia in lucem prodire jussit alma, et vetustissima Cathedralis ecclesia Zagrabienensis*. Zagrabiae: Typis Antonii Reiner, 1757.
- Croata, Miroslav Vuk: *Hrvatske uskrsnice*. Zagreb: Feletar, 1998.
- Csaplovics, Johann: *Croaten und Wenden in Ungern*. Pressburg: Weber, 1828.
- Cvekan, Paškal, Zdravko Blažeković: Directory of Organists, Cantors, and Organ Builders in the Provincia Sancti Ladislai Regis (1661–1899), Northern Croatia. Organists. 1990. <https://www.academia.edu/> (dostop: 30. 6. 2025).
- Cvetko, Dragotin: *Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem*. Ljubljana: DZS, 1958.
- Cvetko, Igor: *Jaz sem Vodovnik Juri: O slovenskem ljudskem pevcu: 1791–1858*. Ljubljana, Slovenske Konjice: Partizanska knjiga, Kulturna skupnost občine, 1988.
- Czigány, Lóránt: *A History of Hungarian Literature: From the Earliest Times to the mid-1970's*. 1984. <https://mek.oszk.hu/02000/02042/html/index.html> (dostop: 24. 6. 2025).
- Čeh Steger, Jožica: Dvojezično pesništvo Fanny Haussmann v literarnozgodovinskem kontekstu. *Skrivnost Fanny Haussmann* (ur. Emica Antončič). Maribor: Aristej, 2017, str. 39–46.

- Čeh Steger, Jožica: Jožef Borovnjak v luči sodobnikov in literarnih zgodovinarjev. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (Zora, 55), 2008, str. 59–68.
- Čeh Steger, Jožica: Kulturni in slovstveni pomen Volkmerjeve Hvale kmetičkega stana ino tobačje trave. *Leopold Volkmer, prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora, 106), 2015, str. 43–54.
- Čerin, Josip: Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric, njih viri in poraba v poreformacijskih časih. *Trubarjev zbornik* (ur. Fran Ilešič). Ljubljana: Slovenska Matica, 1908, str. 126–238.
- Čop, Matija: *Pisma Matija Čopa*, 1–2 (ur. Anton Slodnjak, Janko Kos). Ljubljana: SAZU, 1986.
- Čuk, Ibolya: Sibilske knjige in cerkvene pesmi z Gornjega Senika. *Etnologija Slovencev na Madžarskem*, 4, 2003, str. 81–90.
- Dachsteinlied. *Wikipedia*, 2025. <https://de.wikipedia.org/wiki/Dachsteinlied> (dostop: 27. 6. 2025).
- Dajnko, Peter: *Sto cirkvenih ino drygih poboxnih pesmi*. V' Radgoni: v' Alojz Waicinger'ovemi knigiši, 1826.
- Dajnko, Peter: *Posvetne pesmi med slovenskim narodom na vtajarskem*. V' Radgoni: v' Alojz Wajcinger'ovemi knigiši, 1827.
- Dajnkov zbornik* (ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh). Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora, 3), 1998.
- Dajnkovo berilo* (ur. Bernard Rajh). Maribor: Slavistično društvo (Zora, 4), 1998.
- Dalmatin, Jurij: *Ta celi catehismus, eni psalmi*. V Lublani: [Mandelc], 1579.
- Dalmatin, Jurij: *Ta celi catehismus, eni psalmi*. V' Bitembergi: [Johanna Kraffta dediči], 1584.
- Damrosch, David: *The Narrative Covenant: Transformations of Genre in the Growth of Biblical Literature*. Ithaca: Cornell University, 1991.
- Dawson, Zachary K.: The Problem of Gospel Genres: Unmasking a Flawed Consensus and Providing a Fresh Way forward with Systemic Functional Linguistics Genre Theory. *Biblical and Ancient Greek Linguistics*, 8, 2019, str. 33–77.
- Dieter, Martin: »Sagt, wo sind die Veilchen hin«: Zur Entstehungs- und Erfolgsgeschichte von Johann Georg Jacobis »Kunstlied im Volksmund«. *Lied und populäre Kultur / Song and Popular Culture*. Münster: Waxmann (Jahrbuch des Deutschen Volksliedarchivs Freiburg, 46), 2002, str. 39–69.
- Direktorij za ljudske pobožnosti in bogoslužje*. Ljubljana: Družina (Cerkveni dokumenti, 102), 2003.

- Ditmajer, Nina: Cenzura Kreplovih Dogodivšin štajerske zemle v Gradcu in Zagrebu. *Slovenski literati in cesarska cenzura v dolgem 19. stoletju* (ur. Marijan Dović). Ljubljana: Založba ZRC (Studia litteraria), 2023, str. 225–244.
- Ditmajer, Nina: *Foglarjeva pesmarica: Editio princeps: Elektronska znanstvenokritična izdaja*. Ljubljana: Založba ZRC, 2021. <https://sidih.github.io/foglar/> (dostop: 24. 6. 2025).
- Ditmajer, Nina: Hibridne zbirke besedil v prekmurskem jezikovnem prostoru. *Monografija Števana Küzmiča* (ur. Marko Jesenšek). Ljubljana: SAZU, 2024, str. 42–55.
- Ditmajer, Nina: Kdo je napisal prve slovenske pesmi o svetem Favstinu. *Družina*, 71/42, 2022, str. 23.
- Ditmajer, Nina: Pesniški žanri v slovenskih protestantskih pesmaricah in njihova recepcija v katoliških pesmaricah. *Novi pogledi na Adama Bohoriča* (ur. Marko Jesenšek). Ljubljana: SAZU, 2022, str. 394–417.
- Ditmajer, Nina: Recepcija kajkavskega pesništva pri Štefanu Modrinjaku. *Slavia centralis*, 17/1, 2024, str. 140–161.
- Ditmajer, Nina: Recepcija pesništva Petra Dajnka. *Dajnkova monografija* (ur. Marko Jesenšek). Ljubljana: SAZU, 2024, str. 198–216.
- Ditmajer, Nina: Rokopisna cerkvena pesmarica ruškega učitelja Sebastijana Gladesa. *Naši duhovniki in njihova dela* (ur. Vili Rezman). Ruše: Lira, 2020, str. 247–273.
- Ditmajer, Nina: Romarske pesmi v Foglarjevi pesmarici (1757–1762). *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* (ur. Matija Ogrin, Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 36), 2017, str. 75–82.
- Ditmajer, Nina: *Slovensko pesništvo na Štajerskem med letoma 1758 in 1848: Vzori, žanri in recepcija: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Podiplomska šola ZRC SAZU, 2020.
- Ditmajer, Nina: *Sprejemanje vzhodnoštajerske knjižnojezikovne norme v rokopisnih pridigah Jožefa Muršca: Doktorska disertacija*. Maribor: Univerza v Mariboru, 2019.
- Ditmajer, Nina, Vlasta Stavbar: *Starejše rokopisne pesmarice vzhodnoslovenskega prostora: Katalog razstave v Univerzitetni knjižnici Maribor*. Maribor: Univerzitetna založba, 2024.
- Dobrovoljc, France: *Slovenska književnost v dobi Ilirije in odmev francoskih okupacij naših dežel v slovenskem leposlovju*. Ljubljana: Narodni muzej, 1964.
- Dodič, Milan: Dvesto petindvajset let novomeške gimnazije. *225 let novomeške gimnazije* (ur. Jože Sever). Novo mesto: gimnazija, 1971, str. 7–480.
- Dolinar, Darko: *Med književnostjo, narodom in zgodovino*. Celje, Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, Založba ZRC, 2007.

- Dolinar, Darko: *Slovenska literarna veda od Trubarja do druge svetovne vojne*. Ljubljana: Založba ZRC (Studia litteraria), 2018.
- Dolinar, Luka: *Pesme v godove in praznike celiga leta*. V Ljubljani: Sassenberg, 1833.
- Dolinar, Luka: *Pesme v nedele celiga leta*. V Lublani: Sassenberg, 1829.
- Dončec, Akoš: Pisni viri o Blažu Berkeju. *Edinost in dialog*, 79/1, 2024, str. 255–272.
- Dončec, Akoš: Prekmurska rokopisna pesmarica iz 17. stoletja. *Monografija Števana Küzmiča* (ur. Marko Jesenšek). Ljubljana: SAZU, 2024, str. 204–228.
- Dović, Marijan: Krajskih modric prebujenje: Začetki slovenske posvetne poezije. *Jezik in slovstvo*, 65/3-4, 2020, str. 85–114.
- Dović, Marijan: *Sistemske in empirične obravnave literature*. Ljubljana: Založba ZRC (Studia litteraria), 2004.
- Dović, Marijan: Začetki prevajanja posvetne poezije v slovenščino. *Zgodovina slovenskega literarnega prevoda, I: Pregled zgodovinskega razvoja* (ur. Nike K. Pokorn). Ljubljana: Založba Univerze, Cankarjeva založba, 2023, str. 187–202.
- Dravec, Josip: *Glasbena folklor Prekmurja: Pesmi*. Ljubljana: SAZU, 1957.
- Dravec, Josip: *Glasbena folklor Prlekije: Pesmi: Druga, elektronska, pregledana izdaja*. Ljubljana: ZRC SAZU, 2017. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:dravec/VIEW/> (dostop: 24. 6. 2025).
- Ducreux, Marie-Elisabeth: L'Hymnologie Catholique Tcheque de la Contre-Reforme. *Jahrbuch für Liturgie und Hymnologie*, 29, 1985, str. 169–179.
- Dudás, Előd: Magyarországi szlovén kéziratok énekeskönyvek Kétvölgyön. *Magyarország és a keleti ke-reszténység – templomok, kultuszok, nyelvmelékek / Унгария и източното християнство – църкви, култове, езикови наметници*. Budimpešta: Bolgár Kulturális Fórum, 2016.
- Dukat, Vladoje: Tko je pisac pjesmarice od god. 1644? *Sveta Cecilija*, XVI, 1922, str. 100–102.
- Dukić, Davor, Jasmina Lukec: Pjesme Ane Katarine Zrinski - poetika i kontekst. *Croatica*, 41/61, 2017, str. 273–294.
- Dular, Anja: *Živeti od knjig: Zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002.
- Elis, Karl peter: Steirische Druckgeschichte. <https://druckmuseum.elis-management.com/druck-steiermark.htm> (dostop: 18. 4. 2024).
- Emeršič, Cecilija, Štefan Ferenčak: *Cerkvena glasba za šolsko leto 2008/2009*, 2008. <http://www.liturgija.si/wp-content/uploads/2009/11/Skripta-> (dostop: 24. 6. 2025).
- Eriksen, Thomas Hylland: *Ethnicity and Nationalism*. London, Sterling: Pluto Press, 2002.

- Evangeličanski list*, 44/7, 2015.
- Fajdetić, Vladimir: Treći dio crkvenih popjevaka namijenjenih bogoslužju za korizmu. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 83–99.
- Fancev, Franjo: Hrvatska dobrovolja u popijevkama, zdravicama i napitnicama prošlih vjekova. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena (1896-1940)*. Zagreb: JAZU, 1937, str. 67–165.
- Fancev, Franjo: Hrvatska kajkavska poezija prošlih vjekova. *Ljetopis JAZU*, 51, 1939, str. 86–105.
- Fancev, Franjo: Kmet – muž u hrvatskoj dopreporodnoj poeziji. *Savremenik*, 26/12, 1937.
- Fancev, Franjo: O postanju »Pavlinskog zbornika« iz godine 1644. *Sveta Cecilija*, XVII, 1923, str. 1–4.
- Fancev, Franjo: Tragovima hrvatske kajkavske poezije 16. vijeka. *Ljetopis JAZU*, 48, 1936, str. 165–168.
- Fekonja, Andrej: Macunova »Književna zgodovina slovenskega Štajerja«. *Ljubljanski zvon*, IV/11, 1884, str. 694–699.
- Fekonja, Andrej: Nekaj o izviru in postanku Orožnovih pesmij. *Ljubljanski zvon*, IX/2, 1889, str. 139–144.
- Feletar, Dragutin: Banica Katarina i sjevernohrvatski krug Zrinskih. *Podravina*, 2/4, 2003, str. 101–120.
- Ferenčak, Štefan Alojzij: *Glasbena dejavnost Antona Martina Slomška*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2009.
- Ficko, Jožef: *Nova hisza zlata*. Soproni: Kulcsar, 1829.
- Fischer, Michael: Es wollt ein Jäger jagen, wohl in des Himmels Thron. *Populäre und traditionelle Lieder: Historisch-kritisches Liederlexikon*. 2007. http://www.liederlexikon.de/lieder/es_wollt_ein_jaeger_jagen_wohl_in_des_himmels_thron (dostop: 1. 6. 2020).
- Flegerič, Božidar: *Štefan Modrinjak*. V Celovci: Robič, 1881.
- Flisar, Janoš: *Prékurmurja znameniti evang. mó'zje*. V Murski Soboti: Uredništvo Düševnega lista, 1926.
- Flotzinger, Rudolf: Beuttner (Peittner u. ä.), Nikolaus. *Oesterreichisches Musiklexikon*. 18. 2. 2002. <https://dx.doi.org/10.1553/0x0001f87c> (dostop: 11. 4. 2024).
- Foley, John Miles: *How to Read an Oral Poem*. Urbana, Chicago: University of Illinois Press, 2002.
- Források a Muravidék történetéhez: Szöveggyűjtemény / Viri za zgodovino Prekmurja: Zbirka dokumentov* (ur. Mayer László, Molnár András). Szombathely: Arhiv županije Vas, Arhiv županije Zala, 2008.

- Franičević, Marin: Razdoblje renesansne književnosti. *Povijest hrvatske književnosti*, 3: *Od renesanse do prosvjetiteljstva* (ur. Slavko Goldstein idr.). Zagreb: Liber Mladost, 1974, str. 7–174.
- Fried, Istvan, Vilko Novak: Neznana pesem Jožefa Košiča iz 1837. *Jezik in slovstvo*, 24/5-6, 1979, str. 175–178.
- Fried, István: Die dichterische Sprache als Ausdrucksmittel: Klassizismen, Rokoko, Empfindsamkeit. *Geschichte der ungarischen Literatur* (ur. Ernő Kulcsár Szabó). Berlin: De Gruyter, 2013, str. 96–132.
- Friš, Darko, Mateja Matjašič Friš: »Dogodivšine štajerske zemle« Antona Krempla v »krempljih« cenzure. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 71/3, 2000, str. 429–456.
- Fussy, Hubert: Literatur in der Steiermark zur Zeit der Aufklärung. *Literatur in der Steiermark*. Graz: Steiermärkische Landesregierung, 1976, str. 79–99.
- Geosits, Stefan: *Die burgenländischen Kroaten im Wandel der Zeiten*. Wien: Tusch, 1986.
- Germadnik, Janko: Gora Oljka in njeni popotniki. *Kamra.si*. 2022. <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/gora-oljka-in-njeni-popotniki/> (dostop: 28. 12. 2024).
- Geseman, Gerhard: *Erlangenski rukopis starih srpsko-hrvatskih pesama*. Sr. Karlovci: Srpska kraljevska akademija, 1925.
- Glaser, Karel: Cerkevna pesmarica iz leta 1784. *Ljubljanski zvon*, 14/7, 1894, str. 443–444.
- Glaser, Karel: Rokopisna slovenska pesmarica iz l. 1781. *Ljubljanski zvon*, 14/12, 1894, str. 763–766.
- Glaser, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva, I: Od početka do francoske revolucije*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1894.
- Glaser, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva, II: Od francoske revolucije do 1848. l.* Ljubljana: Slovenska Matica, 1895.
- Glaser, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva, III: Bleiweisova dōba od 1848. do 1870. leta*. Ljubljana: Slovenska Matica, 1896.
- Glazer, Janko: Anton Lah in njegova »Družba slovenskega branja v Lembahi«. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXIII, 1928, str. 53–100.
- Glazer, Janko: Košar, Jakob (1814–1846). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi294617/> (dostop: 23. 6. 2024).
- Glazer, Janko: Krempel, Anton (1790–1844). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi303945/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 24. 6. 2025).
- Glazer, Janko: Krumpak, Janez (1804–1862). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi307476/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 16. 5. 2024).

- Glazer, Janko: Lah, Anton (1803–1861). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi314639/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 21. 6. 2024).
- Glazer, Janko: Lipold, Jožef (1786–1855). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi332541/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 13. 5. 2024).
- Glazer, Janko: Literarne predloge in paralele. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXVI, 1930–1935, str. 205–211, 225–226, 101–106, 169–172.
- Glazer, Janko: Modrinjak, Štefan (1774–1827). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi373222/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 9. 7. 2024).
- Glazer, Janko: Murko, Anton (1809–1871). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi380348/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 20. 12. 2024).
- Glazer, Janko: Orožen, Valentin (1808–1875). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi397604/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 21. 5. 2024).
- Glonar, Joža: Castelliz, Jožef (1710–po 1773). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi156282/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 13. 12. 2024).
- Glonar, Joža: *Časopis za zgodovino in narodopisje*. *Ljubljanski zvon*, 51/5, 1931, str. 382–384.
- Glonar, Joža: Literarni odnošaji med štajerskimi Slovenci in Nemci. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 5/1-2, 1908, str. 125–168.
- Golec, Boris: *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem*. Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Golež Kaučič, Marjetka: *Ljudsko in umetno – dva obraza ustvarjalnosti*. Ljubljana: Založba ZRC, 2003.
- Gomilšak, Jakob: Sveta Trojica. *Koledarček Družbe svetega Mohora*, 1868, str. 34–42.
- Göncz, László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. Lendava: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2000.
- Grabnar, Klemen: So gornjegrajski rokopisni zvezki nastali na Kranjskem? *Muzikološki zbornik*, 53/1, 2017, str. 55–79.
- Gradišnik, Stane: *Jurij Vodovnik in njegova ljudska pesniška zapuščina*. Slovenska Bistrica: Samoupravna interesna kulturna skupnost, 1982.
- Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina slovenskega slovstva*. V Ljubljani: Katoliška bukvarna, 1917.
- Grafenauer, Ivan: *Kratka zgodovina starejšega slovenskega slovstva*. Celje: Mohorjeva družba, 1973.

- Grafenauer, Ivan: Lino Legiša: Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav na Kranjsko Čbelico (1806–1828). *Dom in svet*, 50/7, 1937.
- Grafenauer, Ivan, Alfonz Gspan: Slomšek, Anton Martin (1800–1862). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi584693/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 14. 5. 2024).
- Graff, Theodor: Georg Widmanstetters erster Grazer Druck von 1586. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 75, 1984, str. 87–90.
- Graff, Theodor: Lyrik und Prosa zwischen Spätmittelalter und Barock. *Literatur in der Steiermark* (ur. Alfred Kracher). Graz: Steiermärkische Landesregierung, 1976, str. 63–77.
- Grdina, Igor: *Od Brižinskih spomenikov do razsvetljenstva*. Maribor: Obzorja, 1999.
- Grdina, Igor: Rapsod Valentin Orožen (1808–1875). *Mohorjev koledar 2025*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2024, str. 140–143.
- Gričnik, Anton: *Jurij Vodovnik, 1: Pesmi: Poljudna zbirka za branje in petje vseh do sedaj znanih Vodovnikovih pesmi, vključno z domnevno njegovimi in tistimi, ki se mu več ne pripisujejo*. Ljubljana: Družina, 2004.
- Gričnik, Anton: *Jurij Vodovnik, 2: Po njegovih poteh*. Celje: Grafika Gracer, 2006.
- Gschwend, P. Kolumban: Das Rheinfelsische Gesangbuch zu St. Goar, Augsburg 1666. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, 7, 1962, str. 157–172.
- Gspan, Alfonz: Seidl, Johann Gabriel (1804–1875). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi557266/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 15. 4. 2024).
- Gutman, Andrej: *Jesus moja poshelenje*. V Gradci: na prodaj pri Joshefi Sirolla, 1841.
- Gutman, Andrej: *Novi vedesh sa sméh ino zhaskrátenje šlovenzom*. V Gradci: A. Lejkamovi nasledniki, 1838.
- Hadrovics, László: Cantio optima: Zdravo budi božje telo. *Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU Varaždin*, 2, 1988, str. 443–446.
- Hadrovics, László: *Magyar és déli szláv szellemi kapcsolatok*. Budimpešta: Magyar szemle Társaság, 1944.
- Hahn, Gerhard: Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod überwand. *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*, 3 (ur. Gerhard Hahn, J. Henkys). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001, str. 56–59.
- Handbuch deutscher historischer Buchbestände in Europa, 5: Ungarn*. Hildesheim: Olms-Weidmann, 1998.
- Harnoncourt, Philipp: Das Gesangbuch des Nicolaus Beuttner (Graz 1602) auf dem Hintergrund der religionsgeschichtlichen Situation in der Steiermark. *Musik und Altar*, 22, 1970, str. 116–120.

- Hartman, Bruno: Knjige in knjižnice v Mariboru do marčne revolucije 1848. leta. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 63/1, 1992, str. 188–199.
- Hartman, Bruno: Vodovnik, Jurij (1791–1858). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi801363/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 9. 5. 2024).
- Haussmann, Fanny: Umirajoči pesnik. *Celjske slovenske novine*, 2/35, 1849.
- Hebar, Bojan: *Fara Tomaževska: 300 let župnije Sveti Tomaž*. Sveti Tomaž: Župnija, 2019.
- Hečimović, Branko: Tito Brezovački: *Dramska djela; Pjesme*. Zagreb: Matica Hrvatska, 1973, str. 7–33.
- Hehn, Jonathan Jakob: Roman Catholic Hymnists. *Hymns and Hymnody*, 2 (ur. M. A. Lamport idr.). Eugene, Oregon: Cascade Books, 2019, str. 254–267.
- Heiner, Géza: Hodoške evang. gmajne hištorija. *Düševni list*, 11/6, 1933, str. 62–66.
- Herl, Joseph: German Lutheran Hymnody (1650–1750). *Hymns and Hymnody*, 2 (ur. M. A. Lamport idr.). Eugene, Oregon: Cascade Books, 2019, str. 179–193.
- Herman, Nicolaus: *Die Sonntags-Evangelia*. Prag, Wien, Leipzig: Buchhändler der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften in Wien, 1895.
- Hites, Sándor: Petőfi, Sándor. *Encyclopedia of Romantic Nationalism in Europe* (ur. Joep Leerssen). Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018, str. 480–482.
- Hladnik, Miran: Slovenska književnost na Filozofski fakulteti 1919–1979–2009. *Slovenistika: Pogledi na eno od ustanovnih strok Univerze v Ljubljani ob njeni 90-letnici*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009, str. 29–47.
- Hóman, Balint, Gyula Szekfű: *Magyar történet*, I. Budapest: Király Magyar Egyetemi Nyomda, 1939.
- Höfler, Janez: *Glasbena umetnost pozne renesanse in baroka na Slovenskem*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1978.
- Höfler, Janez: *Slovenska cerkvena pesem v 18. stoletju: Tipološki prikaz njenega glasbenega stavka*. Ljubljana: SAZU, 1975.
- Höfler, Janez: *Tokovi glasbene kulture na Slovenskem od začetkov do 19. stoletja*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1970.
- Holzer, Georg: *Hrvatska spričanja u svoji povjesni i arealni dimenzija / Der kroatische Totenabschiedsgesang in seinen historischen und arealen Dimensionen*. Trajstov: Znanstveni inštitut gradišćanskih Hrvatov, 2009.
- Horvat, Rudolf: *Poviest Međimurja*. Zagreb: Hrvatski Rodoljub, 1944.
- Ilešič, Fran: Dijaški »slovenski klub« na mariborski gimnaziji l. 1846 in njegova »Vijolica«. *Ljubljanski zvon*, 1904, str. 178–181.

- Ilešič, Fran: Iz našeg zavičaja. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXXII/1-4, 1937, str. 183–189.
- Ilešič, Fran: Iz prvih časov romantike. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 2, 1905, str. 1–68.
- Ilešič, Fran: Iz Vrazove slovenske literarne zapuščine. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXII-XXIII, 1928, str. 183–189.
- Ilešič, Fran: *Korespondenca dr. Jos. Muršca*. [Ljubljana: Matica Slovenska], 1905.
- Ilešič, Fran: O izvirnosti naše starejše mladinske književnosti. *Popotnik*, 25/3, 1904, str. 84–88.
- Ilešič, Fran: O izvirnosti Slomšekovih mladinskih spisov. *Popotnik*, 23/4, 12, 1902, str. 107–112, 378–380.
- Ilešič, Fran: O slovenskem Štajerju v jožefinski dobi. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1, 1904, str. 113–158.
- Ilešič, Fran: Početki naše književnosti za mladino. *Popotnik*, 22/12, 1901, str. 357–364.
- Ilešič, Fran: Početki štajersko-slovenske književnosti v 18. stoletju. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 3/1, 1906, str. 1–32.
- Ilešič, Fran: S slovensko-hrvatske meje pred 100 leti. *Veda*, 3/1, 1913, str. 1–6.
- Ilešič, Fran: Vrazova Julija. *Slovan*, 9/2, 1911, str. 41–42.
- Imenik šol in učiteljev po Slovenskem*. Ljubljana: Slovensko učiteljsko društvo, 1874.
- Innerösterreich 1564-1619* (ur. Alexander Novotny, Berthold Sutter): Graz: Universitätsbuchdruckerei Styria, 1967.
- Jäger, Georg: Zur literarischern Gymnasialbildung in Österreich von der Aufklärung bis zum Vormärz. *Die österreichische Literatur: Ihr profil an der Wende vom 18. zum 19. Jahrhundert (1750–1830)* (ur. Herbert Zeman). Graz: Akademische Druck- und Verlagsanstalt, 1979, str. 85–118.
- Janežič, Anton: *Slovenska slovnica*. V Celovcu: E. Liegel, 1854.
- Janko, Anton: Nemško slovstvo na Slovenskem v obdobju baroka. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (ur. Aleksander Skaza, Ada Vidovič - Muha). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989, str. 209–230.
- Kardoš, Janoš: *Pomurska Madžarska samoupravna narodna skupnost / Muravidéki Magyar Önkormányzati Nemzeti Közösség*. <https://www.muravidek.re/zivil-jenjske-zgodbe/janos-kardos> (dostop: 20. 1. 2025).
- Kerman, Branko: *Tü mo: Slovanska poselitev Prekmurja*. Murska Sobota: Pokrajinski muzej, 2011.
- Jembrih, Alojz: Dva rukopisna djela Jive [Ivana] Žigmunda Karnera. *Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov*. 2023. <https://www.zigh.at/virtualni-casopis/> (dostop: 6. 12. 2024).

- Jembrih, Alojz: Gergur Pythiraeus Mekinić – začetnik gradiščanskohrvaške cerkvene pesmi. *Arhivi*, 41/2, 2018, str. 395–404.
- Jembrih, Alojz: Grgur Pythiraeus Mekinić i njegove pjesmarice (1609. i 1611.). *Duševne pesne Grgura Mekinića*. Zagreb, Gradišće: Kršćanska sadašnjost, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Hrvatsko kulturno društvo, 1990, str. 1–77.
- Jembrih, Alojz: Hrvatski zapis (1564.) Jurja Vukovića iz Jastrebarskoga u latinskom misalu župe Klimpuh. *Kroatologija*, 2/2, 2011, str. 44–67.
- Jembrih, Alojz: *Hrvatsko-slovenske književnojezične veze*. Čakovec: Zrinski, 1991.
- Jembrih, Alojz: Juraj Mulih kod Hrvata u zapadnoj Ugarskoj. *Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov*. 2015. <https://www.zigh.at/juraj-mulih-kod-hrvata-u-zapadnoj-ugarskoj/> (dostop: 24. 6. 2025).
- Jembrih, Alojz: *Kajkavski filološki ogledi: Prinos povijesti hrvatske književnosti i jezika*. Martinišće, Zabok: Hrvatska udruga Muži zagorskoga srca, 2023.
- Jembrih, Alojz: Mulihovi misijski priručnici. *Vrela i prinosi*, 21, 1996/1997, str. 121–134.
- Jembrih, Alojz: *Na izvori gradiščanskohrvatskoga jezika i književnosti / Aus dem Werdegang der Sprache und Literatur der Burgenlandkroaten*. Željezno: Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov, 1997.
- Jembrih, Alojz: *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*. Čakovec: Zrinski, 1997.
- Jembrih, Alojz: Najstarija povijest prošteništa Majke Božje Bistričke. *Kinč oszebuini szlavnoga orszaga horvatzkoga*. Marija Bistrica: Nacionalno svetište Majke Božje Bistričke, 1995, str. 21–98.
- Jembrih, Alojz: Narodne pjesme ili svitcke jačke ugarskih (gradišćanskih) Hrvata iz 1840. *Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov*. 2010. <https://www.zigh.at/narodne-pjesme-ili-svitcke-jacke-ugarskih-gradiscanskih-hrvata-iz-1840/> (dostop: 6. 12. 2024).
- Jeranko, Brane: Slovenec – književnik gradiščanskih Hrvatov. *Jezik in slovstvo*, 23/3-4, 1977/1978, str. 120–121.
- Jerič, Ivan: *Moji spomini*. Beltinci: Občina, 2019.
- Jesenovec, France: Ahacij Stržinar s Suhe: Ob 220-letnici njegove smrti. *Loški razgledi*, 9/1, 1962, str. 126–139.
- Jesenšek, Marko: *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*. Maribor: Univerzitetna založba (Zora, 145), 2021.
- Jesenšek, Marko: *Poglavja iz zgodovine prekmurskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta (Zora, 90), 2013.
- Jesenšek, Marko: *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta (Zora, 110), 2015.

- Jesenšek, Marko: *Poglavja o različicah slovenskega jezika*. Maribor: Univerzitetna založba (Zora, 155), 2024.
- Jesenšek, Marko: Prekmurske protestantske pesmarice od Mihaela Severja do Janoša Kardoša. *Slavia Centralis*, 12/1, 2019, str. 239–262.
- Jesenšek, Marko: *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*. Maribor: Univerzitetna založba (Zora, 129), 2018.
- Jesús moje sheljé: Katólishke molítne bukve s nauki in napeljevanjem k poboshnimu shivljenju*. V Ljubljani: Giontini, 1858.
- Jevnikar, Martin: Fellingner, Johann Georg (1781–1816). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi186462/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 15. 4. 2024).
- Jež, Andraž: *Stanko Vraz in nacionalizem: Od narobe Katona do narobe Prešerna*. Ljubljana: Založba ZRC (Studia litteraria), 2016.
- Jež, Andraž, Vedran Klaužer: Stanko Vraz in Marija Bistrica – a History of the Illyrian Movement in a Nutshell. *Marija Bistrica u doba Ivana Krizmanića – »Tiho žarište« hrvatskog narodnog preporoda i Matice ilirske* (ur. Snježana Husinec). Marija Bistrica: Matica hrvatska, 2018, str. 161–174.
- Jurišić, Ivan, Nikola Navračić, Ivan Rožmarić: *Marija Bistrica: 800 godina: 1209–2009*. Zagreb: SLOVO, 2009.
- Just, Franci: Borovnjakova pesmarica. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (Zora, 55), 2008, str. 103–118.
- Just, Franci: Berke, Blaž (1754–1821). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1017950/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 23. 7. 2024).
- Just, Franci: Prvi zapis o Küzmičevem Nouvem Zákonu, prekmurskih Slovincih in njihovem jeziku. *Monografija Števana Küzmiča: Ob tristoletnici rojstva* (ur. Marko Jesenšek). Ljubljana: SAZU, 2024, str. 169–185.
- Juvan, Marko: Enojezičnost in večjezičnost literarnih sistemov. *Literarna večjezičnost v slovenskem in avstrijskem kontekstu* (ur. Alenka Koron, Andrej Leben). Ljubljana: Založba ZRC (Studia litteraria), 2020, str. 27–42.
- Juvan, Marko: *Sedemdeset let Instituta za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU*. 2018. <https://isllv.zrc-sazu.si/sl/novice/sedemdeset-let-instituta-za-slovensko-literaturo-in-literarne-vede-zrc-sazu#v> (dostop: 24. 6. 2025).
- Kajoni, Janos: *Cantionale Catholicum*. A' Csiki Sarlós B.A. Kalastromába nyomtattott, 1719.
- Kassowitz - Cvijić, Antonija: Patačić grof. Katarina, rođ. Keglević. *Znameniti i zaslužni Hrvati 925–1925*. V Zagrebu: Odbor za izid knjige Zaslužni in slavni Hrvati 925–1925, 1925.

- Kemperl, Metoda: *Romanja in romarske cerkve 17. in 18. stoletja na Slovenskem: Gorenjska z Ljubljano*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2011.
- Kemperl, Metoda: Značilnosti romanj v 17. in 18. stoletju na Slovenskem. *Edinost in dialog*, 71, 2016, str. 141–152.
- Kemperl, Metoda, Luka Vidmar: *Barok na Slovenskem: Sakralni prostori*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2014.
- Kerčmar, Vili: *Evangelikičanska cerkev na Slovenskem*. Murska Sobota: Evangelikičanska cerkev, 1995.
- Kerčmar, Vili: Tolerančni patent (vzroki in vsebina). *Evangelikičanski koledar*, 2008, str. 223–233.
- Keresturi, Josip. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013–2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/keresturi-josip> (dostop: 24. 5. 2024).
- Kidrič, France: Dajnko, Peter (1787–1873). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi168756/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 25. september 2023).
- Kidrič, France: Gutman, Andrej (1784–1850). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi220536/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 22. maj 2024).
- Kidrič, France: Hasl, Jožef (1733–1804). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi225418/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 24. april 2024).
- Kidrič, France: Hašnik, Jožef (1811–1883). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi225590/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 16. maj 2024).
- Kidrič, France: Opombe k protireformacijski (katoliški) dobi v zgodovini slovenskega pismenstva. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, 3, 1922, str. 73–133.
- Kidrič, France: Plohel, Gregor Jožef (1730–1800). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi435384/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 23. april 2024).
- Kidrič, France: Primož Lavrenčič in njegova cerkvena pesmarica. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 20, 1925, str. 80–85.
- Kidrič, France: *Zgodovina slovenskega slovstva: Od začetkov do marčne revolucije: Razvoj, obseg in cena pismenstva, književnosti in literature*. Ljubljana: Slovenska matica, 1929–1938.
- Kiene, Hieronymus: Gebetbücher. *Lexikon für Theologie und Kirche*, 4. Freiburg im Breisgau: Herder & Co., 1932, str. 316–318.

- Klaužer, Vedran: »Investicija Opata Ilirca u ilirski pokret« - bistrička župa u vrijeme Ivana Krizmanića s osvrtom na gospodarsko-financijsko stanje. *Marija Bistrica u doba Ivana Krizmanića - »Tiho žarište« hrvatskog narodnog preporoda i Matice ilirske* (ur. Snježana Husinec). Marija Bistrica: Matica hrvatska, 2018, str. 115–132.
- Kleinmayr, Jurij: *Zgodovina slovenskega slovstva*. [Koper: samozaložba], 1881.
- Klinčić, Ivana: Utjecaj kajkavske jezične tradicije na jezik Vjekoslava Babukića. *Radovi Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Požegi*, 4, 2015, str. 59–70.
- Klobčar, Marija: *Poslušajte štimo mojo: Potujoči pevci na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, 2020.
- Klobčar, Marija: Prezrti zgodovinski kontekst o kralju Matjažu. *Studia Mythologica Slavica*, 26, 2023, str. 121–143.
- Klobučar, Anđelko: Četvrti dio crkvenih popjevaka namijenjenih bogoslužju za uskrs. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 101–123.
- Klombner, Matija: *Ene duhoune peisni*. V Tubingae: [Ulrich Morhart], 1563.
- Knefac, Simon: *Vrata nebeszka odperta vernomu kerscheniku molechemu i dusnozti kerschanszke oberfšavajuchemu*. Soproni: pri Jofefu Antonu Sziefzu, 1804.
- Kociančić, Štefan: *Maria Cel nad Kanalom: Kratak pregled zgodovine te kaplanije in božje poti od njenega vstanovljenja do sadanjega časa*. V Gorici: J. K. Seitz, 1853.
- Kocsis, Stefan: Izvori crkvenih jačak gradišćanskih Hrvatov od 18. do 20. stoljeća. *Znanstveni institut Gradišćanskih Hrvatov*. 2013. <https://www.zigh.at/izvori-crkvenih-jacak-gradiscanskih-hrvatov-od-18-do-20-stoljeca/> (dostop: 6. 12. 2024).
- Kokolj, Miroslav, Bela Horvat: *Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1977.
- Kolar, Nataša: Francoska zasedba slovenske Štajerske leta 1809 na ptujsko-ormoškem območju. *Zgodovinske dimenzije Ilirskih provinc* (ur. Barbara Šterbenc Svetina, Matija Godeša). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 39–56.
- Kolodziej, Benjamin: Early Lutheran Hymnody (1550–1650). *Hymns and Hymnody*, 2 (ur. M. A. Lampert idr.). Eugene, Oregon: Cascade Books, 2019, str. 31–48.
- Korade, Mijo: Kajkavski lekcionari i vjerska obnova biskupa Maksimilijana Vrhovca. *Biskup Maksimilijan Vrhovac i njegovo djelo* (ur. Alojz Jembrih). Donja Stubica: Kajkaviana, 2006, str. 22–38.
- Korade, Mijo: Ljudski misijoni na Slovenskem v 17. in 18. stoletju. *Jezuiti na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992, str. 213–222.

- Korytko, Emil: *Slovenske pesmi krajskiga naroda*, 5. V Ljubljani: Joshef Blasnik, 1844.
- Kos, Janko: *Razsvetljenje*. Ljubljana: DZS, 1986.
- Košič, Jožef: *Jezus moje po'selejnye*. Lendava: Balogh, 1852.
- Košič, Jožef: *Jezus moje poželenje ali r. kr. katholicsanszka Molitvena kniga*. Radgona: Weitzinger, 1885.
- Košič, Jožef: Vannak-e Magyar országbán Vandalusok? *Tudományos Gyűjtemény*, 11/VI, 1827, str. 71–79.
- Košir, Matevž: Prostoziidarstvo v habsburški monarhiji v 18. stoletju ter prostozi-darski loži »Združena srca« v Mariboru in »Dobrodelnost in stanovitnost« v Ljubljani. *Kronika*, 46/1-2, 1998, str. 41–65.
- Kotnik, France: *Pesme za deželski bran*. [S. l.: s. n.], 1911.
- Kotnik, Stanko: Štefan Modrinjak kot avtor ljudskih popevk. *Slovenski etnograf*, 26, 1956, str. 203–214.
- Kovačič, Fran: »Kalobski« rokopis slovenskih pesmi iz leta 1651. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XXV/3-4, 1930, str. 181–205.
- Kovačič, Fran: *Ljutomer: Zgodovina trga in sreza*. V Mariboru: Zgodovinsko društvo, 1926.
- Kovačič, Fran: Slavič dr. M., univ. prof., Prekmurje. Ljubljana 1921. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, XVII, 1922, str. 40–42.
- Kovačič, Fran: *Slovenska Štajerska in Prekmurje: Zgodovinski opis*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1926.
- Kovačič, Fran: *Služabnik božji Anton Martin Slomšek, knezoškof lavantinski*. V Celju: Družba sv. Mohorja, 1934.
- Kovačič, Fran: *Zgodovina Lavantinske škofije (1228–1928)*. Maribor: Lavantinski kn. šk. ordinariat, 1928.
- Kozar, Lojze ml.: Pastoralni pomen Knige molitvene. *Pisec sedmerih luči: Zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču*. Moravske Toplice, Murska Sobota, Petanjci: Občina, Pomurski naddekanat, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 55–60.
- Kozar - Mukič, Marija: *Etnološki slovar Slovencev na Madžarskem / A Magyarországi Szlovének néprajzi szótára*. Monošter, Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem, Savaria Múzeum, 1996.
- Kozar - Mukič, Marija: Seniška pesmarica iz 1864. *Traditiones*, 28/1, 1999, str. 165–170.
- Krajnc - Vrečko, Fanika: Bakoš, Mihal (okoli 1742–1803). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133339/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 22. julij 2024).

- Krajnc - Vrečko, Fanika: Barla, Mihal (1777–1824). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi134257/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 25. julij 2024).
- Krajnc - Vrečko, Fanika: Borovnjak, Jožef (1826–1909). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi146617/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 20. avgust 2024).
- Krajnc - Vrečko, Fanika: Rokopisni molitvenik in pesmarica Jožefa Borovnjaka. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (Zora, 55), 2008, str. 119–132.
- Kramar, Franc: Kako in kje sem nabiral slovenske narodne pesmi. *Cerkveni glasbenik*, 46/1-2, 1923, str. 10–13.
- Krempl, Anton: *Branje od tih v' kmetizhke kalendre postavljenih ino nekerih drugih švetnikov*. V' Grádzi: od Andréja Lajkama dédizhev, 1833.
- Krempl, Anton: *Dogodivšine štajerske zemle: Z' posebnim pogledom na Slovence*. V' Grádci: F. Ferstl, 1845.
- Križnar, Franc: Glasbeni prispevek duhovnika in pesnika Ahac/ij/a (Achatiusa) St(e)ržinarja (1676–1741). *Loški razgledi*, 66, 2019, str. 120–133.
- Kubelik, Tomas: Das »heimathliche Schöne« in der Literatur der Steiermark im 18. und 19. Jahrhundert. *Literatur - Geschichte - Österreich: Probleme, Perspektiven und Bausteine einer österreichischen Literaturgeschichte* (ur. Christopf Fackelmann, Wynfrid Kriegleder). Wien, Berlin: Lit Verlag, 2011, str. 254–270.
- Kumer, Zmaga: Predreformacijsko izročilo v slovenskih protestantskih pesmaricah in poznejšem razvoju. *Slovenski etnograf*, 13, 1960, str. 41–64.
- Kumer, Zmaga: *Vloga, zgradba, slog slovenske ljudske pesmi*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1996.
- Kurelac, Fran: *Jačke ili narodne pesme prostoga i neprostoga puka hrvatskoga po župah Šoprunskoj, Mošonjskoj i Železnoj na Ugrih*. Zagreb: Slovi Dragutina Albrechta, 1871.
- Kuzmič, Franc: *Bibliografija prekmurskih tiskov: 1920–1995*. Murska Sobota: [Franc Kuzmič], 1996.
- Kuzmič, Franc: Božidar Raič in predstavitel Prekmurja osrednji Sloveniji. *Traditiones*, 24, 1995, str. 55–60.
- Kuzmič, Franc: Izdajateljska in tiskarska dejavnost prekmurskih Židov. *Stopinje*, 2001, str. 71–75.
- Kuzmič, Franc: Pedagoško delo Mikloša Küzmiča. *Kronika Pomurja*, 7, 1998, str. 17–20.
- Kuzmič, Franc: Prevajalska dejavnost Janeza Kardoša. *Prevajalci Pomurja in Porabja: Vuk Karadžić in prevajanje: Kritika prevajanja* (ur. Frane Jerman idr.). Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev, 1988, str. 27–31.

- Kuzmič, Franc: Temlinov predgovor v prekmurski Lutrov Mali katekizem leta 1715. *Znamenje*, 19/5, 1989, str. 492–500.
- Kuzmič, Franc: Vezi med Gradiščanskim in Prekmurjem. *Pomurski muzej Murska Sobota*. <https://www.pomurski-muzej.si/pages/posts/vezi-med-gradianskim-in-prekmurjem-57.php> (dostop: 7. 10. 2024).
- Küzmič, Mihael: Mali katekizem Števana Küzmiča. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 55/2, 1984, str. 233–247.
- Küzmič, Mikloš: *Kniga molitvena*. V-Szombotheli: Siess, 1796.
- Küzmič, Mikloš: *Sztároga, i nouvoga testamentoma szvéte historie kratka summa*. V-Szomboteli: pri Siess Antoni, 1796.
- Küzmič, Mikloš: *Szvéti Evangyliomi*. V-Soproni: Siess, 1780.
- Küzmič, Števan: *Vöre krsztsánszke krátke návuk csízte rejcsi bo'ze vö zebráni i na nyou vszejm vernim vu vszákóm szküsávanyi na podpéranye, vu nevouli na pomáganye, vu szmrti na troust, ino potomtoga na vekivecsno zvelicsanye*. V Halli: [s. n.], 1754.
- Lapajne, Ivan: *Politična in kulturna zgodovina štajerskih Slovencev*. V Ljubljani: [samozaložba], 1884.
- Lavrenčič, Primož: *Misionske pesme inu molitve*. Ljubljana: Ana Elizabeta Reichardt, 1757.
- Lavrič, Ana: Bratovščine sv. Rešnjega telesa na Slovenskem: Predstavitev ikonografije z izbranimi primeri. *Acta historiae artis Slovenica*, 22/1, 2017, str. 7–43.
- Leaver, Robin A.: Introduction to Volume 2: From Catholic Europe to Protestant Europe. *Hymns and Hymnody*, 2 (ur. M. A. Lamport idr.). Eugene, Oregon: Cascade Books, 2019, str. xix–xxiv.
- Legiša, Lino: *Slovenska poezija od Vodnikovih Pesmi za pokušino do priprav za Kranjsko Čbelico (1806–1828)*. Ljubljana: [s. n.], 1938.
- Legiša, Lino: *Liber Cationum Carniolicarum: Kalobški rokopis*. Ljubljana: SAZU, 1973.
- Leisentrit, Johann: *Geistliche Lieder vnd Psalmen*. Budissin: Johann Wolrab, 1567.
- Leopold Volkmer: *Prvi slovenski posvetni pesnik na Štajerskem* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnost (Zora, 106), 2015.
- Leščan, Mato: Šesti dio crkvenih popjevaka namijenjenih bogoslužju blaženoj djevici. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 163–182.
- Letopis SAZU*, 3, 1948–1949.
- Levec, Fran: Kje so moje rožice? *Ljubljanski zvon*, 11/2, 1891, str. 116–119.
- Levec, Fran: Štefan Modrinjak. *Ljubljanski zvon*, 1/11, 1881, str. 706.

- Levstik, Fran: Zgodovina slovenskega slovstva. *Ljubljanski zvon*, 1/6-12, 1881, str. 377–385, 438–448, 500–509, 566–575, 631–637, 692–700, 771–781.
- Lipold, Jožef: *Land-Wehrs Lieder*. [Cilli: s. n.], 1810.
- Lipphardt, Walther: Die älteste Ausgabe von Beuttners Gesangbuch, Graz 1602. *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*, 7-8, 1962-1963, str. 134–149, 143–152.
- Ljubša, Matija: Razvoj lavantinskih župnij na levem bregu Drave od Jožefa II. do danes. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 20/2, 1925, str. 120–144.
- Logar, Engelbert: Izbrane koroške rokopisne pesmarice v bohoričici. *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* (ur. Aleksander Bjelčević, Matija Ogrin, Urška Perenič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 36), 2017, str. 53–63.
- Logar, Janez: Mandelc, Janez (?–po 1605). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi345933/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 11. julij 2024).
- Lőkös, István: O nekim mađarskim pjesmama Prekomurske alias Martjanske pesmarice. *Knjige poštujući, knjigama poštovan: Zbornik Josipu Bratuliću o 70. rodendanu* (ur. Davor Dukić, Mateo Žagar). Zagreb: Matica Hrvatska, 2010, str. 341–370.
- Lőkös, István: *Zrínyi eposzának horvát epikai előzményei*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 1997.
- Lukman, Franc Ksaver: Verbnjak, Franc (1792–1859). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi773391/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 6. februar 2025).
- Macun, Ivan: *Književna zgodovina Slovenskega Štajerja*. V Gradcu: samozaložba, 1883.
- Majer, Matija: *Pesmarica cerkevna, ali svete pesme, ki jih pojó ilirski Slovenci na Štajerskim, Krajskim, Koroškim, Goriškim in Benatskim in nektere molitvice, litanije in svet križoven pot*. V Celovcu: Janez Leon, 1846.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. V Celju: Družba s. Mohorja, 1928.
- Mantuani, Josip: Ostanek stare liturgije iz dobe škofa Hrena. *Cerkveni glasbenik*, 55, 1932, str. 97–101, 136–141.
- Mantuani, Josip: *Zgodovinski razvoj slovenske cerkvene pesmi*. Ljubljana: Cecilijino društvo, 1913.
- Marušič Trček, Katarina: *Potujoči glasbeniki: Glasbene migracije v 17. in 18. stoletju povezane s prostorom današnje Republike Slovenije: Elektronska izdaja*. Ljubljana: Muzikološki inštitut ZRC SAZU (Slovenska glasbena dediščina, 4), 2018. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:pggm/VIEW/> (dostop: 24. 6. 2025).

- Mastiaux, Caspar Anton von: *Katholisches Gesangbuch zum allgemein Gebrauche bei öffentlichen Gottesverehrungen*. München: Zängl, 1810.
- Matičetov, Milko: Godec pred peklom. *Slovenske ljudske pesmi*, 1 (ur. Zmaga Kumer idr.). Ljubljana: Slovenska matica, 1997, str. 257–283.
- Maxwell, Alexander: *Everyday Nationalism in Hungary*. Boston: De Gruyter, 2019.
- Mayer, Heinrich: Katechismus. *Lexikon für Theologie und Kirche*, 5 (ur. Konrad Hofmann). Freiburg im Breisgau: Herder & Co, 1933, str. 880–884.
- Medved, Anton: *V Marijinem Celju: Zgodovinske in potopisne črtice*. Maribor: Katoliško tiskovno društvo, 1898.
- Meister, Karl Severin: *Das katholische deutsche Kirchenlied in seinen Singweisen*. Freiburg im Breisgau: Herder'sche Verlagshandlung, 1862.
- Mekinić, Grgur: *Duševne pesne Grgura Mekinića* (ur. Alojz Jembrih). Zagreb, Gradišće: Kršćanska sadašnjost, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Hrvatsko kulturno društvo, 1990.
- Merhar, Boris: Ljudska pesem. *Zgodovina slovenskega slovstva*, I (ur. Alfonz Gspan). Ljubljana: Slovenska matica, 1956, str. 31–114.
- Mešiček, Josip: *Vojvodina Štajerska*. V Celju: Goričar & Leskovšek, 1913.
- Mijatović, Anđelko: *Zrinsko-frankopanska urota*. Zagreb: Alfa, 1992.
- Miklošič, Fran: *Slovensko berilo za osmi gimnazijalni razred*. Na Dunaju: v ces. kralj. zalogi šolskih bukev, 1865.
- Miklošič, Fran: *Slovensko berilo za peti gimnazijalni razred*. Na Dunaju: v zalogi ces. kralj. bukev za šole pri Sv. Ani, 1853.
- Miklošič, Fran: *Slovensko berilo za šesti gimnazijalni razred*. Na Dunaju: v zalogi ces. kralj. bukev za šole pri Sv. Ani, 1854.
- Milanović, Anđelko: Drugi dio crkvenih popjevaka namijenjenih bogoslužju za rođenje gospodinovo. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 33–82.
- Mišič, Fran: Gregor Gorenšek (1814–1893) in njegova pesmarica. *Nova obzorja*, X, 1957, str. 517–520.
- Mišič, Fran: *Izbrane pesmi pohorskega pevca in pesnika Jurija Vodovnika*. Maribor: samozaložba, 1941.
- Mišič, Fran: *Jurij Vodovnik*. Maribor: Novinarsko društvo Slovenije, Poverjenišvo Maribor, 1959.
- Mlinarič, Jože: *Župnije na slovenskem Štajerskem v vizitacijskih zapisnikih arhidiaconata med Dravo in Muro: 1656–1774*. Ljubljana: Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, 1987.
- Molitvene Knyisicze*. Vu Posone, 1640.
- Molnár, Miklós: *A Concise History of Hungary*. Cambridge: Cambridge University, 2001.

- Mühlher, Robert: *Der Vormärz in der Literatur der Steiermark. Literatur in der Steiermark*. Graz: Steiermärkische Landesregierung, 1976, str. 169–208.
- Mukařovský, Jan: *Estetske razprave*. Ljubljana: Slovenska matica, 1978.
- Mulih, Juraj: *Bogolyubne Pjsme*. U Tyrnavi: Leopold Berger, 1736.
- Mulih, Juraj: *Nebeszka hrana*. Vu Zagrebu: Weitz, 1748.
- Mulih, Juraj: *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013–2025. <https://enciklopedija.hr/clanak/mulih-juraj> (dostop: 7. 2. 2025).
- Murko, Anton: *Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekavske škofije Fabule ino pesmi*. V Gradci: Greiner, 1836.
- Murkov zbornik* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora, 9), 1999.
- Muršec, Jožef: *Bogočastje sv. katoliške cërkrve: Sploh koristno podučenje čez cërkrvene čase, kraje, sprave, opravila ino osebe po njihovem bogoslužnem pomenu i namenu*. V Gradcu: od Lajkamovih naslednikov, 1850.
- Nadrah, Anton: *Cërkrvene ljudske pesmi v liturgiji: Doktorska disertacija*. Stična: Cistercijanski samostan, 1969.
- Nagode, Aleš: *Katoliška cërkrvena glasba v 19. stoletju na Slovenskem. Zgodovina glasbe na Slovenskem*, III (ur. Aleš Nagode idr.). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Založba ZRC, 2021, str. 293–318.
- Neweklowsky, Gerhard: Grgur Mekinić i jezik njegovih pjesmarica Duševne pesne 1609. i 1611. *Kroatologija*, 14/1, 2023, str. 275–293.
- Neweklowsky, Gerhard: *Jezik gradišćanskih Hrvatov / Die Sprache der Burgenländer Kroaten*. Trajštof: Znanstveni Institut Gradišćanskih Hrvatov, 2010.
- Noršić, Vjekoslav: Još jedna kajkavska pjesmarica XVIII. vijeka. *Grada za povijest književnosti hrvatske*, 10, 1927, str. 164–172.
- Novak, Vilko: *Izbor prekmurskega slovstva*. Ljubljana: Zadruga katoliških duhovnikov, 1976.
- Novak, Vilko: Jožef Košič, prekmurski pisatelj. *Košič in njegov čas* (ur. Zinka Zorko, Marija Bajzek, Lukač Stjepan). Budimpešta: Košičev sklad, 1994, str. 6–52.
- Novak, Vilko: Madžarski viri Martjanske pesmarice I. *Jezik in slovstvo*, 27, 1981, str. 127–131.
- Novak, Vilko: *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: ZRC SAZU, 1997.
- Novak, Vilko: O izvoru prekmurskega »Starišinstva i zvačinstva«. *Slovenski etnograf*, 13, 1960, str. 169–174.
- Novak, Vilko: Prekmurska Martjanska pesmarica I. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 61/1, 1990, str. 57–82.
- Novak, Vilko: Prekmurske rokopisne pesmarice. *Jezik in slovstvo*, 19/6-7, 1973-1974, str. 212–217.

- Novak, Vilko: Prekmurske rokopisne pesmarice od 16. do sredine 18. stoletja: Spominu Ivana Škafarja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi* (ur. Aleksander Skaza, Ada Vidovič - Muha). Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989, str. 109–119.
- Novak, Vilko: Sabar, Jakob (1802–1863). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi530336/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 26. julij 2024).
- Novak, Vilko: Slovenska in slovaška pesem iz 1774. *Slavistična revija*, 18, 1970, str. 129–140.
- Novak, Vilko: Stanko Vraz in Prekmurci. *Življenje in svet*, 17, 1935, str. 493–494.
- Novak, Vilko: Še o Jožefu Ficku. *Jezik in slovstvo*, 23/5, 1978.
- Novak, Vilko: Še o prekmurskih pesmaricah. *Jezik in slovstvo*, 22/2, 1976, str. 51–54.
- Novak, Vilko: Temlinovo pismo nemškim pietistom. *Slavistična revija*, 18/3-4, 1970, str. 249–256.
- Novak, Vilko: Torkoš, Jožef (1710–1791). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi715056/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 26. julij 2024).
- Novak, Vilko: Trubarjeva in Dalmatinova besedila v Martjanski pesmarici I. *Slavistična revija*, 43/3, 1995, str. 267–275.
- Oblak, Vatroslav: Drobiž iz starejše književnosti slovenske. *Letopis Matice slovenske*, 1895, str. 234–244.
- Ogrin, Matija: Anton Martin Slomšek in vprašanje enotnosti slovenskega kulturnega prostora. *Prostor v literaturi in literatura v prostoru* (ur. Urška Perenič). Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije, 2012, str. 457–468.
- Ogrin, Matija: O vlogi rokopisov v dolgem prehodu iz rokopisne v tiskano knjigo v slovenski književnosti. *Primerjalna književnost*, 40/1, 2017, str. 43–58.
- Ogrin, Matija: Rokopisi slovenskega slovstva kot nov in bogat raziskovalni predmet. *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* (ur. Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin, Urška Perenič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 36), 2017, str. 9–11.
- Ogrin, Matija: *Slovensko slovstveno izročilo: Drobci slovenskega slovstva, izročeni v rokopisih*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2019.
- Oral Tradition in Literature: Interpretation in Context* (ur. John Miles Foley). Columbia: The University of Missouri Press, 1986.
- Orel, Irena: Od znanega k manj znanemu v 18. stoletju: Od Škofjeloškega do Osapskega pasijona, od Stržinarjeve do Kadunčeve pesmarice, od pridig Janeza Svetokriškega do rokopisnih pridig s Koroškega. *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem: Druga, elektronska izdaja* (ur. Miha

- Preinfalk). Ljubljana: SD18, ZRC SAZU, 2013. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:sd18z11/VIEW/> (dostop: 17. 6. 2025).
- Orožen, Martina: Cerkevna pesem kot načrtno oblikovana leposlovna zvrst knjižne prekmurščine. *Prekmurska narečna slovstvena ustvarjalnost*. Murska Sobota: Ustanova dr. Štifterjeva fundacija Petanjci, 2005, str. 81–98.
- Orožen, Martina: *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika: Od sistema k besedilu*. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti (Zora, 74), 2010.
- Orožen, Martina: *Oblikovanje enotnega slovenskega knjižnega jezika v 19. stoletju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.
- Orožen, Martina: *Poglavja iz zgodovine slovenskega knjižnega jezika: Od Brižinskih spomenikov do Kopitarja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1996.
- Orožen, Martina: Svetniška imena v Küzmičevi Knigi molitveni. *Slovensko-madžarski jezikovni stiki od Košiča do danes* (ur. Istvan Nyomarkay, Stepan Lukač). Budimpešta: Košičev sklad, 1998, str. 13–38.
- Ötvös, Péter: Ältere ungarische Literatur. *Geschichte der ungarischen Literatur* (ur. Ernő Kulcsár Szabó). Berlin: De Gruyter, 2013, str. 1–95.
- Ožinger, Anton: *Cerkvene razmere na slovenskem Štajerskem v času goriskega nadškofa Karla Mihaela Attemsa (1750–1774) v luči njegovih vizitacij: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1993.
- Pahor, Roman: Podrobni seznam pesmi, nahajajočih se v rokopisih Kokošarjeve zbirke pod zap. št. 84, 85, 86, 87, 88, 89 in 90. *Cerkveni glasbenik*, 55/7-8, 9-10, 11-12, 1932, str. 116–117, 154–156, 183–185.
- Pajak, Jožef: *Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric*. V Mariboru: samozaložba, 1885.
- Palković, Bogomir: *Duhovna kiticza, kaje va Nôvom Gradu lipo czvala*. Stamp. Sopr. pri Jof. Szieszu, 1778.
- Papp, Jožef: Luthar, Adam. *Obrazi slovenskih pokrajin*. 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/hu/oseba/luthar-adam/> (dostop: 20. 1. 2025).
- Papp, Jožef: Pozdrec, Jožef. *Obrazi slovenskih pokrajin*. 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/pozdrec-jozef/> (dostop: 22. 1. 2025).
- Papp, Jožef: Terplan, Aleksander. *Obrazi slovenskih pokrajin*. 2020. <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/terplan-aleksander-sandor/> (dostop: 20. 1. 2025).
- Patera, Adolf: *Josefa Dobrovského korrespondence, IV: Vzájemné listy Josefa Dobrovského a Jiriho Ribaye z let 1783–1810*. Praga: Česka akademie, 1913.
- Pavlič, Andrej: Nekateri potezi politične, upravne in družbeno-gospodarske zgodovine Železne županije in murskosoboškega okraja v Borovnjakovi dobi. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (Zora, 55), 2008, str. 11–22.

- Pavlinski zbornik: 1644*. Zagreb: HAZU (Djela, 71/1), 1991.
- Perenič, Urška: Integracija nemške literarne produkcije na Slovenskem v okvir slovenske literarne vede z vidika sistemskega pristopa. *Filologičeskie zametki*, 6/2, 2008, str. 46–55.
- Pesme horvatske Katarine Patačić (1781)*. Donja Stubica, Zagreb: Kajkaviana, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1991.
- Petek, Bernard: Osnovno šolstvo v Lenartu skozi čas. *Žive sledi: Zbornik ob 250-letnici šolstva v Lenartu* (ur. Simona Peserl Vezovnik idr.). Lenart: OŠ, 2009, str. 22–50.
- Petre, Fran: *Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835–1849)*. V Ljubljani: Slovenska matica, 1939.
- Petrič, Hrvoje: O požarima i urbanom okolišu slobodnih kraljevskih gradova Hrvatsko-slavonskog kraljestva u ranome novom vijeku (Varaždin, Križevci, Koprivnica, Zagreb). *Ekonomska i ekohistorija*, V/5, 2009, str. 158–191.
- Pintar, Luka: Iz pozabljenih rokopisov. *Zbornik znanstvenih in poučnih spisov*, 6, 1904, str. 235–239.
- Pirjevec, Avgust: Kračman, Matevž (1773–1853). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi298419/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 4. julij 2024).
- Pisk, Marjeta: Rokopisne pesmarice – med religioznim in ljudskim. *Traditiones*, 48/2, 2019, str. 69–95.
- Pisk, Marjeta: Rokopisne pesmarice v Kokošarjevi zapuščini. *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* (ur. Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin, Urška Perenič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 36), 2017, str. 65–74.
- Pisk, Marjeta: Zbirke »mrtvečih pesmi«: Iz rokopisnih v tiskane zbirke ali obratno? *Starejši mediji slovenske književnosti: Rokopisi in tiski* (ur. Urška Perenič, Aleksander Bjelčevič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 37), 2018, str. 25–32.
- Pivar Tomšič, Ella: Erős vár a mi Istenünk / Bog je naše zavetje. *Hodos és Kapornak története* (ur. Benczik Gyula idr.). Lendva: Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet, 2005, str. 164–218.
- Pjesmarica Nikole Šafrana*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2020.
- Pochetek malega katekismusa ali kershanskoga navuka*. Graecii: typis Haeredum Widmanstadii, 1764.
- Pogačnik, Jože: *Zgodovina slovenskega slovstva: Klasicizem in predromantika*, II. Maribor: Obzorja, 1969.
- Pogačnik, Jože, Stanko Kotnik: *Štefan Modrinjak*. Maribor: Obzorja, 1974.
- Pogorelec, Breda: *Zgodovina slovenskega knjižnega jezika: Jezikoslovni spisi*, I.

- Ljubljana: Založba ZRC, Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- Pohlin, Marko: *Branja, inu evangeliumi: Na nedele, inu prazneke čez celu lejtju, iz Latinskiga na Krajnski jezik zvestu, inu skrbnu prestavlene, popravlene, inu pogmirane*. V Lublani: Eger, 1777.
- Pohlin, Marko: *Kraynska grammatika; Bibliotheca Carnioliae: Znanstvenokritična izdaja* (ur. Jože Faganel). Ljubljana: Založba ZRC, 2003.
- Poje Plejić, Lahorka: O pjesmarici Nikole Šafrana. *Pjesmarica Nikole Šafrana*. Zagreb: Matica Hrvatska, 2020, str. 5–25.
- Potočnik, Blaž: *Svete pesm' za vse vel'ke prazn'ke in godove med letam*. V Lublan': [s. n.], 1827.
- Potočnik, Vinko: Podobe prekmurske vernosti v 2. polovici 19. stoletja. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (Zora, 55), 2008, str. 23–35.
- Potrata, Majda: Dajnkove posvetne pesmi. *Dajnkov zbornik* (ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh). Maribor: Slavistično društvo (Zora, 3), 1998, str. 297–306.
- Potrata, Majda: Košičeva verzifikacija. *Košič in njegov čas* (ur. Zinka Zorko idr.). Budimpešta: Košičev sklad, 1994, str. 96–103.
- Potrata, Majda: Leopold Volkmer – začetnik posvetnega pesništva na slovenskem Štajerskem. *Volkmerjev zbornik* (ur. Jože Lipnik). Maribor: Slavistično društvo (Zora, 1), 1998, str. 9–27.
- Potrata, Majda: *Pesništvo Leopolda Volkmerja*. Maribor: Kulturni forum, 1994.
- Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata* (ur. Ivan Kampuš). Zagreb: Globus, 1995.
- Praprotnik, Andrej: *Pesmi, cerkvene in druge*. V Ljubljani: Jožef Rudolf Milic, 1856.
- Praprotnik, Andrej: *Svete pesmi za šolsko mladost*. V Ljubljani: Janez Rudolf Milic, 1864.
- Prijatelj, Ivan: *Izbrani eseji in razprave*. V Ljubljani: Slovenska matica, 1952.
- Prijatelj, Ivan: *Slovenačka književnost*. Beograd: Knjižara Zdravka Spasojevića, 1920.
- Prunč, Erich: *Urban Jarnik: Pesmi in prevodi*. Celovec: Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik, 2002.
- Puff, Rudolf Gustav: *Marburg in Steiermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte*. Graz: [s. n.], 1847.
- Puff, Rudolf Gustav: *Marburger Taschenbuch für Geschichte, Landes- und Sagenkunde der Steiermark und der an dieselbe grenzenden Länder*. Graz: A. Leykam's Erben, 1853.
- Radauš, Tatjana: Fodroci. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleža, 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/6156> (dostop: 8. 10. 2024).
- Raič, Božidar: Prekmurski knjižniki pa knjige. *Letopis Matice slovenske*, 1869, str. 57–84.

- Rajh, Bernard: *Knjižnojezikovno delo Petra Dajnka kot poskus standardizacije vzhodnoslovenskega narečja: Doktorska disertacija*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 1998.
- Rajh, Bernard: *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*. Maribor: Slavistično društvo (Zora, 19), 2002.
- Rajh, Bernard: Prispevki k zgodovini vzhodnoštajerskega knjižnega jezika. *Koropčev zbornik*. Maribor: Univerza, Zgodovinsko društvo, 1999, str. 343–353.
- Rajh, Bernard: Severovzhodna Slovenija pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 55 (20)/1, 1984, str. 38–49.
- Rakuša, Fran: *Domoznanstvo ormoškega okraja*. [Sv. Bolfenk: samozaložba], 1886.
- Ramovš, Fran: Zanimiv koroško-slovenski rokopis. *Časopis za jezik, kulturo in zgodovino*, II, 1920, str. 282–295.
- Ratković, Milan: Predgovor. *Izbor iz djela*. Vinkovci: Riječ, 1999, str. 5–22.
- Redeskini, Maksimilijan: *Osem, inu shestdeset sveteh pesm*. V' Lublani: Raab, 1775.
- Reisp, Branko: Prva v Ljubljani natisnjena slovenska knjiga. *Jurij Dalmatin, Jezus Sirah* (ur. Alfonz Gspan). Ljubljana: Mladinska knjiga, 1974.
- Rigler, Jakob: Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih. *Svet med Muro in Dravo*. Maribor: Obzorja, 1968.
- Rogerij Ljubljanski: *Palmarium empyreum, seu Conciones CXXXVI. de sanctis totius anni*. Labaci: Reichhardt, 1743.
- Rössler, Martin: Es ist ein Ros entsprungen. *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*, 2 (ur. Gerhard Hahn idr.). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001, str. 17–25.
- Ruff, Anthony: Catholic Reformation Hymnody. *Hymns and Hymnody*, 2 (ur. M. A. Lampport idr.). Eugene, Oregon: Cascade Books, 2019, str. 78–90.
- Rupel, Mirko: Protireformacija in barok. *Zgodovina slovenskega slovstva*, I (ur. Alfonz Gspan idr.). Ljubljana: Slovenska matica, 1956, str. 263–325.
- Rupel, Mirko: Vpliv protestantskega literarnega dela v Kastelčevih Bratovskih bukvicah. *Slavistična revija*, 2/1-2, 1949, str. 111–125.
- Rupnik, Gašpar: *Peisme od kershanskiga vuka po versti tega katechisma, katiri je na povelu Zesarske svetlusti na deshele vun poslan: Sraunu eniga perdauka teh peisem per sveti mashi, inu shegnu*. Se neide v' Zellu: per novem bukvarju Franzu Jos. Jenko; Lublani : skus Ign. Kleinmajerju, 1784.
- Schepping, Wilhelm: Die »Purifizierung« des geistlichen Liedes im 19. Jahrhundert aus der Sicht der Musikalischen Volkskunde, I. *Jahrbuch für Volksliedforschung*, 19, 1974, str. 21–52.
- Scherber, Peter: *Die slovenische Elegie: Studien zur Geschichte der Gattung 1779–1879*. Wiesbaden: F. Steiner, 1974.

- Schlossar, Anton: *Hundert Jahre Deutscher Dichtung in Steiermark: 1785 bis 1885*. Wien: Karl Graeser, 1893.
- Schlossar, Anton: Leitner, Karl Gottfried Ritter von. *Allgemeine Deutsche Biographie*, 51. München: Historische Kommission bei der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, 1906, str. 629–639. https://de.wikisource.org/w/index.php?title=ADB:Leitner,_Karl_Gottfried_Ritter_von&oldid=- (dostop: 15. 4. 2024).
- Schmutz, Carl: *Historisch-topographisches Lexicon von Steyermark*. Graz: Kienreich, 1822–1823.
- Schubert, Bojana: Odnos gramatičke norme i jezične prakse u suton kajkavskoga književnog jezika. *Jezikoslovlje*, 16/1, 2015, str. 47–67.
- Schütz, Julius Franz: Aus der Frühzeit der steirischen Drucker, I: Seit wann druckte Georg Widmanstetter in Graz? *Zeitschrift des historischen Vereins für Steiermark*, 30, 1936, str. 29–45.
- Sedar, Klaudija: *Kulturna podoba JV Prekmurja v 17. in 18. stoletju: Doktorska disertacija*. Nova Gorica: Fakulteta za podiplomski študij, 2013.
- Sedar, Klaudija: Ustanovitev Evangeličanskih cerkvenih občin Puconci, Križevci in Hodoš po Tolerančnem patentu. *Zgodovinski časopis*, 69/1-2, 2025, str. 88–110.
- Sever, Mihael: *Réd zvelicsánsztva*. V-Halli Saxonszkoj, 1747.
- Schematismus venerabilis cleri dioecesis Sabariensis*. Sabariae: Bertalanffy, 1868.
- Simon Čergič, župnik in pesnik (ur. Jože Smej). Maribor: Škofijski ordinariat, 1982.
- Simoniti, Primož: Jezuitska disputacija v Gradcu leta 1575. *Slavistična revija*, 22/2, 1974, str. 205–212.
- Simoniti, Primož: *Med humanisti in starimi knjigami*. Ljubljana: Slovenska matica, 2007.
- Sket, Jakob: *Slovenska slovstvena čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol*. Na Dunaju: C. kr. zaloga šolskih knjig, 1893.
- Slavič, Matija: Naše Prekmurje. *Mladika*, 4/8, str. 273–275.
- Slavimo Gospoda: Bogoslužna pesmarica in molitvenik*. Celje: Mohorjeva družba, 1998.
- Slekovec, Matej: *Kapela žalostne Matere božje v Središču in njen častni venec: Spomenica na zlato mašo dveh srediških rojakov leta 1902*. Maribor: samozaložba, 1902.
- Slekovec, Matej: Vekivečna pobosznost naj svetesoga Sacramenta. *Slovenski gospodar*, XVI, 1882, str. 290–291.
- Slodnjak, Anton: O Stanku Vrazu kot slovenskem pesniku. *Slavistična revija*, 3/1-2, 1950, str. 65–89.
- Slodnjak, Anton: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: Akademska založba, 1934.
- Slodnjak, Anton: *Slovensko slovstvo*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1968.

- Slodnjak, Anton: Slovstveni in narodnoprerodni tokovi v severovzhodni Sloveniji v 19. stoletju. *IV. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Univerza, 1968, str. 1–25.
- Slodnjak, Anton: Volkmer, Leopold (1741–1816). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi809856/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 22. 5. 2024).
- Slomšek, Anton Martin: *Ant. Mart. Slomškega pastirski listi*. V Celovcu: Družba sv. Mohorja, 1890.
- Slomšek, Anton Martin: *Kershansko devishtvo: Potrebni nauki, isgledi ino molitve sa shénsko mladóst*. V' Zelóvzi: Janes Leon, 1835.
- Slomšek, Anton Martin: *Poezija: Neobjavljene pesmi* (ur. Matija Ogrin). Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2011.
- Slomšek, Anton Martin: *Poezija: Objavljene pesmi* (ur. Matija Ogrin). Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2007.
- Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Smej, Jožef: Mikloš Küzmič med državnim aparatom, cerkveno oblastjo in fevdalno gosposko. *Zgodovinski časopis*, 52/1, 1998, str. 37–49.
- Smej, Jožef: *Muza Mikloša Küzmiča*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1976.
- Smej, Jožef: Nekaj drobcev iz pesemske dejavnosti nekdanjih prekmurskih duhovnikov. *Slavistična revija*, 56/3, 2008, str. 399–408.
- Smej, Jožef: O prevodih psalmov v prekmurščino od Martjanske pesmarice II do Pusztaijeve pesmarice 1893. *Slavistična revija*, 53/2, 2005, str. 211–227.
- Smej, Jožef: *Pastoralna dejavnost Ivanocyjevega kroga: Inavguralna disertacija*. Maribor: Škofijski ordinariat, 1975.
- Smej, Jožef: Problemi slovenskega jezika v porabski župniji Kethely leta 1783. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 1, 1997, str. 38–42.
- Smolik, Marijan: Grgur Mekinić in njegovi pesmarici 1609 in 1611. *Bašev zbornik* (ur. Jože Koropec). Maribor: Združenje visokošolskih zavodov, Zgodovinsko društvo, 1969, str. 246–272.
- Smolik, Marijan: Leopold Volkmer, prevajalec obveznih cerkvenih pesmi. *Volkmerjev zbornik* (ur. Jože Lipnik). Maribor: Slavistično društvo (Zora, 1), 1998, str. 28–34.
- Smolik, Marijan: Slovenski katekizmi sv. Petra Kanizija. *Jezuiti na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Provinciatat slovenske province Družbe Jezusove, 1992, str. 180–187.
- Smolik, Marijan: *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja* (ur. Matija Ogrin). Ljubljana: Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU, 2011. <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/> (dostop: 17. 6. 2025).

- Sovič, Ludvik: Janoš Kardoš – njegovo delo in pomen. *Lubi Slovenci*, 7, 2012, str. 25–29.
- Stanič, Valentin: *Drugi perstavik starih ino novih zerkvenih ino drugih pešem, h' molitvam ino premishlovanjam sa sveto leto 1826*. V Gorizi: Paternolli, 1838.
- Stanič, Valentin: *Molitve in premishlovanja per objiskovanju shtirih k' sadoblenju odpustika svetiga-léta odlozhenih zerkva: Katerim je spredpostavljen kratki nauk od svetiga léta 1826: S' perstav' kam 41 zerkovnih ino drugih pésem*. V Vidmu: Mattiuzzi, 1826.
- Stanonik, Marija: *Slovstvena folkloristika*. Ljubljana: Založba ZRC, 2004.
- Steska, Viktor: Frančišek Mihael Paglovec. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, XIV/3-4, 1904, str. 69–92.
- Stritar, Josip: Val. Orožnovi spisi. *Ljubljanski zvon*, V/3, 1879, str. 48.
- Stržinar, Ahacij: *Catholish Kershanskiga vuka peissme*. V' Nemshkim Gradzu: per Widmanstadianskih Erbizhah, 1729.
- Suppan, Wolfgang: Ein Vorbericht über die geplante Ausgabe der Mariazeller-Liedersammlung des Stiftes St. Lambrecht. *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, 68, 1977, str. 279–290.
- Suppan, Wolfgang: Nicolaus Beuttners Gesangbuch, Graz 1602, und die mündliche Überlieferung. *Innerösterreich 1564–1619* (ur. Alexander Novotny, Berthold Sutter). Graz: Universitätsbuchdruckerei Styria, 1967, str. 261–295.
- Szinnyei, József: *Magyar írók élete és munkái*, XII. Budimpešta: Hornyánszky Viktor könyvkere-skedése, 1908.
- Sztarisinsztvo, i zvacsinsztvo, szem szpodobnimi prilikami za volo, szvadbeni mladénczov*. V-Soproni: Sziesz, 1807.
- Sztarisinsztvo i zvacsinsztvo*. V-Szombatheli: Bertalanffy, 1852.
- Šaban, Ladislav: Pavlini i glazba. *Kultura pavlina*. Zagreb: založba, 1989, str. 323–333.
- Šafařík, Pavol: *Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur*. Prag: Verlag von Friedrich Tempsky, 1865.
- Šafařík, Pavol: *Geschichte der südslawischen Litteratur*, 3. Praga: Friedrich Tempsky, 1864.
- Šafařík, Pavol: Přehled neynowějšj literatury illyrských Slowenůw. *Časopis českého museum*, 7/2, 1833, str. 164–181.
- Šcerbačić, Juraj: *Drnjanska pjesmarica (1687.)*. Zagreb, Drnje: HAZU, 2021.
- Šebjanič, Franc: Pisma Mihaela Bakoša Mihaelu Institorisu - Mošovskemu. *Jezik in slovstvo*, 15/1, 2, 3, 1969, str. 24–27, 54–58, 85–89.
- Šebjanič, Franc: *Slovenski obrednik Mihaela Bakoša*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1979.
- Šebjanič, Franc: Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786). *Zgodovinski časopis*, 35/1-2, 1981, str. 121–141.

- Šekli, Matej: Začetek oblikovanja slovenskih pokrajinskih knjižnojezičnih različic v 18. stoletju. *Jezik in književnost v spreminjanju* (ur. Jožica Jožefa Beg idr.). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije, 2024, str. 253–282.
- Šerbelj, Ferdinand: *Baročne Groblje: Župnija svetega Mohorja in Fortunata Jarše*. Ljubljana: Družina, 2008.
- Šimun Palatin, Horvatski Virgiliuš (ur. Zvonimir Bartolič). Željezo: ZIGH, 2000.
- Škafar, Ivan: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: SAZU, 1978.
- Škafar, Ivan: Dve ohranjeni pismi Božidarja Raiča Jožefu Borovnjaku. *Kronika*, 18/1, 1970, str. 39–43.
- Škafar, Ivan: Grgur Mekinić Pythiraeus, hrvatski protestantski pisatelj, in začetki slovstva pri gradiščanskih Hrvatih. *Bašev zbornik* (ur. Jože Koropec). Maribor: Združenje visokošolskih zavodov, 1969, str. 273–295.
- Škafar, Ivan: Iz dopisovanja med škofom J. Szilyjem in Miklošem Küzmičem v zvezi s sedmimi Küzmičevimi knjigami. *Slavistična revija*, 23/1, 2, 3–4, 1975, str. 87–112, 269–288, 468–495.
- Škafar, Ivan: Jožef Borovnjak in Anton Trstenjak. *Slavistična revija*, 20/2, 1972, str. 237–244.
- Škafar, Ivan: Szmodis, Jožef (...). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi636510/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 29. julij 2024).
- Škafar, Vinko: Borovnjakova pastoralna dejavnost. *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka* (ur. Marko Jesenšek). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti (Zora, 55), 2008, str. 36–44.
- Škafar, Vinko: Izobraževanje katoliških duhovnikov, ki so bili doma iz Prekmurja ali so tam delovali do priključitve Prekmurja Sloveniji. *Prekmurje v letu 1919 in Katoliška cerkev* (ur. Bogdan Kolar). Ljubljana: Teološka fakulteta (Acta Ecclesiastica Sloveniae), 2020, str. 29–52.
- Škafar, Vinko: Nabožno slovstvo Petra Dajnka. *Dajnkov zbornik* (ur. Marko Jesenšek, Bernard Rajh). Maribor: Slavistično društvo (Zora, 3), 1998, str. 275–295.
- Škafar, Vinko: Prekmurski katoličani in kajkavske verske knjige do leta 1777. *Pisec sedmerih luči: Zbornik s simpozija o Miklošu Küzmiču*. Moravske Toplice, Murska Sobota, Petanjci: Občina, Pomurski naddekanat, Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2005, str. 110–126.
- Škulj, Edo: Jezuiti in slovenska cerkvena glasba. *Jezuiti na Slovenskem*. Ljubljana: Inštitut za zgodovino Cerkve Teološke fakultete, Provincialat slovenske province Družbe Jezusove, 1992, str. 105–118.

- Šlebinger, Janko: Kardoš, Janoš (1801–1873). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi266217/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 25. julij 2024).
- Šlebinger, Janko: Küzmič, Mikloš (1738–1804). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi313754/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 11. november 2024).
- Šlebinger, Janko: Pusztai, Jožef (1864–1934). *Slovenska biografija*. Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi476435/#slovenski-biografski-leksikon> (dostop: 22. januar 2025).
- Šojat, Antun: Kajkavski tekstovi Pavlinskoga zbornika. *Pavlinski zbornik: 1644*. Zagreb: HAZU (Djela, 71/2), 1991, str. 298–336.
- Šojat, Olga: *Hrvatski kajkavski pisci, II: 17. stoljeće*. Zagreb: Matica hrvatska, 1977.
- Šojat, Olga: Izbor iz dviju kajkavskih pjesmarica. *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, 3/12, 1970, str. 42–46.
- Šojat, Olga: Izbor iz Ludbreške pjesmarice. *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, 1/7-8, 1968, str. 62–73.
- Šojat, Olga: Izbor iz pjesmarice Juraja Ščrbačića. *Forum*, VIII/9, 1969, str. 499–508.
- Špralja, Izak: Peti dio crkvenih popjevaka namijenjenih bogoslužju nedjelja kroz godinu. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 125–162.
- Špralja, Izak: Prvi dio crkvenih popjevaka namijenjenih bogoslužju za došašće. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 7–32.
- Štefan Barbarič in Prekmurje: *Študije in spomini* (ur. Franci Just). Murska Sobota: Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porabja, 2024.
- Štefan Zagrebec i njegovo djelo (ur. Alojz Jembrih, Juro Šimić). Zagreb: Hrvatska kapucinska provincija sv. Leopolda Bogdana Mandića, 2020.
- Šter, Katarina: Discubuit Iesus: Škof Tomaž Hren, Gornji Grad in slovenski koral. *Muzikološki zbornik*, 59/1-2, str. 153–194.
- Štih, Peter: Slovansko, alpskoslovansko ali slovensko? O jeziku slovanskih prebivalcev prostora med Donavo in Jadranom v srednjem veku (pogled zgodovinarja). *Zgodovinski časopis*, 65, 1-2, 2011, str. 8–51.
- Štrakl, Matej: Cerkevno življenje v novem delu sedanje lavantinske škofije v letih 1828–1843. *Voditelj v bogoslovnih vedah*, XIII, 1910, str. 105–123, 193–209, 297–307.
- Štrekelj, Karel: *Slovenske narodne pesmi*. Ljubljana: Slovenska matica, 1904–1907.
- Štrekelj, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva*, I–II (ur. Matija Ogrin). Ljubljana: Založba ZRC, 2012.
- Štrekelj, Karel: *Zgodovina slovenskega slovstva*, III–IV (ur. Matija Ogrin). Ljubljana: Založba ZRC, 2014.

- Šundalić, Zlata: Molitvenici u Slavoniji u 18. stoljeću. *Fra Luka Ibrišimović i njegovo doba. Zbornik radova sa znanstvenog skupa*. Jastrebarsko: Naklada slap, 2001, str. 207–240.
- Šurmin, Đuro: *Povjest književnosti hrvatske i srpske*. Zagreb: Knjižare Lav. Hartmana, 1898.
- Švoger, Vlasta: Marija Bistrica u doba Ivana Krizmanića - okupljalište intelektualne elite. *Marija Bistrica u doba Ivana Krizmanića - »Tiho žarište« hrvatskog narodnog preporoda i Matice ilirske* (ur. Snježana Husinec). Marija Bistrica: Matica hrvatska, 2018, str. 95–114.
- Tomasović, Mirko: »Ljubčiča uskok« Katarine Patačić. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, 19/1, 1993, str. 146–153.
- Tomašić, Đuro: Sedmi dio crkvenih popjevaka namijenjenih bogoslužju za blagdanе svetaca. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 183–190.
- Toporišič, Jože: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja, 2004.
- Torkos, József: *Uj zengedező mennyei kar, az az régi és újonnan szereztetett*. Frankofurtumban [Győr]: [Streibig ny.], 1768.
- Trdina, Janez: Pretres slovenskih pesnikov. *Ljubljanski časnik*, 1/74–79, 1850, str. 296, 300, 304, 308, 312, 316.
- Trstenjak, Anton: Jožef Borovnjak: Iz življenja ogrskega Slovenca. *Ljubljanski zvon*, 30, 1910, str. 156–161.
- Trstenjak, Davorin: Prineski k zgodovini dušnega prerojenja Slovencev na Štajerskem. *Zora*, 1/2, 1872, str. 2–25.
- Trstenjak, Anton: *Slovinci na Ogrskem: Narodopisna in književna črtica*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006.
- Trstenjak, Anton: *Slovinci v šomodski županiji na Ogrskem: Zgodovinska, narodopisna in književna črtica*. V Ljubljani: samozaložba, 1905.
- Trubar, Hren, Valvasor, Dolničar: *O slovstvu na Kranjskem: Znanstvenokritična izdaja* (ur. Luka Vidmar). Ljubljana: SAZU, 2009.
- Tschizewskij, Dmitrij: Der Kreis A. H. Franckes und seine slavistischen Studien. *Zeitschrift für slavische Philologie*, XVI, 1939, str. 16–68.
- Új zengedező mennyei kar. *Evangelikus Kántorképző Intézet*. <https://kantorkepzo.egyhazi kozseg.hu/enekeskonyv-kiallitas/uj-zengedezo-mennyei-kar/> (dostop: 26. 7. 2024).
- Urlep, Lilijana: Priključitev in cerkvenoupravna ureditev Prekmurja po priključitvi h Kraljevini SHS v virih Nadškofijskega arhiva Maribor. *Prekmurje v letu 1919 in Katoliška cerkev* (ur. Bogdan Kolar). Ljubljana: Teološka fakulteta (Acta Ecclesiastica Sloveniae), 2020, str. 261–290.

- Uršič, Milena: *Anton Rožič: O kulturnem razvoju na Kranjskem do leta 1823*. Ljubljana: SAZU, 1965.
- Uršič, Milena: *Jožef Kalasanc Erberg in njegov Poskus osnutka za literarno zgodovino Kranjske*. Ljubljana: SAZU, 1975.
- Varga, Pál S.: Kunstzentrierte Entfaltung des Literarischen: Die klassische ungarische Literatur 1825–1890. *Geschichte der ungarischen Literatur* (ur. Ernő Kulcsár Szabó). Berlin: De Gruyter, 2003, str. 133–263.
- Veider, Janez: *Groblje*. Groblje, Domžale: Misijonska tiskarna, 1938.
- Veriti, Franc: *Shivljenje svetnikov*, IV. V' Ljubljani: Joshef Sassenberg, 1829.
- Vičar, Branislava: *Izrazne skladenjske zgradbe v delih Antona Šerfa*. Maribor: Slavistično društvo (Zora, 34), 2005.
- Vidmar, Luka: Odmevi božjih poti, češčenj in podob svetnikov na Gorenjskem v Paglovčevi pesmarici Cantilenae variae. *Rokopisi slovenskega slovstva od srednjega veka do moderne* (ur. Aleksander Bjelčevič, Matija Ogrin, Urška Perenič). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete (Obdobja, 36), 2017, str. 23–31.
- Vnuk, Branko: Cerkevna arhitektura na območju župnije sv. Barbare v Halozah. *Cirkulane: Svet Belanov* (ur. Martin Prašnički). Cirkulane: Halo, 2005, str. 243–265.
- Volkmer, Leopold: *Pesme k-tem opravili te svete meshe: S-toj pesmoj pred predgoj, is nemshkega na slovensko prestavlene sa fare Optuiske debantie*. V Gazi: pri Franzi Antoni Royeri, 1783.
- Volkmerjev zbornik* (ur. Jože Lipnik). Maribor: Slavistično društvo Maribor (Zora, 1), 1998.
- Vovko, Andrej: Udje Družbe sv. Mohorja med Muro in Rabo v letih 1870–1892. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 69/1, 1998, str. 133–154.
- Vovko, Andrej: Udje Družbe sv. Mohorja med Muro in Rabo v letih 1893–1918. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, 69/2, 1998, str. 317–343.
- Vraz, Stanko: *Gusle i tambura*. Zlatni Prag: J. Pospíšil, 1845.
- Vraz, Stanko: *Narodne pesni ilirske*. U Zagrebu: ilir. nar. tiskarna dra. Ljudevita Gaja, 1839.
- Vraz, Stanko: *Slovenska djela*. Zagreb: JAZU, 1952.
- Vrbnjak, Viktor: Kulturni stiki med Varaždinom in slovenskim Podravjem. *Zgodovinski zapisi*, 3/1, 2006, str. 52–57.
- Vrbnjak, Viktor: Osnovno šolstvo v Rušah do leta 1918. *Ruška kronika*. Ruše: Krajevna skupnost, 1985.
- Vurcer, Matija: Ruše, starodavna božja pot in nekdanja učenosti zibela. *Drobtinice*, 19, 1865/1866, str. 185–211.
- Winklern, Johann Baptist von: *Biographische und literarische Nachrichten von den Schriftstellern und Künstlern, welche in dem Herzogthume Steiermark*

- geboren sind und in oder ausser demselben gelebt haben und noch leben.* Graz: Franz Ferstl, 1810.
- Wissemann-Garbe, Daniela: Heut singt die liebe Christenheit. *Liederkunde zum Evangelischen Gesangbuch*, 12 (ur. Gerhard Hahn idr.). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2005, str. 80–84.
- Wright, Peter: The Vienna Corpus Christi Fragment: A Fifteenth-Century Partbook. *Hudební věda*, 53/4, 2016, str. 333–364.
- Zabukovšek, Jožef: *Vertnar šveti, ki ima mnoge lepe molitve, premishlovanja, nauke, pèsme, ino pripovedi: Molitne bukve.* V Celi: Joshef Geiger, 1837.
- Zdovc, Pavel: *Tinjski rokopis: Pesmarica iz Rakol pri Tinjah na Koroškem.* Dunaj: samozaložba, 2000.
- Zelko, Ivan: Ime Tótság in sedež belmurskega arhidiakonata. *Kronika*, 6/2, 1963, str. 85–93.
- Zelko, Ivan: *Zgodovina Prekmurja.* Murska Sobota: Pomurska založba, 1996.
- Zelko, Ivan: Zgodovinski pregled cerkvene uprave v Prekmurju. *Zbornik ob 750-letnici mariborske škofije 1228–1987.* Maribor: Mariborski škofijski ordinariat, 1978, str. 103–116.
- Zgodovina slovenskega slovstva*, I (ur. Alfonz Gspan). Ljubljana: Slovenska matica, 1956.
- Zgodovina slovenskega slovstva*, II (ur. Lino Legiša). Ljubljana: Slovenska matica, 1959.
- Zitzenbacher, Walter: Zwischen Vordernberg und Paraguay: Das weltweite Spektrum der steirischen Barockliteratur. *Literatur in der Steiermark* (ur. Alfred Kracher). Graz: Steiermärkische Landesregierung, 1976, str. 79–99.
- Zmajić, Bartol: Bedeković Komorski. *Hrvaški biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje.* Zagreb: Leksikografski inštitut Miroslav Krleža, 2024. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/bedekovic-komorski> (dostop: 11. oktober 2024).
- Zrinska, Ana Katarina: *Pjesmarica Ane Katarine Zrinske.* Zagreb: Matica Hrvatska, 2015.
- Zver, Nina: Jezik pisca Gormerkanske knige. *Gormerkanska kniga 1842–1882* (ur. Karin Almasy, Susanne Weitlaner). Bad Radkersburg: Artikel-VII-Kulturverein für Steiermark – Pavelhaus, 2023, str. 94–135.
- Zvonar, Ivan: 14. Cantuale Patris Aloysii Possavec 1816. *350 godina franjevacu u Čakovcu.* Čakovec: Franjevački samostan; Ogranak Čakovec: Matica Hrvatska, 2010, str. 353–366.
- Zvonar, Ivan: Biblijski lik Marije Magdalene u europskoj i u hrvatskoj književnosti (S posebnim obzirom na dosad nepoznatu kajkavsku poemu »Pesen od Marie Magdaleine«). *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 34, 2023, str. 1–53.
- Zvonar, Ivan: Enigme Ludbreške pjesmarice. *Podravina*, 14/27, 2015, str. 36–79.

- Zvonar, Ivan: Još jedna latinsko-kajkavska rukopisna pjesmarica s kraja 18. stoljeća. *Kaj*, LVI/3-4, 2023, str. 21–54.
- Zvonar, Ivan: Kajkavska svjetovna poezija od prvih tragova do Ignaca Kristijanovića. *Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU Varaždin*, 12-13, 2001, str. 245–259.
- Zvonar, Ivan: *Kajkavske rukopisne pjesmarice do hrvatskoga narodnog preporoda (Posebni otisak)*. Varaždin, 1996.
- Zvonar, Ivan: Mjesto i značaj »Pjesmarice Jurja Ščerbačića« ili »Drnjanske«. *Drnjanska pjesmarica*. Zagreb, Drnje: HAZU, 2021, str. 183–201.
- Zvonar, Ivan: »Protuletno drago vreme« ili barok u kajkavskoj lirici. *Folklor i barok u Hrvatskoj*. Zagreb: Hrvatsko društvo folklorista, 1995, str. 19–27.
- Zvonar, Ivan: *Tri rukopisne pjesmarice s Priloka*. Prelog: Meridijani, 2015.
- Zvonar, Ivan: Tužaljka Ane Katarine Frankopan Zrinske. *Varaždinski književni zbornik* (ur. Ivan Čehok). Varaždin: Varaždinsko književno društvo, 1996, str. 151–257.
- Zvonar, Ivan: Varaždinska pjesmarica I. *Kaj: Časopis za književnost, umjetnost, kulturu*, 1, 1993, str. 21–44.
- Žejn, Andrejka: Legenda o sveti Genovefi Martina Cochemskega v slovenščini: Stik slovenske rokopisne in knjižne kulture? *Jezik in slovstvo*, 68/2, 2023, str. 93–109.
- Žganec, Vinko: *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja*. Zagreb: Hrvatska tiskara, 1916.
- Županović, Lovro: Hrvatski glazbeni zbornik Cithara octochorda iz XVIII. stoljeća i njegovo značenje za (domaću) glazbenu kulturu onoga doba i danas. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 203–220.
- Županović, Lovro: Osmi dio crkvenih popjevaka namijenjenih bogoslužju za pokojne. *Cithara octochorda: Komentari i studije* (ur. Izak Špralja, Lovro Županović). Zagreb: HAZU (Djela, 75), 1998, str. 191–200.

17 KAZALO OSEBNIH IMEN

- Agustič, Adolf 358
Agustič, Imre 41, 43
Ahacel, Matija 26, 29, 30, 32, 33, 37, 39, 42, 139, 140, 142, 144, 145, 147, 152–155,
157, 161, 358, 438, 452–454
Albrecht, Gašper 144
Alič, Jurij 28, 37, 53
Alvian, Franc 37, 38
Alxinger, Johann Baptist von 70, 164
Amade, László 306
Amand, o. 20
Ambrožič, Gregor 203
Ambrožič, Jestin 190
Ambrožič, Jožef 18, 122, 190, 196, 203–233, 257, 474
Andre, Franc Ksaver 118
Andreaš, Mihael 37, 55, 152
Anton, Karl Gottlob von 21
Apostel, Ivan Anton 270
Arany, János 41, 304, 305, 310
Arlič, Janez 135, 139, 150, 152, 154, 184
Arnulf iz Leuvena 86
Auer, Anton 91
Auersperg, Sigmund Theodor von 73, 74
Augsburger, August 68
Auguštinčič, Mihael 410
Aurelijan, Zinke Ivan Franjo, OFM 120
Avgust, cesar 257, 258, 383, 388, 393, 405
- Babič (Wabitsch), Matija 118
Baboš, Adam 353
Bacciochi, Adam Josip Antun, OFM 118
Bačič, Štefan 342
Bagari, Jožef 353, 451
Bageus, Leonard, SJ 20

- Bagola, Franc (Ferenc) 377, 410, 411
 Bajza, József 305, 308
 Bajzek, Anton 419
 Bakoš, Mihael 21, 25, 27, 39, 43, 45, 54, 301, 302, 331, 342–349, 364, 365, 381, 383, 386, 389, 393, 401
 Balassi, Bálint 305
 Balogh, Andrej (Endre) 304
 Bánffy, rodbina 299
 Bär, Nikolaus 272
 Baraga, Friderik Irenej 37
 Baraković, Juraj 165
 Barbarič, Štefan 42, 161
 Barcsay, Ábrahám 307
 Barla, Mihael 25, 27, 29, 30, 39, 43, 45, 51, 54, 246, 247, 301, 302, 345–349, 351, 470
 Barle, Janko 230, 258
 Bartholotti, Johann Nepomuk 21
 Basar, Jernej, SJ 100
 Baša, Ivan 353
 Baša, Jožef 311
 Batizi, András 305, 429
 Batsányi, János 305, 307, 308
 Bauernfeld, Eduard von 78
 Becker, Rudolph Zacharias 162
 Beckh, Johann Joseph 68
 Bedek, Štefan 350
 Bedeković, Ignac 274–277, 279, 280, 282, 322
 Bedeković, Stjepan 322
 Bedič, Franc (Ferencz Bedics) 437, 438
 Bedič, Mihael 418
 Bedič, Štefan 419
 Bejek, Štefan 398, 399
 Bela IV., kralj 59
 Belostenec, Ivan 30, 316–318
 Belovari, Stjepan 327
 Bence, Mihael 375, 395, 396
 Benedikt XIII., papež 83, 194
 Benedikt XIV., papež 92

- Berchtold, Franc Ignacij Anton 20
Berke, Blaž 47, 287, 331, 340–342, 348, 349, 381–384, 386, 388, 389, 393, 401, 403, 425, 464
Berke, Franc 347, 348, 349
Berke, Peter 466, 467, 470, 472
Bernik, France 38
Bertuch, Friedrich Justin 145
Berzsenyi, Dániel 308
Bessenyei, György 307
Bethlen, Miklós, grof 306
Beuttner, Nicolaus 61, 86, 192, 441
Bezjak, Franc 28
Bilc, France 37
Bjelčević, Aleksander 38
Blagovič, Marina 111
Blatnik (Wlatnig), Jurij 118
Blažević, Ladislav 353, 428
Blažič, Andrej 190
Blum, Joachim Christian 70
Blumauer, Aloys 72, 74, 267
Böchstein, Johann 87
Bočkor (Bocskor), Katarina 419, 427
Bočkor (Bocskor), Vendel 419, 427
Bodó, János Szentmártoni 337
Bogović, Lovro 192, 195, 312, 313, 368, 370, 371, 407, 467, 469, 470
Bohorič, Adam 23, 49, 444
Bokan, Štefan 289, 290, 348, 376, 403, 404
Bokány, Adam 332
Bonstingl, Sigmund 66, 67
Borkovič, Peter 353, 354
Bornemisza, Péter 305
Boros, Adam 354
Boros, Istvan 354
Borovnik, Janez 135, 138
Borovnjak, Jožef 18, 27, 31, 41, 54, 161, 245, 246, 302, 352, 355–361, 366, 370, 373, 374, 377, 449–456, 467
Boršnik, Marja 38

Böschenstein, Johann 87
 Bračič, Franc 137
 Braunstein, Julijana 412
 Braunstein, Mihael 419
 Braunstein, Šimon 412
 Brentano, Bettina 75
 Brentano, Clemens 75
 Breznik, Anton 20, 24, 29, 31, 62
 Brezovački, Tito 271, 316, 325, 327, 328
 Brložnik pl. Perenberg, Janez Krstnik 20
 Bronner, Xaver 76
 Bučič, Mihajlo 24, 30, 300
 Burgar, Ignacij 37
 Buttolo, Franca 157, 158
 Byron, George Noel Gordon 177, 178

 Caf, Oroslav 24, 28, 33, 160, 378
 Canitz, Friedrich Rudolf Ludwig von 71, 76
 Cankar, Izidor 34
 Cantily, Ljubica 174
 Casparius, Martin 82, 118
 Castelli, Ignaz Franz 78, 79
 Castellitz (Kastelic), Jožef 23
 Cerroni, Bernard 90
 Cersne, Eberhard von 68
 Chorinsky, Ignaz Karl von 167
 Chyträus, David 65
 Cigler, Janez 37
 Cipot, Ferenc 405, 452
 Cipot, Jurij 302, 304
 Ciril in Metod, sveta brata 148, 297
 Clario, Giovanni Battista 66
 Cobenzl, Janez Rafael, SJ 20
 Coelius Sedelius 445
 Collin, Heinrich Joseph von 77, 79
 Copot, Katarina 413
 Coroninus, Pompeius 67

- Cosimo II., veliki vojvoda 67
Cramer, Johann Andreas 71
Croeselius, Johannes 67
Cronegk, Johann Friedrich von 71, 76
Crüger, Johann 86, 441
Csokonai Vitéz, Mihály 307
Curipeschiß (Kuripečić), Benedikt 21
Cvetko, Franc 30, 32, 35–38, 79, 132, 139, 160, 162, 163, 167, 168, 265, 269
Cvetković, Jurij 273, 320
Czuczor, Gergely 304, 308
- Čagran, Ivan 112
Čandek, Janez 19, 60
Čap (Tschapp), Frančišek 118
Čaplovič, Jan 25, 30
Časar, Janoš 419
Časar, Julija 419, 427
Časar, Lovrenc (Lörincz Császár) 425
Čeh Steger, Jožica 158, 161, 245
Čeh, Šandor 302, 304
Čepe, Franc 165
Čergič, Simon 311, 354
Čerpnjak, Jožef 427
Čikulin, Ivan Franjo 322
Čiolič, Matija 159
Čontala, Ana (Anna Csontala) 375, 382–384, 388, 426, 467, 470
Čop, Matija 24, 25, 31, 42, 243
Črnko, Ana 428
Črnko, Franc (Ferenc Csrnko) 418, 428
Črnko, Franc (Franz Tschernko) 133
Črv, Anton 258
- Dajnko, Peter 18, 23–27, 29, 30, 32, 36–39, 41, 42, 46, 47, 49–54, 62, 81, 103, 106, 107, 113, 115, 125, 131, 160–162, 166, 167, 169, 171, 172, 243–264, 276, 366, 371, 452, 454
Dalmatin, Anton 30
Dalmatin, Jurij 23, 49, 215, 257, 299, 363, 442, 444, 446

- Dayka, Gábor 307
 Delišimunović, Franjo (Ferenc), grof 274–280, 282, 322
 Demeter, Dimitrija 330
 Denis, Michael 62, 70, 72, 74, 76, 162, 235, 253, 254, 257
 Dernošnig, Matija 69
 Diemer, Martin 118
 Dienes, Lajos 304
 Dirnböck, Jakob 80
 Ditmajer, Nina 187, 268
 Djementič, Matija 311
 Doberšek, Jakob 82, 118
 Dobos, János 305
 Dobrovský, Josef 20
 Dolinar, Darko 45
 Dolinar, Luka 37, 130, 196, 204, 235, 252, 254, 256, 257, 262
 Dolinar, Simon 137
 Dolničar, Janez Gregor 19, 20
 Dominkuš, Matija 271
 Domiter, Janez 275
 Domjan, Mihael 332
 Dončec, Akoš 338, 351, 359, 375–377, 394–399, 413, 418, 419, 421, 422, 426–428
 Dončec, Janoš 419
 Dović, Marijan 64, 268
 Draxler, Dominik Martin, OFM 118
 Drnjač, Tom 121
 Drobnič, Josip 24, 28, 33
 Dündek, Matjaž 377, 407, 408, 426, 469
 Dunder, Jurij Venceslav 158
 Đurkovečki, Josip 316
- Eber, Paul 441
 Eilec, Jurij 28
 Engelhard, Georg 88
 Erber, Anton, SJ 20
 Erberg, Jožef Kalasanc baron 21
 Erdélyi, János 310, 436, 437
 Ertl, Ivan 40, 182

Eszterházi, László Pál 311
Ewald, Johannes 76

Faber, Johannes 60
Falk, Johannes Daniel 76
Faludi, Ferenc 306, 307
Fancev, Franjo 322, 332
Farič, Ferenc (Farics Ferentz) 377, 383, 384, 387, 392, 393, 405, 406, 431, 452, 454, 467, 470, 472
Farkaš, Adam 301, 342
Farkaš, Imre 312
Fartel, Ferenc 349
Fassaich, Gabriel 271
Feder 70
Fekonja, Andrej 155
Fellinger, Johann Georg 23, 78
Ferdinand I., cesar 23, 141, 169, 181
Fialka, Moritz 315
Ficko, Jožef 311, 366, 370
Firmian, Leopold Ernest 91
Fischart, Johann 68
Flegerič, Božidar 265, 266
Flisar, Franc 287, 337, 350, 376, 382, 383, 387, 389, 390, 426, 460, 461, 464, 465
Fodora, Karol 451
Fodroci, Donat 323
Fodroci, Ladislav 282
Foerster, Anton 454
Foglar, Lovrenc 18, 43, 44, 47, 61, 93, 94, 187–202, 270
Forko, Ladislav 161, 245, 326, 327, 452, 454
Franc Jožef I., cesar 141, 142
Franck, Andreas 60
Francke, August Hermann 300
Frankl, Anton 118
Frankopan Zrinska, Ana Katarina 274, 316, 322
Frey, Johann 21
Freylinghausen, Johann Anastasius 441
Frideczky, György 373

- Fröhlich, Abraham Emanuel 146
 Funtek, Jurij 82, 118
- Gaber, Mihael 289, 290, 348, 354, 376, 382–384, 393, 401–404, 425
 Gaj, Ljudevit 22, 42, 178, 185, 316, 328–330, 466, 474
 Gall, Jožef, SJ 20
 Ganster, Janez 118
 Ganster, Mihael 118
 Gašpar, Franjo 451
 Gašparič, Janja 132
 Gašparič, Marina 109
 Gellert, Christian Fürchtegott 30, 70, 71, 73, 254
 Gentz, Friedrich von 75, 79
 Gergar, Jožef 342, 349, 350
 Gerhardt, Paul 86, 87, 441
 Gessner, Salomon 70, 72, 76, 179, 307
 Glades, Sebastijan 98, 130, 131, 227, 232, 235–241, 260–263
 Glanert, Bruno, OFMConv 118
 Glaser, Jožef 93, 188, 190, 191, 202
 Glaser, Karel 29, 33, 44, 102, 121, 180, 266
 Glaser, Marko 23, 28, 30, 106, 115, 133, 160, 171, 253, 263, 358, 359, 372, 416, 456
 Glazer, Janko 130, 140, 153, 170
 Gläser, Enoch 68
 Gleim, Johann Wilhelm Ludwig 30
 Globočnik, Felicijan 29, 33, 139, 153, 154
 Glonar, Joža 44, 146
 Glušič, Helga 38
 Gmeiner, Franc Ksaver 21
 Goeckingk, Leopold Friedrich Günther von 76
 Goethe, Johann Wolfgang von 72, 76, 79, 172, 177
 Golec, Boris 285, 459
 Golež Kavčič, Marjetka 58
 Goličnik, Janez 29, 31
 Gollmayer, Jurij 371
 Golob, Mihael 40, 158, 182–185
 Gombossy, Josip Gabrijel 118

Gorenšek, Gašper 137
Gorenšek, Gregor 135–137
Gorenšek, Jakob 137
Gorenšek, Jožef 138
Gorenšek, Jurij 137
Gorenšek, Sebastian 137
Gorjup, Frančišek Ksaverij 20, 24, 29, 31, 34, 36, 39, 100
Gotter, Friedricha Wilhelma 76
Gottsched, Johann Christoph 71
Gottseer, Martin, SJ 20
Gottweis, Ivan 23
Grabner, Jurij 155
Grabrijan, Jurij 37
Gradišnik, Stane 142
Grafenauer, Ivan 35–37, 44, 55, 144, 166, 244, 267
Grah, Franc 376, 397
Grah, Matjaž (Matija) 376, 397, 398
Grandošek, Blaž 132
Grdina, Igor 38, 268
Grebelnik, Jožef 121, 227–230, 257, 258
Gregor VII., papež 164
Gregorčič, Simon 56
Grešić, Juraj 326
Gribor, Lovrenc 118
Gričnik, Anton 138, 142
Grillparzer, Franz 78
Grohar, Mihael 82, 118
Gruber, Tobija 20
Grün, Anastasius 76
Grünbaum, Marko 304
Grundtner, Franc 37, 139
Gspan, Alfonz 39, 144
Günther, Johann Christian 70, 76
Gutman, Andrej 28, 30, 33, 42, 165, 166, 372
Gutman, Janez Jurij 118
Gutsmann, Ožbalt 49, 100
Guttmann, Ivan Đuro Konstancije, OFM 118

- Gvadányi, József 307
 Gyergyek, Jožef 375, 386, 431
 Gyöngyösi, István 306
 Gyulai, Pál 305
- Habdelić, Juraj 30, 316
 Hackstoc, Andreas 65
 Hadalin iz Podmelca 192, 230
 Hafis 79
 Hagedorn, Friedrich von 70–72, 76
 Halirsch, Ludwig 78
 Haller, Aldobrand Koschak 76
 Hammer-Purgstall, Joseph von 79
 Harman, Gašpar 53, 159, 269, 272
 Harnig, Frančišek Ksaverij 118
 Harrach, Carl von 66
 Hasl, Jožef 20, 24, 31, 90, 100
 Hašnik, Jožef 26, 29, 33, 37, 139, 142, 147, 148, 150, 153–157
 Haug, Friedrich 76
 Haushofer, Franz 74
 Haussmann, Fanny 28, 139, 157–159
 Haužar, Jožef 375, 394, 431
 Haužar, Petra 378
 Helfenthal, Franz Domenico Spinckho von 96
 Herder, Johann Gottfried 72, 185
 Herg, Lavrencij 265
 Herman, Nicolaus 87, 441, 447
 Herod Agripa I., kralj 201
 Herrmannsthal, Franz Hermann von 78
 Hey, Wilhelm 145
 Himmelreich, Benedikt Adam 118
 Hladnik, Miran 38
 Hleb, Luka 182
 Hödl, Joachim 72
 Hoffbauer, Josef 79
 Hoffhalter, Rafael 299
 Hoffhalter, Rudolf 299, 300

Höfler, Janez 187, 193, 240
Högen, Joseph von 74
Holc, Matjaž 120
Hölty, Ludwig 72, 76
Holzapfel, Ignac 37, 155
Horacij 70, 71, 179, 307, 308
Horvát, András Szkhárosi 305
Horvat, Andraž 311, 418, 423, 424, 461
Horvat, Franc 376
Horvát, István 308
Horvat, Janez 137
Horvat, Janoš 420, 426
Horvat, Jožef 132, 311
Horvat, Neža 418
Horváth, Ádám Pálóczi 307
Hren, Tomaž, škof 19, 28, 60, 81, 82, 85
Hriberšek, Franc 130, 131, 134, 191, 204, 205, 227, 230, 231
Hüll, Janez 352, 354
Huszár, Gál 444
Hüttenbrenner, Anzelm 172

Ilešič, Fran 34, 40, 102, 145, 146, 178, 182
Ivanocy, Adam 360
Ivanocy, Franc 43, 352, 353, 451
Ivanocy, Jožef 451

Jacković, Stefan 314
Jacobi, Johann Georg 70, 156
Jagodič, Ivan 332
Jahl, Matej Maksimilijan, OFM 118
Jaklin, Mihael 36, 159, 269
Jakomini, Jožef Anton vitez 31, 145
Jambrešić, Andrija 316
Jančič, Matija 187
Janez, nadvojvoda 41, 71, 77, 141, 181
Janežič, Anton 26, 451
Japelj, Jurij 49, 365

- Jarnik, Urban 37, 143, 147, 148, 153, 164, 266, 276
 Jelachich de Busin, Ludovicus 324
 Jelačić, Ivan 274
 Jelačić, Josip 330
 Jelačić, Sigismund Aleksa, OFM 119
 Jembrih, Alojz 312, 336
 Jenko, Franc Jožef 62
 Jenko, Simon 56
 Jeranko, Brane 312
 Jesenak, Janoš 301
 Jeseničnik, Jurij 144
 Jesenšek, Marko 45, 48–50, 336, 348
 Ješenak, Janez Pavel 31
 Jež, Andraž 46
 Ježek, Lovro 467
 Jožef II., cesar 59, 69, 70
 Jurhar, Valentin 96
 Juričič, Jurij 444
 Jurić, Petar 367
 Jurjević, Pavel 274, 322
 Juršič, Simon 82, 118
 Juvan, Marko 38, 45
 Juvančič, Žiga 28
- Kačić - Miošić, Andrija 37, 165, 267
 Kadunc, Anton 122, 124, 201, 204–227, 233
 Kager, Jožef 119
 Kalchberg, Johann Nepomuk von 23, 61, 62, 69, 70, 73, 75, 80
 Kalchberg, Josef Ferdinand von 69
 Kančnik, Andrej 37
 Kanižlić, Antun 367, 368
 Kardoš, Janoš 27, 40, 41, 43, 45, 301, 302, 304, 331, 347, 348, 351, 364, 434, 436, 451
 Karel II. Avstrijski, nadvojvoda 66, 67
 Karner, Ivan 314
 Kastelec, Matija 60, 85, 136, 203, 214, 222, 255, 443
 Kastelic, Miha 37, 146, 148

Kästner, Abraham Gotthelf 76
Kauchmann, Jurij 118
Kavčič, Andrej 70
Kazinczy, Ferenc 307, 308
Kecskeméti Vég, Mihály 305
Keger, Janez Jurij 119
Kegl, Jurij 82
Kelemina, Jakob 34
Kemény, János, princ 306
Kerčmar, Franc 350
Kerčmar, Janoš 349, 350, 351
Kerčmar, Nikolaj 350
Kerec, Anton 375, 376, 386, 396, 397
Kerec, Franc 396
Kerec, Janoš 397, 398
Kerec, Jožef 397
Kerec, Mihael (Mihál) 376, 396–398
Kerec, Štefan 375, 387, 396
Kerény, Frigyes 309
Keresturi, Josip 147, 326
Kessler, Adam 119
Kidrič, France 34–36, 45, 100, 245, 267
Kis, János 302, 304, 308, 346
Kisfaludy, Károly 308
Kisfaludy, Sándor 308
Klaminger, Josip Kajo, OFM 119
Klein, Blaž 84
Kleinmayr, Jurij 28–30
Kleist, Ewald Christian von 71, 76
Klekl ml., Jožef 353
Klekl st., Jožef 41, 298, 311, 353, 422
Klinc, Lukež 444, 445
Klombner, Hans 444
Klopstock, Friedrich Gottlieb 70–72, 74, 76, 78
Kmecl, Matjaž 38
Kmeting, Marko Franjo, OFM 119
Kniefac, Šimon 313

Knobl, Pavel 134
 Kobelj, Adam 82, 119
 Kocmut, Ivan 40, 182, 183
 Koczett, János 415
 Kočevár, Štefan 28, 160
 Kodela, Jože 451
 Kolar, Peter 353
 Kolarić, Nikolaj Ljudevit, OFM 119
 Kölcsey, Ferenc 308
 Kolenko, Ivan 416, 417
 Kollár, Ján 175–178, 180
 Kollarš, Leopold 378
 Kollmann, Ignaz 77
 Kollmayr, Ivan Godfrid, OFM 119
 Kollowrat, Lepold, grof 69
 Kolmann, Ignaz 23
 Koloman, Kvas 160
 Komar, Andrej 82, 119
 Kompare, Martin 82
 König, Joseph Eustach 23, 73
 Konstantin Veliki, cesar 298
 Konzul Istranin, Stjepan 30
 Kopitar, Jernej 20, 148, 160, 295, 298
 Koren, Tomaž 37, 38
 Körner, Carl Theodor 75, 77, 78, 146
 Kornig, Franjo 316
 Kornik, Anton 119
 Korošak, Anton 252
 Korošec, Andrej 150
 Korpič, Mikloš 426
 Koruza, Jože 38
 Korytko, Emil 282
 Kos, Janko 45, 268
 Koschak, Aldobrand 21
 Kosegarten, Ludwig Gotthard 76
 Koseski, Jovan Vesel 26, 28, 29
 Kosi, Blaž 103, 111–113, 130, 159, 259, 260, 269

Kosi, Nikolaj 111
Košar, Jakob 23, 32, 40, 156, 160, 179, 271
Košič, Jožef 27, 30, 40, 41, 43, 54, 298, 302, 304, 352, 356, 360, 361, 371, 373, 374, 409, 450
Kotnik, Franc 135
Kotnik, Stanko 40, 46, 163, 267, 268
Kotzebue, August von 79, 146
Kous, Ivan 378, 381
Kovacs, Istvan 415
Kovač, Janoš 375
Kovač, Mikloš 420
Kovačeva, Lona 358
Kovačević, Tomo 318
Kovačić, Franc 35, 85, 112
Kovačić, Marko 451
Kozak, Josip Saturnin, OFM 119
Kozar, Štefan 377, 412
Kozar - Mukič, Marija 419, 425, 426
Kozarič, Mihael 273
Kozel, Štefan 375, 396
Kozeri, Tomaž 352
Kozma, Nikolaj 345
Kračman, Matevž 55, 203, 204
Krajačević, Nikola 31, 316–318, 366, 367, 371
Krajnc, Franc 116
Kramar, Franc 203, 228, 229, 258
Kramaršič, Alojzij 142
Krantz, Jožef 311
Kraßnigg, Johann Georg 21
Krauseneck, Johann Christoph 76
Krebs, France 191, 192, 198, 217, 220, 225, 227–229, 248–250
Krejči (Kretschi), Jožef Anton 118
Krelj, Sebastijan 49, 444
Krempl, Anton 21–24, 27, 30, 37–39, 47, 52, 53, 132, 160, 169, 170, 181, 198, 200, 243, 269
Krenos, Janoš 376
Kristalóczy, Pál 315

- Kristijanović, Ignac 316
 Kriza, János 310
 Krizmanić, Anton 271
 Krizmanić, Ivan 267, 271, 466
 Križan, Marija 111
 Križan, Tomaž 338
 Križnik, Gašpar 258
 Kropay, Josip Kajetan, OFM 119
 Krumpak, Janez 29, 139, 153, 154
 Kühar, Štefan 41, 353
 Kukuljević Sakcinski, Ivan 277, 279–281, 315, 328, 329
 Kultsár, György 299
 Kultsár, Katalina 302
 Kumer, Zmaga 55
 Kummerel, Karl 146
 Kumpf, Gottfried 77
 Kumprecht, Marko 444
 Kuntara, Fortunat 124, 125
 Kurelac, Fran 281
 Kurler, Sebastian 23
 Kutič, Štefan 311
 Küzmič, Mihael 375
 Küzmič, Mikloš 17, 25, 27, 30, 31, 33, 35, 36, 39, 43, 45, 54, 62, 246, 287, 298, 301, 302, 304, 311, 352–355, 361, 365, 366, 368–371, 409, 464, 465
 Küzmič, Števan 20, 21, 25, 27, 29, 30, 33, 35, 36, 39, 41–43, 45, 49, 50, 54, 301, 302, 306, 331, 342–345, 349, 364, 365, 374, 384, 423, 430

 Lachner, Franjo Ksaver Ljudevit, OFM 119
 Lah, Anton 24, 28, 30, 32, 52, 62, 103, 115, 160, 171, 172, 253, 255, 256, 263, 264
 Langenfeld, Friedrich Spee von 68
 Lannoy, Eduard de 23
 Laschiz, Thomas 66
 Lauterbach, Hieronymus 66
 Lavrenčič, Primož 25, 29, 36, 39, 90, 91, 100, 187, 188, 193, 194, 198, 247–250, 263, 382, 401, 416, 467
 Lebaldt (Lebwaldt), Adam 68
 Leber, Janez 20

Leeb, Franc 93
Legén, Nikolaj 331, 332
Legiša, Lino 37–40, 46, 85, 161, 166, 244, 267, 276
Lehpamer, Jurij 321
Leisentrirt, Johann 441
Leitner, Karl Gottfried von 23, 73, 74, 77–80, 172
Lenarčič, Mark 394
Lenaršič, Mirko 353
Lenau, Nikolaus 75, 76, 78
Lendovšek, Mihael 33, 116, 143, 145, 155
Lendvaj, Fortunat, OFM 119
Leopold V. Avstrijski, vojvoda 59
Lerchinger, Jožef 119
Lessar, Martin 91
Lessiak, Robert, OFM 118
Lessing, Gotthold Ephraim 30, 70, 71, 76, 79
Leuzendorfer, Johann Nepomuk 21
Lévay, József 310
Levec, Fran 28, 156
Levičnik, Jožef 174
Levstik, Fran 29
Leykam, Andreas 61, 71–73, 302
Lichtenstein, Ulrich von 78, 79
Lichtwer, Magnus Gottfried 76
Lilienberg, Matthias Abele von 68
Lipold, Jožef 28–30, 33, 37–40, 56, 96, 103, 116, 138–142, 153, 154, 181, 184
Lipovčič, Jerolim 367
Lipuš, Rajmund 119
Lisjak, Leopold 258
Logau, Friedrich von 70, 76
Lopašič, Imbre 325
Lubi, Anton Mihael 20
Lubi, Michael 21, 74, 103
Luby, Anton Jurij 21
Ludvik XVI., kralj 152, 320
Lülik, Štefan 298, 436
Lutar, Mikloš 304

- Luter, Martin 47, 441
 Luthar, Adam 351
 Lutnjist, Sebestyén Tinódi 305
- Machner, Joseph 53
 Macun, Ivan 23, 27, 28, 64, 116, 163, 166, 180, 244, 265, 266
 Madžarova, Žuža 450
 Magdič, Anton 23
 Magyari, Josip 466, 467
 Magyarics, Miško 418
 Mahanović, Marko 325, 326
 Maher, Janez, SJ 20
 Maier, Georg Wilhelm 153
 Majar, Matija 86, 199, 237, 238, 250, 251, 258, 263, 358, 454, 456
 Majcen, Jožef 131, 132
 Maksimilijan II., cesar 73
 Maljevac, Jurij (Gregor Kapucin) 62
 Man, Jannes, SJ 219
 Mandelc, Janez 299, 300, 312, 444
 Mantuani, Josip 45
 Marcijal, Marko Valerij 70
 Marcinjaš, Malvina 281
 Marič (Maritš), Jožef 405
 Marič, Jurij 427
 Marija Ana Bavarska, nadvojvodinja 66, 67
 Marija Antoaneta, kraljica 152
 Marija Terezija, cesarica 57, 59, 63, 69, 92, 117, 138
 Marinovka, Anca 111
 Marjanović, Stjepan 328, 330
 Marmont, Auguste Frédéric Louis Viesse de, maršal 139
 Marn, Josip 28, 30
 Martinovics, Ignac 307
 Masnak, Janez 137
 Mastalier, Karl 70, 76
 Mastiaux, Kaspar Anton von 442
 Matić, Pavel 280, 321
 Matijević, Josip Ernest 316

Matjašič, Jurij 23, 160, 182, 184
Matthisson, Friedrich von 76, 155
Maučec, Matija 336
Maurer, Luka 187, 189, 198, 199, 230, 248, 443
Maurisberg, Anton 21, 69
Mayr, Janez Krstnik 60
Mayrhöfner, Jožef 119
Mažuranić, Ivan 330
Mecić, Šimun 368
Medved, Jakob 136
Megiser, Hieronim 49, 60
Mekinić, Grgur 87, 312, 334, 336, 389, 444–448
Mercinger, Jožef 62
Merhar, Boris 38, 39
Merkas, Peter 21, 68
Merkli, Aleksander 419
Merkli, Terezija 418, 419
Meršić Miloradić, Mate 310
Meško, Tomaž 111
Metastasio, Pietro 324
Michaelis, Johann Benjamin 70, 76
Mickiewicz, Adam 40
Mihael od svete Katarine 20
Mihanović, Antun 328, 329
Miholič, Nikolaj 352
Mikes, Kelemen 306
Mikičević, Mihael Dominik, OFM 119
Miklošič, Fran 24, 26, 28, 33, 40, 160, 161, 182, 183
Mikulić, Nikola 318
Milovec, Baltazar, SJ 317
Mišič, Franc 39, 137, 142
Mlinarič, Jožef 112
Mlinarić, Ivan 327, 436
Mlinec Mlinetius, Franjo 318
Modrinjak, Lovro 265
Modrinjak, Štefan 18, 24, 28, 30, 32, 36, 37, 39, 41, 42, 44, 46, 53, 55, 81, 159, 161, 163–166, 168, 176, 265–272, 276–283, 295, 323, 327, 328, 436, 452, 454, 475

- Mohorič, Fran 157
 Molnár, Albert Szenczi 305
 Montegnana, Ferdinand de 21
 Mošovský, Mihael Institoris 302, 352
 Muhr, Janez Friderik 119
 Mulih, Juraj 194, 314, 316, 318, 367
 Müller, Adam 75
 Müller, Johannes von 79
 Murko, Anton 24, 25, 28, 32, 33, 40, 41, 53, 54, 115, 160–162, 168, 174, 245, 474
 Muršec, Jožef 23, 33, 53, 113, 160, 167, 255, 330
 Muschitsch, Peter 21
- Nádasdy, Mihael Jožef, grof 301, 431
 Nádasdy, rodbina 300, 431
 Narat, Ivan 53, 159, 269, 271, 272
 Naveršnik, Janez 81
 Nemeš, Jožef 359, 418
 Nemeš, Mihael 418
 Nemeš, Šándor 418
 Neubeck, Valerius Wilhelm 76
 Neumann, Johann Philipp 23
 Neupauer, Franz Xaver von 21
 Nicolai, Phillip 441
 Nikolai, Ludwig H. von 76
 Novačić, Franjo 318
 Novak, David 428, 430
 Novak, Franc 438, 450
 Novak, Vid 111
 Novak, Vilko 45, 46, 312, 332, 336, 337, 381, 386, 435, 444, 446
 Novak, Vincenc 150, 154
- Ocirk, Anton 34, 45
 Ogrin, Matija 46, 56, 146, 257
 Olberg, Ernst von 25
 Oliban, Anton 37
 Omerza, Matija 82, 118
 Onič (Oniz), Andrej 119

- Opič (Oppicz), Ivan Josip, OFM 119
Opitz, Martin 68
Oppendorff, Georg 66
Orczy, Lőrinc 307
Orožen, Martina 47, 49, 187, 476
Orožen, Valentin 28, 29, 37, 139, 150, 153–155
Osius, Hieronymus 65
Osکو, Mihael 398, 399
Ostrich, Johann (Janez) 21
Oton VII., opat 92
Otokar II. Přemysl, kralj 59, 169
- Pachler, Maria Leopoldina 78
Paglovec, Franc Mihael 39, 49, 100, 189, 194–198, 210, 218, 369
Pajek, Jožef 103, 112, 116, 161, 163, 167, 170, 245, 265
Palatin, Šimun 315
Palkovič, Bogomir 313, 371
Parhamer, Ignacij 15, 34, 52, 60, 61, 91, 93, 96, 190, 248, 270, 285, 288, 294, 366, 415
Paszthory, Josip 271
Patačić, Baltazar 274
Patačić, Bartol 324
Patačić, Eleonora 324
Patačić, Franc 324, 325
Patačić, Katarina 323, 324
Paternu, Boris 38
Pauković, Anton 271
Pauković, Nikolaj 271
Pavel, Avgust 50
Pavev, Matija 113, 133
Peklar, Boštjan 119
Pen, Dominik 160
Peranska, Barbara Šidonija 274, 322
Perenič, Urška 38, 64
Perger, Alojz 23, 81
Perger, Ferenc 302
Perger, Janez Jurij 119

- Perger, Tomaž 119
 Pergošić, Ivan 300, 316
 Pernet, Hedwig Louis de 71
 Persa (Prsa), István 415
 Persa, Maria 415
 Persa, Márton 415
 Peršič, Jernej 102
 Petőfi, Sándor 304, 309, 310
 Petrarka, Francesco 24, 164
 Petre, Fran 40
 Petrečić, Petar 369
 Pfeffel, Gottlieb Konrad 76
 Pichler, Carolina 76, 78, 79
 Pichler, Leopold Maksimiljan, OFM 119
 Pihler, Jožef 160
 Pilat, Josef Anton von 75, 77
 Pinter, Štefan 419, 425
 Pinterić, Josip Fortunat Sr., OFM 119
 Pirjevec, Avgust 140
 Pirš, Matej 150
 Piscator, Abraham 66
 Pisk, Marjeta 45, 56
 Pitročiuš (Pitrocsius), Anton 378
 Plan, Joannes Sylvestrus Sistus a 196
 Platon 174
 Plohel, Gregor Jožef 34, 91, 286
 Plohl, Vid 131
 Plošek, Andrej 82, 118
 Plumauer, Frančišek 119
 Plunquet, načelnik 140
 Podhradski, Jan 430
 Pogačnik, Jože 38, 43, 44, 46, 57, 161, 163, 164, 187, 268, 276
 Pogorelec, Breda 49
 Pohlin, Bernard Frančišek 118
 Pohlin, Marko 19, 20, 24, 26, 34, 49, 135, 195, 210, 243, 252, 253, 263
 Poklukar, Jožef 144, 149
 Polak, Gašper 96

Polič, Karel 182
Poljanec, Andrej 159
Pollack, Johann 172
Pongratz, Albert 20
Popovič, Janez Žiga Valentin 20, 21, 24, 29
Poravne, Pavel 82, 118
Posareli, Janez Krstnik, SJ 20
Posavec, Alojzij 319
Potnik, Ignac 137
Potočnik, Blaž 37, 56, 156, 235, 236, 254–256, 262, 356, 358, 359, 454–456
Potočnik, Franjo Konrad, OFM 119
Potrata, Majda 46, 161, 167, 243, 245
Pötting, Johan Wenzel, grof 69
Povoden, Simon 22, 31, 32
Praetorius, Michael 86
Praistein, Mihael 412
Prandstätter, Martin Josef 72
Prandsteyrl, Pavel 119
Praprotnik, Andrej 356, 358, 359, 454, 455
Praprotnik, Franc 134
Prašnikar, Jakob 143
Prelog, Matija 28
Preložnik, Mihael 135
Prenner, Jakob 62
Prešeren, France 28–30, 36, 37, 39–42, 44, 46, 58, 156, 158, 174, 474
Prešeren, Janez Karel 120
Pretnar, Tone 38
Prijatelj, Ivan 34
Primic, Janez Nepomuk 21, 24, 32, 35, 37, 38, 41, 44, 139, 160, 168, 266, 268, 269, 295
Primic, Matevž 204
Prokesch von Osten, Anton 77, 78, 80
Pronsaiss (Praunseis), Jožef 118
Prša, Štefan 416
Ptujski, Viktorin, sv. 20, 109
Puff, Rudolf Gustav 22, 23, 78, 80, 81, 182, 243, 265
Pustaj (Pusztaj, Pozdrec), Jožef 360, 361

- Rabener, Gottlieb Wilhelm 72, 76
 Racine, Jean 68
 Radetzky, Josef, feldmaršal 141
 Raffay, Jurij 352, 354
 Raič, Božidar 27, 30, 45, 271, 298, 355, 378, 450, 451
 Rajh, Bernard 46, 50, 51
 Rajhman, Jože 47
 Rájnis, József, SJ 307
 Rajsar (Raissar), Štefan 451
 Rajžarka, Eva 450
 Rákóczi, Ferenc 306
 Rakoczy, György 429
 Ramler, Karl Wilhelm 70, 76
 Rathay, Mihael 85
 Ratkaj Velikotaborski, Juraj 316
 Ratkovič, Vendelin 450, 451
 Ratschky, Franz von 72
 Ravbar, Andrej Eberhard 73
 Ravneker, Ignacij 119
 Ravnikar Poženčan, Matevž 84, 267
 Ravnikar, Matevž 37
 Ravnikar, Fortunat 118
 Redeskini, Maksimilijan 18, 29, 130, 131, 135, 204, 235–241, 250, 260, 263
 Regis, Frančišek 91
 Reichard, Károl 304
 Reinboldt, Mihael 82, 119
 Reja, Andrej 31
 Relković, Matija Antun 367
 Renkl, Joseph 21
 Repež, Filip Jakob 29, 39, 55, 122, 203
 Rešek, Dušan 337
 Révai, Miklós, piarist 307
 Ribay, Jiří 20
 Rihar, Gregor 145, 236
 Rimay, János 305
 Ringwaldt, Bartholomäus 441
 Ritoper, Adam 349, 350

- Rituper, Janoš 337, 338, 349
Rižner, Vid 24, 28–30, 32, 52, 160
Rogač, Aleksander 376
Rogač, Franc 353
Rogan, Andrej 317, 352
Rogerij Ljubljanski 100, 213
Rojko, Gašper (Caspar Ronko) 21
Rokavec, Gašper 444
Rosegger, Peter 64, 65
Rosolenz, Jakob 20, 66
Rošker, Leopold 119
Rothe, Johannes 68
Rottensteiner, Martin 21
Rousseau, Jean-Jacques 71
Royer, Anton 61
Rožič, Anton 21
Rückert, Friedrich 33, 146
Rudolf I., cesar 59, 141, 142
Rupel, Mirko 38, 45
Rupnik, Gašper 20, 24, 25, 28, 29, 34, 36, 62, 103, 115, 240, 251, 252, 264
- Sabar, Jakob 302, 311, 372, 451
Sakovič, Jožef 353, 370
Salaseg(n)i, Ivan 332
Salis, Johann Gaudenz von 76
Sárosi, Gyula 310
Sartori, Franz 25
Saurau, Rajmund von, grof 102
Saxenrhetor, David 66
Schalling, Martin 441
Scheiger, Joseph Ignaz 73–75
Scherber, Peter 161, 173
Schiller, Friedrich 39, 72, 76, 78, 79, 145, 146, 152, 154, 156, 172, 174, 178, 179, 184
Schirnbrand, Joseph Anton 70
Schlegel, August Wilhelm 72, 75
Schlegel, Friedrich 72, 75, 77
Schlör, Alojz 371

- Schmid, Christian 72
 Schmid, Christoph 146, 150, 153, 171, 172
 Schmidt, Hans (Johannes Faber) 60
 Schmutz, Carl 22
 Schneider, Matija 37
 Schneller, Julius 23, 77–81
 Scholasticus, Matthäus 66
 Schönleben, Janez Ludvik 19, 60
 Schram, Franz 61, 70, 73, 74
 Schröckinger, Carl 77
 Schubert, Franz 78, 146
 Schütz, Franc 62
 Schwarzenbauer, Janez Jurij 119
 Schwieger, Jacob 68
 Schwitzen, Sigmund 69
 Seidl, Johann Gabriel 23, 75, 78, 80, 81, 146, 147
 Sekol, Jožef 119
 Sekovanić, Ivan Sabin, OFM 119
 Selnecker, Nicolaus 441
 Selymes, Péter Ilosvai 305
 Senekovič, Andrej 119
 Senekovič, Mihael 119
 Senički, Obran 111
 Serpelij, Viljem 301, 302
 Serpelijana, Zofija 301, 302
 Sever, Martin 265
 Sever, Mihael 25, 30, 33, 35, 36, 39, 42, 43, 45, 300, 331, 336, 345, 364, 365, 374
 Sevšek, Luka 139, 150, 153, 154
 Siess, Ana Klara 302
 Siess, Anton 302
 Siess, Johann Josef 301
 Sigismund III., kralj 67
 Sijarto, Števan 25, 30, 33, 39, 43, 45, 301, 302, 331, 337, 342, 345, 348–350, 365,
 399, 401, 403, 412, 422, 425, 427, 436
 Simonič, Franc 451
 Sket, Jakob 26
 Skul (Sckull), Jožef 119

Sladček (Sladschek), Gregor 119
Slamar, Franc 376
Slamar, Štefan 449, 450
Slana, Liza 132
Slatič, Arne 132
Slavič, Matija 332
Slekovec, Matej 265
Slepec, Ivan 353
Slodnjak, Anton 34, 36, 37, 40–42, 162, 166, 173, 244, 267
Slomšek, Anton Martin 23, 24, 26, 27, 29, 32, 33, 36–41, 53, 56, 58, 75, 86, 134,
137–139, 141–149, 152–156, 161, 200, 323, 438
Smodiš, Jožef 27, 45, 375, 377, 378, 451
Smodiš, Jurij 377
Smodiš, Pavel 349
Smolik, Marijan 41, 43–45, 100, 187, 203, 235, 248, 251, 252, 257, 474
Somogy, Pál 332, 429
Sonnenfels, Joseph von 69, 74
Sonnleithner, Jožef 166, 243
Sparber, Andreas 85
Sparber, Jurij 85
Speckmoser, Ulrich 23, 77, 81
Speltanus, Jožef 82, 118
Spitzig, Emerik 23
Stamolak (Štimulak), Matija 137
Stanič, Valentin 37, 148, 191, 199, 228, 229, 235, 236, 241, 249, 250, 252–257,
264, 454
Stanonik, Marija 57
Starman, Jakob 82, 118
Stepanić, Adam 318
Stepišnik, Jakop 150
Stepišnik, Lovro 135
Stergler, Peter 19
Stifter, Adalbert 75
Stojan, Mihael 33, 154
Stolberg, Friedrich Leopold 76
Strajnšak, Anton 23, 160, 170, 182
Strašek, Jakob 29, 139, 145, 153, 174

- Stritar, Josip 155
 Stržinar, Ahacij 20, 24, 28, 29, 31, 36, 39, 43, 60, 83–85, 91, 100, 187, 194, 198,
 201, 235, 247–250, 263, 391
 Süeß, Joseph Aloys 74
 Sulejman I., sultan 429
 Sullak, Ezekiel 20, 24, 28
 Suttor, Jožef 119
 Svabe, Karl August 156
 Svetec, Luka 54, 474
 Svetić, Miloš (Jovan Hadžić) 179
 Svetokriški, Janez 100
 Swieten, Gottfried van 69
 Sylvester, János 305
 Szabó, Dávid Baróti, SJ 307, 308
 Szabo, Imre, škof 356
 Szabó, László Szentjóni 307
 Szalai, Ivan 314
 Szentmartony, Ignac 316
 Szily, János, škof 301, 311, 352–354, 368, 459
 Szinnyei, József 359
 Szkhárosi Horvát, András 305

 Š(t)iftar, Jožef 451
 Šadl, Janez 45, 376, 378, 382–384, 386, 388, 391–393, 401, 405, 467, 470
 Šadl, Jurij 378
 Šafařík, Pavol Josef 24, 25, 28–30, 32, 243
 Šafran, Nikola 277–282, 324, 325
 Šajtič, Andrej 332, 334, 383, 429
 Šalamun, Franc 365
 Šamperl, Ivan Dragotin 28, 30, 40, 160, 174, 178, 180
 Šanda, Dragan 161
 Ščrbačić, Jurij 273, 274
 Šef, Andrej 125, 243
 Šef, Ivan 18, 47, 125–127, 193, 243, 285–295, 319, 382, 383, 389, 460, 464, 467,
 470, 475
 Šef, Jožef 125
 Šef, Sebastijan 271

- Šega, Janez 19
Šenk (Schenk), Aegidius, OFMConv 119
Šerf, Anton 24, 25, 28–30, 32, 41, 62, 107, 160, 172, 173, 260
Šilobod-Bolšić, Mihael 318
Šimagović Husnjak, Gašpar 467
Šimon, Jožef 418
Šimon, Jurij 419
Šimon, Karel 418
Šinkoh (Szinkoch), Janez 332
Šiška, Uršula 98
Škafar, Ivan 45, 337, 346, 378, 381, 387, 418, 420
Škafar, Vinko 107, 243, 245
Škalič, Aleksander Jambrikovič 350
Škof, Janez 235–239, 241
Škrapič, Jožef 311
Šlebič, Jurij 401, 419, 424, 425
Šlejbič, Janoš (Joannes Slejbics) 419
Šlejbič, Jurij 419
Šlejbič, Štefan 419
Šmelcar, Jožef 229
Šmigoc, Leopold 160, 269
Šober (Schober), Boštjan 120
Šoštarić, Jeremija 313
Štofle, Ferdinand 137
Štondekar, Marija 187
Štoos, Pavao 327, 328, 330, 353
Štrekelj, Karel 31–33, 44, 56, 134, 135, 167, 200, 228–230, 244, 258, 266, 282, 323, 326, 327
Štuhec, Ivan 32
Šumec, Jožef 377, 407, 408, 426, 469
Šuster Drabosnjak, Andrej 55
Šuštelj (Susteliz), Jožef 118
Švajger, Janž 444
- Tajšek, Gašper 134
Tasso, Torquato 324
Temlin, Franc (Ferenc) 25, 30, 33, 35, 36, 39, 42, 43, 300, 363, 374

- Terplan, Aleksander (Sandor) 27, 31, 45, 304, 331, 332, 348, 349, 451
 Terplan, Mihael 332, 378
 Tieck, Ludwig 72, 74
 Tiedhe, Christoph August 76
 Tóke, Ferenc 299
 Toldi, Miklós 310
 Toldy, Ferenc 308, 437
 Tomanič, Matija 132
 Tomašić, Antun 324, 327
 Tomičić, Franjo de Paula 20
 Tompa, Mihály 305, 309
 Tomšič, Emanuel 359, 456
 Tomšič, France 38, 39
 Topalović, Mato 328, 330
 Tordinac, Juraj 328, 330
 Torkoš (Torkos), Jožef 35, 306, 344
 Tóth, László Ungvárnémeti 308
 Trajber, Andraž 426
 Tribnik, Gregor 130
 Tribnik, Karel 130
 Trpin, Filip 85
 Trstenjak, Anton 451, 456
 Trstenjak, Davorin 23, 24, 28, 30, 40, 160, 179, 181, 182
 Trubar, Felicijan 87, 88
 Trubar, Primož 19, 23, 28, 47, 49, 344, 363, 442–444
 Tschego (Schega), Franz Andreas 21
 Tudgen, Štefan (Stevan) 407, 409
 Tudor, Jurij 352
 Turmann, Jakob 65
 Turnovski, Vaclav Stanislav Celestin, OFM 120
 Turtltaub, Aloys 21
 Tusilovič, Matija Pavel 332
- Udvary, Ferenc 302
 Uhland, Ludwig 33, 76, 79, 156
 Újház, Mikša 304
 Ulrik, grof 154

Unruhe, Xavier Adolf von 73
Urek, Andrej 29, 138, 153
Ursini - Rosenberska (Khislova), Marija Eleonora, grofica 98
Uz, Johann Peter 76

Vajda, Peter 304
Valjavec, Matija 58
Valvasor, Janez Vajkard 19, 96
Varga, Janoš 424
Varga, Josip 450
Varga, Jožef 450
Varsevic, Christoph 66
Vehe, Michael 441
Vehovar, Matevž 23, 181
Veli[v]šček, Tomaž 190
Verbnik, Alojz 112
Verbnik, Frančišek 120
Verbnjak, Franc 47, 103, 107, 108, 111, 160
Verdinec, Jurij 23, 28
Veren, Štefan 378, 450
Vergilij 70, 179, 315
Veriti, Franc 198, 200
Verseghy, Ferenc, OSPPE 307
Veršič, Jožef Koloman 102
Veršič, Jürij 111
Veršič, Martin 23, 24, 30, 52, 62
Vertič, Adam 352
Vesel Koseski, Jovan 26, 28, 29
Vezjak, Matija 93, 188, 191, 193
Vidmar, Josip 34, 45
Virk, Jožef 26, 33, 37, 56, 154, 358, 456
Vitezović, Pavel 322
Vitkovics, Mihály 308
Vitković, Ivan 316
Vodnik, Valentin 28, 29, 32, 35, 37, 39, 41, 58, 139, 142, 266, 267, 474
Vodovnik, Jurij 36–39, 55, 134–138, 142, 143
Vodušek, Matija 29, 153

- Vogl, Johann Nepomuk 78
 Vogrin, Lovro 28, 119, 160
 Vogrin, Mihael 120
 Vogrinčič, Janez 352
 Vogtsberger, Andrija Franjo, OFM 120
 Volkmer, Leopold 22–26, 28–32, 34–37, 39–43, 46, 47, 55, 61, 62, 81, 103–107, 113, 115, 121, 122, 135, 153, 159, 161, 162, 164, 166, 168, 182, 243–245, 252–257, 264, 266, 267, 286, 288, 295, 326, 358, 370, 372, 405, 452–454, 474
 Voltaire, François-Marie Arouet 71
 Volusy, Remigius 271
 Vörösmarty, Mihály 304, 308
 Vöröš, Julijana 351, 359, 375–377, 418, 419
 Vöröš, Ladislav 351, 359, 375–377, 418, 419
 Voss, Johann Heinrich 72, 76
 Vrabl, Jožef 120
 Vramec, Anton 31, 300, 316, 317, 352
 Vraz, Stanko 22–24, 26–30, 32, 33, 36, 37, 40, 42, 44, 46, 53, 84, 156–158, 160, 163, 173–182, 244, 265–267, 328, 436, 450, 466, 474, 475
 Vrhovac, Maksimilijan, škof 316, 318, 326
 Vuk - Croata, Miroslav 282
 Vukotinović, Ljudevit Farkaš 328, 329
 Vuković, Jurij 312
- Wachter, Elza 419
 Walenta, Vjenceslav, OFM 120
 Walter, Georg 66
 Wastl, Ignacij Henrik 81
 Weisse, Michael 447, 448
 Weissegger, Joseph Maria 72
 Weitzinger, Alojz 62, 246, 301, 302
 Wend, Friedrich 181
 Wenzel, Hann 72
 Werdnig, Michael 21
 Werkmeister, Benedict Maria von 442
 Wernekingh, Joseph 72
 Werner, Zacharias 75, 77, 79
 Wernicke, Christian 70, 76

Widmanstetter, Georg 60, 65, 72
Wieland, Christoph Martin 70–72, 76
Wildenstein, Ernst Heinrich von 68
Windisch, Jukundo, OFM 120
Winkler, Matija 20
Winklern, Johann Baptist von 21
Wirth, Johanes 85
Witzel, Georg 441
Wurl, Ignacije, OFM 120
Wurmbrand, Johanna F. von 73
Würzinger, Jakob 120

Zabukovšek, Jožef 28, 236
Zachariae, Justus Friedrich Wilhelm 70, 76
Zacherl, Franc 399
Zadravec, France 38
Zagajšek, Mihael 29, 62, 85
Zagrebac, Štefan 316
Zakouč, Terezija 419
Zambleg, Franc 134
Zaplotnik, Blaž, SJ 91
Zedlitz, Christian von 78, 172
Zeitler, Christopf Andreas 300
Zelenič, Jožef 19
Zelko, Jožef 375, 394
Zemljič, Jožef 27, 31, 451
Zemljič, Štefan 451
Zesen, Philipp von 68
Zimmerman, Ignac 81
Zimmermann, Bernard 120
Zinauer, Jakob 120
Zlobický, Josef Valentin 20
Znojilšek, Janž 444
Zois, Žiga 21, 266
Zoranić, Petar 165
Zrinski, Nikola 30, 305, 322
Zrinski, Petar 30, 305, 322

Zunggo, Johann Anton 21
Zupan, Jakob 37
Zupančič, Janez Anton 23, 81, 150, 171
Zusner, Vincenc 78
Zvonar, Ivan 320, 336, 337

Žamet, Marija 98
Žbül (Šbül), Franc 27, 31, 356, 359, 360, 420, 421, 449, 451, 452
Žbül, Janoš 405
Žigon, Avgust 34
Žižek (Schischegg), Simon 120
Žižek, Marko 450
Žolna, Fric 137
Županek, Janoš 418, 420–422
Županek, Mihael 359, 418, 420–422
Županek, Viljem 418, 420–422

18 ABSTRACT

In the first part of the monograph, the chapter *An Overview of Poetry in Styria* covers all of the printing and publishing activities in the then (Lower) Styrian cities of Graz, Maribor, Celje and Ptuj. It includes printed hymnals by intellectuals who were born in the Styrian region or simply worked there, as well as handwritten hymnals by laypeople (organists, teachers, churchmen and craftsmen) and priests that were created or found in Styrian parishes. Particular attention is devoted to German poetry. In the seventeenth and eighteenth centuries, printing in Graz was organised by the Widmanstetter family, who, in addition to producing German hymnals, also printed several Slovenian Styrian hymnals: Stržinar's *Katoliš kršanskiga vuka pejsme* (1729), the mass hymnals *Andohtlive pejsme* (1756) and *Pejsme k sveti meši inu pred predigo* (1784), and Volkmer's *Mešna pesem* (1789). Another Graz printer, Andreas Leykam, printed the first Styrian poetry almanac, *Früchte vaterländischer Musen* (1789/90). The most renowned Slovenian Styrian poet, Leopold Volkmer, had his church hymnal *Pesme k tem opravili te svete meše* (1783) printed by the new Graz printer Anton Royer, but his later works were printed by Franc Schütz, who had printing houses in Ptuj and Maribor. Writers from the Celje district initially printed their books in Ljubljana, from where they were ordered by the new Celje bookseller Franc Jožef Jenko. The first Slovenian book to be published by Franc Jožef Jenko was Rupnik's hymnal *Pejsme od kršanskiga vuka* (1784). In addition to Slovenian books, Jenko also supplied and printed books in German and Latin, as the German book market was larger than the Slovenian market and therefore more profitable. During this period, the literary and cultural centre of Styria was Graz, whose inhabitants were predominantly German speakers, as was the case in other larger towns in the Maribor district (Maribor, Ptuj and Radgona).

During the Counter-Reformation and Baroque periods, the two outstanding Styrian poets were Sigmund Bonstingl, who published two collections of miners' poems, and Adam Lebaldt (Lebwaldt), who introduced pastoral poems or bucolic poetry. During the Enlightenment, contemporary literary production and the dissemination of Enlightenment ideas in

Styria were overseen by newspapers such as *Wochenblatt für die Innerösterreichischen Staaten*, *Grätzer Zeitung* and *Skizze von Grätz*. Literary life took shape around the Graz poetry almanac *Früchte vaterländischer Musen* (1789/90), which enabled a new generation of poets to publish their works. The almanac's principal poet was Johann Nepomuk von Kalchberg, who wrote sentimentalist lyrics and ballads. A collection of German poetry (*Gedichten*, 1804) was also published at this time by the Lower Styrian Michael Lubi. In the Vormärz period, the Romantic trend was developed by numerous new newspapers, such as a supplement to the Graz newspaper *Der Aufmerksame* that was edited by the writer Ignaz Kollmann. After 1812, a number of Styrian poets published their poetry in this supplement, including the Benedictine Ulrich Speckmoser, Anton Prokesch von Osten, Carl Schröckinger and Karl Gottfried von Leitner, who drew material for his ballads and odes from the history and landscape of the region. The Styrian anthem *Hoch vom Dachstein an* (1844), written by the Graz bookseller and publisher Jakob Dirnböck, was also written at this time.

The first traces of the Slovenian poetic tradition in the territory of the former Austrian province of Styria can be found at the time of the Ljubljana bishop Tomaž Hren, who had a residence in Gornji Grad, where future priests were educated in the Collegium Marianum seminary. The seminary was also responsible for the cultivation of Slovenian singing and the creation of music for rousing the common people. The Gornji Grad music collection includes the manuscript known as *Gornjegrajski rokopis*. Created in the period 1597–1605, this manuscript contains, inter alia, the beginning of the Slovenian responsory *Sedil je k mizi Jezus*. The most extensive manuscript of hymns from the seventeenth century, *Liber Cationum Carniolicarum*, is also associated with Styria, as it was found in the Kalobje parish and was clearly used by Styrian cantors, which is evident from the manuscript itself. Known as *Kalobški rokopis*, it was created between 1640 and 1651 and contains well-known festive and passion hymns that were also published by Protestants. From 1713, the Slovenian poetic tradition in Gornji Grad and its surroundings was continued by the local parish priest and dean Ahacij Stržinar, who published the first Slovenian Catholic hymnal *Katoliš keršanskiga vuka pejsme* (Graz, 1729). The Jesuits also played an important role in the development of sacred poetry, undertaking missions in the vernacular during the eighteenth century. Active in Styria at this time

was Primož Lavrenčič, the author of the catechetical hymnal *Misionske katoliš karšanske pejsme* (1752). Catechisms played an important role in spreading hymns among the people, and Styrian churchgoers copied them into their manuscript hymnals and used them on pilgrimages. The oldest pilgrimage hymnal in Lower Styria, *Foglarjeva pesmarica*, was intended for pilgrims to Mariazell. It was written between 1757 and 1762 and contains 24 devotional hymns, mainly in praise of Mary. One of the authors of the hymns was the Kamnik teacher Jožef Glaser, the first known representative of the well-known family from the town of Ruše. The pilgrimage hymnal *Sedem lepeh svetih pesem od Gore Olske v Spodnim Štajerskim* was most likely printed in 1767 for pilgrims to Gora Oljka in Lower Styria, while the manuscript of hymns for pilgrims to Sveta Planina (*Pesmarica s Svete planina*), which is on the border between Carniola and Styria, was created around 1770. The eighteenth century also saw the emergence of mass hymnals. The first such work was the anonymous Graz hymnal *Andohtlive pejsme na vse tajle s. maše* (1756), which cannot be conclusively linked with Styria, whereas linguistic analysis of the mass hymnal *Pejsme k sveti meši inu pred predigo* (1784) does confirm a connection with this region. In Lower Styria, independent church hymnals were written by seven priests during this period. The first Slovenian church hymnal by a Styrian priest was printed by Leopold Volkmer. The book *Pesme k tem opravili te svete meše* (1783) contains 11 mass and festive hymns, All Saints and Lauretan litanies and prayers, and prayers on the three virtues of God with instructions. During Volkmer's service in Dvorjane, the comprehensive manuscript *Pesme k Božji službi vu Rimski katališki cirkvi vekši tal iz nemškega ino latinskega na slovensko prestavlene* (1805) was created, which contains 113 church hymns with chants for every Sunday and holiday of the church calendar. Another church hymnal, *Sto cirkvenih ino drugih pobožnih pesmi* (1826), was published by the Radgona chaplain Peter Dajnko, who revised Volkmer's hymns. The most extensive manuscript hymnal was left by Franc Verbnjak, a chaplain in Ljutomer and Sveti Tomaž. His *Cirkvene popevke* contains 187 festive and saints' hymns, of which 78 are dedicated to male saints and 35 to female saints. The manuscript hymnal of the priest in Haloze Blaž Kosi has a similar scope, originally containing 182 hymns and 135 melodies. The Limbuš parish priest Anton Lah also adopted Volkmer's poems in his school hymnal *Duhovne pesme za šolsko mladost*

(1850). The first Slovenian-language hymnal in the Celje district was *Peisme od keršanskiga vuka po versti Katechizma* (1784), written by the Styrian priest Gašper Rupnik. This work represents the most extensive Slovenian Josephine hymnal. An extensive manuscript of sacred and secular hymns was left by the Rečica parish priest, Jožef Lipold.

The bearers, mediators and recorders of the poetic tradition were not only educated diocesan priests and monks, but also other church workers, especially cantors, organists, vergers and teachers. The manuscript hymnal *Rokopisna pesmarica iz Cirkulan v Haložah* (1781) was written by the Haloze cantor Matjaž Holc. Now lost, the hymnal had 286 pages and contained organ compositions and eight Slovenian hymns, including the estate secular hymn *Windisches Bauern Liedt*. At the turn of the century, a manuscript hymnal was also created in Vuhred. Written by churchman Jožef Grebelnik, it is notable for its secular hymns by Leopold Volkmer. The next manuscript of sacred hymns dates from 1798 and is attributed to the Trbovlje organist Anton Kadunc. It contains 177 numbered hymns that are also known from manuscripts by Carniolan organists. Novo Mesto organist Fortunat Kuntara, who is said to have originated from Gornji Grad, was the author of the hymnal *Hymni* from 1779, which contains Slovenian, German and Latin hymns with musical notation. In 1810, a hymnal with a preface by the local organist/teacher Ivan Šef was created in Svetinje. The manuscript contains numerous hymns taken from the Kajkavian literary tradition. Sebastijan Glades, a teacher from Ruše, wrote an equally extensive manuscript hymnal dating from 1834 entitled *Windische Lieder in der Kirche und zu Hause zu singen*, which contains 153 Slovenian, German and Latin hymns, including many by Dajnko. Vid Plohl, a teacher from Juršinci, left a hymnal of 32 hymns in manuscript, while Jožef Majcen, who taught in Sveti Tomaž and Sveti Vid near Ptuj, was also very productive, writing as many as 16 volumes of hymns entitled *Cerkvene pesme* (Church Hymns) in the period between 1844 and 1894. The hymnal *Tri pesme od svetiga Faustina marternika* (1844) was written in the parish of Sveti Peter (Malečnik) and published on the occasion of the transfer of the relics of St Faustinus from Graz. I attribute the hymns to the local teacher Matija Pavčev. The second group of bearers of the poetic tradition is represented by various craftsmen, fair singers, amateur writers, band musicians and mendicants. The most renowned creator of hymns from this group in Styria

is the so-called Pohorje singer Jurij Vodovnik, who dedicated hymns to pilgrimage churches in Styria. Another notable member of this group is the tailor Franc Hriberšek from Prihova near Nazarje, who compiled manuscript editions of hymns in three bound volumes between 1814 and 1821. The first volume, for instance, contains 48 hymns, of which 20 are secular, including hymns by Knobel. Gregor Gorenšek, a Vitanje tailor and a friend of Vodovnik, is one of the authors of the lost manuscript *Ciciljice cerkvečnih pesem za mnogovrstna opravila* (1879). He is known for 13 hymns for the Church of the Holy Trinity on the hill Gojka (1865–1877). Jožef Gorenšek also left a church hymnal in manuscript.

In the Vormärz period, secular poetry in the Celje district was shaped by Enlightenment poets such as Jožef Lipold, while the Romantic cultural programme was devised by Anton Martin Slomšek and the young Carinthian and Styrian theologians who gathered around him. Jožef Lipold is known primarily as a writer of military songs, as he became the curate of the Celje battalion of the militia in 1809 and the following year published a Slovenian-German collection of militia songs entitled *Land-Wehrs Lieder des zusammen gesetzten zillier Bataillons*, which has been largely overlooked in Slovenian literary history. Lipold also wrote military songs while serving as a parish priest in Rečica ob Savinji. These are preserved in his manuscripts after 1846. In addition, he was the most prolific writer of songs of praise to the Habsburgs, dedicating Slovenian and German songs to the German King Rudolf I, Emperor Ferdinand I, Emperor Franz Joseph I and Archduke John, as well as to various church dignitaries, such as Bishop Slomšek. Particular mention should be made of his Styrian ode *Od Štajerske dežele*. Another Enlightenment poet is Jurij Vodovnik from Skomarje, who did not publish his songs, but composed and sang them on request at village festivals and pilgrimage gatherings. Vodovnik wrote mainly occasional and satirical songs, some of which develop into genuine odes, such as those written for Bishop Slomšek. Slomšek himself wrote numerous odes in his early creative period, when he was a student at the theological seminary in Klagenfurt. These works, the most famous of which is the ode *Slovenstvo* from 1822, remained in manuscript. The poetic opus that he created as a chaplain is very diverse and includes toasts, funeral and eschatological poems, festive, catechetical and school poems, hymns and translations of psalms, idyllic poems, etc. Slomšek was also a poetic mentor to the 20

Klagenfurt theologians who created the manuscript poetry journal *Pesme za pokušino* (1832–5, 1838), whose principal poetic contributors were Janez Arlič, Valentin Orožen, Andrej Korošec, Matej Pirš and Luka Sevšek. The first volume is dominated by poems about spring, while the second volume is devoted mainly to poems about Good Friday and Pentecost. Of particular note are elegies and an estate poem about the peasantry. The fourth volume contains mainly ballads and romances by Luka Sevšek, while the principal poet of the fifth volume is Janez Arlič, who addresses the theme of transience. This period also saw the publication of the first Slovenian secular songbook with melodies, *Pesme po Koroškim ino Štajerskim znane* (1833; 1838; 1852), which was edited by Matija Ahacel and Anton Martin Slomšek. The first edition contains 33 poems, mainly by Slomšek. The second principal contributor was the Carinthian weaver Miha Andreaš, while the other ten poems were by Urban Jarnik, Leopold Volkmer, Jožef Lipold, Valentin Orožen, Andrej Urek, Jakob Strašek, Matija Vodušek and Janez Krumpak. In the second edition, Lipold published as many as nine poems, mainly estate poems with idyllic elements, while new poems by Felicijan Globočnik and Jožef Hašnik also appear and a special section is devoted to fables, ballads and romances. Later, poems were also included in Slomšek's almanac *Drobtinice* (1846–1863), where we find children's poems, toasts, wedding poems, descriptions of nature, elegiac poems, poems with moral teachings, social poems, epic poems with historical themes, poetry of nature, patriotic poems and devotional poems. Two new names appear among the poets: Jožef Virk and Mihael Stojan. Apart from Slomšek, only two other poets from this circle published poems independently: Valentin Orožen and Jožef Hašnik. Orožen's poems are elegiac and sentimental (*Tukej vse mine*, *Moje želje* and *Domo me mika*), while his most famous poem *Vse mine* ("Kje so moje rožice") is an adaptation of a German poem from the collection *Hamburger Musen Almanach* from 1783. Hašnik was the only poet from the Celje circle to publish an independent collection of poems. Entitled *Dobrovoljke* (1854), the book contains 24 poems, which is considerably fewer than his extant manuscript poems. A third of the published poems are elegies, such as *Zvezdam*, but there are also war poems. The first Styrian female poet, Fanny Haussmann, became known to the wider public through her publications in the newspapers *Celjske slovenske novice* and *Slovenija* in 1848–49. A collection of her Slovenian poems was

published in 1926, including war poems, elegies, a love poem and a patriotic national poem. Only one German poem has been preserved in manuscript.

In the Maribor district, we can identify five generations of poets. The first group is represented by Štefan Modrinjak and his predecessor Leopold Volkmer. In Slovenian literary history, Volkmer is regarded as the first secular poet in Lower Styria, as he was the first to publish Slovenian secular poems. His poems were later published by other authors in the nineteenth century. In contrast, the poetry of his successor Štefan Modrinjak cannot be properly and comprehensively examined due to the destruction of the vast majority of his poetic legacy after his death. In 1807, Volkmer published two secular poems, *Hvala kmetičkega stan ino tobačje trave*, while the poetry collection *Zmes za pevca* from 1814 remains in manuscript. Volkmer's poems were published in the nineteenth century by Anton Murko (*Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekavske škofije Fabule ino pesmi*, 1836) and Jožef Pajek (*Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric*, 1885). The most recent publication of his work was in 1994 by Majda Potrata in the monograph *Pesništvo Leopolda Volkmerja*. The reception of Volkmer's poems about the peasantry extended from Styria to the Kajkavian (Ladislav Forko) and Prekmurje regions (Jožef Borovnjak). The poetry collection *Zmes za pevca I. del* (1814) contains 37 secular poems, comprising fables, didactic poems, two moral narratives, epigrams, two toasts and three fair poems, as well as two poems whose content is a testimony to nature and an elegy, respectively (*Lipa in sladka krčma*, *Hrast ali žalostno ločenje*). The only manuscript collection by Štefan Modrinjak contains 20 poems written between 1812 and 1831. Better known to literary history are his four printed poems – *Amico Cvetkoni*, *Fabula*, *Škorjanec in pevec* and *Golob* – while the poem *Molitva na Božica Slovenko* came to light in 1904. Modrinjak's manuscript and printed poems were published in 1974 under the editorship of Jože Pogačnik and Stanko Kotnik. The second generation of poets from the Maribor district includes Peter Dajnko, Anton Kremlj, Andrej Gutman and Franc Cvetko. Only Dajnko, Gutman and Cvetko published collections of secular poems. Andrej Gutman is the author of a satirical booklet from 1838 entitled *Novi vedež za smeh ino časkratenje Slovencom*. Due to the offense he caused to the dean and many parishioners, Gutman was summoned to Bishop Roman Sebastian Zängerle. Based on a public initiative of Jožef Sonnleithner, a founder of the Vienna

Music Society, the chaplain in Radgona, Peter Dajnko, began collecting and transcribing Slovenian poems. After two years of work, he published *Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajarskem* (1827), which brings together 130 poems, mainly estate poems. Dajnko also reworked Volkmer's poems about oak and linden trees. In Styria, the first militia songs to appear in print were by Franc Cvetko, who had reworked German militia songs by Chorinsky during his studies in Graz. The collection *Nasledovanje nemških pesmi za obvarnike slavenske* (1809) contains the next six war songs, while some manuscript idyllic poems are also attributed to Cvetko, such as *Večerna pastirska pesem*. The second most prolific writer in eastern Styria is Anton Kremlj, who gained a reputation not as a poet, but rather as the author of the first historical work in the Slovenian language, which also contains odes to secular rulers and the common people. His poetic epilogues were subject to complete or partial censorship. The third generation of poets in the Maribor district includes Jožef Muršec, Anton Lah and Anton Šerf. Šerf was the only member of this group to publish a collection of secular poems, while the works of Muršec and Lah remained in manuscript. The Limbuš parish priest Anton Lah is not particularly known as a writer of secular poetry, as the only poetry collection he published contained church hymns. However, he did write occasional poems in German while attending the Maribor Grammar School. His German poems were written between 1822 and 1841 and are preserved in the manuscript volumes *Knospensammlung auf dem Musengebieth* and *Gedichte*. The last book published using Dajnko's typeface is the poetry collection *Cvetenjak* (1839) by Anton Šerf, which contains eleven original poems and four works translated from German, mostly religious poems. In the fourth generation, I place the Styrian revivalists who were largely swept up in the wave of Illyrianism and Pan-Slavism in Graz in the 1830s: Stanko Vraz, Dragotin Šamperl, Davorin Trstenjak, Anton Strajnšak and Jakob Košar. Vraz was the only member of this group to publish several poetry collections. Trstenjak, Košar and Šamperl, all of whom were talented poets, only published a small number of their poems in newspapers, while Strajnšak's poems have survived only in manuscript. In addition to the well-known poetry collections written in Illyrian, Vraz also wrote Slovenian poems. These were created between 1830 and 1839, but did not appear until 1952, when they were published and edited by Anton Slodnjak (*Slovenska djela*).

Vraz wrote nostalgic, patriotic, elegiac, love, idyllic and war poems. The published collection contains cycles of love, political and patriotic sonnets, as well as romances and a cycle of elegies. After 1839, Stanko Vraz began writing in Croatian: he published *Djulabie* in 1840 and *Gusle i tambura* in 1845, while his *Razlike pjesme* was published posthumously in 1866 and the collection *Izabrane pjesme* appeared in 1880. Vraz wrote mainly sonnets, ballads and romances, but also employed the four-line verse form known as *krakovjak*. His collection *Glasi iz dubrave žeravinske* (1841, 1864) contains ballads and romances. After 1830, Jakob Košar also became a member of Stanko Vraz's Graz circle. His translations of Schiller, Gessner and Horace have been preserved, as well as 30 original poems, mainly idylls, which are now severely faded. The Graz student Šamperl was also part of Vraz's circle. His poems were printed posthumously after his early death, which prompted his friend Vraz to dedicate a sonnet to him. Šamperl's poems contain melancholic reflection, dark thoughts and a foreboding of death. Davorin Trstenjak is known today as a writer of dynastic occasional poems dedicated to the Habsburgs, which were translated into German by Matevž Vehovar and Baron Friedrich Wend. Poems addressing social themes, such as infanticide, were later discovered by Anton Strajnšak among Trstenjak's manuscripts. The youngest generation of poets includes students from the Maribor Grammar School, who created the literary magazine *Sprotuletna vijolica* (1846) under the mentorship of the local teacher Jurij Matjašič, but unfortunately did not go on to develop their poetic talent. The magazine included several patriotic poems, Anacreontics, wakes, odes and elegies. Some 30 issues have survived, as well as a few individual poems from 1845 written by students Ivan Ertl, Mihael Golob and Ivan Kocmut.

The chapter *The Foglar Hymnal Between the Carniolan and Pannonian Regions* presents a manuscript hymnal by Lovrenc Foglar (1757–1762) that contains 24 hymns and is recognised as the oldest Styrian poetry manuscript. Lovrenc Foglar (Voglar) signed the first ten hymns, four of which are dedicated to Mary, and one each to the saints Notburga and Mary Magdalene, while the remaining works are dedicated to the Holy Trinity and the faithful souls in purgatory. These hymns also speak of Christian greetings and the love of God. The next four hymns were signed in the same year by Matija Vezjak. They are dedicated to Mary and the first parents Adam and Eve, while two of them tell of the lost sheep and man's ultimate

goal. The third author, whose name is not recorded, dedicates his hymn to St Joseph, while the fourth author, also unknown, contributes two pilgrimage hymns about Mary. This is followed by a hymn about St Ursula. The next four Mariazell pilgrimage hymns were written in 1760 by the teacher Jožef Glaser (Glazer), and the collection concludes with a litany and a Mariazell hymn. At least three of the hymns from the collection were known and distributed only in the parishes of Styria or the wider Pannonian language area. Based on the known sources, we can claim that some of the hymns were written down for the first time in Foglar's hymnal *Foglarjeva pesmarica*. This is especially true of the Marian pilgrimage hymns, which were most likely printed on leaflets and from there copied into manuscripts, and the hymn about St Joseph and St Ursula, which was preserved mainly in the oral tradition. At least seven of the hymns were also known and written down in other hymnals in the Inner Austrian provinces of Carniola, Carinthia and Gorizia. The writers of the Styrian hymnal adopted the hymns from the Jesuit hymnal of Primož Lavrenčič, and especially from the manuscript tradition attested in the Carniolan hymnal *Paglovčeva pesmarica* and the Carinthian *Maurerjeva pesmarica*. Two of the hymns were printed for the first time or reprinted in the nineteenth century.

The chapter *The Reception of the Hymns of Jožef Ambrožič in Styria* presents the extensive manuscript hymnal by the Carniolan organist and teacher Jožef Ambrožič and the dissemination of his hymns in Styrian parishes. A total of 613 hymns have been preserved in eight hymnals. The first hymnal contains saintly hymns, the second hymnal contains hymns in honour of the names of Jesus and Mary, the third hymnal contains hymns for singing during Advent and Christmas, the fourth hymnal contains eschatological hymns, the fifth hymnal contains hymns dedicated to St Anthony of Padua, the sixth hymnal contains hymns in honour of the Holy Body of Christ, the seventh hymnal contains 34 Marian hymns for the Birth and Assumption of Mary, and the eighth hymnal contains 16 pilgrimage hymns for Žalostna Gora near Preserje. Most of the hymns from Ambrožič's manuscript hymnals can be found in a manuscript hymnal from 1798 written by Anton Kadunc, an organist from Trbovlje. Kadunc adopted 12 hymns of saints and one hymn on the day of the Ascension from Ambrose's first hymnal. From the second hymnal, he copied two hymns on the sweet name of Jesus and one hymn about faithful souls. From the

third hymnal, Kadunc echoed Ambrožič in seven Advent hymns, while ten eschatological hymns and one Easter hymn are recognisable from the fourth hymnal. Kadunc did not take any hymns from the fifth and sixth hymnals, but he adopted three hymns about Mary from the seventh hymnal.

The chapter *The Reception of the Hymns of Maksimilijan Redeskini in Styria* presents the vicar of the Ljubljana Cathedral Maksimilijan Adam Jošt Redeskini, who published the hymnal *Osem inu šestdeset sveteh pesm* (1775, 1795, 1800), which contains 68 hymns with a range of content, including catechetical, festive, prayer, passion, eschatological, Marian and saintly hymns. As many as eight of Redeskini's hymns were copied for use in the Ruše parish by the local teacher Sebastijan Glades, while some of his hymns were also printed in revised form by the Gorizia priest Valentin Stanič in the nineteenth century.

The chapter *The Reception of the Poetry of Peter Dajnko* is devoted to some hymns from Dajnko's church hymnal *Sto cirkvenih ino drugih pobožnih pesmi* (1826). The classification of the hymns by genre is similar to the arrangement of the hymnal by the Prekmurje Evangelical priest Mihael Barla entitled *Kršćanske nove pesmene knige* (1823), which has an instructive and educational character, with the entire second chapter being dedicated to doctrinal hymns, while the third chapter addresses the duties of a Christian. Peter Dajnko included hymns of this type in his hymnal, in which we also recognise older hymns by Stržinar and Lovrenčič, as well as by Gašper Rupnik and Leopold Volkmer, thus reflecting a knowledge of the Slovenian manuscript poetic tradition. Dajnko's hymns were widespread in Styria and can be found in manuscripts by Blaž Kosi and Sebastijan Glades, who corrected the works linguistically or metrically.

The chapter *The Reception of the Kajkavian Poetry of Štefan Modrinjak* is dedicated to the literary influences that Modrinjak experienced as a student at the Varaždin Grammar School, as a seminarian in Graz, and later as a priest. Modrinjak's preserved poetic work reflects his knowledge of the Kajkavian literary tradition. The hymn *Od protuletja* first appears in the Kajkavian poetic tradition in the hymnal *Pesmarica Ane Katarine Zrinske*, where it was entered by Count Franjo (Ferenc) Delišimunović in 1710. It also appeared in the hymnal *Pesmarica Ignaca Bedekovića* around the same time, but does not appear again until the end of the eighteenth century in the hymnal known as *Varaždinska pesmarica I*, created (at the

latest) in 1793. Štefan Modrinjak's East Styrian version, created around 1812, follows the tradition of *Varaždinska pesmarica*, but the Styrian poet freely made numerous adaptations. All three variants continue the retransmission (tradition) of Bedeković's hymnal, but no longer contain stanzas reflecting Baroque thought. The hymnal *Pesmarica Nikole Šafrana* from the beginning of the nineteenth century reveals a great deal of similarity with *Varaždinska pesmarica*, but it also includes a completely new stanza with the parable of Jesus the Pelican. Kukuljević's transcription of the poem from 1836 is also interesting, as he completely removed all of the religious motifs still contained in the versions of the last stanza by Modrinjak and Šafran. The last printed examples of this hymn confirm that it was also transmitted by the oral tradition, reaching not only the Styrian and Kajkavian regions, but also the Burgenland Croats.

The chapter entitled *Is the Ivan Šef Hymnal a Croatian Hymnal?* presents the circumstances in which the Svetinje teacher Ivan Šef wrote the large manuscript of hymns that he dedicated to Croatian teachers and organists. The Svetinje parish was one of the Styrian parishes located to the east of the Ormož–Ljutomer axis, where the Croatian Lingua still dominated at the end of the eighteenth century. The local organist Ivan Šef was undoubtedly very attached to traditional Kajkavian literature and literary language. This is evident not only from his preface to the hymnal, but also from the poetic repertoire itself and the linguistic form of the hymns. Both the preface and the poetic content are written in the Kajkavian script and language with some additions; for example, he wrote the phoneme /š/ with the Kajkavian(s) (*postuje*) and the grapheme from the Bohorič script (sh) (*mishlenya*). Šef nonetheless introduced regional features from his dialect into his hymns, which can be seen by comparing of them with the Kajkavian versions. The Šef hymnal consists of 176 hymns, mostly taken from the tradition, with the addition of some newer works. Most of the traditional hymns are from the most celebrated eighteenth-century Kajkavian hymnal, *Cithara Octochorda*. The poems taken from the Styrian tradition, on the other hand, do not contain Kajkavian linguistic features, as they were not copied from Kajkavian hymnals. Šef's hymnal testifies to the fact that the Croatian name was still in use in parishes to the east of the Ormož–Ljutomer axis in the first two decades of the nineteenth century. Similarly, the reception of the Kajkavian language and literature

did not simply cease after the third edition of Parhamer's Catechism, which introduced the Bohorič script and the East Styrian regional version of the Slovenian literary language. These orientations were followed to the greatest extent in the Ptuj deanery, as is evident from the works of Leopold Volkmer.

There follows an overview of poetry in Prekmurje, which encompasses all of the poetic activity in the counties where Prekmurje Slovenians lived until 1919, that is, in Zala, Vas and Somogy county. Poetry in the Hungarian, Kajkavian and Burgenland languages is also presented. The first printing house to operate in the present-day territory of Slovenia was in Lendava, where Rudolf Hoffhalter printed two Hungarian books by the local Protestant preacher György Kultsár as early as in 1573. After Hoffhalter's expulsion, there was no printing house in today's region of Prekmurje until the end of the nineteenth century, when the printing activity in Murska Sobota was taken over by Jews. The first printed editions of Prekmurje books from the eighteenth century were published in the German city of Halle (Temlin's and Sever's Catechism, Küzmič's New Testament). The second major centre for printing Prekmurje books was Sopron, where the German printer Johann Josef Siess was active. It was in Sopron that the Catholic priest Mikloš Küzmič printed a catechism, an abecedarium, an evangelist and two prayer books, having already printed stories from the Holy Bible in Szombathely. The first Prekmurje Protestant hymnal by Mihael Bakoš was printed in 1789 in Sopron, while Štefan Sijarto's *Mrtvečne pesmi* (1796) and the Prekmurje marriage book *Staršinstvo i zvačinstvo* (1807) were both printed in Szombathely. Mihal Barla also published a hymnal in Sopron. Reprints of Mikloš Küzmič's books were published by the Radgona publisher Alojz Weitzinger in the nineteenth century, as were prayer books by Jožef Borovnjak. In addition to Radgona, another new centre for Prekmurje books was Kermendin, where Janoš Kardoš published his *Krstšanske mrtvečne pesmi* (1848). Some Prekmurje books were also published in Kőszeg by Károl Reichard at this time, including Terplan's *Knige žoltarske* (1848) and Kardoš's *Krstšanske cerkvene pesmi* (1848). A new publisher, or bookbinder, Andrej (Endre) Balogh, came to Lendava, where he published reprints of works by Košič and Küzmič. In 1877, bookbinder Mikša Újház also appeared in Sobota and that year published the 16th edition of Küzmič's *Kniga molitvena*. The first printer in Sobota, Marko Grünbaum, opened his printing house in 1885

followed by a bookshop in 1891. Among his editions were Mikloš Luther's *Catechism*, the second edition of Cipot's prayer book and the newspaper *Muraszombat és vidéke* (1885).

The chapter *Poetry in Hungarian* provides a brief overview of poetic activity in Hungary from the sixteenth to the twentieth century, which had a major influence on the development of poetry in Prekmurje. The first translations of Hungarian songs and ballads are known from the oldest Prekmurje manuscripts from the seventeenth century (e.g., *Martjanska pesmarica I*), while the translations of Janoš Kardoš are also significant for Slovenian literary history. Kardoš translated the Hungarian Romantic poets Sándor Petőfi, Mihál Vörösmarty, János Arany, Peter Vajda, János Kis, Lajos Dienes, Gergely Czuczor, Mihály Tompa, Pál Gyulai, János Batsányi, József Bajza and János Dobos, as well as other lesser-known writers. His greatest work is the translation of the epic poem *Toldi* by János Arany. One of the outstanding Hungarian Protestant poets of the Protestant period was Péter Bornemisza, who compiled a collection of church hymns. Particular mention should be made of his student Bálint Balassi, who wrote hymns as well as love, patriotic and war poems. During the Counter-Reformation and Baroque periods, Albert Szenczi Molnár was an important translator of psalms, while Ballasi's student János Rimay wrote chivalric and love poetry, as well as religious poetry. In the seventeenth century, Nikola Zrinski's song about the Battle of Sziget is of particular note. The literature of the eighteenth century is marked by two genres, memorial prose and letters, while the rise of (manuscript) anonymous poetry written by peasant rebels is also characteristic. Notable poets from this period include László Amade and Ferenc Faludi. Among the Evangelical writers of the eighteenth century who were associated with the Prekmurje Slovenians, we should mention Jožef Torkos and his church hymnal *Új zengedező mennye kar* (1743). A new period in Hungarian literature begins with the emergence of the writers of the Hungarian Guard in Vienna and the poet György Bessenyei, while Ábrahám Barcsay is another important writer and Ádám Pálóczi Horváth is known as a collector of Hungarian folk songs in this period. The third important trend in Hungarian literature at the end of the eighteenth century is sentimentalism. We also witness the appearance of revolutionary poems by imprisoned poets suspected of participating in the Jacobin conspiracy led by Ignac Martinovics, including works by János

Batsányi. The most celebrated and influential writer was Ferenc Kazinczy, who carried out a linguistic and literary reform in Pest at the beginning of the century. Hungarian journals such as *Magyar Museum* and *Aurora* were founded at this time. The members of *Aurora* included Károly Kisfaludy, Mihály Vörösmarty and József Bajza. These Romantic poets were not revolutionaries in the style of Sándor Petőfi, whose poetry represents the culmination of the *népies* ideology, which was inspired by folk poetry. The main representative of the *népies* ideology was János Erdélyi, who published *Magyar népköltési gyűjtemény* (1846–48). The next quarter of a century was marked by the work of János Arany, who wrote poems and ballads.

The chapter *Poetry in Burgenland Croatian* presents the poetic creativity of the Burgenland Croats in the Vas county. It also addresses other non-Croatian writers who worked in this territory, as the Szombathely diocese sent priests from Prekmurje to Burgenland, while priests and teachers from Burgenland were also assigned to Prekmurje dioceses. Of the Burgenland Croats who served among the Prekmurje Slovenians, I first mention Andraž Horvat, who worked as a teacher in Gornji Senik between 1774 and 1789 and left behind an extensive church hymnal in manuscript. Jakob Sabar, a parish priest in Kančevci, Gornja Lendava and Črenšovci, is the author of the Prekmurje book *Sveta križna pot*. Simon Čergič, a parish priest in Dolenci and Gornja Lendava, published two collections of poems in Hungarian in 1799. Jožef Ficko, who was born in Prekmurje, is today regarded as one of the reformers of Burgenland-Croatian literature, as he wrote all of his fundamental works in this language, including *Nova Hiša zlata* (1829), *Novo Marijansko cvetje* (1837) and *Nova Vrata nebeska* (1864). The beginning of Burgenland-Croatian literature dates back to the sixteenth century. The oldest Burgenland-Croatian poem is found in a Latin missal from the Klimpuh parish. The founder of Burgenland-Croatian poetry, the Protestant Grgur Mekinić, published two books of church hymns entitled *Duševne pesne* (1609, 1611). In the eighteenth century, Franciscan writers published several Burgenland prayer books containing poems, such as *Duhovni vrtiljak* (1746) and *Marijansko cveče* (1757) by Jeremijaš Šoštarić, *Hiša zlata* (1754) by Lovro Bogović, *Duhovni vertljac* (1753) and *Duhovna kitica* (1778) by Bogomir Palković, and *Marijansko cveče* (1803) and *Vrata nebeska* (1804) by Šimon Kniefac. The renowned Croatian Jesuit Juraj Mulih, whose *Duhovne jačke* was published in 1750,

was also active among the Burgenland Croats. Burgenland Croatian church hymnals, such as Ivan Karner's *Nove duhovne jačke*, mostly remained in manuscript, while *Svitcke jačke* from 1840 was preserved in manuscript by Pál Kristalóczy.

The chapter *Poetry in Kajkavian* presents poetic creativity in the counties of Varaždin, Zagreb and Križevci. There is evidence of poetry in Kajkavian since the first half of the sixteenth century, when the Eucharistic poem *Zdravo budi Božje telo* was written in a Latin postil from 1500. The first printed Kajkavian poems appear in Krajačević's *Molitvena knjižica* (1640) and *Sveti evangeliomi* (1651). As many as five Kajkavian manuscript hymnals are known from the seventeenth century, including *Pavlinski zbornik* (1644), while the beginning of the eighteenth century saw the publication of the first printed Kajkavian-Latin church hymnal, *Cithara octochorda* (1701, 1723, 1757). Among other works, the Croatian Jesuit missionary Juraj Mulih (1694–1754) published *Bogoljubne Pisme* and *Nebeška hrana* (1748). The most extensive manuscript collection of church hymns is the manuscript *Cerkvena pesmarica iz konca 18. in začetka 19. stoletja*. The Franciscan manuscript hymnal *Cantuale Patris Aloysii Possavecz* (1816) is known only from the literature. The collections *Martjanska pesmarica I* and *Markišavsko-nedeliščanska pesmarica* are considered to be the first Kajkavian manuscript hymnals, while *Drnjanska pesmarica* was created in 1687 by the organist Jurij Ščerbačić. As many as three manuscript hymnals were created in Varaždin at the end of the eighteenth century: *Varaždinska pesmarica I*, *Varaždinska pesmarica II* and *Pesmarica Pavla Matiča*. The organist, teacher and secretary Jurij Lehpamer wrote the manuscript of church hymns *Philomela sacra* (1796). The hymnal *Pesmarica Ane Katarine Zrinske* was created in the noble circle at the end of the seventeenth century. Songs about the Battle of Sziget by Nikola Zrinski and Pavle Vitezović have been preserved. The hymnal *Pesmarica Ignaca Bedekovića* was created at the beginning of the eighteenth century and in 1762 Donat Fodroci (Fodroczy) copied part of an older manuscript dating from 1669. In 1780, *Popevke horvatske* was written, followed a year later by *Pesme horvatske Katarine Patačić* (1781). *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis* is a collection of 97 Kajkavian manuscript poems. The secular *Pesmarica Antuna Tomašića* was written between 1788 and 1790, *Popevke horvacke prepisane leta 1796* is a manuscript of 13 secular hymns, *Pjesme kajkavske*

18. *stoljeća* is a manuscript of 43 secular poems, and *Pesmarica Nikole Šafrana* is a manuscript of 193 Kajkavian secular hymns from the beginning of the nineteenth century. The collection *Horvatske popevke svetske* (1814) was assembled by Marko Mahanović, while the most famous collection of Kajkavian hymns is the manuscript *Popevke po Ladislavu Forko* from 1823. The hymnal *Ludbreška pjesmarica* was most likely created around 1833. The hymnal *Priločka pesmarica I*, also known as *Pesmarica Ivana Mlinarića*, dates from 1834 and contains eleven hymns, of which as many as eight are toasts. The most notable original poet is Tito Brezovački, while the main Illyrian poets are Ljudevit Gaj, Antun Mihanović, Ljudevit Farkaš Vukotinović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Pavel Štos, Dimitrija Demeter and Ivan Mažuranić.

The chapter *Prekmurje Protestant Poetry* focuses on the poetic activity of Protestants, initially in the Győr diocese in the upper region of Prekmurje. After the expulsion of the Protestants, their activities continued in the articular villages of Nemescsó and Surd, later shifting to the Evangelical religious communities of Puconci, Hodoš and Križevci after the Patent of Toleration. The oldest Prekmurje and Kajkavian poetry manuscript from the seventeenth century is the hymnal *Martjanska pesmarica I*, which consists of five sections containing a total of 160 hymns, two of which are Hungarian. There is also one multilingual hymn combining Latin, Hungarian and Kajkavian. The hymnal *Markišavsko-nedeliščanska pesmarica*, which contains 39 hymns, was also created in the seventeenth century. Like *Martjanska pesmarica I*, it is written in Kajkavian with added Prekmurje elements. The most extensive Prekmurje Protestant hymnal is *Prekmurska protestantska pesmarica Janoša Rituperja*, which contains as many as 451 hymns on 745 pages. Until recently, the largest hymnal was considered to be *Szlovenszke Dúhovne Peszmi*, which was written in Nemescsó in 1768–69 by Blaž Berke, who was later to become the pastor of Puconci. Today, the manuscript contains 178 hymns. The Križevci pastor Mihael Bakoš is the author of the first printed Prekmurje Evangelical hymnal, entitled *Nouvi Gráduvál* (1789), which contains 374 church hymns and psalms, while the author of the first printed funeral hymnal in Prekmurje, entitled *Mrtvečne pesmi* (1796), is the teacher Števan Sijarto from Večeslavci. Another Evangelical church hymnal, *Kršćanske nouve pesmene knige* (1823), was published by Mihal Barla, who introduced graphemes for Prekmurje diphthongs and a revised classifica-

tion of hymns. The Hodoš pastor Janoš Kardoš published two hymnals of church and funeral hymns: *Krstšanske cerkevne pesmi* (1848) and *Krstšanske mrtvečne pesmi* (1848). Šandor (Aleksander) Terplan translated all 150 psalms into the Prekmurje language in the collection *Knige žoltárske* (1848). Three manuscript hymnals have also been preserved: *Prekmurska pesmarica Adama Ritoperja* (1809), *Pesmarica Janoša Kerčmarja* from 1862–63 and *Evangeličanska pesmarica Adama Lutharja*.

The chapter *The Poetic Creativity of Prekmurje Catholic Priests* presents the poetic activity of the Mikloš Küzmič circle and the Jožef Borovnjak circle. The Kančevci parish priest Mikloš Küzmič translated from Latin and Hungarian into Slovenian and wrote occasional poems for his acquaintances and friends, such as Bishop Szily. He and the Dolenci parish priest Simon Čergič regularly exchanged Hungarian poems. Küzmič also intended to publish a Catholic church hymnal, but only managed to publish 31 translated hymns in his prayer book. The most notable writer of the second circle is Jožef Borovnjak, a parish priest in Cankova. He left a number of Slovenian and Hungarian hymnals in manuscript, but the only works to be published were his prayer books with hymns. Borovnjak commenced his first hymnal, *Liber et Nota*, in 1858 in Cankova. The first part contains 23 religious and secular hymns, with 39 more being added in the second part. Another hymnal thought to be by Borovnjak is *Popevke cirkvene i posvetne*, which contains 54 hymns. He also wrote two Hungarian hymnals. The Dolenci parish priest Franc Žbül also wrote poems, two of which are preserved in Borovnjak's manuscript: a hymn dedicated to the Pope and a poem for the feast of the Immaculate Conception of the Virgin Mary. Historian Jožef Košič, who served as the parish priest of Gornji Senik, is known for his Latin ode in honour of Adam Ivanocy from 1813, as well as for poems exchanged between three priests – Košič, Borovnjak and Žbül – and for poem *Slovenska pesem na den odpiranja prvoga Vogrškega gledališča vu Pešti 21a mešnjaka 1837*, which also remained in manuscript. Košič's poems are also included in his work *Zobrisani Sloven i Slovenka med Múrov i Rábov*, in which he published *Stara Gregoracija* along with 11 devotional poems. His younger Prekmurje compatriot Jožef Pustaj from Beltinci also collaborated with Borovnjak. Educated in Čakovec and Pécs, Pustaj compiled the Catholic hymnal *Krščansko katoličanske cerkvene pesmi* (1893), which contains as many as 526 hymns.

The chapter *Poems in Prekmurje Prayer Books and Catechisms* first presents Prekmurje catechisms and the hymns that appeared in them as supplements. Thus, in addition to its instructional section, *Red zveličanstva* (1747) by Mihael Sever contains 19 prayers and 18 poems, as well as three psalms added at the end, while the instructional section of Števan Küzmič's *Vere krščanske kratki navuk* (1754) is supplemented by eight prayers and 19 poems. Catholic translators of catechisms did not add poems to their works, as they were included in their prayer books, which were often also supplemented with texts of Christian doctrine, poems, stories, suggestions for sermons, an abecedarium, a chronology, etc. The most frequently reprinted prayer book in Prekmurje was *Kniga molitvena* by the Catholic priest Mikloš Küzmič, which contained two supplements in addition to prayers. The first supplement contains an ascetic text contemplating the Four Last Things, while the second supplement contains devotional poems. The poetic repertoire grew with each new edition of this prayer book. Styrian, Burgenland-Croatian, Kajkavian and Carniolan prayer books of the time were also supplemented with poems and certain other literary genres. The composition of Küzmič's prayer book bears the greatest similarity to the Burgenland prayer book *Hiša zlata* by Lovro Bogović. Košič's prayer book *Jezus moje poželenje* contains a calendar, prayers and poems, while some editions also include a text on the influence of the planets on the weather and crops. Borovnjak's *Duhovna hrana* begins with a calendar, followed by morning prayers, a catechism, prayers, litanies, psalms, the rosary, the Stations of the Cross and church hymns.

The chapter *Catholic Devotional Poetry in the Murska Sobota Deanery* presents poetic activity in the Prekmurje language in the parishes of Cankova, Gornji Petrovci, Gornja Lendava (Grad), Sveti Benedikt (Kančevci), Martjanci, Murska Sobota, Pečarovci, Pertoča, Sveti Jurij and Tišina. In addition to Catholics, Evangelicals also lived in these parishes, where the writers of poems were mainly lay people (teachers, cantors and others). Some 15 hymnals are currently known to have been created on the territory of the Pertoča parish, while 12 were created in the Gornja Lendava parish, 10 in the Sveti Jurij parish and six in the Cankova parish. Three manuscript hymnals are known from the Gornji Petrovci parish, and one manuscript and one printed hymnal are known from the territory of the Martjanci parish. Only two hymnals are known from the Tišina parish to date. Little

is known about the author of the oldest known Catholic hymnal from Prekmurje, Jožef Smodiš. The hymnal itself is no longer extant and the only information we have about it is from a report by Raič, which states that Petra Haužar from Pertoča bought the hymnal in 1695 for use in her home parish. The oldest preserved Prekmurje Catholic hymnal is *Martjanska pesmarica II* dating from 1756 and 1786. The manuscript contains 33 church hymns and was in the possession of Mihael Terplan. There follow two hymnals from Pertoča. *Katoliška cerkvena pesmarica iz Pertoče* was created around 1800 and the manuscript is bound with *Kniga historianska* from 1831. The hymnal was written by several hands and contains 256 church hymns and one secular hymn, litanies and the St Matthew Passion. *Prekmurska katoliška pesmarica Ane Čontala* (1800) is the third oldest hymnal from the Pertoča parish. The manuscript mentions the name Ana Čontala (Csontala Anna), who was probably its later owner. It originally contained 62 hymns, but only 52 have survived. The oldest hymnal from Vidonci is *Vidonska pesmarica Jožefa Gyergyeka* from 1803, which contains 55 church hymns and one secular hymn. Several older hymnals were created in Sveti Jurij. *Katoliška cerkvena pesmarica Franca Flisarja*, which contains 183 hymns and a passion, is named after the teacher and organist Franc Flisar, who signed the work in 1787. The second hymnal, containing 82 church hymns, was signed by Janez Šadl in 1797, which is why the manuscript is known as *Šadlova pesmarica*. The hymnal *Prekmurska katoliška pesmarica iz 1820* contains 58 hymns and one prayer, but the author and place of origin are unknown. This is followed by two Večeslav hymnals: *Večeslavska pesmarica Jožefa Haužarja*, which contains 79 devotional and secular hymns, is a manuscript by an unknown author, while *Večeslavska pesmarica Jožefa Zelka* was written in 1858 and contains 43 hymns. Two hymnals by Mihael Bence from Pertoča have survived: *Pesmarica Mihaela Benceja I* was written in 1869 and *Pesmarica Mihaela Benceja II* was written in 1870–71, but is poorly preserved. *Katoliška cerkvena pesmarica Štefana Kozla* is a nineteenth-century hymnal manuscript with 72 church hymns. Several hymnals were preserved by the Kerec and Grah families from Vidonci: *Mrliška pesmarica Štefana Kereca*, *Vidonska procesijska pesmarica Antona Kereca*, *Vidonska romarska pesmarica*, *Pečnarovska pesmarica Mihaela Kereca*, *Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Matije Graha* and *Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Franca Graha*. *Katoliška*

cerkvena pesmarica iz Prosečke vasi, which contains 52 hymns, was written by Štefan Bejek and Mihael Osko in 1844. Three funeral hymnals from the Sveti Jurij parish have been preserved. The first part of *Incipiuntur Cantiones Mortuales* contains 38 funeral hymns, while the second part has 22 more hymns with various content. Written by Mihael Gaber from the town of Serdica, *Mrliška pesmarica Mihaela Gaberja* (*Cantiones Michaelis Gaber*) is a Prekmurje manuscript of hymns created in the period 1825–26. It contains 45 hymns, mostly for funerals or wakes, followed by church hymns. *Mrliška pesmarica Mihaela Gaberja in Štefana Bokana* was written in the years 1824–25. The manuscript contains 44 funeral hymns, mostly already known from the Evangelical hymnal by Števan Sijarto entitled *Mrtvečne pesmi* (1796). *Prekmurska katoliška pesmarica Ferenc Farič* is a Prekmurje manuscript of hymns written around 1820. On the back of the last folio we find the name Farič Ferenc (Farics Ferentz). The manuscript begins with a prose text, which was obviously copied, followed by a prayer against a storm. These two secular works are followed by 57 church hymns. *Marijina pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca*, which contains Marian pilgrimage hymns, was written in 1826, most likely in Petanjci. *Prekmurska katoliška pesmarica iz 1851* is a Prekmurje manuscript of hymns without information about the place of origin or the writer. However, a poem about the miller's guild could indicate that the hymnal was composed in the Cankova area. *Prekmurska katoliška pesmarica Franca Bagole*, which contains five hymns, was written between 1858 and 1880 in the Cankova parish. The owner of the manuscript was Franc (Ferenc) Bagola from Korošci, but he was not the author of the hymns. *Kozarjeve Pesmene knjige* was written in 1888 in Martinje and was also used in Gornji Senik. The first part of the hymnal contains 28 funeral hymns and the second part has 24 other church hymns.

The chapter *Catholic Devotional Poetry in the Lendava Deanery* provides an overview of Catholic poetry in the parishes of Beltinci, Bogojina, Črenšovci, Dobrovnik, Dokležovje, Hotiza, Kobilje, Dolnja Lendava, Odranci, Turnišče and Velika Polana. Only one manuscript hymnal is known from the Beltinci parish, i.e., *Pesmarica Katarine Copot iz Beltincev*, which was written around 1885 and contains 71 hymns. Two hymnals are currently known to have been written on the territory of the Črenšovci parish: *Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja* was written

after 1842 and contains 68 hymns, while *Prekmurska katoliška pesmarica Štefana Prše in Ivana Kolenka* is a Prekmurje manuscript of devotional hymns written around 1854. The latter hymnal was written by several hands and contains pilgrimage hymns about Marija Bistrica.

The chapter *Catholic Devotional Poetry in the Monošter Deanery* presents Catholic poetry in the parishes of Dolnji Senik, Felsőszölnök (Gornji Senik), Apátistvánfalva (Števanovci), Markovci and Veliki Dolenci. Seventeen hymnals are currently known from the parish of Dolenci. There are 12 extant hymnals from the parish of Gornji Senik and seven hymnals are known to have been written in the parish of Markovci. To date, only one hymnal is known from the parish of Števanovci. The Županek family from Šalovci preserved the early Prekmurje poetic tradition in several hymnals. Mihael Županek wrote the collections *Nedelne pesmi I* (1867), *Nedelne pesmi II* (1887), *Énekes Könyv* (around 1865), *Prekmurske mrliške pesmi* (1875) and *Latinske, madžarske in prekmurske pesmi* (1899), while his son Janoš Županek wrote *Mrtvečne pesmi* (1884) and *Énekes könyv* (1908). The oldest hymnal from Gornji Senik is *Katoliška cerkvena pesmarica Andraža Horvata* (1780), whose manuscript contains 258 church hymns, most of which were already known from *Martjanska pesmarica I*. The more recent Gornji Senik hymnals are: *Prekmurska katoliška pesmarica Jurija Šlebiča* (1841), *Seniška pesmarica Štefana Pinterja* (1864) and *Pesmene ete knige* (1868). *Pesmarica Franca Bedija in Janoša Horvata* was written in Števanovci in 1906. *Mrtvečne knige* was written in 1845 by Jurij Marič, a bell ringer in Markovci, and was used by Franc Židov from Čepinci. Two hymnals were created in Čepinci: *Pesmarica Julije Časar* (1889) and *Pesmarica Katarine in Vendela Bočkora* (1902).

The chapter *Secular Poetry in Prekmurje* first presents translated Hungarian narrative poems that appear in the oldest Prekmurje manuscripts. In *Martjanska pesmarica I*, we find poems about György Rákóczi (*Cantio de Rakoczio*) and Nikola Zrinski (*Pesem o sigetski bitki*). The first is a translation of the Hungarian ballad *Tatár rabságban lévő erdélyiek dala* (1657), while the second is an epic poem about Nikola Zrinski and the Battle of Sziget in 1566. The second group of secular poems in this manuscript consists of love and didactic poems about marriage, e.g., the poem *Oženil se je jeden mlad junak* is a translation of the Hungarian poem *Adhortatio mulierum*, in which a husband gives instruction to his wife. Secular poems were also cre-

ated by Prekmurje secondary school and university students as part of their education. Among the extant material is a Prekmurje poem by David Novak from 1774 entitled *Versus vandalici* (Slovenian poem), which he wrote at the Bratislava Lyceum. During the Napoleonic Wars, conscription poems and other military poems were also written in Prekmurje, the best known of which was *Popevka od Francuza*, which was written in 1794 or 1796 and has been preserved in several Prekmurje manuscripts. The poem speaks of the brave military deeds of the Hungarian noble family of Nádasdy, who had an estate in Gornja Lendava. The first printed secular marriage book *Starišinstvo i zvačinstvo* (1807) contains the first printed secular poems from Prekmurje. Among its possible authors are the Protestants Kardoš, Sijarto or Lülík. It is adapted from the Hungarian model and consists of three sections. In the first section, the elders talk about the marriage proposal and the wedding host comes with an invitation to the wedding. This is followed by the elders' conversations during the wedding, while the third section contains poems. The first edition contains four poems, including *Od pet pijani bab*, which was well known in Styria and Croatia, and the Hungarian folk song *Megholt feleségem*. The second edition from 1852 is supplemented with 12 new poems, most of which are well-known Hungarian folk songs previously published by Erdélyi. Folk songs were also collected by Prekmurje priests and recorded in manuscript hymnals. In 1810, the parish priest in Turnišče, Franc Novak, signed the manuscript of the second and only preserved volume of secular poems *Vsakojačke svečke pesmi II*. In addition to the Prekmurje poems, the manuscript also contains poems by Slomšek. *Posvetna rokopisna pesmarica Franca Bediča* was written around the end of the eighteenth century and contains 31 secular poems, mainly love poems. There is no information about the authorship of the manuscript.

The chapter *Martjanska pesmarica I Between the Carniola and Pannonian Regions* presents church hymns that appear in both Catholic and Protestant hymnals. *Martjanska pesmarica I* bears witness to the reception of both the Carniola and Burgenland poetic traditions. Prekmurje Protestants had ready access to two printed hymnals by the Burgenland Evangelical priest Grgur Mekinić: *Duševne pesne* (1609, 1611). Through the printer Mandelc and his successors, as well as other exiled preachers and teachers, they also had access to the books of the Carniolan Protestants Primož

Trubar and Jurij Dalmatin. Unlike in the Central Slovenian region, there is clear evidence of the reception of Hungarian Protestant and Catholic hymnals in the Pannonian language area. Mekinić modelled his work on the Hungarian gradual of Gál Huszár, *A keresztyényi gjülekezetben való isteni dicséretok és imádságok* (1574), while the hymns in the older *Martjanska pesmarica* also appear in Kájoni's *Cantionale catholicum* (1676) and the Kajkavian collection *Pavlinski zbornik* (1644). The Prekmurje hymnal reveals the greater reception of the Burgenland poetic tradition than the tradition of the Carniolan Protestants. The German Protestant hymns treated are: *Von Himel hoch da kom ich her*, *Vom Himmel kam der Engel Schar*, *Christum wir sollen loben schon*, *Gelobet seist du, Jesu Christ*, *Ein New Gesengbuchlein*, *Es gingen drei heilige frauen*, *Christo dem Osterlemmelein*, *Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod überwand* and *Als Jesus Christus Gottes Sohn*. The nine poems treated clearly demonstrate that the appearance of Central Slovenian vocabulary in *Martjanska pesmarica* does not necessarily reflect a dependence on the Carniolan hymnals. Linguistically, the writers of this manuscript had a stronger affinity with the Burgenland hymnal. Rather than turning to the Slavic region, they found more models in the Hungarian area, independently translating a large number of Protestant hymns that were unknown from Carniolan prints into the Prekmurje language. This is especially true of the hymns and genres that proliferated in the seventeenth century.

The chapter *The Reception of the Poems of Jožef Borovnjak* presents the Cankova parish priest Jožef Borovnjak and his contacts with Styrian priests. In addition to Borovnjak, the Prekmurje Catholic intellectual circle of the time included several priests who promoted Slovenian publications from other regions in their parishes and had contacts with Styrian priests. Of particular note were Franc Žbüll (chaplain of Murska Sobota, parish priest in Dolenci), Štefan Slamar (parish priest in Sveti Benedikt), Marko Žižek (parish priest in Beltinci) and Jožef Košič (parish priest in Gornji Senik). Among the Styrians who travelled through the Prekmurje regions and gathered information about literary creativity, as well as other ethnographic data on the local people, one of the key figures was Stanko Vraz, who collected Slovenian folk songs in 1838. One of the first writers to inform the broader Slovenian public about the Prekmurje people and their literature, language and culture was the Haloze priest Božidar Raič, who travelled

through Prekmurje in 1860 and 1866, also visiting Jožef Borovnjak in Cankova. The fact that Raič's visits to Prekmurje priests were productive is evidenced, among other things, by the number of subscribers to the books of *Družba sv. Mohorja* after 1870, most of whom were from the parishes of Beltinci, Cankova, Črenšovci, Tišina, Sobota and Turnišče. Among the other important Slovenians hosted by Borovnjak in Cankova were Franc Simonič, Anton Janežič and Anton Trstenjak. Borovnjak read numerous books that he received from Ljubljana and Maribor and subscribed to a range of newspapers, such as *Prijatelj*, *Gospodar*, *Naš dom*, *Rodoljub*, *Rimski katolik*, *Domoljub* and *Mir*. This soon began to be reflected in his own literary work. The most extensive copying tradition (retransmission) of any Styrian poem is the tradition of Volkmer's poem about the peasantry. Its first printing in 1807 was followed by adaptations in Dajnko's *Posvetne pesmi* (1827) and Ahač's *Pesme po Koroškim ino Štajarskim* (1833). The latter was copied by Borovnjak, whose manuscript of poems also included several church hymns that had been published in two books by the Carniolan writer Andrej Praprotnik: five church hymns were copied from Praprotnik's *Pesmi, cerkvene in druge* (1856) and six poems were adopted from his second book, *Svete pesmi za šolsko mladost* (1864). Borovnjak's poems are also known from publications by Glaser and Majar, as well as certain newspapers, such as *Besednik* (1869) and *Zgodnja danica* (1851).

The chapter *The Reception of Kajkavian and Burgenland Poetry in Prekmurje* first presents the influence of the best-known Kajkavian church hymnal, *Cithara octochorda*. In the older Prekmurje manuscript hymnals of the Murska Sobota deanery, we find a special section devoted to Croatian Advent songs: *Cantus Croatici Adventuales*. This is contained in the Pertoča and Flisar hymnals, which were created in the eighteenth century in the parishes of Pertoča and Sveti Jurij. Later hymnals, such as *Pesmarica iz Žižkov in Trnja* in *Katoliške adventne pesmi*, no longer specifically emphasise the Croatian origin of these hymns in their titles, as the copyists were either unaware of the source of the hymns or had already adapted them to Prekmurje churchgoers to such an extent that the Kajkavian origin was completely concealed. The Prekmurje hymnals did not follow the Kajkavian linguistic standard: the spelling conforms to the Prekmurje literary language of the eighteenth century. In terms of meter and content, the hymns do largely correspond to the Kajkavian template,

although certain deviations in content are evident in some places, such as in the hymn *Oh svetla zorja denica*. Another way of adopting the Kajkavian and Burgenland poetic tradition is connected with common pilgrimage centres. Prekmurje believers made pilgrimages to Marija Bistrica and sang pilgrimage hymns drawn from Kajkavian prayer books and hymnals. The first Kajkavian manual for Bistrica pilgrims was written by the local chaplain Peter Berke (*Kinč osebujni slavnoga orsaga horvatckoga*, 1765, 1775). Berke's hymns can also be found in Styrian and Prekmurje manuscript hymnals, e.g., *Šefova pesmarica*, *Šadlova pesmarica*, *Pesmarica iz Žižkov in Trnja*, *Faričeva pesmarica*, *Pesmarica iz leta 1820* and *Pesmarica Ane Čontala*. Thus, the hymnal *Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja* adopted three hymns from Berke's prayer book (e.g., *Zdrava divica Boga rodica*) and two from Bogović's prayer book (e.g., *Spravljajmo se vkup marijanska bratja*). The Petanjci hymnal *Pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca* from 1826 also contains Marian pilgrimage poems taken entirely from the Burgenland prayer book by Lovro Bogović, e.g., *Zdrava, o Marija, nebeška kralica*. Bogović dedicated the fraternity hymn *Spravljajte se skupa marijanska brača* to pilgrims returning from the Styrian pilgrimage centre of Mariazell or from the Burgenland pilgrimage church Bergkirche in Eisenstadt. The Prekmurje copyist omitted this information from the hymn, instead writing it in accordance with the Prekmurje literary tradition. The hymn *O Marija, lepa Judit* was apparently also very popular among the inhabitants of Prekmurje and Styria, as it can be found in as many as five hymnals created in the parishes of Svetinje, Pertoča, Sveti Jurij and Tišina between 1797 and 1820 (*Šefova pesmarica*, *Šadlova pesmarica*, *Faričeva pesmarica*, *Pesmarica iz leta 1820* and *Pesmarica Ane Čontala*). The Prekmurje version from the hymnal *Faričeva pesmarica* includes additional preimages for Mary that are not contained in the reviewed hymnals.

19 ZUSAMMENFASSUNG

Das erste Kapitel des ersten Teils der Monografie mit dem Titel *Die Dichtkunst in der Steiermark* (orig. *Pregled pesništva na Štajerskem*) umfasst die gesamte Druck- und Verlagstätigkeit in den damaligen (unter)steirischen Städten Graz, Maribor, Celje und Ptuj. Dazu gehören auch gedruckte Liederbücher von Gelehrten, die aus der Steiermark stammten oder dort im Dienst standen, sowie handschriftliche Liederbücher von Laien (Organisten, Lehrern, Kirchendienern und Handwerkern) und Priestern, die in einer steirischen Pfarre entstanden oder dort gefunden wurden. Auch auf die deutschsprachige Dichtung wird eigens eingegangen. Die Druckproduktion in Graz oblag im 17. und 18. Jahrhundert der Familie Widmanstetter, die neben deutschsprachigen auch mehrere slowenische Liederbücher aus der Steiermark druckte. Hierzu gehörten das Liederbuch *Catholish Kershanskiga Vuka Peissme* (1729), die Messelieder *Andohtlive pejsme na u'se taille s. mashe* (1756) und die Kirchenliedersammlung *Pejsme k sveti meši inu pred predigo* (1784) von Ahacij Stržinar sowie die zweisprachige Ausgabe von Messeliedern *Der Messegesang. Mašna pesem* (1789) von Leopold Volkmer. Ein anderer Grazer Drucker, Andreas Leykam, druckte den ersten steirischen Almanach *Früchte vaterländischer Musen* (1789/90). Leopold Volkmer, der berühmteste slowenische Dichter aus der Steiermark, ließ sein Kirchenliederbuch *Pesme k tem opravili te svete meše* (1783) bei dem neuen Grazer Drucker Anton Royer drucken, später dann bei Franz Schütz, der Druckereien in Ptuj und Maribor hatte. Autoren aus der Gegend um Celje ließen ihre Bücher zunächst in Ljubljana drucken, wo sie von dem Buchhändler Franz Joseph Jenko (Franc Jožef Jenko) aus Celje bestellt wurden. Das erste slowenische Buch, dass von Jenko veröffentlicht wurde, war die Sammlung geistlicher Lieder *Pejsme od kršanskiga vuka* (1784) von Gašper Rupnik. Jenko verlegte und druckte deutschsprachige, lateinische und slowenische Bücher, da der deutschsprachige Buchmarkt größer war als der slowenische und somit mehr Gewinn abwarf.

Das literarische und kulturelle Zentrum der damaligen Zeit war Graz, dessen Bevölkerung in der Mehrheit deutschsprachig war, was auch für die anderen größeren Städte in der Gegend um Maribor galt (Maribor, Ptuj und Radgona).

In der Zeit der Gegenreformation und im Barock treten in der Steiermark besonders zwei Dichter hervor: Sigmund Bonstingl mit zwei Sammlungen von Bergmannsliedern und Adam Lebaldt (Lebwaldt), der die Hirten- bzw. bukolische Dichtung einführte. In der Zeit der Aufklärung waren besonders Zeitschriften wie zum Beispiel das *Wochenblatt für die Innerösterreichischen Staaten*, die *Grätzer Zeitung* und die *Skizze von Grätz* für die zeitgenössische literarische Produktion und die Verbreitung aufklärerischen Gedankenguts in der Steiermark verantwortlich. Das literarische Leben entwickelte sich rund um den Grazer Almanach *Früchte vaterländischer Musen* (1789/90), der Werke der jüngeren Dichtergeneration veröffentlichte. Der wichtigste Dichter des Almanachs war Johann Nepomuk von Kalchberg, der sentimentalische Gedichte und Balladen schrieb. In dieser Zeit gab auch Michael Lubi aus der Untersteiermark eine Sammlung deutschsprachiger Gedichte (*Gedichte*, 1804) heraus. Sprachrohr der romantischen Strömung waren in der Zeit des Vormärz besonders neuere Zeitschriften wie zum Beispiel die Beilage zur Grazer Zeitschrift *Der Aufmerksame*, die von dem Schriftsteller Ignaz Kollmann herausgegeben wurde. Hier veröffentlichten nach 1812 zahlreiche Dichter aus der Steiermark, darunter der Benediktiner Ulrich Spreckmoser, Anton Prokesch von Osten, Carl Schröckinger und Karl Gottfried von Leitner, der den Stoff für seine Balladen und Oden in der regionalen Geschichte und den Besonderheiten der Landschaft fand. In dieser Zeit entstand auch die steirische Hymne *Hoch vom Dachstein an* (1844), verfasst von dem Grazer Buchhändler und Verleger Jakob Dirnböck.

Die Anfänge der slowenischen Dichtkunst auf dem Gebiet des ehemaligen österreichischen Erblandes Steiermark fallen in die Zeit des Fürstbischofs von Ljubljana, Thomas Chrön (slo. Tomaž Hren). Auf seiner Residenz, der Oberen Burg, wurden im Priesterseminar Collegium Marianum zukünftige Priester ausgebildet. Zu den Aufgaben dieser Einrichtung gehörte auch die Pflege des slowenischen Gesangs und die Förderung von Musik zur Erbauung des Volkes. Einen Teil dieser Sammlung bildet die Handschrift *Gornjegrajski rokopis*, entstanden zwischen 1597 und 1605, die auch das erste slowenische Responsorium *Er setzte sich zu Tisch mit Jesus* (orig. *Sedil je k mizi Jezus*), beinhaltet. Auch die umfangreichste Liederhandschrift aus dem 17. Jahrhundert, *Liber Canticum Carniolicarum* (slo. *Kalobški rokopis*), weist eine Verbindung zur Steiermark auf, da sie in der Pfarrei Kalobje gefunden wurde und, wie aus der Handschrift hervorgeht,

von steirischen Kantoren verwendet wurde. Die Handschrift entstand zwischen 1640 und 1651 und umfasst bekannte Fest- und Passionslieder, die auch von Protestanten veröffentlicht wurden. Die slowenische Dichtertadition auf der Oberen Burg und in der Umgebung wurde ab dem Jahr 1713 von dem dortigen Pfarrer und Dekan Ahacij Stržinar weitergeführt, der das erste slowenisch-katholische Liederbuch *Catholish Kershanskiga Vuka Peissme* (Graz, 1729) veröffentlichte. Wichtig für die Entwicklung der kirchlichen Dichtung im 18. Jahrhundert waren auch die Jesuiten, die in der Volkssprache missionierten. Primož Lavrenčič, Autor des katechetischen Gesangbuchs *Misionske katoliš karšanske pejsme* (1752), war zu dieser Zeit in der Steiermark tätig. Wichtig für die Verbreitung der Lieder im Volk waren auch die Katechismen. Die steirischen Gläubigen schrieben sie in eigene handgeschriebene Liederbücher ab und verwendeten sie bei Wallfahrten. Das älteste Pilgerliederbuch der Untersteiermark - das *Liederbuch von Lovrenc Foglar (Foglarjeva pesmarica)* - war für die Wallfahrer nach Mariazell bestimmt. Es entstand in den Jahren zwischen 1757 und 1762 und umfasst 24 Andachtslieder, vor allem Marienlieder. Einer der Autoren ist auch der Lehrer Jožef Glaser aus Kamnica, erster Vertreter der berühmten *Ruše-Dynastie*. Für Pilger auf den Berg Oljka wurde höchstwahrscheinlich im Jahr 1767 das Pilgerliederbuch *Sedem lepeh svetih pesem od Gore Olske v Spodnim Štajerskim* gedruckt und um das Jahr 1770 entstand eine Liederhandschrift für Pilger auf den Berg Sveta planina (*Pesmarica s Svete planine*), der sich an der Grenze zwischen Krain und der Steiermark befindet. Im 18. Jahrhundert erscheinen auch die ersten Liederbücher für die Messe, zunächst das anonyme Grazer Liederbuch *Andohtlive pejsme na vse tajle s. maše* (1756), dessen Verbindung mit der Steiermark jedoch nicht mit Sicherheit nachgewiesen werden kann, wie das auf der Grundlage einer linguistischen Analyse beispielsweise für die Sammlung *Pejsme k sveti meši inu pred predigo* (1784) möglich ist. In dieser Zeit wurden in der Untersteiermark eigenständige Kirchenliederbücher von sieben Geistlichen geschrieben. Das erste slowenische Kirchenliederbuch eines steirischen Geistlichen wurde von Leopold Volkmer gedruckt. Das Buch *Pesme k tem opravili te svete meše* (1783) umfasst 11 Mess- und Festgesänge, Litaneien und Gebete für Allerheiligen und Laureaten sowie Gebete zu den drei göttlichen Tugenden mit Anweisungen. Zur Zeit seines Dienstes in Dvorjane entstand die umfangreiche Handschrift *Pesme k Božji*

službi vu Rimski katoliški cirkvi vekši tal iz nemškega ino latinskega na slovensko prestavlene (1805), die 113 Kirchenlieder und Hymnen für jeden Sonn- und Festtag des Kirchenjahres enthält. Das zweite Kirchenliederbuch mit dem Titel *Sto cirkvenih ino drugih pobožnih pesmi* (1826) wurde von Peter Dajko, Kaplan in Radgona, herausgegeben, der Volkmers Lieder verbesserte. Die umfangreichste Liederhandschrift hinterließ der Kaplan in Ljutomer und der Gemeinde Sveti Tomaž. Die Handschrift mit dem Titel *Cirkvene popevke* enthält 187 Fest- und Heiligenlieder, von denen 78 männlichen und 35 weiblichen Heiligen gewidmet sind. Einen ähnlichen Umfang hat die Liederhandschrift von Blaž Kosi, Pfarrer in Haloze, die ursprünglich 182 Lieder und 135 Melodien umfasste. Auch Anton Lah, Pfarrer der Gemeinde Limbuš bei Maribor nahm in sein Schulliederbuch *Duhovne pesme za šolsko mladost* (1850) Volkmers Lieder auf. In der Umgebung von Celje wurde das erste Liederbuch in slowenischer Sprache von dem steirischen Geistlichen Gašper Rupnik verfasst, wobei es sich um das umfangreichste Josephinische Liederbuch *Peisme od keršanskiga vuka po versti Katechizma* (1784) handelt. Eine umfangreiche Handschrift mit kirchlichen und weltlichen Liedern hinterließ der Pfarrer Jožef Lipold aus Rečica.

Die Träger, Übermittler und Aufzeichner der dichterischen Tradition waren nicht nur ausgebildete Diözesanpriester und Ordensleute, sondern auch andere kirchliche Mitarbeiter, insbesondere Kantoren (Chorleiter), Organisten, Kirchenvorsteher und Lehrer. Das Liederbuch *Rokopisna pesmarica iz Cirkulan v Halozah* (1781) wurde von dem Kantor Matjaž Holc aus Haloze verfasst. Das heute verlorene Liederbuch umfasste 286 Seiten mit Orgelstücken und acht slowenischen Liedern, darunter das weltliche Lied *Windisches Bauern Liedt*. Um die Jahrhundertwende entstand auch in Vuhred (dt. Wuchern) ein Liederbuch. Es wurde von dem Geistlichen Jožef Grebelnik geschrieben und zeichnet sich dadurch aus, dass es auch weltliche Gedichte von Leopold Volkmmer enthält. Ein weiteres Manuskript mit Kirchenliedern aus dem Jahr 1798 stammt von dem Organisten Anton Kadunc aus Trbovlje. Das Liederbuch enthält 177 nummerierte Lieder, die auch aus Handschriften von Organisten aus Krain bekannt sind. Aus der Oberen Burg soll auch der Organist Fortunat Kuntara aus Novo mesto hervorgegangen sein, Autor des Liederbuches *Hymnen* aus dem Jahr 1779, das slowenische, deutschsprachige und lateinische Lieder mit Noten

beinhaltet. In Svetinje entstand 1810 ein Liederbuch mit einem Vorwort des dortigen Organisten, dem Lehrer Ivan Šef. Das Manuskript enthält eine Reihe von Gedichten aus der kajkavischen Literaturtradition. Sebastijan Glades, Lehrer in Ruše, verfasste 1834 ein umfangreiches handschriftliches Liederbuch mit dem Titel *Windische Lieder in der Kirche und zu Hause zu singen*. Das Liederbuch enthält 153 slowenische, deutsche und lateinische Lieder, darunter auch einige von Dajnko. Der aus Juršinci stammende Lehrer Vid Plohl hinterließ eine Handschrift mit 32 Liedern. Äußerst produktiv war Jožef Majcen, Lehrer in Sveti Tomaž und Sveti Vid bei Ptuj. Er ist Autor von immerhin 16 Liederheften mit dem Titel *Cerkvene pesmi*, die zwischen 1844 und 1894 entstanden sind. Aus der Pfarrgemeinde Sveti Peter (Malečnik) stammt das Liederbuch *Tri pesme od svetiga Faustina marternika* (1844), das anlässlich der Reliquienüberführung des Heiligen Faustinus aus Graz entstand und dem dortigen Lehrer Matija Pavčev zugeschrieben wird. Auch Handwerker, Bankelsänger, Laienvolksdichter, Blechbläser und Bettler trugen zur Verbreitung der dichterischen Überlieferung bei. Zu den bekanntesten in der Steiermark gehörte Jurij Vodovnik, dessen Lieder für die Pilgerkirchen in der Steiermark bestimmt waren. Zu dieser Gruppe gehört außerdem der Schneider Franc Hriberšek aus der Gemeinde Prihova bei Nazarje, der zwischen 1814 und 1821 eine Handschrift mit Liedern in drei gebundenen Bänden zusammenstellte. Der erste Band enthält 48 Lieder, 20 davon weltlichen Inhalts, darunter auch die von Pavel Knobl. Als Schneider in Vitanje arbeitete auch Vodovniks Freund Gregor Gorenšek, einer der Autoren der verlorengegangenen Handschrift *Ciciljice cerkvenih pesem za mnogovrstna opravila* (1879). Bekannt ist er auch für dreizehn Lieder für die Heilige Dreifaltigkeitskirche in Gojka (1865-1877). Ein Kirchengesangbuch hinterließ auch Jožef Gorenšek.

Im Vormärz wurde weltliche Dichtung von Dichtern der Aufklärung wie zum Beispiel Jožef Lipold verfasst, während die romantische Bewegung von Anton Martin Slomšek vertreten wurde, um den sich ein Kreis von jungen Theologen aus Kärnten und der Steiermark versammelte. Jožef Lipold ist vor allem als Verfasser von Militärliedern bekannt, da er im Jahr 1809 Kurat des Landwehr-Bataillons Cilli wurde. Ein Jahr später gab er unter dem Titel *Land-Wehrs Lieder des zusammen gesetzten zillier Bataillons* eine slowenisch-deutsche Sammlung von Landwehrliedern heraus, die in der slowenischen Literaturgeschichte wenig Beachtung fand. Auch

als Pfarrer in Rečica ob Savinji schrieb Lipold Militärlieder, die in seinen handschriftlichen Aufzeichnungen nach 1846 erhalten sind. Lipold war außerdem der produktivste Verfasser von Kaiserhymnen. So widmete er sowohl slowenische als auch deutsche Lobgesänge König Rudolf I., Kaiser Ferdinand I., Kaiser Franz Josef I., Erzherzog Johann und verschiedenen kirchlichen Würdenträgern wie Bischof Anton Martin Slomšek. Bemerkenswert ist seine Ode an die Steiermark *Od Štajerske dežele*. Ein weiterer Dichter der Aufklärung ist Jurij Vodovnik aus Skomarje, der seine Lieder nicht veröffentlichte, sondern sie auf Anfrage auf Dorffesten und Wallfahrten dichtete und sang. In erster Linie handelt es sich um Gelegenheitsdichtung und satirische Lieder, einige jedoch gleichen Oden, wie beispielsweise das Lied für Bischof Slomšek. Auch Slomšek verfasste in seiner frühen Schaffensphase, als er im Priesterseminar zu Klagenfurt weilte, zahlreiche Oden, die handschriftlich erhalten geblieben sind. Am bekanntesten ist die Ode *Slovenstvo* aus dem Jahr 1822. Sein umfangreiches Repertoire, das er als Kaplan schuf, umfasst Trinklieder, Trauer- und eschatologische Lieder, Festlieder, Messlieder, pädagogische Lieder, Hymnen und Psalmenübersetzungen, bukolische Poesie u.a. Slomšek fungierte auch als Mentor bei den Liederblättern *Pesme za pokušino* (1832-5, 1838), die von 20 Klagenfurter Theologen verfasst wurden. Die meisten Lieder stammen von Janez Arlič, Valentin Orožen, Andrej Korošec, Matej Pirš und Luka Sevšek. Im ersten Jahrgang treten besonders Frühlingslieder hervor, im zweiten Karfreitags- und Pfingstlieder. Bemerkenswert sind auch Elegien und Ständelieder über den Bauernstand. Der vierte Jahrgang umfasst vor allem Balladen und Romanzen von Luka Sevšek, der wichtigste Dichter des fünften Bandes war Janez Arlič, der sich dem Thema der Vergänglichkeit widmete. In dieser Zeit erschien auch das erste slowenische weltliche Liederbuch *Pesme po Koroškem ino Štajerskim znane* (1833; 1838; 1852), herausgegeben von Matija Ahacel und Anton Martin Slomšek. Die erste Ausgabe umfasst 33 Lieder, die in erster Linie von Slomšek stammen. Die restlichen zehn Lieder stammen von Urban Jarnik, Leopold Volkmer, Jožef Lipold, Valentin Orožen, Andrej Urek, Jakob Strašek, Matija Vodušek und Janez Krumpak. In der zweiten Ausgabe erschienen neun Lieder von Lipold, vor allem Ständelieder mit bukolischen Elementen, sowie erstmals auch Lieder von Felicijan Globočnik und Jožef Hašnik. Ein gesonderter Teil enthält auch Fabeln, Balladen und Romanzen. Später fand man auch in

Slomšeks Almanach mit dem Titel *Drobtince* (1846-1863) Lieder, darunter Kinderlieder, Trink- und Hochzeitslieder, Naturbeschreibungen, elegische Lieder, Lieder mit moralischem Inhalt, Gesellschaftslieder, historische Lieder, Naturpoesie, patriotische Lieder und Andachtslieder. Unter den Dichtern tauchen zwei neue Namen auf - Jožef Virk und Mihael Stojan. Eine selbständige Veröffentlichung ihrer Gedichte erlebten neben Slomšek nur zwei Dichter aus diesem Kreis: Valentin Orožen und Jožef Hašnik. Die Lieder von Orožen sind eher elegisch und sentimental (*Tukej vse mine, Moje želje* und *Domo me mika*), sein bekanntestes Lied, *Vse mine* (dt. *Wo sind meine Blumen*) ist eine Bearbeitung eines deutschen Liedes aus dem *Hamburger Musen Almanach* aus dem Jahr 1783. Hašnik ist der Einzige aus dem Klagenfurter Kreis, der eine Liedsammlung herausgegeben hat, die den Titel *Dobrovoljke* (1854) trägt. Die Sammlung umfasst 24 Lieder, was erheblich weniger ist, als handschriftlich erhalten ist. Ein Drittel der Lieder sind Elegien, zum Beispiel *Zvezdam*, es finden sich aber auch Kriegslieder. Fanny Haussmann, die erste steirische Dichterin, wurde einer breiteren Öffentlichkeit in den Jahren 1848/49 durch Veröffentlichungen in den Zeitschriften *Celjske slovenske novice* und *Slovenija* bekannt. Eine Sammlung ihrer slowenischen Lieder erschien 1926 und enthält Soldatenlieder, Elegien, ein Liebeslied und einen Weckruf. Lediglich ein deutsches Lied ist handschriftlich erhalten geblieben.

Im Bezirk Maribor lassen sich fünf Dichtergenerationen ausmachen. Zur ersten gehören Štefan Modrinjak und sein Vorgänger Leopold Volkmer, der in der slowenischen Literaturgeschichte als erster weltlicher Dichter der Untersteiermark gilt, da er als erster weltliche Lieder in slowenischer Sprache herausgab, die im 19. Jahrhundert auch von anderen Autoren veröffentlicht wurden. Das Werk von Štefan Modrinjak, dessen Nachlass zum größten Teil zerstört ist, kann dagegen kaum angemessen begutachtet werden. Volkmer veröffentlichte im Jahr 1807 zwei weltliche Lieder mit dem Titel *Hvala kmetičkega stana ino tobačje trave*, handschriftlich ist die Sammlung *Zmes za pevca* aus dem Jahr 1814 erhalten. Im 19. Jahrhundert wurden Volkmers Lieder von Anton Murko (*Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika Sekavske škofije Fabule ino pesmi*, 1836) und Jožef Pajek (*Leopold Volkmer, veseli pesnik Slovenskih goric*, 1885) herausgegeben, zuletzt erschienen sie 1994 in der Monografie *Pesništvo Leopolda Volkmerja* von Majda Potrata. Seine Lieder über den Bauernstand wurden nicht nur in der

Steiermark rezipiert, sondern auch im kajkavischen Raum (Ladislav Forko) und im Prekmurje (Jožef Borovnjak). Der erste Teil der Liedersammlung *Zmes za pevca* (1814) umfasst 37 weltliche Texte, hauptsächlich Fabeln, didaktische Lieder, zwei moralisierende Erzählungen, Epigramme, zwei Trinklieder, drei Marktlieder und noch zwei Lieder, die ihrem Inhalt nach ein Bekenntnis zur Natur und eine Elegie sind (*Lipa in sladka krčma*, *Hrast ali žalostno ločenje*). Die einzige Liederhandschrift von Štefan Modrinjak enthält 20 Lieder, die zwischen 1812 und 1831 entstanden sind. In der Literaturgeschichte bekannter sind seine vier gedruckten Lieder *Amico Cvetkoni*, *Fabula*, *Škorjanec in pevec*, *Golob*. Seit 1904 ist auch sein Lied *Molitva na Božico Slovenko* bekannt. Seine handschriftlichen und gedruckten Lieder wurden im Jahr 1974 von Jože Pogačnik und Stanko Kotnik herausgegeben. Zur zweiten Dichtergeneration aus dem Bezirk Maribor gehören Peter Danjko, Anton Kreml, Andrej Gutman und Franc Cvetko. Sammlungen weltlicher Lieder wurden lediglich von Danjko, Gutman und Cvetko veröffentlicht, Andrej Gutman ist dagegen Autor des satirischen Büchleins *Novi vedež za smeh ino časkratenje Slovencom* aus dem Jahr 1838. Da er den Dekan und einige Gemeindemitglieder beleidigt hatte, wurde er zu Bischof Zaengerl vorgeladen. Peter Danjko, Kaplan in Radgona, begann auf die Initiative eines der Gründer des Wiener Musikvereins, Joseph Sonnleithner, slowenische Lieder zu sammeln und aufzuzeichnen. Nach zwei Jahren veröffentlichte er 130 Lieder unter dem Titel *Posvetne pesmi med slovenskim narodom na Štajarskem* (1827). Die meisten Lieder in der Sammlung sind Ständelieder. Außerdem dichtete er Volkmers Lied über die Eiche und die Linde um. Die ersten gedruckten Landwehrlieder der Steiermark findet man bei Franc Cvetko, der während seiner Studienzeit in Graz deutsche Landwehrlieder von Chorinsky bearbeitet hatte. Die Sammlung *Nasledovanje nemških pesmi za obvarnike slavenske* (1809) beinhaltet sechs Kampflieder. Man schreibt ihm auch einige handschriftliche bukolische Lieder zu, wie zum Beispiel *Večerna pastirska pesem*. Anton Kreml, der zweitwichtigste Schriftsteller der Oststeiermark, ist weniger als Dichter bekannt, sondern als Verfasser des ersten Geschichtswerks in slowenischer Sprache, das auch Oden an die weltlichen Herrscher und das Volk enthält. Seine poetischen Epiloge unterlagen ganz oder teilweise der Zensur. Zur dritten Dichtergeneration gehören Jožef Muršec, Anton Lah und Anton Šerf, wobei nur letzterer eine Sammlung weltlicher Lieder veröffentlichte,

die Sammlungen der beiden anderen blieben dagegen Manuskripte. Der Pfarrer Anton Lah aus Limbuš ist als Dichter weltlicher Poesie weniger bekannt, gab er doch nur eine Sammlung kirchlicher Lieder im Druck heraus. Am Gymnasium von Maribor schrieb er allerdings Gelegenheitsdichtung in deutscher Sprache. Seine deutschsprachigen Lieder entstanden zwischen 1822 und 1841 und sind in den handschriftlichen Heften *Knospensammlung auf dem Musengebieth* und *Gedichte* erhalten. Das letzte Buch, das im von Peter Danjko entwickelten Alphabet erschien, ist die Liedsammlung *Cvetenjak* (1839) von Anton Šerf. Es umfasst elf original slowenische und vier aus dem Deutschen übersetzte Lieder, größtenteils Andachtslieder. Zur vierten Generation gehören steirische Dichter, die sich im Kontext eines wachsenden Nationalbewusstseins für die Belange der slowenischen Nation und Kultur einsetzten und sich in den 1930er Jahren in Graz von den Ideen des Illyrismus und Panslawismus mitreißen ließen: Stanko Vraz, Dragotin Šamperl, Davorin Trstenjak, Anton Strajnšak und Jakob Košar. Während Vraz mehrere Liedsammlungen herausgab, erschienen von den talentierten Dichtern Trstenjak, Košar und Šamperl nur einige Lieder in Zeitschriften und die Lieder von Strajnšak sind nur als Handschrift erhalten geblieben. Neben bekannten Liedsammlungen in illyrischer Sprache, schrieb Vraz auch Lieder in slowenischer Sprache, die in der Zeit zwischen 1830 und 1839 entstanden und erst im Jahr 1952 von Anton Slodnjak herausgegeben wurden (*Slovenska djela*). Vraz schrieb patriotische, elegische und bukolische Lieder sowie Liebes – und Kampflieder. Die Sammlung umfasst mehrere Zyklen von Liebessonetten, politischen und patriotischen Sonetten sowie einen Zyklus von Elegien und Romanzen. Nach 1839 begann Vraz in kroatischer Sprache zu schreiben und veröffentlichte im Jahr 1840 *Djulabie*, 1845 *Gusle i tambura*, 1866 erschienen posthum *Razlike pjesme* und 1880 *Izabrane pjesme*. *Glasi iz dubrave žeravinske* (1841, 1864) sind der Form nach Balladen und Romanzen. Er schrieb überwiegend Sonette, Balladen, Romanzen und Krakauer. Mitglied des Grazer Kreises um Stanko Vraz war nach 1830 auch Jakob Košar. Erhalten geblieben sind seine Übersetzungen von Schiller, Gessner und Horaz sowie 30 Lieder, die allerdings nicht erhalten sind. Er schrieb hauptsächlich Idyllen. Zu diesem Kreis gehörte auch der früh verstorbene Grazer Student Ivan Dragotin Šamperl, dem sein Freund Vraz ein Sonett gewidmet hatte. Seine Lieder wurden posthum gedruckt. Sie sind melancholisch-reflexiv,

düster und voller Todesahnung. Davorin Trstenjak ist heute als Dichter von Gelegenheitsdichtung für die Habsburger bekannt. Seine Lieder wurden von Matevž Vehovar und Baron Friedrich Wend ins Deutsche übersetzt. Sozialen Themen wie dem Kindsmord widmeten sich die handschriftlichen Lieder von Anton Stranjšak. Zur jüngsten Generation gehörten Schüler des Gymnasiums in Maribor, die unter der Anleitung ihres Lehrers Jurij Matjašič das Literaturblatt *Sprotuletna vijolica* (1846) schufen, ihr Talent jedoch nicht weiterentwickelten. Erhalten geblieben sind 30 Ausgaben und einige Lieder aus dem Jahr 1845, die von den Schülern Ivan Ertl, Mihael Golob und Ivan Kocmut geschrieben wurden. Das Literaturblatt enthielt mehrere patriotische Lieder, Anakreontik, Weckrufe, Oden und Elegien.

Das Kapitel *Foglars Liederbuch zwischen Krain und Pannonien* stellt das handschriftliche Liederbuch von Lovrenc Foglar (1757-1762) vor, das als älteste steirische Liederhandschrift bekannt ist. Die Handschrift enthält 24 Lieder. Die ersten zehn sind von Lovrenc Foglar [Voglar] unterzeichnet. Vier sind der Jungfrau Maria gewidmet, jeweils eines der Heiligen Notburga und Maria Magdalena, die übrigen Lieder der Heiligen Dreifaltigkeit und den gläubigen Seelen im Fegefeuer. Sie sprechen aber auch vom christlichen Gruß und von der Liebe zu Gott. Weitere vier Lieder aus demselben Jahr tragen die Unterschrift von Matija Vezjak und sind Maria sowie Adam und Eva gewidmet. Zwei erzählen von einem verlorenen Schaf und von der endgültigen Bestimmung des Menschen. Der dritte Dichter ist Autor eines Heiligenliedes über den Heiligen Joseph. Unbekannt ist auch der vierte Autor von zwei Marienpilgerliedern. Es folgt ein Heiligenlied über die Heilige Ursula. Die vier folgenden Mariazell-Pilgerlieder aus dem Jahr 1760 stammen von dem Lehrer Jožef Glaser (Glazer). Den Abschluss bilden ein Litaneilied und ein Mariazeller Lied. Mindestens drei der genannten Lieder waren nur in den steirischen Pfarren oder im pannonischen Sprachraum verbreitet und bekannt, für einige Lieder kann auf Grundlage der bisher bekannten Quellen behauptet werden, dass sie erstmals in *Foglars Liederbuch* niedergeschrieben wurden. Das gilt vor allem für die Marienpilgerlieder, die wahrscheinlich auf Flugblättern gedruckt und dann in Handschriften abgeschrieben wurden, sowie für die Lieder über den Heiligen Josef und die Heilige Ursula, die vor allem mündlich überliefert wurden. Mindestens sieben Lieder waren auch in anderen Liederbüchern in den innerösterreichischen Ländern Krain, Kärnten und Görz zu finden.

Die Autoren des steirischen Liederbuches übernahmen die Lieder aus dem Jesuitenliederbuch von Primož Lavrenčič, meist jedoch aus der handschriftlichen Tradition, wie sie in dem Krainer Liederbuch von Paglovec und dem Kärntner Liederbuch von Maurer überliefert war. Zwei der Lieder wurden im 19. Jahrhundert erstmals oder nochmals gedruckt.

Das Kapitel *Die Rezeption der Lieder von Jožef Ambrožič in der Steiermark* stellt das umfangreiche handschriftliche Liederbuch des Krainer Organisten und Lehrers Jožef Ambrožič und die Verbreitung seiner Lieder in steirischen Pfarren vor. Erhalten geblieben sind 613 Lieder in acht Liederbüchern. Das erste Liederbuch enthält Heiligenlieder, das zweite Lieder zu Ehren von Jesus und Maria, das dritte enthält Advents- und Weihnachtslieder, das vierte eschatologische Lieder, das fünfte Lieder, die dem Heiligen Anton von Padua gewidmet sind, das sechste Lieder zu Frohnleichnam, das siebte 34 Marienlieder zu Maria Himmelfahrt und das achte umfasst 16 Pilgerlieder für den Berg Žalostna gora pri Preserju. Die meisten Lieder aus diesen handschriftlichen Liederbüchern finden sich in einem handschriftlichen Liederbuch aus dem Jahr 1798, das von dem Organisten Anton Kadunc aus Trbovlje geschrieben wurde. Aus dem ersten Liederbuch von Ambrožič übernahm Kadunc 12 Heiligenlieder und ein Maria-Himmelfahrt-Lied. Aus dem zweiten Liederbuch übernahm er zwei Lieder zu Ehren Jesu und ein Lied über gläubige Seelen. Aus dem dritten übernahm er sieben Adventslieder, aus dem vierten 10 eschatologische und ein Osterlied. Aus dem fünften und sechsten Liederbuch übernahm er keine Lieder, aus dem achten drei Marienlieder.

Das Kapitel *Die Rezeption der Lieder von Maksimilian Redeskini in der Steiermark* stellt den Vikar der Laibacher Domkirche, Maksimiljan Adam Jošt Redeskini vor, der ein Liederbuch mit dem Titel *Osem inu šestdeset sveteh pesm* (1775, 1795, 1800) herausgegeben hat. Das Liederbuch enthält 68 Lieder unterschiedlichen Inhalts, von katechetischen und Festliedern über Gebete und Passionen bis hin zu eschatologischen Liedern sowie Marien- und Heiligenliedern. Acht seiner Lieder wurden in der Pfarrgemeinde Ruše vom dortigen Lehrer Sebastijan Glades abgeschrieben. Einige von Redeskini's Liedern wurden im 19. Jahrhundert vom Görzer Pfarrer Valentin Stanič gedruckt.

Das Kapitel *Die Rezeption der Dichtung von Peter Dajnko* ist einigen Liedern aus Dajnkos Kirchenliederbuch *Sto cirkvenih ino drugih pobožnih*

pesmi (1826) gewidmet, die sich vom Genre her mit den Liedern vergleichen lassen, die der evangelische Pfarrer Mihael Barla aus Prekmurje in dem Liederbuch *Kršćanske nouve pesmene knige* (1823) herausgegeben hat. Das Liederbuch hat einen pädagogisch-lehrreichen Charakter: Der gesamte zweite Abschnitt ist der christlichen Lehre gewidmet, das dritte den christlichen Pflichten. Gedichte dieser Art hat auch Peter Danjko in sein Liederbuch aufgenommen. Es finden sich hier auch ältere Lieder von Stržinar und Lavrenčič sowie von Gašper Rupnik und Leopold Volkmer. Das Liederbuch zeugt von Danjkos Kenntnis der slowenischen Liedtradition, wie sie durch Handschriften überliefert ist. Seine Lieder fanden in der Steiermark Verbreitung und man findet sie in der Handschrift von Blaž Kosi und Sebastijan Glades, die die Gedichte sprachlich oder metrisch korrigierten.

Das Kapitel *Die Rezeption der kajkavischen Dichtung bei Štefan Modrinjak* beschäftigt sich mit den literarischen Einflüssen auf Modrinjak, die ihn als Schüler am Gymnasium in Varaždin, am Grazer Priesterseminar und später als Pfarrer geprägt haben. Sein Opus lässt darauf schließen, dass er mit der kajkavischen Dichtung vertraut war. Das Lied *Od protuletja* taucht in der kajkavischen Dichtung erstmals im Liederbuch *Pesmarica Ane Katarine Zrinske* auf, in das es von Graf Franjo (Ferenc) Delišimunović aufgenommen wurde. Zur gleichen Zeit taucht das Lied auch im Liederbuch *Pesmarica Ignaca Bedekovića* auf, danach erst wieder am Ende des 18. Jahrhunderts in dem Liederbuch *Varaždinska pesmarica I*, das (spätestens) 1793 entstanden ist. Die oststeirische Version von Štefan Modrinjak, entstanden um das Jahr 1812, folgt zwar der Tradition des Liederbuches *Varaždinska pesmarica*, wurde jedoch von dem Dichter teilweise umgearbeitet. Alle drei Varianten folgen der Tradition des Liederbuches von Bedeković, obwohl sie keine Strophen mit barockem Gedankengut aufweisen. Große Ähnlichkeiten mit dem Varaždiner Liederbuch weist das Liederbuch *Pesmarica Nikole Šafrana* aus dem frühen 19. Jahrhundert auf, führt jedoch die Metapher von Jesus als Pelikan ein. Interessant ist auch ein Lied von Kukuljević aus dem Jahr 1836, der aus der letzten Strophe alle religiösen Motive entfernte, die bei Modrinjak und Šafran noch zu finden sind. Die letzten gedruckten Versionen dieses Liedes zeigen, dass das Lied auch mündlich überliefert wurde und nicht nur in der Steiermark und im kajkavischen Raum verbreitet war, sondern auch bei den Burgenlandkroaten.

Das Kapitel *Ist das Liederbuch von Ivan Šef ein kroatisches Liederbuch?* geht auf die Umstände ein, unter denen der Lehrer Ivan Šef aus Svetinja ein umfangreiches Liederbuch schrieb, das für kroatisches Lehrer und Organisten bestimmt war. Die Pfarrgemeinde Svetinja gehörte zu den östlich von der Linie Ormož-Ljutomer liegenden steirischen Pfarrgemeinden, wo noch Ende des 18. Jahrhunderts das kroatische Idiom vorherrschte. Der dort wirkende Organist Ivan Šef war der kajkavischen Literatur und Sprache sehr verbunden, was sich nicht nur in seinem Vorwort zum Liederbuch zeigt, sondern auch im Repertoire und der sprachlichen Form der Lieder. Sowohl das Vorwort als auch die Lieder sind im kajkavischen Alphabet und der kajkavischen Sprache geschrieben, wobei einige Ergänzungen zu bemerken sind, wie zum Beispiel das Phonem /š/, das er durch das kajkavische ⟨s⟩ (*postuje*) und das Graphem ⟨sh⟩ (*mishlenya*) aus dem Bohorič-Alphabet ersetzte. Dennoch weisen die Lieder Elemente seines eigenen Dialekts auf, was aus dem Vergleich seiner Lieder mit den kajkavischen ersichtlich wird. Šefs Liederbuch umfasst 176 Lieder, die er der Tradition entnommen und um einige neuere ergänzte. Die meisten Lieder übernahm er aus dem im 18. Jahrhundert bekanntesten kajkavischen Liederbuch *Cithara Octochorda*. Die Lieder, die der steirischen Tradition entstammen, weisen dagegen keine kajkavischen Sprachmerkmale auf, da er sie nicht aus den steirischen Liederbüchern abgeschrieben haben kann. Sein Liederbuch zeigt, dass die Verwendung des kroatischen Namens in den Pfarrgemeinden rechts der Ormož-Ljutomer-Linie in den ersten beiden Jahrzehnten des 19. Jahrhunderts noch verbreitet war und auch die Rezeption der kajkavischen Sprache und Literatur endete nicht mit der dritten Ausgabe des Katechismus von Parhamer, durch den das Bohorič-Alphabet und die oststeirische Variante der slowenischen Sprache eingeführt wurden. Dieser Richtung folgte man, wie aus den Werken von Leopold Volkmer ersichtlich, besonders im Dekanat Ptuj.

Es folgt ein Überblick über die Dichtung im Prekmurje (Übermurgebiet), der das gesamte dichterische Schaffen in den Pfarrgemeinden umfasst, in denen bis zum Jahr 1919 Slowenen lebten: in den Gemeinden Zala, Vas und Somogy. Eingegangen wird auch auf die Dichtung in ungarischer, kajkavischer und burgenländischer Sprache. Die erste Druckerei auf dem Gebiet des heutigen Slowenien befand sich in Lendava. Der Drucker Rudolf Hoffhalter druckte dort bereits im Jahr 1573 zwei ungarische Bücher des

dortigen protestantischen Predigers György Kultsár. Nach seiner Vertreibung gab es im Gebiet des heutigen Prekmurje bis zum Ende des 19. Jahrhunderts, als das Druckerhandwerk in Murska Sobota von Juden übernommen wurde, keine Druckerei mehr. Die ersten Drucke von Büchern aus dem Prekmurje kamen im 18. Jahrhundert aus der Stadt Halle (Temlins und Severs Katechismus, Küzmičs Neues Testament). Das zweite wichtige Zentrum für den Druck von Büchern aus dem Prekmurje war Sopron, wo der deutsche Drucker Johann Josef Siess tätig war. Dort lies der katholische Geistliche Mikloš Küzmič einen Katechismus, ein Abecedarium, ein Evangeliar und zwei Gebetsbücher drucken, währen er die Bibelgeschichten bereits in Szombathley drucken ließ. Das erste protestantische Liederbuch aus dem Prekmurje von Mihal Bakoš wurde 1789 in Sopron gedruckt. In Szombathley druckte Štefan Sijarto die Lieder *Mrtvečne pesmi* (1796) und dort erschien auch das Hochzeitsbuch *Starišinstvo i zvačinstvo* (1807). Auch Mihal Barla gab in Sopron ein Liederbuch heraus. Neuauflagen der Bücher von Mikloš Küzmič wurden im 19. Jahrhundert von dem Verleger Alois Weitzinger aus Radgona herausgegeben, außerdem Gebetsbücher von Jožef Borovnjak. Neben Radgona entwickelte sich als neues Buchzentrum für das Prekmurje auch Kermendin. Dort gab nämlich Janoš Kardoš die Lieder *Krstšanske mrtvečne pesmi* (1848) heraus. Einige Bücher aus dem Prekmurje wurden in dieser Zeit auch in Kőszeg bei Károl Reichard herausgegeben, so zum Beispiel Terplans Bücher *Knige žoltarske* (1848) und die Kirchenlieder *Krstšanske cerkevne pesmi* (1848) von Kardoš. Der neue Verleger bzw. Buchbinder Andrej (Endre) Balogh ließ sich auch in Lendava nieder und gab dort Nachdrucke von Košič und Küzmič heraus. Im Jahr 1877 gab es auch in Murska Sobota einen Buchbinder, und zwar Mikša Újház, der im selben Jahr die 16. Auflage von Küzmičs Gebetbuch *Knige molitvene* herausgab. Der erste Drucker in Murska Sobota war Marko Grünbaum, der im Jahr 1885 eine Druckerei und 1891 eine Buchhandlung eröffnete. Er druckte den *Katechismus* von Mikloš Lutar, die zweite Ausgabe des Gebetbuches von Jurij Cipot und die Zeitschrift *Muraszombat és vidéke* (1885).

Das Kapitel *Die Dichtkunst in ungarischer Sprache* liefert eine kurze Übersicht über die ungarische Dichtkunst vom 16. bis zum 20. Jahrhundert, die einen großen Einfluss auf die Entwicklung der Dichtkunst im Prekmurje hatte. Die ersten Übersetzungen von ungarischen Gesängen und Balladen sind bereits aus den ältesten Handschriften des Prekmurje

bekannt, die aus dem 17. Jahrhundert stammen (z.B. *Martjanska pesmarica I*). Für die slowenische Literaturgeschichte wichtig sind auch die Übersetzungen von Janoš Kardoš, der die ungarischen Romantiker Sándor Petőfi, Mihály Vörösmarty, János Arany, Peter Vajda, János Kis, Lajos Dienes, Gergely Czuczor, Mihály Tompa, Pál Gyulai, János Batsányi, József Bajza, János Dobos und andere weniger bekannte Autoren übersetzte. Sein wichtigstes Werk ist die Übersetzung des epischen Gesangs *Toldi* von Janos Arany. Unter den ungarischen protestantischen Dichtern der protestantischen Zeit sind besonders nennenswert Peter Bornemisza mit einer Sammlung von Kirchenliedern sowie sein Schüler Bálint Balassi, der Hymnen, Liebeslieder, patriotische und Kriegslieder schrieb. Ein wichtiger Übersetzer von Psalmen war in der Gegenreformation und dem Barock Albert Szenczi Molnár und János Rimay, ein Schüler Balassis, der Ritter- und Liebespoesie sowie religiöse Dichtungen schrieb. Aus dem 17. Jahrhundert gilt es das Lied über die Schlacht von Szigetvár von Nikola Zrinski hervorzuheben. Das 18. Jahrhundert zeichnet sich durch zwei Gattungen aus: Memoirenliteratur und Briefe, charakteristisch ist aber auch das Aufkommen von (handschriftlicher) anonymer Poesie, die von den Kuruzen geschrieben wurde. Bekannte Dichter aus dieser Zeit sind László Amade und Ferenc Faludi. Zu den evangelischen Dichtern des 18. Jahrhunderts, die mit den Slowenen im Prekmurje verbunden waren, gehört Jožef Torkoš mit dem Liederbuch *Új zengedező mennyei kar* (1743). Mit den Autoren der ungarischen Leibgarde in Wien und dem Dichter György Bessenyei beginnt für die ungarische Literatur eine neue Epoche. Ein weiterer wichtiger Autor war Ábrahám Barcsay. Als Sammler von ungarischen Volksliedern tritt in dieser Zeit besonders Ádám Pálóczi Horváth hervor. Die dritte wichtige Strömung in der ungarischen Literatur am Ende des 18. Jahrhunderts ist der Sentimentalismus, es erscheinen aber auch revolutionäre Lieder von inhaftierten Dichtern, die der Beteiligung an der jakobinischen Verschwörung gegen Ignac Martinovisc beschuldigt wurden, darunter János Batsányi.

Der bekannteste und einflussreichste Autor war Ferenc Kazinczy. Zu Beginn des Jahrhunderts führte er in Pest eine Sprach- und Literaturreform durch. Gegründet wurden ungarische Zeitschriften wie zum Beispiel *Magyar Museum*, *Aurora*. Zu den Mitgliedern der Zeitschrift *Aurora* zählten Károly Kisfaludy, Mihály Vörösmarty und József Bajza, romantische

Dichter, die nicht als revolutionär galten, wie das zum Beispiel für Sándor Petőfi der Fall war. In seiner Poesie erreichte die Stilrichtung *népies*, die sich an der Volksdichtung orientierte, ihren Höhepunkt. Hauptvertreter dieser Richtung war János Erdély mit *Ljudska poezija in ljudske pravljice* (1846–48), einer Sammlung von Volksdichtung und -märchen. Das nächste Vierteljahrhundert stand im Zeichen der Dichtung von János Arany, der hauptsächlich Gedichte und Balladen schrieb.

Das Kapitel *Dichtung in burgenländisch-kroatischer Sprache* stellt das dichterische Schaffen der Burgenlandkroaten im Komitat Vas dar sowie von Autoren, die in diesem Gebiet tätig waren. Die Gemeinde Szombathely hatte nämlich auch Geistliche aus dem Prekmurje ins Burgenland geschickt und umgekehrt wirkten burgenländische Geistliche und Lehrer im Prekmurje. Zu den Burgenlandkroaten im Prekmurje gehörte in erster Linie Andraž Horvat, der zwischen 1774 und 1789 in Gornji Senik als Lehrer tätig war und eine umfangreiche Kirchenliederhandschrift hinterlassen hat.

Jakob Sabar, Pfarrer in den Gemeinden Kančevci, Grad und Črenšovci, ist Autor des Buches *Sveta križna pot*. Simon Čergič, Pfarrer in Dolenci und der Gemeinde Grad, gab im Jahr 1799 zwei Liederbände in ungarischer Sprache heraus. Der im Prekmurje geborene Jožef Ficko gilt heute als Erneuerer der burgenländisch-kroatischen Literatur, da er seine wichtigsten Werke in dieser Sprache verfasste. Hierzu gehören *Nova Hiša zlata* (1829), *Novo Marijansko cvetje* (1837) und *Nova Vrata nebeska* (1864). Die Anfänge der burgenländisch-kroatischen Literatur reichen ins 16. Jahrhundert. Das älteste burgenländisch-kroatische Lied findet sich in einem lateinischen Messbuch in der Pfarrgemeinde Klimpuh. Der erste burgenländisch-kroatische Dichter war der Protestant Grgur Mekinić, der unter dem Titel *Duševne pesne* (1609, 1611) zwei Bände mit Kirchenliedern veröffentlichte. Im 18. Jahrhundert wurden von franziskanischen Autoren mehrere burgenländische Gebetsbücher herausgegeben, in denen auch Lieder zu finden sind, wie zum Beispiel *Duhovni vrtljak* (1746) und *Marijansko cveče* (1757) von Jeremija Šoštarić, *Hiša zlata* (1754) von Lovro Bogović, *Duhovni vertljac* (1753) und *Duhovna kitica* (1778) von Bogomir Palkovič und von Šimon Kniefac stammen die Lieder *Marijansko cveče* (1803) und *Vrata nebeska* (1804). Bei den Burgenlandkroaten war auch der bekannte kroatische Jesuit Juraj Mulih tätig. Im Jahr 1750 erschienen seine *Duhovne jačke*. Die burgenländisch-kroatischen Kirchenliederbücher sind

größtenteils nur handschriftlich erhalten, so zum Beispiel *Nove duhovne jačke* von Ivan Karner sowie *Svitcke jačke* aus dem Jahr 1840, die von Pál Kristalóczy überliefert wurden.

Das Kapitel *Dichtung in kajkavischer Sprache* beschäftigt sich mit dem dichterischen Schaffen in den Gespanschaften Varaždin, Zagreb und Križevci. Die Dichtung in dieser Sprache ist seit dem 16. Jahrhundert bekannt. In der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts erschien in der lateinischen *Postila* aus dem Jahr 1500 das eucharistische Lied *Zdravo budi Božje telo*. Die ersten gedruckten kajkavischen Lieder tauchen im Gebetbuch *Molitvena knjžica* (1640) und im Evangelienbuch *Sveti evangeliomi* (1651) von Nikola Krajačević auf. Aus dem 17. Jahrhundert sind fünf kajkavisches Liederhandschriften bekannt, darunter *Pavlinski zbornik* (1644). Zu Beginn des 18. Jahrhunderts erschien das erste gedruckte kajkavisch-lateinische Kirchenliederbuch *Cithara octochorda* (1701, 1723, 1757). Der kroatische Jesuit und Missionar Juraj Mulih (1694–1754) gab unter anderem die Sammlungen *Bogoljubne Pisme* und *Nebeška hrana* (1748) heraus. Als umfangreichste Kirchenliedersammlung gilt das Manuskript *Cerkvena pesmarica iz konca 18. in začetka 19. stoletja*. Das Liederbuch *Cantuale Patris Aloysii Possavecz* (1816) von einem franziskanischen Mönch ist nur aus der Literatur bekannt. Als erste kajkavisches Liederbücher gelten *Martjanska pesmarica I* und *Markišavsko-nedeliščanska pesmarica*, von dem Organisten Jurij Ščerbačić stammt das Liederbuch *Drnjanska pesmarica* (1687). In Varaždin entstanden am Ende des 18. Jahrhunderts drei Liederbücher: *Varaždinska pesmarica I*, *Varaždinska pesmarica II* und *Pesmarica Pavla Matiča*. Von dem Organisten, Lehrer und Sekretär Jurij Lehpamer stammt die Kirchenliederhandschrift *Philomela sacra* (1796). In adeligen Kreisen entstand am Ende des 17. Jahrhunderts das Liederbuch *Pesmarica Ane Katarine Zrinske*. Überliefert sind Texte von Nikola Zrinski und Pavle Vitezović über die Belagerung von Szigetvár. Zu Beginn des 18. Jahrhunderts entstand das Liederbuch *Pesmarica Ignaca Bedekovića*, im Jahr 1762 wurde ein Teil der älteren Handschrift aus dem Jahr 1669 von Donat Fodroci (Fodroczy) abgeschrieben. Aus dem Jahr 1780 stammen die Lieder *Popevke horvatske* und ein Jahr später entstanden die Lieder *Pesme horvatske Katarine Patačić* (1781). *Canticum cytharaedorum cytarizantium cum cytaris suis* ist eine Sammlung von kajkavischen Liedern. Zwischen 1788 und 1790 wurde das weltliche Liederbuch *Pesmarica Antuna Tomašića*

geschrieben, *Popevke horvacke prepisane leta 1796* ist ein Manuskript mit 13 weltlichen Liedern, *Pjesme kajkavske 18. stoljeća* ein Manuskript mit 43 weltlichen Liedern, *Pesmarica Nikole Šafrana* ist ein Manuskript mit 193 kajkavischen weltlichen Liedern vom Beginn des 19. Jahrhunderts. Die Lieder *Horvatske popevke svetske* (1814) wurden von Marko Mahanović gesammelt. Die bekannteste Sammlung kajkavischer Trinksprüche ist das Manuskript *Popevke po Ladislavu Forko* aus dem Jahr 1823. Das Liederbuch *Ludbreška pjesmarica* ist wahrscheinlich um das Jahr 1833 entstanden. Das Liederbuch *Priločka pesmarica I* bzw. *Pesmarica Ivana Mlinarića* aus dem Jahr 1834 beinhaltet 11 Lieder, von denen acht Trinksprüche sind. Unter den kajkavischen Dichtern nimmt Tito Brezovački eine besondere Stellung ein, unter den illyrischen Ljudevit Gaj, Antun Mihanović, Ljudevit Farkaš Vukotinović, Ivan Kukuljević Sakcinski, Pavel Štos, Dimitrija Demeter und Ivan Mažuranić.

Das Kapitel *Protestantische Dichtung im Prekmurje* konzentriert sich auf das dichterische Schaffen der Protestanten in der Diözese Győr im oberen Teil von Prekmurje, den protestantischen Orten Nemescsó und Surd, wohin die Protestanten vertrieben wurden, und den evangelischen Gemeinden Puconci, Hodoš und Križevci in der Zeit nach dem Tolerant-patent. Das älteste Manuskript mit kajkavischen Liedern und Liedern aus dem Prekmurje ist *Martjanska pesmarica I* aus dem 17. Jahrhundert. Das Liederbuch besteht aus fünf Teilen und umfasst 160 Lieder, zwei davon in ungarischer Sprache und ein mehrsprachiges in Latein, Ungarisch und Kajkavisch. Auch das Liederbuch *Markišavsko-nedeliščanska pesmarica* ist im 17. Jahrhundert entstanden und wie das Martjanska-Liederbuch in kajkavischer Sprache, ergänzt durch Elemente des Prekmurischen, geschrieben. Das Liederbuch umfasst 39 Lieder. Das *Prekmurska protestantska pesmarica Janoša Rituperja* ist das umfangreichste prekmurische protestantische Liederbuch mit immerhin 451 Liedern auf 745 Seiten. Bislang galt als umfangreichstes Liederbuch *Szlovenszke Dűhovne Peszmi*, das Blaž Berke, später Pfarrer in Puconci, 1768-69 in Nemescsó verfasst hatte. Das Manuskript enthält heute 178 Lieder. Mihal Bakoš, Pfarrer aus Križevci, ist Autor des ersten prekmurischen evangelischen Liederbuches mit dem Titel *Nouvi Gráduvál* (1789). Das Buch umfasst 374 Kirchenlieder und Psalmen. Autor des ersten gedruckten Trauerliederbuches in Prekmurisch, das den Titel *Mrtvečne pesmi* (1796) trägt, ist der Lehrer Števan Sijarto aus

Večeslavci. Das zweite evangelische Kirchenliederbuch wurde von Miha Barla herausgegeben und trägt den Titel *Krščanske nouve pesmene knige* (1823). Er führte für die prekmurischen Diphtonge Grapheme ein und ordnete die Lieder neu an. Janoš Kardoš, Pfarrer aus Hodoš, gab zwei Bücher mit Kirchen- und Trauerliedern heraus: *Krščanske cerkevne pesmi* (1848) und *Krščanske mrtvečne pesmi* (1848). Šandor (Aleksander) Terplan übersetzte alle 150 Psalmen ins Prekmurische, die in dem Buch *Knige žoltárske* (1848) erschienen. Überliefert sind auch drei handschriftliche Liederbücher: *Prekmurska pesmarica Adama Ritoperja* (1809), *Pesmarica Janoša Kerčmarja* aus den Jahren 1862/1863 und *Evangeličanska pesmarica Adama Lutharja*.

Das Kapitel *Das dichterische Schaffen der katholischen Geistlichen aus dem Prekmurje* stellt die dichterische Tätigkeit des Kreises um Mikloš Küzmič und des Kreises um Jožef Borovnjak dar. Küzmič, Pfarrer aus Kančevci, übersetzte aus dem Lateinischen und Ungarischen ins Slowenische und schrieb Gelegenheitsdichtung für Freunde und Bekannte, zum Beispiel für den Bischof Szily. Küzmič stand mit dem Pfarrer Simon Čergič aus Dolenci in Kontakt, mit dem er regelmäßig ungarische Lieder austauschte. Er wollte auch ein katholisches Kirchenliederbuch herausgeben, doch es gelang ihm nur die Herausgabe von 31 übersetzten Liedern in seinem Gebetbuch. Wichtigster Autor des zweiten Kreises war der Pfarrer Jožef Borovnjak aus Cankova. Er hinterließ mehrere slowenische und ungarische Liederbuchhandschriften, als Druck erschienen lediglich seine Gebetbücher mit Liedern. Sein erstes Liederbuch, *Liber et Nota*, begann er 1858 in Cankova zu schreiben. Der erste Teil enthält 23 Andachts- und weltliche Lieder, der zweite Teil weitere 39. Das zweite Liederbuch, das Borovnjak zugeschrieben wird, trägt den Titel *Popevke cirkvene i posvetne* und umfasst 54 Lieder. Von Borovnjak stammen auch zwei ungarische Liederbücher. Auch der Pfarrer Franc Žbül aus Dolenci ist als Autor von Liedern bekannt. In Borovnjaks Manuskript sind nur zwei seiner Lieder erhalten geblieben: eine Hymne an den Papst und ein Lied zur Ehrung der Unbefleckten Empfängnis. Jožef Košič, Pfarrer und Historiker aus Felsőszőlő ist als Autor von lateinischen Oden zur Ehre von Adam Ivanocy aus dem Jahr 1813 bekannt sowie nach den Liedern, die er mit Borovnjak und Žbül austauschte und den Liedern *Slovenski pesmi na den odpiranja prvoga Vogrskega gledališča vu Pešti 21a mešnjaka 1837*, die als Manuskript

erhalten sind. Lieder findet man auch in seinem Werk *Zobrisani Sloven i Slovenka med Múrov i Rábov*, in dem sich neben 11 Liedern auch das Lied *Stara Gregoracija* findet. Auch Jožef Pustaj aus Beltinci arbeitete mit Borovnjak zusammen. Seine Ausbildung erhielt er in Čakovac und Pest und stellte das katholische Liederbuch *Krščansko katoličanske cerkvene pesmi* (1893) zusammen, das 526 Lieder umfasst.

Das Kapitel *Lieder in den Gebetbüchern und Katechismen des Prekmurje* stellt zunächst die prekmurischen Katechismen vor und jene Lieder, die in den Katechismen als Zugabe erschienen. So enthielt *Red zveličanstva* (1747) von Mihael Sever neben einem pädagogischen Teil auch 19 Gebete und 18 Lieder, ergänzt durch drei Psalmen. *Vere krščanske kratki navuk* (1754) von Števan Küzmič enthält neben dem pädagogischen Teil außerdem acht Gebete und 19 Lieder. Die katholischen Übersetzer von Katechismen nahmen keine Lieder in ihre Werke auf, da ihre Gebetbücher Lieder enthielten. Die Gebetbücher wurden mehrfach durch christlich-erbauliche Texte wie Lieder, Geschichten, Predigtvorlagen, Abecedarien, Chronologien usw. ergänzt. Das am häufigsten nachgedruckte Buch in Prekmurje war das Gebetbuch *Kniga molitvena* des katholischen Priesters Miklós Küzmič. Zusätzlich zu den Gebeten enthielt es zwei Anhänge. Der erste Anhang enthält einen asketischen Text zu Meditationen über die vier letzten Dinge des Menschen, der zweite Anhang enthält Andachtsgedichte. Das poetische Repertoire wurde mit jeder neuen Ausgabe des Gebetbuchs erweitert. Auch die steirischen, burgenländisch-kroatischen, kajkavischen und krainer Gebetbücher dieser Zeit wurden durch Lieder und anderen Genres ergänzt. Die Komposition des Gebetbuches von Küzmič ähnelt am ehesten dem burgenländischen Gebetbuch *Hiša zlata* von Lovro Bogović. Das Gebetbuch *Jezus moje poželenje* von Košič enthält einen Kalender, Gebete und Lieder, in einigen Ausgaben findet man außerdem einen Text über den Einfluss der Planeten auf das Wetter und die Ernte. Borovnjaks *Duhovna hrana* beginnt mit einem Kalender, gefolgt von Morgengebeten, einem Katechismus, Gebeten, Litaneien, Psalmen, Rosenkranzgebeten, Kreuzweg und Kirchenliedern.

Das Kapitel *Katholische Andachtslieder im Dekanat Murska Sobota* stellt die prekmurische dichterische Tätigkeit in den Gemeinden Cankova, Gornji Petrovci, Gornja Lendava (Grad), Sveti Benedikt (Kančevci), Martjanci, Murska Sobota, Pečarovci, Pertoča, Sveti Jurij und Tišina dar. Hier

lebten neben Katholiken auch Protestanten. Bei den Autoren handelt es sich hauptsächlich um Laien (Lehrer, Kantoren und andere). 15 bisher bekannte Liederbücher entstanden auf dem Gebiet der Gemeinde Pertoča, 12 auf dem Gebiet der Gemeinde Gornja Lendava. Aus der Gemeinde Sv. Jurij sind 10 Liederbücher bekannt. Auf dem Gebiet der Gemeinde Cankova entstanden sechs bisher bekannte Liederbücher, aus der Gemeinde Gornji Petrovci sind heute drei Liederhandschriften bekannt. Aus der Gemeinde Martjanci sind eine Liederhandschrift und ein gedrucktes Liederbuch, aus der Gemeinde Tišina bisher nur zwei Liederbücher bekannt. Über den Autor des ältesten bekannten katholischen Liederbuches aus dem Prekmurje, Jožef Smodiš, ist wenig bekannt und auch das Liederbuch ist nicht erhalten geblieben. Die einzigen Informationen liefert der Bericht von Raič, der anführt, dass Petra Haužar aus Pertoča im Jahr 1695 das Liederbuch für den Gebrauch in ihrer Heimatgemeinde kaufte. Das älteste erhaltene prekmurische katholische Liederbuch ist daher *Martjanska pesmarica II* aus den Jahren 1756 und 1786, das sich im Besitz von Mihael Terplan befand und 33 Kirchenlieder umfasst. Es folgen zwei Liederbücher aus Pertoča: *Katoliška cerkvena pesmarica iz Pertoče* entstand um das Jahr 1800. An das Manuskript ist das Buch *Kniga historianska* von 1831 gebunden. Das Liederbuch wurde von mehreren Autoren geschrieben und enthält 256 Kirchenlieder und ein weltliches Lied, Litaneien und eine Matthäuspasion. *Prekmurska katoliška pesmarica Ane Čontala* (1800) ist das drittälteste Liederbuch aus der Gemeinde Pertoča. Im Manuskript wird der Name Ana Čontala (Csontala Anna) erwähnt, wahrscheinlich die spätere Besitzerin. Ursprünglich enthielt das Manuskript 62 Lieder, erhalten geblieben sind aber nur 52. Das älteste Liederbuch aus Vidonci ist das *Vidonska pesmarica Jožefa Gyergyeka* aus dem Jahr 1803. Es enthält 55 Kirchenlieder und ein weltliches Lied. Bei Sveti Jurij entstanden mehrere Liederbücher: Das Liederbuch *Katoliška cerkvena pesmarica Franca Flisarja* wurde nach dem Lehrer und Organisten Franc Flisar benannt, der es 1787 signierte. Das Liederbuch enthält 183 Lieder und eine Passion. Das zweite Liederbuch aus dem Jahr 1797 signierte Janez Šadl, weswegen es *Šadlova pesmarica* genannt wird. Es enthält 82 Kirchenlieder. Autor und Entstehungsort des Liederbuches *Prekmurska katoliška pesmarica iz 1820* sind nicht bekannt. Es enthält 58 Lieder und ein Gebet. Es folgen zwei Liederbücher aus Večeslavci: *Večeslavska pesmarica Jožefa Haužarja* ist ein Manuskript mit

Andachtslieder, dessen Autor unbekannt ist. Es umfasst 79 Andachtslieder sowie weltliche Lieder. Das Liederbuch *Večeslavska pesmarica Jožefa Zelka* entstand im Jahr 1858 und enthält 43 Lieder. Erhalten geblieben sind auch zwei Liederbücher von Mihael Bence aus Pertoča. Das Buch *Pesmarica Mihaela Benceja I* entstand im Jahr 1869, der zweite Teil, *Pesmarica Mihaela Benceja II*, entstand in den Jahren 1870/1871, befindet sich aber in keinem guten Zustand. *Katoliška cerkvena pesmarica Štefana Kozla* ist ein Manuskript aus dem 19. Jahrhundert und enthält 72 Kirchenlieder. Mehrere Liederbücher sind bei den Familien Kerec und Grah aus Vidonci erhalten geblieben: *Mrliška pesmarica Štefana Kereca*, *Vidonska procesijska pesmarica Antona Kereca*, *Vidonska romarska pesmarica*, *Pečnarovska pesmarica Mihaela Kereca*, *Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Matije Graha* und *Vidonska katoliška cerkvena pesmarica Franca Graha*. Im Jahr 1844 entstand das Liederbuch *Katoliška cerkvena pesmarica iz Prosečke vasi*, das von Štefan Bejek und Mihael Osko geschrieben wurde. Es enthält 52 Lieder. Erhalten sind auch drei Liederbücher mit Trauerliedern aus der Gemeinde Sveti Jurij: *Incipiuntur Cantiones Mortuales* enthält im ersten Teil 38 Trauerlieder, im zweiten Teil finden sich 22 Lieder unterschiedlichen Inhalts. Das prekmurische Manuskript *Mrliška pesmarica Mihaela Gaberja* (*Cantiones Michaelis Gaber*) entstand in den Jahren 1825/26 und wurde von Mihael Gaber aus Serdica geschrieben. Es enthält 45 Lieder, hauptsächlich für Begräbnisse und Totenwachen, gefolgt von Kirchenliedern. Das Liederbuch *Mrliška pesmarica Mihaela Gaberja in Štefana Bokana* entstand in den Jahren 1824 und 1825. Es enthält 44 Trauerlieder, die zum größten Teil schon aus dem Liederbuch *Mrtvečne pesmi* (1796) von Števan Sijarto bekannt sind. *Prekmurska katoliška pesmarica Ferenca Fariča* ist eine prekmurische Liederhandschrift, die um das Jahr 1820 entstand. Auf der Rückseite des letzten Blattes steht der Name Farič Ferenc (Farics Ferentz). Das Manuskript beginnt mit einem offensichtlich abgeschriebenen Prosatext, gefolgt von einem Gebet gegen Gewitter. Zwei weltlichen Liedern folgen 57 Kirchenlieder. Das Liederbuch *Marijina pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šumeca* entstand im Jahr 1826 wahrscheinlich in Petanji und enthält Marien-Pilgerlieder. *Prekmurska katoliška pesmarica* aus dem Jahr 1851 ist ein prekmurisches Manuskript ohne Angaben zu Entstehungsort und Autor. Das Lied über die Müllerzunft könnte darauf hinweisen, dass das Liederbuch in der Gegend von Cankova entstanden

ist. Das Liederbuch *Prekmurska katoliška pesmarica Franca Bagole* entstand zwischen 1858 und 1880 in der Gemeinde Cankova. Besitzer des Manuskripts war Franc (Ferenc) Bagola aus Korovci, der jedoch nicht der Autor war. Das Manuskript enthält fünf Lieder. Die Liederbücher *Kozarjeve Pesmene knige* entstanden im Jahr 1888 in Martinje und waren auch in Felsőszölnök (Gornji Senik) in Gebrauch. Im ersten Teil finden sich 28 Trauerlieder, im zweiten Teil 24 Kirchenlieder.

Das Kapitel *Katholische Andachtslieder im Dekanat Lendava* bringt einen Überblick über die katholische Dichtung in den Gemeinden Beltinci, Bogojina, Črenšovci, Dobrovniki, Dokležovje, Hotiza, Kobilje, Dolnja Lendava, Odranci, Turnišče und Velika Polana. Aus der Gemeinde Beltinci ist heute nur eine Liederhandschrift bekannt, und zwar *Pesmarica Katarine Copot iz Beltincev*, entstanden um das Jahr 1885. Sie enthält 71 Lieder. In der Gegend um die Gemeinde Črenšovci entstanden zwei heute bekannte Liederbücher: *Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja* entstand 1842 und enthält 68 Lieder, *Prekmurska katoliška pesmarica Štefana Prše in Ivana Kolenka* ist eine prekmurische Handschrift mit Andachtsliedern, die um das Jahr 1854 entstand. Sie wurde von mehreren Autoren geschrieben und enthält auch Pilgerlieder über Marija Bistrica.

Das Kapitel *Katholische Andachtslieder im Dekanat Monošter* stellt die katholische Dichtung in den Gemeinden Dolnji Senik, Felsőszölnök (Gornji Senik), Apátistvánfalva (Števanovci), Markovci und Veliki Dolenci vor. Aus der Gemeinde Dolenci sind heute 17 Liederbücher bekannt, aus der Gemeinde Gornji Senik 12. In der Gemeinde Markovci entstanden sieben bisher bekannte Liederbücher. In Števanovci entstand nur ein bisher bekanntes Liederbuch. Die Familie Županek aus Šalovci überlieferte in mehreren Liederbüchern die ältere prekmurische Dichtung. Mihael Županek schrieb *Nedelne pesmi I* (1867), *Nedelne pesmi II* (1887), *Énekes Könyv* (um 1865), *Prekmurske mrliške pesmi* (1875), *Latinske, madžarske in prekmurske pesmi* (1899). Sein Sohn Janoš Županek ist Autor von *Mrtvečne pesmi* (1884) und *Énekes könyv* (1908). Das älteste Liederbuch aus Senik ist *Katoliška cerkvena pesmarica Andraža Horvata* (1780). Das Manuskript enthält 258 Kirchenlieder, in der Regel bereits bekannt aus dem Liederbuch *Martjanska pesmaria I*. Liederbücher aus Senik jüngeren Datums sind: *Prekmurska katoliška pesmarica Jurija Šlebiča* (1841), *Seniška pesmarica Štefana Pinterja* (1864) und *Pesmene ete knige* (1868). In Števanovci ent-

stand im Jahr 1906 das Liederbuch *Pesmarica Franca Bedija in Janoša Horvata. Mrtvečne knige* wurde im Jahr 1845 von Jurij Marič geschrieben, der Klöckner in Markovci war. Das Liederbuch wurde von Franc Židov aus Čepinci verwendet, wo auch die beiden Liederbücher *Pesmarica Julije Časar* (1889) und *Pesmarica Katarine in Vendela Bočkora* (1902) entstanden.

Im Kapitel *Weltliche Dichtung in Prekmurje* werden zunächst übersetzte ungarische Prosagedichte vorgestellt, die in den ältesten prekmurischen Handschriften auftauchen. Im Liederbuch *Martjanska pesmarica I* findet sich ein Lied über György Rakoczy (Cantio de Rakoczio) und Nikola Zrinski (Belagerung von Szigetvár). Das erste ist eine Übersetzung der ungarischen Ballade *Tatár rabságban lévő erdélyiek dala* (1657), das zweite ist ein Prosagedicht über Nikola Zrinski und die Belagerung von Szigetvár im Jahr 1566. Die zweite Gruppe weltlicher Lieder in diesem Manuskript setzt sich aus Liebesliedern und didaktischen Liedern über die Ehe zusammen, wie zum Beispiel das Lied *Oženil se je jeden mlad junak*, das eine Übersetzung des ungarischen Liedes *Adhortatio mulierum* ist, in dem der Ehemann seine Frau über die Ehe belehrt. Die weltlichen Lieder wurden von Schülern und Studenten aus dem Prekmurje auch im Kontext ihrer Ausbildung geschrieben. Erhalten geblieben ist das prekmurische Lied von David Novak aus dem Jahr 1774 mit dem Titel *Versus vandalici* (slowenisches Lied), das er im Lyzeum in Bratislava schrieb. In der Zeit der Napoleonischen Kriege entstanden auch im Prekmurje Kampf- und andere Kriegslieder. Am bekanntesten war das Lied *Popevka od Francuza*, das in mehreren prekmurischen Handschriften überliefert ist und 1794 oder 1796 geschrieben wurde. Das Lied besingt die mutigen Kriegshandlungen der ungarischen Adelsfamilie Nádasdy, die einen Landbesitz in Gornja Lendava hatte. Im ersten gedruckten weltlichen Hochzeitsbuch *Starišinstvo i zvačinstvo* (1807) finden sich die ersten prekmurischen gedruckten weltlichen Lieder. Zu den möglichen Autoren gehören die Protestanten Kardoš, Sijarto oder Lülük. Das Buch ist einer ungarischen Vorlage nachempfunden und besteht aus drei Teilen: Die Ältestenschaft spricht über die Verlobung, der Trauzeuge tritt mit einer Einladung zur Hochzeit auf, es folgen Gespräche der Ältesten während der Hochzeit. Im dritten Teil befinden sich die Lieder. Die erste Ausgabe enthält vier Lieder, darunter das in der Steiermark und Kroatien bekannte Lied *Od pet pijani bab* und das ungarische Volkslied *Moja žena je mrtva* (*Megholt feleségem*). Die zweite Ausgabe aus dem Jahr

1852 ist um 12 neue Lieder, hauptsächlich bereits bekannte ungarische Volkslieder, erweitert, die von Erdélyi veröffentlicht wurden. Volkslieder wurden auch von den prekmurischen Geistlichen gesammelt und aufgeschrieben. Franc Novak, Pfarrer aus Turnišče, signierte im Jahr 1810 das zweite und als einziges erhaltene Heft weltlicher Lieder der Handschrift *Vsakojačke svecke pesmi II*. Neben prekmurischen Liedern beinhaltet die Handschrift auch Lieder von Slomšek. Die Sammlung weltlicher Lieder *Posvetna rokopisna pesmarica Franca Bediča* umfasst 31 weltliche Lieder – hauptsächlich Liebeslieder - und entstand gegen Ende des 18. Jahrhunderts. Über die Autorschaft gibt es keine Angaben.

Das Kapitel *Das Liederbuch Martjanska pesmarica I zwischen dem Krainer und dem pannonischen Raum* stellt jene Kirchenlieder vor, die sowohl in katholischen als auch in protestantischen Liederbüchern zu finden sind. Das Liederbuch zeugt von der Rezeption der Krainer und der burgenländischen Dichtung. Die prekmurischen Protestanten hatten Zugang zu zwei gedruckten Liederbüchern des burgenländischen Geistlichen Grgur Mekinić: zu den *Duševne pesne* (1609, 1611) über den Drucker Mandelc und seiner Nachfolger sowie anderer vertriebener Prädikanten und Lehrer und zu den Büchern der Krainer Protestanten Primož Trubar und Jurij Dalmatin. Im pannonischen Sprachraum sieht man im Gegensatz zum mittelslowenischen Raum außerdem die Rezeption ungarischer protestantischer und katholischer Liederbücher. Mekinić orientierte sich an der ungarischen Graduale von Gál Huszár: *A keresztyényi gjülekezetben való isteni dicséreték és imádságok* (1574). Die Lieder im älteren Liederbuch *Martjanska pesmarica* tauchen auch im dem Liederbuch *Cantionale catholicum* (1676) von Kájoni und in der kajkavischen Sammlung *Pavlinski zbornik* (1644) auf. Dem prekmurischen Liederbuch ist zu entnehmen, dass die burgenländische Tradition stärker rezipiert wurde als die der Krainer Protestanten. Behandelt werden die deutschsprachigen protestantischen Lieder *Von Himmel hoch da kom ich her*, *Vom Himmel kam der Engel Schar*, *Christum wir sollen loben schon*, *Gelobet seist du, Jesu Christ*, *Ein New Gesengbuchlein*, *Es gingen drei heilige frauen*, *Christo dem Osterlemmelein*, *Jesus Christus, unser Heiland, der den Tod überwand*, *Als Jesus Christus Gottes Sohn*. Die behandelten Lieder zeugen davon, dass der mittelslowenische Wortschatz in dem Buch *Martjanska pesmarica* nicht zwingend eine Abhängigkeit von den Krainer Liederbüchern bedeutet. Sprachlich

standen die Autoren des Manuskripts dem burgenländischen Liederbuch näher, mehr Anregungen als im slawischen Raum fanden sie jedoch im ungarischen, aus dem sie eigenständig mehrere protestantische Lieder ins Prekmurische übersetzten, die in Krain nicht bekannt waren. Dies gilt vor allem für jene Lieder und Gattungen, die im 17. Jahrhundert vermehrt auftraten.

Im Kapitel *Die Rezeption der Lieder von Jožef Borovnjak* werden der Pfarrer Borovnjak aus Cankova und seine Kontakte zu den steirischen Geistlichen dargestellt. Zu dem damaligen katholischen Kreis prekmurischer Gelehrter gehörten neben Borovnjak noch weitere Geistliche, die in ihren Gemeinden slowenische Publikationen aus anderen Ländern promovierten und Kontakte zu steirischen Geistlichen pflegten. Hierzu gehörten insbesondere Franc Žbüll (Kaplan aus Murska Sobota, Pfarrer in Dolenci), Štefan Slamar (Gemeinde Sveti Benedikt), Marko Žižek (Pfarrer in Beltinci) und Jožef Košič (Pfarrer in Felsőszölnök). Zu den Steirern, die durch Prekmurje reisten und Daten über die Folklore sowie andere ethnographische Daten über die einheimische Bevölkerung sammelten, gehörte vor allem Stanko Vraz, der 1838 slowenische Volkslieder sammelte. Der erste, der die slowenische Öffentlichkeit über die Menschen in Prekmurje, ihre Grammatik, Sprache und Kultur informierte, war der Pfarrer von Haloze, Božidar Raič, der 1860 und 1866 durch Prekmurje reiste. Er besuchte auch Cankova und Jožef Borovnjak. Davon, dass diese Besuche Früchte trugen, zeugt unter anderem die Zahl der Buchbestellungen bei der Hermagorasgesellschaft nach 1870. Die meisten kamen aus den Gemeinden Beltinci, Cankova, Črenšovci, Tišina, Sobota und Turnišče. Weitere wichtige Slowenen, die Borovnjak in Cankova begrüßte, waren u.a. Franc Simonič, Anton Janežič und Anton Trstenjak. Borovnjak las zahlreiche Bücher, die er aus Ljubljana und Maribor erhielt. Außerdem hatte er verschiedene Zeitschriften abonniert, wie zum Beispiel *Prijatelj*, *Gospodar*, *Naš dom*, *Rodoljub*, *Rimski katolik*, *Domoljub*, *Mir*, was sich auch in seiner eigenen schriftstellerischen Tätigkeit widerspiegelte. Volkmers Lied über den Bauernstand wurde von allen steirischen Liedern am häufigsten überliefert. Gedruckt wurde es 1807, worauf Überarbeitungen in Danjkos *Posvetne pesmi* (1827) und in dem Liederbuch *Pesme po Koroškem ino Štajarskim* (1833) von Matija Ahacel folgten, aus dem es auch Borovnjak übernahm. Borovnjak übernahm auch mehrere Kirchenlieder aus zwei

Büchern des Krainer Autors Andrej Prapotnik. Aus dem Buch *Pesmi, cerkvene in druge* (1856, 1896) übernahm er fünf Kirchenlieder, aus dem zweiten Buch *Svete pesmi za šolsko mladost* (1864, 1871, 1874, 1880, 1893) sechs. Darüber hinaus waren seine Lieder auch aus Glasers und Majers Drucken und einigen Zeitschriften wie *Besednik* (1869) und *Zgodnja danica* (1851) bekannt.

Das Kapitel *Rezeption der kajkavischen und burgenländischen Dichtung im Prekmurje* beschäftigt sich zunächst mit dem Einfluss des bekanntesten kajkavischen Liederbuches *Cithara octochorda*. In den älteren prekmurischen Liederhandschriften aus dem Dekanat Murska Sobota findet sich ein eigener Abschnitt mit kroatischen Adventsliedern – *Cantus Croatici Adventuales*. Man findet sie auch in den Liederbüchern von Pertoča und Flisar, die im 18. Jahrhundert in der Gegend um die Gemeinden Pertoča und Sveti Jurij entstanden. Liederbücher jüngeren Datums weisen in den Titeln nicht mehr auf den kroatischen Ursprung dieser Lieder hin, so zum Beispiel *Pesmarica iz Žižkov in Trnja* und *Katoliške adventne pesmi*, da sich die Autoren der Quelle der Lieder wahrscheinlich nicht bewusst waren bzw. die Lieder den prekmurischen Gläubigen bereits schon so angepasst waren, dass der kajkavische Ursprung nicht mehr erkennbar war. Die prekmurischen Liederbücher hielten sich nicht an den kajkavischen Sprachstandard, da die Rechtschreibung nämlich an die prekmurische Schriftsprache des 18. Jahrhunderts angepasst ist. Die Lieder entsprechen zwar metrisch und inhaltlich der kajkavischen Vorlage, zeigen jedoch teilweise bestimmte inhaltliche Abweichungen, was beispielsweise für das Lied *Oh svetla zorja denica* gilt. Auch die gemeinsamen Pilgerstätten trugen dazu bei, dass die kajkavische und burgenländische Tradition übernommen wurde. Die Gläubigen aus dem Prekmurje pilgerten nach Marija Bistrica und sangen dabei Lieder, die aus den kajkavischen Gebet- und Liederbüchern stammten. Das erste Pilgerhandbuch für die Pilger nach Marija Bistrica (*Kinč osebnjini slavnoga orsaga horvatckoga*, 1765, 1775) stammt aus der Feder des dortigen Kaplans Peter Berke. Berkes Lieder findet man auch in steirischen und prekmurischen Liederbüchern, wie zum Beispiel in *Šefova pesmarica*, *Šadlova pesmarica*, *Pesmarica iz Žižkov in Trnja*, *Faričeva pesmarica*, *Pesmarica iz leta 1820* und *Pesmarica Ane Čontala*. So wurden in das Liederbuch *Prekmurska katoliška pesmarica iz Žižkov in Trnja* drei Lieder aus Berkes Gebetbuch übernommen (z.B. *Zdrava divica Boga rodica*) und

zwei aus dem Gebetbuch von Bogović (z.B. *Spravljajmo se vkup marijanska bratja*). Petans Liederbuch *Pesmarica Matjaža Dündeka in Jožefa Šümeca* aus dem Jahr 1826 enthält auch Marien-Pilgerlieder, die aus dem burgenländischen Gebetbuch von Lovro Bogović entnommen sind, so zum Beispiel *Zdrava, o Marija, nebeška kralica*. Das Bruderschaft-Lied *Spravljajte se skupa marijanska brača* war für Pilger gedacht, die sich auf dem Rückweg aus dem steirischen Mariazell oder der Wallfahrtskirche Bergkirche Eisenstadt befanden. Der prekmurische Autor ließ diese Information im Gedicht weg und schrieb es in Übereinstimmung mit der prekmurischen Tradition. Im Prekmurje und der Steiermark erfreute sich offensichtlich auch das Lied *O Marija, lepa Judit* großer Beliebtheit. Man findet es in fünf Liederbüchern aus den Gemeinden Svetinje, Pertoča, Sv. Jurij und Tišina, die zwischen 1797 und 1820 entstanden (*Šefova pesmarica*, *Šadlova pesmarica*, *Faričeva pesmarica*, *Pesmarica iz leta 1820* und *Pesmarica Ane Čontala*). Die prekmurische Version aus dem Liederbuch *Faričeva pesmarica* liefert zusätzliche Vorbilder für Maria, die in den anderen Liederbüchern nicht enthalten sind.

Apes academicae

7

Urednik zbirke

Luka Vidmar

Nina Ditmajer Prando

RECEPCIJA STAREJŠEGA PESNIŠTVA NA ŠTAJERSKEM IN V PREKMURJU

Uredil

Luka Vidmar

Recenzenta

Marko Jesenšek

Blanka Bošnjak

Lektura

Darja Markoja

Prevod angleškega povzetka

Neville Hall

Prevod nemškega povzetka

Andrea Leskovec

Oblikovanje in prelom

Studio Jančič

Izdajatelj

ZRC SAZU, Inštitut za slovensko literaturo in literarne vede

Za izdajatelja

Oto Luthar

Založila

Založba ZRC

Glavni urednik založbe

Aleš Pogačnik

Tisk

Birografika Bori, d. o. o.

Naklada

200 izvodov

Prva izdaja, prvi natis

Prva e-izdaja je pod pogoji licence Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0
(razen za tisto gradivo, ob katerem so posebej navedeni drugačni pogoji rabe) prosto dostopna:
<https://doi.org/10.3986/9789610510444>

Ljubljana 2025

Viri v knjigo vključenega slikovnega gradiva so navedeni v pripisih ob slikah; slike so objavljene z dovoljenjem ali pa so v prostem dostopu.

Knjiga je nastala v okviru raziskovalnega projekta Recepcija starejšega pesništva v panonskem jezikovnem prostoru (Z6-3227), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

O avtorici

Nina Ditmajer Prando je znanstvena sodelavka na Inštitutu za slovensko literaturo in literarne vede ZRC SAZU ter docentka na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Diplomirala je iz slovenskega jezika s književnostjo na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru ter teoloških in religijskih študij na Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani. Na Univerzi v Mariboru je doktorirala s področja slovenskega jezika na temo vzhodnoštajerske knjižnojezikovne norme v rokopisnih pridigah Jožefa Muršca. Na Podiplomski šoli ZRC SAZU je doktorirala na temo recepcije pesništva na Štajerskem v 18. in 19. stoletju. Ukvarja se s pripravo elektronskih izdaj slovenskih rokopisnih pesmaric 18. in 19. stoletja ter njihovo literarnozgodovinsko in jezikoslovno analizo. Leta 2021 je uredila elektronsko znanstvenokritično izdajo *Foglarjeve pesmarice*, ki vsebuje diplomatični in kritični prepis z aparatom variantnih mest ter spremno študijo.

»Moja raziskava predvsem dopolnjuje do sedaj znan nabor pesmi, ki je obstajal v kranjskem, koroškem, vzhodnoštajerskem, prekmurskem in beneškoslovenskem prostoru. Delno je bila potrjena ugotovitev Martine Orožen, da so te vse do 19. stoletja obstajale v pokrajinskih razlikovalnih ubeseditvah, tako vsebinskih kot jezikovnih, medtem ko naj bi v 19. stoletju prišlo do preloma s staro tradicijo. Rokopisne pesmarice, ki sem jih zajela v obravnavo, kažejo staro prepisovalsko tradicijo tudi še v 19. stoletju. V korpus sem sprejela skupno 934 štajerskih pesmi ter ugotavljala njihovo recepcijo v izbranih koroških, goriških in kranjskih pesmaricah. Korpus prekmurskih pesmi obsega 1013 pesmi, primerjan pa je bil z izbranimi kajkavskimi in gradiščansko-hrvaškimi pesmaricami in pesmimi v molitvenikih. V tem korpusu ni bilo zaznati tolikšnega preloma s starejšo tradicijo, saj se je ta nadaljevala v rokopisih skozi celotno 19. stoletje, in to neodvisno od tiskanih pesniških knjig. Z odkrivanjem in objavljanjem vedno novih in novih rokopisnih pesmaric se odkrivajo perspektive tovrstnega raziskovanja za prihodnja leta, vendar si moramo priznati, da mnoge pesmi niso bile zapisane in so obstajale zgolj v ustni obliki. Tako je bil skupni slovenski repertoar cerkvene pesmi najverjetneje precej večji, kot bomo to lahko kadar koli dokazali.«

ISBN 978-961-05-1043-7 32€

Založba ZRC